

SARJA - SER. C OSA - TOM. 274

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

***”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen
aika, että pääsis niin kö
keskustelemhan näistä asioista.”***

**Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien
ja partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista,
terveydestä ja sairauksista**

English Abstract

Ritva Tuomaala

Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, kliininen laitos, yleislääketiede
Turun yliopistollinen keskussairaala, yleislääketieteen yksikkö
Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos

Tutkimuksen ohjaajat

Simo Koskinen
FT, professori (emeritus)
Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos

Sirkka-Liisa Kivelä
LKT, professori, ylilääkäri
Turun yliopisto, kliininen laitos, yleislääketiede
Turun yliopistollinen keskussairaala ja Satakunnan keskussairaala

Esitarkastajat

Riitta-Liisa Heikkinen
Dosentti
Jyväskylän yliopisto, terveystieteiden laitos

Raimo Sulkava
Professori
Kuopion yliopisto, kansanterveystieteen ja kliinisen ravitsemustieteen laitos

Aulikki Nissinen
Professori
Kansanterveyslaitos, epidemiologian ja terveyden edistämisen osasto

Vastaväittäjä

Matti Isohanni
Professori
Oulun yliopisto, psykiatrian klinikka

ISBN 978-951-29-3730-1 (Painettu/PRINT)
ISBN 978-951-29-3731-8 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995
Painosalama Oy – Turku 2008

*Omistan kirjani lappilaisille ja
kaikille suomalaisille veteraaneille,
joita kiitän maamme itsenäisyydestä.*

*Omistan kirjani myös rakkaille lastenlapsilleni,
joiden toivon kiinnostuvan isoisovanhempiensa
sukupolven perinteistä ja siirtävän niitä edelleen.*

Tiivistelmä

Tutkimus lappilaisten sotavankien, partisaanien uhrien ja huutolaisten elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista

Tutkimuksen perustana olivat sodan kokeneille lappilaisille sotavangeille, partisaanien uhreille ja huutolaisille käytännön lääkärin työssäni tekemissäni haastatteluissa heränneet kysymykset heidän selviytymiseensä ja terveytensä säilymiseen mahdollisesti vaikuttaneista tekijöistä.

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata em. ryhmiin kuuluneiden haastateltavien elämänvaiheiden ja kokemusten korostumista heidän kerronnassaan sekä tunnistaa heidän voimavarojaan. Tavoitteena oli myös heidän terveydentilansa tarkastelu, josta tärkeimmäksi nousi psyykkisten oireiden käsittely.

Aineiston muodostivat iäkkäiden, Lapissa asuneiden, sotavankeuden kokeneiden, partisaanien uhreiksi joutuneiden tai huutolaisuuden kokeneiden haastattelut. Kaikissa kolmessa tutkimusryhmässä oli 12 haastateltavaa.

Litteroidut haastattelut luettiin useita kertoja, minkä jälkeen niihin perehdyttiin aineistoon soveltuvan sisällön analyysin keinoin. Tutkimusta ohjasi ymmärrystä ja tietoa kartuttamaan pyrkivä tutkimustapa. Teemoittelu ja koodaukset jäsensivät analysointia.

Voimavaransa useimmat haastatellut tunnistivat selvästi kaikissa kolmessa ryhmässä. Olennaisimpia niistä olivat koti, perhe ja työnteko. Sotavankien vammat ja henkiset herkkyysoireet olivat tulleet esille aikaisemmissa sotavankitutkimuksissa, ja niiden perusteella heille oli myönnetty invalideittia. Monet heistä olivat kuitenkin vaienneet traumaattisista kokemuksistaan ja psyykkisistä vaikeuksistaan, joista he pystyivät puhumaan vasta näissä haastatteluissa iäkkäinä. Neljällä heistä oli edelleen posttraumaattinen stressihäiriö. Partisaanien uhrit olivat joutuneet kantamaan psyykkistä taakkaansa yksin vuosikymmenien ajan ennen kuin syrjäseutujen siviileihin kohdistetut julmat tuhotyöt tulivat Suomessa yleisesti tunnetuiksi. Heistä useimmilla oli edelleen häiritseviä henkisiä herkkyysoireita. Neljällä kertojalla oli posttraumaattinen stressihäiriö, ja heidän lisäksi yhdellä psyykkiset oireet olivat lisääntyneet vanhuudessa posttraumaattiseksi stressihäiriöksi. Monilla huutolaisiksi joutuneilla oli surua ja alemmuuden tunteita aiheuttaneita muistoja lapsuudestaan, sekä sotakokemuksiin liittyviä painajaisunia. Yhdelläkään heistä ei ollut posttraumaattista stressihäiriötä.

Tulokset osoittivat, että sodan aiheuttamat poikkeukselliset kärsimykset, sotavankeus ja venäläisten partisaanien tuhohyökkäykset olivat johtaneet erityisesti psyykkisiin vaikeuksiin. Niitä ei sodan jälkeisissä olosuhteissa juuri lainkaan otettu huomioon, eivätkä sodan uhrit pystyneet omatoimisesti hakemaan apua, eikä heille edes järjestetty hoidollista tukea.

Tulosten perusteella voidaan suositella, että vanhustenhoidossa perehdytään jokaisen vanhuksen yksilöllisiin kokemuksiin ja elämäntarinoihin. Ne voivat selkiyttää diagnostiikkaa ja yksilöllistä hoidon suunnittelua. Empaattinen perehtyminen vanhusten elämän kokemuksiin saattaa vahvistaa heidän voimavarojaan ja edistää heidän onnistunutta vanhenemistaan.

Avainsanat: elämäntarinoita, huutolaisuus, sotakokemukset, sotavankeus, Neuvostoliiton partisaanien tuhohyökkäykset, posttraumaattinen stressihäiriö, voimavarat, iäkkäät, vanhuksien

Abstract

Research into the course of life, mental stamina and health status of wartime prisoners, victims of Soviet partisan attacks, and paupers in Finnish Lapland

The basis of this research comprised the issues raised during the interviews conducted in my work as a general practitioner in Lapland, regarding factors that have possibly affected the life stories and health conditions of Lappish people who had lived through the war as war prisoners, victims of partisan attacks, or paupers.

The purpose of the study was to describe how the different life phases and experiences emerged from the interviewees' stories and to identify their mental stamina. Another goal was to make observations on their health status, in which the main emphasis became to address mental symptoms.

The cohort consisted of elderly Finns who lived in Lapland during the war and experienced war imprisonment, pauperism, or became victims of partisan attacks. All three groups consisted of 12 interviewees.

The interview transcripts were read several times and then investigated using the content analysis methods applicable to the material. The research methodology was based on building awareness and understanding. Thematic tagging and data coding were used as structured analysis tools.

In all three groups most of the interviewees clearly identified their mental stamina, the most fundamental of which were home, family and work. The war prisoners' injuries and nervous sensibility symptoms had been shown in earlier studies on war prisoners, and on this basis they had been granted disability pensions. However, many of them had suppressed their traumatic experiences and mental difficulties, and they could not talk about these issues until at the time of these interviews held at old age. Four of them still suffered from a post-traumatic stress disorder. The victims of Soviet partisans had had to carry their mental load alone for decades before the cruel ravages on civilians in remote areas of Lapland became publicly known. Most of them still had disturbing nervous sensibility symptoms. Four interviewees had a post-traumatic stress disorder, and in addition to these, the mental symptoms of one had developed into a post-traumatic stress disorder during old age. Many of the interviewees who had been left paupers remembered their childhood as filled with grief and feelings of inferiority, and had nightmares relating to their wartime experiences. Yet none of them suffered from post-traumatic stress disorder.

The results showed that the exceptional suffering caused by the war, the wartime imprisonment and the devastating attacks by Soviet partisans had led especially to mental difficulties. These were left almost completely unnoticed in the post-war conditions, and the war victims were unable to seek help on their own.

Based on the results, our health care for the elderly should focus on familiarization with the individual experiences and life stories of each elderly person. This can facilitate geriatric diagnostics and individual therapy planning. Empathic familiarization with the life experiences of the elderly may strengthen their mental stamina and improve the quality of successful aging.

Key words: course of life, pauperism, wartime experiences, war imprisonment, devastating attacks by Soviet partisans, post-traumatic stress disorder, mental stamina, old age, the elderly

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	4
Abstract	5
Sisällysluettelo	6
1. Johdanto	9
2. Kirjallisuuskatsaus	12
2.1. Käsitteet ja tausta	12
2.1.1. Suomalainen veteraani	12
2.1.2. Katsaus sota-aikaan.....	13
2.1.3. Veteraanien kuntoutus.....	16
2.1.4. Köyhäinhoito ja huutolaisuus.....	17
2.2. Veteraanitutkimus	18
2.2.1. Terveys ja sairaudet	18
2.2.2. Veteraanien elinolot ja palveluiden tarve.....	22
2.2.3. Veteraanien elämänvaiheet	26
2.3. Sotavammatutkimus.....	30
2.4. Sotavankitutkimus.....	36
2.5. Sotakokemustutkimus	41
3. Narratiivinen gerontologia	46
3.1. Muistelu ja elämäkerta haastattelu vanhusten tutkimuksessa ja hoidossa.....	46
3.2. Muisteluun, kerrontaan ja elämäkertoihin liittyviä käsitteitä.....	49
3.3. Mitä elämäkerrat sisältävät	54
3.4. Narratiivinen lääketiede	57
3.4.1. Narratiivisen lääketieteen ulottuvuudet.....	57
3.4.2. Narratiivinen lääketiede osana kokonaisvaltaista tutkimusta ja hoitoa	58
3.4.3. Posttraumaattinen stressihäiriö ja vaikenemisen muurin avautuminen	61
4. Tutkimuksen tavoitteet ja täsmennetyt tutkimustehtävät	69
5. Aineisto ja menetelmät	70
5.1. Kertojat	70
5.2. Haastattelujen suorittaminen ja tallentaminen	76
5.3. Haastateltavien terveydentilan selvittäminen	79
5.4. Esioletukset	80
5.5. Aineiston analysointi	81
5.6. Eettiset kysymykset	90
6. Elämäkertatiivistelmät	92
6.1. Huutolaisten elämäkertatiivistelmät.....	92
6.1.1. Juhani, ”Työstä ilonsa saanut sotainvalidi”	92
6.1.2. Valtteri, ”Elämänsä tyytyväisenä pohtinut uurastaja”	93
6.1.3. Tauno, ”Omassa rauhassaan elänyt sotainvalidi”	95
6.2. Sotavankien elämäkertatiivistelmät	96
6.2.1. Kalevi, ”Omatoiminen, kokopäiväinen veteraani”	96

6.2.2. Tuomas, ”Mies, joka on tuntenut olevansa ikuinen sotainvanki”	97
6.2.3. Hermann, ”Elämäänsä myönteisesti suhtautunut talvisodan vanki”	99
6.2.4. Lyyli, ”Sairauksista kärsinyt internoitu sotavanki”	101
6.3. Partisaanien uhrien elämäkertojen tiivistelmät	102
6.3.1. Reetta, ”Voimavarojensa turvin selviytynyt partisaanien uhri”	102
6.3.2. Erkki, ”Lukumattomia itkuja itkenyt rintamaveteraani”	104
6.3.3. Siiri, ”Anteeksiantoon päätyneet partisaanien uhri”	105
7. Elämänvaiheiden kuvaaminen.....	108
7.1. Huutolaiskertojen elämänvaiheet.....	108
7.1.1. Lapsuus ennen huutolaisuutta	108
7.1.2. Lapsuus huutolaisena	110
7.1.3. Nuoruus ennen sotaa	119
7.1.4. Sotaväki- ja sota-aika	120
7.1.5. Sodan jälkeinen aika	124
7.1.6. Ikääntymisen aika	126
7.1.7. Pohdintaa.....	128
7.2. Sotavankien elämänvaiheet.....	130
7.2.1. Sotavankeudessa olleiden lapsuus.....	130
7.2.2. Sotavankikertojen nuoruus.....	132
7.2.3. Sotaväki ja sota-aika ennen vankeutta	133
7.2.4. Sotavankeus	135
7.2.5. Vankeudesta vapauteen ja asemoitumiseen	142
7.2.6. Ikääntymisen aika sotavankien elämässä	146
7.2.7. Pohdintaa.....	147
7.3. Partisaanien uhrien elämänvaiheiden kuvaaminen	148
7.3.1. Partisaanien hyökkäystä edeltävä aika	148
7.3.2. Neuvostopartisaanien hyökkäys.....	150
7.3.3. Partisaanien hyökkäysten seuraukset ja evakko aika	153
7.3.4. Sodan jälkeinen aika	155
7.3.5. Työvuosien jälkeinen aika	157
7.3.6. Pohdintaa.....	158
7.4. Yhteenveto elämänvaiheista	159
8. Voimavarat ja selviytymiskeinot	163
8.1. Lapsuuden ja nuoruuden voimavarat	163
8.1.1. Koti, perhe sekä lapsuuden kotiseutu ja luonto	163
8.1.2. Työnteko	166
8.1.3. Koulunkäynti.....	169
8.1.4. Liikunta ja terveys.....	171
8.1.5. Omatoimisuus ja itsenäisyys	172
8.1.6. Yhteishenki ja sosiaalinen tuki.....	174
8.2. Sodanaikaiset voimavarat	175
8.2.1. Valmius sotaan ja usko selviytymiseen.....	175
8.2.2. Asevelihenki	176
8.2.3. Harkintakyky, päättäväisyys ja alistuminen.....	177
8.2.4. Uskonto, elämänarvot ja asenteet.....	181
8.3. Sodan jälkeiset voimavarat	183
8.3.1. Koti ja perhe.....	183
8.3.2. Työnteko	184
8.3.3. Sosiaaliset olosuhteet ja verkostot	186

8.3.4. Uskonto, elämänarvot ja asenteet.....	189
8.4. Ikääntymisen ajan voimavarat	190
8.4.1. Koti, perhe ja sosiaaliset verkostot.....	190
8.4.2. Työ ja terveys.....	192
8.4.3. Muistot ja muistelemisen.....	194
8.4.4. Uskonto, elämänarvot ja asenteet.....	197
8.5. Yhteenveto voimavaroista	200
9. Terveys ja sairaudet.....	206
9.1. Terveys ja sairaudet lapsuuden ja nuoruuden aikana.....	206
9.1.1. Terveys ja sairaudet huutolaisten lapsuuden ja nuoruuden aikana.....	206
9.1.2. Terveys ja sairaudet sotavankien lapsuudessa ja nuoruudessa.....	207
9.1.3. Terveys ja sairaudet partisaanien uhrien lapsuudessa ja nuoruudessa ennen tuhohyökkäystä	208
9.2. Terveys ja sairaudet sotaväen ja sodan aikana.....	208
9.2.1. Huutolaisten terveys ja sairaudet sotaväen ja sodan aikana	208
9.2.2. Sotavankien terveys ja sairaudet sotaväen ja sodan aikana.....	210
9.2.3. Partisaanien uhrien terveys ja sairaudet jatkosodan aikana ja evakosta palattua	214
9.3. Terveys ja sairaudet sodan jälkeen.....	216
9.3.1. Huutolaisten terveys ja sairaudet sodan jälkeen.....	216
9.3.2. Sotavankien terveys ja sairaudet sodan jälkeen	218
9.3.3. Partisaanien uhrien terveys ja sairaudet sodan jälkeen.....	222
9.4. Terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana.....	226
9.4.1. Huutolaisten terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana.....	226
9.4.2. Sotavankien terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana.....	228
9.4.3. Partisaanien uhrien terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana.....	230
9.5. Yhteenveto haastateltavien terveydestä ja sairauksista.....	234
10. Pohdintaa	240
11. Tutkimustulosten merkitys	246
Kiitokset.....	248
Kirjallisuusluettelo.....	250
Liitteet	264

1. Johdanto

Kvalitatiivisessa, narratiivisessa haastattelututkimuksessa käsittelen talvi- ja jatkosodan sekä Lapin sodan veteraanien ja heidän puolisoittensa sekä partisaanien uhrin elämäntulkua, kokemuksia, voimavaroja ja niiden mahdollisia yhteyksiä heidän fyysiseen ja psyykkiseen terveydentilaansa sekä selviytymiseensä. Vuonna 2000 veteraanien keski-ikä oli jo 80 vuotta.

Suurimman osan haastattelemistani henkilöistä olen tavannut Rovaniemen Veljes-sairaskodissa, jossa olen toiminut lääkärinä vuosina 1991–2000. Kyseessä on pieni laitos, jossa on viisitoista sotainvalidia laitoshoidossa ja viisitoista kuntoutettavaa, jotka ovat sotainvalideja, -veteraaneja ja heidän puolisoitaan. Useimmat ovat kotoisin Lapin läänistä. Kuntoutettavien tullessa Veljeskotiin olen tutkinut heidän terveydentilansa ja seurannut sitä hoidon aikana. Jakson päättyessä olen tehnyt lähtötarkastuksen. Olen kiinnittänyt erityisesti huomiota potilaan omaan kertomukseen, jonka osuus jää lääkärintarkastuksissa monta kertaa melko vähäiseksi menneisyyden osalta, vaikka kokonaisvaltaista hoitoa ja kuntoutusta suunniteltaessa sillä on suuri merkitys varsinkin silloin, kun kysymyksessä on iäkäs henkilö. Se että ihmisen menneisyys on yhtä tärkeä kuin hänen nykyisyytensäkin, merkitsee ennen kaikkea, että vanhojen ihmisten täytyy saada kertoa menneisyydestään, tai hahmottaa se toisella tavalla (Mazarella 2001, 173).

Tutustuakseni poikkeuksellisia aikoja kokeneiden veteraanien ja heidän puolisoittensa menneisyyteen, elämäntulkun ja taustaan mahdollisimman perusteellisesti olen tavanomaisen lääkärin työni ohella haastatellut heitä vapaa-aikanani nauhalle. Keskusteluissamme olen samalla pyrkinyt hoitosuhteen syventämiseen. Tutkimusaineistoni muodostuu poikkeuksellisia vaikeuksia, huutolaisuuden tai sotavankeuden kokeneiden sekä partisaanien uhreiksi joutuneiden henkilöiden haastatteluista, joiden perusteella teen päätelmiä erityisesti traumaattisten kokemusten seurauksista kertojien myöhempään elämään. Monet veteraanit ovat vaienneet raskaista muistoistaan pitkään sodan jälkeen, eikä heillä ollut henkistä apua tukena. Kokemuksistaan he ovat puhuneet korkeintaan perheensä ja aseveljiensä parissa. Tuominen (2001, 366) toteaa, että myös ympäristö saattoi palkita sodasta palanneen syytöksillä, jos tämä tuli maininneeksi kokemuksistaan. Pelon aiheuttamasta vaikenemisesta kertoi myös haastatteleman veteraani:

”Se oli sodan jälkeen niin arka asia, että ei sitä uskaltanu joka paikassa puhua-kaan. Kyllä se tuntu ikävältä, ko tuommonen työ oli tehty ja ei enää kohta uskalla puhua. Nyt aivan viime vuosina se on muuttunu.”

Saarenheimon (1997, 15) mukaan kertominen on vielä nytkin osoittautunut hyödylliseksi ja kuulluksi tuleminen tärkeäksi. Kertomalla tarinansa iäkäs ihminen ilmentää itseään aidoimmalla mahdollisella tavalla, ja elämäntarinan kertominen on kuulijalle informatiivista ja kertojalle itselleen terapeutista. Elämäntarinan kuuleminen

voi olla myös haastattelijalle terapeutista esimerkiksi silloin, kun käsiteltävinä ovat selviytymiskeinot ja voimavarat.

Haastateltavieni joukossa on myös iäkkäitä, yli 90-vuotiaita naisia ja miehiä, jotka ovat säilyneet hyväkuntoisina. Vanha sanonta ”heikot sortuvat elon tiellä” saa tässä uuden merkityksen. Yli 90-vuotiaiden tervaskantoryhmä on osoittautunut vastustuskykyiseksi tulehdussairauksia, syöpäsairauksia sekä sydän- ja verisuonisairauksia kohtaan, ja ennen kaikkea henkisen suorituskyvyn taantuminen ja dementian esiintyvyyden kasvu hidastuvat heidän keskuudessaan. Heillä ei myöskään ole varhaiseen sairastamiseen altistavia genejä (Hervonen 1996, 15).

Antti Lokka (Tuomaala R 1998, 118) on kertonut elämäntavoistaan ja selviytymisestäään:

”Minä uskon, että paljon vaikuttaa se, että minä oon syntynyt tähän tervaskantosukhun. Elämä on ollu lapsuudesta saakka säännöllistä, ja töitä oomme tehneet parhaamme mukkaan. Peräänantamattomuuttakin tässä on tarvittu, eikä me olla mihinkään äärimmäisyyksiin elämässämme menty. Ennen minä harrastin juoksua, kolmeatuhatta metriä, mutta talvisota keskeytti sen harrastuksen. Sitten oli porohommat, joissa liikuttiin, käveltiin ja hiihettiin. Yhtiön hommassa oli samanlaista, ja on sitä tässä eläkkeelläkin tullut kulkea käppästyä. Tämä kaikki on varmasti auttanu selviytymään näin hyvin elämässä.”

Iäkkäät haastateltavat ovat kertoneet myös perinteistä, joiden tallentaminen kuuluu tutkimukseni lisätavoitteisiin. Ne liittyvät elämäkertojen historialliseen kontekstiin, jonka tunteminen on välttämätöntä kertojien elämäntarinoita tulkittaessa. Sinisalo (1996, 5) määrittelee perinteen eräänlaiseksi toimintakehykseksi, jonka arvojen ja mallien mukaisesti ihminen toimii itse sitä varsinaisesti tiedostamatta. Immosen (1996, 29) mukaan kasvaminen historiaan on ihmisen menneisyysuhteen perusta. Sen päälle tulevat erilaiset konkreettisesti ilmaistut menneisyyskonseptiot, joita tuottaa perinne.

Samalla kun keskustelut kertovat paljon haastateltavasta, hänen elämäntavoistaan ja elämästään, ne välittävät nuoremmille tietoa sodan kokeneesta sukupolvesta, jota olen oppinut nimittämään vastuunkantajien sukupolveksi.

Yhteistä sukupolviasemaa ei anna samaan aikaan syntyminen. Siihen tarvitaan myös mahdollisuus kokea samoja tapahtumia ja saada samoja tietoja. Vain silloin, kun samaan aikaan elävillä ihmisillä on mahdollisuus integroituna ryhmänä jakaa tietty kokemus, olla osallisena samoista historiallisista ja sosiaalisista olosuhteista, voidaan puhua sukupolviasemasta (Tuominen 1991, 49).

Tapio Hanhelan (1995) tutkimus veteraanien terveydestä, toimintakyvystä, kuntoutuksesta ja elinolosuhteista on ollut minulle lähdekirjana tutkimustyössäni ja Rovaniemen Veljes-sairaskodin lääkärinä. Tutkimuksiemme kohteena ovat veteraanit, mutta menetelmämme ja tavoitteemme eroavat toisistaan.

Työskennellessäni iäkkäiden veteraanien parissa olen siinä määrin kiinnostunut heidän elämäntarinoistaan, että aineiston rajaaminen on ollut vaikeata. Vaikka olen haastatellut jo noin 450 veteraania, en ole havainnut varsinaista saturaatiovaihetta, koska jokaisen henkilön kertomus on ollut mielenkiintoinen ja ainutlaatuinen. Veteraanien elämänculusta olen kiinnostunut siitäkin syystä, että olen kokenut lapsuudessaani sota-ajan rajan läheisyydessä. Muistan suomalaiset ja saksalaiset sotilaat, isäni poissaolon ja lottana toimivan äitini, joka pystyi luomaan turvallisuutta sodan läheisyydestä, pommituksista, kotikylän tuhosta ja evakkomatkasta huolimatta.

Haastatteluharrastuksen lopettamisen olen todennut vielä mahdottomaksi, koska haluan kuulla ja tallentaa mahdollisimman monen veteraanin elämäntarinan. Varsinaisen tutkimusaineiston keräämisen katson kuitenkin johdantoa kirjoittaessani päättyneeksi. Vaikka vain osa haastatteluista on tutkimukseni kohteena, laaja ”tausta-aineistoni” antaa minulle arvokasta tietoa lappilaisten veteraanien elämänculusta sekä sen historiallisesta ja sosiaalisesta kontekstista.

2. Kirjallisuuskatsaus

2.1. Käsitteet ja tausta

2.1.1. Suomalainen veteraani

Suomen sotiin vuosina 1939–1945 osallistuneita miehiä nimitetään tässä tutkimuksessa veteraaneiksi, samoin naisia, jotka ovat saaneet rintamapalvelutunnuksen tai rintamatunnuksen. Osa haastatelluista on kolmen sodan veteraaneja, koska he ovat osallistuneet talvi- ja jatkosodan lisäksi Lapin sotaan. Yleisessä kielenkäytössä ja myös virallisissa tilastoissa on sotainvalidien määräksi kunakin aikana laskettu niiden sotainvalidien määrä, joiden vammasta on valtion vahvistama vähintään 10 prosentin haitta-aste (Honkasalo 2000, 329).

Varsinaisiin sotatoimiin osallistuneille henkilöille, rintamasotilaille, annettiin rintamasotilastunnus (Asetus rintamasotilastunnuksesta A772/69). Rintamapalvelukseen rinnastettavissa tehtävissä toimineille naisille annettiin vuonna 1978 rintamapalvelustunnus (Asetus rintamapalvelutunnuksesta A554/78), (Hanhela 1995, 21). Viime sotiemme rintamaveteraaneja ulkonaisesti yhdistämään otettiin vuonna 1986 käyttöön puvun rintamukseen kiinnitettävä hopeanvärinen tammenlehvämerkki. Tammenlehvään päädyttiin sen vuoksi, että useissa maissa se tunnistetaan urheuden ja velvollisuudentunnon vertauskuvaksi (Juutilainen 1997, 14).

Vuonna 1940 perustettiin Sotainvalidien Veljesliitto, johon muodostettiin myöhemmin erikoisjäsenyhdistyksiä (vrt. Honkasalo 2000, 243). Yhden sotainvalidien erityisryhmistä muodostavat sotavankeudessa olleet henkilöt. Hiltusen (1989, 31–32) mukaan useimmat vangit pyrkivät tietoisesti löytämään paikkansa yhteiskunnassa ja salaamaan vankeutensa. Monet heistä joutuivat kokemaan aiheetonta pilkkua ja halveksuntaa. Vasta 1960-luvun lopulla ajat olivat muuttuneet siinä määrin, että sotavangit voivat aloittaa oman yhdistystoimintansa Sotilasvammalain (L404, 48) muutoksen perusteella sotavankeuden katsottiin määrätyn perusteiden oikeuttavan tiettyihin korvauksiin.

Jatkosodan tuhoisien partisaanihyökkäysten uhreista useimmat jäivät noin kuudenkymmenen vuoden ajaksi ilman mitään yhteiskunnan tukea, vaikka he olisivat tarvinneet sitä sekä taloudellisessa että henkisessä mielessä. Vuonna 2003 valtio maksoi kuitenkin lain (L697/2003, Laki valtionkertauskorvauksesta erälle Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteiksi joutuneille henkilöille) nojalla 1500 euron kerta-korvauksen. Se myönnettiin sairauden johdosta, joka oli aiheutunut vuosina 1939–1945 Neuvostoliiton partisaaniosastojen tai muiden vastaavien aseellisten erikoisjoukkojen hyökkäyksestä. Vuodesta 2005 lähtien partisaanien uhrin ovat saaneet

myös kuntoutusta lain (L984/2004, Laki eräissä Suomen sotiin liittyvissä tehtävissä palvelleiden kuntoutuksesta annetun lain muuttamisesta) nojalla.

Taulukosta 1 ilmenee veteraanien ikärakenteen ja määrän nopea muutos vuosien 2005 ja 2015 välillä. Vuonna 2015 veteraaneista 99 prosenttia on yli 85-vuotiaita ja vuonna 2020 kaikki ovat yli 85-vuotiaita.

Taulukko 1. Veteraaniväestön ikäjakauma prosentteina vuosina 2003–2020, lkm.

Ikäluokat	2003	2005	2010	2015	2020
–74	2	0			
75–84	75	68	18	1	
85–	23	32	82	99	100
Yhteensä %	100	100	100	100	100
N, yhteensä	113 900	93 270	47 590	17 660	4 260

Lähde: Sosiaali- ja terveysministeriö 2004

2.1.2. Katsaus sota-aikaan

Talvisota alkoi 30.11.1939 Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Antti Lokka on kuvannut tuntojaan ylimääräisiin kertausharjoituksiin lähdöstä (Tuomaala R 1998, 46).

”Joskus kun harjoiteltiin sotaa varten, tuli mieleen, että mahtais se olla kaamia käsky, kun määrättäisiin sotaan. Vakava paikka se olikin nuorelle miehelle. Kun tuli syksy vuonna 1939, aloitimme Vintilän kairassa porohommat. Sinne kämpälle tuli lokakuun kymmenes päivä käsky, joka oli selvä merkki lähdöstä sinne jonnekin. Meitä oli kolme veljestä, jotka lähimme yhtä matkaa samaan paikkaan.”

Talvisodan aikana vuosina 1939–40 Suomen puolustusvoimien vahvuus oli keskimäärin 350 000 miestä ja jatkosodan aikana vuosina 1941–45 keskimäärin 500 000 miestä (vrt. Ryytänen ym. 1994). Talvisota kesti 105 päivää, ja rauhansopimus allekirjoitettiin 12.3.1940. Lyhyttä rauhaa seurasi jatkosota, jonka Neuvostoliitto aloitti 25.6.1941 hyökkäämällä noin 500 koneen voimin lentokentille ja asutuskeskuksiin. (Manninen 1993, 53, 77).

Lokan veljeksistä kaksi oli lähtemässä jatkosotaan muiden Lapin miesten mukana: *”Välirauha kulu, ja 17.6.41 tuli uusi kutsu sotaan. Kotoa meitä oli nyt vain kaksi*

poikaa lähtemässä, Olli ja minä, koska Alte oli kaatunu maaliskuun yhentenätoista päivänä –40 Kuhmossa. Muutenkin kotona oli erilaista kuin talvisovan alkaessa, koska isäkin oli kuollu Kittilässä evakkoaikana. Minä pystyin taas sotareissuun, eikä kukaan kieltäny lähtemästä. Me molemmat jouvuimme konekiväärikomppani-aan, Olli huoltopuolelle ja minä konekivääriryhmään.” (Tuomaala R 1998, 51).

Jatkosodan alkaessa Suomen armeija oli suurempi ja tehokkaampi kuin talvisodassa. Puolustusvoimien kokonaisvahvuus oli 630 000 kansalaista, kun miesten lisäksi laskettiin mukaan lotat ja ilmavalvontahenkilökunta (vrt. Lukkari 1997, 16). Naisista useat osallistuivat kotitöiden lisäksi tehtäviin kotirintamalla ja rintamallakin. Martti Sinerman (1995, 15–17) mukaan lottia oli esimerkiksi ilmavalvonnassa, kanslioissa, kanttiineissa ja keskuksissa sekä lääkintä-, muonitus-, sää-, valonheitin-, varus-, viesti- ja yhteys- sekä eläinlääkintälottina. Työvelvollisia olivat kaikki 15–18-vuotiaat kansalaiset, siis myös naiset.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen aselepo ei johtanut rauhaan, vaan edessä oli vielä tuhoisa Lapin sota ja väestön nopea evakuointi Ruotsiin (vrt. Runtti 1994, 16). Lapin taisteluissa kaatui 770 suomalaista ja kolmisentuhatta haavoittui. Osa haavoittuneista kuoli myöhemmin sotasairaaloissa ja miinanraivaus vaati noin sadan miehen hengen, joten kuolleiden lukumäärä oli ilmeisesti lähes tuhat (Tarkka 1993, 167).

Aselevon ennakkoehtojen mukaan saksalaisille oli annettu aikaa poistua Suomesta 15.9.1944 mennessä. Pohjois-Suomessa olevan saksalaisen 20. vuoristoarmeijan vahvuus oli yli 200 000 miestä. Joukkoja varten oli varastoitu materiaalia vuoden tarvetta vastaava määrä, joten joukkojen evakuointiin määräaikaan mennessä ei ollut mahdollisuuksia. Vetäytyminen tapahtui aluksi rauhallisesti, mutta Neuvostoliitto esitti 20. syyskuuta 1944 uhkavaatimuksen sodankäynnin aloittamisesta. Seurauksena olivat ankarat taistelut, ja sota entisten aseveljien kesken päättyi vasta 27.4.1945, jolloin viimeinen saksalainen partio poistui Suomesta (Tiitta 1992, 454–455).

Rovaniemeläiset sotilaat olivat Kontiomäen suunnalla katselleet, kuinka saksalaiset sotilaat panostivat puhelinyhteyksiä. Se oli enteillyt tulevaa yhteyden katkeamista. (Laukka 2001, 121)

Haastattelemani Lapin sodan veteraani on muistellut kokemuksiaan:

”Se joki oli kymmenkunta metriä leveä, ehkä enemmänkin, joka merveen laskee. Me lähestyttiin sitä, niin nähtiin, että ne raahaa jotaki, semmosia metrikaupalla pitkiä pommeja sinne sillan alle. Ei oltu kauan siinä, ko tuli kaks saksalaista siihen konepistoolien kans. Toinen puhu suomea. Se kovasti meille siitä, että ollaan vakoi-lemassa täällä. Niin ei kö konepistoolilla tökitään, että luut kolisee. Sinne sillasta yli ja saksalaisten kuulusteltavaksi. Tuntu siltä, että tässä se lähtö tulee, jos jossaki tulee.”

Henkilökohtainen suru koetteli lähes jokaista suomalaista perhettä, sillä kuolleita oli kaikkiaan yli 90 000. Talvisodassa menetettiin kaatuneina ja kadonneina lähes 23 000 sotilasta. Haavoittuneita oli yli 43 000. Jatkosodan kaatuneiden ja kadonneiden sotilaiden kokonaismäärä oli yli 66 000, joista Lapin sodan osuus oli yli tuhat. Haavoittuneiden määrä oli lähes 189 000 (Tiitta 1992, 455). Kohtalotoverit, sotalesket ja sotaorvot olivat tärkeänä tukena toisilleen, vaikka surusta puhuminen oli usein sekä aikuisille että lapsille vaikeaa. Omaisten menettäminen saattoi johtaa masennukseen. Kivelän ym. (1998, 529) mukaan vanhemman kuoleman vaikutus saattaa aiheuttaa haavoittuvuutta traumaattisille tai stressiä aiheuttaville elämän tapahtumille ja se voi johtaa itsearvostuksen vähentymiseen, mikä altistaa depressiolle.

Neuvostoliitto alkoi perustaa partisaaniosastoja Karjalan rintamalle Stalinin 3.7.1941 antaman käskyn mukaisesti. Neuvostopartisaanien tuhoretket ulottuivat Suomen alueelle Petsamosta Pielisjärvelle. Partisaanitoiminta ei ollut varsinaisesti Puna-armeijan toimintaa, vaan se oli Moskovassa toimivan kommunistisen puolueen toimintaa. Ohjeessa annettiin käsky hävittää kaikki rangaistuksen uhalla (Martikainen 2004, 8). Neuvostoliiton partisaanit surmasivat harkitusti Suomen itärajan kylissä 147 siviiliä vuosina 1941–1944. Paitsi kylissä, partisaanit tappoivat tai vangitsivat yksittäisiä siviilihenkilöitä myös maanteilla, poluilla ja metsissä. Mikään partisaaniosasto ei hyökännyt rajojemme sisäpuolella sellaiseen kylään, jossa oli osastoon nähden tasavertainen tai edes vastustuskykyinen sotilasyksikkö (Erkkilä 1998, 20). Lähtenmäen (1999, 132) mukaan sodankäynnin yksi karkeimmista muodoista ovat siviilimurhat. Suomen ja Neuvostoliiton välisessä jatkosodassa tätä sotilaiden ja kotijoukkojen moraalista selkärankaa ja henkistä kestävyyttä koettelevaa toimintatapaa sovellettiin etenkin pohjois- ja itäosien rajaseuduilla. Kesällä 1943 partisaaneja arveltiin olevan 18 osastoa, joissa oli jäseniä kaikkiaan noin 1700. Joukoissa oli usein myös naisia ja suomea puhuvia karjalaisia. Partisaanihyökkäysten tavoitteena oli murtaa kotirintaman rohkeutta ja rintamamiesten moraalialia satuttamalla sellaista pyhäksi ja hyväksi koettua kuin lapsia ja odottavia äitejä. Iskut osuivatkin syvään yhteisöjen sisään. Ne horjuttivat ihmisten turvallisuuden tunnetta ja uskoa yhteisön kykyyn puolustaa asemiaan. Partisaanien tapa ottaa mukaansa vankeja oli – jos mahdollista – vieläkin kauhistuttavampi ajatus kuin nopea kuolema (Lähtenmäki 1999, 141). Vasta Veikko Erkkilän ja Tyyne Martikaisen teokset (1998) saivat aikaan julkisen keskustelun partisaanien aiheuttamista tuhoista ja vapauttivat heidän uhrinsa kertomaan traumaattisista menetyksistään, joita he olivat tähän asti kantaneet vain omassa mielessään.

Sota ja rauhanehdot aiheuttivat raskaita seurauksia kaikkialla Suomessa. Lapin sodan tuhot tuottivat väestölle suuria vaikeuksia. Miinavaara oli yksi niistä syistä, joiden vuoksi paluu evakosta oli rajoitettua, säännösteltyä ja tiukasti kontrolloitua. Toinen olennainen syy oli tietysti se, ettei useimmille perheille ja karjalle ollut kattoa pään päälle, eikä ensi hätään myöskään riittävää elintarvikehuoltoa (Tuominen 2001, 338). Vaikeimmin hoidettavia, Suomen sisäisiin asioihin sekä talouspolitiik-

kaan vaikuttavia ehtoja olivat sotakorvausten maksaminen, sotarikoksista syytettyjen henkilöiden tuomitseminen, poliittisten vankien vapauttaminen, ”fasismin luontoisten järjestöjen” lakkauttaminen ja poliittista toimintaa rajoittavien määräysten kumoaminen (Vahtola 2003, 379).

2.1.3. Veteraanien kuntoutus

Sotainvalidien Veljesliitto on vastannut jo yli kuudenkymmenen vuoden ajan monipuolisesti jäsentensä fyysisiin, henkisiin, hengellisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin. Hännikäisen (1998, 17) mukaan erityishuollon keskeinen tavoite on ollut sotavammaisten selviytyminen mahdollisimman pitkään laitoshuollon ulkopuolella. Sotainvalidien kuntoutus perustuu vuonna 1948 säädettyyn Sotilasvammalakiin (L 404/48) ja Asetukseen Sotilasvammalain toimeenpanosta (A 1117/85). Muiden veteraanien kuntoutus perustuu Lakiin rintamaveteraanien kuntoutuksesta (L 1184/84) ja Asetukseen rintamaveteraanien kuntoutuksesta (A 1348/88). Vuoden 1948 Sotilasvammalaki mahdollisti myös laitoshuollon korvaamisen avuttomassa tilassa oleville vaikeavammaisille invalideille. Lievävammaisen laitoshuolto voitiin korvata, jos laitoshuollon tarve johtui nimenomaan korvatusta vammasta tai sairaudesta (Hanhela 1995, 28). Vuonna 1961 aloitetun sotainvalidien kuntoutuksen korvaamisen edellytyksenä oli silloin vähintään 50 prosentin haitta-aste ja se, että kuntoutuksen tarve on johtunut nimenomaan sotilasvammalain nojalla korvatusta vammasta tai sairaudesta (Hanhela, Kallanranta, ja Kivelä 1995, 13). Myöhemmillä sotilasvammalain uudistuksilla (L 116/185, A 1117/85) kuntoutuksen piiriin ovat päässeet kaikki sotainvalidit, joiden haitta-aste on vähintään 10 prosenttia.

Sotainvalidien kuntoutukseen pääsyn perusteet ja sen pituus riippuvat hakijan haitta-asteprosentista sekä kuntoutuksen tarpeesta: Jos invalidin työkyvyttömyysaste on 30–100 prosenttia, hänellä on oikeus saada vuosittain neljän viikon kuntoutusjakso ja yleensä sen lisäksi 15 hoitokerran avokuntoutusjakso tai 20 päivää päiväkuntoutusta. Jos sotainvalidin työkyvyttömyysaste on 10–25 prosenttia, hänellä on oikeus saada vuosittain kahden viikon laituskuntoutus tai 10 päivää päiväkuntoutusta tai 12 kerran avokuntoutusjakso (Valtiokonttori 2007).

Veteraanikuntoutus on ollut vuodesta 1983 lähtien lakiin perustuvaa (Hanhela, Kallanranta ja Kivelä 1995, 14). Vuoden 2005 alusta lähtien kaikille rintamaveteraaneille on turvattu säännönmukainen vuosittainen kuntoutus (vrt. Sosiaali- ja terveysministeriö 2004:10). Hanhelan (1995, 19) mukaan kuntoutuksen tarkoituksena on, että veteraani suoriutuisi mahdollisimman itsenäisesti jokapäiväisistä toiminnoistaan ja pystyisi asumaan kotona. Hanhela (1995, 170) on tähdentänyt myös lähiympäristön tarpeiden, kuntoutuksen ja virkistymisen huomioon ottamista kokonaisvaltaisen veteraanikuntoutuksen ohella. Veteraanikuntoutus voisi täten toimia mallina sille, miten geriatrinen kuntoutus tulisi tulevaisuudessa järjestää. Simo

Koskinen (2007, 3847) suosittelee toimintakyvyn edistämiseksi käytettyjen kuntoutusmuotojen ohelle ratkaisukeskeisiä ja voimavaralähtöisiä työmuotoja ja ongelmakeskeisen kielen muuttamista voimavarapuheeksi.

Vuonna 1983 sosiaali- ja terveysministeriö asetti sairaskotityöryhmän, ja vuonna 1986 valtioneuvosto teki periaatepäätöksen raha-automaattivarojen jakamisesta sairaskotihankkeeseen. Vuonna 1992 maassa oli kaikkiaan 21 sairaskotia ja niissä runsaat 1200 hoitopaikkaa (Honkasalo 2000, 499). Yksi näistä laitoksista on vuonna 1991 valmistunut Rovaniemen Veljes-sairaskoti. Kaikissa sairaskodeissa annetaan kuntoutusta sotainvalideille, -veteraaneille ja heidän puolisoilleen.

Vasta 1980-luvulla on aloitettu puolisoskuntoutus. Irmeli Hännikäinen (1998, 252) toteaa, että ikääntyneiden vaimojen toimintakyvyn tukeminen kuuluu heille paitsi yleisen vanhuuspolitiikan toteuttamisena, myös ansaittuna oikeutena vuosikymmeniä kestäneestä raskaasta huolenpidosta.

2.1.4. Köyhäinhoito ja huutolaisuus

Eenilän (1971, 9) mukaan ruotulainen, ruotuvaivainen, kylänkiertolainen, viikkolainen, kirkonvaivainen ja istukas sekä monet muut vastaavat nimitykset ovat kansan vaivaisille antamia nimityksiä, jotka kuvaavat osuvasti köyhien ja vaivaisten asemaa entisajan yhteiskunnassa ja sen kulloinkin voimassa olleessa köyhäinhoitojärjestelmässä.

Vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksen huoltotoiminnan muodosta päättäminen jätettiin kuntien oman harkinnan varaan, ja sen jälkeen ruotuhoidon määrä alkoi nopeasti vähentyä. Elätehoito sen sijaan laajeni voimakkaasti 1900-luvun alkuun saakka (Jaakkola 1994, 130). Elätehoito erosi muista huoltomuodoista siinä, että hoitotehtävä perustui vapaaehtoisuuteen. Hoitajaksi ryhdyttiin yleisesti maksetun korvauksen ja hoidokkien työvoiman takia. Kun vaivaishoidosta vastaavien pyrkimyksenä oli minimoida hoitokustannukset, siirryttiin 1800-luvun puolivälissä yleisesti huutokauppanemettelyyn, jossa huoltotehtävän sai vähimmällä maksulla ottamaan tarjoutunut (Jaakkola 1994, 132). Vastaavanlaista vaivaisten huutokauppa- ja hoitokäytäntöä esiintyi maailmalla laajalti. Vaivaisten huutokauppaaminen ei ole suomalainen ilmiö, vaan menetelmää ovat käyttäneet vanhan ja uuden mantereen sivistysmaat (Eenilä 1971, 38).

Yleinen mielipide vastusti huutokauppoja, ja niistä luovuttiinkin vähitellen. Vaikka senaatin vuosina 1891 ja 1892 antamat määräykset merkitsivät epäsuorasti vaivaishuutokaupan kieltoa, elänteelleanto suoritettiin monissa kunnissa edelleen entiseen tapaan. Huutolais- ja elätehoitojärjestelmästä oltiin vuosisadan vaihteessa siirtymässä sijoituskotihoitoon. Siirtymisen hitautta osoittaa kuitenkin se, että läänien kuvernöörit lähettivät vielä vuonna 1913 kuntiin kiertokirjeet, joissa kiellettiin

köyhäinhuutokauppojen pitäminen sekä huutolais- ja huutolaislapsinimitys (Jaakkola 1994, 133–134).

Huutolaisen lapsuuteen on usein liittynyt turvattomuutta, arvostuksen puutetta ja traumaattisia kokemuksia, jotka eivät ole voineet olla vaikuttamatta tuleviin ikävuosiin. Rautava (2001, 153) toteaa, että lapsuuden merkitystä ihmisen koko myöhemmälle elämälle ei voi kyllin korostaa. Huutolaiset ovat olleet sijoituspaikoissaan tavallisesti nuoruuteen saakka, jolloin he ovat alkaneet itsenäistyä. Huonoista lähtökohdistaan huolimatta heillekin on saattanut aueta mahdollisuuksia uudenlaiseen elämäntapaan.

2.2. Veteraanitutkimus

2.2.1. Terveys ja sairaudet

Vaikka jatkosodan ja Lapin sodankin päättymisestä on kulunut yli 60 vuotta, on lääketieteellinen veteraanitutkimus ollut Suomessa pitkään melko vähäistä, eikä merkittävää, pelkästään veteraaneja koskevaa pitkäaikaistutkimusta sodan jälkeisten vuosikymmenien ajalta ole tehty.

Rintamamiesten ja veteraanien terveys ja somaattiset sairaudet ovat vastanneet melko hyvin muiden samanikäisten terveydentilaa ja sairauksia (esim. Timonen ja Kaipainen 1979, 2785; Hiltunen ym. 1993; Koski ym. 1993 a & b; Luukinen ym. 1993; Ryytänen ym. 1994; Hanhela 1995, 166).

Kaipaisen ja Timosen (1979) tutkimuksessa joka kolmas rintamies koki itsensä terveeksi, mutta kliinisessä tutkimuksessa vain joka kymmenes todettiin terveeksi. Hanhelan (1995, 172) tutkimuksessa kolme neljästä veteraanista koki terveytensä vähintään kohtalaiseksi. Naiset kokivat terveytensä paremmaksi kuin miehet. Samoin suuressa Veteraani 92 -postikyselyssä 78 % koki terveytensä vähintään kohtalaiseksi ja 22 % huonoksi (Ryytänen ym. 1994, 23–35).

Veteraanien koettu terveys noudattelee varsin hyvin Sulanderin ym. (2006) tutkimuksen 80–84 -vuotiaiden koettua terveyttä keväällä 2005.

Veteraanien sairauksien esiintyvyys oli Ryytänen (1994) tutkimuksessa seuraava:

- verenpainetauti 27 %
- sepelvaltimotauti 25 %
- kuluma/muu nivelsairaus 35 %

Hanhelan (1995) veteraanitutkimuksessa kolmella neljästä oli verenkiertoelinten sairauksia. Kolmella neljästä naisesta ja joka toisella miehellä oli liikuntaelinten tauteja. Veteraanien verenpainetaudin, astman, sokeritaudin, unihäiriöiden, hengi-

tyselintautien, ruoansulatuselinten sairauksien sekä tuki- ja liikuntaelintautien valitsevuudet ovat samanlaisia kuin samanikäisten keskuudessa (Isoaho ym. 1994a & b; Hanhela 1995). Iskeemisen sydänsairauden todettiin olevan Pohjois-Pohjanmaan veteraaneilla yleisempi kuin esimerkiksi Liedossa ja Helsingissä asuvilla iäkkäillä (Valvanne ym. 1992; Isoaho ym. 1994a & b.; Hanhela 1995, 166). Jyväskylän Ikivihreät-projektissa veteraani-ikäisten (1904–1923 syntyneet) sydän- ja verisuonisairauksien esiintyvyys lisääntyi vuosien 1988 ja 1996 välillä. Seuranta-aikana kuolleista 60 prosentilla oli peruskuolinsyynä sydän- ja verisuonitauti tai aivoverisuonisairaus (Laukkanen, Leinonen ja Heikkinen 1999, 63, 148–149). Joka viidennellä miesveteraanilla ja joka neljännellä naisveteraanilla oli 7-12 sairautta (Hanhela 1995, 171).

Myös masennuksen esiintyminen veteraanien keskuudessa vastaa valikoimattoman, ikääntyneen väestön tilannetta. Ähtärissä 1980-luvun alkuvuosina tehdyssä tutkimuksessa vuonna 1923 tai aikaisemmin syntyneistä naisista kärsi depressiosta 30 prosenttia ja miehistä 22 prosenttia (Kivelä ja Pahkala 1989, 30–40). Hanhelan, Kallanrannan ja Kivelän (1995) tutkimuksessa joka neljännellä veteraanilla todettiin masennusta. Masentuneet veteraanit kokevat terveytensä huonommaksi kuin muut. Ikivihreät-projektin seurannassa todettiin masennuksen lisääntyneet vanhimmassa ryhmässä niin, että ainakin lieviä masennusoireista kärsi 40 prosenttia. (Suutama, Ruoppila ja Laukkanen 1999, 239).

Veteraanitutkimukset – terveys

Tekijä(t)	Tutkimusteema	Aineisto	Päätulokset
Timonen & Kaipainen, 1979	Veteraanien terveys.	1421 rintamamiestä.	Kolmasosa koki itsensä terveeksi, kymmenesosa todettiin tarkastuksessa terveeksi. Tutkittavia ei todettu muita miehiä sairaammiksi.
Kivelä & Pahkala, 1984 ja -85	Depression esiintyvyys.	Ennen vuotta 1923 syntyneet Ähtärin kunnan asukkaat, N=1529.	26,8 %:lla depressio, 22,4 %:lla miehistä, 26,8 %:lla naisista.

<p>Pahkala ym. 1989–90</p>	<p>Depression esiintyvyys.</p>	<p>Ähtärin väestö.</p>	<p>Depressiota koko väestöstä 16,5 %:lla, naisista 17,9 %:lla, miehistä 14,4 %:lla. Depression ilmeneminen yhteydessä korkeaan ikään, laitoshoittoon, kotisairaanhoidon ja kotiavun tarpeeseen, miehillä leskeyteen ja alempaan koulutustasoon</p>
<p>Ponteva, 1993</p>	<p>Kenttäsairaaloissa hoidettujen sotilaiden psykiatristen sairauksien esiintyvyys vuosina 1941–44 sekä vuosina 1980 ja -89 seuranta- ja arkistotutkimuksessa.</p>	<p>Psykiatrisista syistä sota- ja kenttäsairaaloissa hoidettujen, otoksena poimitujen, 514 sotilaan poistoilmoitustiedosto vuosilta 1941–44 ja verrokina samansuuruisen otos keuhkuumeen vuoksi samana aikana hoidetuista sotilaista sekä seurantana arkistotiedot vuosien 1980 ja -89 tilanteesta</p>	<p>20 % psyykkisistä häiriöistä todettiin reaktiivisiksi. Runsaalla 1/3:lla psykiatrisista potilaista diagnosoitiin psykiatrinen häiriö myös sodan jälkeen. Verrokkiaineistossa psykiatrinen diagnoosi oli puolta vähemmällä. Traumaperäisen stressihäiriön kansainväliset kriteerit täyttäviä häiriöitä ei ollut todettavissa.</p>

Ryynänen ym. 1994	Kokemuksellinen terveys.	Veteraaniprojekti 92:n postikyselyyn osallistui 226734 veteraania, 93, 4 %. Vastaaajista oli 177989 miestä ja 48745 naista.	Terveydentilansa koki ikätovereihin verrattuna erittäin hyväksi 3 %, hyväksi 17 %, kohtalaiseksi 58 % ja huonoksi 7 % miesveteraaneista.
Hanhela, 1995	Kokemuksellinen terveys ja kliinisesti todetut sairaudet Oulun seudun veteraaneilla.	500 veteraania, joista kliinisesti tutkittuja 231 miestä ja 126 naista, keski-ikä 72 vuotta.	Kolmasosa koki terveydentilansa keskinkertaiseksi, naiset paremmaksi kuin miehet. Viidesosalla miehistä ja neljäsosalla naisista oli 7-12 sairautta. Tuki- ja liikuntaelinten sairaudet olivat tavallisimpia, ¾:lla verenkiertoelinten sairauksia, joka neljännellä depressio.
Hanhela, Kallanranta & Kivelä, 1995	Depression esiintyminen veteraanien keskuudessa. Terveydentilan kokeminen masentuneilla.	Veteraanit	Depressio yhtä yleistä kuin valikoimattomassa 65 vuotta täyttäneestä väestöstä. Masentuneet kokevat myös terveydentilansa huonommaksi kuin muut.

Hanhela, 1995	Veteraanien sairaudet.	Veteraanit ja Liedon kunnan iäkkäät asukkaat.	Verenpainetaudin, astman ja sokeri-taudin esiintyminen melkein samaa luokkaa kuin kaa-tumistutkimuksiin osallistuneilla.
Heikkinen, Laukkanen & Leinonen, 1999	Terveyden kokeminen.	Vuosina 1904–13 ja 1914–23 syntyneet, vuosina 1988 ja -96 haastatellut henkilöt.	Vanhempien ikäryhmien miehet ja naiset kokivat itsensä huonompi-kuntoisiksi seuruu-vaiheessa (ei tilas-tollisesti merkittä-vä). Sydän- ja ve-risuonten sairauk-sien ja depression esiintyvyys lisääntyi kaikissa ryhmissä.
Valvanne, 1992, Isoaho ym. 1994 ja-95	Iskeemisen sydänsairauden esiintyminen.	Pohjois-Pohjanmaan, Liedon ja Helsingin veteraanit.	Iskeemistä sydän-sairautta yhtä paljon.

2.2.2. Veteraanien elinolot ja palveluiden tarve

Suomen 1939–1945 sotien veteraaneista on tehty tutkimuksia, jotka ovat kohdistu-neet heidän elinolosuhteisiinsa, koulutustasoonsa, ammatteihinsa, elintapoihinsa, terveydentilaansa ja kuntoutustarpeeseensa.

Hännikäinen (1982, 205) on todennut, että sekä sotainvalidien että –veteraanien ryhmästä 85 prosenttia oli naimisissa ja heidän perheidensä kokokin oli samanlainen. Rintamamiesten hyvinvoinnin perusta luotiin sotienjälkeisenä aikana. Elinolo-jen kehitys oli ratkaisevasti riippuvainen normaaliin elämänrytmiin palautumisen helppoudesta. Ilmeisesti työhuollon seurauksena rintamamiesten siirtyminen työ-elämään on kulkenut eri teitä: sotavammaiset menivät ammattikoulutukseen, muut rintamamiehet suoraan töihin. Toimenpiteet ovat selvästi tasanneet sotavammaisten ja muiden rintamamiesten hyvinvointilähtökohtia.

Rintamapalveluaika vaikutti monella tavoin lähes jokaisen veteraanin henkilökohtaisiin elämänsuunnitelmiin. Sota-ajan tapahtumat olivat merkinneet monille muutoksia koulutus- ja ammattisuunnitelmiin, asuinpaikkakunnan vaihdoksia ja perheiden hajoamista. Tällaisten tapahtumien vaikutus heijastuu osin vielä eläkeiässä (Era ja Haapala 1993, 1-126). Maamme väestöstä neljä viidesosaa asui talvisodan alkaessa maaseudulla. Vaikka maaseudulla asuneet vaikeavammaiset sotainvalidit koulutettiin ensisijaisesti maaseudun ammatteihin, joutui moni muuttamaan töihin teollisuustajamiin. Sopeutuminen kaupunkiin ja uuteen työhön oli monelle sotainvalidille vaikeaa (Honkasalo 2000, 278). Sotavammaisten suurimmat ongelmat liittyivät asumiseen ja rajautuivat selvästi alueellisesti. Alle kolmannes rintamamiesten vaimoista arvioi terveydentilansa huonoksi ja lähes kaksi kolmesta koki sotavammaisen miehensä avustamisen vaikeaksi (Jämsen 1988, 73). Kirsi Lempiäinen-Pellinen (1991, 59) toteaa pieniprosenttisten ja yli 30-prosenttisten sotavammaisten asennoitumisen yhteiskuntaa kohtaan olevan yllättävän samansuuntaista.

Veteraaniprojekti 92:n vastaukset antoivat tietoa veteraanien sosiaalisista oloista ja avuntarpeesta (vrt. Ryyänen ym. 1994, 50–52).

- Miehistä oli naimisissa 74 %.
- Heistä oli leskiä 16 %, vanhimmasta ikäluokasta lähes puolet.
- Miehistä asui yksinään noin 20 %, yli 75-vuotiaista enemmän.
- Laitospaikkojen tarve kasvoi yli 75-vuotiailla.
- Kotiapua tarvitsi yli 85-vuotiaista miehistä 23 %.
- Terveyspalveluja tarvitsi miehistä 31 %.

Hanhelan (1995, 128) veteraanitutkimuksen mukaan:

- Joka kolmas asui yksin, miehistä 21 %, naisista 58 %.
- Joka toinen sai kotonaan toisen henkilön apua.
- Lähes kaikki asuivat omistamassaan asunnossa.

Palvelutalojärjestelmä on osoittautunut hyödylliseksi avuntarpeessa oleville iäkkäille henkilöille, joiden joukossa on runsaasti rintamaveteraaneja ja heidän puolisoitaan. Karjalaisen ja Kivelän (1995, 121) mukaan suurin osa palvelutaloissa asuvista oli fyysiseltä toimintakyvyltään heikentyneitä ja pieni osa täysin liikuntakyvyttömiä. Tärkeimmät kognitiivisesti toimintakyisten palveluasuntoihin muuttamisen syynä olivat oma sairaus, yksinäisyys ja turvattomuus, omaisten huoli iäkkäiden selviytymisestä omassa kodissaan ja asunnon huono kunto. Depressio ei ole kovin yleinen ongelma.

USA:ssa yhteiskuntatieteellinen veteraanitutkimus lisääntyi Vietnamin sodan jälkeen, jolloin sotilaiden sopeutuminen siviilielämään ei ollut aina helppoa. Veteraanit näyttivät sodan jälkeen neuvottomilta ilman palvelurakennetta ja ankaraa rutii-

nia, jonka he olivat sisäistäneet kahden vuoden palveluksen aikana. Monille oli vaikeaa kerätä kokoon palvelusta edeltävän elämän lankoja. Nuorten miesten kuvaukset valottivat heidän menetyksen, tyhjyyden ja turvattomuuden tunnettaan. Olennaisesti nousivat esiin tarinat, jotka käsittelevät tarkoituksen ja seuran etsimistä (Simmons 2000, 4).

Perheen isän vammautuminen lisäsi emotionaalisella tasolla turvattomuutta ja vähensi aineellisen toimeentulon mahdollisuuksia. Vaikeimmissa tapauksissa työelämään toipuminen kesti pitkään, eikä työnteko lopultakaan ollut täystehoista. Sopeutuminen vamman aiheuttamiin muutoksiin vaati arjen toimintojen ja roolitehtävien uudelleen järjestelyä. Tässä tilanteessa vaimon asema ja merkitys perheessä korostui (Hännikäinen 1998, 263). Hokkanen ja Astikainen (2001, 56) toteavat, että erityisesti sotainvalidien, mutta myös sodan henkisistä rasituksista kärsivien sotiemme veteraanien vaimot kokivat miesten antaneen isänmaalleen raskaan uhrin. Vaimot tietävät, että uhraus oli suuri, mutta ymmärtävät sen välttämättömyyden. Naiset kokevat miehistä huolehtimisen olevan heidän osuutensa isänmaan puolustamisessa. Tuota palvelustaan he jatkavat yhä.

Hännikäinen (1998, 272) on tuonut esille sotainvalidien vaimojen vuosikymmeniä kestäneen työn sisällön, arvon ja onnistumisen edellytykset. Hän on todennut, että sotainvalidimies tarvitsee kaiken sen virallisen huollon, johon hänellä ansaitusti ja inhimillisesti on oikeus. Sen lisäksi tarvitaan tukea kotipiiristä. Miehen hyvinvointi ei kuitenkaan saa toteutua vaimon hyvinvoinnin kustannuksella.

Nissinen, Vuori ja Perola (1975) tekivät Kuopion kaupungin toimesta järjestetyn tutkimuksen, johon osallistui 1725 rintamamiestunnuksen saanutta kuopiolaista. Tarkastuksessa keskityttiin tavallisimpiin sairauksiin ja annettiin terveyskasvatusta, jonka katsottiin olevan rintamamiehille tarkoitettua palvelua. Tutkituista 29 prosenttia oli haavoittunut sodassa. Terveystään piti hyvänä yksi prosentti, huonona kaksikymmentä prosenttia tutkituista.

Veteraanitutkimukset – elinolot ja palvelujen tarve

Tekijä(t)	Tutkimusteema	Aineisto	Päätulokset
Era & Haapala, 1993	Veteraanien elinolot ja palveluiden tarve.	Talvi- ja jatkosodan veteraanit	Sota-ajan tapahtumat olivat merkinneet monille muutoksia koulutus- ja ammattisuunnitelmiin, asuinpaikkakunnan vaihdoksia ja perheen hajoamista.
Ryynänen ym. 1994	Veteraanien laitospaikkojen ja palveluiden tarve.	Veteraanit	Laitospaikkojen tarve kasvaa voimakkaimmin 75 vuoden iästä. 85 vuotta täyttäneistä miehistä 10 % tunsi tarvitsevansa laitoshoidon, kotiapua 23 %, terveystalveluja 31 %.
Karjalainen & Kivelä, 1995	Palvelutaloon muuttamisen syyt.	Veteraanien ikäluokkaa olevat palvelutalon asukkaat	Tärkeimmät syyt oma sairaus, yksinäisyys, turvattomuus, omaisten huoli iäkkään selviytymisestä kodissaan, asunnon huono kunto.
Hanhela, 1995	Veteraanien elinolot ja avun tarve.	500 veteraania.	Yksinasuvia 1/3, miehistä 21 %, naisista 58 %. Joka toinen veteraani sai kotonaan toisen henkilön apua.

Simmons, 2000	Vietnamin sodan veteraanit.	Vietnamin sodan veteraanien sopeutuminen sodan jälkeisen ajan elämään	Monille oli vaikeata kerätä palvelusta edeltävän ”elämän lankoja”, vaikeuksia sopeutumisessa.
Hokkanen & Astikainen, 2001	Ikääntyvien omaisten kotona hoitavan voimavarat ja niiden tukeminen.	Sotainvalideja ja muita veteraaneja kotona hoitavat omaiset, 190 omaishoitajaa ja muita asiasta kiinnostuneita henkilöitä.	Toimivan omais- palvelun aikaansaamiseksi tuleville sukupolville on sen tukipalveluja ja taloudellista kompensointia nykyisestä parannettava.

2.2.3. Veteraanien elämänvaiheet

Sukupolvet

Elämäntulkua vaiheineen ja kokemuksineen ei voi jälkikäteen tavoittaa täysin sellaisena kuin se tapahtumahetkellä on ollut ja tuntunut. Muisti ja tietoisuus muokkaavat uutta todellisuutta, kerronta-ajankohtaan sidottua näkemystä, jonka mukaisesti eletty elämä jälkikäteen näyttäytyy (Hännikäinen 1998, 34).

Roosin (1985, 24) tekemän sukupolvijaottelun perustana ovat ihmisten elämän aktiivisimman vaiheen kokemukset ja tapahtumat. Hän on nimennyt ensimmäisen sukupolven sotien ja pulan sukupolveksi. Tämän sukupolven elämää keskeisesti leimaava tekijä on sekä kansalais- että talvi- ja jatkosodan muistaminen sekä aktiivivaiheen toteutuminen näiden sotien välisenä aikana. Roos toteaa, että ensimmäisen sukupolven tyypillisiä kokemuksia ovat joutuminen eroon perheestä jo lapsena perheen köyhyyden tai äidin ja isän kuoleman johdosta, huutolaisuus, sairaudet, jatkuva puute, koulun keskeytyminen lyhyeen, kaiken tekeminen itse, työnteko ja ponnistelu sekä sota-ajan puutteet ja vaivat. Kaikki eivät joutuneet kokemaan kaikkea, mutta silti voitaneen puhua yhteisestä kokemusmaailmasta, joka pahimmassa tapauksessa merkitsi elämän parhaiden vuosien menetystä. Omassa tutkimuksessa- ni katson kaikkien talvi- ja jatkosodan sekä Lapin sodan nuorina tai aikuisina kokeneiden kuuluneen sodan ja pulan sukupolveen.

Toisen, 1920–1930-luvuilla syntyneen sukupolven Roos (1985, 24–25) on nimittänyt sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveksi, joka muistaa sodan vielä elävästi ja on ollut aktiivi-iässä heti sodan jälkeen tai sodan vielä kestäessä.

Tällä polvella on monia yhteisiä kokemuksia ensimmäisen polven kanssa. Kolmannen sukupolven jälkeen on vielä ainakin yksi sukupolvi, murroksen jälkeinen, jota voisi kutsua lähiöiden sukupolveksi (Roos 1988, 62–63).

Roosin tapaan Rosenthal (1991, 34–41) on päätenyt sukupolvijaotteluun, kun hän on tehnyt haastattelututkimusta vuosina 1890–1930 syntyneille saksalaisille ensimmäisen ja toisen maailmansodan veteraaneille. Hän on tutkinut eri sukupolviin kuuluvien henkilöiden kerrontaa ja sen tarvetta. Haastateltavina on ollut myös ryhmä sodan ajasta selviytyneitä juutalaisia. Rosenthal on katsonut, että sukupolvi-käsitteeseen ovat vaikuttaneet enemmän varhais- ja keskiaikaisuuteen kuin nuoruuteen kohdistuneet seikat. Hän on tehnyt jaon kolmeen sukupolveen, joiden elämänvaiheisiin historialliset tapahtumat vaikuttivat olennaisesti.

1. Wilhelm-ajan nuorten sukupolvi, vuosina 1890–1900 syntyneet, jotka olivat kokeneet varhaisaikaisuuden I maailmansodan aikana rintamalla.
2. Weimar-nuoriso, vuosina 1901–1919 syntyneet. Miehet olivat 18–19-vuotiaina armeijassa ja useimmat toisen maailmansodan aikana sotilaina. Nämä olivat elämässä juuri kriittisiä vuosia, jolloin olisi kuulunut tehdä perhettä ja ammattiuraa koskevia päätöksiä. Naiset joutuivat tekemään kaikki työt kotona, ja lisäksi hoitamaan sota-aikaan kuuluvia velvollisuuksia.
3. Hitler-nuoret, vuosina 1922–1930 syntyneet, jotka kokivat lapsuuden kolmannen valtakunnan aikana.

Veteraanien elämänvaiheiden kautta etenevä elämäntarina

Lapsuus ja varhainen nuoruus ennen sotaa

Kaikki veteraanit kokivat ennen talvisodan alkamista sekä lapsuuden että alkavan nuoruuden, jotka ovat monilla vastanneet Roosin ensimmäisen sukupolven kuvauksia ja samoin S. Tuomaalan (2004, 89) kuvauksia, joiden mukaan maalaislapset ohjattiin vähitellen työntekoon pikkulapsi-ian päätyttyä. Vakava työkasvatus alkoi monessa perheessä noin 5–6-vuotiaana. Noin 10–14-vuotiaana pojat olivat riittävän isoja siirtyäkseen miesten töihin, ja tytöiltä alettiin vähitellen edellyttää naisille kuuluvaa vastuuta. Työtä tekemällä lapsesta kasvoi vähitellen aikuinen. Koulunkäynti oli vähäistä, ja osa veteraaneista pystyi käymään lapsuudessaan vain kierto-koulun, kaikki eivät sitäkään. Vuonna 1921 voimaan tullut oppivelvollisuuslaki (Laki oppivelvollisuudesta 1921, 3§) takasi kuitenkin yleisen oppimisoikeuden ja -velvollisuuden (vrt. Tuomaala S 2004, 71–72).

Nuoruus ja varhaisaikaisuus sodan aikana

Nuoruus on monitahoinen ja vaikeasti rajattavissa oleva ajanjakso lapsuuden ja aikuisuuden välissä (Raitanen 2001, 187). Rintamalla ja kotirintamalla olleiden nuorten kehitysvaihe poikkesi normatiivisesta nuoruudesta, kun historialliset tapahtumat vaikuttivat odottamattomalla tavalla heidän elämänsäkulkuunsa.

Nuoret miehet kävivät sotaväen tai olivat ainakin jonkin aikaa palveluksessa ennen rintamalla joutumistaan, missä he kohtasivat todellisen sodan ja kuoleman läheisyyden.

Sota särkee normaalin elämänmenon. Ihmiset joutuvat kohtaamaan rauhan ajalle vieraita kärsimyksiä, perheiden hajoamisen, taistelut ja kotirintaman koettelemukset, säännöstelyn ja epävarmuuden tulevaisuudesta (Issakainen 2001, 153). Vammautuminen, vangiksi joutuminen ja läheisten kaatuminen aiheuttavat elämäntilanteeseen ja suunnitelmiin odottamattomia muutoksia, ja pysyvä vammaisuus tekee riippuvaiseksi nopeasti saatavissa olevasta ja usein jatkuvasta hoidosta. Fyysisten haittojen lisäksi vammautuminen tuo usein mukanaan psyykkisiä, sosiaalisia ja taloudellisia vaikeuksia (vrt. Hännikäinen 1982, 95).

Honkasalo (2000, 105) toteaa, että vaikka sota aiheutti pelkoa, kärsimyksiä ja suunnitelmien rikkoutumista, sen aikana syntyi yhteisöllisyyttä, jota kutsuttiin asevelihengeksi ja yhteishengeksi. Rintamajoukoissa syntyi voimakas solidaarisuus ohi puolue- ja sosiaaliryhmärajojen. Yhteiset kokemukset loivat pohjaa uudelleenlaadulle isänmaallisuudelle ja yhteenkuuluvuudelle sekä yksimielisyydelle.

Talvisotaa seuranneen, noin vuoden ja kolme kuukautta kestäneen välirauhan jälkeen alkoi jatkosota, jonka pikaista syttymistä oli väestön keskuudessa arveltu joukkojen liikekannallepanosta ja saksalaisten joukkojen saapumisesta Suomeen (vrt. Honkasalo 2000, 176). Sota jatkui yli kolme vuotta, ja sen jälkeen seurasi vielä Lapin sota.

Sodan jälkeinen aikuisuuden vaihe.

Aikuisuuden perspektiivistä nuoruus on se vaihe, jossa aikuisuus vähitellen syntyy ja rakentuu (Marin 2001, 229). Rintamalla olleet miehet ovat kuitenkin eläneet nuoruusvuotensa poikkeavissa olosuhteissa ja kokeneet omakohtaisia menetyksiä sekä turvattomuutta ja vastuuta, joiden pohjalta heidän aikuisuutensa on rakentunut.

Pääosa armeijasta kotiutettiin marraskuussa 1944. Vuosia rintamalla viettäneillä oli kiire ja polttava halu päästä nopeasti siviilielämään, työhön tai opiskeluun kiinni ja rakentamaan elämänsä. Päämäärättömyyttä oli paljon, rikollisuus lisääntyi ja sota-aikana solmittuja avioliittoja purettiin, mutta askel sodasta rauhaan oli yhteiskunnassa kaikesta huolimatta varsin lyhyt. Tässä auttoi ratkaisevasti se, että tekemättömyyttä oli tarjolla valtavasti (Vahtola 2003, 383). Sodasta kärsinyt valtio ei pystynyt huolehtimaan riittävästi kansalaisistaan, eikä virallisesti järjestettyä henkistä apua ollut tarjolla. Sotainvalidit ja muut veteraanit tunsivat kuitenkin edelleen voimakasta aseveljeyttä ja perustivat järjestöjä, jotka muodostuivat kodin ja lähiyhteisön ohella veteraaneille ja heidän puolisoilleen tärkeäksi sosiaalisiksi verkostoksi (Issakainen ja Tuomaala R 2001, 389).

Ukkola (2000, 7, 87) katsoo rintamamiesten sodan jälkeisen asemoitumisen olevan riippumatonta henkilön sotilasarvosta, koulutustasosta, kotiseudusta ja käytettävissä

sä olevista resursseista. Sen sijaan ikä ja sodan aikaansaamat odotetun elämänculun muutokset vaikuttavat asemoitumiseen. Kaikkein ratkaisevin tekijä on henkilön luottamus omiin voimavaroihinsa, kykyihinsä ja haluun päästä eteenpäin elämässään. Hännikäisen (1982, 61) mukaan sodan jälkeinen elämäntilanne ja rauhanajan elämänrytmiin palautuminen määräytyivät aikaisemmasta elämäntilanteesta ja sodan seurauksista. Rintamalle joutuessaan nuorimmat olivat vielä vailla vakinaista ammattia. Sota ja sodassa vammautuminen vaikeuttivat näiden tärkeiden hyvinvointiresurssien hankkimista.

Vaikka kotimatkalle lähdettiin mielellään, saattoi kotiinpaluu olla traumaattinen kokemus (vrt. Virolainen 1999, 164). Tuhottuunkaan kotikylään palaaminen ei ollut kuitenkaan pelkästään traumaattinen kokemus, vaan se merkitsi myös uskoa ja pyrkimystä uuden elämän alkuun. Sodassa vammautuminen ei ollut myöskään este avioitumiselle. Nevakiven (1984, 166) mukaan kotiin palaamiseen liittynyttä elämänerimua ja -uskoa osoittaa ennen muuta se tosiasia, että vuoden viimeisenä kahdena kuukautena ehdittiin panna alulle 25 000 uutta suomalaista. Vuoden 1945 elosyyskuun syntyvyysluvut osoittavatkin nousua, jolle ei löydy vertaista mistään aikaisemmista väestötilastoistamme.

Puoliso ja lapset merkitsivät läheisyyttä, turvaa ja samalla tavalliseen elämään kuuluvaa vastuuta. Osa rintamaveteraaneista kärsi sodan jälkeen jatkuvasti mieltä vaivaavista muistoista ja painajaisunista, joista he eivät pystyneet vapautumaan. Työnteko oli kuitenkin monille taloudellisen hyödyn ohella terapiaa.

Rakentamisen vimman, taloudellisen kasvun kiihkon ja loputtoman hyvänolon tulevaisuuskuvien piilotajuiset motiivit liittyivät osittain kollektiivisten traumojen hoitoon tai torjuntaan. Tämähän oli kaikki sitä, minkä vuoksi oli kärsitty ja kestäty. Tämä korvaisi, mitä oli menetetty ja konkreettisella tavalla pyyhkisi pois kaikki menetetykseen liittyvät ristiriitaiset tunteet ja epäilyt. Tämä myös kääntäisi näkökulman menneisyydestä tulevaisuuteen. Se oli hajonneiden kiintopisteiden ja maailmankuvien jälleenrakennustyötä siinä missä talojen, siltojen ja tehtaiden rakentaminen (Tuominen 1991, 74).

Vanhenemisen vaihe veteraanien elämässä

Keski-ian ja vanhuuden välillä ei ole selvää rajaa. Kenestäkään ei tule vanhaa yhdessä yössä, eikä kukaan osaa sanoa, missä iässä tuo siirtymä tapahtuu (Airaksinen 2002, 44). R-L Heikkisen (2001, 199) mukaan vanheneminen on osa elämää, sitä ei voi erottaa eikä sen kokemusta irrottaa elämän kokonaisuudesta.

Kahdeksan vuoden seuraututkimuksen (1988–1996), Ikivihreät-projektin jyvaskyläläiset henkilöt kuuluivat veteraanien ikäluokkaan. Heidän harrastustensa määrän väheneminen näkyi selkeästi ikääntymisen myötä, ja selvimmin vähenivät hyvää kuntoa vaativat harrastukset, kuten matkustelu ja hyvää näkökykyä vaativat harrastukset (Suutama, Ruoppila ja Laukkanen 1999, 240–241). Ikivihreät-projektin haastattelututkimukseen osallistui kaksikymmentä 80-vuotiasta jyvaskyläläistä

henkilöä. R-L Heikkisen (2003, 194, 196–199) mukaan kertomusten sisältö osoitti, että vaikka nämä ihmiset olivat 80-vuotiaita, he eivät näyttäneet elävän vanhuut-taan. He elivät elämäänsä kuten olivat eläneet siihenkin saakka. Ne heistä, jotka kokivat itsensä vanhoiksi, kokivat itsensä myös sairaiksi tai kärsivät jostakin erityi-sestä ongelmasta, kuten pahoista muistihäiriöistä, aistien huomattavasta heikkene-misestä tai iäkkään puolison kuoleman aiheuttamasta surusta, ongelmasta, jonka ilmenemisen he katsoivat liittyvän myös omaan ikäänsä. Viisi vuotta myöhemmin, 85-vuotiaina enemmistö kertojista sanoi tulleen vanhuuteen. He katsoivat, että jatkuvuus toi elämän turvallisuutta. Hanhelan (1995, 60) tutkimuksessa vain harva veteraani koki sosiaalisen passiivisuutensa haittaavan jokapäiväistä elämää. Ikään-tyvien yksinäisyyttä lisäsivät puolison ja ystävien sairastuminen ja kuolema sekä terveyden, toimintakyvyn ja liikkumisen huononeminen.

Monet haastatteleman lappilaiset veteraanit ovat eläneet lapsuutensa uskonnolli-
sessa kodissa. Teinonen (2005, 143) toteaa, että uskonnollisuus on yleistä iäkkäässä väestössä. Määrällisesti arvioituna uskonnollisuus on naisilla kaksi kertaa yleisem-pää kuin miehillä. Rukoileminen lisääntyy jonkin verran iän myötä, mutta on pää-
osin peräisin jo nuoruusvuosilta. Lapsuuden uskonnollisilla kokemuksilla on suuri merkitys vielä iäkkäänäkin.

Muistelu on yleistä varsinkin vanhuudessa, jolloin mieleen palaavat sekä myöntei-
set että surulliset kokemukset ja muistikuvat elämän varrelta.

Ruthin ja Öbergin (1995) tutkimus osoittaa selvästi, että vanhuutta ei voi ymmärtää ilman elämänkulkuperspektiiviä. Se osoittaa myös, että vanhuus luodaan vuorovai-
kutuksessa ulkoisten elämäntapahtumien ja sisäisten voimavarojen kanssa. Ainoas-
taan tuntemalla ihmisen elämänhistoria voidaan merkitystä tuovia tekijöitä ymmär-
tää (Ruoppila 1995, 450). Vanhuksella, joka kykenee käymään läpi oman elämänsä vaikeat kohdat ja vapautumaan niiden painolastista, on hyvät edellytykset saavuttaa kestävä psyykinen integraatio. Sen ansiosta elämä näyttäytyy hänelle mielekkäänä ja omakohtaisesti merkityksellisenä kokonaisuutena. Kuolemakin kadottaa pelotta-
vuuttaan, kun vanhus on päässyt tutuksi oman elämänsä kanssa (Vuorinen 1997, 292).

2.3. Sotavammatutkimus

Talvisodan syttyessä sotavammojen korvausjärjestelmä oli jo olemassa toisin kuin vuoden 1918 sodan aikana. Järjestelmä oli kuitenkin vielä epäyhtenäinen. Korva-
uspäätösten tekeminen edellytti lääkärinlausuntoa (Honkasalo 2000, 82, 85).

Taulukko 2. Talvisodassa ja sekä talvi- että jatkosodassa vammautuneet ja myönteisen korvauspäätöksen saaneet (vrt. Honkasalo 2000, 88)

Viimeisin haitta-aste	Talvisodassa	Sekä talvi- että jatkosodassa	Yhteensä
Pysyvä, vähintään. 10 % haitta	15 500	7 300	22 800
Määräaikainen, vähintään 10 % haitta	5 200	300	5 500
Haitta-aste alle 10 %	2 700	1 200	3 900
Kaikki korvausta hakeneet	23 400	8 800	32 200

Talvisodassa haavoittuneista 32 200 haki vuoteen 1997 mennessä korvausta ja sai myönteisen päätöksen. Heistä 8 800 vammautui sekä talvi- että jatkosodassa. Pysyvän vähintään 10 prosentin vamman sai yhteensä 22 800 sotainvalidia, joista 15 500 vammautui pelkästään talvisodassa ja 7 300 sekä talvi- että jatkosodassa (Honkasalo 2000, 88).

Pippingin (1978, 34) sota-aikana tekemässä tutkimuksessa oli kohteena komppania, joka muodosti miehille tärkeän sisäryhmän. Suuri osa haavoittuneista, sairastuneista ja kadonneista palasi aikanaan komppaniaan. Vahvuusasiakirjoista poistettiin kaikista haavoittuneista vain 39 prosenttia ja kaikista sairastuneista vain 32 prosenttia. Tilanteen ollessa linjassa kriittinen varsin sairaatkin miehet pysyivät paikallaan, kunnes tulivat täysin palvelukelvottomiksi. Oli monia, jotka suuren punatauti-epidemian aikana Kannaksella kieltäytyivät lähtemästä joukkosidontapaikalle, ”koska oli niin vähän väkeä”, kuten he itse totesivat (Pipping 1978, 56, 166).

Honkasalon mukaan (2000, 196) haavoittunut keskivertosotamies oli jo hyökkäysvaiheessa 26-vuotias, mutta vielä naimaton. Hän haavoittui sirpaleista eri puolille kehoa muun muassa lantion seutuun ja jalkoihin. Hän avioitui sodan aikana, ja perheeseen syntyi kaksi lasta. Asemasotavaiheen alussa käteen vaikeasti haavoittunut mies oli 25-vuotias, naimaton maanviljelijä. Vuonna 1944 torjuntataisteluiden aikana haavoittunut sotilas asui maaseudulla, oli 23-vuotias, naimaton ja ammatiltaan sekatyömies. Hän haavoittui konekiväärin luodista jalkoihin. Vamman haitta-aste oli aluksi 40 prosenttia, mutta nousi myöhemmin 55 prosenttiin.

Sotainvalidien keski-ikä oli vuonna 1945 Lapin sodan päätyttyä 29 vuotta, 54 vuotta vuonna 1970, 72 vuotta vuonna 1990 ja 80 vuotta vuonna 2000 (vrt. Honkasalo 2000). Sotainvalidien vamma-asteiden ja terveydentilan seuranta ja sekä hoidon että kuntoutuksen suunnittelu ovat vaatineet toistuvia tutkimuksia ja tarkastuksia sodanjälkeisten vuosikymmenien aikana. Vammoihin, terveydentilaan ja toimintakykyyn kohdistuvaa tutkimusta on tehty myös määräraikaisten kuntoutusjaksojen

aikana. Vuosien aikana vammat ovat alkaneet vaivata uudelleen, ja varsinkin ikääntyminen on lisännyt niiden haittoja (Honkasalo 2000, 334).

Taulukko 3. Sotainvalidien talvi- ja jatkosodan vammojen jakautuminen
(Honkasalo 2000, 197)

Vammatyyppi	Talvisota %	Jatkosota %
Aivovammat	1,9	2,2
Muut päävammat	13,4	15,5
Rinnan, vatsan, lantion, selän ja selkärangan vammat	20,7	22,8
Käsivammat	19,0	16,3
Jalkavammat	23,3	19,5
Tuberkuloosi (keuhko- ym. tub)	3,3	6,5
Muut hengityselinten sairaudet	5,2	4,7
Muut sairaudet	13,2	12,5

Tilastoon on otettu mukaan sotainvalidien kaikki vammat. Sotainvalidit olivat usein monivammaisia, joten yksi henkilö saattoi kuulua useampaan vammaryhmään (Honkasalo 2000, 198).

Rintamamiesongelmassa on kysymys miesten kokonaissairastavuudesta, siitä psykofyysisestä, tajunnallisesta ja sosiaalisesta tilanteesta, jossa he elävät. Pitkäaikaisen ja pysyvän vammaisuuden vuoksi sairastavuus on korkea. Vaikuttaa kuitenkin siltä, kuin veteraanien sairastavuudessa olisi tapahtumassa yhdenmukaistumista. Lääkärien toteamien siviilissä saatujen sairauksien esiintyminen on yhtä yleistä molemmilla tutkimusryhmissä. Sekä sotavammaisilla että muilla sotaveteraaneilla 60–64 vuoden ikä näyttää muodostavan rajakohdan sairastavuuden suhteelliselle lisääntymiselle (Hännikäinen 1998, 153–154). Hanhelan (1995, 68) tutkimuksessa miesveteraaneista oli sotainvalideja 20 prosenttia. Kaikista miesveteraaneista 78 prosenttia ja sotainvalideista 58 prosenttia piti ikääntymistä sinällään terveydentilaa huonontavana tekijänä. Joka toinen mies sairasti terveydentilaa huonontavaa ruumiillista sairautta. Sotainvalideista 82 prosentilla sotavamma huononsi terveyttä. Henkinen sairaus huononsi terveyttä kymmenesosalla sotainvalideista.

Ponteva (1977;52, 31-208) on tutkinut vuosina 1941–1944 sota- ja kenttäsaaraloissa hoidettujen sotilaspotilaiden psykiatristen sairauksien esiintymistä seurantatutkimuksena vuoden 1971 loppuun ja arkistotutkimuksena vuosina 1980 ja 1989. Verrokkiryhmänä oli sota-aikana pneumonian vuoksi hoidettuja sotilaita.

Seuranta-aineiston psykiatrista potilaista korvausta oli anonut vuoden 1971 loppuun mennessä 11,3 prosenttia. Myönteisen päätöksen oli saanut 1,6 prosenttia. Jatkosodan suomalaisten psyykkisistä häiriöistä reaktiivisia oli alle 20 prosenttia. Läntisessä aineistossa niiden osuus on 80–90 prosenttia (vrt. Ponteva 1993, 477).

Leo Jarholta saamansa tiedon perusteella Ponteva (1996, 729) toteaa psyykkisen sotavamman korvausperusteista seuraavaa:

1. Osallistuminen taisteluihin ja psyykkisen vamman saaneen johdonmukaisen kuvaus tapahtumasta on riittävä näyttö vammautumisesta.
2. Psyykkisten häiriöiden jatkuvuus ja sisältö viittaavat spesifiseen traumaperäiseen stressihäiriöön, josta on edelleenkin haittaa.
3. Psykiatrinen hoito sodan aikana ei ole edellytys korvaamiselle.
4. Sodan jälkeinen tavanomainen ammatillis-sosiaalinen selviytyminen ei sulje posttraumaperäistä stressihäiriötä.
5. Erityisesti traumaperäisiin häiriöihin perehtyneen psykiatrin tutkimus on aiheellinen.

Vuoteen 1991 mennessä jonkinlainen korvaus oli myönnetty psyykkisestä sotavammasta 154 henkilölle, eli 0,2 prosentille sotatoimiin osallistuneista (Savolainen 2006, 3302). Achtén, Jarhon ja Pontevan (1996, 13) mukaan traumaperäistä stressireaktiota esiintyy edelleen alle 10 prosentilla veteraaneista, ja jonkin verran suuremmalla osalla sotavangeista.

Psyykkisten sairauksien yhteys sotatapahtumiin on ollut vaikeasti määriteltävissä. Tämä vaikeutuu sitä enemmän, mitä pitempi aika sodasta on kulunut häiriöiden ilmaantumiseen. Tämän vuoksi psyykkisiä vammoja on korvattu vain osittain (Hännikäinen 1982, 124). Ville Kivimäen (2006, 3302) mukaan suomalaiset psykiatrit kokivat sotilaiden sopeutuneen varsin hyvin siviiliyhteiskuntaan, mutta kysymyksessä ei ollut kuitenkaan suomalaisten miesten erilainen kestävyys vaan sotapsykiatrien oma suhtautuminen sodan mahdollisiin vaikutuksiin. Ponteva (1993, 476) toteaa, että psyykkisten häiriöiden laatua on tarkemmin tutkittu vasta traumaperäisten stressihäiriöiden käsitteen yleistyttyä. Etenkin Vietnamin sodan jälkeisistä seuraamuksista on Yhdysvalloissa julkaistu lukuisia tutkimuksia. Kroonisesta traumaperäisestä stressihäiriöstä kärsivien osuudeksi niissä on todettu vaihtelevasti 15–25 prosenttia taistelualtistuksessa olleista. Maailman Veteraanijärjestö on pannut toimeen tutkimuksia Vietnamin sodan fyysisistä, psykologisista ja käyttäytymiseen liittyneistä vaikutuksista armeijassa palvelleilla veteraaneilla. Joillekin heistä amerikkalaisen aseveljen kuolema oli musertava kokemus, ja oireena siihen liittyi

kieltämistä sekä turtumista, joita oli edelleen kymmenen vuotta myöhemmin tapahtuneen haastattelun aikana (Laufer, Frey-Wouters ym. 1985, 75).

Hanhelan (1995, 65) tutkimuksessa:

- Sota-aikana viidesosalla miehistä ja kymmenesosalla naisista oli sellaisia pelko-, ahdistus- ja masennusoireita, joita hoidettiin tai joita olisi pitänyt hoitaa, mikäli siihen olisi ollut mahdollisuuksia.
- Sotaa seuranneiden viiden vuoden aikana vastaavia oireita oli kolmasosalla miehistä ja viidesosalla naisista.
- Sota-aiheisia unia näki edelleen kaksi miestä kolmesta ja lähes joka neljäs nainen.
- Sotainvalideilla oli kyseisiä oireita hiukan enemmän, ja ne olivat jonkin verran vaikeampia kuin muilla veteraaneilla.

Sotavammatutkimukset

Tekijä(t)	Tutkimusteema	Aineisto	Päätulokset
Pipping, 1947	Haavoittumisesta johtuvat poistot komppaniasta.	12. jalkaväkirykmentin 2. pataljoona, 2.KKK/JR 12, 179 miestä v. 1941 ja 151 miestä v. 1944.	Vahvuusasiakirjoista poistettiin kaikista haavoittuneista 39,4 % ja kaikista sairastuneista 31,8 %.
Hännikäinen, 1982	Sotavammaisten sairastavuus.	Arkistotiedot.	Pitkäaikaisen, pysyvän vammaisuuden vuoksi sairastavuus oli korkea. Siviilissä saatuja sairauksia oli yhtä paljon sotavammaisilla ja –veteraaneilla.

<p>Hännikäinen, 1982</p>	<p>Sotavammaisten elinolot ja niiden kehitys.</p>	<p>Sotainvalidi.</p>	<p>Suomalainen yhteiskunta on onnistunut sotavammaisten huollossa ja kuntoutuksessa, jos onnistumisen kriteereinä pidetään sodasta ainakin näennäisesti vammautumatta selviytyneiden elinoloja. Sodassa vammautuneista noin 52 % oli naimisissa. Elinolojen kehitys sodan jälkeen riippuu normaaliin elämänrytmiin palautumisen helpoudesta. Sotavammaisten ja muiden rintamaveteraanien hyvinvointilähtökohdat ovat toimenpiteiden ansiosta tasaantuneet.</p>
<p>Laufer, Frey-Wouters, 1985</p>	<p>Sotakokemusten aiheuttamat post-traumaattiset oireet.</p>	<p>Vietnamin sodan veteraanit USA:ssa.</p>	<p>Aseveljen kuolema oli kokemus, joka aiheutti edelleen 10 vuoden kuluttua psyykkisiä oireita, kieltämistä ja turtumista.</p>

Jämsen, 1988	Sotavammaisten elinolot ja avun tarve.	Pohjois-Karjalan sotavammaiset.	Suurimmat ongelmat liittyivät asumiseen. Noin 1/10:lla psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavia vaikeuksia. Puolison työ ja tuki tärkeitä sotainvalidien selviytymiselle.
Lempiäinen-Pellinen, 1991	Suhtautuminen yhteiskuntaan.	Pohjois-Karjalan pieniprosenttiset ja 30-prosenttiset sotainvalidit.	Suhtautuminen samansuuntaista.

2.4. Sotavankitutkimus

Sotavankitutkimus on suurelta osin kollektiivista sotavankeustutkimusta, joka kuvaa kyseisen ajan historiallista kontekstia ja olosuhteita. Niiden tunteminen on välttämätöntä myös sotavankien yksilöllisten kokemusten ymmärtämiseksi.

Talvisodan sotavankien tarkkaa määrää ei tiedetä. Suomalaisten vankien osalta suomalaisten ja venäläisten tutkijoiden arviot liikkuvat 800–1 100 vangin välillä. Neuvostoliitosta palautettiin vankien vaihdossa 847 sotilasta (Malmi 1999, 792).

Malmin (2001, 19, 47) mukaan suomalaisia sotavankeuteen joutuneita oli jatkosodassa 3 402, leireillä kuolleita 1 388, eli 40 prosenttia vangituista, ja kotiutettuja 1 938 henkeä.

Rintamalta vangittujen lisäksi joutui siviiliväestöä kotiseuduillaan vangituksi ja heidät internettiin Neuvostoliittoon. Venäläiset hyökkäsivät Suojärven ja myös Petsamon kyliin 30.11.1939. Talvisodan aikana jäi yli kaksituhatta siviiliä Neuvostoliiton miehittämille alueille lähinnä puutteellisen evakuoinnin takia. Heistä suurin osa oli suojärveläisiä, joita venäläiset ryhtyivät siirtämään siirtoleireille Neuvosto-Karjalaan helmikuussa 1940. Matkalla kuoli lapsia kylmyyteen. Pakkasta oli helmikuun alussa pahimmillaan yli 30 astetta. Siirtoleireillä kuoli puutteellisten ravinto-olojen vuoksi useita ihmisiä, varsinkin pieniä lapsia ja vanhuksia (Haasio ja Hujanen 1990, 60, 68). Myös saksalaiset vangitsivat runsaasti siviiliväestöä, mutta vapauttivat heistä suurimman osan. Suomalaiset vangit kuljetettiin Norjaan saakka, mistä heidän kotimatkansa alkoi lokakuun alkupäivinä 1945. Ravinto oli myös saksalaisten vankileirillä niukkaa ja yksipuolista. (Hiltunen 1989, 93).

Forsiuksen (1995, 2874) mukaan olot Neuvostoliiton sotavankileireillä olivat ankeimmillaan syksystä 1941 kevääseen 1943. Erityisesti talvi 1942 oli raskas. Suurin osa suomalaisista kuolleista vangeista menehtyi tänä ajanjaksona. Miehet saattoivat menettää painostaan kolmasosan, jopa enemmänkin. Surkeat hygieeniset olot suurissa, kylmissä yhteisissä majoitustiloissa levittivät infektioita ja lisäsivät sairastuvuutta. Erityisesti suolistoinfektiot olivat tuhoisia. Monet pitkäaikaiset vangit ehdivät sairastaa punataudin useita kertoja. Hengitystieinfektiot olivat myös yleisiä. Keuhkokuume oli tavallista, ja tuberkuloosi oli lähinnä pitkäaikaisten sotavankien vitsaus. Erityisesti vuonna 1944 raivosi Tserepovitsin sotavankileirillä kurkkumätä- ja angiinaepidemia (Hiltunen 1989, 90–91). Ravinnon niukkuuteen liittyi vitamiinien puute, ja C-vitamiinin puutteen aiheuttamassa keripukissa esiintyi laajoja verenvuotoja ihonalaisessa kudoksessa, lihaksissa ja nivelissä. Ikenet turposivat, tullehtuivat ja vuotivat herkästi verta, hampaat alkoivat heilua ja irrota. Verenheikkous oli tavallista verenvuotojen seurauksena (Forsius 1997, 3568).

Neuvostoliittolaisten suhtautumisessa toisaalta talvisodan ja toisaalta jatkosodan vankeihin on ilmennyt merkittävä ero. Talvisodan yhteydessä vankeihin kohdistunut fyysinen pahoinpitely on ollut harvinainen poikkeus. Sen sijaan jatkosodan aikana eriasteinen väkivalta oli varsin yleistä (Hiltunen 1989, 44).

Hangon kuulustelupöytäkirjojen pohjalta voi karkeasti arvioida, että jatkosodan aikana väkivaltaa käytettiin tai sillä uhattiin ehkä joka toista kuulusteltavaa. Jo talvisodassa käytössä olleet teloitussimuloinnit olivat jatkosodassa melko yleisiä varsinkin ensikuulusteluissa. Varsinaisilla leireillä ei väkivaltaan eikä sillä uhkailuun joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta jatkosodassakaan turvauduttu (Nikkilä 2002, 21). Frolovin (2004, 198, 200) mukaan suomalaisia sotavankeja sai käyttää talvisodan aikana vastaanottoaikan ylläpitoon liittyvissä töissä. Heitä ei käytetty lainkaan leirin ulkopuolisissa maatalous- ja tehdastoissa. Jatkosodan aikana vangit työskentelivät metsätöissä ja turpeen nostossa, hiiliteollisuudessa, tekivät eräitä maatöitä, rakensivat teitä ja asuntoja. Ohjeiden mukaan työpäivän pituus oli 10–12 tuntia. Pitkät työpäivät ja niukat ruoka-annokset johtivat sairaiden ja kuolleiden sotavankien määrän kasvuun.

Kaikille kotimaahan palanneille vangeille asettuminen ei ollut helppoa huonon terveydentilan, monien järkyttävien kokemusten ja mieltä vaivaavien traumaattisten muistojen, painajaisunien ja pelkojen vuoksi.

Vuonna 1972 sotavangeille tehtiin terveystarkastus, johon osallistui 1 222 entistä sotavankia. Selostaessaan tutkimustuloksiaan yhdistykselle Pertti Heinsalmi (1974) totesi tutkimuksensa perusteella, että entiset sotavangit olivat kehollisilta ominaisuuksiltaan 10 vuotta kalenteri-ikänsä vanhempia ja monien sydän-, verenkierto- ja vatsasairauksien vaivaamia. Juutilaisen (1989, 116–117) mukaan Heinsalmen tutkimus oli osoittanut myös, että sotavankeudessa koettu stressi oli lisännyt sotavangeissa sairastuvuutta, mutta myös sietokykyä. Punkaharjulla vuosina 1984–1986 tehtyyn uuteen tutkimukseen osallistui kaikkiaan 1 035 vankia, joista sotilaita

	Vankeusajan sairaudet.		Hengitystieinfektiot vankeudessa tavallisia ja tuberkuloosi oli erikoisesti pitkäaikaisten vankeiden vitsaus. Vuonna 1944 rai-vosi kurkkumätä- ja angiinaepidemia.
Forsius, 1995	Sotavankien sairastavuus.	Arkistotiedot sotavankien sairastavuudesta.	Ankeimmillaan olot Neuvostoliiton sotavankileireillä olivat syksystä 1941 kevääseen 1943. Erityisen raskas oli talvi 1942. Suurin osa kuolleista vangeista menehtyi tänä ajanjaksona. Miehet saattoivat menettää painostaan kolmasosan ja enemmänkin. Surkeat hygieeniset olot suurissa, kylmissä, yhteisissä majoitustiloissa levittivät infektioita. Erityisesti suolistoinfektiot olivat tuhoisia.
Achté, Jarho ja Ponteva, 1996	Kolmas valtakunnallinen sotavankitutkimus.	450 sotavankia, joista 52 %:lle tehtiin psykologinen tai psykiatrinen tutkimus.	12 %:lla sotavangeista todettiin posttraumaattinen stressireaktio.

Forsius, 1997	Puutostaudit jatkosodan aikana.	Jatkosodan ajan sairastavuus puutostauteihin.	Vuosina 1941–44 C-vitamiinin puutteesta johtuva keripukki yleistä, samoin B ₁ -vitamiinin puutteesta johtuva beri-beri.
Malmi, 2001	Suomalaisten sotavankuus Neuvostoliitossa jatkosodan aikana.	Arkistot ja sotavankien kertomukset.	Vangiksi ottamisen ja kuulustelujen yhteydessä pahoinpitelyä, jota oli vähemmän leireillä. Näлкä, aliravitseminen, kylmyys ja epähygieeniset olosuhteet aiheuttivat sairastavuutta ja kuolleisuutta. Vankien hyväksikäyttö työnteossa.
Nikkilä, 2002	Sotavankien olosuhteet, sairastavuus ja kuolleisuus. Vankien väkivaltakokemukset.	Arkistotiedot ja vankien kertomukset.	Vankien työpäivän pituus jatkosodan aikana 12 tuntia. Pitkä työpäivä ja alimitoitettut muonitusnormit johtivat sairastavuuteen ja kuolleisuuden kasvuun. 1.9.1942 mennessä leirien 17.459 vangista oli kuollut 29,5 %. Jatkosodan aikana väkivaltaa käytettiin ja sillä uhkailtiin ehkä joka toista kuulusteltavaa.

Frolov, 2004	Sairastavuus ja kuolleisuus.	Arkistot.	Suomalaiset sotavangit eivät saaneet talvi- ja jatkosodan aikana riittävästi sairaanhoidon palveluja. Myös lääkkeitä ja vitamiineista oli pula. Sotavangit kuolivat jatkosodan aikana tauteihin, jotka aiheuttaa huono ja riittämätön ravinto.
--------------	------------------------------	-----------	--

2.5. Sotakokemustutkimus

Kansakunnan eteen asetettuna sodan veteraani ei edusta itseään: hän on ankaran aikansa kuva. Hän on osa kansakunnan pitkää muistia ja hän puhuu kokemuksen kielellä

(Ylitalo 2005, 6).

Sotien historiaa on tutkittu perusteellisesti, mutta yksityisten henkilöiden kokemusten tavoittaminen ei ole ollut mahdollista asiakirjojen perusteella. Sodassa ja kotirintamalla olleet miehet ja naiset pystyvät kuitenkin omaelämäkerroissa, päiväkirjoissa ja haastatteluissa kuvaamaan sitäkin, mitä he ovat todella kokeneet, tunteneet ja miten he ovat jaksaneet. Sodan inhimilliset kokemukset ovat tulleet suomalaisille tutuiksi myös Väinö Linnan (1954) Tuntemattoman sotilaan kautta. Komppanian virallista ja epävirallista normistoa sekä yhteisöelämää tutkineen Pippingin (1978, 255) mukaan voidaan kysyä, miten kenttäarmeijan miehet olisivat ylipäätään kestäneet monet rintamalla vietetyt vuodet, jos he eivät olisi muokanneet virallista normijärjestelmää sellaiseksi, jonka he kokivat oikeudenmukaiseksi. Karilan (2004, 101, 129) tutkimuskohteena oli myös virallisen ja epävirallisen normijärjestelmän kohtaaminen. Hän käsitteli samalla Erillinen Osasto Savukoskea partisaanien torjuna ja perehtyi haastatteluissa miesten yksilöllisiin kokemuksiin:

”Minä sanon, että tässä on just sodassaki semmonen moraali ja niin sanottu pelko, ja se ihmisen meno, ja mikä siinä kaiken takana on...Kyllä siinä tunnustelijaki, ko se menee siinä eellä, niin kyllähän sillä pelko on, ja katsella, ja tietää, jos toinen on vielä asemissa siellä, että sitä tosiaanki on sihillä, että mikä se on. Onko se, ettei halua kavereille näyttää, että pelottaa, vaan menee...Että kai siinä lienee tällainen,

että joukon paheksuminen ja siinä niinku kasvot säilytetään, että minä menen, kävi mitenkä kävi.”

Suomen historia rakentuu kaikkien ihmisten kokemuksista, ei vain niiden, joilla oli kokemusta sodasta tai vallasta, ei vain sellaisten, joilla ikänsä, asemansa tai koulutuksensa vuoksi otaksutaan olleen muuta väestöä paremmat edellytykset arvioida omia kokemuksiaan (Junila 2000, 33).

Sotainvalidi Arvo Ylitalo (2005, 6) tulkitsee omia ja muidenkin nuorten sotilaiden kokemuksia ja tunteita:

”Vartuin nuorukaiseksi äsken itsenäistyneen kansakunnan eläessä väkevää uudistumisen aikaa. Vasta alkuun päässeenä yhteisen hyvän kasvu kuitenkin äkkiä ja rajusti katkesi, sillä kaikkia voimiaan kansakunta muualla tarvitsi, Toinen maailmansota oli alkanut. Erityisesti me silloiset nuoret ymmärsimme osuutemme asiassa ja jokin näkymätön meissä tiukensi otettaan: ymmärsimme, että Eurooppa ongelmineen ulottui meihin asti, ymmärsimme, että aika huusi huomisen hintaa!”

Rosenthal (1989, 183–193) kuvasi sota-ajan yhteisiä kokemuksia ja kollektiivisilta vaikuttavaa kokemuksellisuutta. Hänen elämäkertatutkimuksensa toivat esille kokemusten yksilöllisyydenkin käsitellessään vuoden 1945 toukokuun kahdeksannen päivän, toisen maailmansodan ja samalla Saksan häviön päivän elämäkerrallista merkitystä saksalaisille kertojilleen. Rosenthalin mukaan kansallissosialismin aatteen omaksuneet kokivat kriisin vuonna 1945, jolloin heidän vakaumuksensa kyseenalaistettiin. Heidän oli pakko tulla toimeen ja kohdata kansallissosialistinen menneisyytensä eri tavalla kuin niiden, jotka pystyivät säilyttämään itsestään tahraantumattoman mielikuvan. Rosenthal (1991, 34–41) kuvasi myös veteraanien tapaa puhua sota-ajoista ja -kokemuksista. Sotilaat eivät puhuneet paljon kuolemasta, vaan kertoivat sotakaskuja ja esittelivät itsensä rohkeina ja viisaina sotilaina. He kertoivat pitkään sodan taktiikasta, armeijasta, välineistä, saapumisesta, lähdöstä, rauhallisista kokemuksista siviilien kanssa ja Wehrmachtin ylivoimasta. Nämä kertomukset olivat peitetarinoita, jotka eivät palvele kivuliiden kokemusten läpikäynnissä. Naiset keskittyivät toista maailmansotaa koskevassa kerronnassaan usein suojan tai asunnon vaihtamiseen paon tai karkotuksen yhteydessä. Päivästä toiseen toistuneiden ilmahyökkäysten pelottavat tunnit ja niiden jälkeiset kauheat näkymät ilmenivät laajasti naisten kerronnassa. He eivät kuvanneet pommituksia erillisinä kokemuksina vaan puhuivat pikemminkin siitä, millaista oli yleensä.

Sotaa voidaan pitää veteraanien yhteisenä avainkokemuksena, jolla tarkoitetaan sukupolven yhdessä kokemaa merkittävää kokemusta (vrt. Ukkola 2000, 18). Varsinkin vaikeavammaisten sotainvalidien merkittävänä, usein koko elämään vaikuttavana kokemuksena on vammautuminen. Sotasokea haastateltavani (2001, 64) on kertonut vaikeuksistaan, joista selviytyminen on tuntunut pitkään mahdottomalta.

”Viimeinen taisteluni oli Mäntyvaarassa. Siellä minä haavotuin. Minä olin pikakiväärimiehenä ja laitoin aina uuen lippaan, ko oli pieni tauko. Minä aattelin, että

*kun ne nousee, niin minä puotan lippaan tyhjäksi. Niin kauan ko mulla sormi liikkuu ja henki on, niin minä teen tätä. Minä olin päässy venäläiseen konekivääripesäkkeeseen, kun aivan minun etehen tuli käsikranaatti, ja se räjähti polvieni välissä. Jalka oli täynnä sirpaleita, ja niitä meni myös silmiin ja aivoihin meni kolme sirpaletta. Minusta tuntu siltä kuin aivot olisivat paineen vaikutuksesta vuo-
tamassa ja silmäkin roikku poskella. Aluksi oli täysin turra olo, mutta sidontapain-
kalle päästessä pää oli kuin tulesa, aivan kuin se halkeaisi kivusta.”*

Sotainvalidi siirrettiin hoidettavaksi Helsinkiin, missä hänen oli kohdattava tieto sokeudesta (2001, 66):

*”Välillä mulla meni toivo kokonaan ja ajattelin, että minä hankin pistoolin ja am-
mun sillä itteni, kun pääsen sairaalasta. Lääkärit kehotti aluksi kärsivällisyyteen ja
sano, että ehkä sinulle vielä tulee näköä. Ne lohutti, näkihän ne, ettei niihin tule
mitään. Silmät oli resut. Olin useita kuukausia sairaalassa enkä enää viihtynyt siel-
lä vaan ajattelin, että minun pitää lähteä kotihin. Tilkassa olin oppinut liikkumaan
hyvin kepin kanssa, ja kurssejakin minä kävin. Siinä minä sen taion opin ja samalla
sain jonkin verran uskoa selviytymiseen, vaikka tulevaisuus minua edelleen huoles-
tuttikin. Minä aloin selvitä, mutta olin usein ko semmonen hapan sieni. Huumorilla
yritin peittää paha mieltäni ja olin ihmisten kans niin ku mulla ei olis ollu mit-
tään. Kun jäin yksikseni, tuli aina sama synkkyys ja katkeruus, ja minä pohin jatku-
vasti, miten olisin voinu varjeltua. Äiti osas kuitenkin lohuttaa. Se sano, että onhan
niitä sokeita ollu ennenkin ja ne on pärjänny”*

Monet sotakokemukset ovat jääneet pysyväksi taakaksi, joka on seurannut vuosikymmenien ajan traumaattisina painajaisina ja muistikuvina. Kari Virolainen (1999, 194) on tutkinut vuosien 1940–1946 aikaisia elämäntarinoita ja kokemuksia sekä niiden säilymistä myöhemmässä elämässä, ja hänen mukaansa ikääntyneillä lappilaisilla on sotavuosilta peräisin olevia traumaattisia kokemuksia. Sota-ajan kokeneet suomalaiset toteavat varmasti Kivimäen (2006, 86) tapaan, että sota kaikessa ankaruudessaan on niin yksilöille kuin yhteiskunnallekin äärimmäisen voimakas tapahtuma.

Naisten kokemukset olivat pitkään näkymättömiä, mutta naisten sotiin liittyvä muistelukirjallisuus ja naisten sotakokemuksia luotaavia, muistitiedon keruisiin ja haastatteluihin perustuvia teoksia alkoi ilmestyä 1980-luvulla (vrt. Haavio-Mannila, Peltonen ja Raitis 1994, 17). Suomalaisten naisten sodan aikaista työpanosta koskeva tutkimus valotti laajasti naisten moniin töihin liittyviä ja muitakin kokemuksia (vrt. Raitis ja Haavio-Mannila 1994, 12). Yleistävän kerrontatavan on havaittu olevan aika tyypillistä tämän sukupolven naisten omaelämäkerrallisessa muistelussa. Myös pommitusten ja niiden aiheuttamien tuhojen kuvauksen ”ohuuden” on havaittu olevan yleinen piirre kotirintaman naisten sota-ajan kertomuksissa (Peltonen 1993, 29). Naisten ja miesten sotakokemukset poikkesivat usein ratkaisevasti toisistaan. Toisaalta sota yhdenmukaisti kokemusmaailmaa. Yhteiskunta kehittyi ja yksinkertaistui sotapommistelun ympärille. Sodasta tuli tärkeä identiteetin

määrittäjä kaikille suomalaisille, ja kokemusmaailmaa määrittäneet luokka ja sosiaalinen tausta menettivät ainakin näennäisesti merkityksensä (Kivimäki 2006, 83).

Osallisiksi sodan tapahtumiin joutuivat kaikki suomalaiset, myös kotiin jääneet. Heistä pääosa oli naisia. Kasvaneen työtaakan ja ruokahuolien lisäksi sodan myötä arkea painostamaan saapuivat pelko, epävarmuus ja odotus. Pelkoa tunnettiin niin tulevaisuuden, vihollista vastaan taistelevien läheisten kuin pommituksiin joutuvan kodin puolesta (Olsson 2001, 201). Monien naisten kokemuksiin kuului myös toiminta Lotta Svärd -järjestössä, jossa tehtävät oli ryhmitelty jaostoittain (Ohanwe 1993, 135). Naiset olivat suurimmaksi osaksi vastuussa vajaakuntoisten hoidosta ja palauttamisesta takaisin yhteiskuntaan. Naisten sairaanhoitokuvaukset olivat työn rankkuutta ja olojen vaatimattomuutta painottavia. Vaikka oli kysymys sotatilasta, olivat nämä naiset hämmästyttävän pelottomia. Sotaan tottui niin kuin kaikkeen muuhunkin, mikä jatkui tarpeeksi pitkään. Pelkoja tosin oli, mutta ne liittyivät työhön ja omaisten kohtaloihin (Karvonen ja Kopteff 1993, 101, 129). Iäkkäitä naisia haastatelleen Sirkka-Liisa Palomäen (2004, 32, 103) mukaan sota-aikaan liittyneet kokemukset ja tapahtumat rakensivat vielä nykyisyyttä ja ihmeteltävissä määrin tuon ajan kontekstin säilymistä muun muassa hartaana isänmaallisuutena. Kipeätkin kokemukset näyttäytyivät kerronnassa elämän rikkautena, mikä eheytti elämän kokonaisuutta.

Jatkosodan aikana rajaseutujen syrjäkylissä alettiin pelätä partisaaneja, joiden hyökkäykset saivat aikaan korvaamattomia tuhoja ja sekä henkisiä että fyysisiä kärsimyksiä. Pelko ja kauhu olivat myös Savukosken Kuoskun kylässä naisten, vanhempien miesten, nuorten ja lasten mielessä.

”Aamuyöstä kylän väki heräsi ampumisiin. Koirat haukkuivat. Talot ja navetat oli pantu palamaan. Ihmiset ryntäsivät pakoon. Kaikki eivät päässeet. Eräät menettivät henkensä, muutamat haavoittuvat. Kaksi marjamiestä oli otettu vangiksi edellisenä päivänä. Heidät oli surmattu ennen kylään hyökkäystä. Öinen hyökkäys kohdistui täysin suojattomaan siviilikylään. Hätähuudot sekoittuivat räjähtävien kuulien räiskeeseen, palavien talojen paukahteluihin ja palavissa navetoissa ammuvan karjan ja koirien haukunnan yhteiseen meteliin” (Martikainen 2002, 60).

Pohjoissuomalaisen ihmisen kokemus sodasta oli toisenlainen kuin muiden suomalaisten. Kokemukset rinnakkaiselosta saksalaisen sotaväen kanssa eivät nekään toista vain yhtä tarinaa. Ne ovat kokemuksia selviytymisestä kotirintamalla (Junila 2000, 362). Arkielämä asettui kuitenkin uomiinsa. Solmittiin molemminpuolisia siteitä, käytiin vierailuilla ja totuteltiin uuteen kulttuuriin. Erimielisyyksiä syntyi ja kahnauksiakin sattui niin kuin kenen tahansa naapurusten välillä (Ylimartimo 2001, 130).

Siviilien sota-ajan kokemuksiin kuuluivat myös pelko ja pommitukset, joilta lapsetkaan eivät säästyneet. Heidät tempaistiin eroon synnyinympäristöstään, perheestään, äidinkielestään ja koko taustastaan sijoitettavaksi väliaikaisesti uuteen maahan ja uuden kielen armoille. Ne olivat väkivaltaisia tapahtumia pienelle ihmiselle,

joka heitettiin matkaan yleensä ilman perheenjäseniä. (vrt. Rautiola 2001, 237–238). Lapin läänistä evakuoitiin 103 885 henkeä, joista 56 417 siirtyi Ruotsiin. Evakkojen ikävää lisäsivät epäilyt Lapin kohtalosta ja epätietoisuus omasta tulevaisuudesta. Itsenäisiin oloihin tottuneille lappilaisille oli ollut vaikea mukautua evakkoleirien säädeltyyn elämään, mutta palattuaan kotiin hävityksen ja monien vaikeuksien keskelle, he ymmärsivät evakkotaipaleen arvon (Hautala-Hirvioja 2001, 266, 294).

Sota ei päättynyt rauhan tultua vaan jatkui muistona, kokemuksina ja kokemuksille annettuina uusina merkityksinä (Kivimäki 2006, 85). Monet olisivat tarvinneet sodan jälkeen henkistä apua, mutta sitä ei ollut saatavissa. Tuominen (2001, 350) toteaa, että kaikki eivät kyenneet asettumaan aloilleen. Sodassa vammautuneisiin voitaneen lukea myös ne monet juurettomaksi jääneet, joille sopeutuminen rauhaan osoittautui ylivoimaiseksi. Monille juurettomiksi jääneille alkoholista tuli pysyvä ja uskollisin elämäkumppani.

Laaja amerikkalainen tutkimus on selvittänyt Vietnamin veteraanien sotakokemusten merkityksiä. Yleisen käsityksen mukaan taistelut ovat keskeisenä elementtinä arvioitaessa sotakokemusten vaikutuksia, mutta ne eivät ole kuitenkaan ainoita järkeviä kokemuksia. Niitä koki tutkimukseen vastanneista veteraaneista 72 prosenttia nähdessään amerikkalaisten sotilaiden kaatuvan ja 74 prosenttia nähdessään vietnamilaisen kaatuvan. Raskaiden taistelujen merkitys tuli esiin 72 prosentilla vastaajista. Siviilien surmaaminen taistelutilanteissa tai heidän pahoinpitelynsä muissa olosuhteissa aiheutti sotilaissa usein syyllisyyden ja katumuksen tunteita (vrt. Laufer, Frey-Wouters ja Gallops 1985, 74, 79). Avainkokemuksena taisteluisissa on aseveljien tai vihollisten kaatuminen tai kuolema (Coleman ja Mills 1997, 175). Vietnamin sodasta selviytyneillä oli erityisen suuria vaikeuksia asemoitumisessa kotimaahan palattuaan. On syytä otaksua, että sodan jälkeinen, äärimmäisen niukka sosiaalinen tuki johti monimuotoisiin ongelmiin, joita sotilailla on ollut Vietnamin sodan jälkeen (Keane ym. 1985, 267).

3. Narratiivinen gerontologia

3.1. Muistelu ja elämäkertahaastattelu vanhusten tutkimuksessa ja hoidossa

Kuulutin tarinaani
uskoin elämään.
Lopulta elämästä tuli tarina
eikä maailman vilppi
enää koskettanut minua.

(Laitinen 2003, 72)

Vanhusten muistelua pidettiin kauan kielteisenä ilmiönä ja jopa sairauden oireena. Suhtautuminen tähän alkoi muuttua vasta 1900-luvun puolivälissä. Vuonna 1963 Butler julkaisi kuuluisaksi tulleen artikkelinsa ”The life review, An interpretation of reminescence in the aged”. Se muutti yleistä suhtautumista varsinkin vanhusten harrastamaan muisteluun, ja pitkään vallinnut tuomitseva asenne alkoi muuttua niin myönteiseksi, että muistelusta tuli mielenkiinnon ja tutkimuksen kohde. Butlerin mukaan (1963, 220) vääristynyt näkökanta johtui siitä, että käytettävissä olevassa kirjallisuudessa korostettiin muistelun esiintymistä henkisesti häiriintyneillä ja laitostuneilla vanhuksilla. Butler (1963, 221) tarkasteli muistelua päinvastoin luonnollisena henkisenä kehityksenä, jolle on ominaista menneiden kokemusten ja erityisesti ratkaisemattomien ongelmien samanaikainen palautuminen muistiin. Suoraviivaista, nopeaa kehitystä ei kuitenkaan tapahtunut, vaikka Butler (1963, 226) tähdensi, että menneen kokemisen uudelleenjärjestely voi luoda luotettavamman kuvan, kun se antaa uutta ja merkittävää tarkoitusta elämälle. Se voi myös valmistaa kuolemaan lievittäessään siihen liittyviä pelkoja.

Saarenheimon (1997, 29) mukaan tutkimuksellisen intressin syntymiseen liittyy myös käytännön muistelutoiminnan viriäminen vanhustyössä. Muistelusta onkin sittemmin tullut suosittu laadullisessa vanhustutkimuksessa, ja sitä on alettu toteuttaa myös vanhusten hoidossa. Narratiivinen gerontologia on avannut mahdollisuuden monien vaiettujen ja vaikeasti lähestyttävien asioiden käsittelemiseen. Aarts ja Op den Velde (2000, 299) toteavat, että muistot antavat menneisyyden kokemuksille ja tilanteille merkitystä ja hyväksyntää. Tutkimukset osoittavat myös muistelun myönteiset vaikutukset vanhusten masennustilojen paranemiseen (Kivelä 2005, 4865).

Narratiivinen haastattelututkimus on laajentunut vähitellen myös gerontologian, psykologian sekä lääketieteen aloille. Varsinkin vanhusten parissa työskentelevät henkilöt ovat löytäneet usein hoidettaviensa elämäntarinaa tutustuessaan entistä laajemman näkemyksen vanhenemiseen, vanhusten varhaisempaan elämäntutkimukseen, kokemuksiin ja nykyiseen elämään. Sanna Takkisen (2003, 216) mukaan muistelu liittyy läheisesti vanhuuden kehitystehtävään muodostaa omasta elämästä eheä ko-

konaisuus. Muisteluprosessin on ajateltu aktivoituvan erityisesti vanhuudessa, kun tiedostetaan oman elämän väistämätön loppuminen ja joudutaan pohtimaan, miten menneen elämän ratkaisemattomat konfliktit ovat hyväksyttävissä osaksi omaa elämää. Gustaf Molander (1999, 246–247) toteaa, että kuolemasta puhuminen kuolemaa lähellä olevan ihmisen kanssa on herkkä asia, mutta hänen tutkimuksensa on hälventänyt ennakkoluuloja siitä, ettei kuolemasta voi keskustella ikääntyneiden kanssa. Pirkko Liskolan (2002, 93) mukaan kielteisten muistojen uudelleenarviointi on vanhusten mielenrauhan ja viime kädessä paremman kuoleman tavoittelua, vakuuttamista siitä, että elämä on ollut elämisen arvoista ja siitä, että he ovat eläneet elämänsä niin hyvin, että eletty elämä pätee kuoleman edessä.

Vaikka Butler (1963, 228) oli vakuuttunut muistelun hyödyllisyydestä, hän tunnisti siinä myös vaaroja ja katsoi, että itsensä ymmärtämisen ja joustavuuden kehittymisen sijasta voi ilmetä lisääntyntä jähmettyneisyyttä. Vaarassa ovat pelokkuuteen, epätoivoon ja depression taipuvaiset henkilöt sekä ne, jotka pyrkivät välttämään nykyistä ja ihannoimaan tulevaa. Elämän tarkastelun vakaviin seuraamuksiin ovat erikoisen taipuvaisia henkilöt, jotka ovat tietoisesti vahingoittaneet muita. Takkinen (2003, 216) on muisteluun liittyviä kielteisiä piirteitä käsitellessään todennut, että elämän tarkoituksellisuuden tunnetta puolestaan heikentää jatkuva suuntautuminen menneisyyteen pakenevaan tai menneisyyteen lukkiutuneeseen muisteluun, jolloin henkilö on tavallaan jäänyt menneisyytensä vangiksi.

Bornatin (1998, 198) mukaan onnistunut muistelutyö riippuu vähemmän tarkasta muistamisesta kuin kerronnan ja kuuntelemisen prosessista. Tämän ymmärtäminen on saanut aikaan hauraiden ja avun tarpeessa olevien vanhusten parissa työskentelevien henkilöiden joukossa mielenkiintoa ja sitoutumista.

Muistelutapoja on monenlaisia, ja useimmiten ihminen käyttää useampia tapoja omassa muistelutyössään. Elämän tarkoituksellisuutta ja hyvinvointia näyttää parhaiten edistävän se, että vallalla on pyrkimys jäsentävään ja/tai ratkaisukeskeiseen muisteluun (Takkinen 2003, 216). Iäkkäiden ihmisten menneisyyden tunteminen on tärkeätä, jotta ymmärtäisimme heidän vanhuuttaan.

Menneisyys kulkeutuu nykyisyyteen ainutkertaisina elämänhistoriallisina kokemuksina ja henkilökohtaisina muistoina sekä jaettuina sukupolvikokemuksina. Vanha ihminen ei ole pelkästään vanha. Myös hänen nuoret minänsä ovat läsnä hänen nykyisyydessään (Karisto 2002, 158).

Vanhusten parissa voidaan todeta muistojen ja tarinoiden olevan aina läsnä, odotamassa kuulijaansa. Mennyt ja nykyisyys ovat kietoutuneet toisiinsa. Ihmiset eivät ainoastaan kerro tarinoita, vaan myös ovat tarinoita (Kenyon 1996, 25). Useimmille on intuitiivisesti selvää, että menneisyydestä valikoituu eri aikoina muistettavaksi erilaisia kokemuksia tai samojen kokemusten eri aspekteja. Tämänhetkinen tilanne, sen tarpeet, pelot ja intentiot sanelevat melko pitkälle, mitä ja miten muistetaan (Saarenheimo 1991, 260–269). Muistelemalla elämäänsä ihminen tavallaan pyrkii varmistamaan oman menneisyytensä siinä muodossa kuin se hänelle itselleen on

sopiva. Muistoihin ja menneisyyteen palaaminen voi olla vanhukselle yhtä aikaa yritys paeta itseään ja löytää itsensä. Muistellessaan vanha ihminen kartoittaa elämän varrella muuttuneen minuutensa eri puolia ja tutkii, mitä pysyvää monet elämäkokemukset ovat siihen jättäneet (Malassu, Ruth ja Saarenheimo 1988, 220–221). Myös koettuja vaikeuksia voidaan tulkita todisteena onnistumisesta sekä vaikeuksien kestämisestä ja voittamisesta (De Vries 2001, 151). Molander (1998, 61) toteaa, että ikääntyessään ihmiset haluavat luonnostaan muistella menneitä. Hyvät muistot ovat sielun lääkettä ja elämänvoiman lataajia, ja niiden ajattelemisen ja kertominen tuovat hyvän mielen. Muistelu kuitenkin nostaa menneisyydestä esiin myös vaikeita ja voimia kuluttavia elämyksiä, joita muistelijä pyrkii korjaamaan mielessään etsien uudenslaisia merkityksiä.

Vanhusten muisteluun perustuvissa tutkimuksissa käytetään usein syvähaastattelua, jossa Kortteisen (1982, 303) mukaan ei ole kyseessä tunkeutuminen, vaan kysymys on siitä, että suurella osalla ihmisistä tuntuu olevan todellinen tarve puhua omista asioista, tarve pohtia ja tilittää omaa elämäänsä. Edelleen ihmisistä on ollut tärkeätä, jopa kummallista, että heitä jaksetaan kuunnella ja että heidän kertomuksiaan pidetään tärkeinä ja arvokkaina.

Gothóni (1987, 66) on pitkäaikaispotilaita haastatellessaan todennut, että monet potilaista kokevat kipeänä kuuntelijan puutteen. Samoin monet ovat pettyneitä siihen, että elämäntarinan kertomista pidetään vain turhana muistelemisena ja jauhamisena, jolloin kerronnan funktio vanhusten kannalta jää toteuttamatta. Näin heillä ei ole mahdollisuutta sovittaa yhteen elämänsä palasia niin, että näkemys elämästä kokonaisuutena erilaisine tienhaaroineen, rajoituksineen, puutteellisuuksineen sekä onnellisine tapahtumineen ja hetkineen voisi syntyä ja saada vahvistusta kuulijan empaattisista reaktioista.

Vanhoilla ihmisillä on muistoissaan pitkän elämänsä ajalta paljon erilaisia kokemuksia, joita he kertovat mielellään kiinnostuneelle kuuntelijalle, jos sellainen on olemassa. Tämän tyyppinen tulkinta on toki mahdollinen, mutta se jättää huomioimatta vanhojen ihmisten oman, hyvin yleisen kokemuksen narratiivisten haasteiden vähyydestä. Muistojen kertomiseen ei useinkaan ole luontevaa foorumia (Saarenheimo 1997, 46).

Kun vanhukset kertovat elämänvaiheistaan, he muistelevat aikoja, joita ainoastaan heidän sukupolvensa on kohdannut. Veteraanit ovat eläneet sota-ajan, josta useat kertovat nykyisin omana, syvälle mieleen painuneena kokemuksenaan. Varsin monen ihmisen kohdalla sota on ollut traumaattisten kokemusten sarja. Siihen liittyvä muistelu on saattanut olla mielen hautojen aukaisua (Virolainen 1999, 19). Riitta-Liisa Heikkinen (2002, 220) toteaa, että sota oli merkinnyt ankaria oloja, kuoleman ja vammautumisen pelkoa, raskasta työtä ja menetyksiä, mutta samalla oli koettu, kuinka paljon läheiset merkitsivät, miten toisia voi auttaa ja miten myös toisten auttaminen itsessään voi olla voimia antavaa.

3.2. Muisteluun, kerrontaan ja elämäkertoihin liittyviä käsitteitä

Muistelu-käsitteellä voidaan tarkoittaa sekä menneisyyttä käsittelevää puhetta tai kirjoitusta että menneen mieleen palauttamiseen pyrkiviä kognitiivisia prosesseja. Muistelu on jatkuvaa menneiden tapahtumien ja kokemusten käsittelyä ja tulkintaa, pyrkimystä hallita omaa menneisyyttä. Lisäksi muistelu on ajanvietettä ja muistelijan omien kokemusten suhteuttamista muiden kokemuksiin ja historiallisiin tapahtumiin (Ukkonen 2000, 15, 97). Vaikka menneisyys on eräässä mielessä menetettyä ja käytettyä aikaa, se kuitenkin elää ja vaikuttaa nykyisyyteen ja tulevaisuuteen muistelemisen ja kertomisen välityksellä (Alasuutari 1989, 75).

Saarenheimon (1997, 23) mukaan muisteleminen on jokapäiväistä arkielämään kuuluvaa toimintaa, johon ei useinkaan erityisesti ryhdytä. Se on pikemminkin luonnollinen ajattelun, mielikuvituksen ja puheen elementti. Erityisenä ilmiönä se näkyy nimenomaan vanhuuden taustaa vasten. Dunderfelt (1990, 211–212) määrittelee muistelemisen merkitystä luovaksi ja jopa parantavaksi toiminnaksi, siis paljon enemmän kuin paoksi menneisyyteen. Elämäntarinasta kertominen ja muistelu puheena tai kirjoituksena kuvastavat kertojan sisäistä ja ulkoista todellisuutta sen lisäksi, että kertoessaan tai kirjoittaessaan elämäntarinansa muistelijat muuttaa, ylläpitää ja rakentaa sosiaalista ja kokemuksellista todellisuuttaan (Virolainen 1999, 32).

Henkilökohtainen kerronta, kokemuskerronta ja elämänkertomus ovat nykyisin ehkä kaikkein yleisimpiä nimityksiä, joita kertojan omaa elämää ja kokemuksia käsittelevästä kerronnasta käytetään (Ukkonen 2000, 27).

Narratiivi on kertomus tai tarina, joka sitoo tapahtumia juonelliseksi kokonaisuudeksi. Se voi olla yksilön sisäinen tarina tai yhteinen ja julkinen kertomus, jonka luoma kokonaisuus on usein ajallinen siinä mielessä, että se sisältää objektiivisia tapahtumia ja niihin liittyviä kokemuksia (vrt. Karjalainen ja Kotkavirta 2001, 5138). Birren (1996, x) toteaa, että narratiivit kutsuvat meidät kulkemaan läpi elämän – kokemaan elämän jossakin määrin uudelleen – ajattelemaan millä tavoin voisimme auttaa muita kulkemaan elämänsä läpi turvallisesti.

Narratiivinen gerontologia tarjoaa tuoreen näkökulman, ei vain vanhenemiseen – jota elämäkerrallisesti katsotaan myönteisemmässä valossa – vaan siinä mielessä, mitä se merkitsee henkilölle. Olla henkilö, on olla tarina. ”Elämäni tarina” ei ole irrallaan identiteetistämme, jonakin jonka vain satumme omistamaan. Se on meidän identiteettimme, maailmassa olemisemme perusta (Randall 2001, 57). Ruth ja Kenyon (1996, 2) ovat havainneet elämäkerrallisten lähestymistapojen, narratiivien, elämäntarinoiden ja elämäkertojen monipuolisuuden ja toteavat, että ne ovat erinomaisia välineitä tutkittaessa ihmisen vanhenemisen erikoislaatuisia ja jaettuja näkökohtia. Niitä käyttäen voimme esimerkiksi analysoida kehitystehtävien, siirtymisvaiheiden, stressien ja yksilöllisten coping-strategioiden muistoja. Elämäkerras-

ta on tullut se historiallinen perspektiivi, jonka varassa yksilö elää ja suunnittelee tulevaisuuttaan (vrt. Alasuutari 1989, 79).

Elämäntarina tai –kertomus on ihmisen tulkinta omasta elämästään (Hänninen ja Valkonen 1998, 4). Elämäntarina-termillä on arkikielinen merkitys osana kielellistä ja historiallista todellisuuttamme. Jokaisella on elämäntarina, jota ilmaistaan erilaisissa muodoissa, esimerkiksi kokonaistarinoina tai elämän osien kuvauksina. Se on samalla elämän esittämistä jollekulle. Omaelämäkerrat ovat elämäntarinnan välineitä, identiteettityön areenoita, joilla käsitellään menneen suhdetta nykyiseen, haetaan jo olleesta ja koetusta aineksia koettavana olevan ymmärtämiseen ja jäsentämiseen, tunteiden perustelevan viisauden ohjaamana (Vilkko 1997, 52, 74, 77).

Elämäntarinnan ja elämäkerran J.P. Roos (1988, 140) määrittelee tarinaksi tai tarinoiden kokoelmaksi, joka perustuu henkilön omaan elämään. Siinä tarinan kertova henkilö esitetään tarinan subjektina ja hän määrittelee itse, mitä tarinaan sisällytetään ja mitä ei.

Life-review merkitsee luonnollista kehitystehtävää vanhuudessa ja termillä viitataan sellaiseen elämän muisteluun, johon liittyy keskeisesti arvioiva komponentti. Life-review on ihmisen lopullinen mahdollisuus ratkaista ja ymmärtää varhaisemman elämän ristiriidat (Butler 1963, 65–76).

Saarenheimo (1992, 265–275) käyttää **elämäntarkastelu-termiä** todetessaan, että elämäntarkastelun yhteydessä elämäntarinoita on lähestytty kehityksellisestä näkökulmasta – kokemusten muistelemisella on nähty olevan minää ja sen maailmansuhdetta jäsentävä ja uudelleen jäsentävä funktio.

”**Oral history**”, suullisen historian perinne lähti liikkeelle halusta perehtyä sellaisiin historian alueisiin, joista ei ole paljoa kirjoitettua lähdeaineistoa (Saarenheimo ja Roos 1991, 311).

Elämäntarinta on elämänprosessi, jossa yksilölliset elämäntapahtumat ja elämäntilanteet muodostavat tietyissä yhteiskunnallisissa ja paikallisissa oloissa etenevän kokonaisuuden. Elämäntarinta on keskeisesti myös kokemuksellinen prosessi, jossa ihmiset subjektiivisina toimijoina antavat sille persoonallisuutensa välityksellä omia merkityksiään. Yksityisen ihmisen elämäntarintassa ovat tärkeitä ne valinnat, joita hän eri tilanteissaan tekee (Koskinen ym. 1998, 130).

Elämäntarinta on ajassa tapahtuva kokemuksellinen prosessi, jossa yksilölliset elämäntapahtumat, tilanteet ja elämäntarintastrategia liittyvät historiallisiin tapahtumiin ja prosesseihin tietyssä kulttuurisessa kontekstissa ja olosuhteissa (Virolainen 1999, 49).

Elämäntarintavaiheistus sisältää implisiittisesti, rivien välissä sen käsityksen, että useimmat kulkevat elämänsä läpi jonkinlaisen kollektiivisen mallin mukaisesti. Modernissa yhteiskunnassa ihmisellä on kuitenkin elämäntarintavaiheiden sisältöjen osalta liikkuma- ja valinnanvaraa. Tästä syystä on tehty ero elämäntarinta- ja ikävaiheiden välillä. **Ikävaiheella tarkoitetaan** jotakin kronologista ikää tai ikäryhmää, jossa

elämäntilanteet saattavat kuitenkin olla hyvin erilaisia. Elämänvaihe-termin liitetään taas määrätyt samanlaiset, ihmisen toisiin samaa vaihetta eläviin ihmisiin yhdistävät elämäntapahtumat ja tilanteet (Marin 2001, 20–21).

Neuvostoliiton partisaaniosastojen toiminta oli kommunistisen puolueen alaista toimintaa, mutta puna-armeija käytti niitä tarkoituksiinsa ja antoi niille tehtäviä. Osastot toimivat sotilaallisina tuhoajaryhminä ja iskivät viholliseen kaikin mahdollisin keinoin (Martikainen 2002, 22).

Coping ja selviytymiskeinot

Coping-käsitteellä ei ole olemassa vakiintunutta suomenkielistä vastinetta, mutta yleisesti sillä on tarkoitettu stressin ja muutostilanteiden käsittelyä ja selviytymistä. Stressiteoreettisena lähtökohtana on ajatus, että elämänmuutos on stressitekijä, joka rasittaa ihmisen sopeutumisresursseja ja uhkaa hänen hyvinvointiaan (Hänninen 1999, 72). Suutaman (1995, 89) tutkimuksessa coping-strategioilla tarkoitetaan kognitiivisia, toiminnallisia ja emotionaalisia tapoja käsitellä stressiä ja/tai sitä aiheuttavia elämäntapahtumia ja muita vaikeita tilanteita. Saarenheimo (2003, 40–41) katsoo, että coping-keinot ovat tietoisia yrityksiä ratkaista ongelmia ja käsitellä erilaisia elämäntilanteita. Yksittäisiä strategioita ovat sosiaalisen tuen hakeminen, ongelmaratkaisu, tiedonhankinta, avun hakeminen uskonnosta, tilanteen uudelleen määrittely, välttäminen tai unohtaminen sekä jännityksen ja ahdistuksen lieventäminen. Suutaman (1995, 35) mukaan nykyisen coping-kirjallisuuden pohjalta voidaan copingia pitää prosessina (usein pitkäaikaisena) eikä yksittäisenä reaktiona tai hetkellisenä käyttäytymisenä stressitilanteessa. Usein ajatellaan, että coping-tavan määräävät voimakkaammin copingin kontekstit kuin yksilöiden persoonalliset piirteet. Todennäköistä on, että nämä molemmat tekijät vaikuttavat coping-strategioihin. Koska coping ei ole aina tietoisia, vaan se voi olla osittain myös tiedostamatonta, ihmisten on vaikeata kuvata coping-käyttäytymistään.

Lazarus ja Folkman (1984, 140) katsovat, että coping koostuu kognitiivisista ja toiminnallisista pyrkimyksistä käsitellä määrättyjä ulkoisia ja sisäisiä vaatimuksia ja niiden välisiä konflikteja, jotka ovat nousseet esiin henkilökohtaisia voimavaroja rasittavina tai ylittävänä. Monia stressin aiheuttajia ei voida hallita, ja vaikuttava coping näissä olosuhteissa on se, mikä saa ihmisen kestäväseen, minimoimaan, hyväksymään tai sivuuttamaan sen, mitä hän ei voi hallita.

Arkipäivässä selviytymistaidot ovat tärkeitä mukautumisen kannalta. Usein ikään-tyneet ihmiset etsivät aikaisemmasta elämänsä käyttämiään selviytymiskeinoja. Ne saattavat joskus toimia hyvinkin, mutta ne voivat olla toisaalta tehottomia uudessa tilanteessa, jolloin tarvitaan uusien taitojen harjoittamista (Koskinen 2004, 28). Sota-aika pakotti ihmiset sietämään epävarmuutta, pelkoa ja puutetta, jopa nälkää ja kylmyyttä, kun ei ollut riittävästi ruokaa, vaatteita eikä jalkineita. Silloin jouduttiin kehittämään vaikeuksien sietokykyä ja opettelemaan vastoinkäymisten kestämistä olosuhteiden pakosta, mutta ihmiset oppivat sen (Kujala 2003, 207).

Tässä tutkimuksessa käsitän copingin elämässä tapahtuneiden muutosten, stressilanteiden ja tavanomaista arkea uhkaavien ongelmien käsittelynä sekä niistä selviytymisenä. Coping-keinojen katson perustuvan useimmiten ennestään tunnettuihin henkilökohtaisiin ja yhteisöllisiin menettelytapoihin, jotka pohjautuvat omiin luonteenpiirteisiin, hankittuihin tietoihin, taitoihin, kokemuksiin, sosiaaliseen tukiverkoston, uskontoon ja muihin arvoihin sekä kokemuksiin.

Voimavarat

Tornstamin ja Odénin (1982, 60) mukaan voimavara on laajassa mielessä aineellinen, henkilökohtainen tai henkinen ilmiö, joka on tunnettu ja jota tietoisesti voidaan ja halutaan käyttää yhteiskunnallisesti ja yksilöllisesti laaditun tavoitteen saavuttamiseksi. Koskinen (2004, 42) käyttää voimavaran ja pääoman käsitteitä kuvaessaan niitä vahvuuksia ja hyviä asioita, joita ikääntymiseen ja vanhuuteen liittyy. Voimavaran käsitettä käytetään paljon tutkimuksen piirissä ja varsinkin käytännön työssä ikääntyneiden ihmisten kanssa.

Koskinen (2004) on kehittänyt neliosaisen luokituksen vanhuuden voimavaroista:

IKÄÄNTYNEITTEN VOIMAVARAT

1. Ikääntyneiden asemaan liittyvät voimavarat (kollektiiviset voimavarat)
 - Potentiaalinen poliittinen valta
 - Ikääntyvän työntekijän voimavarat
 - Taloudelliset voimavarat
 - Terveys
 - Koulutus
 - Työkyky, kädentaidot ja hiljainen tieto
 - Tekeminen, toiminta ja oleminen (omaishoito, vapaaehtoistyö ja järjestötyö)
 - Työvoimareservinä olo
2. Sosiokulttuuriset eli vanhuuteen elämänvaiheena liittyvät voimavarat (kulttuurinen pääoma)
 - Kolmannen iän pääomat ja vapaudet
 - Vanhuuden kehitystehtävät
 - Eletty elämä voimavarana
 - Elämäkokemus ja -viisaus
 - Eheyttäminen ja sen merkitys

- Yhteiskunnallisten muutosten stabilisoina oleminen
 - Ikäihminen tarinana
 - Kulttuurinen generatiivisuus (merkin jättö)
 - Ikäihmisen kulttuurin käyttäjinä ja tuottajina
 - Elämänhallinnan resurssit
3. Ympäristö voimavarana (sosiaalinen pääoma)
- Paikka ja asuinalue
 - Asunto ja kodin merkitys
 - Sosiaaliset verkostot
 - Perhe, sukulaiset ja isovanhemmuus
 - Luontosuhde
4. Psyykkiset ja henkiset voimavarat
- Myönteinen elämänselitys
 - Vahva minäidentiteetti ja itsearvostus
 - Mielekäs elämä ja elämän merkitykset
 - Mielen voimavarat
(tunteet, tieto, osaaminen, ymmärtäminen, traumaista vapautuminen jne.)
 - Muistot, lapsuus
 - Elämä täyttymyksenä
 - Elämänarvot, vakaumus, henkisyys, uskonto ja rakkaus
(Koskinen 2005, 195)

Koskisen (2004, 72, 79–80) mukaan psyykkiset voimavarat (persoonallinen pääoma) viittaavat kaikkein yksilöllisimpiin resursseihin. Viime kädessä psyykkisten ja mielen voimavarojen säilyminen, elämän tarkoituksellisuus, myönteinen elämänselitys ja elämään tyytyväisyys ratkaisevat paljolti kotona selviytymisen mahdollisimman pitkään. Sosiaalisen vanhenemisen tutkimuksessa yhdeksi tärkeimmistä alueista ovat muodostuneet ikääntyneen ihmisen sosiaaliset vuorovaikutussuhteet, jotka muodostavat sosiaalisen pääoman ydinsisällön.

Aikaisemman kirjallisuuden perusteella kotona asuvien vanhusten voimavarat muodostuvat henkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista, sosiaalisista suhteista, palveluista ja yhteistyösuhteesta, mielekkästä tekemisestä, ympäristöstä ja taloudellisista voimavaroista. Voimavaroihin kuuluu myös liikkumavapaus, joka merkitsee

mahdollisuutta osallistua kodin ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan ja asiointiin (Hokkanen, Häggman-Laitila ja Eriksson 2006, 12–21).

Ihminen ei voi unohtaa historiaansa. Historiamme elää meissä niin kauan kuin elämme. Mielellämme on tietty perusta, ja mielen voimavarat alkavat rakentua varhain. Niitä voidaan kuitenkin rakentaa koko elämän ajan. Tiedon, ymmärryksen ja elämäkokemuksen lisääntyminen, tietoisuuden kasvu ja harjaantuminen vuorovai-
kutustilanteessa – kaikki kartuttavat mielemme voimavaroja tietyin, riittävin edellytyksin, ja vanhuudessa niiden merkitys saa erityisen tärkeän merkityksen (vrt. Heikkinen R-L 2002, 226). Saarenheimo (2004, 132, 148) käsittelee mielenterveyttä yksilöllisenä ja yhteisöllisenä voimavarana. Psykykinen hyvinvointi ei edellytä myrskyjen ja menetysten poissaoloa, vaan se voidaan pikemminkin nähdä voimavarana, joka auttaa tällaisten kohdatessa. Myös turvallisuus, luotettavuus, avunsaanti, uskollisuus, uskonnollisuus, läheisyys ja kiintymys ovat vanhuuteen saakka voimavaroja tuovia asioita (Heikkinen R-L 2002, 226).

Varsinkin iäkkään ihmisen voimavaroihin kuuluvat muistot ja mielikuvat, jotka muovaavat heidän elämänsä tarinaa. Korkiakangas (2002, 173, 176, 203) katsoo, että muistelemista on pidetty erityisen tärkeänä muistissa säilyneen menneisyyden haltuun ottamiseksi ja oman identiteetin lujittamiseksi. Muistellessa eletty elämä ei näyttäydy enää vain tavanomaisina arjen iloina, suruina tai vastoinkäymisinä, vaan erityisinä asioina ja tapahtumina, jotka merkityksellistyvät muistelun hetkestä käsin. Voimavarana muistelu on eräänlaista menneen ja nykyisyyden välistä jatkuvaa keskustelua, joka elämäntieteen mielessä vaatii ajoittain myös menneiden asioiden ymmärtämistä ja yksityiskohtaisempaan selvittelyä tässä ja nyt.

Tässä tutkimuksessa voimavaroilla tarkoitetaan henkilökohtaisesti ja yhteisöllisesti tunnettuja ilmiöitä ja arvoja sekä omaan ja läheisten elämään, fyysiseen ja henkiseen terveyteen, tunteisiin, muistoihin, elämänsäntekisiin, opittuihin taitoihin ja ympäristöön liittyviä seikkoja, joilla on merkitystä selviytymisessä.

3.3. Mitä elämäkerrat sisältävät

Iäkkäiden ihmisten elämäkertatutkimuksissa käydään läpi koko elämäntietoa tai osia siitä. Ne sisältävät muistoja eri ikäkausista, poikkeuksellisista ajoista, tavallisesta arjesta, erillisistä tapahtumista ja kokemuksista. Kertomuksissa on myös tietoja kertojien historiallisesta taustasta, sosiaalisista olosuhteista, selviytymisen strategioista, elämäntavoista, terveydestä, sairauksista, voimavaroista ja arvoista. Biografisesti elämäntietä korostetaan niitä polkuja, joita yksilöt kulkevat elämänsä aikana ja sitä, miten näihin polkuihin vaikuttaa elämäntieteen ja historiallisen ajan yhteispeli (esim. nuorena toisessa maailmansodassa) (Koskinen 2004, 38). Portellin (1998, 67) mukaan suullisen historian tekee erilaiseksi ensinnäkin se, että se kertoo meille vähemmän tapahtumista kuin niiden merkityksestä. Tämä ei merkitse sitä, että suullisella historialla ei olisi faktuaalista validiteettia. Elämäntarinat, elämäker-

rat ja yleensä elämästä kertominen syventävät ihmisen tuntemista, vaikka menneen muistelu tapahtuu aina nykyisyydestä käsin. Menneiden peilaaminen muistelemisen ajankohtaan voimistaa muistelijan omien kokemusten ainutkertaisuutta (Korkiakangas 2002, 177). Öberg (2002, 111) pitää retrospektiivistä mietiskelynäkökulmaa hedelmällisenä ja toteaa, että tämä perspektiivi näkee elämäntarinat ikkunoina, vaikkakaan ei täysin läpinäkyvinä, historiaan, kulttuuriin ja haastateltavien kertojien mieleen.

Elämänkulkua vaiheineen ja kokemuksineen emme voi jälkikäteen täysin tavoittaa sellaisena kuin se tapahtumahetkellä on ollut ja tuntunut, koska muisti ja tietoisuus muovaavat näkemystä, jonka mukaan eletty elämä jälkikäteen näyttäytyy (vrt. Hännikäinen 1998, 34). Kokemukselliseen ulottuvuuteen liittyviin kysymyksiin voimme saada vastauksen vain niiltä, joilla tämä kokemus on. Vanheneminen on monimuotoinen prosessi, jonka kuluessa elämääkin joudutaan usein arvioimaan uudelleen (vrt. Heikkinen R-L 2003, 193).

Pitkän elämän rikkaus, muuttuvat tavoitteet elämän lopun lähestyessä ja usein monimutkaiset biologiset ongelmat ovat tekijöitä, jotka muovaavat iäkkäiden ihmisten tarinoita (Gass 2001, 219). Kerronnallinen tapa muodostaa toiminnat ja tapahtumat tarinaksi on yksi kognitiivisista toimenpiteistä, joita ihmiset käyttävät antaakseen kokemuksille yhtenäisyyttä ja järjestystä Onnistuneimmankaan elämäkertahaastattelun aineisto ei ole kuitenkaan täsmälleen sama kuin aito sisäinen narratiivi, jota aikuinen kertoja on rakentanut saadakseen elämänsä mielekkyyttä ja tarkoitusta, jotka yhdistäisivät uudelleen rakennetun menneen, ymmärrettävän nykyisyyden ja oletetun tulevaisuuden (vrt. Mc Adams 1996, 132; Polkinghorne 1996, 78). Tarinan toivottua eheytymistä ei kuitenkaan aina pystytä saavuttamaan. Samalla iäkkäällä henkilöllä on useita kertomuksia omasta elämästään. Eri tarinoita nousee esiin nykyisyydestä käsin eri tilanteissa ja eri kuulijakunnalle, eivätkä ne sulje pois toistensa merkitystä. Polkinghorne (1996, 96) toteaa, että narratiiviset, elämää koskevat tutkimukset eivät aina tuota toimivia tarinoita, jotka voisivat palvella tulkinnallisina rakenteina kertojan elämää kuvattaessa. Sellaiset tutkimustulokset ovat itsessään merkittäviä ja arvokkaita.

Rosenthalin (1991, 34–41) mukaan kokemuksista, jotka ovat muistettavissa jossakin tapahtumajärjestyksessä, kerrotaan helpommin kuin kaoottisista ja hajanaisista kokemuksista. Samoin päivittäisistä rutiineista erottuvista, erityisesti paikan vaihtamiseen liittyvistä tapahtumista sekä muistetaan että kerrotaan enemmän. Mitä relevantimpi historiallinen tapahtuma tai vaihe biografisesti on, sitä todennäköisemmin se johtaa kertomiseen. Juonellistamisen avulla voidaan myös yhdistää kertomusta hahmottava ulottuvuus, jossa pääpaino on tapahtumien merkityksellisyydessä, ja kronologinen ulottuvuus, jossa olennaisia ovat tapahtumien ajoitus ja peräkkäisyys (Baars 1997, 37). Kaikissa tarinoissa on jokin tiivistymiskohta, joka ilmenee koettelemuksena, kamppailuna tai kulkemisena jonkin hyvin vaarallisen vaiheen läpi (Lindqvist 2002, 248). Korkiakangas (2002, 181) katsoo, että kokemusten ja tapahtumien yhteisesti jaettavissa olevat piirteet jäsentävät tapaamme

jaksottaa aikaa ja omaa elämäämme. Etenkin historiallisesti merkittävät tai sellaisiksi tapahtumahetkellään mielletyt tapahtumat – kollektiivisina ja yksilöllisinä kokemuksina – ovat länsimaisen kulttuurin piirissä muodostuneet yhteisen muistin merkkipaaluiksi. Eurooppalaista kollektiivista muistia ja historiaa rytmittävät 1900-luvun aikana varsin selkeästi ensimmäinen ja toinen maailmansota.

Veteraanien yhteinen vaikuttava elämäkokemus on ollut sota. Vaarallisuutensa ja rasittavuutensa vuoksi se on merkinnyt suurempaa traumaattisten tapahtumien mahdollisuutta kuin tavanomaista vaikeimmissakaan normaalioloissa (Hännikäinen 1982, 265). Sota kosketti kaikkia suomalaisia, mutta sota-ajan kokemukset olivat kuitenkin erilaisia rintamalinjoissa, partioretkillä, sotavankeudessa, esikunnassa, kotirintamalla ja evakossa. Siten myös elämäkerrat poikkeavat toisistaan.

Nykyisyyden kokemukseemme ei ainoastaan liity viittauksia omaan menneisyyteemme ja tulevaisuuteemme, vaan me myös kohtaamme ympärillämme olevien ihmisten menneisyyden ja tulevaisuuden. Menneisyyden kuvauksiin sisältyy myös kerrontaa perinteistä, joilla on merkityksensä sekä yksilöllisellä että yhteiskunnallisella tasolla (Baars 1998, 78). Perinteiden ja menneiden käytäntöjen ajoittaisella, säännönmukaisella palauttamisella on kulttuurisia merkityksiä, jotka liittyvät yhteisöjen jatkuvuuden kokemuksen turvaamiseen (Saarenheimo 1997, 171).

Osa elämäkertoista sisältää vain joidenkin elämänvaiheiden tai mieleenpainuneiden kokemusten kuvauksia. Etenkin lapsuusmuistojen tärkeä juonne näyttää muisteluaineistojen perusteella olevan jokin kadotettu ja siksi kaivattu viesti ihmisläheisistä, pienen ihmisen kokemustasolta kumpuavasta turvallisuuden tunteesta, joka oli syntynyt siitä huolimatta, että elämänolojen tiedettiin olleen usein varsin puutteellisia (vrt. Korkiakangas 2002, 198).

Veteraanien lapsuuden muistot sisältävät kuitenkin joillakin vanhuksilla mielikuvia sodasta ja väkivallasta, ja pienten sotilasten irtaantumistilanteiden kokemukset saattoivat seurata pitkälle aikuisuuteen (vrt. Rautiola 2001, 237).

Lapsuudessa koettuja eroja vanhemmista, erityisesti äidistä, pidetään yleisesti lapsen psyykkiselle kehitykselle haitallisena ja vaikutuksiltaan kauaskantoisina (Räsänen 1988, 119).

Kun iäkkäät ihmiset kertovat elämäntarinoitaan, he puhuvat myös omista ja historiallisen aikansa kollektiivisista arvoista. Sairaalateologi Raili Gothónin (1987, 63) tutkimuksessa taloudellisista arvoista korostui erityisesti taloudellinen turvallisuus. Sodan ja pula-ajan kokeneet henkilöt olivat omaksuneet elämäntavan, jolle oli ominaista säästäminen pahan päivän varalle. Ammatillisista arvoista korostui työn merkitys, panostus lasten hyvinvointiin ja arvostus rehellisyyttä, ahkeruutta, täsmällisyyttä, vastuuntuntoa ja hyväntahtoisuutta kohtaan. Vanhenemisen ja sairastumisen myötä monien kertojien arvojärjestys muuttui, he alkoivat arvostaa terveyttä sekä sosiaalisia ja emotionaalisia arvoja. Vanhuudessa korostuivat luotettavuus ja uskollisuus, mutta uskonnolliset arvot olivat monilla taka-alalla. Gothónin mu-

kaan miesten tapa ilmaista, mitä sota oli heille merkinnyt, oli odotettua paljon karumpi, muutamia lauseita ja hiljaisuutta, toteamuksia siitä, että se oli ollut aikaa, jota ei voi pyyhkiä pois tai unohtaa. Virolaisen (1999, 174–175) mukaan aikuiselle ihmiselle on tärkeitä ajan kokemisen kannalta, että hänen sisäiseen kuvaansa itsettään integroituvat tärkeät elämän päämäärät, ihanteet ja arvot, jotka hän tuntee omikseen ja joihin hän haluaa sitoutua. Tämä merkitsee ennen muuta tulevaisuuden entistä parempaa jäsentymistä.

Elämäkerrat sisältävät myös yksilöllisiä kertomuksia sairauksista ja vanhenemisesta sekä vanhuudesta. Jaber Gubrium (2001, 27) haastattelemista, hoitokodissa asuvista vanhuksista yksi kertoi tuntevansa itsensä suorastaan vangituksi, kun taas toinen sanoi viettävänsä elämänsä parasta aikaa. Kertojien objektiivinen terveydentila ja olosuhteet hoitokodissa olivat samanlaisia. Heidän nykyisyyttä kuvaavien erilaisten elämäntarinoidensa katsottiin liittyvän heidän menneisyyteensä. Molanderin (1999, 247) haastattelemien iäkkäiden henkilöiden mukaan kuolemasta puhuminen on vaikeaa nuoremmille, mutta ei ikääntyneille itselleen. Parhaimmillaan kertomukset auttavat kuolevaa ja hänen lähiyhteisöään yhdessä jakamaan kuolemaan liittyvää ahdistusta. Kuolevan omaisten kanssa käydyt keskustelut helpottavat myös heidän suruaan ennen läheisen kuolemaa, ja myös sen jälkeen.

3.4. Narratiivinen lääketiede

3.4.1. Narratiivisen lääketieteen ulottuvuudet

Narratiivisuudesta on puhuttu lääketieteessä ja kuntoutuksessa ennen 1990-luvun loppuvaihetta varsin vähän. Britten ja Jones (1995, 108) ovat todenneet, että useimmat tutkimustulokset on julkaistu sosiologisissa, kasvatustieteellisissä tai antropologisissa lehdissä eivätkä ne olleet usein lääketieteellisen kuulijakunnan saavutettavissa. Narratiivisuus eli kertomuksellisuus tai tarinallisuus on tullut kuitenkin myös somaattisen lääketieteen ja potilashoidon alueelle. Otsikolla ”narrative medicine” ilmestyy kansainvälisissä lääketieteellisissä julkaisuissa lisääntyvässä määrin artikkeleita ja kirjoja. Narratiivinen tieto keskittyy yksittäistapaukseen, ja se on aina myös subjektiivista. Sen tavoitteena on muodostaa mahdollisimman selkeä ja luotettava kuva yksittäisen tutkittavan tilanteesta. Narratiivisella lääketieteellä voidaan tarkoittaa sellaista potilashoidon käytäntöä ja periaatteellista näkemystä, joka painottaa potilaan kuuntelemista. Siinä keskitytään tunnistamaan ja tulkitsemaan potilaan kertomusta ja tekemään siitä sekä diagnostisia että hoidollisia johtopäätöksiä (vrt. Karjalainen ja Kotkavirta 2001, 5138–5139). Rita Charon (2001, 1987–1902) tähdentää myös narratiivista kykyä, jota käyttämällä pystytään omaksumaan ja tulkitsemaan tarinoita. Kasvavan tieteellisen asiantuntemuksen ohella lääkärit tarvitsevat taitoa kuunnella potilaitaan, ymmärtää mahdollisimman hyvin sairauden aiheuttamia kärsimyksiä, kunnioittaa potilaan sairauttaan koskevaa kerrontaa ja

ryhtyä toimenpiteisiin potilaan parhaaksi. Tieteellisesti pätevä lääketiede ei yksinään pysty auttamaan potilasta ponnistelemaan terveytensä menettämisen parissa tai löytämään merkitystä sairaudelle tai kuolemalle (Charon 2006, 3).

Sairauden ja terveydentilan kokemuksellisuutta kuvatessaan narratiivit ovat hyödyllisiä sairauksien diagnostiikassa sekä klinikon ja potilaan välistä ymmärrystä luodessaan. Ne ohjaavat merkitysten tulkintaan, antavat hyödyllisiä analyttisiä johtolankoja, rohkaisevat kokonaisvaltaiseen hoitoon ja toimivat myös terapeuttisesti (vrt. Greenhalgh ja Hurwitz 1998, 7). Kun lääkäri perehtyy potilaansa kerrontaan, kokemuksiin, sairauksiin ja niiden merkityksiin sekä samalla voimavaroihin, hän voi tarjota joskus potilaalle erilaisen tarinan, joka tekee eteenpäin katsomisen mahdolliseksi. Potilas voi siten siirtyä traagisen uhrin asemasta rohkean selviytyjän rooliin, joka antaa hänelle näkymän uudistumiseen, itsemääräämiseen, selkeyteen ja itsekunnioitukseen (vrt. Heath 1998, 87). Clarkin (2001, 205) mukaan gerontologia ja geriatria ovat uuden kliinisen kehityksen eturintamassa, sellaisen joka tunnistaa ”koko persoonan” eikä ainoastaan sairautta terapian sopivana kohteena. Potilaan tarinan kuunteleminen ja sen sijoittaminen hänen sairautensa ja tulevaisuuden suunnitelmiansa laajempaan tarinaan on lupaava tie kohti tavoitetta.

Ymmärrykseen tarvitaan älyn rinnalle myötätuntoa, tiedon rinnalle tunteita ja järjen kumppaniksi moraali. Ei potilaskaan odota lääkäriltään vain kliinisiä taitoja vaan ymmärrystä ja sitä, että hänet kohdataan ainutlaatuisena ihmisenä ikuisine ajatuksineen ja tunteineen (Pelkonen 2005, 29). Pelkonen (2005, 2698–2699) tähdentää myös kuuntelemisen ja toisen ihmisen asemaan eläytymisen merkitystä todetessaan, että pelkistetyt tieteelliset menetelmät eivät riitä lääkärin hoitaessa sairasta ihmistä eikä tautia ihmisessä, sillä toisen ihmisen kokemuksellista todellisuutta ei voi ymmärtää tieteen menetelmin. Lääkintätiedon toisella ymmärryksen tasolla luetaan ihmisen sisäistä kielioppia kertomusten, ilmeiden ja eleiden kautta ja eläytymällä toisen asemaan. Ulla Ryyänen (2000, 41, 66, 55) toteaa, että sairastamisen kysymysten kanssa työskenteleviltä ammattilaisilta, työryhmiltä ja verkostoilta odotetaan taitoa ja halua kuunnella asiakkaiden tarinoita, taitoa tunnistaa riskitilanteita ja taitoa tukea selviytymistä voimavaralähtöisesti ongelmakeskeisyyden sijaan. Näin suuntaudutaan sairaudesta terveyteen.

3.4.2. Narratiivinen lääketiede osana kokonaisvaltaista tutkimusta ja hoitoa

Elämäkulun näkökulma on noussut uudella tavalla esille pyrittäessä ymmärtämään ikääntymiseen sisältyviä muutoksia elinoloissa, terveydessä ja toimintakyvyssä ja etsittäessä keinoja edistää terveyttä. Yhä enemmän on tullut viitteitä siitä, että vanhenemiseen ja vanhuuteen vaikuttavat monet aikaisempien elämänvaiheiden elinolot, tapahtumat ja valinnat (Heikkinen E 2002, 30).

Lääketieteellinen tutkimus ja hoito sekä kuntoutus ja sosiaalityö nivoutuvat saumattomasti toisiinsa, kun pyritään mahdollisimman hyvään hoitotulokseen.

Vanhusten määrä ja osuus väestöstä on lisääntymässä huomattavasti, ja nykyisen veteraanisukupolven sekä tulevien vanhusten hoidon asianmukainen toteuttaminen on suuri haaste suomalaiselle sosiaali- ja terveydenhuollolle. Muistelu, kerronta ja kuunteleminen luovat luottamuksellisen hoitosuhteen, joka on hyödyksi myös diagnostiikassa, sairauksien hoidossa sekä kuntoutuksessa, ja niitä voidaan myös käyttää tieteellisessä tutkimuksessa. Clark (2001, 187) toteaa, että terveydenhoito- ja palveluammateissa hyödytään narratiivisesta lähestymistavasta, kun pyritään ymmärtämään vanhenemista ja hoidon järjestämistä erityisesti sairailta ja elämänsä loppua lähellä olevilla henkilöillä. Erittäin hyödyllisiä muistelu ja kerronta ovat vanhusten hoito- ja kuntoutuslaitoksissa, kun hoitohenkilökunta kuuntelee potilaita ja heidän toiveitaan. Kertomuksissa tulevat esille myös vanhusten elämäntavat, joiden tunteminen on hyväksi kunnioittavaa laitos- ja kotihoitoa sekä kuntoutusta ja sen tavoitteita suunniteltaessa. Hallbergin (2001, 270) mukaan hoitotyössä on tavoitteena oppia ymmärtämään, että erityisen tilanteen merkitys kerrotaan parhaiten narratiivina ja tarinana, joka on ainutlaatuinen jokaisella ihmiselle ja tilanteelle. Narratiivinen lääketiede kohtelee potilasta yksilönä, ei esineenä tai korjattavana koneistona. Portti potilaan persoonaan on hänen kertomuksensa siitä, mitä hän on kokenut sairautensa eri vaiheissa. Narratiivista lääkintätaitoa harjoittava haluaa herkistyä kuulemaan potilaan kertomuksia nimenomaan ilmaisuna hänen maailmastaan, tunteistaan, arvoistaan ja pyrkimyksistään. Narratiivin kuunteleminen on siis enemmän kuin ”anamneesin ottaminen”, joka pyrkii mahdollisimman pian seulomaan talteen vain biolääketieteellisesti merkittävän osan potilaan kertomuksesta (Karjalainen 2003, 43).

Tarinan kerronta auttaa meitä lähestymään potilaita elämänsä suhteen päätäntävaltaisina toimijoina eikä passiivisina potilaina. Heillä on ylin päätäntävalta elämänsä järjestämisessä ja he ovat asiantuntijoita emmekä me (vrt. Randall 2001, 51). Koska elämäntarkastelu auttaa elämän hahmottamisessa ja saa aikaan elämän ylä- ja alamäkien hyväksymistä, se voi toimia kuntouttavana keinona (vrt. Koskinen ym. 1998, 185). Hänninen ja Valkonen (1998, 10) katsovat, että varsinaisesta tarinallisesta kuntoutumisesta voidaan puhua silloin, kun sairaus liitetään oman elämäntarinan osaksi. Tämä on mahdollista turvaamalla elämäntarinan jatkuvuus siten, että aiempi elämä tulkitaan uudelleen ja uusi elämäntilanne nähdään jopa entistä arvokkaampana tai tyydyttävämpänä. Myös lääkäri voi keventää vanhusten kantamaa taakkaa keskustelemalla heidän muistoistaan, kokemuksistaan ja siitä, miten he ovat selviytyneet vaikeuksistaan.

Vanhuksella on tarve kertoa oma tarinansa, tulla kuulluksi ja hyväksytyksi. Kertomusten kuunteleminen ja myönteisten muistojen vahvistaminen on osa hoitotyötä ja hoidettavan toivon tukemista. Kertoja saa mahdollisuuden kokea itsensä ja elämänsä arvokkaaksi (Molander 1999, 247). Leena Multanen (2002, 80–82) toteaa,

että henkilöstön on keskusteluissa mahdollista tukea positiivisten muistojen jäämistä mieleen ja niiden korostumista vanhuksen omana kokemuksena.

Narratiivinen lääketiede ei ole kilpailemassa luonnontieteisiin pohjautuvan niin sanotun näyttö lääketieteen kanssa, vaan täydentämässä sitä. Lääkäriin työssä inhimillinen ulottuvuus vaatii siirtymään tieteen rajojen ulkopuolelle kertomuksia kuunnellussa, vaikka rationaalinen päättely tehdään oman alan rajojen sisällä, oman erikoisalun kehyksissä (Torppa 2001, 5157–5159). On kuitenkin tilanteita, jolloin kvalitatiiviset menetelmät eivät sovi. Ne eivät ole käyttökelpoisia, kun mitataan ilmiön laajuutta, esimerkiksi sairauden prevalenssia ja insidenssiä. Narratiivinen lääketiede tuo biolääketieteen rinnalle potilasläheistä suhtautumista ja valottaa menneen vaikutusta potilaan nykyiseen fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen tilanteeseen (Britten, Murphy ja Stacy 1995, 105). Kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä vertaava tutkija voi todeta, että niiden samankaltaisuudet ovat ilmeisempiä kuin erot. Kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia strategioita tulisi ajatella pikemminkin täydentävinä kuin ristiriitaisina (Malterud 2001, 399). Karjalainen ja Kotkavirta (2001, 5138) katsovat, että myös narratiivinen tieto voi olla täsmällistä ja luotettavaa, mutta ”täsmällisyys” ja ”luotettavuus” merkitsevät eri asioita kuin tilastollisia menetelmiä sovellettaessa. Yksittäisen potilaan omia oireita ja niiden kehitystä sekä tähän liittyviä tunteita koskeva kertomus on sillä tavoin täsmällinen ja luotettava, ettei vastaavaa voi biolääketieteellisessä saavuttaa millään tilastollisella menetelmällä.

Sisäisen todellisuuden, muistojen ja mielikuvien maailman eloisuus ja vahvuus saavat merkityksen silloin, kun elämänpiiri kapeutuu esimerkiksi liikkumisvaikeuksien, sairauden ja menetyksen kautta. Se tuo jatkuvuuden tunnetta, vaikka elämän ulkoiset puitteet muuttuisivatkin (Malassu, Ruth ja Saarenheimo 1988, 209). Ihmisten kipua ja sairautta koskevia kertomuksia on tutkittu, jotta nähdään, kuinka kertojat rakentavat merkitystä ja yhdistävät nämä kokemukset elämäänsä. Tässä kontekstissa kipua ja sairautta pidetään usein elämäkertojen rikkoutumisena ja kertontaa murtuneiden kokemusten uudelleen liittämisen prosessina. Tarinan eheyttäminen auttaa sopeutumisessa ja antaa parhaimmillaan uskoa selviytymiseen sairauksista ja toimintakyvyn alenemisesta huolimatta (Becker 2001, 91). Vanhuksia hoitavat henkilöt vaikuttavat omalla persoonallisella tavallaan heidän hyvinvointiinsa ja selviytymiseensä. Ikääntyneiden ihmisten kanssa työskentelevien tulisi omata suuri määrä sensitiivisyyttä, yksilöllistä ja kollektiivista elämäntuntemusta tunnistaa menneen vaikutuksen nykyisyydessä. Tuskatilan ja masennuksen taustalla saattaa olla piinaavia muistikuvia tai kutsumattomia muistoja (Vierola 1999, 194–195). Robbins (1997, 67) tähdentää mieleen tunkeutuvien muistojen käsittelyä, kun niitä pyritään yhdistämään trauman tarinaan ja elämäntarinaan.

Vanhusten pitkäaikainen sairastaminen on tärkeä ja vaikea haaste hoitohenkilöstölle, omaisille ja vanhukselle itselleen. Keskustelun ja informaation osuus korostuu suhteessa vanhuspotilaisiin ja omaisiin sekä avo- että sairaalahoidossa.

Asenteiden tarkistaminen ja eettisen lähimmäisvastuullisuuden huomioiminen ovat ensiarvoisen tärkeitä (Gothóni 1987, 159). Kokonaishoidossa on syytä ottaa huomioon fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten näkökohtien lisäksi arvojen ja uskonnollisuuden vaikutus vanhuudessa ja sairastamisen aikana

Uskonnollisuudella on tärkeä merkitys monille iäkkäille, etenkin elämänsä aikana masennustiloja sairastaneille. Uskonnollisuus saattaa tarjota masennuksesta toipuvälle keinon selviytyä sekä löytää tarkoitusta ja toivoa elämäänsä. Se ei välttämättä poista ongelmia, mutta saattaa auttaa selviytymään niistä huolimatta. (Teinonen T, Isoaho R ja Kivelä S-L 2002, 3123). Teinosen (2005, 139) mukaan pelkkä uskonnollisuuden huomioon ottaminen voi helpottaa potilaan ahdistusta. Kysymys on avoimesta asenteesta, jossa kaikin tavoin pyritään auttamaan potilasta. Usko kuolemanjälkeiseen elämään saattaa vaikuttaa niihin hoitoa koskeviin päätöksiin, joita potilas tekee elämänsä viime vaiheissa. Se voi auttaa elämän pitkittämisen sijasta keskittymään elinpäivien laatuun. Uskonnollisuuden huomioonottaminen ja potilaan vakaumuksen kunnioittaminen ilmentyvät parhaiten rauhallisissa keskusteluisissa hoitohenkilökunnan tai teologin kanssa.

3.4.3. Posttraumaattinen stressihäiriö ja vaikenemisen muurin avautuminen

Traumat ja niiden kokeminen

Ruumiiseen ja sieluun kohdistuvien traumojen vaikutuksia käsitteleviä tutkimuksia oli odotettava 1900-luvun loppuun saakka, vaikka ihmiselämän tragediat ovat olleet aina taiteen ja kirjallisuuden aiheina (Van der Kolk ja Mc Farlane 2000, 27). Psykologit tarkoittavat *trauma*-sanaa käyttäessään sellaista tuskan, kivun ja menetyksen kokemusta, että sen läpikäyminen ja ”sanoiksi saaminen”, sen psyykkinen hallitseminen estyy (Tuominen 2001, 364). Henrikssonin ja Lönnqvistin (2001, 293) mukaan tavallisin ja tunnusomaisin traumaa seuraava oireyhtymä on traumaattinen stressireaktio tai -häiriö (post-traumatic stress disorder, PTSD). Ponteva (1995, 875) selventää sanojen stressireaktio ja stressihäiriö eroa suositellen stressireaktio-sanaa, kun tarkoitetaan terveen yksilön normaalia reaktiota poikkeukselliseen tilanteeseen (stressitapahtumaan). Stressihäiriö-sanan Ponteva toteaa tarkoittavan varsinaisen psyykkisen häiriön asteista vastetta poikkeuksellisen uhkaavaan tai tuhoisaan tapahtumaan. Van der Kolk ja Mc Farlane (2000, 30) katsovat, että ratkaisevana elementtinä sille, mikä tekee tapahtumasta traumaattisen, on uhrien henkilökohtainen arvio siitä, miten avuttomiksi ja uhatuiksi he tuntevat itsensä. Siten uhrin tapahtumaan liittämä merkitys on yhtä tärkeä kuin itse trauma. Ydinvoimala Three Mile Islandsin (TMI) henkilöstöllä todettujen posttraumaattisten oireiden esiintyminen on saanut epäilemään, että posttraumaattiset oireet voivat liittyä myös vähemmän intensiivisiin, mutta yhtämittaisiin tapahtumiin, joiden luonteeseen tulisi kiinnittää huomiota, kun arvioidaan henkistä terveyttä ja suunnitellaan interventiota (Davidson ja Baum 1986, 303–308). Dyregrovin (1994, 47) mukaan

PTDS:n kehitystä onnettomuuden jälkeen näyttää määräävän muuttajat, joista tärkeimpiä ovat aikaisemmat traumat, persoonallisuus ja aktuaalisen tilanteen erilaiset piirteet. Kuolonuhrien omaiset kokevat usein PTDS:n läpikäymänsä trauman seurauksena.

Trauman ja posttraumaattisen stressireaktion seuraukset vaihtelevat paljon uhrin iästä, trauman luonteesta, reaktiosta ja uhrin jälkikäteen saamasta tuesta riippuen. Yleensä uhrin kärsivät heikentyneestä elämänlaadusta, joka johtuu heidän toimintakykyään rajoittavista oireistaan. Heillä voi olla vaihtelevia yliaktiivisuuden ja uupumuksen vaiheita, kun he kärsivät ylivireydestä (Rotschild 1998, 5). Schreuder (1997, 18) kiinnittää myös huomiota traumakokemusten henkilökohtaisiin eroavaisuuksiin ja toteaa, että niitä ei ollut esimerkiksi vain saksalaisen keskitysleirin ja japanilaisen internointileirin historiallisen realiteetin välillä, vaan kahden samalta leiriltä selviytyneen kokemuksilla ja havainnoilla on ollut täysin henkilökohtainen merkitys. Siksi on syytä erottaa trauman yleiset, usein konkreettisemmat luonteenpiirteet ja niiden yksilöllinen havainnointi ja merkitys.

Kun järkytystila on poikkeuksellisen voimakas, siitä toipuminen voi kestää pitkään, ja se voi säilyä koko eliniän. Sota-ajan traumaattisia kokemuksia saattavat joutua kohtamaan kaikki ikäluokat ja niin myös lapset. Vaikka elämän aikana koetut traumat voivat jäädä vaiettuina pysyväksi taakaksi, muistojen ja pelkojen käsitteleminen kiinnostuneen kuulijan kanssa saattaa vielä vanhuudessakin tuoda uskoa turvallisuuteen ja eheyttää uhrin elämäntarinaa. Schreuderin (1997, 17, 18) mukaan varhaisen lapsuuden pelot ovat läheisessä yhteydessä myöhemmän elämän pelkoihin ja kokemuksiin. Jo ennen kuin potilas kykenee kypsästi käsittelemään psyko-traumaattisia kokemuksiaan, on tärkeää kontekstualisoida hänen varhaisen lapsuutensa pelkoja ja palauttaa hänen vaurioitunut perusturvallisuutensa. Pajunen (2004, 337) toteaa, että ajallinen etäisyys saa ehkä unohtamaan, mikä merkitys kymmenille tuhansille sotavuosien lapsille oli elää kaotettavissa olosuhteissa ennakoimattomalta tuntuneen uhan ja kuoleman vaaran kanssa. Joillakin nämä varhaiset kokemukset heijastuvat vielä myöhäisellä aikuisiällä pelkojen ja sisäistä turvallisuuden kokemusta uhkaavien tunteiden kokemisessa.

Lapsuuden traumaattisten kärsimysten tutkimus on saanut ymmärtämään paremmin lapsuuden ja aikuisuuden traumojen keskinäistä suhdetta. Siihen vaikuttaa myös tapa, jolla lapsuuden trauman seuraamus voi heikentää aikuisuuden toimintoja, erityisesti toipumista traumaattisesta kuormituksesta aikuisiässä. Lasten traumaattisissa reaktioissa on tiettyjä ominaispiirteitä. Tavallisesti on niin, että mitä nuorempi lapsi on, sitä enemmän muisto on rajoittunut yksittäiseen kuva-, ääni- tai hajuhavaintoon, joka edustaa voimakkaimmin uhkaan tai vahingoittumiseen liittyvää käyttäytymistä (Pynoos ym. 2000, 265- 284). Kouluikäisiä nuoremmat lapset näyttävät herkemmiltä ja muita ikäluokkia useammin tukahdetuilta ja ehkä puhekyvyttömiltäkin. Monet lapset kantavat hiljaisen välinpitämättömyyden leimaa pysyessään traumaattisen tapahtuman suhteen puhumattomina. Tätä ei pidä sekoittaa amnesiaan tai tapahtuman kieltämiseen, koska lapsi voi muutaman päivän kuluttua kuvata tapahtuman yksityiskohtaisesti luotettavalle henkilölle (Spencer ja

kuvata tapahtuman yksityiskohtaisesti luotettavalle henkilölle (Spencer ja Pynoos 1985, 42). Pynoos ym. (2000, 279) toteavat, että yhteistyöhön ja toisiin lapsiin solmittaviin suhteisiin liittyvät oppimistehtävät esikouluaikana voivat eristäytymisen, emotionaalisen rajoittuneisuuden ja impulssikontrollin estyneisyyden vuoksi estyä.

Nuoruusiän trauma alkaa muistuttaa aikuisen posttraumaattista syndroomaa. Itse asiassa traumatisoituneen nuoren pääasiallisena reaktiona on kiire ennenaikaiseen aikuisuuden tuloon, tai ennenaikaisen identiteetin muodostamisen päätyminen (Spencer ja Pynoos 1985, 47). Joissakin tutkimuksissa on osoitettu, että selviytymiskyvyt eivät välttämättä heikkene korkean iän vuoksi. Näyttää siltä, että vanhat ihmiset eivät ole alttiimpia trauman seurauksille kuin nuoremmat vertailuryhmät. Yllättäen posttraumaattisista seurauksista kärsivät eniten 30–43-vuotiaat (Aarts ja den Velde 2000, 295).

Yhden otaksuman mukaan PTSD:tä pidetään normaalina reaktiona epänormaalille tapahtumalle. Toinen otaksuma on jatkuvuus – epänormaalia tapahtumaa seuraavan reaktion muuttuminen jollakin tavalla krooniseksi PTSD:ksi (Shalev 2000, 97). Van der Kolk ym. (2000, 71) pohtivat trauman alkuperästä, syistä ja seuraamuksista vallitsevaa kiivasta erimielisyyttä, jonka vuoksi edelleenkin esitetään kysymyksiä: Onko se orgaanista vai psykologista? Aiheuttaako trauma itse häiriön vai aiheuttavatko sen jo olemassa olevat haavoittuvuudet? Teeskentelevätkö potilaat ja kärsivätkö he moraalista heikkoudesta, vai kärsivätkö he vastentahtoisesta kyvyttömyydestä kantaa vastuuta omasta elämästään? Laufer ym. (1985, 89) tähdentävät, että on keskeistä ymmärtää stressin aiheuttajien, stressioireiston ja häiriöiden suhde. Mc Farlanen ja Van der Kolk (2000, 49) mielestä traumaattisen kokemuksen henkilökohtainen merkitys uhrille riippuu tapahtuman sosiaalisesta kontekstista.

Traumaperäisen stressihäiriön diagnoosi ja oireet

Traumaperäinen stressihäiriö kehittyy pitkittyneenä vasteena poikkeuksellisen voimakkaaseen tapahtumaan tai tilanteeseen, joka todennäköisesti aiheuttaisi voimakasta ahdistuneisuutta tai muuta psyykkistä kärsimystä melkein kenelle tahansa. DSM IV-luokituksen kriteereissä järkytystilanteella tarkoitetaan mitä tahansa tapahtumaa, johon liittyy kuolema, vakava loukkaantuminen tai niiden uhka ja samalla subjektiivisesti koettu voimakas pelon, avuttomuuden tai kauhun tunne. Henkilön omaa fyysistä vahingoittumista ei siis välttämättä edellytetä. Äkillinen odottamaton tapahtuma, joka on sisältänyt läheisen omaisen kuoleman, liittyy molemmilla sukupuolilla usein traumaperäiseen stressihäiriöön. Häiriö voi ilmaantua missä iässä tahansa (Henriksson ja Lönnqvist 2001, 293–294). Van der Kolk ym. (2000, 12, 71) katsovat, että PTSD:n hyväksyminen diagnoosiksi oli yhteydessä Vietnamin sodan veteraanien traumaattisten kokemusten vaikutusten tunnustamiseen. He toteavat myös, että aina on tiedetty voittamattomien kauhukuvien voivan johtaa häiritseviin muistoihin, kiihtymistiloihin ja välttämiseen. Brettin (2000, 131) mukaan sodat ovat saaneet aina aikaan traumatisoitumisen tutkimista ja kuvaamis-

ta. Toisen maailmansodan aikaisten psykiatristen sotauhrien kokemukset ovat joh-
taneet psyykkisten häiriöiden määritelmien uudelleen muodostamiseen. Vaikka
henkilöiden merkitseminen psykiatrisella luokituksella on aiheuttanut huolestumista
ja sitä on edelleenkin, on asianomaisten PTDS-diagnoosi hyväksytty heidän häi-
riönsä laillistamisena ja vahvistamisena. Tieto hyväksytystä psykiatrisesta häiriöstä
voi helpottaa kärsimyksen ymmärtämistä sen sijaan, että uhri tuntisi itsensä ”hul-
luksi” tai piikittelyn kohteeksi. Diagnoosi saa aikaan yhteenkuuluvaisuuden tunnet-
ta muiden samaa kokeneiden kesken (Van der Kolk ja Mc Farlane 2000, 28).

Oireyhtymässä on kolme oireiden pääryhmää:

1. Traumaattisten tapahtumien psykologisen uudelleen läpikäymisen oireet ovat
kaikkein tunnusomaisimpia. Tyypillisimpiä ovat tapahtumiin liittyvät paina-
jaisunet, ahdistuksen lisääntyminen henkilön joutuessa tekemisiin traumasta muis-
tuttavien tapahtumien kanssa ja traumaattisen tapahtuman toistuminen voimakkaana
dissosiativisina ilmiöinä (flashback-tilat eli dissosiativiset palaumat), mikä voi
muistuttaa aistiharhaista tilaa.

2. Traumaan liittyvä välttämisoireilu ja reagoitiherkkyuden turtuminen.

3. Kohonneen vireystilan oireet, unihäiriöt ja niihin liittyvät painajaisunet sekä au-
tonomisen hermoston oireet, joita ovat esimerkiksi sydämentykytys ja paniikkikoh-
tausten kaltaiset tilat (Henriksson ja Lönnqvist 2001, 295).

Pontevan (1993, 472–488) mukaan viime sotien reaktiopotilaiden perusteellisim-
missä sairauskertomuksissa oli usein tunnistettavissa joitakin traumaperäisen stres-
sihäiriön oireita, vaikka niitä ei silloin tiedettykään erityisesti etsiä. Stressihäiriöi-
den voimakkuus näyttää olevan sidoksissa tapahtuman psykologiseen läheisyyteen
tai etäisyyteen (Dyregrov 1994, 46). Yksi suurimmista, usein aliarvioitu sotatrau-
man ja muunkinlaisten traumojen seuraamuksista on uudelleen kokeminen, joka
voi ilmentyä hyvin vakavassa muodossa toistuvina kiusaavina unina sekä mieleen
tunkeutuvina, kauhistuttavina muistoina (Schreuder 1997, 17). Hautamäki (1988,
52) toteaa, että traumatisoitunut ihminen ei pelkää mitään niin kuin trauman tois-
tumista, sen uudelleen elämistä tunteissa ja mielikuvissa. Posttraumaattinen stressi-
reaktio katkaisee uhrien toiminnan heikentäessään heidän kykyään kohdata päivän
tarpeita ja suorittaa tehtäviään. Trauma jatkaa posttraumaattisessa stressireaktiossa
edelleen tunkeutumistaan uhrien elämään, kun he kantavat uhkaavia kokemuksia
mielessään ja kehossaan niin kuin sellaisia tapahtuisi vieläkin (Rotschild 1998, 1).
Erickson (2001, 47) tähdentää oireiden merkitystä ja katsoo, että kohonneen vireys-
tilan oireet voivat aiheuttaa muita seurauksia kuten depressiota.

Monilla veteraaneilla sotaunet ovat olleet vaivana vuosikymmeniä, ja sisältönsä ne
ovat usein saaneet kaikkein ikävimmistä kokemuksista. Useimmilla unissa näyttä-
vät kertautuvan ne kaikkein raskaimmat ja piinaavimmat tilanteet, joiden läpikäy-
minen puhumalla olisi ollut tähdellisintä, mutta toisin kuin helpottava keskustelu,

uni jättää näkijänsä ”rysan päälle” yksin – varsinkin, jos unesta tai unien näkemisestä ei ole edes mahdollista puhua (Tuominen 2001, 371–372).

Kyvyttömyys puhua traumaattisista kokemuksista johtaa toiseen traumatisaatioon sen jälkeen, kun kärsimys on ohi. Kun on mahdotonta muuttaa kokemukset tarinoiksi, alkuperäistä traumaa seuraava trauma voimistuu. Jos kerronnalle osoitetaan vain vähän tai ei ollenkaan mielenkiintoa esimerkiksi silloin, kun kuulija ei kykene auttamaan kertojaa tarinoiden tuottamisessa, myöhemmät kerronnan pyrkimykset vaikeutuvat entisestään ja eristäytymisen tunne vahvistuu (Rosenthal 1991, 37).

Hautamäen (1988, 52, 53) mukaan traumassa tapahtuu entisen hyvän ja turvallisen murtumista. Trauman kokeneen ihmisen maailma on muuttunut ”pahaksi”. Vain pettymys on hänelle varmaa ja mahdollista. Traumatisoituneen ihmisen kaikki tunteet johtavat alkuperäiseen pettymyksen, vihan ja syyllisyyden kolmiyhteyteen.

Kärsityn trauman muistot traumasta itsestään voivat ilmaantua yhtäkkiä aiheuttaen välitöntä paniikkia ja mahdollisia takaumia. Uhrin voivat tulla pelokkaiksi, eivät vain traumaa itseään kohtaan vaan myös traumaan liittyviä reaktioitaan kohtaan. Esimerkiksi sydämen lyöntitiheyden nousu, joka voi olla merkinä liiallisesta ponnistelusta tai jännityksestä, tulee vaaralliseksi, koska se muistuttaa traumaan reagoinnista ja on sen vuoksi yhteydessä traumaan (Rotschild 1998, 5).

Fysiologiset tutkimukset ovat osoittaneet, että traumaperäisestä stressireaktiosta kärsivillä on myös tunnusomaisia autonomisen hermoston toiminnan piirteitä, esimerkiksi suurempi sydämen lyöntitiheys, korkeampi verenpaine ja lisääntynyt sympaattisen hermoston aktiivisuus sekä lepotilassa että stressivasteena. On arvioitu, että samanaikainen keskimääräistä pienempi lisämunuaisen kortisolivaste ja suurempi sympaattisen hermoston toiminta aiheuttaisivat traumaattisen kokemuksen biologisen ”lukkiutumisen” (Henriksson ja Lönnqvist 2001, 299).

Normaalit arkiset tapahtumat integroituvat ja tallentuvat käsitteellisenä tarinana, joka on ajan myötä täydennettävissä ja muutettavissa. Tilanne on toisenlainen olemassaoloa uhkaavissa tilanteissa, joissa aktivoituvien hormonaalisten ja vireystilan muutosten vuoksi tapahtuman yhdistäminen voi jäädä puutteelliseksi, eikä traumataapahtumasta välttämättä tule tahdonalaisesti mieleen palautettavaa kokemusta. Sen sijaan traumatisoitunut voi kokea jäävänsä erillisten hallitsemattomien mieleen tunkeutuvien aistimusten pelottavaan maailmaan, jonka jakaminen muiden kanssa tulee mahdottomaksi (Suokas-Cunliffe 2006, 19). Posttraumaattinen syndrooma on tulos tosiasiaista, että aika ei pysty parantamaan kaikkia haavoja. Trauman muisto ei ole integroitunut eikä sitä ole hyväksytty osaksi henkilökohtaista menneisyyttä (Van der Kolk ja Mc Farlane 2000, 32).

Normaalisti erityisten tapahtumien muistot muistetaan kertomusten muodossa, jotka ajan mittaan muuttuvat eivätkä tuo enää esiin intensiivisiä tunteita ja vaikutuksia. Päinvastoin on PTDS:ssa, jossa menneisyys elää uudelleen. Mieleen tunkeutuvien traumaattisten muistojen laukaisijat voivat tulla hiuksenhienommiksi ja ylei-

semmiksi niin, että täysin asiaankuulumattomat ärsykkeet voivat johtaa trauman muistamiseen. Esimerkiksi sotaveteraani voi tulla kiihtymistilaan sateen kohinasta, koska se muistuttaa monsuunisadetta Vietnamissa. Yksi tärkeistä tekijöistä, jotka estävät paranemista, on taipumus aktivoida trauman ohella muita, pitkään unohduksissa olleita muistoja ja laukaista ”dominovaikutus” (Van der Kolk ja McFarlane 2000, 33–34). Robbins (1997, 67) totesi, että hänen hoidossaan olleiden sotaveteraanien muistot sisälsivät jännittäviä, hyviä, vaikeita ja traumaattisia muistoja. He eivät pystyneet ajattelemaan hyviä muistojaan raskaiden muistojen tunkeutumatta heidän mieleensä. Vaikka useimmilla posttraumaattista stressireaktiota kärsivillä ihmisillä on havaittavissa ihmissuhde- ja ammatillisia ongelmia, häiritsee posttraumaattinen stressireaktio eri ihmisten toimintaa eri tavalla (Van der Kolk ja McFarlane 2000, 30, 34).

Crocq (1997, 41) on todennut, että muistojen laukaisijoiden välttäminen on monilla traumatisoituneilla henkilöillä tullut tavaksi. Osa veteraaneista ei pysty kuuntelemaan tai katsomaan uutisia, koska ne tuovat mieleen raskaiden sota-kokemuksien muistoja. Tuomisen (2001, 372) siteeraaman veteraanin mukaan monia kaukopartiomiehiä on läpi elämän seurannut varuillaanolon pakko, erityisesti metsässä kulkiessa.

”Kyllä se oli vaikiaa alussa. Se oli jotenki, sitä ei tuntenu ittiään vapaaksi. Sitä vilkuili ja katteli. Se oli monta vuotta. Ihan kaupungilla ja kotonaki. Vaimo sano, että sinähän oot aivan hermostunu. Mie sanoin, että en mie oo hermostunu. Sitä oli valpas ennen kö siihen tottu.”

Traumaperäinen stressihäiriö luetaan ahdistushäiriöihin. Se on seurausta jostain vakavasta traumasta ja ilmenee kyseisen tapahtuman pakonomaisena uudelleen kokemisena ja pyrkimyksenä välttää joitakin tapahtumiin liittyviä asioita (Saarenheimo 2003, 69).

Neuvostoliiton partisaanit aiheuttivat sodan aikana rajaseudun syrjäkylien asukkaille järkyttäviä traumaattisia kokemuksia. Kalle Achtén (2001) mukaan partisaanien teot ovat tiedossa, lapsia ja naisia silvottiin, raiskattiin ja tapettiin. Suomen valtio oli sijoittanut liian vähän sotilaita kylien turvaksi. Lapsuudessa ja läpi elämän koettut vaikeat psyykkiset järkytykset aiheuttavat vakuutuslääketieteessä hyväksytyt posttraumaattisen stressireaktion taudinkuvan, Tällöin rikoksien ja kauhutöiden uhrin eivät usein voi unohtaa kokemaansa, vaan se antaa heille alitajunnasta käsin erilaisia tuskaisia, masentuneita ja vaikeita mielikuvia.

Posttraumaattisena oireena saattaa ilmetä myös turtumista, kieltämistä ja suoranaista amnesiaa. Alexander ja Margarete Mitscherlich (1977) sekä Gabriele Rosenthal (1987) ovat todenneet, että sodan jälkeisen ajan saksalaiset eivät kysyneet suremaan ja katumaan. Mitscherlichin selitys tälle oli, että saksalaisille oli tullut Führeristä superego, ja välttääkseen depression vaipumista he kielsivät totuuden rikollisista teoista tai unohtivat ne. Iäkkäät haastateltavat eivät siten pystyneet käymään läpi menneisyyden taakkaa ja rakentamaan yhtenäistä elämänselityksen kuvausta

(Schütze 1992, 355). Järkyttävien kokemusten ja menetysten seurauksena mielenkiinto ympäristöön ja nykyisiin tapahtumiin vähenee. Asiat jotka toivat uhreille aikaisemmin tyytyväisyyden tunnetta, tuovat sitä vain vähän tai eivät ollenkaan, ja he tuntevat itsensä ”kuolleiksi” (Van der Kolk, Mc Farlane ja van der Hort 2000, 313).

Hautamäen (1988, 57–58) mukaan kieltäminen on yksi mielen tavallisimmista ja pysyvimmistä suojautumiskeinoista ulkomaailman pahaa vastaan. Ihminen näkee paljon vaivaa estääkseen trauma toistumasta. Hän hajottaa kokemuksensa ja itsensä palasiksi – kieltää, tekee tyhjäksi ja projisoi. Hän rakentaa palasista uuden persoonallisuuden ja uuden maailman. Kaiken tämän jälkeen hän huomaa elävänsä keskellä traumaattista kokemusta, jossa kaikki alkuperäiset elementit ovat tallella, nyt vain kaiken kattavammassa, peruuttamattomammassa muodossa. Kieltämällä traumasta tulee kaikkivaltias. Hautamäki (1988, 53–54) toteaa myös, että välittömästi trauma seuraava ajanjakso, ehkä puolesta kahteen vuoteen on muotoutuvan uuden todellisuuden herkkyyksiaikaa. Jos herkkyyksiaika kuluu umpeen ilman ”hyvää maailmaa”, seurauksena on somaattinen neuroosi ja pettymyksen vakiintuminen pysyväksi todellisuudeksi. Tällainen tilanne vallitsee usein esimerkiksi suurten katastrofien ja sotien jälkeen, jolloin pettymys ja toivottomuus helposti vakiintuvat yhteisöjen ja kansakuntien yhteiseksi kollektiiviseksi todellisuudeksi.

Posttraumaattisen muurin avautuminen

Yhteiskunnan ja läheisten suhtautumisella on tärkeä merkitys trauman jälkeisen toipumisen ennusteeseen. Sodan jälkeen henkisiin vaikeuksiin ei kuitenkaan kiinnitetty huomiota ja ne jäivät monilla pitkällisiksi, yksin kannetuiksi taakoiksi. Liian harvoilla traumatisoituneilla henkilöillä on tilaisuus käsitellä mielikuvina tai toistuvina painajaisunina vaivaavia muistojaan. Menneiden traumojen muistojen voimistuminen iän myötä monilla henkilöillä osoittaa, että he tarvitsevat mahdollisuuden puhua niistä muiden kanssa (Kruse ja Schmitt 1999, 172).

Henrikssonin ja Lönnqvistin (2000, 298) mukaan sosiaalisen tuen vähäisyys sekä ennen trauma että sen jälkeen on osoitettu myös riskitekijäksi. Lisäksi traumaattisia tapahtumia kokeneisiin kohdistuva kielteinen yhteiskunnallinen asenne voi olla altistamassa traumaperäisen stressihäiriön hyvälle tai huonolle ennusteelle. Toisaalta sosiaalinen tuki ja yhteisön myötätunto voivat suojata häiriöiltä ja edistää toipumista.

Muistelu ei ole tärkeää ainoastaan vanhenemisprosessissa. Se näyttelee olennaista osaa posttraumaattisessa oireistossa. ”Selviytymissyndrooman” oireet – intruusiot, muistin heikkeneminen, ajoittainen hypermnesia ja pakonomaisesti toistuvien painajaisunien esiintyminen – osoittavat muistamisen olennaista merkitystä. Toisaalta posttraumaattinen puhdistautuminen ja toistamispakko eivät ole millään tavalla vain patogeenisia ilmaisuja (Aarts ja Op den Velde 2000, 299).

Tuominen (2001, 364) määrittelee toistamispakon tilaksi, jossa ihminen yhä uudelleen kertailee – tahtoen tai tahtomattaan – ylivoimaista kokemusta siinä tiedostamat-

tomassa toivossa, että se vielä joskus muuttuisi siedettäväksi ja hallittavaksi. Vuorisen (1997, 67) mukaan tämä Freudin ensimmäisenä raportoima ilmiö tarkoittaa trauman pakonomaista ja toistuvaa palautumista yksilön mieleen niin valveilla kuin unessa. Toistamispakko johti Freudin (1920) pohtimaan psyykeä uudessa valossa: Miksi ihminen piinaa itseään tuskallisilla muistikuvilla vastoin mielihyväperiaatetta? Vastaus lähtee siitä, että yllättävä trauma riistää yksilöltä yhtäkkisesti psyyken hallinnan keinot ja myös mahdollisuuden säilyä itsenään. Traumakokemusta toistamalla yksilö yrittää tuottaa rauhoittavia / helpottavia mielikuvia ja saada siten itseltään riistäytyneen tilanteen takaisin hallintaansa.

Tapahtuman biografinen merkitys kasvaa, jos yksilö tapahtuman seurauksena joutuu läpikäymään menneisyyttään ja uudelleen kirjoittamaan omaa historiaansa tai elämänkäsitystään. Jos tulevaisuus ei enää tapahtuman seurauksena sovikaan yhteen menneisyyden kanssa, on menneisyyskin nähtävä uudelleen. Ihmisillä tuntuu olevan tarve nähdä itsensä samana yli erilaisten elämäntilanteiden ja –tapahtumien (Rosenthal 1989, 190).

Ihmiset, joilla on taakkanaan vielä vanha trauma tai jotka ponnistelevat ymmärtääkseen tapahtuneen, jäävät jollakin tavalla kokemuksensa uhreiksi. Jos he kykenevät tarkastelemaan kokemaansa ja alkavat muodostaa siteitä menneen, nykyisen ja tulevan välille, he voivat siirtyä uhrin asemasta myönteisempään rooliin. Onnistuakseen tässä heidän on tehtävä kivulias matka muistojen, tunteiden ja älyllisen ymmärtämisen kautta. Tämä matka saa heidät tutkimaan kokemustaan ja sijoittamaan sen uudelleen kontekstiinsa sekä ymmärtämään paremmin, miten ja miksi se on jatkuvasti vaikuttanut heidän elämäänsä. Kaikille vanhusten parissa työskenteleville henkilöille onkin tärkeätä tunnistaa varhaisemman trauman nykyinen merkitys ja mahdollistaa traumaattisia tapahtumia kokeneiden vanhusten kokemuksen sulautuminen heidän elämänsäkuunsa (vrt. Hunt 1997, 7-9). Kliinikoiden tulisi lisäksi kiinnittää huomiota traumaattisista tapahtumista eloon jääneisiin ja tutustua huolellisesti heidän traumaattisen kokemuksensa historiaan sekä huomioida myöhemmissä elämänvaiheissa ilmenevää, stresseihin liittyvää reagointia. Kyseessä ei saisi olla vain tuettua ja ohjattua kerrontaa vaan myös sosiaalikultuuristen tavoitteiden rakentamista ja merkittävien toimintojen edistämistä (vrt. Solomon 1999, 150). Isohannin (1993, 163) mukaan empaattinen kuuntelu luo vanhukselle mielikuvan itsestä arvokkaana ja tärkeänä. Mahdollisuus puhua kokemuksiaan on tärkeä etenkin traumaattisen tilanteen jälkeen.

Rotschild (1998, 7) antaa ohjeita posttraumaattisesta stressireaktiosta kärsivien kanssa työskentelyyn ja toteaa, että pelkkä vakuuttelu ja lohduttaminen eivät riitä kun traumasta on kauan. PTSD:n uhri tuntee itsensä kykenemättömäksi hillitsemään traumaattiset kokemuksensa, alkaa pelätä ruumistaan eikä ymmärrä enää, mitä oli ennen ja mitä on nyt. On pyrittävä vahvistamaan uhrin itsehillintää, positiivista tietoisuutta ruumiistaan ja myös ajasta ennen kuin mielenkiinnon kohdistaminen traumaattiseen tapahtumaan voi hyödyllisellä tavalla toteutua.

4. Tutkimuksen tavoitteet ja täsmennetyt tutkimustehtävät

Tämän tutkimuksen tavoitteena on vastata kysymyksiin:

1. Millä tavalla eri tutkimusryhmiin kuuluvien kertojien (huutolaisuuden kokeneiden ja sotavankeudessa olleiden sotainvalidien ja veteraanien sekä partisaanien uhrien) elämänvaiheet ja -kokemukset merkityksineen ilmenevät ja korostuvat haastattelukerronnassa?
2. Mitä selviytymiskeinoja ja voimavaroja kertojilla on ollut elämässään?
3. Miten haastateltavien fyysinen ja henkinen terveydentila kuvastuvat kerronnassa, ja minkälaisia ne ovat tutkimuksen aikana? Mitä vaikutuksia elämäkokemuksilla on ollut haastateltavien terveydentilaan?
4. Lisäksi tavoitteina on:
 - kuvata ja tallentaa poikkeuksellisia aikoja kokeneiden veteraanien ja heidän puolisoitensa sekä partisaanien uhrien muistoja ja perinteitä.
 - syventää kuntoutettava/potilas-lääkärisuhdetta.

5. Aineisto ja menetelmät

5.1. Kertojat

Tutkimuksen pohjana olivat vuosina 1991–2004 kootut, huutolaisuuden kokeneille sotainvalideille ja veteraaneille, entisille sotavangeille ja partisaanien uhreille tekemäni haastattelut. Elämäkerroiksi muodostuneiden, elämänkulkua ja poikkeuksellisia elämäkokemuksia käsittelevien kertomusten perusteella tarkastelen heidän selviytymistapojaan, voimavarojaan ja terveydentilaansa, erityisesti posttraumaattisen stressireaktion esiintymistä. Jokaiseen tutkimusryhmään tavoitin kaksitoista kertojaa. Varsinaista tutkimusta varten kokoamieni elämäkertojen ohella minulla oli käytettävissäni tausta-aineistoksi nimeämäni, 466 veteraanin nauhoitetut elämäkertahaastattelut, joista suurimman osan tein työskennellessäni Rovaniemen Veljes-sairaskodin lääkäriä vuosina 1991–2000. Niiden perusteella opin tuntemaan lappilaisen, sota-ajan kokeneen sukupolven elämää ja kokemuksia, jotka innostivat minua varsinaiseen tutkimustyöhön. Tausta-aineistoon kuuluvista haastatteluista viisikymmentä teki Veljeskodin hieroja Pekka Koskiniemi. Kaikki tutkimuksessa käsiteltävät haastattelut olen tehnyt itse.

Vuosina 1991–2000 RVSK:ssa oli kuntoutettavana yhteensä 1534 sotainvalidia, veteraania ja heidän puolisoaan. Harvaa poikkeusta lukuun ottamatta kaikki olivat kotoisin Lapista. ”Tausta-aineiston” veteraaneista vanhin oli syntynyt vuonna 1900, nuorin vuonna 1927. Haastateltavia en valinnut millään otannalla siitäkään syystä, että pystyin toteuttamaan keskustelumme vain veteraanien kuntoutusjaksoilla omina vapaa-aikoinani ja kotikäynneillä, joihin Lapin pitkät matkat asettivat kuitenkin rajoituksia. Kaikki entiset sotavangit ja huutolaisryhmän kertojat kolmea lukuun ottamatta haastattelin RVSK:ssa. Partisaanien uhreista viiteen tutustuin Veljeskodissa, osan heistä tavoitin tuttavieni kautta ja osan vuonna 2002 Jatkosodan Siviiliveteraanit ry:n järjestämässä seminaarissa, missä sovimme myöhemmästä tapaamisestamme. Edellytyksenä haastattelujen tekemiselle oli se, että kertojilla oli kyllin hyvä muisti ja halu kertoa. Elämäkerroissa olivat mielenkiintoni kohteina myös elämänkulun historiallinen konteksti, olosuhteet, arvot ja perinteet. Pidin tärkeänä kertojien oman äänen kuulumista katsoessani, että ihmisten kokemuksia ja niiden merkitysrakenteita tutkittaessani aineistona tulee olla tekstiä, jossa tutkittavat puhuvat asioista omin sanoin (vrt. Lyyra 1999, 218–227).

Kansaneläkelaitos seuraa vuosittain rintamalisää saavien miesten ja naisten määrää. Vuosien 1991–2000 lukemat kaikista koko Suomessa ja Lapissa asuvista rintamalisän saajista sekä Rovaniemen Veljes-sairaskodissa vuosina 1992–2000 hoidetuista veteraaneista ilmenevät taulukosta 4.

Taulukko 4. Haastatteluaineisto ja sen taustaa

Sotien veteraanit Suomessa		
Vuosi	Miehet	Naiset
1991	202 569	50 973
1995	156 094	50 194
2000	103 853	41 031

Vuosi	Miehet	Naiset
1991	7 890	4 668
1995	6 022	4 823
2000	3 932	4 010

↓

Rovaniemen Veljes-sairaskodissa on hoidettu vuosina 1992–2000 yhteensä 1 534 veteraania ja puolisoa

↓

Veteraanihaastatteluja on vuoteen 2000 mennessä tehty noin 400 ja vuoden 2006 loppuun mennessä 502
--

↓

Haastatteluryhmät

↓

Sotavangit	Partisaanien uhrit	Huutolaiset
haastateltu RVSK:ssa 10, kotona 2, yht. 12	haastateltu RVSK:ssa 4, kotona 8, yht. 12	haastateltu RVSK:ssa 10, tk:ssa 1, kotona 1, yht. 12

Lähde: Kansaneläkelaitoksen (2005) ja Rovaniemen Veljes-sairaskodin tilastot.

Eläkkeelle jäätyäni, vuoden 2000 jälkeen, jatkoin haastatteluja veteraanien ja partisaanien uhrien luokse tekemilläni kotikäynneillä sekä omassa kodissani. Tutkimustyötä varten muodostamiini kolmeen yhtä suureen haastatteluryhmään tuli tuolloin yhteensä 36 suullista haastattelua. Jokaisessa tutkittavien ryhmässä oli 12 haastateltavaa. ”Tausta-aineistoni” kertomukset eivät ole kuuluneet tutkimusaineistooni, mut-

ta siihen sisältyviä rovaniemeläisten veteraanien elämäkertahaastatteluja on käytetty vuonna 2001 mikrohistoriallisessa veteraanikirjassa (Annanpalo, Tuomaala ja Tuominen 2001). Margit Rajahalme (2005, 1-211) on käsitellyt myös haastatteluja kokemuksellista turvattomuutta, selviytymiskeinoja ja kokemusten nykyisyydelle antavaa merkitystä koskevassa tutkimuksessaan. Haastateltavistani käytän kirjoituksessani muunnettuja etunimiä ja myös paikkakuntien nimet olen muuttanut anonyymiteetin säilyttämiseksi.

Taulukko 5. Huutolaisryhmän haastateltavat

Kertojat	Syntymä- vuosi	Ikä haastatte- lu hetkellä v.	Sotainva- lidiin haitta- aste %	Nykytilanne vuonna 2006
Helka	1914	87	sotaveteraanin puoliso	kuollut
Elli	1922	74	sotaveteraanin puoliso	kuollut
Juhani	1921	73	15	laitos- hoidossa
Oskari	1917	77	30	kuollut
Valtteri	1914	80 ja 88	45	kuollut
Tauno	1916	75	30	kuollut
Taavetti	1909	86	sotaveteraani	kuollut
Kaarlo	1921	76	15	kuollut
Eevertti	1918	78	sotaveteraani	Osittain ko- tona ja osit- tain palvelu- talossa
Eero	1921	72	15	kotona
Lennart	1912	82	20	kuollut
Lauri	1912	86	50	kuollut

Vuoden 2006 loppuun mennessä yhdeksän kertojaa oli kuollut ja vain yksi heistä asui kotonaan.

Taulukko 6. Sotavankiryhmän haastateltavat

Kertojat	Syntymävuosi	Ikä haastatteluhetkellä v.	Sotainvalidien haitta-aste %	Nykytilanne vuonna 2006
Matti	1923	71	30	laitoshoidossa
Hermann	1915	80, 83 ja 85	35	kuollut
Pietari	1922	73	35	kuollut
Artturi	1921	76	15	kuollut
Vilho	1921	75	10	kotona
Tuomas	1923	72	35	kotona
Esko	1917	83 ja 86	65	kotona, kotiavustaja
Kalevi	1923	80 ja 83	40	kotona
Lyyli	1924	68	20 (internoitu)	omais- hoidossa (v. 2000)
Hilma	1916	83	haitta-aste ei tiedossa (internoitu)	laitoshoidossa
Leevi	1930	71	50 (internoitu)	kuollut
Pekka	1935	68	20 (internoitu)	kotona

Rintamalta ja internoituina sotavankeuteen joutuneiden ikärakenteet poikkesivat toisistaan. Vuoden 2006 loppuun mennessä kertojista oli kuollut neljä, ja kaksi oli laitoshoidossa. Kotona selviytyi ilman vakituista apua neljä haastateltavaa. Vuoden 2000 jälkeen en ole saanut tietoja Lyylistä, joka oli tuolloin huonokuntoisena omaishoidossa.

Taulukko 7. Partisaanien uhrien ryhmän haastateltavat

Kertojat	Syntymä- vuosi	Ikä haastatte- luhetkellä v.	Sotainva- lidiä haitta- aste %	Nykytilanne vuonna 2006
Mikko	1925	73 ja 78	sotainvalidi	kotona
Einari	1926	71	sotaveteraani	kuollut
Erkki	1922	81		kotona, omais- hoidossa
Heikki	1932	70		kotona
Eetu	1934	69		kotona
Alma	1936	67		kotona
Siiri	1933	70		kotona
Suoma	1932	69		kotona ja päivä- hoidossa
Johanna	1924	79		palvelu- talossa
Hanna	1919	75 ja 83		palvelu- talossa
Reetta	1922	70 ja 81		kotona
Linnea	1930	72		kotona

Useimmat partisaanien uhrin olivat muita kertojia nuorempia, ja heistä seitsemän tuli vuonna 2006 itsenäisesti toimeen kotonaan.

Taulukko 8: Haasteltavien syntymävuodet ryhmittäin

Syntymävuosi	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrit
1909	Taavetti		
1912	Lennart, Lauri		
1914	Helka, Valtteri		
1914			
1915		Hermann	
1916	Tauno	Hilma	
1917	Oskari	Esko	
1918	Eevertti		
1919			Hanna
1920			
1921	Juhani, Eero, Kaarlo	Vilho, Artturi	
1922	Elli	Pietari	Erkki, Reetta
1923		Kalevi, Matti, Tuomas	
1924		Lyyli	Johanna
1925			Mikko
1926			Einari
1930		Leevi	Linnea
1932			Heikki, Suoma
1933			
1934			Eetu, Siiri
1935		Pekka	
1936			Alma

Taulukoista ilmenee kertojien ikärakenne Vanhimpia heistä ovat huutolaiset ja nuorimpia partisaanien uhrit, joista vain kaksi oli sodassa.

5.2. Haastattelujen suorittaminen ja tallentaminen

Huomatessani veteraanien ja heidän puolisoitensa halun kertoa elämäkokemuksistaan ja niiden merkityksestä, minulla syntyi tarve perehtyä heidän elämäntarinoihinsa ja ryhtyä sittemmin myös tutkimustyöhön. Aineiston nimeäminen ja rajaaminen tuotti minulle kuitenkin pitkään vaikeuksia, koska kaikki kertomukset olivat mielenkiintoisia. Suunnitelma vaati perehtymistä narratiiviseen tutkimukseen, vaikka työskentelyni pohjautui paljolti koulutukseeni lääkärimäisenä, geriatriseen täydennyskoulutukseeni ja intuitiooni. Perttulan (2005, 127) mukaan ihmiselle itselleen intuitio on todellinen, tosi ja elävä kokemus, joka tiedostuksen ansiosta ohjaa myös toteuttamaan sen osoittamia tekoja.

Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen toteuttamistavat poikkeavat toisistaan. Malterudin (1993, 201) mukaan jopa kokenut lääketieteen tutkija tarvitsee biolääketieteellisen kulttuurin perinnöstään huolimatta harjoitusta, kun hän astuu kvalitatiivisen tutkimuksen kentälle. Uutta siinä on varsinkin läheinen intersubjektiivinen suhde haastattelijan ja haastateltavan välillä. Tällainen suhde vallitsee usein käytännön lääkärin ja potilaan kesken, vaikka sitä ei lääketieteen koulutuksessa juuri käsitellä.

Suullinen haastattelu, yhteinen projekti

Kun suullinen haastattelu on elämäkertojen pohjana, kyseessä on aina tulos yhteisestä projektista, jossa haastateltava ja haastattelija ovat luottamuksellisessa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Kuulijakunta (tässä tapauksessa tutkija) ja sen vastaanottavaisuus vaikuttavat tarinan kerrontaan. Tarina, joka kerrotaan, on kertojan ja tutkijan yhteisesti tuottama. Toisen kertojan kanssa tai jopa saman tutkijan kanssa toisena aikana tarinan painotus ja muotoilu voivat muuttua (Polkinghorne 1996, 94). Käsiteltävät kysymykset, keskustelu sekä tutkijan ja kertojan suhde vaikuttavat suullisten lähteiden sisältöön (vrt. Portelli 1998, 70).

Kuulijan vilpittömä kiinnostus ja iäkkään kertojan elämäkulun historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin tutustuminen ovat takeena onnistuneelle keskustelulle. Parhaimmillaan intersubjektiivinen tilanne tuo molemmille osapuolille läheisyyden tunnetta ja mielihyvää. Haastattelijan on kuitenkin oltava valmiina kohtaamaan myös raskaiden kokemusten aiheuttamaa surua ja katkeruutta, joiden käsittelemiseen vaatii vastuullisuutta ja empatiaa.

Haastattelijalla on merkittävä osuus yhteisessä keskustelussa, jossa voi syntyä tunteja johonkin aikaan ja paikkaan kuulumisesta sekä ymmärrystä eri sosiaaliluokkien ja sukupolvien välillä (vrt. Thompson 1998, 28). Haastateltavan ja haastattelijan suhteen ohella haastattelutapahtuman konteksti on tärkeä seikka kvalitatiivista tutkimusta arvioitaessa (Hoddinott ja Pill 1997, 313–319)

Narratiivisessa tutkimuksessa huomio kohdistuu siihen, millä tavalla yksilöt antavat merkityksiä asioille tarinoidensa kautta, ja siinä pyritään tutkijan ja tutkittavan yhteiseen merkitysten luomiseen (vrt. Heikkinen H 2001, 129).

Perttulan (1995, 68) mukaan tutkimushaastattelu on vuorovaikutuksellinen tilanne kahden ihmisen välillä eikä se ole tutkimuksen virhelähde, vaan kvalitatiivisen tutkimushaastattelun välttämätön ominaispiirre. Kortteinen (1982, 310) katsoo myös, että intersubjektiivisuus ei ole vain ongelma, vaan se on myös menetelmän etu ja voima. Yhteisyyden tunne tuli esille myös Gothónin (1987, 154) pitkäaikaispotilaille suorittamissa haastatteluissa, joissa elämäntarinan kertomisen funktio näille vanhuksille oli sen luoma mahdollisuus jakaa kokemuksestaan evästyksenä ja testamenttina. Lisäksi se antoi yhteisyyttä toiseen ihmiseen, joka oli läsnä. Öbergin (2002, 42) mielestä elämäkerrallinen teemahaastattelu voidaan nähdä palapelinä, jossa haastateltava ja vastaaja liittyvät yhdessä paloja peliin pyrkiessään saamaan niin kattavan kuvan kuin mahdollista haastateltavan elämänsäkulusta. Tässä tuleekin haastattelijan rooli sekä elämäkerran kanssatuottajana että elämänsäkulun rakentavana tekijänä paljon enemmän esille kuin omaelämäkerrassa.

Tutkimustyön alkuvaiheessa tein haastattelurungon (liite 1), jota noudatin vapaasti avoimin kysymyksin, tiettyihin teemoihin kuten lapsuuden ja sota-ajan kokemuksiin johdatellen. Määrättyjen aiheiden käsittely ei kuitenkaan johtanut varsinaiseen teemahaastatteluun, koska keskustelut saattoivat sisältää kertojille merkityksellisiä aiheita, vaikka ne eivät suunniteltuun runkoon kuuluneetkaan. Tein usein myös täydentäviä kysymyksiä ja joskus jatkoimme haastattelua seuraavien tapaamistemme yhteydessä. Myös Kortteinen (1982, 310) toteaa, että haastattelun vapaa, vuorovaikutuksellinen luonne suo mahdollisuuden tehdä täydentäviä kysymyksiä, joilla tutkija voi jo haastattelutilanteen kuluessa testata omaa tulkintaansa. Tärkeänä pidin lisäksi sellaisten asioiden käsittelyä, jotka olivat omiaan kohottamaan kertojien omaa arvostusta. Monta kertaa kävin haastateltavien kanssa läpi myös heidän aikaisemmin käsittelemättömiä kokemuksiaan ja muistojaan. Haastattelurungosta oli hyötyä työni alkuvaiheessa, jolloin tarvitsin sitä tuekseni. Opettelemista oli myös haastattelutavassa, koska ensimmäisten keskustelujen yhteydessä oli selvästi havaittavaa kiirehtimistä, eikä haastateltava saanut tarpeeksi aikaa miettiäkseen vastausta ennen kuin seuraava kysymykseni oli jo tarjolla. Vähitellen tekniikkani varmentui, vaikka lähes jokaisen haastattelun kuuntelun ja luennan yhteydessä havaitsin edelleen puutteellisuuksia. Jokaisen kertojan kanssa pyrin kuuntelemaan juuri hänen henkilökohtaista kertomustaan ja tapaansa kertoa. Virolaisen (1999, 25) tapaan totesin, että ihmiset painottavat mielessä säilyneiden tapahtumien ja reaktioiden, asioiden ja kokemusten sekä elämänsäkulkuun liittyvien valintojen merkitystä elämäntarinoissaan.

Hannu Heikkisen (2001, 116–132) mukaan narratiivisuudella voidaan tarkoittaa tieteen tuottamisen tapaa ja luonnetta tai kuvata yleisesti aineiston luonnetta. Lisäksi narratiivisuus voi viitata analyysitapoihin ja ammatillisiin käytäntöihin.

Vähitellen kertyneen kokemukseni perusteella totesin, että yksilöllisiin haastatteluihin perustuva, narratiivinen elämäkertatutkimus ja sisällön analyysi sopivat aineistooni ja kysymyksenasetteluuni, vaikka ne ovat lääketieteessä melko harvinaisia.

Tutkimustyöni haastattelut kestivät yhdestä kuuteen tuntiin, ja monia kertoja tapasin muutenkin useita kertoja. Kävin myös yhdeksän haastateltavan kotona ja keskustelin monien kanssa puhelimesta. Sotavankiryhmän kertojista kaksi miestä ja partisaanien uhreista kaksi naista oli lisäksi kirjoittanut haastattelun tueksi muistelmiaan. Monta kertaa päätimme keskustelumme toivomukseen, että voisimme jatkaa sitä seuraavan kuntoutusjakson aikana, mutta yhteinen toiveemme jäi monesti toteutumatta. Sairaudet olivat usein esteenä myöhemmille keskusteluillemme, ja kesäkuuhun 2006 mennessä kertojista oli kuollut jo neljatoista. Kaikki tutkimusaineistoni haastattelut olen suorittanut itse nauhoittamalla. Litteroinnin taitava henkilö on nauhoja purkaessaan tallentanut haastateltavien puheen mahdollisimman aitona ja säilyttänyt myös kerrontaa elävöittävän murteen, jotta kertomuksiin sisältyvät kokemukset ja niiden merkitykset tulisivat mahdollisimman hyvin esille. Taukoja, naurahduksia tai useaan kertaan toistettuja peräkkäisiä sanoja ei ole tallennettu. Haastattelijan ja kertojan puhe on nauhoja purettaessa kirjoitettu erilaisella tekstillä, mutta tutkimusraportissa on esillä vain haastateltavan kerronta. Litteroituja A4-sivuja oli yhteensä 1129, huutolaisten ja partisaanien uhrien haastatteluista 374, sotavankien haastatteluista 381 sivua.

Haastatteluja suorittaessani olen huomannut vuorovaikutuksen merkitsevän sitä, että toistensa kokeminen tietynlaisena ihmisenä ja tutkittavan arvelut tutkijan tutkittavaan ilmiöön liittämistä merkityksistä saattavat vaikuttaa tutkittavan antamaan kuvaukseen (vrt. Perttula 1995, 76). Kortteisen (1982, 303) mukaan ihmiset alkavat puhua vain siinä tapauksessa, että heille haastattelun yhteydessä syntyy sellainen tunne, että toinen haluaa ja pystyy ymmärtämään. Molemmipuolinen luottamuksellinen vuorovaikutus on merkittävä elämäntarinaksi muotoutuvan tarinan synnysssä. Ihmisen suojamuurin lävitse ei siis juurikaan pääse tunkeutumalla. Sen lävitse päästetään vain siinä tapauksessa, että ihmiset itse arvioivat, että he saattavat näin tehdä. Minulle on syntynyt vaikutelma, että haastateltavani ovat kertoneet juuri sen, mitä he haluavatkin kertoa. Tunkeutumista olen halunnut välttää. Britten ja Murphy (1995, 109) toteavat, että kvalitatiivisen tutkimuksen rajaamaton luonne ja haastateltavien intensiivinen kuuntelu saavat aikaan avoimuutta, joka on harvinaista strukturoidummissa haastatteluissa. Haastateltavat ovat kertoneet myös minulle monta kertaa avoimesti kokemuksistaan, tuntemuksistaan, voimavaroistaan ja arvoistaan.

Elämäntarinasta kertominen, menneen muistelu – puheena tai kirjoituksena – kuvastaa kertojan sisäistä ja ulkoista todellisuutta sen lisäksi, että kertoessaan tai kirjoittaessaan elämäntarinaa muistelijä muuttaa, ylläpitää ja rakentaa sosiaalista ja kokemuksellista todellisuuttaan (Virolainen 1999, 32). Ihmisten eri elämänvaiheiden ja -tilanteiden kokemukset ovat usein tutkimusten tavoitteena. Myös Perttula

(1995, 59–60) toteaa, että ihmiset ilmaisevat kokemuksiaan eri tavalla erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Kokemukset ovat ymmärrettäviä ja merkityksellistyviä suhteita ihmisen ja elämäntilanteen välillä. Haastateltavien kanssa käymissäni keskusteluissa totesin kertomuksien toistuvan vuosien jälkeen olennaisesti samanlaisina. Toisaalta havaitsin heidän muistelevan eri olosuhteissa ja eri henkilöiden parissa erilaisia kokemuksia ja kertovan siten erilaisia tarinoita.

Haastatteluihin minua on innostanut myös tuntemus hoitosuhteen syventymisestä, kun olemme keskustelleet elämän monista ulottuvuuksista, joihin en olisi muuten tutustunut. Kaikki tarinat ovat tuoneet ymmärrystä muuten tavoittamattomiin elämäntilanteisiin, koska ne sisältävät tietoa kertojien toiminnasta, tarkoituksista, identiteetistä, aikomuksista ja tunteista (vrt. McLeod 2004, 53). Vaikka tutkimuksessa vältettäisiin kokonaan terapia-sanaa, olen havainnut, että muistelu ja kertominen ovat aiheuttaneet monille kertojille mielihyvää ja ne ovat johtaneet usein myös myöhempään yhteydenpitoon sekä entistä vapaampaan kerrontaan. Molanderin (1999, 27) tutkimuksessa useimmat haastateltavat totesivat, että oli hyvä puhua ulkopuolisen kanssa myös elämän solmukohdista. Tässä onkin terapeutin funktio. Britten ym. (1995, 109–110) toteavat, että vaikka haastattelukokemus voi olla hyvin terapeutin haastateltaville, se voi jättää heidät herkiksi ja haavoittuviksi. Sellaisissa olosuhteissa tutkijan olisi autettava haastateltavaa saavuttamaan tasapainonsa ennen haastattelun loppumista. Haastateltavieni parissa olen myös pitänyt myöhempien tapaamisten ja yhteydenottojen mahdollisuutta tärkeänä.

Monta kertaa on tuntunut aiheelliselta pohtia myös haastattelijan paikkaa tutkimuksessa ja sitäkin, onko kertojalle merkityksellisten, henkilökohtaisten asioiden käsittely varmasti oikeutettua silloin, kun haastateltavat kertovat yksityiskohtaisesti muistojaan, joista he eivät ole aikaisemmin puhuneet kenellekään. Asemani kertojille tuttuuna veljeskodin lääkärinä on vaikuttanut käsitykseni mukaan myönteisesti, ja haastattelusuhde on ollut luottamuksellinen. Joissakin tapauksissa lääkäritutkijan osuus on tietysti saattanut vaikuttaa kertomusten sisältöön, vaikka ammattiin liittyvät kysymykset eivät ole olleet etualalla.

5.3. Haastateltavien terveydentilan selvittäminen

Kaikki Rovaniemen Veljes-sairaskodissa haastattelemani henkilöt olivat siellä kuntoutuksessa tai laitoshoidossa. Monet sotainvalidit ja -veteraanit tulivat toistamiseen kuntoutusjaksoille, jolloin saatoin seurata heidän terveydentilaansa. Kaikille kuntoutettaville suoritin jakson alkaessa ja päättyessä lääkärintarkastuksen. Anamneesin otin mahdollisimman perusteellisesti, ja tutkimuksessa kiinnitin huomiota sekä objektiiviseen että kokemukselliseen fyysiseen ja psyykkiseen terveydentilaan, vammoihin, aikaisempiin ja nykyisiin sairauksiin, lääkitykseen ja toimintakykyyn, arkipäivästä selviytymiseen ja sosiaalisiin olosuhteisiin sekä elämäntilanteeseen. Sosiaalityöntekijän lausunto selvitti osaltaan taustatekijöitä, joihin pyrimme tarvittaessa vaikuttamaan. Erityisesti kiinnitin huomiota kertojien henkisiin herk-

kysoireisiin sekä posttraumaattiseen stressireaktioon viittaaviin oireisiin, koska he olivat kohdanneet huutolaisina, rintamamiehinä, sotavankeina ja partisaanien uhreina raskaita järkytyksiä, jotka olivat rikkoneet monen normaalin elämänsä. Koska useat kertojat olivat vältäneet pitkään kertomasta henkisistä vaikeuksistaan, posttraumaattinen stressireaktiokin oli jäänyt useimmiten toteamatta.

Traumatisoitumisen tunnistaminen voi olla vaikeaa, koska traumatisoitunut voi päivittäisessä elämässä elää näennäisesti entiseen tapaan erillään tapahtuneesta. Hän voi myös vähätellä trauman merkitystä ja unohtaa täysin kertoa siitä vastaanotolla. Tapahtuneen traumatisoitumisen vaikutukset näkyvät voimakkaimmin läheisissä ihmissuhteissa, sekä iltaisin ja öisin, kun päivittäiset rutiinit eivät sido mieltä ja pidä traumamuistuttajia loitolla (Suokas-Cunliffe 2006, 5, 19–23).

Lääkärintarkastuksessa ja moniammatillisessa työryhmässä muotoutui käsitys myös kuntoutuksen realistisista tavoitteista, jotka ohjasivat hoidon suunnittelua. Kuntoutettavien luvalla hankimme tarvittaessa lisätietoja Valtiokonttorista ja kuntoutuslaitoksista sekä muista aikaisemmista hoitopaikoista. Terveystilaa tarkkailin jakson aikana ja alkuvaiheessa laadittua ohjelmaa muutettiin tarvittaessa. Massennusta epäiltäessä tehtiin DEPS- tai GDS-15-testi ja keskusteluissa pyrittiin selvittämään depression laatua ja syytä sekä pohtimaan mahdollisia lisätutkimuksia ja hoitoa. Mikäli tutkimuksessa todettiin viitteitä kognitiivisten kykyjen heikkenemisestä tai dementiasta, tehtiin Minimental-testi ja tarvittaessa suositus jatkotutkimuksiin. Kaikista veljeskodin kuntoutettavista otettiin Ekg, hemoglobiini, verensokeri ja virtsan tutkimus, multistix. Koska osa tutkimusryhmiini kuuluneista henkilöistä ei ollut kuntoutuksessa, tein heidän haastattelunsa kotonani tai heidän kotonaan Rovaniemellä tai muualla Lapissa. Tuolloin en tehnyt lääkärintarkastusta, mutta haastateltavien fyysinen terveydentila kävi selville paitsi kertomuksen myös tuoreiden hoitoselosteiden ja toimintakyvyn tuntemuksen perusteella. Haastattelutilanteissa paneuduin myös kertojien psyykkiseen terveydentilaan ja heidän traumaattisten kokemustensa seurauksiin sekä voimavaroihin ja selviytymistapoihin. Niihin palasin useita kertoja myös litteroituja kertomuksia lukiessani.

5.4. Esioletukset

Arkielämässä toimimme luontaisen ymmärryksemme varassa. Sitä nimitetään hermeneuttisessa kirjallisuudessa esiymmärrykseksi. Tutkimuksen yhteydessä sillä tarkoitetaan tutkijalle luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohde jonkinlaisena jo ennen tutkimusta (Laine 2001, 30).

Haastattelunauhojen litteroinnin jälkeen olen lukenut kertomuksia useita kertoja pyrkien oikeaan lukutapaan, jotta voisin muodostaa haastatteluista kokonaiskuvan ja perehtyä niiden yksityiskohtiin. Tutkimuskohteen virheellinen lukutapa on sellainen, jossa luemme kohdetta ikään kuin se olisi omaa elämäämme, omasta maailmastamme syntynyttä. Oikeassa lukutavassa kohdetta luetaan koko ajan muistaen,

että sen maailma on Toisen (vrt. Varto 1996, 59). Haastatteluja lukiessani ja koko tutkimuksen ajan olen pyrkinyt irtautumaan ennalta muotoutuneista käsityksistäni, tekemään sulkeistamista, jotta etukäteiskäsitykseni eivät estäisi tutkittavien kokemusten objektiivista tulkitsemista. Monta kertaa olen kuitenkin havainnut täydellisen sulkeistamisen mahdottomaksi. Perttula (1995, 70–71) toteaa, että sulkeistaminen voidaan tutkimuksessa määritellä tutkijan tajunnan sisäiseksi toiminnaksi, jossa hän tietoisesti reflektoi tutkittavaan ilmiöön etukäteen liittämääns merkityssuhteita ja pyrkii sen jälkeen siirtämään ne mielessään syrjään tutkimusprosessin ajaksi. Tutkijan on koko ajan pyrittävä saavuttamaan toisen ihmisen kokemus sellaisena kuin tutkittavat sen kokevat. Sulkeistaminen on tutkimuksellinen toimintatapa tiellä tähän tavoitteeseen. Malterud (1993, 202) katsoo, että esioletukset voivat levätä hiljaa tutkijan tiedostamattomuudessa projektin varhaisessa vaiheessa, mutta analyysiprosessi paljastaa usein, mitä on taustalla.

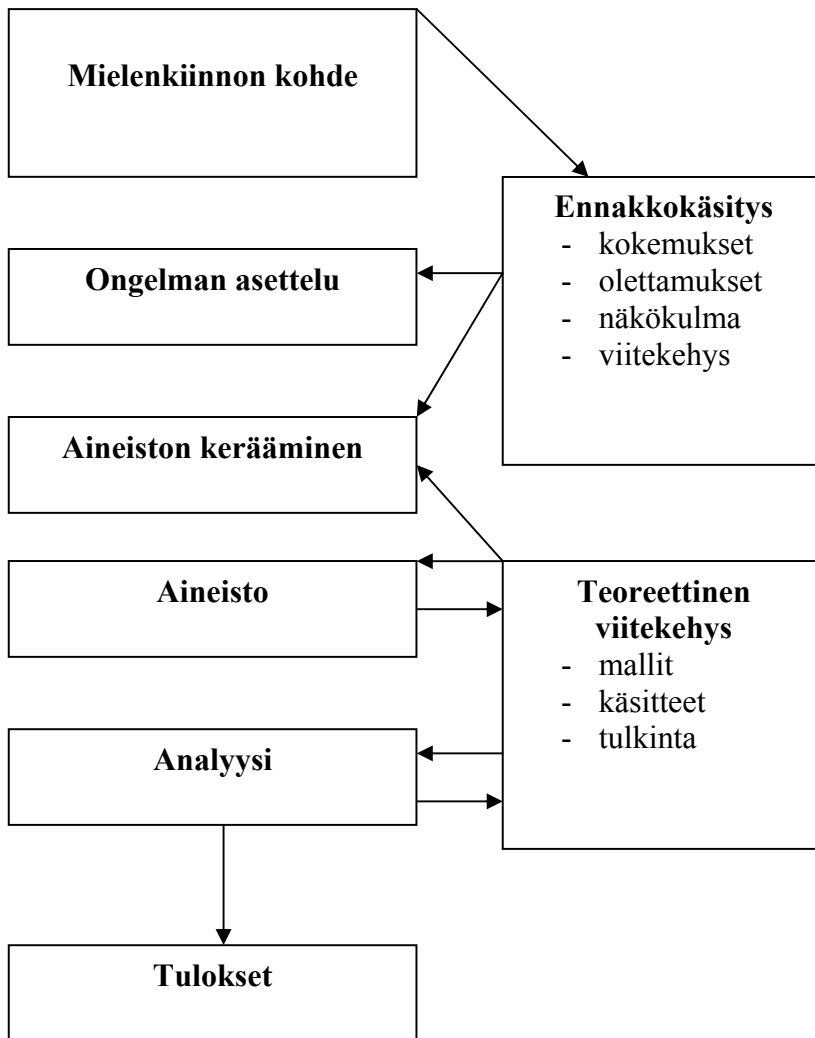
Omiin ennakkokäsityksiini ovat vaikuttaneet ammatilliset seikat, J. P. Roosin sukupolviluokittelu, sodan ja pulan sukupolveen liittyvät käsitykset sekä aikaisemmin kuulemani veteraanien elämäntarinat ja niistä syntyneet mielikuvat. Myös lääkärin jokapäiväiseen työhön kuuluu potilaan tarinan kuunteleminen, joka on osa tutkimusta ja hoidon suunnittelua sekä toteutusta.

5.5. Aineiston analysointi

Kliinisessä tutkimuksessa – erityisesti kun kyseessä on lääkäri-potilassuhde – kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien käyttö on lisääntynyt viime aikoina. Kvalitatiivisia tutkimuksia on käytetty tuottamaan tietoa sellaisten ilmiöiden luonteenpiirteistä, jotka ovat usein spesifisiä inhimillisille kokemuksille, tuntemuksille, uskomuksille, motiiveille, odotuksille, kommunikaatiolle, ajatuksille, asenteille ja prosesseille (vrt. Malterud 1993, 201–206 ja 2001, 397–400). Malterudin tutkimusprosessi on ohjannut myös omaa tutkimustani, jossa kuitenkin korostuvat elämäkertatutkimuksen piirteet ja historiallinen merkitys.

Malterud (1993, 201–202) tähdentää systemaattista täsmällisyyttä koko kvalitatiivisessa tutkimuksessa, ja hän varoittaa aliarvioimasta tiettyjä taitoja, joita vaaditaan tutkimusprosessissa, aivan erityisesti aineiston analyysissä. Hän tähdentää myös, että klinikon tulisi huomioida se, että kliininen ja tieteellinen tutkimus poikkeavat toisistaan.

Seuraavassa kaaviossa ilmenevät Malterudin laatiman tutkimuksen polut alkuvaiheesta tutkimuksen tulosten esittelyyn saakka. Aineiston analyysi on sijoitettuna koko tutkimusprosessin kontekstiin.

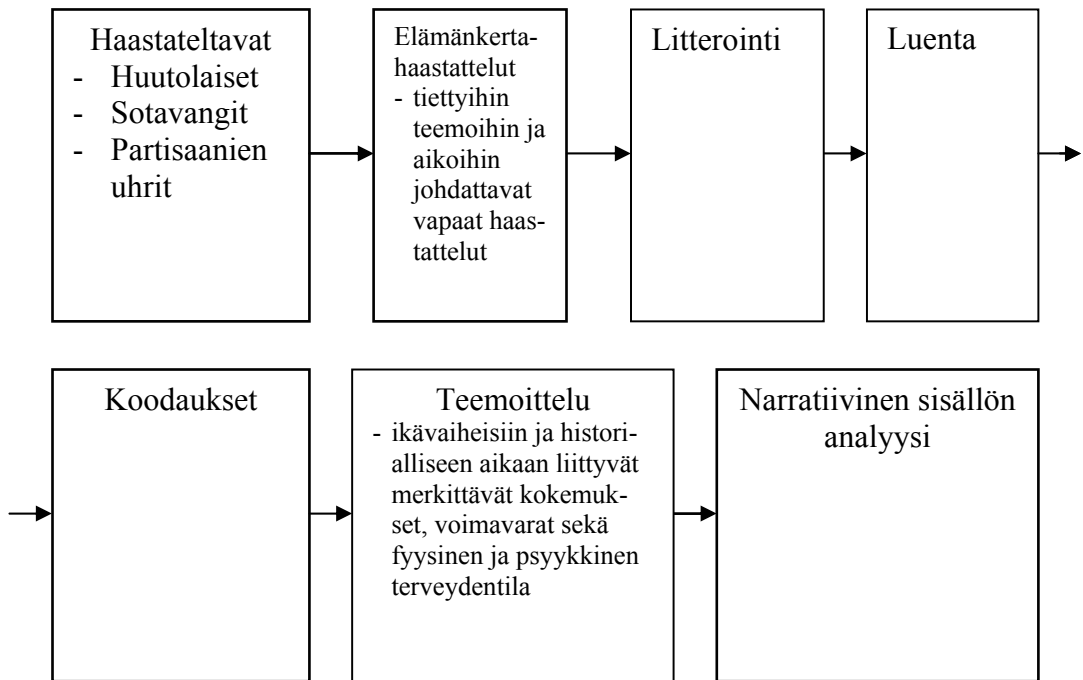
Kuvio 1. Tutkimuksen toteuttaminen (Malterud 1993, 201)

Malterudin portaittainen kaavio jäsentää tutkimusprosessin suunnittelua ja sen toteuttamista, vaikka työskentelyn eri vaiheissa on myös päällekkäisyyttä. Ongelman asettelu saattaa jäsentyä prosessin edetessä ja aineistoa on mahdollista laajentaa kysymysten asettelun tarkentuessa. Vaikka analysointi voidaan aloittaa jo varhain, sen systemaattiselle tekemiselle on varattava oma vaiheensa, jolloin tutkimuksen olennaiset ongelmat selviytyvät ja johtopäätösten teko on mahdollista. Omassa tutkimuksessa noudatan osittain samanlaista tutkimustapaa kuin Malterud.

Tutkimuksen eteneminen

Mielenkiintoni kohteena on kokonaisten elämäkertahaastattelujen sisältämä, tutkimustavoitteisiini liittyvä kerronta, jota analysoin tutkimukseeni soveltamani narratiivisen sisällönanalyysin tapaan. Kertojien eri elämänvaiheisiin ja erilaisiin historiallisiin aikoihin liittyvien henkilökohtaisten ja kollektiivisten kokemusten perusteella suoritan teemoittelua. Kiinnitän huomiota erityisesti haastateltavien avainkokemuksiin, voimavaroihin sekä henkiseen ja fyysiseen terveydentilaan, etenkin henkisiin herkkyysoireisiin ja posttraumaattiseen stressireaktioon. Teemoittelun taustana ovat huutolais- ja sotavankiryhmän sekä partisaanien uhrien ryhmän haastattelut, joista esitän tulkintani pohjalla olevia aineistonäytteitä.

Teen myös lähinnä lääkärin työtäni varten havaintoja haastattelujen ja kerronnan vaikutuksesta potilas / kuntoutettava-lääkärisuhteeseen sekä tapaan, jolla traumaattisia kokemuksia kohdanneet henkilöt suhtautuvat muisteluun ja elämäntarinansa käsittelyyn.

Kuvio 2. Tutkimuksen eteneminen

Tutkimuksen etenemiseen on vaikuttanut myös se, että jo suunnitteluvaiheessa ja koko työni ajan olen lukenut veteraanien elämänkulkua, fyysistä ja psyykkistä terveyttä, posttraumaattista stressireaktiota ja voimavaroja käsittelevää, teoreettista viitekehystäni rakentavaa kirjallisuutta.

Laadullisen sisällön analysoinnin vaiheet

Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on luoda siihen selkeyttä, jotta sen sisältämän informaation perusteella voitaisiin tehdä perusteltuja ja valideja johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Aineistoa analysoimalla pyritään aineisto saattamaan tiiviiseen muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Itse asiassa laadullinen analysointi tähtää informaatioarvon lisäämiseen, koska siinä pyritään luomaan hajanaisesta informaatiosta mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiokokonaisuutta (Hämäläinen 1987, 33–34).

Saadakseni haastatteluista kattavan ja luotettavan yleiskäsityksen olen kuunnellut haastattelunauhoja ja lukenut litteroidut tekstit useaan kertaan. Tutkimustyöni aikana olen perehtynyt haastattelujen historialliseen taustaan, koska kertomusten kontekstin tunteminen on välttämätöntä aineiston käsittelyn kaikissa vaiheissa.

Analysoinnin yhteydessäkin olen pohtinut edelleen sulkeistamisen onnistumista ja myös situaatiota, joka Rauhalan (1995, 86) mukaan määritellään siten, että se on kaikkea sitä, mihin ihminen joutuu suhteeseen. On huomattava, että situaatio ei ole sama kuin fyysinen ympäristö. Situaatio on aina yksilöllinen, vaikka eri henkilöillä voi olla samankaltaisia situaation rakennetekijöitä. Situaatiota on empiirisessä tutkimuksessa tarkasteltava aina yksilökohtaisesti.

Koko tutkimusprosessin ajan tutkijan on huomioitava kaikki esille tulevat näkemykset, jotka voivat avartaa hänen ajatusmaailmaansa ja antaa siitä todellisen kuvan. Helin (2000, 43) toteaa, että tulemalla tietoisiksi ennakkokäsityksistä ja projisoimalla niitä, jokin asia voi näyttäytyä ennakkoluulojemme vastaiseksi ja aikaansaada oppimisen ja kasvamisen kokemuksen.

Kaikissa elämäkerroissa olen edennyt eri elämänvaiheiden merkityksellisten, erityisesti traumaattisten kokemusten, niiden seurausten ja voimavarojen sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen liittyvien tietojen käsittelyyn. Kaikki elämäkerrat ovat yksilöllisiä, ja eri ryhmien kertojien henkilökohtaiset kokemukset sekä niiden kontekstit poikkeavat huomattavasti toisistaan. Elämäkertatutkimuksessa yleiselle tasolle siirtyminen ei ole mielestäni mahdollista eikä tavoiteltavissakaan edes saman haastatteluryhmän sisällä, vaikka elämän avainkokemukset saattavat olla samanlaisia. Tässä tutkimuksessa eri haastatteluryhmien kertojien poikkeukselliset, traumaattiset kokemukset ja elämänvaiheet sijoittuvat eri ikäkausiin ja ajankohtiin, jolloin ne ovat myös toisistaan poikkeavassa historiallisessa kontekstissa. Aineiston laadullinen analysointi edellyttää paneutumista kuhunkin tapaukseen yksilöllisesti, silloinkin kun tutkimus on kohdistunut useaan tapaukseen (Hämäläinen 1987, 48). Alusta lähtien tutkimustani ohjasi ymmärrystä ja tietoa lisäämään pyrkivä tutkimustapa.

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti pyrin yhdistämään käsitteitä ja saamaan vastauksen tutkimustehtävään. Sisällönanalyysi perustuu tällöin tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä kohti käsitteellisempää näkemystä tutkitta-

vasta ilmiöstä (vrt. Tuomi ja Sarajärvi 2006, 115). Analysoidessani suoritan pelkistämistä ja tiivistämistä sekä ryhmittelyä eli klusterointia luokkien muodostamista varten.

Esimerkiksi tutkimuksessa käyttämästäni sisällön analyysitavasta olen valinnut huutolaiskertojien voimavarojen käsittelyn sekä sotavankien vangiksi joutumis- ja kuulustelutilanteiden kielteisiä kokemuksia käsittelevien alkuperäisilmaisujen pelkistämistavan.

Taulukko 9. Esimerkki pelkistämisestä: Huutolaiskertojien voimavaroja koskevan aineiston pelkistämisestä eli redusoinnista

Alkuperäisilmaisut	Pelkistetyt ilmaukset
<p>Lapsuudenkodissa: Hyvinhän siinä jollakin lailla. Se oli lämmin kämppä. Äiti hoiti meitä hyvin, paikkasi, vaatteita teki kaikkia töitä. Isä yritti kaikin puolin hommata syömistä ja vaatteita lapsille, että hyvällä mielin oltiin, jos jotaki...</p> <p>Sijoituspaikassa: Siellä oli pari vuotta nuorempi poika. Se sääli minua ja toi mulle varkain voileipää sinne rantheelle. Ne pani minut työmiehelle kaveriksi, sitte evästä, voirasia ja leipä sinne. Kun mie en uskaltanu paksummasti voita sille, se, että syöhän poika sitä. Eihän sitä kotona saakhan voita. Se tuntu mukavalta, kun sain olla sen matkassa, Naapurissa oli semmonen vanha muori. Se näki minut ja sano, että tuu minun tykönä käymään kylässä. Se aina keitti nisukahvit minulle.</p>	<p>Vanhempien huolenpito</p> <p>Sijoitusperheen pojan ja työmiehen sekä naapurimummon huolehtivaisuus</p>
<p>Lapsuudenkodissa: Ruokaa meillä riitti. Semmonen metsänhoitaja piti huolen köyhistä. Se pani rengin tuomaan meille halakojakin. Kerran mie lähin juoksemaan, kun näin hevosen tulevan. Se jäi seisomaan ja kysyin, että saanko tulla kannoille. Se sano, että hänen kaverikseen tule tänne rekeen. Se sano, että hän luuli, että sinä olet Wilamo, kun sulla on valkea lakkikin.</p> <p>Sijoituspaikassa: Talon vanha isäntä neuvo minua, että tee näin.</p> <p>Lapsuudenkodissa: Sen muistan, kun isä osti mulle valakosen hevosen. Se oli pienen hevonen. Minä olin kolome vuotta silloin. Minä tietenkin hoijin sitä, vein ruokaa.</p>	<p>Naapurin antama apu</p> <p>Ystävällinen ohjaus</p> <p>Ystävällinen isä</p>

<p>Sijoituspaikassa: Mie olin seittemän vuojen vanha. Ruokaa oli ja sitä piisas. Sitä sanottiin näläkääjäksi. Ei siellä ollun näläkä.</p>	<p>Puutetta ei ollut</p>
<p>Sijoituspaikassa: Ensimmäisessä paikassa minä sain leikkiä oikein. Siinä lähellä oli semmosta ystävällistä porukkaa.</p> <p>Äidin perheen luona: Se tuntu toisenlaiselta, ko äitin syliin pääsi. Se tuntu jotenki, että mulla on äiti. Kyllä se on rikkautta ko lapsella äiti on. Hän oli hyvä laulamaan, ja se tuntu mukavalta, kun hän kehräs, niin rukki hyrräs. Siinä piisissä oli tulet.</p>	<p>Ystävällinen kohtelu</p> <p>Kodikkuus</p>
<p>Sijoituspaikassa: Emännän mukana sitä oltiin töissä navetassa ja pirtin puolella. Leiponu minä en oo, mutta lihapullia ja semmosia tuli kyllä pyöriteltä.</p>	<p>Mieluisaa työntekoa</p>
<p>Sijoituspaikassa: Naapuritalon isäntä huuti minut sitte. Isäksi ja äidiksi sanoin niitä, emäntää ja isäntää.</p> <p>Omaisten luona: Sitten tuli siskon mies minua hakemaan. Sisko kaappas sylliin ja juoksutti pirttiin. Siinä se sitte alako limppu maistua eikä eroteltu peheestä. Minä äidiksi rupesin heti puhuttelemaan ja sitä miestä isäksi.</p>	<p>Ystävällinen kohtelu, kodikkuus</p> <p>Ystävällinen, tasa-arvoinen kohtelu, kodikkuus</p>
<p>Äidin perheen luona: Yöllä minä menin Minä äitille sanoin, että minä en liiku tästä talosta ennen ko minä ite rupean tienaamaan. Minä olin kuuella-toista. Isäpuoli oli oikein mukava ihminen.</p>	<p>Ystävällisyys</p>
<p>Toisessa sijoituspaikassa: Se oli kerta kaikkiaan hyvä talo, ja minä olin silloin semmonen, että minä iloni otan työstä, ja siihen oli isäntä ajanut honkia melekosen rovion ja laitto mulle pokasahan.</p>	<p>Mieluisaa työntekoa hyvässä talossa</p>
<p>Sijoituspaikassa: Tietenkihän se oli, ko siinä kuitenkin sai kunnan ruokaa. Siinä oli talonväen kans sama ruoka, ettei siin eroteltu mitenkään. Ei siinä mitenkään ankariakaan oltu.</p>	<p>Tasapuolinen kohtelu</p>

Taulukko 10. Esimerkki ryhmittelystä eli klusteroinnista

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
Lapsuuden kodissa: Vanhempien huolenpito	Lapsuuden kodissa: Hyvät vanhemmat
Sijoitusperheessä: Naapurin apu Perheen pojan, työmiehen ja naapurin huolehtivaisuus Tasapuolinen kohtelu Mieluisa työ Ystävällinen kohtelu, kodikkuus Puutetta ei ollut Huolehtivainen isäntä	Sijoitusperheessä: Lähellä olevien tuki Tasavertainen, hyvä kohtelu, joka ilmeni töissäkin. Hyvät olosuhteet
Omaisten luona: Ystävällinen suhtautuminen Tasa-arvoinen kohtelu Kodikkuus	Oman kodin lämpö

Taulukko 11. Esimerkki huutolaiskertojien voimavaroja käsittävän kerronnan käsitteellisistä eli abstrahoinnista

Yhdistävä luokka: Huutolaisina olleiden lasten myönteisiä kokemuksia omasta lapsuuden kodistaan ja sijoitusperheestään.

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
Lapsuuden kodissa: Hyvät vanhemmat	Lapsuuden kodissa: Vanhempien antama turva	Lapsuuden kodissa Lasten saama tuki ja hyvä kohtelu
Sijoitusperheessä: Lähellä olevien tuki Tasavertainen, hyvä kohtelu Hyvät olosuhteet	Sijoitusperheessä: Hyvä, oikeudenmukainen suhtautuminen, hyvät olosuhteet ja lähellä olevien myönteisyys	Sijoitusperheessä: Lasten saama tuki ja hyvä kohtelu
Omaisten kotona: Ystävällinen ilmapiiri ja kodikkuus	Omaisten kotona: Tunne oman kodin lämmöstä	Omaisten kotona: Vanhempien ja muiden perheenjäsenten läheisyys ja myönteinen suhtautuminen

Taulukko 12. Sotavankikertojien vangiksi joutumiseen ja kuulustelutilanteisiin liittyviä kielteisiä kokemuksia koskevan haastatteluaineiston pelkistäminen eli redusointi

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus
Sitä ajatteli, että ne ampuu, tuntu aivan toivottomalta. Ei siinä nähny enää mittään muuta. Minä olin aivan yksin.	Toivottomuuden tunne
Minä en pannu kuulustelupöytäkirjoihin nimeä, semmosta, johon minä olisin voinu luottaa. Sehän ei kyllä haittaa, jos kuolemantuomion saa, mutta minut voijaan karkottaa vaikka tuonne Siperiaan. Se vaatii jollaki lailla päättäväisyyttä, voisiko sanoa itseään kohti välinpitämättömyyttä. Valetelotuksessa minä, että ei ole muuta väliä, kuhan eivät ohi ammu. Kaverilta petti jalat ja kyllä mullaki melko velliä oli. Semmonen kylmänhikinen olo oli.	Päättäväisyys. Psykosomaattiset oireet
Ne laitto meijät niin kö parijonhon niin hyvän vartion. Se olikin vaikea vaihe. Oli niin paljon tulossa sitä vihollista. ja vihasta vihollista. Kerkeshän ne yhtä mejjän porukasta lyömhän takaraivoon. Kyllä se pelotti tietenki.	Pelko
Töllötin siinä, että mistä voisi päästä karkuun. Siellä oli ukkoa niin paljon. Tuosta ojasta voi olla pelastus! Ne sitte ampu siihen. Mulla tuli nenästä ja korvista ja suusta veri. En päässy karkuun. Niitä oli 250–300 partisaania siinä. Minä olin niin ko turrana. Minä en ajatellu mittään muuta, ko sitä vain, että koita taistella elämästä. Eihän minua olis, jollei tuota kaveria olis ollu. Minä pistoolista, että minä ammun itteni, mutta kaveri, että älä tee sitä. Samalla kolahti tuohon niskaan.	Turtumus Itsetuhoisuus ja sen ohella kuitenkin elämästä taistelemisen halu
Linjasta mentiin yöllä venäläisten puolelle. Pimiä oli ja ryssä rupes ampumaan valorakettia. Mie kuulin sitä huutoa, ko kaatuneet valitti, mutta siinä ei ollu mahdollisuuksia. Meillä ei ollu ruokaa matkassa mittään, ko aluksi yöreissu tarkotus oli vaan. Ne oli niin uupunukki kaikki, ko se oli se jännitys päälä. Se oli ryssällä hyvä seurata. Sen tiesi kaikki. Johtaja, kuuen lapsen isä meinas käsikranaatin, että hän räjäyttää ittensä. Me huutoa kuulimma joka puolelta. Mie konepistoolin yli olan, eihän mulla panoksia ollu enää. Joka puolelta niitä ryssiä ja asseet ojossa ja huutavat ”rukiveer”. Oishan sitä voinu tietenki johonki yrittää vähän matkaa, mutta se tuli se mieliala, koska sitä ei tienny oikeasthaan, että miten tässä käy.	Uupumus, sotaväsytys Jännittynyt mieliala Periksiantaminen

<p>Sitte vankeja lähettiin viemhän. Kapteeni lähti viemhän etiäpäin. Hän tuntu olevan hyvinki sadistinen. Se rupes kiirehti-mään meitä juoksuun, aseenerällä pukkas minuaki hartioihin, niskaan. Römpsä heilu mulla käjessä, ja se löi siihen niin, että tuntu siltä, että se vie sormat mennessään. Rautatien takana oli potero, jossa oli venäläinen nainen ase päällä. Se mies hyppäyt-ti meijät toiseen poteroon ja hyppäs samaan, missä se nainen oli. Siltä naiselta tuli semmosia möllisuudelmia, sylykiä ja muuta, ja ihimeellisintä oli, että se oli täydessä lastissa, viimi-sillään. Kun keskitys oli loppu, lähettiin etiäpäin, ja joku luut-nantti istutti meijät lavon seinustalle. Ne otti meiltä saappaat poies ja anto meille venäläiset lipposet jalakaan.</p>	<p>Vangin osaan alistuminen</p>
<p>Sitä oli jo alistunu, että kävipä tässä miten kävi. Se on vangin osa, mikä on. Meitä oli kolme siinä. Minä olin vain haavottunu siinä. Olin pienin ja jouvuin keskelle seisomhan. Se venäjäksi kysy minun oikealta puolen jotaki. Minä käännysin kattomhan siitä. Päätä ei olis kestäny liikuttaa, kun oli haavottunu. Se hyp-päs siihen nokan ehen. Kyllä se oli pakko hillitä kuitenkin. Se puotti nyrkin leuan alle niin, että kantapäät nousi ilimaan. Kyl-lähän siinä viha pursus, mutta mitä siinä tekkee.</p>	<p>Itsensä hillitseminen</p>

Tutkimustyössäni olen joutunut toteamaan, että lukuisista haastatteluista ja keskus-teluista huolimatta minulla ei ole mahdollisuutta kertojien täydelliseen tuntemiseen ja ymmärtämiseen. Saman havainnon ovat tehneet muutkin laadullisen tutkimuksen tekijät. Varton (1996, 59) mukaan hermeneuttinen tarkastelutapa tähtää tulkintaan ja ymmärtämiseen, jossa ei alun perinkään pyritä täydelliseen ymmärtämiseen, koska toisen täydellinen ymmärtäminen ei ole mahdollista. Tämä tarkastelutavan mitoitus on tärkeä asia, sillä tutkimuksellinen tulkinta ja ymmärtäminen tuottavat tulosta ainoastaan silloin, kun niiden päämäärä on etukäteen asetettu mahdollisuuksien rajoihin. Ei ole olemassa mitään sellaista pistettä tai paikkaa, josta ihminen voisi nähdä enemmän kuin hänen kokemuksensa avulla ymmärtää. Oleellista tässä on huomata, että kyse on todellisuuden tajuamisesta inhimillisenä ajattelutapana, ei totuuden kysymyksestä sinänsä (Tuomi ja Sarajärvi 2006, 106).

5.6. Eettiset kysymykset

Toimiessani käytännön lääkäriä ja tehdessäni tutkimustyötä olen pyrkinyt noudat-tamaan ammattiini liittyviä etiikan peruseriaatteita. Potilaan ja lääkärin kohdatessa ensimmäisenä tavoitteena on tehdä diagnoosi. Hyvä diagnoosi sisältää kliinisen taudinmäärityksen, mutta myös riittävän laajan arvion potilaan peloista, huolista ja hänen elämänsä kokonaistilanteesta. Vasta tällainen kokonaisnäkemys auttaa valit-

semaan keinot, joilla potilaan ongelma voidaan tutkia ja hoitaa ja hänen kärsimystään lievittää (Suomen Lääkäriliiton eettisten periaatekysymysten valiokunta 2005, 40). Narratiivinen lähestymistapa edustaa myös eettistä asiakaskeskeistä lähestymistapaa, koska ihminen saa tulla tarinassaan yksilöllisesti omilla ehdoillaan näkyväksi. Narratiivinen lähestymistapa suojaa selittämisen ja yliymmärtämisen ansalta, koska jokainen tarina on aina enemmän kuin kaikkien sille annettujen selitysten summa (Lindqvist 2002, 248–250). Eettiset kysymykset on huomioitava kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Vaikka lääketieteen kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei tehdä kokeellisia tutkimuksia, se ei merkitse välttämättä sitä, että ihmisiä ei voida vahingoittaa (Britten ym. 1995, 105).

Kaikki haastateltavat ovat suostuneet henkilökohtaisiin haastatteluihin ja antaneet luvan elämäkertojensa käytöstä. Useimmat ovat sanoneet ja antaneet myös kirjallisen luvan siitä, että heidän kertomuksiaan saa käyttää aivan vapaasti niin, että ne ovat myös tulevien sukupolvien luettavissa. Mukana on kuitenkin joitakin, jotka ovat asettaneet anonymiteetin kertomusten käytön ehdoksi. Anonymiteetin suojaaminen on muutenkin hyväksyttävä tapa, ja siihen olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa, joskin joku yksittäinen kertoja voi tunnistaa lainauksia omasta puheestaan. Haastateltavien nimet olen muuttanut enkä mainitse heidän oikeita kotipaikkakuntiaan kirjoituksissa. Kuitenkin eri tavalla kuin kvantitatiivisessa aineistossa, joka voidaan pelkistää anonyymiksi lukuihin, kvalitatiivinen aineisto voi sisältää paljon enemmän viiheitä lähteistään (Britten ym. 1995, 109).

Eettisesti on myös tärkeätä, että tutkimuksen vaiheet ja esioletukset, niin ammatilliset, henkilökohtaiset ja kokemukseen liittyvätkin, pyritään selvittämään itselle ja lukijoille avoimesti. Olen pohtinut myös haastattelijan oikeutta lähestyä aikaisemmin vaiettuja traumaattisia kokemuksia. Käsitykseni mukaan haastateltavat ovat kuitenkin halunneet kertoa niistä ja purkaa samalla mielensä taakkaa. Haastattelutilanteissa olen tuntenut molemminpuolista luottamusta ja tavatessani kertojia myöhemmin he ovat sanoneet vapautuneensa käsittelemään aikaisemmin vaiettuja kokemuksiaan muissakin olosuhteissa.

6. Elämäkertatiivistelmät

6.1. Huutolaisten elämäkertatiivistelmät

Olen valinnut huutolaisten ja partisaanien uhrien haastatteluryhmistä kolme tarinaa tiivistettyinä esitettäväksi. Sotavankiryhmästä käsittelen neljää elämäntarinaa, koska rintamalta vangittujen kahdeksan sotavangin ohella kertomassa oli neljä kotiseudultaan internoitua sotavankia, ja heidän kokemuksensa poikkeavat paljon toisistaan. Muut kertomukset ovat lyhennettyinä elämäkertatiivistelminä liitteenä (liite 2).

6.1.1. Juhani, ”Työstä ilonsa saanut sotainvalidi”

Tapasin vuonna 1921 syntyneen haastateltavan sotainvalidien kuntoutusjaksoilla vuosina 1994, -96- ja -98. Kävin myös hänen kotonaan kesällä 1997 ja keskustelin hänen kanssaan puhelimesta viimeksi vuonna 2001.

Juhani syntyi aviottomana lapsena, eikä hänen äitinsä pystynyt huolehtimaan hänestä. Vaikka poika joutui huutolaiseksi ja vietti sittemmin vain yhden yön äitinsä luona, hänellä säilyi läheinen ja ihannoitu mielikuva äidistään. Ensimmäisestä huutolaispaikastaan hän muisti uskonnollisissa seuroissa kulkeneen emännän, joka kohteli häntä koko ajan epäystävällisesti. Poika joutui syömään yksinään, ja hänen ruokanaan oli tavallisesti vain leipä ja hapantunut velli.

Toinen sijoituspaikka olisi ollut hyvä, mutta Juhani joutui sieltä pian biologisen isänsä luokse, joka halusi päästä ”ruokon” maksamisesta. Isä oli hänelle täysin vieras, ja poika koki pettymyksen toisensa jälkeen. Häntä kohdeltiin ankarasti, vaikka hän teki kuuliaisesti kaikki hänelle määrättyt työt. Kerran hän meni kuitenkin halkoja hakiessaan laskemaan mäkeä ja vei puusylillisen sisälle vasta mäestä palatesaan. Silloin isän vaimo löi häntä halolla olkapäähän, jossa oli pitkään kipua. Töitä pojalla teetettiin niin paljon, että hänen koulunkäyntinsäkin keskeytyi savottaan joutumisen vuoksi. Isä jätti vähitellen kaikki työt pojan harteille ja kulki itse vain ”sahtimökeissä”. Poika päätti lähteä talosta viimein, kun ”isäsetä” uhkasi häntä puukolla. Hän pääsi läheiseen taloon ja sieltä pian uitto- ja savottatöihin, joista hän alkoi ansaita rahaa.

Sotaväkeen ja sotaan kertoja lähti vapaaehtoisena. Aivan alkuvaiheessa hän tunsi pelkoa, mutta oppi hallitsemaan sen ja ajatteli, että vihollinen on pidettävä rajan toisella puolella. Mies haavoittui oikean lonkan seutuun, mistä aiheutui puolen vuoden sairaalahoito ja siirto sotapoliisin tehtävään. Sairasloman aikana Juhani tutustui tyttöön, jonka kanssa hän solmi avioliiton. Vaimo kuoli nuorena lentävään keuhkotautiin ja ensimmäinen lapsi hinkuuskään. Toinen lapsi oli vain kolmen

kuukauden ikäinen vaimon kuollessa. Koska mies tunsi, ettei hän olisi pystynyt silloisissa olosuhteissa yksinään hoitamaan pientä tytärtään, hän luovutti lapsensa taattuun paikkaan hoidettavaksi. Vaikka tyttö ei ollut isänsä hoidossa, heidän keskinäiset välinsä säilyivät hyvinä. Sitten Juhani solmi uuden avioliiton, ja perheeseen syntyi viisi lasta. Isä oli ahkera ja ikääntymiseensä saakka innostunut tekemään työtä. Äiti oli kotona lasten kanssa, mutta isä kantoi heistä taloudellisen vastuun ohella muutenkin vastuuta. Hän kertoi pitäneensä lapsia sylissä, huolehtineensa siitä, että lapset saavat koulutusta ja lopettaneensa tupakanpoltonkin, jottei olisi huonona esimerkkinä. Suurena ilona oli se, että lapset olivat saaneet hyvän työn eikä heidän tarvinnut kulkea samanlaisia teitä kuin isänsä. Vaimo on miestään nuorempi ja hyväkuntoinen ja hän on ollut aina valmis lähtemään mukaan metsätöihin, joihin mies halusi mennä edelleen yli 70-vuotiaana. Myöhemminkin Juhani puuhaili omakotitalossaan, mutta liikkuminen ja työnteko vähentyivät alarajavaivojen vuoksi. Sitä hänen oli vaikea hyväksyä, koska työt ja niissä onnistuminen olivat olleet lapsuudesta lähtien hänen voimavaranaan ja selviytymiskeinonaan, antamassa iloa ja itsekunnioitusta. Kuntoutusjaksoillekaan hän ei ole ollut halukas lähtemään. Muistin ja toimintakyvyn huononuttua hän on joutunut laitoshiitoon.

6.1.2. Valtteri, ”Elämäänsä tyytyväisenä pohtinut uurastaja”

Vuonna 1914 syntynyt sotainvalidi oli vuodesta 1994 lähtien vuosittain kuntoutuksessa Rovaniemen Veljes-sairaskodissa. Helmikuussa 1994 tein hänelle ensimmäisen haastattelun, jota täydensin maaliskuussa 2002. Silloin haastateltavan vaimokin osallistui keskusteluun. Muillakin kuntoutuskerroilla tapasin molempia puolisoita ja kävin vuonna 1996 heidän kotonaan. Kuultuani että haastateltava oli kuollut kesällä 2002, olin puhelinyhteydessä hänen vaimoonsa.

Vuonna 1994 haastateltava kertoi Kalle Päätalon tapaan pieniä yksityiskohtia myöten elämästään. Hän oli isänsä kuollessa neljännen ikävuodella. Oli sota ja pula-aika, eikä äiti jaksanut enää hoitaa lasta, joka joutui huutolaiseksi. Myyminen tapahtui huutokaupassa, jossa kunta luovutti huutolaiset sijoituspaikkoihin halvimmalla tarjouksella. Poika joutui samanikäisen pikkutyön kanssa taloon, jossa he kokivat ruoan ja vaatteiden puutetta. Lapsilla oli päällään pelkät koltut, joita ei juuri pesty. He nukkuivat pirtissä uunin pankolla. Aamuvarhain heidän oli mentävä navettatöihin ja riipimään lehtiä. Ruoaksi heille annettiin perheen jäseniltä jääneitä rippeitä ja velliä oli usein jatkettu vedellä. Poika oli huonokuntoinen. Hänellä oli vatsan turpoamista, anemioita ja korvantaustojen märkimistä. Isäntä antoi usein ruumiillista kuritusta tuppivyöllä, ja emäntäkin saattoi joskus piiskata huutolaislapsia. Naapurin isäntä seurasi lasten huonoa kohtelua ja huusi pojan kahden vuoden kuluttua pidetyssä huutokaupassa taloonsa. Valtterin sisar oli kuitenkin saanut tietää veljensä kohtalosta ja ruvennut puuhaamaan hänen sijoittamistaan kotiinsa oman poikansa seuraksi. Niinpä sisaren mies haki pojan hevosella perheen

pieneen mökkiin, kruununtorppaan. Vaikka sisar oli niin paljon vanhempi, että hän oli jäänyt lapselle vieraaksi, hänen kotinsa alkoi vähitellen tuntua omalta kodilta. Hän tunsi itsensä tasavertaiseksi muiden kanssa, ja ruokaakin talossa oli kylliksi. Perheen oma poika kuoli 16-vuotiaana. Kertoja jäi pysyvästi taloon, ja sisar huolehti veljestään, siitäkkin, että hän oppi kiertokoulun jälkeen lukemaan ja kirjoittamaan hyvin. Hänen kuntonsa parani vähitellen, ja hän pystyi kasvatusisänsä kumppanina raskaisiin töihinkin.

Sotaväessä Valtteri oli ennen talvisotaa. Siellä hän oli infektiotaudin vuoksi pitkään sairaalahoidossa jouduttuaan osallistumaan kylmissä, märissä vaatteissa sotaharjoituksiin. Kuri ja ruumiillinen rasitus eivät tuottaneet hänelle vaikeuksia, ja hän piti asevelvollisten keskuudessa vallinnutta yhteishenkeä hyvänä. Talvisodassa miehet joutuivat heti taisteluihin. Kertoja oli pikakivääriampujana ja hänellä oli apulainen sekä patruunankantaja. Hän tunsi pelkoa, mutta suoritti tehtävänsä ja sai tukea asevelihengestä.

Valtteri haavoittui ensimmäisen kerran tammikuussa 1940. Toipumisensa jälkeen hän joutui etulinjaan ja haavoittui jälleen maaliskuussa oikeaan yläraajaan. Haavoittumista seurannut tulehdus kesti kauan, mutta välirauhan aikana se parani vähitellen, ja mies pystyi jo ajamaan koivupöllejä. Työtä hän piti tärkeänä siitäkkin syystä, että kasvatusisä oli jo sairas. Jatkosotaan hän halusi lähteä muiden mukana, ja kunnanlääkäri antoi siihen luvan. Linjoihin päästyä tuli kuitenkin määräys, että kaikki B2-luokkaan kuuluvat miehet oli siirrettävä kotirintamalle. Valtteri aloitti sotapoliisin työn ja siirtyi seudulle, jossa hän tutustui tulevaan puolisoonsa. Heidät vihittiin vuonna 1944, ja vaimo tuli Lapin sodan päätyttyä pohjoiseen, missä heidän asuntonaan oli ensin sisaren perheen vanha mökki. Perheeseen syntyi kolme lasta, uusi talo valmistui, tila laajeni, ja lehmien lukumäärä lisääntyi kuudessa vuodessa lähes neljäänkymmeneen. Mies teki töitä vaikeasta vammastaan huolimatta ja ihmetteli itsekin kätensä kestävyyttä.

Valtteri sanoi pohtineensa usein elämäänsä ja ajatelleensa, että monella helpommista olosuhteista lähteneellä on ollut paljon vaikeampaa. Painajaisia hän oli nähnyt kuitenkin sota-ajasta lähtien. Ne olivat harventuneet, mutta koskivat lähes aina samaa tilannetta, jossa hän kuuli tykin äänen ja ylhäältä lähteneen pallon räjähdysten edessään. Sotavammoista hän katsoi saaneensa oikeudenmukaisen korvauksen. Lapsuudesta hän ei ollut nähnyt painajaisia ja hän ajattelikin, että se ei ollut jäänyt samalla tavalla mieleen kuin sota, vaikka se oli vaikuttanut monella tavalla hänen elämäänsä. Huutolaisvuosien kokemuksiin pohtiessaan hän sanoi niiden lisänsä kestävyyttä.

Vanhemmat luovuttivat myöhemmin tilan tyttarelleen, kun he joutuivat sairauksien ja toimintakyvyn alenemisen vuoksi muuttamaan vanhainkotiin. Maaliskuussa 2002 tavatessamme molemmat puoliset kertoivat olevansa tyytyväisiä nykyiseen elämäänsä, vaikka olivat toivoneet voivansa olla mahdollisimman pitkään kotona. He olivat sopeutuneet hyvin muuttuneisiin olosuhteisiin.

6.1.3. Tauno, ”Omassa rauhassaan elänyt sotainvalidi”

Kyseessä on vuonna 1916 syntynyt sotainvalidi, joka oli suuren osan lapsuudestaan ja nuoruudestaan samassa huutolaispaikassa. Kuntoutusjaksoilla hän kävi vuodesta 1991 lähtien säännöllisesti ja oli laitoshoidossa elämänsä viimeiset vuodet. Huonontuneen terveydentilan vuoksi miehelle ehdotettiin monta kerta kuntoutusjaksojen aikana laitoshoitoon siirtymistä, mutta hän halusi olla kotonaan mahdollisimman pitkään kotipalvelun turvin, vaikka hän asui siellä yksinään, ja toimintakyky oli alentunut niin, että hän pystyi kävelemään kepin turvin vain postilaatikolle saakka. Seurana kertojalla oli kissoja, joista hän kertoi joka kerta tavatessamme. Varsinaisen haastattelun lisäksi kävin syyskuussa 2002 keskustelemassa Taunon kanssa ilman nauhuria Veljeskodissa, mihin hän oli muuttanut laitoshoittoa varten.

Ensimmäisellä kerralla kerronta oli melko niukkaa, ja vastaukset olivat lyhyitä, mutta vuonna 2002 hän jutteli vilkkaammin ja kertoi lapsena olleista vaikeuksistaikin, vaikka hän oli aikaisemmin sanonut, ettei elämässä ollut niitä juuri ollutkaan. Haastateltava kuoli 86-vuotiaana. Taunon isä oli hukkunut pojan ollessa toisella ikävuodella. Äiti meni naimisiin miehen kanssa, joka oli väkivaltainen, ja poika joutui huutolaiseksi seitsemänvuotiaana. Sijoituspaikka oli vauras, ja siellä oli hyvät oltavat. Poikaa opetettiin työntekoon, ja hänen elämänsä parhaat muistot liittyivät hevosmatkoihin, joita hän teki saattaessaan isäntää töihin. Hänestä pidettiin perheessä niin hyvin huolta, että hän tunsikin olevansa kotonaan. Koulunkäynti sujui erinomaisesti, ja luokan paras todistus antoi Taunolle uskoa omaan itseensä. Hän olisi mielellään käynyt enemmänkin kuin kansakoulun, mutta se ei ollut mahdollista, kun isäntäkin ajatteli, että kouluun meno veisi työntekijän talosta. Hän oli 18. ikävuoteen saakka samassa perheessä. Päätös lähtemisestä kypsyi vävyn epäystävällisyydestä, kun hän alkoi pelätä, että isäntä jakaisi perintöä talossa pitkään olleelle huutolaiselle. Tauno meni töihin ja sieltä pian sotaväkeen, jossa hän sanoi kurin olleen keskinkertaista, vaikka simputustakin oli. Silloin puhuttiin jo sodan mahdollisesta alkamisesta, eikä kutsu siten yllättänytään. Mies toimi taistelulähetinänä ja joutui upseerin viestejä kuljettaessaan kulkemaan pitkiä yksinäisiä matkoja. Pelkoa hänellä oli toisinaan, mutta hän hallitsi sen. Helmikuussa 1940 miehet olivat 48 asteen pakkasessa motissa. Siellä Taunon jalat paleltuivat ja niihin kehittyi luumätä. Häneltä jouduttiin poistamaan luunsiruja ja yksi varvas, mutta jalkaterän amputaatioon hän ei suostunut. Sairaalasta päästyään hän hoiteli lääkärin hämmästykseksi jalkaansa hyvin tuloksin pihkalla ja puristi sieltä myös jäljelle jääneitä siruja. Jatkosodassa haastateltava oli aluksi yksityislähetinänä ja autonkuljettajana, mutta jalkakipujen vuoksi hänet siirrettiin sittemmin kevyempiin tehtäviin. Sodan päätyttyä hän oli entisessä työpaikassaan ja asui sukulaistensa luona, joiden talo oli jäänyt polttamatta. Sotahaavojen parantumiseen meni monella paljon aikaa, eivätkä ne arpeutuneet kaikilla ollenkaan, Tauno sopeutui nopeasti rauhan töihin ja hakeutui sittemmin Ruotsiin metsätöihin, koska siellä oli paremmat palkat kuin Suomessa. Sielläkin hän viihtyi, vaikka Ruotsi ei tuntunut oikealta kotipaikalta. Pa-

rinkymmenen vuoden kuluttua hän osti talon Suomesta entiseltä kotiseudultaan ja eli siellä tyytyväisenä. Hänen toimintakykynsä heikkeni vähitellen siinä määrin, että hän tarvitsi paljon kotiapua ja joutui myöhemmin laitoshoitoon.

Ruotsissa oloaan Tauno muisteli mieluisana aikana hyvän taloudellisen tilanteensa vuoksi. Vaikeimpana kokemuksenaan hän piti sotavamman jälkeistä luutulohduksen pitkittymistä sekä huutolaisperheen vävyn aiheuttamaa mielipahaa. Hän kertoi Jumalan olleen voimavaranaan ja isänmaallisuuden hän sanoi olevan a ja o. Myös syksyllä 2002 keskustellessamme hän sanoi, että ”*kyllä Suomi on hyvä maa*”. Silloinkin Tauno sanoi olevansa tyytyväinen elämäänsä ja kotiutuneensa jo aikaisemmilta kuntoutuskerroilta tutuksi käyneeseen taloon hyvin. Vaikka Tauno oli halunnut olla mahdollisimman pitkään kotona, hän tunnisti jokapäiväisen avun tarpeen lisääntyneen siinä määrin, että laitoshoitoon siirtyminen oli aiheellista. Hänelle oli kehittynyt uudenlaista identiteettiä, jota laitoksen henkilökunta tuki omalta osaltaan.

6.2. Sotavankien elämäkertatiivistelmät

6.2.1. Kalevi, ”Omatoiminen, kokopäiväinen veteraani”

Vuonna 1923 syntynyt sotainvalidi kertoi minulle elämäntarinansa vuonna 2003 kotonaan ja myöhemmin minun kotonani. Hän vaikutti ikäistään paljon nuoremmalta, teki edelleen ruumiillista työtä, osallistui veteraanijärjestön toimintaan ja avustustyöhön. Vuonna 2005 hän kirjoitti muistelmiaan haastattelun täydentämiseksi ja omaisiaan varten. Sotavankina hän on ollut neljä ja puoli kuukautta vuonna 1944.

Kalevi syntyi maalaiskylässä perheeseen, jossa oli seitsemän lasta. Lapissa kuten muuallakin Suomessa oli 1930-luvulla pula-aikaa, ja hänenkin kotinsa joutui pakokohuutokauppaan. Muiden poikien tapaan hän lähti jo 13-vuotiaana savottaan, missä he söivät miesten kanssa samanlaista ruokaa, lihaa, läskiä, voita ja leipää. He oppivat omatoimiksi ja pystyivät huolehtimaan jo nuorena itsestään. Talvisodan aikana, 16-vuotiaana poika vei omaisensa evakkoon hevosella ja jäi itse kotikylään karjaa hoitamaan. Sotaväkeen hän meni vuonna 1942 ja sai kranaatinheitinkoulutuksen. Hän oli hyväkuntoinen ja hänen suhtautumisensa armeijaan ja koulutukseen oli myönteistä. Vuonna 1943 asemasotavaiheen aikana miehet siirrettiin Karjalan kannakselle, ja kesäkuussa siellä alkoivat kovat taistelut, joissa kertoja uskoi kaikkien pelänneen. Kalevi säilytti kuitenkin koko ajan harkintakykynsä. Suomalaiset saivat menettämänsä alueet takaisin, mutta taistelut jatkuivat, ja heinäkuun alussa venäläiset hyökkäsivät valtavin joukoin. Kalevi haavoittui sekä käteen että kaulaan ja joutui vangiksi. Venäläiset kohtelivat häntä inhimillisesti, sitoivat, antoivat leipää, vettä ja pari sokeripalaa. Kuulusteluihin komentava aliluutnantti sen sijaan kii-

rehti vankeja juoksemaan ja pukkasi kertojaa aseensa perällä hartioihin ja niskaan. Hän otti lisäksi suomalaisten kengät ja antoi niiden tilalle pelkät lipposet. Vaikka mies tunsikin alistuneensa vangin osaan, hänen mieleensä nousi kuulustelussa viha, joka hänen oli kuitenkin hillittävä. Kuulustelut jatkuivat kokoamisleirille mentäessä eikä vangeille annettu ensimmäisen vuorokauden aikana leipäpalaakaan. Haavoittumisen vuoksi Kalevi siirrettiin lyhyeksi aikaa kenttäsairaalaan, missä oli hyvä ruoka eikä olosuhteissa muutenkaan ollut juuri moittimista. Vankileirillä sen sijaan rakennuksen ovet ja ikkunat olivat rikki ja huoneet oli sullottu täyteen vankeja. Ruokakin oli keuhkoa, limpusta kuivattua karvasta leipää ja perunan virususvettä muistuttavaa keittoa.

Kertoja teki leirillä ollessaan erilaisia töitä kirvesmiehenä, viljan lastaajana ja metsätyömiehenä.

Ennen vankeutta Kalevi oli ollut hyväkuntoinen, mutta leirillä hänen terveydentilansa heikkeni ja Suomeen päästyään hän joutui Hangon karanteenileirillä kolmeksi viikoksi sairaalaan punataudin vuoksi. Paino hänellä oli laskenut lähes 40 kiloa vankeuden aikana. Hangosta mies meni kotiväkensä evakkopaikkaan, missä sisarakaan ei tuntenut laihtunutta veljeään. Kunto parani kuitenkin nopeasti, ja Kalevi pystyi kotikylään palattuaan tekemään rakennuspuut ja aloittamaan ansiotyöt, joita jatkui eläkeikänsä saakka. Vankeusajastaan hän pystyi puhumaan vapaasti heti sodan jälkeen eikä hän kohdannut koskaan painostusta. Painajaisunet kiusasivat kuitenkin öisin ja ne olivat alkaneet harventua vasta vanhentumisen aikana. Sotavammasta johtuvia kipuja Kalevillä esiintyi jatkuvasti, mutta muuten hänen terveydentilansa oli säilynyt hyvänä. Eläkkeellä ollessaankin hän oli toiminut omakotitalon töiden lisäksi vastuullisissa tehtävissä veteraanijärjestössä ja talkootöissä. Avio- vaimo ymmärsi hyvin hänen harrastustaan ja nimitti häntä kokopäiväiseksi veteraaniksi. Voimavaroina hänellä olivat ”*kohtuullisen elämän*” viettäminen ja heikompiensa auttaminen sekä saarnaaja-isoisän arvojen mukaisesti koti, uskonto ja isänmaa.

6.2.2. Tuomas, ”Mies, joka on tuntenut olevansa ikuinen sotainvanki”

Haastateltava on vuonna 1921 syntynyt sotainvalidi, jonka olen tavannut useita kertoja Rovaniemen Veljes-sairaskodissa ja lisäksi syksyllä 2003 hänen kotonaan. Vuonna 1994 hän ei ollut vielä halukas kertomaan elämänsä tarinaa, mutta seuraavalla kuntoutusjaksolla hän oli valmis muistelevaan kokemuksiaan, vaikka sotavankeuden ja sodan jälkeiset vuodet Valtiollisen poliisin puristuksessa olivat raskaina muistoina hänen mielessään. Kerronnan aikana hänelle tulivat kyynelleet useita kertoja silmiin, ja hän kertoi myöhemmin itkeneensä myös haastattelujen välisenä yönä. Kuitenkin hän piti keskusteluamme tärkeänä ja halusi jatkaa sitä. Haastattelun lisäksi olemme puhuneet monta kertaa puhelimesta, ja syksyllä 2004 kertoja on vierailut vaimonsa kanssa kotonani. Yhteydenpitomme on ollut mieles-

täni merkityksellistä meille molemmille, koska olemme pystyneet käymään keskusteluissamme luottamuksellisesti läpi kertojan pitkää, traumojen täyttämää elämää, josta hän on vaiennut vuosikymmenien ajan. Miehen sotavankeus jatkosodan aikana kesti yli seitsemän kuukautta.

Kertojan koti oli köyhä ja se joutui pakkohuutokauppaan 1930-luvun alussa. Äidin hän tunsu läheiseksi, ja naapureissa oli lapsia, joiden kanssa hän leikki ja urheili. Tuomas oli hentorakenteinen, mutta hän oli terve. Köyhyydestä huolimatta kotona oli lehtiä ja pöydässä oli aina maitoa, voita ja leipää. Kouluun hän oli innokas lähtemään ja meni sinne jo seitsemänvuotiaana. Koulumatkaa oli seitsemän kilometriä kinttupolkua, ja järvikin oli ylitettävä. Lapset aloittivat työnteon varhain, ja poika meni 14-vuotiaana savottaan, missä hän tunsu itsensä väsyneeksi, mutta selvisu kuitenkin tehtävistään. Sotaväki ei tuottanut vaikeuksia ja mies sanoi sen lisännen velvollisuudentuntoa. Koska hän oli urheillut paljon, hänet katsottiin sopivaksi partioretkille, jotka saattoivat kestää viikkojakin. Partisaanivaara oli koko ajan olemassa, ja Tuomas uskoi kaikkien tunteneen pelkoa, vaikka he onnistuivat sen kätkemään. Kuulovartiossa ollessaan hän havaitsi paha ennustavia vihollisen merkki-aloja. Toiset ajattelivat hänen vain pelkäävän, mutta vaara osoittautui todelliseksi, kun partisaanit tekivät hyökkäyksen, jossa kaikki suomalaiset haavoittuivat. Miehen vammat olivat niin vaikeita, ettei hän pystynyt pakenemaan. Partisaanien hyökkäyksessä Tuomas joutui huhtikuussa 1944 vangiksi aseveljensä kanssa, joka sai estettyä hänet surmaamasta itseään. Miehet vietiin samaan paikkaan, missä he joutuivat heti kuulusteluihin. Niissä harjoitettiin väkivaltaa, lyötiin ja järjestettiin valeteloituksia, joissa ladon seinää vasten asetettuja miehiä uhattiin konepistooleilla. Vankeja pidettiin myös nälässä ja janossa, ja kertoja joutui olemaan kerran neljä vuorokautta ilman juomaa ja ruokaa.

Tuomas oli koko ajan vankeudessa huonokuntoinen ja hän oli enimmäkseen sairaalassa, missä olosuhteet olivat paremmat kuin vankileirillä. Uhkana oli paleltuneen jalkaterän amputoiminen, mutta siihen hän ei suostunut. Varpaita kuitenkin lyhennettiin, ja toimenpide tapahtui puuduttamatta. Sen aikana mies puri paitaansa eikä huutanut kivusta huolimatta. Sairaalasta palatessaan hän oli edelleen huonokuntoinen, ja leirillä ollut suomalainen lääkäri totesi, ettei hän pysty vetämään uppotukkeja marraskuisen kylmän joen pohjasta. Terveystila ei parantunut, ja vankeuden päättyessä hän oli edelleen sairas. Vangit kuljetettiin Hankoon karanteenileirille, missä mies tunsu katkeruutta huomattaessaan lääkintämiesten epäluuloisen suhtautumisen ja kuullessaan ”ryssän kätyri” -nimittelyä.

Hangosta Tuomas pääsi huonokuntoisena kotiseudulleen, mistä omaiset toimittivat hänet lääkäriin. Vähitellen vointi parani sen verran, että hän halusi ryhtyä muiden mukana jälleenrakennustöihin. Elämänuskoa alkoi tulla jossakin määrin, vaikka pelkoja, painajaisia ja häpeäntunnetta oli pitkään. Kun evakosta palannut isä tapasi laihtuneen, heikkokuntoisen poikansa, hän ajatteli, ettei pojasta ole töihin eikä hänestä taida tulla enää eläjääkään. Sairauksista ja traumaattisista oireista toipumista vaikeuttivat Valtiollisen poliisin, Valpon väkivaltaiset kuulustelut, joissa kohtelu

oli samanlaista kuin Neuvostoliitossa vankeuden aikana. Painajaiset, pelot ja ahdistavat mielikuvat vaivasivat miestä tiiviisti parinkymmenen vuoden ajan ja niitä on edelleenkin erikoisesti silloin kun hänellä on huolia. Hän oli alkanut tuntea itsensä ikuisiksi sotavangiksi.

Voimaa Tuomas haki luonnosta ja hän saattoi istua pitkiä aikoja yksinään virtaavan veden äärellä etsimässä rauhaa ahdistukseensa. Avioliiton hän solmi 1940-luvun lopulla. Vaimoan hän kuvasi kaikissa keskusteluissamme parhaaksi tuekseen, joka oli auttanut häntä selviytymisessä ja huolehtinut hyvin lapsista. Kertoja on monta kertaa pohtinut elämäänsä ja selviytymistään. Hän on ajatellut jo vangiksi joutuesaan, että jossakin on joku, joka hädän tullen auttaa. Iän myötä usko on vahvistunut, ja hän on kääntynyt usein rukouksissa Jumalan puoleen. Fyysistä kunnostaan hän on huolehtinut harrastamalla liikuntaa.

Sotavankeuteen, Valpon kuulusteluihin ja ympäristön epäluuloiseen suhtautumiseen liittyvästä taakasta kertoja ei ole koskaan vapautunut, vaan kohtaa edelleen väsyneenä painajaisia ja synkkiä muistoja. Haastattelun jälkeen hän on kuitenkin todennut kertoneensa ensimmäistä kertaa näin paljon elämästään ja kokeneensa kerronnan helpottaneen. Myöhemmin tavatessamme hän on sanonut puhuneensa kokemuksistaan vapaammin muillekin.

6.2.3. Hermanni, ”Elämäänsä myönteisesti suhtautunut talvisodan vanki”

Vuonna 1915 syntynyt kertoja oli haastatteluryhmän ainoa talvisodan vanki. Hänen vankeutensa kesti kolme ja puoli kuukautta. Mies haavoittui jatkosodassa ja osallistui myös Lapin sotaan. Hän kävi vuosittaisissa kuntoutuksissa Rovaniemen Veljes-sairaskodissa, missä haastattelin häntä vuosina 1995 ja 1998. Vuonna 2000 vierailin hänen kotonaan ja tein haastattelun myös hänen vaimolleen. Lisäksi haastattelin hänen kahta sisartaan.

Hermanni kasvoi isossa perheessä, ja hänen sisaruksistaan oli yksitoista elossa vielä vuonna 1995. Hänen äitinsä kuoli 82-vuotiaana ja isänsä 86-vuotiaana. Kotitalo oli iso peräpohjalainen rakennus, eikä perheessä ollut puutetta ruoasta, koska lähellä oli kalaisia vesiä, maasta saatiin viljaa ja navetassa oli karjaa. Neliluokkaisen kansakoulun poika joutui käymään naapurikylässä ja savottaan hän meni 17-vuotiaana. Hän oli lapsuudesta lähtien hyväkuntoinen ja selviytyi hyvin fyysisesti rasittavasta työstä, samoin kuin vuonna 1937 sotaväestä.

Hermanni oli suojeluskuntalainen ja suojeluskuntatalolla hän oli myös syksyllä 1939, kun paikallispäälikkö sai tiedon liikekannallepanosta. Miehiä lähdettiin kulljettamaan marraskuun viimeisenä päivänä rintamalle, mihin heidät oli koulutettu henkisesti ja fyysisesti. Venäläiset pääsivät murtautumaan linjojen läpi ja tulivat Joutsijärvelle. Kertoja oli tunnustelijana ylittämässä jänkää, kun vihollisen partio yllätti heidät. Muut lähtivät pakoon, mutta mies jäi yksin ja kaatui kuulasateessa

maahan. Metsä oli täynnä latuja, joita hän harhaili vuorokauden ajan, eikä hänellä ollut tulitikkujakaan tulien tekoa varten. Viholliset saivat miehen vangiksi ja veivät hänet Kantalahteen. Kiväärein varustetut venäläiset aloittivat pari vuorokautta kestäneet kuulustelut, joissa oli uhkailuja mutta ei suoranaista väkivaltaa. Hänen ainoa katkeruutta aiheuttanut muistonsa haastattelukertomuksessa koski vangiksi joutumista ja tunnetta, että muut olivat jättäneet hänet.

Matkaa tehtiin junalla Volgan latvalle vanhaan luostariin. Oli kova pakkanen ja vaunua lämmitettiin kamiinalla, johon miehet sahasivat pölkkyjä. Valoa toi vain pieni myrskylyhty. Vaunussa oli kaksikerroksiset laverit, mutta pakkasen vuoksi he pystyivät nukkumaan vain ylemmällä. Petroskoissa miehet saivat kolmeksi vuorokaudeksi kuivamuonaa ja heille luvattiin antaa lämmintä ruokaa junassa. He saivat kuitenkin vain leipää ja lämmintä vettä. Kukaan ei sairastunut, vaikka hygieeniset olot olivat surkeat. Käymälöiden asemasta vaunujen lattiassa oli reikä eikä peseytymiseen ollut mitään mahdollisuuksia. Luostarivankilassa miehet pääsivät saunaan, missä syöpäläiset hävisivät, ja he saivat puhtaat vaatteet. Kun he näkivät siellä myös ruotsalaisia vankeja, heille tuli uskoa Suomen selviytymiseen ja vieraiden valtioiden apuun. Ruokana heillä oli leipää, hapankaalikeittoa ja iltaisin hirssipuurua. Hermanni pysyi terveenä ja uskoi selvinneensä pienikokoisena huonosta ruoasta huolimatta paremmin kuin kookkaammat miehet. Työnä hänellä oli vain halkojen hakkaaminen ja lämmittäminen. Vangit saivat heti tiedon rauhan tulosta, ja he kaikki pääsivät palaamaan Suomeen.

Välirauhan aika kului savotassa ja uitossa. Jatkosodassa Hermanni ei tuntenut pelkoa vankeuteen joutumisesta, mutta sodan jälkeen hän oli nähnyt painajaisunia vanhuuteensa saakka. Vuonna 1941 hän sai lievän sirpalevamman oikeaan olkavarteen. Lapin sodan päätyttyä alkoi jälleenrakentaminen. Kertojan kotona oli säästynyt tiilinavetta ja sauna, joissa perhe pystyi aluksi asumaan. Mies oli hyväkuntoinen ja pääsi heti savottatöihin, joiden ohella hän teki myös jälleenrakennustöitä. Työnjohtajana hän toimi eläkkeelle saakka. Ruoka oli savotassa aluksi samantapaista kuin ennen sotaakin, kärjistystä ja lihakeittoa. Myöhemmin käyttöön tulivat myös vihannekset. Hermanni solmi avioliiton, ja perheeseen syntyi kaksi lasta, joista toinen kuoli tapaturmaisesti. Isä koki tyttärensä kuoleman suurimmaksi koetelemukseksi. Keskusteluissamme Hermanni vertasi itseään omaan isäänsä, jonka tapaan hän oli aina arvostanut työntekoa ja pitänyt sitä voimavaranaan sekä vanhuuteen saakka säilyneen hyvän kuntonsa perustana. Isältään hän katsoi myös perineensä iloisuutensa. Isänmaa oli ollut hänelle tärkeä sota-aikana ja muulloinkin. Kaiken kaikkiaan hän ajatteli selviytyneensä hyvin ja yrittäneensä tehdä työnsä aina niin, ettei mikään jää ”*retuperälle*”.

Haastattelun jälkeisinä vuosina Hermannin liikuntakyky heikentyi ja vankeusaikaa koskevat muistot ja painajaisunet lisääntyivät. Hän kuoli 90-vuotiana.

6.2.4. Lyyli, ”Sairauksista kärsinyt internoitu sotavanki”

Lyyli oli vuonna 1996 tekemäni haastattelun aikaan 72-vuotias. Hän oli joutunut nuorena tyttönä Petsamosta perheensä kanssa internoiduksi Neuvostoliittoon. Vankeuden seurauksena hänellä oli sairauksia, jotka heikensivät omalta osaltaan hänen voimavarojaan iän lisääntyessä.

Lyyli kasvoi suuren perheen vanhimpana lapsena ja jo nuorena hän nautti kotiseutunsa luonnosta, kukista ja linnuista sulan veden ääressä. Lapsuus ja nuoruus olivat kotona hyvää aikaa. Kertoja pääsi koulusta vuonna 1939, jolloin isä kutsuttiin linoitustöihin, ja hän meni itsekin lottatyttönä kasarmille. Marraskuussa kaikki tiesivät, mitä oli tulossa, kun kylän asukkaille annettiin määräys pakata tavaransa evakuintia varten. Suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu ennen kuin aseistetut venäläiset hyökkäsivät kylään. Ihmiset juoksivat kauhuissaan ja joutuivat kaaoksessa erilleen omaisistaan. He näkivät ympärillään aseistettuja vihollisia, jotka komensivat heidät riviin. Silloin tyttö mietti, että näinkö hänen elämänsä nyt päättyy. Venäläiset jäivät kylään, ja asukkaat saivat palata koteihinsa, missä he olivat täysin tietämättömiä maailman tapahtumista. Jäämeren rannalla sotavangeiksi joutuneet asukkaat saivat aluksi jäädä koteihinsa. Vasta helmikuussa 1940 heille tuli määräys pakata nopeasti tavaransa, koska laiva oli tulossa hakemaan heitä Neuvostoliittoon. Vaikka väkeä oli paljon, kukaan ei puhunut mitään eikä mistään kuulunut valitusta. Matka tehtiin vanhalla turistilaivalla, missä isommat lapset pelkäsivät ja valvoivat yöt itkien. Lopulta he tulivat Muurmanniin, mistä matkaa jatkettiin junalla ja lopuksi poroilla yli 40 asteen pakkasessa.

Vangit olivat saaneet kuljettaa Petsamosta mukanaan muiden tarvikkeiden ohella ruokaa, josta ei siten ollut puutetta. Asuntona heillä oli suuri tukkikämppä, jonka erilliseen huoneeseen oli sijoitettu keuhkotautia sairastava henkilö vanhempineen. Lyyli sairasti siellä pitkään hammassarkyä ja märkivää korvatulehdusta. Mitään tiedotuslähteitä vangeilla ei ollut käytössään, ja miliisin tuomien lehtien uutisetkin osoittautuivat vääriksi. Tyttö pääsi kuitenkin käymään kerran läheisessä kylässä, missä hän kuuli Suomen radiosta puheen: ”*Koskaan Suomen kansa ei ole niin yksimielisesti seisonut isänmaan puolesta kuin se seisoo nyt rajoillamme*”. Tieto tuntui hyvältä, ja pian vangit saivatkin viestin sodan päättymisestä ja pääsivät lähtemään Neuvostoliitosta. Liinahamarista Lyylin perhe vietiin muiden mukana Inariin, Virtaniemeen, missä äiti joutui sittemmin huolehtimaan lapsista ja perheen toimeentulosta, kun isä lähti jatkosotaan. Lyylin vankeudessa alkanut korvatulehdus jatkui ja hän joutui muutenkin huonokuntoisena sairaalaan. Välillä hän meni töihin, mutta sairastui pian vakavasti ja joutui eristyspotilaana sairasmajaan, joka oli tarkoitettu parantumattomasti sairaille. Siellä hän rukoili usein polvistuneena sänkynsä viereen. Vaikka tilanne oli vaikuttanut toivottomalta, hänen kuntonsa todettiin kontrollitutkimuksessa huomattavasti paremmaksi.

Kertoja rukoili myöhemmänkin joka aamu ja ilta. Vankeusajan kokemukset ja sairaudet olivat hänen mielessään usein, mutta vasta muutamina vuosina ennen haastattelua hän oli puhunut niistä omaisilleen. Vankeudessa olostaankaan hän ei ollut kertonut ennen kuin kotiin tuli vuonna 1972 kirje, jossa hänet kutsuttiin ensimmäistä kertaa sotavankien lääkärintarkastukseen. Jatkuvasti vuotavan korvatulehduksen vuoksi hän joutui käymään usein lääkärissä ja hän oli keuhkotautiparantolassakin kolme kertaa useita kuukausia. Lyyli oli vaikeuksistaan huolimatta katsonut, että hänen elämänsä oli ollut rikas eikä hän ollut valittanut, vaan oli huolehtinut ennen kaikkea lapsistaan, jotka nyt puolestaan tukivat häntä. Sairauksista johtuvaksi invaliditeetiksi oli arvioitu 20 prosenttia, jota hän on pitänyt liian matalana. Hän sanoi, ettei hän ole kateellinen, mutta katsoi kuitenkin, ettei ”*meillä kaikki mene niin kuin pitäisi mennä*”.

Vaikeuksista selviytymisessä hän katsoi äidiltä periytyneen palvelevan luonteen olleen avuksi.

Haastattelun jälkeen tapasimme monta kertaa. Ikääntyessään Lyyli kärsi unihäiriöistä ja hänellä oli katkeruutta sotavankeuden ja sen aiheuttamien sairauksien vuoksi. Jokaisessa lyhyessäkin keskustelussa posttraumaattiset oireet ja muistot sekä kotiseudun ikävä nousivat entistä voimakkaammin esille vaikeuttaen ja halliten jokapäiväistä elämää. Vahvasti lisääntynyt posttraumaattinen oireisto ei kuitenkaan johtanut lääkärin lausunnoista huolimatta haitta-asteen korottamiseen.

6.3. Partisaanien uhrien elämäkertojen tiivistelmät

6.3.1. Reetta, ”Voimavarojensa turvin selviytynyt partisaanien uhri”

Kertoja on vuonna 1922 syntynyt nainen, joka on menettänyt sekä äitinsä että tätinsä ja haavoittunut itsekin neuvostopartisaanien hyökkäyksessä kesällä 1944. Olen haastatellut häntä kaksi kertaa kuntoutusjaksojen aikana, viimeksi vuonna 2003. Lisäksi olen käynyt hänen kotonaan syrjäisessä maalaiskylässä ja tutustunut myös hänen aviomieheensä ja omaisiinsa. Puhelinyhteydessä olemme olleet vuosien aikana useita kertoja, ja Reetta on vierailut myös kotonani.

Lapsuudessaan Reetta asui äitinsä kanssa nuorena kuolleen isänsä vanhempien kotona, missä elämä oli turvallista. Kylän lapset leikkivät yhdessä ja olivat jo varhain aikuisten mukana heinänteossa ja muissakin töissä. Kotikylässä oli kansakoulu, jota oppilaat kävivät tavallisesti neljä – kuusi vuotta. Talvisota keskeytti kuitenkin koulunkäynnin ja turvallisen elämän. Miehet, niin myös kertojan sedät, lähtivät syksyllä 1939 ylimääräisiin kertausharjoituksiin, ja itärajan läheisistä pitäjistä naiset, lapset ja vanhukset vietiin evakkoon. Tyttö eli kuitenkin vielä tuolloin huoletonta lapsen elämää ja tunsu olevansa aina turvassa isoäitinsä mukana. Evakosta paluun ja

välirauhan jälkeen oltiin jälleen sodassa, jonka alkuvaiheista Reetalla on muistikuva ”*Molotohvin verhojen*” peittämien ikkunoiden takana vietetystä pimeästä ajasta.

Vuonna 1944 kylässä alettiin pelätä partisaaneja, joiden tiedettiin hyökänneen lähi-kyliin ja piileskelevän metsissä. Kylään pyydettiin jo evakuointiapuakin, mutta sitä ei saatu. Aavistuksista ja pelosta huolimatta partisaanien hyökkäys yllätti kylän asukkaat heinäkuuisena iltana. Reetta oli äitinsä ja tätinsä kanssa navetassa, kun ulkoa alkoi kuulua ammuntaa. Vaikka hän haavoittui lantion alueelle partisaanien ampuessa navetan ovelta, hän pystyi pakenemaan rantaan ja sieltä veneellä järven toiselle puolelle. Pakoon päässeiden oli juostava vielä neljän kilometrin matka ennen kuin he olivat tiellä ja saivat ensiavun. Heidät vietiin sairaalaan, missä tyttö joutui olemaan syyskuuhun saakka vamman ja sen aiheuttaman märkimisen vuoksi. Lohtuna hänellä oli tieto isoäitinsä ja serkkunsa pelastumisesta, vaikka hänen äitinsä ja tätinsä olivat kuolleet palavaan navettaan. Reetta muisteli itkeneensä sairaalassa vain partisaanien uhrien hautajaispäivänä, mutta muulloin hän ei itkenyt evakossa ollessaankaan. Partisaanien uhrin eivät yleensä keskustelleet yhteisistä kokemuksistaan, eikä tyttö puhunut niistä edes serkkunsa tai muidenkaan omaistensa kanssa. He elivät puutteessa eivätkä he saaneet yhteiskunnan taholta tukea.

Vaikka evakot tiesivät, että partisaanit olivat tuhonneet heidän kotikylänsä, he halusivat päästä sinne mahdollisimman pian. Kesäkuussa 1945 he palasivatkin ja näkivät vain talojen piippuja ja raunioita sekä sodasta päässeiden miesten kyhäämiä, keskeneräisiä mökkejä. Ahtaudesta ja puutteesta huolimatta ihmiset tulivat kuitenkin toimeen eivätkä valittaneet, ja ajan mittaan talot saatiin rakennettua, niin myös mummula, jossa asui yli kymmenen henkeä. Tyttö tunsu ikäänntyneen isoäitinsä turvakseen, mutta samalla hän tiesi olevansa itse perheessä tärkeänä apuna. Naimisiin Reetta meni itseään yli kymmenen vuotta vanhemman miehen kanssa, ja perheeseen syntyi kaksi lasta. Mies oli ollut koko sodan ajan rintamalla ja hän oli menettänyt myös äitinsä partisaanien hyökkäyksessä. Hän oli hyvä ja turvallinen aviomies, mutta yhteisistä menetyksistä ja sodasta hän ei halunnut puhua, ja samanlaisen vaikenemisen omaksuivat muutkin kylän asukkaat. Mies oli porometsässä ja teki maatöitä. Vaimo huolehti perheensä lisäksi iäkkäästä apestaan ja hoiti oman sekä mummulan karjan. Hän oli halunnut aina auttaa vanhuksia ja hoiti itsekin jo ikäänntyneenä pitkälti yli yhdeksänkymmenen vuoden iän saavuttanutta miestänsä mahdollisimman kauan kotona. Elämänsä parhaana vaiheena hän piti avioliittonsa aikaa. Mieheensä kuoleman aiheuttamasta murheesta kertoja toipui vähitellen, vaikka ikävä, suru ja painajaiset olivat palauttaneet hänen ajatuksiinsa ja uniinsa traumaattisia, läpikäymättömiä muistoja partisaanien aiheuttamista menetyksistä ja pe-loista.

Vaikka Reetta oli selviytynyt elämässään henkisesti ja fyysisesti hyvin, hän kertoi raskaiden kokemusten olleen iän lisääntyessä entistä useammin mielessä ja ne ilmenivät myös toistuvina painajaisunina. Vuonna 2002 hän kirjoitti: ”*Olen monta kertaa juossut ryssää pakoon, on surullista, kun herään, ei tämä kauhea asia koskaan unohdu edes unistakaan. Vesi silmässä kirjoitan tätä. Vielä jatkan ja kerron,*

kuinka surullista on tämän talon kohdalla. Partisaanit murhasivat viisi henkilöä, ja jäljelle jäi iäkäs pappa. Häinkin haavoittui jalkaan eikä koskaan saanut korvauksia.” Aviomiehen kuolema oli omalta osaltaan tuonut entistä useammin mieleen lapsuudessa koetut järkyttävät kokemukset.

6.3.2. Erkki, ”Lukemattomia itkuja itkenyt rintamaveteraani”

Haastateltava, vuonna 1922 syntynyt mies on ryhmän ainoa jäsen, joka oli kotikyläänsä kohdistuneen neuvostopartisaanien hyökkäyksen aikana sodassa. Haastattelin häntä vuonna 2003 Rovaniemen Veljes-sairaskodissa, missä olin tavannut hänet aikaisemmin vuonna 1992. Hänellä oli sairauksia, joiden vuoksi hänen toimintakykynsä oli alentunut huomattavasti, ja hän oli ollut viime vuodet vaimonsa hoidon turvin kotihoidossa sekä välillä intervallihoidossa. Huoneeseen mennessäni Erkki oli lepäämässä, mutta hän oli halukas ennalta sovittuun keskusteluun. Hänen kuulonsa oli heikentynyt, mutta hän ymmärsi kysymykset ja vastasi niihin, vaikkakin lyhyesti. Keskustelun aikana hänellä oli toistuvasti herkistymistä ja itkuisuutta.

Erkin lapsuuden koti oli pienessä kylässä lähellä itärajaa. Vanhempiaan muistellesaan hän itki ja pystyi sanomaan vain, että he olivat hyviä. Poika kävi lapsena kiertokoulun ja oppi siellä lukemaan. Talvisodan aikana hän oli porometsässä, mutta jatkosotaan hän joutui vain puoli vuotta kestäneen sotaväen jälkeen. Hän oli hyväkuntoinen eikä muistanut tunteneensa pelkoa tai huolta omaisistaan, jotka olivat kuitenkin usein hänen mielessään. Kesällä 1944 miehet olivat viikon kestäneellä partioretkellä. Kun he palasivat sieltä ja olivat teltoja pystyttämässä, komppanian lähetti tuli pyytämään kertojaa välittömästi päällikön puheille, missä hän sai tiedon kotikyläänsä suunnatusta partisaanien hyökkäyksestä. Järkyttyneenä Erkki lähti kotiseudulle, missä omaiset kertoivat hänelle tarkemmin hirvittävästä tuhoista, siviileihin kohdistuneista murhista ja rakennusten polttamisesta. Partisaanit olivat vanginneet hänen isänsä, eikä hänen kohtalostaan ole koskaan saatu tietoja. He olivat surmanneet kertojan äidin ja viisi sisarta sekä haavoittaneet vakavasti rintamalta toipumislomalla ollutta veljeä ja kahdeksanvuotiaista sisarta. Mies tunsikin tapahtumien johdosta toivottomaksi eikä uskonut pystyvänsä enää elämään. Hänen mielensä oli täynnä vihaa murhaajia ja kylän tuhoajia kohtaan.

Vihastaan ja surustaan huolimatta Erkki tunsikin väliaikaisesti jonkinlaista helpotusta keskustellessaan omaistensa kanssa ja siitähän, että partisaanien surmaamien uhrien hautajaisissa oli paljon samanlaisesta menetyksestä ja murheesta kärsiviä ihmisiä toistensa tukena. Myöhemmin hän pystyi hautaamaan vaikeasti haavoittuneen veljensä ampuman partisaanin ruumiin. Ihmetellen hän sanoi, että ”*se oli niin hirvittävä semmonen, että pystyy toimimaan niin ko pitää toimia*”.

Hautajaisten jälkeen Erkki pääsi siviiliin ja meni sittemmin naimisiin. Hän teki maa- ja metsätöitä ja sanoi olleensa pitkään raskaissa ”*ajohommissa*”. Hänen keronnassaan ei ilmennyt työhön liittyvää innostusta tai tulevaisuuden uskoa. Aviovaimo kertoi minulle myöhemmin, että he molemmat tekivät kaiken aikaa töitä eivätkä puhuneet keskenään tai muiden kanssa mitään partisaanien aiheuttamista tuloista ennen kuin vasta viimeisten vuosien aikana. Erkillä oli painajaisunia ja hän nukkui huonosti. Univaikeudet ovat jatkuneet, ja painajaisia on edelleen varsinkin silloin, kun partisaanien hyökkäykset ovat olleet erikoisesti mielessä. Traumaattisten muistojen ja mielikuvien ilmaantumista hän on yrittänyt estää välttämällä tiettyjen televisio-ohjelmien katsomista ja keskusteluja menetyksiin liittyvistä aiheista. Missään elämänsä vaiheessa hän ei ole päässyt surustaan, vaikka se on käynyt jotenkin kaukaisemmaksi. Kokemuksistaan hän ei ole pystynyt puhumaan itkemättä, ja pelkoa aiheuttavat, järkyttävät muistot ovat painaneet hänen mieltään jatkuvasti. Katkeruus ja viha partisaaneja kohtaan eivät ole milloinkaan helpottuneet.

Veteraanikuntoutuksissa Erkki oli käynyt, mutta mieltään painavien ongelmien vuoksi hän ei ollut koskaan hakenut terapeutista apua, vaan oli vaiennut viime vuosiin saakka voimakkaista posttraumaattisista oireistaan. Hän kertoi viihtyneensä kuntoutuksessa, mutta odottaneensa samalla jakson päättymistä. Keskustelumme hän suhtautui koko ajan myönteisesti, vaikka hän sanoikin sen tuoneen esille raskaita muistoja, jotka olisivat varmasti mielessä vielä yölläkin kuten aina vastaavissa tilanteissa. Hän aikoi ruveta rukoilemaan heti lähdettyäni. Mies oli pyrkinyt yleensä välttämään tuskallisten kokemusten ajattelemista ja voimavarakseenkin hän sanoi pyrkimyksen irtaantua kokonaan niistä. Kerroin Erkillä vielä partisaanien uhreille myönnetystä taloudellisesta kertakorvauksesta, josta hän ei ollut ennestään tietoinen. Väkivaltaisten menetysten ja järkytysten tunnustaminen valtiovallan taholta tuntui lohduttavan pysyvistä posttraumaattisesta stressireaktiosta kärsivää miestä. Hyvästellessämme haastateltava kutsui minua vierailemaan kotonaan, missä sittemmin kävinkin.

6.3.3. Siiri, ”Anteeksiantoon päätynyt partisaanien uhri”

Syksyllä 2003 keskustelin sisarensa ja veljensä sekä useita kaukaisempia sukulaisiaan menettäneen partisaanien uhrin, 70-vuotiaan Siirin kanssa hänen kotonaan. Olimme tutustuneet aikaisemmin ja haastattelun jälkeenkin olemme tavanneet useita kertoja.

Siiri syntyi pienessä kylässä, johon ei ollut vielä hänen kouluaikanaankaan tietä, vaan matkat tehtiin kesällä kävellen ja soutaen, talvella hiihtäen, hevosella tai porolla. Kotona oli viisi lasta, joista tyttö oli toiseksi nuorin. Talvisodan aikana Siiri oli vasta kuusivuotias, ja hänelle on jäänyt siitä vain joitakin erillisiä muistoja. Omassa mielessään hän ei tuolloin kantanut huolia eikä hän muista vanhempien ihmistenkään puhuneen niistä.

Jatkosodan alkaessa isä lähti jälleen rintamalle, ja kylään tuli pieni kenttävartio. Tyttö oli lähikylän koulussa ja palasi sieltä toukokuun lopussa 1944 kotiin kesälomalle. Kylän lapset leikkivät keskenään ja heille tuli tavaksi kertoa unistaan, jotka olivat saaneet enneunilta tuntuvia sisältöjä. Niihin vaikuttivat ehkä Neuvostoliiton partisaaneja koskevat tiedot ja koirien epäilyttävä yöllinen haukunta sekä lähiharjulla lehmien ajossa olleiden lasten havainto vieraskielisestä puheesta. Pelätty hyökkäys tapahtui heinäkuun alussa, jolloin lapset olivat äitinsä kanssa tallissa nukkumassa. Siiri heräsi ampumiseen ja näki äitinsä olevan kontallaan oven edessä. Äiti sanoi ryssän katsovan ikkunasta ja laskeutui samantien ”sontaluukusta” alas. Sotilaspoikana toiminut veli pukkasi nuorempia lapsia ulos, ja äiti otti heidät vastaan. He lähtivät juoksemaan peräkkäin, eivätkä partisaanit saaneet heitä ammutuksi. Vaivalloisen matkan varrella he huomasivat kuitenkin viimeisenä juosseen veljen puuttuvan joukosta eikä hän ilmaantunut paikalle odotettaessaan. Myöhemmin kertoja oli miettinyt, mistä äiti oli saanut voimaa lasten ohjaamiseen, vaikka poikaa ei löytynyt, ja vanhempi tytär sekä monet läheiset omaiset olivat palavassa kylässä, mistä nousi savua ja kuului huutoa. Pakenijat eivät puhuneet keskenään, eikä Siiri tunnistanut pelkoa, vaikka hän arveli sen toisaalta siivittäneen menoa lähikylään. Seuraavat päivät siellä tuntuivat kaoottisilta, eikä kertojalla ollut mielikuvia äidinkään selviytymisestä. Sisaren ja veljen menettäminen sekä epätietoisuus heidän kohtalostaan jäivät painamaan hänen mieltään.

Partisaanien hyökkäyksestä selviytyneet kylän asukkaat vietiin evakkoon. Siellä naapurit eivät keskustelleet keskenään tai evakkopaikan väen kanssa kokemuksistaan, eikä työlläkään ollut mitään halua puhua niistä. Hän tunsi tapahtumista häpeää ja ajatteli, että he olivat jostakin syystä ansainneet kokemuksensa. Vaikeneminen jatkui myöhemminkin, ja Siiri ajatteli, ettei kaikilla olisi empatian kykyä tai taitoa samaistua mitenkään uhrien elämään, vaan he kyllästyisivät kuuntelemaan ja kehottaisivat heitä vaikenemaan. Myöhemmin hän päätti kuitenkin keskustella veljensä kanssa yhteisistä kokemuksista ja niihin liittyvistä tuntemuksista, mutta veljen tapaturmaisen kuoleman vuoksi puhumiseen ei tullut koskaan tilaisuutta. Siiri joutui kokemaan myös isänsä kuoleman 1950-luvulla, eivätkä äiti ja tytär puhuneet siitäkään keskenään. Vanhin veli kuoli nuorena keuhkotautiin, jota tuohon aikaan oli paljon. Menetykset aiheuttivat kertojalle surua, jonka lisäksi hänen mielessään oli koko ajan partisaanien hyökkäysten aiheuttamia muistoja, painajaisia, häpeän ja syyllisyyden tunteita sekä vihaa, joka kohdistui neuvostopartisaanien ohella pitkään myös suomalaisiin kommunisteihin. Siirin ystävyysuhteet ikätovereihin jäivät pinnallisiksi, mutta tulevaan mieheensä hän tutustui kuitenkin nuorena ja meni pian naimisiin. Perheeseen syntyi kolme lasta. Pakenemista koskevat painajaisunet jatkuivat ja niitä on vieläkin. Kauhistuttavimmassa painajaisessa pari vuotta ennen haastattelua hän tunsi kylmän pyssyn piipun kohdistuvan niskaansa ja sen kosketus tuntui iholla vielä herätessäkin. Samalla alkoi pari tuntia kestänyt sydämentykytyks ja siihen liittyvä pelko sydäninfarktista. Myöhemminkin sairaalahoitoon johtaneita rytmihäiriöitä on esiintynyt ja ne ovat alkaneet useimmiten silloin, kun Siiri on ollut käymässä partisaanien tuhoamassa kotikylässään.

Viime vuosina Siiri on pohtinut elämäkokemuksiaan ja ruvennut ajattelemaan, että partisaanitkin ovat tavallaan uhreja raakojen tekojensa vuoksi. Hän ei ole voinut uskoa, että kukaan pystyisi syyllisyyttä tuntematta kantamaan muistoa kahdeksan kuukauden ikäisen vauvan murhaamisesta petäjään hakkaamalla. Vihastaan Siiri on päässyt myös pohtiessaan, että ”*se on sisältä nakertaessaan pahempi kuin syöpä*”. Ajatellessaan partisaaneja uhreina, hän on antanut heille mielessään vähitellen anteeksi, mutta traumaattisista muistoistaan ja painajaisistaan hän ei ole vapautunut. Usein hän on miettinyt sitäkin, kuinka kauheata vuosikymmenien ajan jatkunut vaikeneminen on ollut. Vaikeita hänelle ovat olleet myös äitinsä viimeiset vuodet terveyskeskuksessa, missä hän näki kauhukuvia sänkynsä yläpuolelta kohdistuneista aseista.

Kertojan elämässä on myöhemminkin ollut vaikeuksia. Hänen aviomiehensä on kuollut, ja hän on menettänyt myös muita läheisiään. Kaikista vastoinkäymisistään huolimatta hän on kyennyt toimimaan luovassa, sosiaalisessa tehtävässä ja kohdannut elämäkumppanin, jonka kanssa hän on vihdoinkin pystynyt käymään läpi kokemuksiinsa ja niihin liittyneitä tunteitaan. Yhteiseksi harrastukseksi heille on tullut puutarhanhoito ja rakentaminen.

7. Elämänvaiheiden kuvaaminen

7.1. Huutolaiskertojien elämänvaiheet

7.1.1. Lapsuus ennen huutolaisuutta

Kun lapsia jäi 1900-luvun alussa usein orvoiksi, heistä osa sijoitettiin kunnan toimesta huutolaisiksi vieraisiin perheisiin. Myös sosiaalisesti huonossa asemassa olevien äitien oli monesti luovuttava lapsistaan. Oma lapsuus määritellään poikkeavaksi, kun sitä verrataan oman sukupolven normatiiviseen lapsuuteen. 1900-luvun alkupuolen maalaislapsen marginaalisuus ja ulkopuolisuus oli monitahoista, yhteen piirteeseen liittyvää tai useamman tekijän yhteisvaikutusta. Se liittyi poliittisiin kahtiajakoihin, kulttuurisiin ja etnisiin piirteisiin sekä sosiaalisiin ja taloudellisiin tekijöihin (Tuomaala S 2004, 307).

Haastateltavani olivat sijoituspaikkaan joutuessaan niin nuoria, että heillä oli omasta kodistaan vain vähän muistoja. Ne koskivat tavallisesti turvattomuutta ja puutetta.

Mullahan isä meni rajan taa, ja sitten minä jäin ykstoista kuukautta vanhaksi, ja äitille jäi neljä lasta. Mehän joutuuttiin kuntaan sitten (Eero).

Äiti ja isä oli sieltä Peltolasta. Siellä oli ukin tila, jossa oli yli 400 hehtaaria pinta-alaa, ja kun äiti meni miniäksi sinne tilalle, luvattiin se tila isälle, mutta se anto kuitenkin sen tilan vävyllään, ja me joutuimme lähtemään pois sieltä. Oli kurjat ajat silloin vielä, ja menimme jonkun pirtin nurkkaan. Isäni kuoli siellä, olin viiennellä. Vähän muistan niitä aikoja. Sitten meät vietiin kärryillä kylään, josta äitini oli. Siinä vaiheessa minä joutuin kuitenkin kunnan vasaran alle, kuka minut halvimmalla ottaa (Oskari).

Vuonna 1918 syntyneellä Laurilla oli kuitenkin paljon kerrottavaa kodistaan, vaikka hänkin oli vasta vajaan viiden vuoden ikäinen, kun ison perheen lapset myytiin huutokaupassa. Hänen kotimökkinsä oli kilometrien päässä kylästä eikä sinne ollut tietä. Vanhemmista ja pienempien sisarusten syntymästä miehellä oli mieluisia muistoja. Laurin isän elämä päättyi kuitenkin pian. Hän oli liittynyt punakaartiin, mutta ei ollut ehtinyt ottaa osaa taisteluihin tai osallistua muuhun toimintaankaan, vaikka hänet tunnettiin niin kiivasluontoisena kommunistina, että hän aiheutti joissakin henkilöissä pelkoa. Savotassa häntä hyljittiin, mutta kotiin häntä aina odotettiin. Toimeentulo oli niukka, mutta perheessä ei kuitenkaan nähty nälkää. Lauri kertoi isänsä suuttuneen tahallisesta ärsyttämisestä ja joutuneen kahden miehen kanssa tappeluun, jonka seurauksena hän kuoli sairaalassa. Äiti jäi siten yksin lastensa kanssa.

Joku metsänvartija toi sen sanan meille, ja minä muistan, kuinka äiti itki ja rukkoi Jumalaa, että tämmönen on käyny (Lauri).

Haastateltavieni perheissä oli pulaa ruoasta, vaatteista ja kengistä.

Kengistä oli uupelo toisinaan, että vuoronperästä piti käyä ulukona, kun ei tahtonu olla semmosia kenkiä, ja sitte kevyällä avojalakasin juostiin pälvivistä päläviä ja kuusen juurella sitte lämmiteltiin auringossa jalakoja, että kyllä se puutteellinen se kampe oli ja enkä sitä kyllä ihimettelekään (Lauri).

Naapurin apu saattoi olla ainoana sosiaalisena turvana perheen selviytymisessä.

Mielisairas tappo minun isäni, joka oli täältä. Äiti oli myös aivan läheltä kotosin. Se oli Venäjän vallan aikana syntyny, eikä siinä ollu pappia, joka ois vihkinny heitä. Kaikki lapset, tai ei kai kaikki, mutta mie olin ainaki eri isälle. Meitä oli kolme poikaa ja yks tyttö. Mie olin nuorin. Täällä oli silloin sitä näläkäaika. Sillon oli semmonen metsänhoitaja tässä lähellä. Se piti huolen köyhistä. Se pani rengin tuomaan, kun meillä ei ollu mettää eikä muuta, niin se toi halakoja (Taavetti).

Taavetti oli kahdeksanvuotias, kun hänen äitinsä kuoli tapaturmaisesti jouduttuaan jo aikaisemmin kunnalliskotiin. Lapsi otettiin ensin perheeseen, josta hänet siirrettiin pian huutolaiseksi. Elli joutui sijoitusperheeseen vanhempiensa kuoleman jälkeen, ja Helka myytiin huonojen kotiolosuhteiden vuoksi kuten hänen muutkin sisaruksensa, joiden kohtalosta hänellä ei ollut mitään tietoa. Hänen vanhempansa eivät olleet naimisissa. Isäänsä kertoja piti juopottelevana hullttona, joka ei huolehtinut perheestään vaan jätti sen.

Joissakin tapauksissa huutolaisuus oli väliaikaista, ja lapsi pääsi takaisin vanhempiensa luokse olosuhteiden parannuttua.

Isällä ei ollu vakituista taloa silloin. Mie olin kuuen-seittemän vuojen vanha, kun tuothin Rajalaan. Teki (isä) sitten semmosen oman mökin taasen siihen. Siinä me olimma niin kauan, ku alako se vuojen –18, elikkä se Suomen keskinäinen sota. Ne isän veit jonnekin. Se oli poissa kuitenkin kotoa. Mie en tiä, minne se joutu. Ei se so-vassa vielä ollu, mutta kuitenkin oli poissa. Se oli kuus kuukautta, ja meijät viethin. Meitähän oli iso sakk, ykstoista vai kakstoista henkiä, aivan kaikki pentuja. Mie jouvuin Haukiniemen. Siinä olin huutolaisena. Mie olin siinä toista vuotta. Sehän (isä) nouti sieltä kaikki muukki pois ja meni siihen samhan mökkiin, mistä lähtiki. Sitte menthiin sinne Korpelaan. Isällä ko ei oikein ommaa taloa ollu. Se on aina ryyppänny ja halunnu pois ja lähteny toishen paikkaan (Lennart).

Vaikka kertomukset lapsuuden kodista sisälsivät usein kuvauksia puutteesta ja menetyksistä, niissä oli myös hyviä muistoja.

Ei ollu muuta ko se yks sänky, jossa isä ja äiti nukku ja pienimmät lapset, kaks pienintä lasta, ja meillä muilla oli laverit, lattialle tehtiin aina vuoteet. Ei meillä kylmä ollu. Takassa piettiin talavella melekeen joka ilta tulta. Kyllä se äiti teki leipää, ettei meijän nälissään tarvinnu olla. Äiti oli erittäin huolehtivainen lapsista.

Isä yritti kaikin keinon hommata syömistä ja vaatteita lapsille, että ei nyt aivan oltu niin ku ei mithän ois ollu, että hyvillään aina oliin, kun jotaki (Lauri).

Kotiaan muistellessaan Lauri ei tuntenut katkeruutta, vaan tiesi vanhempiensa tehneen parhaansa perheen hyväksi.

7.1.2. Lapsuus huutolaisena

Kaikki haastateltavat eivät tienneet, missä iässä he olivat joutuneet huutolaisiksi. Valtteri oli ilmeisesti sijoituspaikkaansa mennessään vasta kolmevuotias, ja Elli jo yhdeksänvuotias. Kertojien lapsuuden aikana varsinaisten huutokauppojen pito oli jo harventunut (vrt. Jaakkola 1994, 134). Valtteri ja Lauri kuvasivat kuitenkin huutokauppaa, jossa he olivat kolme- ja neljävuotiaina. Heidän kertomuksensa muistuttivat läheisesti Juhani Ahon Orjamarkkinat-lastua. Lapset olivat vielä niin nuoria, että he eivät ymmärtäneet, kuinka suuri muutos heidän elämässään oli tapahtumassa eivätkä he voineet aavistaa, kuinka pysyvästi heidän siteensä omaisiin saattaisivat katketa, kun perheen jäsenet erotettiin toisistaan.

Porojärvellä oli sitten Hakalan Pekka, niin se otti minut niin sitte, ku huutokauppa tässä kirkonkylässä, semmosessa pirtissä, se vanha pirtti vanhan osuuskaupan pihalla. Se on vieläki se pirtti kopillaan. Niin se siellä piettiin huutokauppa niille lapsille. Kunta silloin ilmoitti sinne kylälle, että täällä ois lapsia, halukkaita, että ne myyään, nyt annetaan elatukselle. Niitä sanottiin kunnan huutolaisiksi. Ne kaheksi vuotta myi kuntaan aina ne huutolaiset. Sitte tuli taasen se huutokauppa ossuuskasalle, ja sinne piti viijä sitten näijen ne lapset, niin Hakalan Pekka kuin kaikki, joilla oli niitä ottolapsia, ja siellä oli tehty sitte semmoset portaat niin ku ennen meiläki oli saunassa alakujaan, niin semmoset puuportaat, ja siihen sitte istumaan meijät laitettiin vierekkäin, kunnan huutolaiset (Valtteri).

Minä olin jotain nelijän vuojen, viiennellä olisinko ollu, niillä seuvuin. Kyllähän sitä meki käsitettiin, että piti olla iliman issää. Meijähän hajotettiin sitte koko perhe. Ne kuuluttivat huutokaupan ja möivät kaiken irtainomaisuuen, ja lapset myytiin huutokapalla. Kunta möi. Se kuulutethin huutokauppa ja sinne tuli väkiä kovasti huutamaan, mitä sitä vähän sitä kamaa oli. Olihan siellä lehemä, ja hevonen oli, ja lampaitaki oli puolikymmentä. Ensin myytiin se irtain omaisuus ja sitte myytiin lapset siellä paikan päällä mejän kotimökissä. Kyllä ne esitettiin joka ainoa, mikä on nyt myynnissä. Ei sitä osannu ajatella. Minun setä huuti minut ja sitte velipojan (Lauri).

Myös kolmas poika huutokaupattiin kylällä, mutta hän ei kertonut myyntitilanteesta.

No sehän oli sillä tavalla, kaheksan vuotta täytin sillon. Paljohan ne jo ajattellee asioita. Se oli ennen, täällä oli niin sanotut kunnanmiehet, elikkä se sosiaalipuolen

mies kylissä. Nehän kuluki siellä. Sehän oli huutokauppa, näijen orpojen huutokauppahan oli kylällä, jossa niitä huuvettiin sillä tavalla, kuka halavimmalla ottaa. Se oli tämä isäntä, tämä Kumpulän Kalle, niin tähän se oli, joka huuti minut sieltä ja otti kyytiin ja toi tämän kairan yli sillon talavella (Eevertti).

Vaikka huutokaupoista luovuttiin vähitellen, muutos ei vaikuttanut huutolaisuuteen.

Mie olin 4-vuotias silloin ko tulín kirkolle, tuota... Mehän jouvuttiin kuntaan, kaikki erilleen. Meijähän kaupattiin, kaikki samassa pompsissa oltiin, ja huutokauppa oli kunnantalolla. Sen verran oli tultu, ettei viety aina nähtäväksikään (Eero).

Eero pääsi myöhemmässä vaiheessa äitinsä uuden perheen hoitoon ja hän oli ainoa, jolla oli tietoa huutolaista koskevista maksuista. Hän muisti vieläkin, että hänestä maksettiin vuodessa sellainen summa, jolla olisi voinut ostaa kymmenen säkkiä jauhoja.

Huutolaisena sijoitusperheessä

Huutolaisaikaa käsittelevissä kertomuksissa puhuttiin paljon isäntäväen epäoikeudenmukaisesta suhtautumisesta, välinpitämättömyydestä, ankaruudesta ja pahoinpitelystä sekä nälästä. Useimpien lasten kohtaama kielteinen, aliarvioiva suhtautuminen sekä henkinen ja fyysinen kuritus muodostuivat katkeriksi kokemuksiksi, jotka jäivät pysyviksi muistoiksi. Biologisen isänsä luokse siirretty Juhani koki pettymyksen todetessaan, ettei häntä pidettykään perheenjäsenenä.

Ei ollu montaa tuntia, ko tuli äitipuoli sanomaan, että ei sitä saa sanoa isäksi, ko se on setä. Niin se oli melekonen isku minulle. Tuli seuraava päivä, niin kyllä minä itkin katkerasti. Minä ikkunassa seisoin ja itkin, että kun minä pääsisin takasin sinne, mistä olen tullukki (Juhani).

Monissa perheissä huutolaislapsia syrjittiin ja laiminlyötiin. Lapsen laiminlyönnissä on kysymys hänen perustarpeidensa, kuten riittävän ravinnon, hygienian ja vaatetuksen tyydyttämättä jättämisestä. Se voi olla laadultaan sekä fyysistä että psyykkistä ja yleensä se liittyy läheisesti fyysiseen ja psyykkiseen pahoinpitelyyn (vrt. Räsänen ja Moilanen 2004, 92). Lapset ovat kehityksensä ja hengissä selviytymisensä osalta perheensä aikuisista riippuvaisia. Tämä riippuvuus luo aivan erityisen traumaattisen tilanteen, kun siihen liittyy pakotusta ja alistamista (Turunen 2004, 198).

No se oli tuppivyö, niin sitä ei paljo tarvinnu, niin se tuppivyö narahti, ja sillä ne ei kai housuja laittanutkaan, että se hyvin vaikutti, ko koltun helmaan kahautti ja veti takapuolelle. Se oli siinä, kö se oma poika oli siinä, niin sehän oli, että jos se jotaki teki, niin se oli, minun huutolaisen syyhän se on kaikki. Joskus sai semmosestaki syystä selekään, että ei tiennykkään, mistä se tuli (Valtteri).

Olin täyttänyt kaheksan vuotta, niin ens kerran sain helakettingillä selekään, ja son tosi, ja yhen kerran löi samana kesänä tuonne niskaan suksikepillä, että tuota puto-sin alas, meni taju kankaalle (Eevertti).

Kurittajana oli tavallisesti talon isäntä, mutta muidenkin perheenjäsenten suhtautuminen huutolaislapsen oli joskus henkisesti ja fyysisesti raakaa. Myös emäntä saattoi olla ankara ja kurittaa huutolaista

Emäntä ei ottanut minua siihen kyytiinkään, ja minun piti juossa, ja muu talon väki pääsi siinä kyytissä. Vaikka ois mahtunukki, ko sanireki, niin siinä ois vaikka kannoilla ollu, mutta ei sitä, se oli juostava (Juhani).

Fyysisen pahoinpitelyn lisäksi esiintyi paljon sanallista pahoinpitelyä, joka ilmeni syyttelynä, moittimisena, väheksymisenä, hylkimisenä ja kontrolloimisena (vrt. Räsänen 2001, 499). Monilla huutolaislapsilla ei ollut mahdollisuutta kokea rakkautta, hyväksymistä ja lohdutusta (vrt. Sinkkonen 2004, 76; Söderholm 2004, 61).

En saanu koskaan hellyyttä. Mulla oli semmonen, sitä sanottiin kaatumatauiksi. Minä olen pikkusena saanu retkahtaa sinne. Ei minua nähny kukaan, minä sieltä televisin omin nokkini (Oskari).

Joissakin paikoissa lapset saivat kokea myös ystävällisyyttä, joka palautti heille uskoa hyviin ihmisiin. Kolme haastateltavaa pääsi siirtymään myöhemmässä vaiheessa äitinsä ja yksi sisarensa perheen luokse. Tällöin heille kehittyi luotettavia ihmissuhteita joilla on tärkeä merkitys ihmisen elämänkulussa, toisen huomioon ottamisessa, ystävällisyydessä ja itsekunnioituksessa (vrt. Pulkkinen 1988, 80).

Työnteko huutolaisuuden aikana

Huutolaislasten työnteko saattoi kestää aamuvarhaisesta iltaan saakka. Monilla heistä oli velvollisuuksia huomattavasti enemmän kuin perheen omilla lapsilla ja siitäkin syystä he tunsivat itsensä alempiarvoisiksi. Ylivoimaisilta tuntuneet työt ja huono kohtelu aiheuttivat usein katkeruutta ja vertailua muihin lapsiin. Leikkimiseen heillä ei ollut yleensä mahdollisuuksia, ja koulunkäynti kärsi liiallisen työnteon ja uupumisen vuoksi.

Parempiosasia olivat ja näin. Kyllä se oli työtä työn päälle. Mie olin 10-vuotias. Koulutehtäville ei ollut aikaa, eikä leikkiminen kuulunut asiaan (Eero).

Lapset vertaavat itseään herkästi muihin lapsiin ja kun he huomaavat toistuvasti olevansa muita kyvyttömämpiä tai huonompia, heidän itsetuntonsa heikkenee. Jos työnteon ilmapiiri on liian vaativa ja ankara, saattaa lasta jäädä vaivaamaan riittämättömyyden tunne. Neuvomisen, opastuksen ja kiittämisen puuttuessa on lapsen mahdotonta tietää, milloin työ on tehty riittävän hyvin (vrt. Räsänen 2001, 504; Ormio ja Porio 2001, 183). Helka, joutui jo pienenä auttamaan emäntää enemmän kuin hänen voimansa ja taitonsa riittivät. Vähitellen hän innostui kuitenkin työnteosta ja alkoi arvostaa oppimiaan taitoja. Emännän suhtautuminen muuttui myönteiseksi, ja Helka teki parhaansa. Myönteinen suhtautuminen oli omiaan vahvista-

maan lapsen itsetuntoa (vrt. Pulkkinen 1988, 79). Sijoitusperheen ja varsinkin vanhempien suhtautuminen huutolaislapsen muovasi myös hänen kuvaansa ympäröivästä maailmasta.

Lauri oli kolmessa sijoituspaikassa, joissa huutolaispojalle määrätty tyotehtävät ja vaatimukset olivat hyvin erilaisia. Hän oli aluksi veljensä kanssa setänsä luona, missä ongelmana ei ollut liiallinen työnteko vaan sen rajoittaminen. Pojat eivät osanneet pitää rajoituksia huolenpitona vaan osoituksena siitä, ettei sedän vaimo pitänyt heistä, eivätkä he vuorostaan pitäneet hänestä. Kielteisesti vaikuttivat myös naapurit, jotka puhuttelivat heitä ”*punikin penikoiksi ja kunnan syöttiläiksi*”. Äitiään he kaipasivat usein. Raskaimmat muistot olivat kuitenkin seuraavasta sijoituspaikasta, missä talon isäntä oli epärehellinen ja antoi pojalle selkäsaunan sekä remminiskuja, kun hän oli paljastanut erään isännän vilpillisistä teoista. Kyseessä eivät suinkaan olleet ainoat lyönnit, vaan niitä tuli useissa tilanteissa. Perheessä Laurilta vaadittiin epäinhimillisen kovaa työtä.

Ne oli semmosia, nättiä koivunrunkoja, niin merkkasi kynällä aina, mikkä rangat pittää päivässä saaha. Se oli lauantaipäivä, ja se emäntä pani minut muihin töihin, ja mulla jäi kesken se sahaus, ja kun se isäntä tuli kottiin kirkolta, niin se oli kattu nu jo rantteella, että poika ei oo sahanukkeaan. Niin ei muuta ku aisaremmiä vähän aikaa perseeseen ja sitten sahhaamaan ne koivut yöllä. Minä olin siinä kaheksan vuotta täyttäny (Lauri).

Isännän suhtautuminen kasvatti pojassa sisua ja vihaa, jota hänen ei ollut helppo hillitä. Pahojakin suunnitelmia hänellä oli isännän suhteen välistä mielessään.

Mikä se muu, totta kai se sama, kun vain selekään annetaan eikä kerkiä tehdä, vaikka kuinka yrittäs ne työt, mitä määrätään. Se oli aamullaki, niin minut herätettiin ensin navettaan. Isäntä ja emäntä jäi nukkumaan. Minun piti riipiä lähes kymmenen kerppua ja ne risut polttaa siellä paan alla ja pattaan kantaa lunta, että sullaa vettä sitten täyteen se pata, ja sitte kun minä sen olin tehenny ja pannu halakoja uuniin, ja sitte piti lantaki kerätä semmosella puulapiolla. Se ei ollu ku neljän lehmän lanta, mutta kyllä se tuntu kovalta. Sitte isäntä pani aina sinne tunkiolle seipään pystyyn, mihin piti aina käyä konttaamassa se lanta. Sitte piti viijä hevoselle puoli sankollista vähintäänki vettä ja heiniä ja sitte sai mennä kattomaan, joko emäntä oli aamusyrrin keittäny. Ei siinä auttanu tunteilla, muuta ku mennä ja tehdä, mihin oli käsketty (Lauri).

Poika tapasi kuitenkin myös ystävällisiä ihmisiä, jotka toivat merkitystä hänen elämäänsä. Mieluisimpana muistona hänellä oli säilynyt vanhuuteen saakka kuva iäkkästä emännästä.

No siellä naapurissa oli sitte semmonen vanha muori. Se jossaki minut näki ja sano niin ku hilijaa, että tuu sie käymään hänen tykönään kylässä. Se aina keitti niska-kahvit mulle. Hänhän on tietenkä kuollu, kun hän oli sillon jo vanha ihminen. Ne oli hyviä hetkiä ja muistorikkaita. Minä näen sen mummon kuvan vieläki (Lauri).

Seuraavassa sijoituspaikassa Lauriin suhtauduttiin aivan eri tavalla, ja hän sai olla isännän justeerin toisessa päässä puita kaatamassa ja oksimassa kirveellä latvoja. Poika tunsi kuuluvansa talonväkeen ja halusi auttaa vanhempia. Hänen sijoittumisellaan juuri tuohon perheeseen oli suuri merkitys hänen kehittyvälle identiteetilleen. Nuoruuden alkuvaihe oli hänen elämässään traumaaja korjaavaa, hyvää aikaa.

Haastattelemani lappilaiset sodan ja pulan sukupolven lapset ajattelivat yleensäkin, että kova työnteko kuului kaikille. Useimmille huutolaislapsille säilytetty työmäärä oli lapsuuden kehitysvaihetta ajatellen liiallinen, mutta he eivät pystyneet aina mittaamaan mielessään sopivuuden rajoja. Periaatteessa kunnan olisi tullut valvoa huutolaisten kohtelua, mutta valvonta jäi ilmeisesti useimmiten tekemättä, ja lasten oli tyydyttävä tilanteeseen.

Vaikka työpäivät olivat pitkiä, tunsi vähän yli 10-vuotias Eevertti jaksavansa.

Siellähän piti olla aamusta iltamyöhään. Siellä kai se piti jaksaa, ei siinä ollu mitään. Ei siinä ollu muuta mahollisuutta. Emännän kanssa suoritettavat tehtävät olivat mieluisia. Sitähän tehtiin tuota...Leiponu minä en oo, mutta tuommosia lihapullia ja semmosia tuli kyllä pyöriteltä, ja tiskannu minä oon (Eevertti).

Eevertti ajatteli, että hänen on kestettävä raskaatkin vaatimukset ja hän oppi sopeutumaan. Hän osasi myös iloita hyvistä hetkistä.

Elämäntavat

Kansalaissodan jälkeiset vuodet ja 1930-luvun alku olivat taloudellisesti vaikeita aikoja, pula-aikaa, jolloin oli paljon suoranaista köyhyyttä. Huutolaiskertojista Juhani, Oskari, Valtteri, Eero ja Lauri puhuivat usein ruoasta ja sen puutteesta.

Siinä ei ollu ko leipää ja sitä velliä. Se oli hapantunut. Leipä oli semmonen, ko sitä taitto, niin koiratkaan ei syö semmosta ruokaa (Juhani).

Tulee mieleen aina, tuota lihakeittoa ko syö, niin muistuu mieleen se, että kun oli lihakeitto, niin se oli mulle jähytetty, että totta se oli niin ku koirallekki annetaan jähytettyinä, ettei vainu pala...Siihen pantiin sitten karkiaa suolaa niin paljon, että ois saanu nakella pois, mutta ei se saanu kunnan syöttäläs nakella, se oli syötävä, mitä oli, niin... ko suolaa syöpi, niin se janottaa, niin sitte ei tartte syyä paljon. Maha on täynnä aina (Eero).

Penkin nokalle tuotiin aina koloppi. Minähän sain siitäki selekäsaunan, kun minä näin, että se emäntä lämmitti jonku luusopan, joka oli koiralle tarjottu, mutta koira ei syöny. Sitte se lämmitti sen mulle ja en minäkään syöny, ja minä olin kolome päivää syömättä. Joka päivä annettiin piiskaa (Lauri).

Muistot nälästä ja ala-arvoisesta ruoasta olivat monen kertojan mielessä kuvaamassa huutolaisajan kurjuutta. Sijoituspaikat vaihtelivat kuitenkin myös ravinnon suhteen. Kertojista Tauno, Taavetti, Kaarlo, Eevertti, Lennart, Helka ja Elli olivat tyytyväisiä ruokaan ainakin jossakin sijoituspaikassa. Äidin ja sisaren luokse muuttaneilla lapsilla, Oskarilla, Eerolla ja Valtterilla tilanne parantui kaikin puolin. He

saivat kylliksi ruokaa ja heitä kohdeltiin tasavertaisesti muiden perheenjäsenten kanssa.

Minä olin niin kö kotona, sain sieltä ottaa ruokaa, milloin vain halusin (Oskari).

No enimmäkseen se oli sillä lailla, että leipää, piimää, maitoa jos sai, niin tämä olikin juhlaa, ja sitte oli sillä lailla, että kalaa ko sai, niin kalaa, ja syksyllä lintua pyyettiin. Leipä oli ruisleipää (Eero).

Maaseudun perheet olivat tavallisesti suuria, ja kaikki lapset nukkuivat yleensä pirtissä, usein lattialla olkipatjalla tai porontaljan päällä. Köyhyyttä oli useimmissa perheissä, mutta erikoisen pahaa puutetta joutuivat kokemaan ruoasta, vaatteista, jalkineista ja huolenpidosta huutolaiset.

Eihän ne olleet varmasti rapiat, mutta totta ne on jonkulaiset olleet. Ko menin toiseen paikkaan, minulla oli miesten kengät, isot ja resuset (Juhani).

Ei meille liienny vaatteita kuin semmoset koltut päällä piti olla, kummallaki samanlainen, ei alushousuja eikä paitaakaan ennen ko kaksi vuotta oltiin siellä (Valtteri).

Kun kylmällä lattialla nukuin, niin mulla alako pissaki menemään joskus housuun ja siitä se oli kans komento. Semmonen satakilonen jauhosäkki, oli aika iso, niin siihen vähän heiniä sissään, ja sen päällä minä nukuin, ja sitte semmonen haalistunu viltti oli päällä, hevosen loimi (Lauri).

Puhtaudesta huolehtiminen tapahtui talon omalla tavalla. Sitä kolttuaki, oiskohan sitä kerran talvessa vaihettu, kun sitä oli täitäkin. Siinä talossaki oli täitä omissa lapsissa ja russakoita niin puhumatta sitte, niin se oli semmonen, että sitä ei ollu sitä siisteyttä siinä talossakaan...Tukkaa ei kammattu talon puolesta koskaan. Kyl-lähän sitä täitä oli, ja kutisihan se, mutta eihän sitä osannu lapsi sitä ajatella, mikä se kutisee (Valtteri).

Helkan ja talon omien lasten vaatetuksesta huolehdittiin kuitenkin yhtä hyvin.

Se oli kaikille sitte sama komento, aina kouluvaathet otettiin pois, kun tulthin koulusta. Muutethin (vaatteet pyhänä), panthin aina puhtaana, ei siis mitään uutta, mutta pestiin ja sillä lailla. (Helka).

Lapsen kehitystehtävänä leikki on tärkeä omien kykyjen ja sosiaalisten taitojen oppimisen kannalta (Dunderfelt 1998, 84). Muutkin kuin huutolaisryhmään kuuluneet veteraanit kertoivat, että heidän lapsuudessaan leikkiminen oli vähäistä. Joissakin perheissä ei hyväksytty omien ja huutolaislasten yhdessä oloakaan. Toisaalta lapset saattoivat itse luoda tilaisuuksia leikkimiseen, vaikka huutolaiskodissa oltiin ankaria.

Kun siinä oli kuitenkin toinen samanikäinen leikkikaverina, niin sitä jotakin leikkiä keksittiin siellä kiukaalla aina, ja isäntä joskus, kun sattu hyvä tuuli, ja kun se pärreitä kisko, sen pihtipärreen ja siitä teki semmosen poron, siitä pärreestä semmoset

sarvet sille porolle, niin semmosten kans leikittiin siellä kiukaalla, mutta se ei nitäkään tehny, omille teki, ja ne sitte hylykäsivät ja me sitte saatiin ne (Valtteri).

Toisessa perheessä Valtterilla oli vapaampaa. Hän sai leikkiä lasten kanssa samoin kuin myöhemmin sisarensa pojan kanssa, jolloin hän alkoi vähitellen tuntea kuuluvansa perheeseen ja olevansa tasa-arvoinen muiden kanssa.

Kyläyhteisö

Naapureista ja kyläympäristöstä haastateltavat eivät puhuneet paljon. Sosiaaliset suhteet jäivät useimmilla vähäisiksi. Laurin eriarvoisuuden tunnetta lisäsivät naapurien ”*punikin pentu*” -nimitykset. Lähellä asuva vanhus toi kuitenkin uskoa parempaan, vaikka päivät sijoituskodissa olivat karuja. Eero kertoi leikkiveroistaan, Eevertti yhteydenpidosta kylän muihin huutolaisiin ja Helka koulutovereistaan, joiden kanssa hän tunsu yhteenkuuluvuutta.

Monen pohjoissuomalaisen sydämeen oli painunut kotoa saatu kristillisyyden, usein laestadiolaisena herätyskristillisyytenä (Jauhola 2001, 173). Varsinkin ennen sotia seurakunnat loivat kylissä yhteisöllisyyttä, ja lapsetkin osallistuivat niihin. Helka omaksumi siellä koko elämänsä ajan säilyneen luottamuksen Jumalaan.

Se oli kauhiata hulinaa, se liikutukseen, ko ne ihmiset tuli. Ne penkit pakkasit kaa-tuilemhan, ko ne lähti kiertelemään toisia, pyytämään anteeksi kaikkia sillä lailla...En mie pelänny koskaan, mie halusin kattoa vain. Sitte oli vain toiveessa, että viikon päästä pääsee seuroihin taas (Helka).

Huutolaisryhmän haastateltavien uskonnollisuutta koskeva kerronta sisälsi kuitenkin enemmän epäilyä ja ulkopuolisuutta kuin muilla haastattelemillani veteraaneilla, jotka olivat käyneet seuroissa äitinsä tai molempien vanhempiensa kanssa. Eero jäi pelkäämään saarnamiehen puheita ja seuravieraiden hurmoksiin tulemista, jota kertomuksissa nimitettiin liikutuksiin tai iloiseksi tulemiseksi. Huutolaislapset eivät voineet puhua sijoitusperheessä tai naapureissa peloistaan, vaan kantoivat niitä vain omassa mielessään.

Sitte tuli muualta joku mies sinne seuran pittoon ja se sai uskon villityksen aikaan siellä. Ne sitten pitivät seuroja joka talossa... Joo, sitä oli (parannuksen tekoa), mutta ei se monta kuukautta kestäny. Tosissahan ne olivat olevinaan, mutta liekkö ne silti olleet (Kaarlo).

Sehän oli uskontoa, ja sitähan puhuttiin siitä maailmanlopusta, ja silloinhan lapsihin tarttuupi se peleko herkästi, ja sitte se olotila, missä siinä minä olin, totta kai se semmonen tarttuu (Eero).

Valtteri, Tauno Taavetti, Lennart ja Lauri eivät puhuneet mitään sijoitusperheen tai kyläyhteisön uskonnollisuudesta.

Koulunkäynti

Useimmat 1900-luvun alkupuolella syntyneet pojat ja tytöt ovat oppineet luku- ja kirjoitustaidon alkeet kiertokoulussa, jonka lisäksi suurin osa on käynyt myös kansakoulun. Vuonna 1916 kirkonkokous hyväksyi ohjesäännön kiertokoulusta. Tämän mukaan kaikkien seurakunnassa asuvien seitsemän vuotta täyttäneiden lasten, jotka eivät kotonaan tai muissa oppilaitoksissa saaneet vastaavaa opetusta, oli käytävä kiertokoulu. Jo huomattavasti aikaisemmin vanhemmille oli annettu opettamisvelvollisuus (Kuosmanen 1978, 166–167). Oppivelvollisia olivat vuodesta 1921 lähtien kaikki 7–13-vuotiaat lapset (vrt. Tuomaala S 2004, 71–73).

Sieltä meiltähän on monta kilometriä kirkonkylälle, niin ei siihen aikaan hevosella tai hiihtamalla lasta panna, ja ko ei ollu pakkokoulutusta vielä siihen aikaan. Sitte se äiti (sisar) oli niin kovaluontonen, että se, ei pahalla, vaan hyvällä pani lukemaan ja laskemaan (Valtteri).

Valtteri, Eevertti, Kaarlo ja Lennart eivät käyneet lapsena lainkaan kansakoulua. Lennart oli kiertokoulussakin vain kolme päivää, mutta hän osallistui sotaväessä kansakouluopetukseen. Haastateltavista kahdeksan kävi kansakoulua (Juhani, Oskari, Tauno, Taavetti, Eero, Lauri, Helka ja Elli), mutta Juhani joutui keskeyttämään sen savottaan menon vuoksi, ja Elli kävi kansakoulua vain kaksi vuotta. Osalla huutolaislapsista koulu-aikaan liittyi ikäviä muistoja, mutta osalla heistä kokemukset vahvistivat itseluottamusta ja uskoa selviytymiseen. Kasvuympäristö ja lapselle asetetut vaatimukset sekä opettajan ja muiden oppilaiden suhtautuminen vaikuttivat koulunkäynnin onnistumiseen tai epäonnistumiseen.

Eero meni kouluun muita nuorempana, kuusivuotiaana. Olot huutolaisperheessä olivat huonot, eikä kukaan tukenut häntä. Kun hän pääsi siirtymään äitinsä uuden perheen luokse, koulunkäyntikin alkoi sujua.

Ite se piti selvitä. Siinä ei ollu paljon aikaa. Joo, ei siinä aikaakaan, mutta kyllä sitä on juuri, että hyvin hitaasti osaa vieläki lukia. No minä en tiä niistä totistuksista oikein, että minkälaiset oli. Sehän saatto olla kateutta esimerkiksi sillä lailla joskus, ko tulin koulusta, niin minä saatoin muutamia papereita repiäki tuota sielä välillä. Että se on, semmonen katkeruus asu, ja sitähän purkaa tietysti johonki sitä (Eero).

Sehän oli koululla valtion asuntola. Oli vähän surkia olla, kun ne panetteli kaikella tavalla, ja opettaja usko. Ne oli tehneet sen päätöksen, että minut kasvatuslaitokselle laitetaan, kun minä aloin jo lyömään takasin valehtelijoita. Johtokunnan puheenjohtaja oli sitte, että hänkipä seuraa sitä poikaa, että minkälainen sankari se on. Niin se oli sanonu, että jos ne pojalle rauhaa antaa, että kyllä se poika pärjää, että hän ei oo ennäällä kannalla, että kasvatuslaitokseen pannaan, vaan pannaan kuri oppilaille, että ne ei saa kiusata ja valehella. Niin se peruuntu se kasvatuslaitos ja helepotti palijon se oloja, ko kolomannelle luokalle mentiin, niin ei meillä ollu ennäällä ongelmia mittään. Mulla muuttu kokonaan, että minä olin niin ku

muutki ihmiset. Ja sitte ku minä sain semmosen paikan, kun ens kerran menin lomalle, niin se sano, että tuu aina tänne, kun sulla tulee loma. Minä tein paljon töitä aina ja halusta tein, kun minä sain ihmisarvosen kohtelun. Niin kauon ku minä olin koulussa, niin minä olin siinä samassa talossa (Lauri).

Helka muisteli mielellään kouluaikaansa, jolloin hän tunsi kuuluvansa lasten joukkoon samanlaisena koululaisena kuin muutkin. Merkityksellistä hänelle oli sosiaalisten suhteiden muodostuminen.

Rippikoulusta kertoi yhdeksän huutolaisryhmän haastateltavaa, ja todennäköisesti kaikki muutkin kävivät sen. Rippikoulun sanoi kokeneensa myönteisenä neljä kertojaa.

Monesti kävi niin, että kirjanoppinu (kansakoulun käynyt) ei tienny, ja minä tiesin, kun minä osasin katkismuksen kannesta kanteen, kun menin, ja raamatunhistorian niin ulukoa, että mulla oli niin hyvä muisti, ja minä luin niin paljon (Valteri).

Eevertin kiertokoulun käynti oli jäänyt lyhyeksi eikä hän saanut sijoituspaikastaan mennä rippikouluunkaan, jonka hän suoritti vasta ennen naimisiin menoaan.

Itsenäistyminen

Harvat huutolaiset puhuivat lapsuutensa ajatuksista ja tulevaisuuden toiveista. Heidän sosiaaliset olonsa olivat huonot, ja selviytyminen päivittäisestä elämästäkin oli heille usein vaikeaa henkisesti ja fyysisesti. Juhani oli tottunut työntekoon ja hän oli jo nuorena valmis lähtemään talosta, jossa häntä kohdeltiin huonosti. Helka kertoi halustaan selviytyä ja auttaa muita ihmisiä.

Minä ajattelin, että kunhan minäki taas saan omituista leipää, kun kasvan vielä (Juhani).

Mie sanoin, että ootapa, ko mieki vielä jotain tehen tässä, ja niin olen päässy sitte elämässä, niin on ollu perhe ja on ollu hyvä olla. Mulla oli aina halu, että mie pääsen sitte omaan elämään. Sen mie sanon, että se pittää yrittää, ja mie yritin kaikkia. Mie rukoilen, että anna rakas Jumala terveyttä minun kestää ja olla ihmisten apuna (Helka).

Huutolaispaikasta lähtöön liittyi useimmilla itsenäistymisen tarvetta ja halua tulla toimeen omillaan. Tauno ja Helka olivat jo aikuisuuden kynnyksellä ja he olivat valmiita hakeutumaan töihin. Varsin pikaiselta tuntui sen sijaan Oskarin ja Taaveitin päätös lähteä talosta ilmoittamatta kenellekään aikomuksistaan. Vuosien ajan he olivat joutuneet saamaan moitteita, tekemään raskasta työtä ja kokemaan alempiarvoisuutta. Jatkuviin töihin, vaatimuksiin ja moitteisiin liittyi myös Eevertin lähtö huutolaispaikasta. Kun häntä moitittiin pyhäkoululäksyistä, joita hän ei ollut voinut savotassa lukea, hän toteutti suunnitelmansa nopeasti, eikä kukaan kysellyt hänen peräänsä.

Minä sanoin isännälle, että soli nyt viimeinen kerta, ko minä käyn pyhäkoulussa. Sitte oli kaks viikkoa kulunu, niin se emäntä käski pyhäaamuna pyhäkouluun. Minä

sanoin, että minä en lähe. Isäntä mölähti, että sehän on mentävä. Minä, että ei mee kauan ennen kuin minä lähen. Se kypsyy mulla siinä sillä tavalla, että ku isäntä sano, ettei se ossaa lukia, ei sitä panna rippikouluun. Minä lähin sitte (Eevertti).

Minä aamulla tein kaikki ne puut, tervasin ne omatekoset sukset. Oli kaheksan kilometriä matkaa (äidin luo), enkä ollu ikinä käyny. Minä osasin sitten ja menin. Minä äitile sanoin, että minä en liiku tästä ennen kuin minä ite rupean tienaamaan (Oskari).

Emännälle mie kerran suutuin, kun se sano, että hänen pittää minun takia kirvatakin. Mie en muka ollu tehny sitä ja sitä työtä. Töitähän piti tehdä eikä läksyjä saanu tehdä ennen kuin toiset pani nukkumaan. Mie lähin vain kävelemään ja menin kymmeniä kilometrejä ilman mitään päämäärää. En mie aatellu muuta kuin, että mie halusin lähtiä pois sieltä (Taavetti).

Lauri kertoi katkaisseensa huutolaissiteet 14-vuotiaana koulusta päästessään. Hänen viimeiset sijoituspaikkansa olivat olleet hyviä ja antaneet tulevaisuuden uskoa. Tukena oli myös työnjohtaja, joka järjesti hänelle palstan kuivalta paikalta, missä hän selviäisi aluksi huonoista, vuotavista kengistäkin huolimatta.

7.1.3. Nuoruus ennen sotaa

Useimmat huutolaispojat olivat nuoruutensa aikana maa- ja metsätöissä. Työpäivät saattoivat olla pitkiä, ja palkat olivat pieniä. Miehet asuivat tavallisesti savottakämpissä. Elli oli kotiapulaisena ja myöhemmin saksalaisten töissä, joissa hän sai hyvän palkan. Omaistensa luona asuvat pojat antoivat ainakin osan palkastaan perheen käyttöön. Savotassa he söivät miesten mukana.

Se oli vahavaa ruokaa (savotassa), aamulla perunat ja sianlihakaristys ja sitte ilta-puuro ennen nukkumaan menoa. Niitä ruokia minä oon kai ikäni syöny enkä oo tämän lihavammaksi tullu, enkä sairaaksi (Eevertti).

Monet miehet kertoivat mielihyvystä, joka liittyi töihin ja uskoon omista voimista. Nuoruus ja myönteisesti muuttuneet olosuhteet olivat huutolaiskertojille alkuna elämään, jossa he olivat tasavertaisia muiden kanssa.

Kävi miten kävi, minä koetan mennä tässä eteenpäin, ite omin voimin. En minä viittiny olla työttä, kun minä hajin vaikka mistä työtä. Multahan parani tilanne kummasti, sain vaatteet päälle (Juhani).

Minä ajoin hevosta. Minulla oli hevosen tuntemusta. Isännällä oli ori, ja kaikki ei hyväksyneet sitä, koska se oli heidän mielestään liian viriä. Mie selvisin sen kanssa. Tapasin minä nuoria, mutta minua kunnioitettiin enemmän kuin poliisia. Mie silloin pienenä harjoittelin voimia ja kaikki tiesivät, että jos minun käsiini joutuu, niin siinä ei ole leikkimistä (Taavetti).

Vaikka useimmat kertojat vapautuivat huutolaisajan turvattomuudesta, aliarvioiva ja kielteinen suhtautuminen aiheutti Eerolle huonommuuden ja katkeruuden tunnetta, joka jäi itämään epäluuloisuutena. Äitiinsä ja isäpuoleensa hän luotti, mutta ympäröivään maailmaan hän suhtautui epäillen. Eriarvoisuus ja kuritus eivät unohtuneet ja ne saivat aikaan näyttämisen tarvetta.

Minulle alko tulla sitä ylpeyttä siinä mielessä, koska se oli ollu sillä lailla, että nämä jotka kuvitteli olevansa tuommosia rikkaita, niin minun piti päässä samalle tasolle ja vähän ylikin vaatteissa, tuota että sen näyttää, joo. Menin kirkolle juhannuksena ja kävelin monta kertaa sen raitin ees takasin. Näytin, että mulla on semmonen, niin uuen lippalakin ostin, joo. Oli komia olo! Sattu saje tulemaan heti...Se ei ollu oikein hyvä, se siinä meni pilhan koko homma.

No sehän on selvä, että tämä varmasti johtu siitä, että sitä kun poljettiin silloin pienenä, ja kun nämä talon pojat ja tällä lailla, ko ne piti vähän niin ko toisen, semmosen kansalaisena, että heillä on seittemän ikkunaa talossa, tuota, täällä meillä ei ollu yhtään, niin ehkä se tämmösestä johtu (Eero).

Biologisen isänsä luokse siirtynyt Juhani joutui kokemaan vierautta ja kovuutta, jotka aiheuttivat katkeruutta. Siitä ei kuitenkaan muodostunut hänelle ominaispiirrettä, vaan työn ilo, vastuuntunto ja kiintymys omaan perheeseen tulivat hänen keronnassaan eniten esille.

7.1.4. Sotaväki- ja sota-aika

Sotaväki

Kaikki huutolaisryhmän miehet kävivät sotaväen, jota monet veteraanit nimittivät ”vakinaiseksi”. Juhani ja Kaarlo lähtivät sinne jo asevelvollisuusikää nuorempina.

Minähän menin vuonna -41 syyskuun ensimmäisenä päivänä palvelukseen. Täyet miehet menivät silloin armeijaan, niin mie, että se pitää lähtyä (Kaarlo).

Lauri meni sotaväkeen talvisodan aikana, mutta hän oli ollut jo sitä ennen luutnantin lähettinä kuljettamassa viestejä tunturialueella. Monet kertojat puhuivat armeijan kurista ja simputuksestakin, josta he eivät joutuneet kuitenkaan kärsimään. He tiesivät, että palveluksesta selviää parhaiten sopeutumalla ja tekemällä tehtävänsä kunnollisesti. Pääpiirteissään sopeutui myös Lauri, joka sanoi kuitenkin ”*panneensa joskus kampoihiin puhumalla*”, vaikka hän ymmärsi, että upseereja täytyy totella. Juhani, Taavetti, Kaarlo ja Lennart kertoivat hyvästä kunnostaan, josta sotaväessäkin oli hyötyä.

Muistot aika mukavia, kuri semmonen keskinkertanen. Simputusta oli. Joka teki net, niin pääsi vähemmällä, mutta joka ei meinannu tehdä, niin niitä simputettiin (Tauno).

Meillä oli semmonen rangaistus, että annettiin remmiapelia. Sitä ei annettukaan muusta kuin varastamisesta. Ei se mulle mitenkään. Minä olen aina ollu esimiehiin suhtautuvainen (Taavetti).

Valtteri, Kaarlo, Lennart ja Lauri puhuivat asevelvollisten kesken vallinneesta hyvästä hengestä. Kukaan muukaan ei sitä moittinut.

Se keskeinen asevelvollisuushenki, se oli hyvä, ei siellä paneteltu eikä siellä puolueista sillä lailla puhuttu... Niin ja siitä sodasta, ei sitä tuomittu eikä moitittu oikias-taan ollenkaan, eikä niitä herroja, ei niitä paneteltu eikä moitittu. Semmoset tietenki yksilöt, jotka kerta sinkkuroi eivätkä niin ku käsky oli, niin semmosethan niitä herroja vähän moitti, mutta sehän taas on niin pikku prosentti (Valtteri).

Asevelihenkeä sanoi hyväksi myös Lauri, vaikka hän oli ajoittain eri mieltä upseerien kanssa. Arto Jokinen (2006, 153) totesi tutkimansa kirjallisuuden perusteella, että talvisodan henki oli ytimeltään miesten välisen solidaarisuuden osoitus. Se yhdisti kahtia hajonneen kansan, sai miehet taistelemaan ylivoimaista vihollista vastaan toisinaan täysin epätoivoisessa tilanteessa ja valoi heihin uskoa sodan päämääristä.

Rintamalla

Kaikki huutolaisryhmän miehet olivat sota-aikana rintamalla tai rintaman välittömässä läheisyydessä. Heitä oli taistelulähetteinä, kiväärimiehinä, autonkuljettajina, kokin töissä ja partioitehtävissä.

Kaks vuorokautta siinä ammuimme ja pijätimmä niitä, sitä koko porukkaa niillä mitättömillä asseilla. Parempaa asetta ei ollu. Se piti mennä tuonne Venäjän puolelle niin kauas kuin pääsi, olimme kolome vuorokautta. Siellä oli melekeen toista metriä lunta. Me kaivoimme semmosen, siellä kattothin, ko niitä tuli kauhian paljo, venäläisiä (Lennart).

Suurin osa kertojista kohtasi rintamalla pelon tai oli ainakin ajatellut sitä. Pelon luonne muuttui sodan aikana. Osa puhui turtumisesta tai tottumisesta. Pelkoa tunnettiin esimerkiksi heti alkuvaiheessa, jolloin sota näyttäytyi todellisena ja peruuttamattomana. Se saattoi joskus tuntua ylivoimaiselta, mutta kertojat pystyivät kuitenkin hallitsemaan sen.

Kun sota sytty ja meille piettiin ensimmäinen iltahartaus ja tämän iltahartauksen jälkeen piti lähtiä kivääri kädessä, sieltä kuulu jo ammunta, niin siinä se tuntu, että mihinkähän tässä nyt jouvutaan. Lomalta tullessa se peleko oli niin kova, että kyllä minä jo omassa hengessä käpykaartiaki kuvittelin, mutta en kumminkaan. Minä, että kyllä minä menen sinne (rintamalle) (Juhani).

Kyllähän se peleko on, kaikillahan se on, mutta toinen ei näytä sitä. Kyllähän sitä oli, mutta se piti koittaa hallita. No vihollista pelkäs eniten. Vangiksi joutuminen, sehän se on. Kaatumistahan ei kannata pelätä (Kaarlo).

Se oli aina se neljä panosta puseron taskussa tai takin sisätaskussa, sillä tuo oli suurin pelko, joka vapisutti sotaväkeä, että jos venäläisen vangiksi joutu ja niiden rääkättäväksi joutu, niin se oli kaikista suurin peleko. Mutta tuo oli, että sitte oli neljä panosta aina sitä vasten, että joka joutuu Venäjän vangiksi ja näkkee, että tilanne on niin, että minä en pelastu, niin silloin ei muuta ku ainaki on sillä sitte panokset, että saa ittensä tuhota, että ei tartte niitä kärsimyksiä kärsiä. Venäjäki, sehän niin kauhiasti rääkkäsi niitä ihmisiä, ja puolin ja toisin, menepä ja tiedä (Taa-vetti).

Pelosta miehet tuskin puhuivat rintamalla keskenään, mutta sitä uskottiin olleen kaikilla.

Vaikka huutolaiskertojien kristillinen kasvatus oli lapsuudessa koulun antamaa opetusta lukuun ottamatta vähäistä, tuli joissakin rintamakertomuksissa esille Jumalan antama turvallisuuden ja kiitollisuuden tunne.

Minä ajoin sen miinakentän yli ja sitte semmosella tuurilla, että ei minun alla räjähtäny, ku venäläiset oli pannu siihen hiekkakankaaseen niin syvälle ne miinat, ku mulla ei ollu ku laatikko tykinammuksia vain. Ne tykit veivät jo vetämällä, ku siinä meillä meni ensimmäinen auto miinaan, niin siinä ei saatu ajjaa mejän muitten. Sitte tuli, että kiireesti viijä ammuksia, että kävi miten kävi, että ajjaa, että ku se on tykinki kestäny vettä, ku siinä ei oo kuormaakaan, että oli ne miinat niin syvälle laittanu, että ne ei räjähtäneetkään. Kyllä siinä piti olla Jumalan siunaus, että kaks tuhatta miinaa yli ajoin eikä räjähtäny. Kyllä minä kiittelin Jumalaa. Siellä kyllä tosiaan niin tuli se Jumala mieleen (Lauri).

Joidenkin kertojien mieltä rauhoitti usko kohtaloon.

Sehän tuntuu siltä, ko siellä alakaa kavereita kaatumaan aina sillä tavalla, että joka päivähän sitä kaatu ja havottu, niin se tuntu, että eihän täällä eletä kauan. Ei siitä mihinkään pääse, se olla täytyy, että se jotenki, jolle ei ole tullakseen, sitä ei tule. Siinä oli vain, että kuka seleviää tästä hengissä ja kuka ei, että ei siinä sen kummempaa (Eevertti).

Vaikka monet uskoivat rintamalla kohtaloon ja ajattelivat, että vihollisen seuraavan hyökkäyksen aikana saattaisi olla hänen vuoronsa haavoittua tai kaatua, oli aseveljien ja omaisten kaatuminen monesti vaikea kohdata.

Monet miehistä kertoivat sota-ajan asevelihengestä. Siitä puhui myös Lauri, vaikka hän katsoikin, etteivät vuoden 1918 haavat olleet vielä arpeutuneet. Eeron vastauksista tuli esille ajatus *“kuppikuntaisuudesta”*. Saman kertojan lapsuuden ja myöhempienkin elämänvaiheiden kerronnassa esiintyi usein mainintoja eriarvoisuudesta.

Kyllähän se tietysti oli hyvä ja... Mutta ihmiset on ihmisiä, jopa aseveljiä. Kyllä se aina se oma kuppikuntansa tuli siinä, jossa oli se henki. Se oli oma kuppikunta, sanoisinko heimoja, sanoisinko, että karjalaiset, hämäläiset ja porilaiset ja tämmöset niin ku äitin evakkopaikkahommassaki, niin kyllä se kuvastu sielä. Kyllä se oli sillä

laila, että me saman perän asukkaat, niin enempi me tunnettiin sitä yhteenkuuluvaisuutta, läheisyyttä (Eero).

Useissa haastatteluissa ilmeni yhteisenä pyrkimyksenä vihollisen pitäminen poissa maasta. Kaksi kertojaa, Valtteri ja Lennart, korostivat sitä, etteivät poliittiset puolueet merkinneet mitään sodassa.

Se ennen kaikkea, se tuki näissä sodissa, eihän siellä puolueista, ei siellä riIELTY niin kuin nyt eduskunnassa ja tuolla, ei siellä riIELTY mitään eikä puoluetta niin jauhettu, että sinä oot sosiaalidemokraatti, sinä oot kommunisti, sinä oot joku maalaisliittolainen tai muu, ei, ne oli kaikki samassa, yhtä puoluetta (Valtteri).

Yhteishengestä puhuessaan monet haastateltavat sanoivat, että ilman sitä he eivät olisi sodassa selviytyneet.

Ryhmän kymmenestä miehestä kahdeksan vammautui. Tauno palellutti jalkansa, ja muut haavoittuivat, osa kaksi tai kolmekin kertaa.

Niin ei kulunu ku muuan sekunti, kun tulla pamahti siihen montun pohojaan...Sillon meni mullaki tuosta manttelistaki läpi ja sitte tuli tänne jalakaan. Se oli vain semmonen, että siinä on tietenkin, kun on kova kipu, niin eihän siinä muuta oo, mutta se auttava käjen tunne, että sen näkkee, että minua autetaan (Valtteri).

Se tulla sähähti aivan siihen. Siinä ko tunsin jalan, että se oli niin ko poikki. Se kesti kauan ennen ko tuli auttaja sitte... Niin hän otti minut selekäänsä ja konttasi. Sitte ei muuta ko paareille ja sitten sitä päästiin eteenpäin menemään. Minä en ole koskaan nähny niin kaunista järven rantaa ko siinä näin. Ei mulla hätää tullu, ei että semmosta hätää oikein, että jollain tavalla minä olin niin ku lukittu (Eero).

Jatkosodassa lievästi vammautunut Lauri haavoittui vakavasti Lapin sodassa, missä hän joutui lähitaisteluun nuoren saksalaisen sotilaan kanssa.

Huutolaiset olivat jo nuorina joutuneet päättämään omista asioistaan. Sodan aikana he saattoivat ottaa kantaa myös vammojensa hoitoon tai päällikön antamiin määräyksiin.

Sitte tuli se everstiluutnantti, suomalainen lääkäri, ja sano, että sullahan on tämä käsi tämmönen, että tähän korjataan. Minä sanoin, että onko se luutnantti sitä mieltä, että se varmasti paranee... Sano, että ei missään mielessä hän mene vannomaan. Minä, että ko se on minun käsi ja annetaan se olla tuommosena. Seuravana aamuna tuli litterat (Valtteri).

Vaikean vammautumisen seuraukset säilyivät pysyvinä vaivoina, jotka ilmenivät usein toimintakyvyn rajoitteina.

7.1.5. Sodan jälkeinen aika

Rauhan aikaan siirtyminen merkitsi sotavuosien jälkeen odotettua elämänmuutosta kaikille suomalaisille. Useimmat kertojat, kuten suuri osa rintamalta ja evakosta palaavista Lapin asukkaista oli menettänyt kotinsa. Jokainen lappilaisen yhteisön jäsen lapsista vanhuksiin joutui kohtaamaan kasvatusten ja omakohtaisesti poikkeusajan muutokset. Kukaan ei jäänyt niistä osattomaksi tai ulkopuoliseksi (Lähteenmäki 1999, 220). Työnteosta tuli minähallinnan arena ja sodan jälkeisen identiteetin määrittäjä (Kirves ym. 2008, 227). Työnteko aloitettiin heti. Se oli monesti keino selviytyä sodan henkisistä vammoista ja se oli välttämätöntä, jotta päästäisiin elämisen alkuun. Kaikki huutolaiskertojat olivat kotoisin maaseudulta ja he olivat tottuneet maa- ja metsätöihin, joita useimmat, jopa ryhmän vaikeimmin vammautuneet sotainvalidit, ryhtyivät tekemään. Elli solmi avioliiton pian sodan jälkeen. Helka oli naimisissa jo sodan aikana. Molemmat jatkoivat jo lapsuutensa aikana oppimiaan talous- ja navettatöitä.

Tänne ko tulin yhen kaverin kans, silloli verkkoja siinä kotona. Niin sillon, ko oli säätä sen verran, pantiin verkkoja tuonne järveen, ja siellä sai siikaa, sai kallaa. Siinä ei ollu mittään muuta ko usko tulevaisuuteen, luottaa enemmän hartiapankkiin (Eevertti).

Minä tulin kotikyllään ja sitte vain savottatöihin. No sitähän oli hyvässä kunnossa, kun oli marssinu. Se täyty tehdä töitä, että sai rahhaa ja ruokaa. Minä sitte TVH:ssa olin, mutta se tuntu, että siinä saapi huonoa palakkaa, niin lähin uittoon (Kaarlo).

Se jatku se työnteko, ku se parani. Vajavan vuojen se kesti ennen kö se oikeen alako kestäämään. Minä oon ihmetelly tätä, että miksi tämä on, olen siksiki ihmetelly tätä, että se ei ole löysänny...Luojan siunaus, että niin paljon terveyttä ollu, että on kestäny. Se tuntu mukavalta, ku kaikki toteutu, mitä ajattelin, että lehemäki – niin kolomesta lähettiin ja oliko kuuen vuojen sisällä 38 (Valtteri).

Kaikesta muusta oli puutetta paitsi työstä. Kotien, teiden ja siltojen lisäksi ihmismielet olivat jälleenrakennuksen tarpeessa. Oli käännettävä katse menneestä tulevaan, luotava luja usko siihen, että edessä oleva olisi mennyttä valoisampi ja vahvistaisi myös menneisyyden kärsimysten merkityksen (Tuominen 2003, 117). Useimmissa kertomuksissa oli kuultavissa työnteon eetos. Eeron huutolaisajan kokemuksista syöpyneet katkeruuden ja eriarvoisuuden tuntemukset nousivat esiin sodan jälkeenkin. Hän oli tyytymätön työhönsä, jonka vuoksi hän joutui olemaan paljon poissa perheensä luota. Kun vaimo kuoli varhain, hänen oli järjestettävä myös lasten hoito.

Kyllä se äiti on äiti, ei siitä päässä mihinkään. Kyllä se ihminen, ko se on luotu, niin kyllä se on luotu äiti äitiksi. Kyllähän minä kiukuttelen, että minähän ennen sanon, että voimattoman vihanen, ei se mitään merkitte, se on sellaista, että näistä huutaa yhteiskunnassa, että kuinka sitä autetaan. Kaupungissa sain sen kodinhoita-

jan. Viikon se oli meillä. Sitte sairastu herran rouva, ja hänen piti päässä etelään lomalle, niin tämä otettiin meiltä pois. Kirkosta sitte diakonianainen kävi sielä, tulee siihen... ”Kuinka te voitte?” Ei viittiny sen vertaa tehä, että ois pessy sen lapsen. Se apu, se yhteiskunnan, kyllä se oli, että se on vain tuota sanaleikkiä tuommosissa paikoissa (Eero).

Oma osansa jälleenrakennusta olivat maanhankintalain mukaiset rintamamiestilat sekä luovutetuilta alueilta siirtyneiden asuttaminen viljelys-, asuntoviljelys- ja asuntotiloille eri puolelle Lappia (Tuominen 2003 121). Rintamamiestilan saivat Oskari, Eevertti ja Lauri. Tilat sijaitsivat useimmiten korvessa. Niitten saaminen viljely- ja asumiskelpoiseksi vaati molempien puolisoitten uurastusta. Taloudellisten vaikeuksien lisäksi perheissä oli muitakin huolia.

Neljäkymmentäseitsemänhän sitte kuoli ensimmäinen lapsi. Se kuoli heti toista kuukautta jälkehen, liekö ollut kätkytkuolema, vai mikä se oli. Siihen aikaan ko terveitä oltiin, niin eihän siinä ollu mittään, ko perhettä tuli, niin sehän piti olla tyytyväinen – jos oli terveenä. Kuolihan meiltä keltatautiin yks tyttö...Se kuoli meiltä sitte se toinen poika, joka tapaturmaisesti kuoli kuuellatoista. Oltiin mettäajossa, se ajo hevosta, ja me nuoremman pojan kans sahattiin. Se kuoli siinä. Tämä nuorin tyttärehän, siitä tulee 28 vuotta, kun se kuoli syöpään, alako näkö menneen silimästä (Eevertti).

Eevertin terveydentila oli hyvä, eivätkä työt tuottaneet hänelle vaikeuksia. Koetelmusten vuoksi perhe muutti kuitenkin maantien läheisyyteen.

Huutolaisryhmän kymmenestä miehestä seitsemän ja naisista toinen olivat menneet naimisiin jo sodan aikana. Taunoa lukuun ottamatta kaikki muut perustivat perheen pian sodan jälkeen. He aloittivat yhteisen elämän vaatimattomissa oloissa, joita he eivät valittaneet. Tavoitteena heillä oli kuitenkin hyvän toimeentulon hankkiminen.

Ko ne on kerran yhteisesti hankittu, niin se pittää ne yhteisesti hoitaa. Se on periaate ollu, ettei tartte nälissään panna nukkumaan. Sitä ei oo tarvinnu panna, eikä oo kunnan luukulta oltu jauhoja vailla ikinä. Emännällä oli sitä vanhanaikaista, kato, ku se vitta piti olla näkösällä, ja minä ko olin aikonaan saanu siitä vittasta ja siitä muusta selekään, minä aina taittelin ja nakkasin...Voi, että niistä tuli hyviä syöttöjä (Eevertti).

Pijin niitä pienestä asti mukana, vaikka ne ei paljon töitäkään tehny, mutta niistä on tullu hyviä ihmisiä. Minun lapsia ei ole kyllä hakattukaan, ei ole (Oskari).

Huutolaiskertojat puhuivat paljon lapsista, joille he pyrkivät luomaan helpomman ja paremman lapsuuden ja nuoruuden kuin heillä itsellään oli ollut.

Vaikka työt toivat useimmille veteraaneille uskoa omaan selviytymiseen, he saattoivat nähdä öisin vuosien ja jopa vuosikymmenien ajan toistuvia painajaisunia, jotka veivät heidät takaisin sodan pahimpiin kokemuksiin. Heillä ei ollut tapana puhua mieltään painavista asioista, mutta vaimo heräsi usein miehensä yölliseen huutoon, josta herääminen ei tapahtunut heti. Painajaisunia sodasta näki myös osa

huutolaiskertojista, mutta kukaan ei kertonut nähneensä niitä lapsuutensa huutolaisajasta.

Sehän oli ensinnä minulla se painajainen, ku ne lentokoneet, ku ne aluksi uniin. Niitä kesti lähes kymmenen vuotta. Ensialakuun ne tuli, mutta sitte alako hilijalleen niin, ku että väheneen. Sitä minä en tiää, että huusinko minä, mutta minä koitin niin ku unissaan kontata pakkoon (Kaarlo).

Sodassa olleiden miesten vuosikymmeniä kestänyt vaikeneminen merkitsi joillekin oman sisimpänsä suojelemista ja sotaan liittyvän ajattelun välttämistä. Painajaisunilta vaikeneminen ei kuitenkaan suojannut ja se saattoi olla osaltaan aiheuttamassa yöllisten kauhukuvien toistuvaa, piinallista kokemista.

7.1.6. Ikääntymisen aika

Menneisyys kulkee mukana kaikkien elämässä ja se saattaa luoda leimansa ikääntymiseen. Vanhuksella, joka kykenee käymään läpi elämän vaikeat kohtalot ja vapautumaan niiden painolastista, on hyvät edellytykset saavuttaa kestävä psyykinen integraatio. Sen ansiosta elämä näyttäytyy hänelle mielekkäänä ja omakohtaisesti merkityksellisenä kokonaisuutena (Vuorinen 1997, 292).

Tässä tutkimuksessa ikääntymisen vaiheella ei tarkoiteta määrättyjä ikävuosia vaan lähinnä sitä aikaa, jolloin kertojat eivät olleet enää vakituisesti työssä.

Kun huutolaisryhmän haastateltavat kertoivat elämästään, he puhuivat kodistaan, joka merkitsi heille paljon. Poikkeavan lapsuuden jälkeen oma koti oli tuonut heille turvaa ja tarkoituksellisuutta. He olivat huolehtineet lapsista, ja monet kertojat puhuivat lastensa jatkuvasta yhteydenpidosta. Toimiva sosiaalinen verkosto ja saatavilla oleva sosiaalinen tuki vahvistivat heidän toimintakykynsä säilymistä ja paransivat heidän elämänlaatuaan (Vrt. Heikkinen E 2002, 28). He puhuivat myös työntöistä, jota useimmat halusivat jatkaa ikääntyessäänkin kotimetsissään ja pelloillaan niin kauan kuin he siihen terveytensä puolesta pystyivät. Työ oli merkinnyt monille identiteettiä ja se oli edelleen kohottamassa heidän omaa arvostustaan. Juhanan innostus työhön oli jatkunut lapsuudesta lähtien. Hän suoritti metsässä suuren urakan vielä 73-vuotiaana vaimonsa kanssa.

Työnteko muuttui kaikilla kertojilla iän myötä kevyemmäksi, koska sairaudet rajoittivat heidän toimintakykyään. Elämänilonsa työstä ammentaneelle Juhanille oli vaikea hyväksyä haastattelun jälkeisinä vuosina terveydentilan alentuminen. Toimintakyvyn heikkeneminen kohdistui hänelle itselleen hyvin tärkeisiin toimintakyvyn osa-alueisiin, joissa ilmenevät rajoitukset eivät olleet kompensoitavissa. Hän koki ne voimakkaasti elämää ja sen laatua heikentävinä (vrt. Helin 2000, 103). Useimmat kertojat olivat kuitenkin sopeutuneet muuttuneisiin olosuhteisiin, ja vanhuus oli saattanut tuntua heistä elämän parhaalta ajalta. Oskari oli luopunut fyysi-

sesti rasittavista töistä, mutta hän kantoi sosiaalista vastuuta vielä iäkkäänäkin toimiessaan yhteiskunnallisissa tehtävissä.

No tietenkihän ne täytyy lapset kannustaa, lapsethan on ensimmäinen, pittää huolta niistä, ja tietysti yhteiskunnan huolet kans, että miten me tästä eteenpäin. Minä hyvin paljon ajattelen sitä Suomen tulevaisuutta. Olen minä metsästysseurassa ja veteraaneja vetäny reilusti yli kymmenen vuotta. Siinä minä teen työtä melekein jatkuvasti enkä minä rahapalakan eestä tee. Kaikki on talkootyötä. Kyllä minä jossaki tilanteessa aina tietenki muistelen, mutta harvoin minä lapsuuttani. Se oli sen aikusta ja sillä siisti. Siitä ei kannata kaunaa kantaa. Se oli kurjaa. Se oli kyllä tosiaan lopulla kaikillaki. En tietenkään (jossittele), mutta kun ite on ollu tätä hyvinvointia rakentamassa, on oikeen kiitollinen (Oskari).

Tämähän ei oo vaikeutta, ko on siitä lapsuudesta päässy, eihän tässä oo ollu vaikeutta. Minä oon rekeni vetäny perille asti. Ei olis aikonan pystyny ajattelemaan, että olosuhteet on tämmöset, mikkä nykyään, eikä työkykyisenäkään sillon, ko perheessä oli pieniä, ja niistä oli huolta kannettava. Paras aika, se on tämä hetki. Kato, ku mulla ei oo täälläkään mittään. Jos minä istun tällä tavalla, mulla ei oo mittään työpainetta. Kato, ku mulla ei oo minkään puutetta, ei ruoan eikä minkään puutetta. Velekaa ei oo, ja sitä minä en ennää tartte, eikä kukkaan luota (Eevertti).

Molemmat naiskertoajat olivat maatalon emäntiä. Ellillä oli kymmenen lasta. Hänen miehensä sairasti pitkään. Elli jäi leskeksi. Myöhemmin seurasi pojan kuolema, josta selviytyminen oli Ellille vaikeata. Hän muutti sittemmin vanhustentaloon, missä hän tunsu viettävänsä elämänsä parasta aikaa. Tyytyväisenä hän muisteli avioliittoonsa eikä tuntenut katkeruutta lapsuudestaankaan vaan katsoi, että kyse oli kohtalosta.

Minä olen hiihtäny nykki. Minä kulen potkurilla kaupungissa. Veteraanikerhossahan minä käyn ja Eläkeliiton kerhossa. Kyllä minä olen selevinny ja olen tyytyväinen. Meillähän oli yhdessä oikeen hyvä elämä kyllä, ei siinä mittään puutetta ollu. Pyykkikonekki meille ostettiin, ku meillä oli jo viis lasta. Se tuntu kyllä, että onko tämä tosi. Se on niin kö nyt täällä, niin ei tartte ko viiä kolikot ja pyykin konneeseen, niin pessä. Minä saan olla omassa rauhassa, eikä minua kukkaan häiritte, ja lapset käyvät (Elli).

Valtteri, Lauri ja Tauno siirtyivät iäkkäinä sairauksiensa vuoksi vanhainkotiin jonka he tunsivat ennestään. He sopeutuivat sinne hyvin. Haastateltavien kertomukset ovat osoittaneet, että ihminen oppii tuntemaan itseänsä ikääntyessään. Hän oppii selviytymään läpi kriisien. Hän oppii näkemään omat rajoituksensa ja jaksamisensa rajat. Hän oppii myös tekemään kompromisseja. Hän oppii vanhenemaan (vrt. Heikkinen R-L 2003, 200).

7.1.7. Pohdintaa

Vaikka huutolaiset olivat joutuneet eroon perheestään ja kokeneet suoranaista kurjuutta, he olivat itsenäistyneet ja muodostaneet maailmankuvansa poikkeuksellisista kokemuksista huolimatta. Varttuessaan he oppivat kantamaan vastuuta itsensä ohella myös isänmaan vapaudesta ja perheestään. Laurilla, iäkkäällä sotainvalidilla olivat huolenaiheena mahdolliset sotavarustelut ja Eerolla, eriarvoisuuden aiheuttamasta katkeruudesta puhuneella miehellä Euroopan unioniin liittyminen.

Tämä itsenäisyys, sehän on kalliisti ostettu, mutta asia on sillä lailla, että tällä hetkellä, eihän me tiietä tuota, että kumpi on hyvä, ollakko vai eikö olla, liittyäkö EY:hyn vai ollakko ilman (Eero).

Minä oon aika ilonen, että meillä on oma isänmaa, niin oikeen ilonen. En minä sitä, jos me vaivaseksi olemme tulleetki, niin ei se haittaa mitään, kun meillä on isänmaa oma. Se on aa ja oo, vaikka ne on nuo hautuumaatki vähän siltä puolen ikävännäkösiä nähtäviä. Kyllä se on aivan selevä asia, että se kannatti. Sitä jos ei ois pantu Pohjois-Suomessa niin lujjaa kampoihin, niin missä sitä mentäs Tämä vapaus, me saahaan ite kukanenkin olla omalla kotipaikkakunnalla, joka haluaa. Meijän ei oo tarvinnu vieraijen määräyksestä lähtiä pois, jos ei ole halunnu, saa olla kotioloissa. Meistä kannatti, se kannatti, että se (lippu) heiluu tuolla tuulessa (Valtteri).

Kyllä isänmaa mulle, kyllä merkittee paljon ja ajattelen sitä ja vähän pelekäänki jo, kun rahan hinta on noussu niin kovasti, jokohan ne on alakaneet...(Lauri).

Sekä Valtteri että Lauri luottivat vaikeista vammoistaan huolimatta selviytymiseensä ja pystyivät työntekoon, jonka tuloksena heidän maatilansa laajenivat. Taloudellisen turvallisuuden ja suoranaisten vaurauden hankkiminen oli ollut erityisen tärkeätä useille entisille huutolaisille ja se oli häivyttänyt heidän eriarvoisuuden tunteuksiaan. Vain harvoille ryhmän kertojille lapsuuden muistot olivat aiheuttaneet jatkuvaa katkeruutta. Kenelläkään se ei ollut säilynyt tärkeimpänä mielenlaatuun vaikuttavana piirteenä, vaan myös myönteiset kokemukset ja tunteet olivat luoneet merkitystä heidän elämäänsä.

Se on sillä lailla, että siitä on jäänyt. On nöyryytetty niin kovasti silloin, että se ei lähe pois. Se niin ko seuraa mukana, että on seurannu elämän varrella. Se täytyy sitte olla toisaalta mukana, ja sitte se hyvä aika oli, kun pääsin justiin semmosessa kehitysvaiheessa. Kyllä nyt ko yöllä herääpi, niin on oikeen mukava ruveta ajattelemaan kaikkia tuommosta, että...Se minun isäpuoli, sellanen ukkeli, että hän kaisen pani huumorin varjossa. Ko komenteliki, tuli kaikki semmosen huumorin varjossa, niin ehkä se sieltä jotenki tarttu (Eero).

Useimmat haastateltavat sanoivat lapsuuttaan elämänsä vaikeimmaksi ajaksi. Huutolaiskokemukset eivät olleet kuitenkaan aiheuttaneet heille vanhuudessa ilmenevää selvää masennusta, vaikka vanhempien varhainen menettäminen on depression

riskitekijä (vrt. Kivelä ym. 1998, 527–530). Painajaisunetkaan eivät liittyneet lapsuuteen, mutta sodasta niitä oli osalla ollut ja oli edelleenkin.

Vaikka lapsuusajan nöyryytykset säilyivät kertojien mielessä, ne tuntuivat joillakin lisänsen sisua ja kestävyyttä. He osasivat myös iloita elämänsä hyvistä hetkistä.

Minä kuuluin kolmanteen ryhmään ja niin päästiin vihollisasemiin ja samantien siinä vallattiin konekivääripesäke, josta lähti miehiä karkuun. Yksi jäi sisälle, ja minä menin sisälle, ojensin konepistoolin ja komensin käjet ylös. Hän otti balalaikan ja soitti sillä. No, en ampunukaan häntä siinä. Hän lauloi loppuun sen, pani balalaikan pois ja nosti kätensä. Tämän kerron sen vuoksi, että hän oli kans tuommonen (Eero).

Eeron kertomuksesta oli pääteltävissä, että hän ei arvostanut vain tekemällä toteutettuja arvoja, vaan hänelle merkitsivät paljon näiden ”luovien arvojen” lisäksi ”elämysarvot”, jotka toteutuivat elämyksissä (vrt. Frankl 1983, 86).

Huutolaisryhmän iäkkäille haastateltaville lasten ja lastenlasten ahkeruus, menestyminen ja läheisinä pysyminen olivat vanhuuden ilonaiheita. Lasten ammatillinen ja taloudellinen menestyminen korostui myös heidän kerronnassaan turvallisuuden takeena. Samalla he puhuivat tyytyväisinä omasta vaurastumisestaan. Lauri kertoi pankinjohtajankin ruvenneen teitittelemään häntä siinä vaiheessa, kun hänen maatilansa laajeni jatkuvasti vuosien mittaan.

Lapset pärjää hyvin, ja sillä minä olen vähän niin kö ylypiä lapsistani. Niistä on tullu yhteiskuntakeleposia ja työssä eteviä. Ei oo kukkaan ollu kortistossa päiväkään. Ne on saaneet heti työpaikat, kun on koulusta päässeet. Se on ollu tärkeintä, että kasvattaa lapset kunnan kansalaisiksi. Se on ollu elämäni tärkein tapahtuma ja olen siinä onnistunu (Lauri).

Eevertti kuvasi myönteisesti nykyistä elämänvaihettaan ja kiitti ”Ylitalon isäntää” hyvästä terveydestään.

En minä ajattele sitä ollenkaan, että miten minä meen huomisen päivän tai tämän iltapäivän. Se tulee mulle, jos on tullakseen, se tulee. Emminä missään ajattele, että vaikka ikkää on tämän verran, mikä on olemassa, niin emminä ajattele sitä, jos minä lähen jonneki tuonne kävelemmään tai hillareissulle. Jos mulla on joku tullakseen, niin se tulee (Eevertti).

Kyllä oma elämäki, kun ellää ja koittaa omaa parastaan, terveyttään ja mielen, että kyllä minä sanoisin, että iloinen elämä koittaa pitää. Minä luulen, että semmonen ihminen ellää mahdollisimman vanhaksi ja voittaa tauit, joka ei rupea pikkusesta murehtimaan (Valtteri).

Valtteri katsoi lapsuutensa raskaiden kokemusten ja kärsimyksen kasvattaneen luottamusta omaan itseensä. Hän osoitti, että vaikeiksi koetetut elämän tapahtumat voidaan ikääntyessä kokea myönteisinä (vrt. Heikkinen R-L 2003, 196).

7.2. Sotavankien elämänvaiheet

7.2.1. Sotavankeudessa olleiden lapsuus

Lapsuuden muistot, erityisesti vanhemmat, läheiset ja koti olivat usein haastateltavien mielessä. Rintamalta sotavankeuteen joutuneilla miehillä oli paljon kerrottavaa lapsuudestaan, jonka he saivat viettää omaistensa parissa, vaikka neljän kertojan koti joutuikin pakkohuutokaupattavaksi, ”vasaran alle”. KaupunkiElvitutkimuksen eläkkeelle jääneiden ikäryhmään kuuluvien kolmasikäisten aineistossa seitsemällä kymmenestä oli vain hyviä muistoja lapsuudesta. Neljäsosalla oli hyviä ja huonoja muistoja. Pelkästään huonoja muistoja oli vain muutamalla prosentilla vastaajista, joita oli 139 (Koskinen ym. 2007, 100). Haastateltavieni perheissä isä oli tavallisesti savottatöissä ja äiti hoiti kotia, lapsia ja karjaa. Yhdellä kertojalla oli ikäviä muistoja isän alkoholikäytöstä, ja kaksi miestä sanoi isän tuntuneen jotenkin vieraalta pitkien poissaolojen vuoksi. Kaikilla oli kuitenkin lapsuudestaan hyviä muistoja, joista heijastui turvallisuuden tunne. Lapset otettiin jo varhain mukaan työntekoon, ja monet pojat olivat savotassakin. Vielä 1920–1930-luvulla pienet pojat olivat yleisesti metsätöissä isän tai muun sukulaisen kanssa. Tuolloin oli vielä paljon monilapsisia perheitä, joille ruoka oli ansaittava yhteistuumin (Satokangas 2007, 137). Osa lapsista kertoi kuitenkin myös leikeistä ja urheilusta.

Vanhemmat oli hyvin lepposia. Isä oli semmonen, joka piti hyvän kurin, kun meitä oli niin paljon, ettei päästy hömpöttämään. Piiskaa minä en muista, mutta isä käytti kovvaa ääntä. Lapset oli aina mukana niissä töissä, mitä tehtiin. Se oli ittestään selevä, sahattiin jännesahalla ja pilikottiin pieneksi. Sitä tehtiin siitä asti, kun pystyttiin tekemään. Kouluaikana syksy oli tiukkaa, kun isä laski verkkoja. Se oli tiukkaa sillon syksyllä, kun aamulla piti nousta aikasin verkkoja nostamaan (Matti).

Isä ja äiti piti kurin pojille. Mitä meistä olis tullu, jos meitä ei olis pietty kurissa! Me saimme usiamman kerran vittaa. Ei puhettakaan, että olen katkera (Kalevi).

Siinä missä me asuttiin, oli paljon kavereita. Siinä leikittiin aivan niitä tavallisia leikkejä. Urheiltiin jo silloinkin kauhean paljon, tapeltiin, ko oli tarvetta (Vilho).

Seurojahan ne piti kauhian paljon. Jos ei pyhän aikana meillä ollu, niin oli sitte muissa taloissa. Siellä ko oli sitte niitä maallikkosaarnaajia, sinne kokoontu hirviän paljon ihmisiä, laulovat ja veisasivat. Isä ja äiti, kyllä ne kulki hevosella kirkossaki. Sehän kuulu tapoihin (lasten mukanaolo), mutta kyllä ne vaati sen, että kuitenkin hiljaa olla ja niissä mukana (Pietari).

Useimmissa kylissä pidettiin uskonnollisia seuroja, joissa lapset olivat tavallisesti äitinsä tai molempien vanhempiensa mukana.

Petsamosta internoitujen Hilman ja Lyylin kertomuksissa kuvastuivat kiintymys ja ikävä sadunomaiseen kotiseutuun. Luonto ja koti liittyivät olennaisesti heidän muistoihinsa. Hilmalla oli mielessään myös sosiaalinen ympäristö, jossa huolehdittiin huonosti toimeentulevasta perheestä. Hän kertoi erityisesti isästään, joka oli vaativainen ja saattoi antaa piiskaakin, vaikka hän oli toisaalta lempeä ja läheinen tyttärelleen. Molemmat naiset oppivat jo lapsuudessaan työntekoon, Hilma merikalastukseenkin. Elämää Jäämeren rannalla hän kuvasi ankaraksi, mutta hänen kotonaan tultiin kuitenkin hyvin toimeen. Vuonna 1935 syntyneellä karjalaismiehellä, Pekalla, oli muistikuva venäläisten hyökkäyksestä kotikylään.

Muisto mulla on, kun me oltiin marraskuun viimesenä päivänä 1939 uunin takana piilossa, mummo ja me lapset ja naiset, ja venäläinen ampu sieltä mäen päältä meidän taloa konekiväärillä tai piiskalla (Pekka).

Pekalla oli vain vähän muistoja kotoaan eikä hän muistanut talvisodassa kaatunutta isäänsäkään. Petsamossa vuonna 1930 syntyneen Leevin muistot liittyivät enemmän mereen ja kalastukseen kuin kotiin. Poika oli aloittanut juuri koulunkäynnin vieraalla paikkakunnalla, kun venäläiset hyökkäsivät sinne, ja hän joutui eroon omaisistaan.

Lasten koulunkäynti yleistyi vasta oppivelvollisuuslain tultua voimaan vuonna 1921 (vrt. Tuomaala S 2004, 71). Aikaisemman vapaaehtoisen opetuksen tilalle tuli kuusi vuotta kestävä koulu, jonka useat oppilaat, varsinkin pojat keskeyttivät kuitenkin töihin lähtiessään, niin myös Esko.

Meillä oli pientila, josta piti lähteä nuorena töihin. Minä kävin ensin kiertokoulun ja sitten pari vuotta kansakoulua. Matkaa oli kymmenen kilometriä, ja sen minä kuljin suksilla. Äidin veljen luona mulla oli kortteeri, jossa olin 2-3 yötä viikossa. Savottaan minä lähin 13–14 vuotiaana ja olin tukkikämpillä, kaadoin justeerilla puita niin kuin miehet. Minä olin savotassa kerrallaan moniakkin kuukausia ja totuin sinne hyvin. Kämpissä oli peskat ja siellä oli aamulla ruokana käritystä ja illalla lihakeittoa. Oli selvää, että piti olla työhommissa (Esko).

Maaseudun lapset jatkoivat vain harvoin opiskeluaan, mutta Artturi suoritti sota-aikana ylioppilastutkinnon. Sotavankikertajat muistelivat kouluaikaansa ja useat myös koulumatkaansa. Koulunkäynnin myötä heidän sosiaalinen ympäristönsä ja sosiaaliset suhteensa laajenivat huomattavasti. Pitkien koulumatkojen merkitys lapsuuden ja koulunkäynnin jäsentäjänä korostui syrjäkylissä, joissa maalaislapsuus muodostui sosiaalisesti eri tavalla kuin keskuskylissä (vrt. Tuomaala S 2004, 124, 130).

Mie oon kuusivuotiaana menny. Äitivainaa ei ollu muistanu ikkää, ko oli ilimottanu kouluun. Väärällä iällä mie olen menny ja pääsin jo läpi sen, että en ollu kahtatoista vielä täyttäny. Meillä oli kouluun kuus kilometriä. Mie alakoulun, sitä ensinnä käytiin kaks vuotta. Kuutena vuotena mie kävin. Kyllä mie olen kortteerannu siellä viien kilometrin päässä. Siitä oli kilometri ennää kouluun. Sitte kö minä muutuin

yläkouluun, mie sitte paljon kuljin kotua, vaikka se oli kuus kilometriä, mutta ko niitä oli toisiaki, että sai porukassa kulukia. Talavella hiihettiin, sukset oli, mutta sitte ei ees polkupyöriä. Kyllä sitä on tullu sieltä se peruskuntoki. Mulla on ainaki hyvä muisto siitä naisopettajasta. Se oli kyllä niin jämerä. Ei siellä ollu nykysenkaltasia kiusauksia, ei mittään. Jos jotaki vilppiä, niin sitä piti nurkassa seisoa. Kyllä mieki seisoin nurkassa (Vilho).

Osa kertojista, Matti, Hermann ja Pietari olivat myös suojeluskunnassa.

Meillähän oli asseet pirtissä. Mulla oli kaks vanhempaa velipoikaa suojeluskunnassa. Matti ei ollu vielä, joka kaatu. Siellähän me jouvuttiin sitten vartioon, ko mie olin kuustoista. Tehtävät vaihtu aina parin viikon päästä (Pietari).

Internoituina sotavankeuteen joutuneista haastateltavista vain naiskertojat kävivät kansakoulun ennen talvisotaa. Molemmat pojat, Leevi ja Pekka olivat nuorempia, ja heidän koulunkäyntinsä ajoittui myöhempään, muuttuneeseen historialliseen kontekstiin.

Mullahan alako tietenki koulu seittemänvuotiaana, ensin kaks vuotta ja sitte neljä. Meillä oli kova kuri. Läksyjä oli paljon, ja jos niitä ei osannu, jäi laiskalle. Mulla oli sitte semmonen tyttö, köyhän perheen tyttö niin kö minäki, mutta oli vähän huonommasti hoijettu. Nenästä tippu, ja pissaki voi tulla housuun. Sitä ei kukkaan huolinu kaveriksi, se pantiin mulle. Minut oli kasvatettu siihen, että kettään ei saa hylkiä, pittää olla yhtä ystävällinen. Ko voileivät tehtiin aina, äiti teki aina niin evvät, että anna sille tytöllekki (Hilma).

Hilma omaksui kotonaan ja naapureiden keskuudessa tavan huolehtia varattomista perheistä. Hänen äitinsä opetti hänelle myös hyviä käyttäytymistapoja.

7.2.2. Sotavankikertojien nuoruus

Sota-aika merkitsi historiallista käännettä nuoruudelle. Sota lyhensi hetkellisesti lapsuuden ja aikuisuuden välivaihetta, jolla ei ollut vielä tuohon aikaan muutenkaan niin suurta kulttuurista merkitystä kuin nykyään. Nuoruutta on eletty aivan kuin sitä ei erityisenä ikävaiheena olisi ollutkaan. Sota vei nuoret lapsuudesta aikuisuuteen ja vastuun ottoon (Näre 2008, 9).

Viimeistään koulun päätyttyä useimmat pojat lähtivät savottaan ja tytöt piikomaan. Uitto- ja metsätyöhön sosiaalistuminen aloitettiin nuorena, eikä lasten pitäminen savotalla ollut poikkeuksellista (Snellman 1996, 121). Kukaan kertojista ei puhunut omakohtaisista nuoruuteen liittyvistä muutoksista eikä maininnut missään yhteydessä murrosikää.

Nuorin kertoja Vilho oli sota-aikana savotassa ja työskenteli venäläisen sotavangin kanssa. Vasta myöhemmin hän ajatteli yhteiseen työhön liittyneitä vaaroja.

Varsinainen savottamuisto minulla on vuodelta 1942. Olin isän mukana metsähallituksen savotalla talven 1941–42. Isä oli hevostmiehenä, minä hakkurina. Työmaan yhteyteen oli perustettu vankileiri, jossa oli noin viisikymmentä neuvostoliittolaista sotavankia. Minun hakkurikaverina oli sotavanki. Hänen kanssaan sitten työskenteilin metsässä, kaadoimme isommat puut justeerilla, pienemmät pokasahalla, oksat karsittiin kirveellä. Muistini mukaan meillä käytti työnteko hänen kanssaan hyvin, oli varmaan niin sanottu luottovanki, joka oli hyväksytty siviiliporukkaan. Tältä työmaalta minulle tuli sitten lähtö armeijaan, kutsu alokaskoulutukseen (Vilho).

Rippikoulussa minä olin 15-vuotiaana ja sen jälkeen minä olen mennyt tukkimettään. Se oli mukavaa, kun miesten töihin pääsi. Ikävä minulla ei koskaan ollut. Siellä oli tukkikämpät, missä asuttiin se aika. Minä olin jo kotonakin opetellu, että osasin justeerilla sahata. Se kävi heti, ja naapurin täysi mies mulla oli kaverina. Olinhan minä niin kauan kuin sotahomma tuli. Talavella isän kans oltiin (Matti).

Hilma oli naimisissa ja hänellä oli jo pieni lapsi ennen kuin hän joutui 21-vuotiaana kylän asukkaiden kanssa internoiduksi. Lyyli oli päässyt kansakoulusta samana vuonna kun venäläiset hyökkäsivät myös hänen kotikyläänsä. Heidän lapsuutensa ja nuoruutensa katkaisi venäläisten aseellinen hyökkäys ja sotavankeus, jonka seuraukset jatkuivat omaisten ja menetetyin kotiseudun kaipauksena sekä sairauksina. Heidän elämäntarinassaan muodostuivat erillisiksi osiksi turvallinen lapsuus, vihollisen aiheuttama äkillinen traumaattinen järkytys ja vankeus Neuvostoliitossa sekä paluun jälkeinen aika. Heille oli tapahtunut niin paljon haavoittavia kokemuksia, etteivät jatkuvuuden tunne ja luottamus hyvään maailmaan olleet enää kaikille mahdollisia.

7.2.3. Sotaväki ja sota-aika ennen vankeutta

Sotaväki

Miehet suorittivat asepalveluksen, joka oli osalla kuitenkin sodan vuoksi tavallista lyhyempi. Pisimmän sotilaskoulutuksen sai Artturi, joka kävi Reserviupseerikoulun ja Kadettikoulun. Esko luokiteltiin kutsunnassa silmänsairautensa vuoksi nostomieheksi, mutta se ei estänyt häntä ilmoittautumasta aikanaan sotaan. Nuorin kertoja, Vilho oli 18-vuotiaana vain puoli vuotta sotaväessä, ennen kuin joutui Itä-Karjalaan.

Ei mulla mithän kommelluksia ollu. Se meni asiallisesti minun kohalta, ja kyllä se meni kaikkien kohalta. Kun me huhtikuussa Raaheen menthin niin vasta lokakuulla siirrettiin. Se oli tuolla Itä-Karjalassa. Neuvostoliiton aluetta se oli, semmonen täydennyskoulutuskeskus, johon keräthän ja sieltä sitte jaethän eri rintamaosille. Sitähän sen ikäsenä vielä vähän niin ku seikkailuaki, että jos mie en oikein paljon valehtele, mie sanosin, että sitä ehkä vähän toivoki, että pääsis siihen, missä toisetki on. Se oli vähän kunniakysymys, että jos ei pääsekhän sinne rintamalle. Minusta

tuntuu, että monelle oli semmonen. Ei siinä ollu minun kohalla ainakhan, että mie olisin ollu pois pyrkimässä siitä sillä lailla (Vilho).

Me menimme sitten kokoontumispaikkaan, missä oli vissiin toistatuhatta miestä. Mie vielä väärensinkin äitin ja isän nimen. Se piti jonkulainen lupa olla. Mie sanoin, että armeijaan mie lähen. Ne ei ois kuitenkaan hyväksynyt sitä. Eihän ne meile tuota sitte, ko vala vannothin, eihän meilä mithän semmosia kunniantekoharjoituksia eikä mithään ollu. Sotahan oli jo syttynyt. Kyllähän me tavallaan osattiinkin jo, ko penikasta asti opetettiin sillon, mutta sitte miehän aliupseerikoulun menin (Pietari).

Vaikka kertojat olivat olleet lapsuutensa ja nuoruutensa vain kotona, he sopeutuivat hyvin armeijan olosuhteisiin. He tiesivät myös joutuvansa suoraan koulutuksesta tai pian sen jälkeen sotaan. Kukaan ei kyseenalaistanut velvollisuuttaan osallistua sotilaskoulutukseen ja maanpuolustukseen.

Anders Ahlbäck (2006, 124) on kirjoituskilpailun vastauksia tulkitessaan todennut, että varusmieskoulutus oli ruumiillisesti, psykologisesti ja sosiaalisesti äärimmäinen kokemus. Sitä leimasi usein miesten häikäilemätön kohtelu, mutta monille miehille se oli myös kokemus, jonka kautta saavutettiin aikuisen miehen velvollisuudet ja vastuu. Se oli kokemus, josta selviäminen opetti kestämään sen, mitä miehen oli kestettävä ollakseen oikea mies.

Sodassa ennen vankeutta

Hermannin ehti olla talvisodan rintamalla vain lyhyen aikaa ennen vangiksi joutumistaan. Jatkosotaan, partiojoukkoihin lähti myös nostomieheksi luokiteltu Esko silmänsairaudesta huolimatta. Vilho joutui rintamalle asemasodan aikana, joka muuttui pian perääntymisvaiheeksi.

Toukokuussa tulinkin sitte rintamalle Karhumäen suunnalle. Semmonen asemasotavaihehan se oli sillon, että se oli vain semmosta vartiointia, molemmilta puolilta semmosta kytäystä, mitä se nyt oli. Sittehän se tuli kesäkuussa kumma tieto, että lähtii perääntyyn. Se oli tosiaan siinä perääntymisvaiheen aikana. Sieltä aukian suunnasta, tien suunnasta näkyy, aivan mustana miestä tulee (Vilho).

Monet veteraanit kertoivat pelosta, joka kohdistui erikoisesti vankeuteen ja vaikeaan vammautumiseen.

Ainakin mie sanoisin, että kyllä sitä aina pelekää, kun rintamalle joutuu. Sitä ei semmosta miestä olekaan, taikka siellä ei eläkään, jos siellä ei pelekää. Sitä pittää aina varoa. Ei se saavuttanu yliotetta, enkä muista tavanneenikaan sellaista, jolle niin olis tapahtunu. Meijän komppaniassa ei sellaista ollu (Matti).

Kyllä se varmaan oli peleko jo, ko juoksuhaudatki oli vähän heikot, ja ne oli alavaa maastoa. Kyllä se tuntu ikävältä se ampuminen. Sehän pelotti siinä, kun sen tiesi ja alethin näkemään niin kö siellä männikkökankhalla, että siellä laijoilla ne oli mennossa ohi meijän. Ne kuluki varmaan sen ison joukon etupuolella siellä mettän laitoja. Me aateltiin vaan, että se on se porukka, mikä tulee tietä myöten. Siitä joutut-

hin kyllä lähtemhän pois, perääntyyn. Se on jääny mieleen semmosena pahimpana (Vilho).

Suuren vihollisjoukon äkillinen hyökkäys jäi pysyvästi Vilhon mieleen hallitsemattomana ja ahdistavana tapahtumana.

Monet kertojista puhuivat asevelihengestä, jota he tunsivat jo sotaväessäänkin. Ainoastaan lääkintäaliupseerina toiminut Pietari joutui vieraisiin joukkoihin ja moniin eri paikkoihin, joissa hänelle ei päässyt syntymään samaa yhteisöllisyyden tunnetta kuin muilla. Hän alkoi tuntea sotaväsymystä eikä kokenut enää toiminnassaan samaa tarkoituksellisuutta kuin vapaaehtoisena sotaväkeen mennessään. Hänen sotaväsämyksensä taustalla saattoi olla jaettujen merkitysten hiipuminen ja latauksen vetäytyminen erottaviin tekijöihin (vrt. Siltala 2006, 45). Hermannin puhui miesten keskuudessa säilyneestä isänmaan rakkaudesta. Vangiksi joutumiselta hän olisi uskonut pelastuneensa, jos hän ei olisi jäänyt harhailemaan yksinään vaikeakulkuihin maastoon.

7.2.4. Sotavankeus

Vangiksi joutuminen oli sodassa yleisimpiä pelon aiheita. Se oli traumaattinen kokemus, joka johti itsenäisyyden menettämiseen, alistumiseen, eroon omaisista ja kotimaasta sekä epävarmuuteen. Se oli monella sotavangilla alkuna ajanjaksolle, joka rikkoi heidän siihenastisen, tulevaisuuteen suuntautuneen elämäntarinansa (vrt. Hännikäinen 1998, 5). Rintamalta vankeuteen joutuneista kahdeksasta miehestä vammautui seitsemän (Matti, Pietari, Artturi, Tuomas, Esko, Kalevi ja Hermannin). Sotavankeus koetteli myös henkisesti kaikkia kertojia. Eskolla oli vaikea paleltumavamma, muilla ampumavammoja ja Tuomaksella niiden lisäksi paleltumavamma. Myös internoiduilla sotavangeilla oli henkisiä herkkyysoireita. Lyylin vankeudessa alkaneet elimelliset sairaudet jatkuivat sodan jälkeenkin. Matti haavoittui rintaan ja hänet sidottiin jsp:llä. Hän oli nukahtanut teltan viereiseen monttuun, kun venäläiset hyökkäsivät molemmilta puolilta. Samassa kuopassa oli toinenkin poika, jonka kanssa hän yritti lähteä metsään.

Me lähettiin sieltä, mutta enhän mie pitkälle jaksanu, kun maailma musteni silmissä. Minähän olin haavottunu ja oli kova verenvuoto. Mie en päässy pitkästi ennen kuin taas tuuperruin mätäskolloon. Mie sanoin sitte sille pojalle, että lähe sie, jos sie jaksat. Mie jäin ja olin sen yön siinä montussa. Silloin satoi vettä. Aamulla herätessäni paistoi aurinko oikein komiasti, ja mie päätin, että mie lähen vielä yrittämään täältä pois, mutta sitten tuli venäläinen partio vastaan ja karjaisi rukiver, ja silloin oli matka loppu (Matti).

Tuomas haavoittui partisaanien hyökkäyksessä eikä päässyt pakenemaan.

Minä menin siihen poikien tykö, että ”menkää, menkää karkuun”. Ne sanovat, että eivät he lähe eivätkä jätä, että he lähtee kaikki tai ei sitten kukaan, ei he jätä sinua. Mulla tuli nenästä ja korvasta ja suusta veri. Minä olin niin ku turrana. Minä en ajatellu muuta ko sitä vain, että koita taistella elämästä (Tuomas).

Vilho joutui lyhyen rintamalla olon jälkeen vangiksi. Komppanian oli määrä pysäyttää viholliset, jotka olivat päättäneet motittaa suomalaiset.

Sitähän päätethin, mutta se heti alko kiertään. Niitä oli heti sielä mettiä myöten ja kauhiasti siihen pommitti tykillä ja kranaatinheittimillä. Meillä aseetki meni semmosiksi, että ne ei toiminu. Se oli aivan sekasortosta. Ei siinä kerkiä ajatella mitään. Jos minne yritti, aina piti lähtiä. Siinä piti heittäytyä maahan ja heittää se ase pois. Meitä oli ykstoista, kun meitä lähettiin kuljettamhan (Vilho).

Haavoittumisten ja paleltumien lisäksi sotavangeille kehittyi elimellisten vammojen ja sairauksien ohella henkisiä herkkyysoireita.

Internoituina sotavankeuteen joutuneet siviilikylien asukkaat olivat kokeneet äkillisen järkytyksen, kun venäläiset sotilaat hyökkäsivät heidän kotipaikalleen. Hilma oli tuolloin kotona lapsensa ja vanhempiensa kanssa, ja hänen miehensä oli lähtenyt sotaan. Lyyli oli samoin kotonaan venäläisten hyökätessä kylään ja hän heräsi aseistettujen sotilaiden aiheuttamaan kaaokseen. Vihollisten komennosta kaikkien oli mentävä riviin, missä kertoja pelkäsi nuoren elämänsä päättyvän. Venäläiset asettuivat kylään, mistä asukkaat saivat lähtömääräyksen Neuvostoliittoon vasta helmikuussa 1940. Matka tapahtui aluksi laivalla ja osalla vangituista loppuvaiheessa kovassa pakkasessa porolla.

Se tapahtu sitte aamulla. Sinne tuli illalla venäläinen sotalaiva, sinne rantaan. Aamulla ampu raketteja. Isä tietenki sano, että ”niin se alako”. Alako ampumista kuulumaan ja alako tulleen venäläisiä. Se oli kauhiala ampumista, ja me mentiin kellariin piiloon. Sitte ne tullee sieltä, ja ovi revästiin auki, niin kiväärin on sitte. Meillä kahteen huoneeseen tuli venäläisiä sotilaita. Ne oli oikeen siististi, mutta ko meistä ei ollu oikeen pakkaajiksi. Eihän me jaksettu ymmärtää, sitä mennee aivan sekasin. Ja laivaan sitte köysiportaita kiikuttiin. Lapset ja nuoret nostettiin verkko-hissillä. Se oli kyllä niin köpajainen, raskas, että siellä on monenlaista ajatusta ollu. Aina se vaan, että saa nähä, mitä tästä tullee. Sitte kö laivaan mentiin, niin pantiin pimiäksi ikkunat, ettei ulos näe mittään. Siinä oli pelekoa, että jos sukellusvene sattuu tulemaan. Sitte ku kotikylän ohi ajettiin viimisen kerran, niin kyllä siinä itku kävi (Lyyli).

Molemmat internoidut naiskertoajat olivat kohdanneet traumaattisen kokemuksen, jonka seurauksena he tunsivat elämänsä arvaamattomaksi ja pelottavaksi, vaikka heitä ei erotettu omaisistaan. Petsamosta joutui vangiksi myös Leevi, joka oli juuri aloittanut kansakoulun. Hän muisti, kuinka opettaja ohjasi lapset kellariin, kun kylässä alettiin ampua. Poika joutui eroon sisarestaan eikä hänellä ollut mitään tietoa

vanhemmistaan. Pelosta tai muista tuntemuksistaan hän ei kertonut, ja hänen muistonsa kaoottisista tapahtumista olivat vähäisiä. Myöhempiä vaiheita käsitellessään hän puhui lohduttomalta vaikuttavasta yksinäisyydestään. Vaikka hän ei ollut aikaisemmin kertonut elämäntarinaansa, hänen mieleensä nousi keskustellessamme monia kokemuksia.

Se oli aamulla, ko se alko hämärtymään vähän. Sillon alettiin ampumaan sitä kylää, ja siinä vuonossa, ammuksia niin kö sattuvat siihen, ja vesi nousi korkealle. Nytki minä vielä näen niitä kuvia. Se oli niin kö kynttilät sytty, siihen vesi kuohahti ylös. Sanottiin vain, että alako sota. Toiset sanovat, että pitää lähtiä tästä, että nyt ammuksia tulee, ja mehän lähettiin, ko ampumaan alettiin, juoksemaan siitä. Opettaja keräsi meitä, ja meitä oli aika iso joukko, ko menttiin piilopaikkaan. Mehän juostiin koko ajan. Koko ajan lensi ammuksia yli, vielä pimiä oli, vähän hämärtyne. Nehän näki, mihin ne lensi, aina sinne syrjään ja räjähtivät. Kun ampuminen lopetettiin, tulivat meitä vastaan sotilaat. Meillä oli käjet ylhäällä, kun tultiin sieltä. Ei ne ampunu meitä, mutta kuitenkin veivät. Eihän sitä sillon mittään osannu ajatella (Leevi).

Pekan muistot vuodelta 1939 olivat niukkoja, ja ne perustuivat osittain muiden vankien kertomuksiin, jotka olivat jääneet elämään hänen mielessään traumaattisina mielikuvina ja tunteina.

Kuulustelut ja vankeus

Rintamalta vankeuteen joutuneiden vankien kuljetus- ja kuulusteluvaihe oli Neuvostoliitossa vaikea ravinnon ja juoman puutteen sekä kuulustelijoiden uhkailevan tai väkivaltaisen suhtautumisen vuoksi. Erityisen raakaa kohtelua kokivat fyysisesti huonokuntoiset kaukopartiomiehet Tuomas ja Esko. Vammautuneet miehet vietiin sairaalaan, jossa kuulusteluja saatettiin jatkaa pitkään vankien heikosta kunnosta huolimatta. Sairaalassa annettua hoitoa miehet eivät kuitenkaan moittineet.

Minut pantiin sitte heinälattoon, oli ilta. Kuulustelussa kysyttiin kaikkea, onko paljon saksalaisia, onko paljon lentokoneita. Se kuulustelu kesti melko pitkään, ja sittenhän ne mulle sanovat, kun mie en ruvennu mittään selevittämään, että siellä ruvetaan piinaamaan, kun sie valehtelet. Mie, että en suinkaan mie tiijä enempää enkä ruvennu paljon puhumaan. Ne vei siihen heinäkassaan nukkumaan, ja konekiväärin mie vartioi. Seuraavana aamuna nostettiin auton lavalle, ja silloin veivät sairaalaan. Kyllä ne hoiti. Mie ihmettelin, että se oli siksiki sotavankisairaalaksi. Ruokaa tuli kyllä, mutta sitä ei paljo annettu. Kyllä sitä sairaalan ruoaksi siksikin oli siellä, velliä ja puuroa, leipäpalanen, semmonen ohkanen suikale (Matti).

Ne laitto meijät niin kö parijonhon. Se oli vaikia vaihe, oli niin paljon tulossa vihollista ja vihasta vihollista, mutta ne (vartijat) suojeli. Kerkeshän se yhtä meijän porukasta lyömhän takaraivoon. Sitä muistaakseni sanothin, että se oli kaksikymmentä kilometriä, jossa ensimmäinen yö oltiin. Kyllä siinä jonossa jo näläkäki muistaakseni oli, mutta jano ennen kaikkea, ko oltiin siinä, että ei oltu saatu ruo-

kaa. Meitähän kuljetettiin sitte paikkakunnalle, missä muistaakseni piethin viikon päivät ja siellä suoritethin kuulustelut pääasiassa. Mie olin nuori ja heppanen poika ja sitte tosiaan vähän aikaa ollu vasta, niin kyllä mie pääsin aika vähällä, mutta on kumminki siitä aikaa jääny mielhen yksi kuulustelu. Siinä oli majurin arvonon neuvostoarmeijan kuulustelija ja sitte luutnantin arvonon, neuvostoarmeijassa oleva tulukki, joka oli Suomesta menny sinne. Se oli neliskanttinen pieni pöytä. Pistooli oli pöydällä, vaikka tämmönen heppanen. Olis pitäny tietää Saksan asiat, ylhensä maailman asiat, ja se pyöritteli tosijhan. Mie en valehtele sitäkhän, että se paino ottaanki yhen kerran sen piipun (Vilho).

Tuomaksen ja Eskon pitkään jatkuneissa kuulusteluissa pyrittiin henkisen kestämissen murtamiseen kovin keinoin. Piinaavat, väkivaltaiset kuulustelut ja valeteloitukset koettelivat kestämissen rajoja ja jäivät pysyviksi traumaattisiksi muistoiksi, joiden käsitteleminen oli vuosikymmenien ajan mahdotonta.

Aamulla kuuden aikaan alako kuulustelu ja illalla kahentoista aikaan päätyy. Neljä vuorokautta oli pisin aika, että ei annettu vettä eikä leipää. Yhen kerran meille tuli käsky lähteä. Sitten ne ensimmäiseksi löi korvalle ja nyrkillä paukuttivat selkään. Polvilleen tietenki menin. Keväällä sinne tuli nuori venäläinen luutnantti, ja pihalla oli kymmenkunta venäläistä miestä. Sielä oli lato, jonka seinää vasten meijät pantiin. Se komensi sitten konepistoolit tähystysasemaan, liikkuvat osat taakse. Kaveri sano, että taitaa olla viimiset hetket. Minä sanoin, ettei muuta väliä, ko eivät vaan ohi ammu (Tuomas).

Eskolle määrättiin 25 vuoden tuomio, mutta hänet vapautettiin Stalinin kuoleman jälkeen, kun kymmenen vankeusvuotta oli kulunut leireillä, vankiloissa ja sairaaloissa.

Mitä siinä (vangiksi joutuessa), ei siinä enää pysty paljo ajatteleen mithän. Kun ne uhkaili jatkuvasti, niin minä, että siinä vain, että kun näin on käyny. Pistooli aina oli pöydällä, kun kuulustelivat. Sillon kun on kaikista parhaassa unessa, niin silloin käyään herättämässä ja sitte koko yön pitivät siellä. Mullahan varphat paleltu sillon, ku jouvuin vangiksi. Minä olin sitte sairaalassa vielä siihen aikhan, ku rauha tuli. Ei ne siellä enää uhkaillu, mutta toisessa paikassa tuonne selekhän ne moksiskeli, ja käjet piti olla ylhäällä, että ne oikeen vässyyppi, ja seisoa sitte. Vängällähän ne putos aina, ei sitä kovin kauaa jaksa pittää. – Sehän oli pakko niihin olosuhteisiin suhtautua. Ihminen alistuu siihen niin, että tapahtukoot, mitä tapahtuu, niin siitä ei välitä (Esko).

Talvisodan suomalaisten vankien olosuhteet Neuvostoliitossa olivat erilaiset kuin jatkosodassa. Haastatteluryhmän ainoa talvisodan vanki Hermannin kertoi pelänneensä kuulusteluissa uhkailujen vuoksi, mutta suoranaisesti väkivallasta niissä ei ollut kysymys. Noin kahden viikon matka härkävaunussa Volgan latvoilla sijaitsevaan vankilaan oli vaikea janon, nälän ja huonojen hygieenisten olosuhteiden vuoksi. Mies kertoi, että olot luostarivankilassa eivät olleet kovin huonot, vaikka ruokaa oli niukasti. Vankien tehtävänä oli vain halkojen teko ja lämmittäminen.

Haastateltavan kertomuksen tuoma kuva vankeudesta oli samanlainen kuin Dmitri Frolovin (2004, 198) antamat tiedot, joiden mukaan suomalaiset talvisodan vangit osallistuivat etupäässä leiripaikan korjaustöihin ja jokapäiväisiin töihin, eikä heitä käytetty lainkaan ulkopuolisiin maatalous- ja metsätöihin.

Saksalaisten vankina ollut upseeri Artturi kertoi kuulustelujen olleen asiallisia, eikä hän kokenut nälkää muualla kuin alkuvaiheen leirillä. Koska kertojana on vain yksi henkilö, ei saksalaisten vankina olleiden kokemuksista voida tehdä tämän tutkimuksen perusteella yleisiä päätelmiä.

Jatkosodan aikana kuulustelujen päättyminen helpotti vankien elämää, vaikka ruoka ja hygieeniset olosuhteet olivat huonoja. Vuonna 1942 Neuvostoliiton elintarviketilanteen huononeminen johti sotavankien ruoka-annosten pienenemiseen. Vuonna 1939 sotavangit saivat 800 grammaa leipää ja heille annettiin myös lihaa, mutta elokuusta 1942 lähtien heille annettiin leipää 400 grammaa vuorokaudessa ja lihaa ei annettu lainkaan. Vuonna 1943 muona-annoksia kuitenkin suurennettiin (vrt. Frolov 2004, 151–152, 154). Osa vangeista kärsi vaikeasta aliravitsemustilasta ja sen aiheuttamista sairauksista, joihin leireillä kuoli paljon suomalaisia. Tuoreiden vihanneksien, lihan ja vitamiinien puute johti siihen, että sotavangit sairastuivat joukoittain. C-vitamiinin puutteesta he sairastuivat keripukkiin, B₁-vitamiinin puutteesta beri-beritautiin, D-vitamiinin puutteesta riisitautiin, ja niasiinin puutteesta pellagraan (vrt. Frolov 2004, 169). Pellagran oireina on ihottumaa, dementiaa, suolisto-oireita, halvausoireita, ruokahaluttomuutta, epilepsiaa ja deliriumia (Hillblom ja Luisto 1995, 1029). Tilannetta vaikeutti myös lääkkeiden puute. Tämä kaikki johti siihen, että vankien kuolleisuus nousi jyrkästi (Frolov 2004, 153). Punatauti ja muut suolistosairaudet olivat Tserepovitsin leirillä varsinainen vitsaus. Niihin sairastui noin seitsemän prosenttia leirin koko vahvuudesta (Frolov 2004, 179).

Jatkosodan vangit tekivät sirkkeli- ja rakennustöitä, nostivat puita joesta, kuljettivat alumiiniraaka-ainetta ja soraa kottikärryillä ja kitkivät kasvimaata. Nuorin, heiveröinen poika Vilho koki työn raskaaksi ja kärsi nälästä. Ruoan energiapitoisuus oli liian pieni, ja kertoja laihtui vankeuden aikana 17 kiloa.

Lastattiin alumiiniraaka-ainetta, punertavaa, semmosta mursketta junan vaunuihin kottikärryillä, ja työtunteja oli kymmenen päivässä, ja sitte se kärry oli melko raskas, piti ylämäkhen työntää sitä kottikärryä. Yhen kerran pääsin perunavarastolle lastaamhan perunoita rautatievaunuihin, niin siinä met saimma pureskella perunoita. Tserepovitsin leirillä oli vielä ikävämpi työ, tukkeja nostethin törmälle. Niitä veettiin käsipelillä. Se oli surkia työ, kun alko olemaan lokakuun loppu, niin siellä oli riitteessä, kylmä vesi, ja ko jalakineet ei juuri ollu minkäänlaiset. Mulla oli semmoset marssikengät, että niissä oli sola jo irti ja heti kastu jalat. Ko meni aamulla ja kylmä oli ja piti se kymmentuntinen päivä olla (Vilho).

Kaukopartiomiehet joutuivat olemaan pitkiä aikoja sairaalassa, mutta välillä heidätkin määrättiin raskaisiin töihin aliravitsemuksesta ja heikosta terveydentilasta

huolimatta. Vankeusajan harvoja hyviä kokemuksia kuvasivat Pietarin muistot tukkilauttojen purkamisesta.

Kukaan Neuvostoliittoon joutuneista vangeista ei kertonut olleensa yhteydessä omaisiinsa, ei myöskään pisimmän, kymmenen vuoden vankeuden kärsinyt Esko, jolla ei ollut koko aikana mitään tietoa läheisistään. Ainoastaan Norjassa saksalaisten vankina olleelle Artturille annettiin paperia ja kynä kirjoittamista varten. Olosuhteet Neuvostoliitossa poikkesivat siten vuoden 1939 sotavankiasetuksen säännöistä, joiden mukaan suomalaisia sotavankeja kuului suojella julmalta kohtelulta, kidutukselta ja muiden ruumiillisten keinojen käyttämiseltä tietojen saamiseksi. Asetus määräsi vangeille annettavaksi liinavaatteet, välttämättömät tarvikkeet, rahallisen korvauksen ja kirjeenvaihto-oikeuden. Oikeus jäi ilmeisesti vain paperille (vrt. Frolov 2004, 68–69, 245).

Nukuttiin puun päällä siitä lähtien, kun sairaalasta päästiin, samoissa vaatteissa oltiin, pestä juuri sai. Vesi oli kylmää. Ensimmäisellä leirillä ei ollu lutikoita, mutta kun Tserepovitsiin vietiin, niin siellä oli lutikoita paljon. Jos yöllä siirty petillä toiseen paikkaan, niin kyllä siellä oli mahoton määrä. Sitten ne myrkytti lutikat. Ne katosi (Matti).

Kolominkertaset peskat, semmoset puulavitsat niissä parakeissa, ei siinä mithään pativehkeitä ollu muuta ko toppatakki (Pietari).

Samat vaatteethan oli koko ajan. Kymmenen vuorokauden päästä oli aina semmonen pesu, jossa käyttivät vaatteet täisaunassa. Se oli vanha karjasauna tai navetta, jossa oli vettä ja sitä annettiin pärstää kohti kolomisen litraa ja sitten sokeripalan kokonen saippua. Vesi oli haalea. Mullaki oli kolome kuukautta sama paita päällä. Ko sen nosti seinää vasten, se pysy pystyssä (Kalevi).

Ankeista oloista huolimatta Kalevi säilytti myönteisen mielenlaatunsa ja odotti kotiin pääsyä. Ihmiselle on ominaista, että hän voi elää ainoastaan katsomalla tulevaisuuteen. Tämä on hänen pelastuksensa silloin, kun olemassaolon hetket ovat vaikeimmat (Frankl 1978, 70). Eskon pitkään vankeuteen sisältyi epäinhimillisen vaikeita kokemuksia. Hän epäili joutuvansa teloitettavaksi, kun hänet vietiin viiden muun miehen kanssa talvipakkasella kylmään karjavajaan, missä kaikki vangit saivat keuhkotaudin. Hän oli myös vankilassa, missä hänen kuntonsa parani jonkin verran venäläisen sellitoverin ansiosta, joka jakoi hänen kanssaan sisarensa tuomia ruokapaketteja. Toisessa vankilassa olot olivat täysin erilaiset. Siellä ei ollut patjoja, eikä miehillä ollut tilaa maatakaan. Kun kertoja oli tuossa vankilassa, hänelle luettiin 25 vuoden tuomio.

Minä sanoinkin, että en minä tuu kyllä kärsimään sitä tuomiota, kun ei moni muukhan pysty kärsimään. Moni vaan kuolee heti. Kesällähän ne lähti viemhän sinne työleirille, Moskovasta tulee vishin 8000 kilometriä. Se kesti monta viikkoa. Härkävaunussa menthin junassa ja laivalla sitte. Ei mulla siellä mithän ajatuksia (Esko).

Aavistus mahdollisesta vapautumisesta antoi myöhemmin Eskollekin toivoa kotiin pääsystä.

Suomalaisten internoitujen sotavankien kohtalo oli erilainen kuin rintamalta vankeuteen joutuneiden. He olivat kaikki siviilejä, joiden joukossa oli myös paljon lapsia. Internoitujen vankeutta tai sen jälkeistä aikaa koskevaa tutkimustietoa ei ole samassa määrin kuin rintamalta vangituista.

Hilma ja Lyyli olivat vankeudessa vanhempiensa ja sisarustensa kanssa.

Mentiin sinne parakkiin. Se on ollu joku työvankila, työmiesten paikka. Ikkuna, kolome ruutua. Se piti noussa jonku päälle, että voit ikkunasta kattoa. Se oli siivotonta, siivotonta hommaa. Isä sano, että herrantähen, että tänne ei kukkaan saa tulla. Se teki kaks isoa luutaa ja harjas ja puhisti sen ja sano, että nakkokaa pojat vettä, niin hän harjaa sitte, ko sai ensin kaikki ulosteet sieltä pois (Hilma).

Hilma synnytti toisen lapsensa Neuvostoliitossa. Hän oli huonokuntoinen eikä saanut koko aikana tietoja miehestään rintamalta. Äidin antama huolenpito auttoi häntä selviytymään, vaikka vankien epätietoisuutta pahensi sekin, ettei heidän leireilleen saatu luotettavia uutisia Suomesta. Myös Lyyli sairasti vankeuden aikana. Ruoasta ja vaatteista heillä ei ollut puutetta, koska he olivat tuoneet niitä mukanaan. Leevin kohtalo oli erilainen, koska hän oli erossa perheestään eikä hänellä ollut ketään aikuista tukena. Hänet vietiin Neuvostoliitossa sairaana lastenkotiin, ja sieltä alkoi hänen yksinäinen elämänsä, jonka aikana hän tottui käsittelemään asioitaan vain omissa mielessään.

Se oli semmonen pitkä talo. Ko minä ens kerran heräsin, minä olin niin ku sairaanhoidossa. Oli valkoset petit, ja minä muistan, kuinka minua janotti kauhiasti. En minä ymmärtänyt sitä kieltä kuitenkaan. En minä ossaa oikein selvittää, miltä se tuntu, mutta kuitenkin se oli semmosta. En tiijä, minkälaista se oli. Ei mulla paljon jäänykään mitään muistikuvia. Kouluun meitä kuitenkin vietiin, enkä minä osannu lukea tai puhua. Aivan umpinaista joukkoa se oli kuitenkin. Se niin ku jääpi muistoista pois. En tiää, miten minä oon opiskellu sitä puhekieltä, mutta kuitenkin minä vieläki huonosti kirjoitan sitä. Minulle tulee oikein paljon kirjoitusvirheitä, ja suomiakaan minä en melekeen ossaa kirjoittaa (Leevi).

Leeviä ei palautettu muiden vankien kanssa vuonna 1940 Suomeen, vaan hän siirtyi lastenkodin väen mukana jatkosodan aikana Keski-Venäjälle. Hän oli nuori eikä hänelle edes mainittu kotiinpääsyn mahdollisuudesta. Ruoka oli yksipuolista, ja hän kärsi keripukista sekä hammassäryistä. Sittemmin Leevi oli töissä Neuvostoliitossa. Hänen tarinassaan ei ollut mahdollista erottaa aikaa, jolloin hän oli varsinaisesti internoituna vankeudessa, ja jolloin hän eli muuta elämää. Hän tiesi olevansa suomalainen ja tunsu itsensä muukalaiseksi vieraassa maassa, jossa hän ei pystynyt paljon vaikuttamaan elämänsä kulkuun. Kansallisarkistoon osoittamaani tiedustelukirjeeseen olen saanut 14.3.2006 päivätyn vastauksen, jonka mukaan petsamolaisten palautettujen luettelossa on kaksi mainintaa sellaisista ilman vanhempiaan Neuvos-

to-Venäjäällä olleista lapsista, joilta Neuvosto-Venäjän viranomaiset epäivät paluun Suomeen sillä perusteella, että heidän vanhempansa eivät olleet mukana (Kansallisarkisto 14.3.2006, 937/643/2005). Lapsen kokemat järkytykset vieraalla koulupaikkakunnalla, ero vanhemmista ja sisaresta ja vienti kielitaidottomana ja yksinäisenä vieraaseen maahan, jossa hän ei pystynyt pitkään aikaan edes keskustelemaan kenenkään kanssa olivat traumaattisia kokemuksia, jotka vaikuttivat hänen koko elämäänsä. Hän tunsi olevansa vieras kaikkialla.

Pekan vankeusmuistot rajoittuvat lähinnä sijoituspaikan ahtauteen ja naisten työsäkäymiseen. Vaikka hän oli tuolloin vasta neljävuotias, vankeus- ja sota-aika jäivät pitkäaikaiseksi taakaksi hänen mieleensä. Hänen isänsä kaatui talvisodassa, eikä äiti keskustellut milloinkaan pojan kanssa perheen yhteisistä suruista ja kokemuksista. Heidän suhteensa jäivät etäisiksi. Pojan mielessä jatkoivat elämäänsä mielikuvat, jotka saivat alkunsa omaisten kertomuksista. Niihin kuuluivat sisaren paleltuminen pienenä kuoliaaksi äidin sylissä vankeuteen mentäessä ja serkun nälkäkuolema vankileirillä sekä isän kaatuminen, jotka aiheuttivat pelkoa ja vihaa venäläisiä kohtaan.

7.2.5. Vankeudesta vapautteen ja asemoitumiseen

Sotavangeilla ei ollut mitään tietoa vankeutensa pituudesta ja sodan kulusta. Toive vapautumisesta yhdistyi useilla rauhan tuloon, mutta kaikki eivät luottaneet siihen. Paluun jälkeiseen selviytymiseen vaikuttivat vankeusajan kokemukset, vankeuden pituus, ikä, vammat, sairaudet ja sosiaaliset olosuhteet.

Suomeen talvisodan vangit palautettiin vaihtoperiaatteella samanaikaisesti kuin neuvostoliittolaiset sotavangit palautettiin Suomesta. Kotimaahan palautetut vangit vietiin Viikin kartanoon karanteenileirille ja kuulusteltaviksi (Nikkilä 2002, 13–14). Jatkosodan vankien palautus tapahtui useissa erissä, Ensimmäinen niistä saapui Suomeen marraskuussa 1944 (vrt. Nikkilä 2002, 25). Kotimaahan palattuaan he joutuivat olemaan aluksi Hangon karanteenileirillä, mihin myös Lapin sodan vangit kuljetettiin 11.10.1945 (vrt. Hiltunen 1989, 95).

Stalin kuoli vuoden 1953 alussa, ja Moskovan sanomalehdet ilmoittivat maaliskuussa 1953 armahduksista. Monien yritysten jälkeen helmikuussa 1954 Neuvostoliitto luovutti 62 suomalaista, jotka olivat kärsineet tuomionsa. Heistä kaksi oli jatkosodan sotavankeja, yksi talvisodan sotavanki, 55 yliolikkaria sodan jälkeiseltä ajalta ja kolme 1930-luvulta (Malmi 2001, 54).

Kahdeksasta rintamalta vankeuteen joutuneesta miehestä neljällä, Matilla, Hermannilla, Artturilla ja Kalevillä, ei ollut vaikeuksia sodan jälkeiseen elämään asennoitumisessa. Leeviä lukuun ottamatta kaikki ryhmän kertojat menivät naimisiin. Talvisodan vanki Hermann palasi hyväkuntoisena kotiin ja aloitti saman tien savottatyöt. Sittemmin hän osallistui jatkosotaan ja Lapin sotaan. Painajaisunia hänel-

lä oli vanhuuteen sakka, mutta muuten hän oli toipunut vankeudestaan hyvin. Jatkosodan vanki Matti oli myös haavoittumisestaan huolimatta hyväkuntoinen. Hänen toiveensa vapautumisesta heräsi, kun vankeja ruvettiin kokoamaan.

Ne rupes kerräämään meitä, huuvettiin nimiä ja annettiin tuommonen potti ruokakupiksi ja lusikka. Sen lisäksi annettiin vielä semmonen tornisteri, ja silloin me ruvettiin arvaamaan, että ne viepi meijät täältä Suomeen. Siinä heräs toivo, ja kyllä ne sanoki, ettei he huoli teitä tänne. Hyvähän se tunnelma oli, mutta siitä meillä oli kiusa, kun tultiin härkävaunussa ja oli pakkaneen ja kylmä, mutta olihan se mukavaa, kun tiijettiin, minne mennään (Matti).

Vangit vietiin aluksi karanteeniin Hankoon. Kun Matti pääsi kotikyläänsä, hän aloitti evakosta palaavien omaistensa kanssa saunan ja sittemmin kotitalon jälleenrakentamisen. Hän kykeni kertomaan myös vankeusajan kokemuksistaan.

Kyllähän sitä vastasi siihen, mitä ne kyselivät. Minä oon voinu jutella koko ajan siitä vankileiristäkin. Siskon koti ei ollu aivan lähellä. Sinne me mentiin. Me rakennettiin sitten oma talo entiselle paikalle. Saunarakennus meille tehtiin ensimmäisenä kesänä ja samalla tehtiin asuinrakennusta. Saunarakennuksessa asu puolikymmentä henkeä. Evakot tuli, kun saatiin tehtyä rakennukset poltettujen tilalle. Ei siinä (kunnossa) ollu mitään heikkoa. Isän kans me tehtiin eikä minua mikään vauvanu, vaikka ensin tuo vamma kipeysi. Ei sitä sitte enää muistanukkaan. Minä vapauduin siitä eikä minusta tuntunu enää miltään (Matti).

Painajaisunia sodasta Matti näki kuitenkin pitkään, mutta ne loppuivat vähitellen vuosikymmenien kuluessa. Hän meni naimisiin ja hoiti suurta maatilaa. Kalevi joutui Hangossa karanteenisairaalaan punataudin vuoksi, mutta kevättalvella hän oli jo hakkaamassa rakennuspuita tuhotulla kotipaikallaan. Pian alkoivat muutkin työt, joita hän jatkoi eläkeikänsä saakka. Kalevi näkee kuitenkin edelleen ajoittaisia painajaisunia, joilla on yhtäläisyyttä psykotraumaattisiin tapahtumiin (vrt. Schreuder 1997, 22). Painajaisunet ovat pelottavia unia, joissa ilmenee eloonjäämiseen ja turvallisuuteen liittyvää uhkaa (American Psychiatric Association 1994). Hänellä on myös vammasta aiheutuvia kipuja, joista huolimatta hän on selviytynyt hyvin työssään ja sosiaalisessa ympäristössään.

Henkisestä uupumuksesta kärsinyt Pietari pääsi kuntoutumista varten saaristoon, missä vangit saivat hyvää ruokaa ja lepoa. Siellä he alkoivat tehdä kevyitä töitä. Kertojan kunto parani siinä määrin, että hän pystyi kotiseudullaan jälleenrakennustöihin. Avioliitto vaikutti myönteisesti hänen elämäänsä.

Sitte tuli paljo helpotusta, ko mulle tuli tämä nykyinen vaimo. Oli se jo kirjeenvaihtoa sen kans vähän, mutta yhen lomareissun olin ollukki, tunsin jonku verran. Sitte tuln tuohon kotikyllään. Mehän 1945 käytiin vihilä. Laitettiin sitte semmonen pikunen, kaks kertaa kaks, semmonen kämppä. Kohta sitte ostettiin tontti järven rannalta, ja siinä rupes lapsia tulemaan. Meillä on kymmenen lasta. Mie hommasin hevosen ja sitte oli mulla semmosta urakkahommaaki. Valtiolta ostin vähän mettää

ja sitte urakoin kevätuitossa. Sitte mie rupesin Metsähallituksele tekemään kämppiä (Pietari).

Myöhemmin Pietarille tuli kuitenkin monia menetyksiä, jotka masensivat hänen ennestäänkin alakuloista mieltään. Hänen elämänsä kulku ei ollut hänen hallinnassaan, vaan voittamattomat vaikeudet hallitsivat sitä.

Vilho oli vasta 18-vuotias joutuessaan sotaan ja vankeuteen, mistä hän oli unohtanut suurimman osan. Toisaalta hän katsoi selvinneensä vankeudesta nuoruutensa ja pienen kokonsa vuoksi paremmin kuin monet muut. Kokemukset olivat kuitenkin olleet raskaita nuorukaiselle, joka oli kantanut leirillä huolta vanhemmistaan ja kotiseudustaan. Palatessaan hän oli laihtunut ja heikkokuntoinen sekä fyysisesti että henkisesti, mistä syystä hän ei pystynyt aluksi entisenlaiseen työhön. Huolistaan ja muistoistaan hän ei kyennyt puhumaan muiden kuin vankitoverien kanssa. Pitkään kestänyt vaikeneminen saattoi olla Vilholle ja myös muille veteraaneille traumaattinen kokemus varsinkin, kun vaikenemisen kohteena oli yksi jo sinänsä traumaattinen kokemus, sota (vrt. Sulamaa 2006, 309).

Enhän mie heti kotia päässy. Siellä ei ollu mithän, se oli kaikki poltettu. Mie menin lähikyhlän ja pääsin työmaale, en mie savottatyöhön varsinaisesti. Emäntää auttelin vain. En mie olis pystyny metsätöihin, mutta mie olin niin kö kämppämiehenä. Kyllä se oli mukavaa (vanhempien tapaaminen), mutta en mie oikeen ossaa sanoa, että oisko sitä osannu olla kiitollinen. Kato ko siellä leirillä ollessa, niin sehän oli se henkinen paine, ja se oli minusta kova (Vilho).

Vilhon kunto parani vähitellen, ja avioliiton solmiminen auttoi häntä selviytymisessä. Vaikka järkyttäviin sotakokemuksiin liittyvät henkiset oireet jatkuivat, Vilho vapautui niistä siinä määrin, että hän pystyi tekemään töitä metsässä ja kotona. Perheistä kasvoi ajan mittaan se perusta, jonka varaan rakennettiin rikkoutuneelle elämälle uutta mielekkyyttä (Kirves ym. 2008, 225).

Pisimmän, kymmenen vuoden vankeuden kärsineen Eskon ja toisen kaukopartiomiehen, Tuomaksen kokemukset olivat erityisen raskaita. Eskon isä tuli poikaansa vastaan junaan, mutta he eivät tunteneet ensin toisiaan, eikä Eskon poikakaan tuntenut häntä isäkseen. Aliravittu mies oli huonossa kunnossa eikä hän ollut tottunut kymmenen vuoden vankeuden aikana liikkumaan vapaasti. Kaikki tuntui oudolta, ja hän pälyili kulkiessaan huolestuneena ympärilleen. Eskolla oli vuosia jatkuneita painajaisia ja alkuaikana myös hermostuneisuutta sekä epä tietoisuutta toimeentulosta. Hänelle myönnettiin niin sanottu kylmä tila, jossa selviytyminen oli aluksi vaikeata. Talkoolaiset auttoivat perhettä rakennustöissä. Hänen omat voimansa lisääntyivät vähitellen niin paljon, että hän pystyi savottaankin. Hän pyrki keskittymään nykyiseen ja vaikenä täysin vankeusajan muistoistaan sen jälkeen, kun julki-suuteen tullut haastattelu oli aiheuttanut hänelle vaikeuksia. Täydellinen vaikeneminen vankeusajan muistoista muodostui hänen tavakseen. Sotaa oli kokemuksena vaikea pukea sanoiksi, siitä oli siis parempi vaieta. Myös sodan jälkeinen poliittinen ilmapiiri kannusti puhumattomuuteen (Kirves ym. 2008, 226).

Vammautuneen, heikkokuntoisen Tuomaksen paluu tuhottuun kotikylään oli vaikea, vaikka omaiset olivat apuna ja ohjasivat hänet lääkärin hoitoon. Fyysiset vammat paranivat vähitellen. Kertoja halusi olla mukana jälleenrakennustöissä, vaikka hänen isänsä oli huolissaan poikansa selviytymisestä. Henkiset paineet, mielen tunkeutuvat muistikuvat, pelot ja painajaiset olivat jatkuvina seuralaisina avio- liiton solmimiseen ja ikääntymiseenkin saakka. Niitä lisäsivät Valtiollisen poliisin väkivaltaiset kuulustelut ja huolet. Tuomas sai kuitenkin ammatin, jossa hän oli eläkeikänsä saakka. Vaimo oli hänen uskollisena tukenaan. Ennen sotaa ja sodan aikana vallinneessa kansallisessa ideologiassa perhe oli nähty kansakunnan perus- soluna. Näin oli myös sodan jälkeen, mutta kun sota oli osoittanut ulkomaailman arvaamattomuuden, tuli perheistä myös suojapaikkoja ja kiinnekohtia maailman pahuutta vastaan (Kirves ym. 2008, 225).

Vankeuden päättymisen ei merkinnyt kenellekään internoiduista vangeista paluuta entiseen elämään tai edes kotiseudulle. Leeviä ei palautettu lainkaan Neuvostoliit- tosta. Suomeen hän pääsi muuttamaan vasta pari vuotta ennen kuolemaansa. Pekka oli aluksi perheensä kanssa evakossa, mistä hän muisti sijoitusperheen, isän kaatu- misviestistä johtuvan äidin itkun, karjalaisten keskinäisen yhteisöllisyyden, kou- lunkäynnin ja miehen, jota hän pelkäsi epäillessään häntä venäläiseksi. Isäänsä hän ei muistanut, eikä äiti kertonut hänestä juuri mitään. Viidentoista vuoden iässä hän lähti kotoa ammatilliseen koulutukseen ja sittemmin töihin paikkakunnalle, mihin hän vakiintui sen jälkeen, kun hän perusti perheen. Traumaattiset mielikuvat, ahdis- tavat tunteet, unihäiriöt, painajaiset ja venäläisiin kohdistunut viha säilyivät kuiten- kin hänen mielessään.

Lyyli sairastui jo vankeudessa, ja hänen sairautensa olivat muuttaneet hänen elä- määnsä. Kokemuksistaan hän vaikenä perheensäkin parissa. Kertomus kodista ja perheestä jäi vähäiseksi, vaikka lasten merkitys tuli esille myöhemmässä kerron- nassa. Hilma koki sodan ja vankeuden aiheuttamia menetyksiä, joista hän selviytyi, kun hän pystyi ajattelemaan, että yön nukuttuaan hän näkee asiat selvemmin. Hän harrasti merikalastusta ja pesi saksalaisen armeijan pyykkiä tullakseen taloudelli- sesti toimeen. Samalla hän solmi saksalaisen sotilaan kanssa suhteen, jonka seura- uksena oli raskaus. Kertojan äiti ja evakkoperhe suhtautuivat häneen ymmärtäväi- sesti, mutta herjauksiakin hän kuuli.

Sitte ku tultiin evakosta, monta kertaa sanottiin mulle, että miksette jääny sinne ryssään, mitä te tänne tulitte. Oltiin töykeitä niitä kohtaan, jotka toisen kerran on menettäny kodin. Minä olin töissä, ja kun minä lähin siitä, minä olin voimakas, vaikka olin laiha. Olen tehny paljon lapsesta lähtien ja mulla oli voima kehittyyn (Hilma).

Hilmalle oli kehittynyt vahva identiteetti ja luottamus omaan itseensä. Hän meni naimisiin, ja puoliset rakensivat työnsä ohella oman talon. Vaikka Hilma oli hyvä- kuntoinen, rakentamisen vaihe oli hänelle erityisen raskasta aikaa.

7.2.6. Ikääntymisen aika sotavankien elämässä

Haastattelun aikana kaikki kertojat olivat jättäneet varsinaisen työnsä, mutta osa heistä oli hyvässä kunnossa ja jatkoi töitä kodin piirissä, metsässä, järjestöissä, luottamustehtävissä ja talkoissa. Osalla miehistä sairaudet olivat kuitenkin rajoittaneet toimintakykyä, ja yksi heistä joutui pian laitoshoitoon.

Omat sairaudet ja perheenjäsenten terveydentilan heikkeneminen tai kuolema oli muuttanut heidän elämäänsä. Rintamalta sotavankeuteen joutuneiden ryhmän kolme kertojaa suri vaimonsa muistin huonontumista, joka oli aiheuttanut laitoshoittoon siirtymisen tai sen suunnittelua. Koti ei ollut heidän mielessään enää samanlainen kuin vuosikymmeninä, jolloin puoliset olivat hoitaneet sitä yhdessä. Yksi näistä kolmesta miehestä, Pietari, oli menettänyt traagisesti useita omaisiaan eikä pystynyt näkemään enää omalla elämällään mitään tarkoitusta, vaan tunsu pelkkää toivottomuutta. Menetyksiä ihminen kohtaa läpi koko elämän, mutta erityisesti vanhuudessa. Oma heikkenevä terveys ja toimintakyky, läheisten ihmisten kuolema ja ennen kaikkea oman kuoleman lähestyminen herättävät kysymyksiä eletyn ja tulevan elämän merkityksestä (Takkinen 2003, 212). Kolme muutakin kertojaa, Hermanni, Tuomas ja Esko, oli menettänyt lapsensa tapaturmassa, ja suru oli edelleen heidän mielessään.

Omat sairaudet aiheuttivat myös kertojien jokapäiväiseen elämään muutoksia. Toimintakyvyn rajoittuminen kavensi elämänpiiriä ja heikensi tarkoituksellisuuden tunnetta ja elämänhalua, kun työnteko oli ollut aina vahvimpana voimavarana.

Ikä on heikentäny voimat ja sitte, ku vielä tuli tämä halavaus ja on täytyny luopua työnteosta... Ei ne laske minua ennää navettaan, etten kompastus. Me on emännän kans myyty maatila pojalle elatusta vastaan. Kyllä se nytkin tuntuu, että kyllä sitä pitäs johonki alakaa (Matti).

Matille työnteosta luopuminen sairauksien ja toimintakyvyn rajoitusten vuoksi oli vaikeata ja se aiheutti masennusta ja katkeruutta. Iäkkäillä ihmisillä on useasti monia sairauksia ja niistä johtuvia toiminnan rajoitteita. Selviytymisen ongelmat ja niistä aiheutuvat kokemukset esimerkiksi silloin, kun joudutaan luopumaan harrastuksista tai turvautumaan ulkopuoliseen apuun, voivat aiheuttaa iäkkäille ihmisille enemmän alakuloisuutta ja huolestuneisuutta kuin yksittäiset sairaudet ja niihin liittyvät toimenpiteet (Helin 2002, 64). Eskolla oli vankeudesta peräisin olevia sairauksia, jotka muuttivat monella tavalla hänen elämäntapaansa ja aiheuttivat samalla yksinäisyyttä näön ja liikuntakyvyn heikentyessä. Vankeuden ja sen jälkeisen ajan vaikeuksista hän ei ollut halunnut kertoa mitään, ja hänen vaikenemisensa kesti vanhuuteen saakka. Vasta lähes viidenkymmenen vuoden kuluttua vankeudesta vapautumisestaan hän oli valmis keskustelemaan kanssani nauhurin ääressä muistostaan, jotka saivat minut ihmettelemään ihmisen kestävyyttä. Myöhemmin olemme jatkaneet keskustelujamme ja tavanneet lukuisia kertoja.

Järkyttävien kokemustensa traumatisoima Tuomas oli myös kieltäytynyt vuosikymmenien ajan kertomasta kokemuksistaan, mutta viime vuosien yhteisten keskustelujemme hän sanoi olleen hyödyksi traumaattisten muistojen käsittelemisessä. Elämä ennen vankeutta ja elämä sen jälkeen eivät ole muodostuneet missään vaiheessa yhtenäiseksi tarinaksi. Jonkin verran se on kuitenkin eheytyntä pohdittaessa voimavaroja, selviytymistä ja menneisyyden ohella nykyisyyttä ja tulevaisuuttakin. Järkyttäviin muistoihin liittyvät posttraumaattiset oireet voimistuivat kuitenkin vanhuudessa, jolloin ne vaikeuttivat hänen elämäänsä.

Internoiduista sotavangeista vain Hilma oli rintamalta sotavankeuteen joutuneiden ikäluokkaa. Eläkkeellä jäätyään hän oli entiseen tapaansa noussut aikaisin kävelylenkille ja tehnyt paljon töitä kotonaan. Vähitellen hän alkoi tottua rauhallisempaan työtahtiin ja oli tyytyväinen elämänsä vaiheeseen.

Työhulluus jatku ja jatkuu vieläki. On se tasottunu. Kyllä se ikä tasotuttaa. Kyllä minä sauvakävelyllä käyn, ko taas saan nämä työt tästä pihalta tehtyä. Mitään apua ei käy. Lääkkeenä on kummallakin vain nitro (Hilma).

Vaikka Hilma oli haastattelun aikaan hyväkuntoinen, hän joutui pian aivoinfarktin vuoksi sairaalaan ja sieltä laitoshiitoon.

Lyyllillä oli sairauksia, jotka alensivat hänen toimintakykyään, ja hänen henkinen terveytensä oli myös heikentynyt. Lapset, varsinkin tytär huolehtivat hänestä.

Leevi palasi Suomeen vasta 1990-luvun lopulla lähes 70-vuotiaana. Hän halusi asettua lähelle lapsuutensa kotiseutua, mutta ei päässyt täälläkään vierauden tunteestaan. Kuntoutusjaksolla hän kuitenkin viihtyi muiden mukana ja kertoi minulle mielellään elämäntarinaansa. Siihen sisältyi muistoja, joita hän ei ollut käsitellyt kenenkään kanssa. Pekka oli eläkkeellä. Hän tunsu terveytensä paremmaksi kuin työvuosina ja osallistui luottamustehtäviin sekä järjestötoimintaan.

7.2.7. Pohdintaa

Samalla kun sotavankiryhmän ikääntyneet haastateltavat muistelivat elämäänsä, he jäsensivät sitä ja pohtivat eri vaiheiden ja kokemusten yhteyttä nykyiseen. He kuvasivat myös elämänsä historiallista taustaa.

Lapsuusajan köyhyys oli kaikille kertojille yhteistä, mutta se ei aiheuttanut heille turvattomuuden tunnetta. Rintamalta vangitut miehet ja samoin molemmat internoituina vankeuteen joutuneet naiset muistelivat vanhempiaan ja kotiaan. Petsamosta internoidut kertojat puhuivat erityisen paljon kotiseudustaan. Sodan jälkeenkin monet sotavangit tunsivat elämänsä epävarmaksi ja arvaamattomaksi. Koti ja perhe antoivat sille kuitenkin tarkoituksen. Varsinkin miehet puhuivat usein lapsuuden ajan työnteosta ja pitkistä koulumatkoista. Työn arvostus jatkui vanhuuteen saakka,

ja osa miehistä pystyi työskentelemään edelleen ikääntyneinä kotimetsissään, pelolla ja kasvimaalla.

Muistoja kertoessaan haastateltavat puhuivat elämänsä hyvien vaiheiden ohella vaikeuksistaan, sodasta, vammautumisesta, sotavankeudesta ja omaistensa menettämisestä, mistä heidän oli ollut vaikeata toipua. Vangiksi joutumisen ajankohta ja vankeusajan pituus sekä miesten sota-ajan tehtävät olivat vaikuttaneet vankeusajan kokemuksiin, joista kaikki haastateltavat eivät vapautuneet. Haavoittumisen seurauksena heillä oli sirpale- ja paleltumavammoja. Monilla kertojilla oli myös järkyttävien kokemusten aiheuttamia posttraumaattisia oireita, jotka vaikeuttivat heidän elämäänsä vanhuuteen saakka. Osalla kertojista ne pahentuivat ikääntymisen ja sairauksien myötä. Kotiseudulle asettuminen ei ollut kaikille sotavangeille helppoa traumaattisten kokemusten jälkeen, mutta osa heistä pystyi kuitenkin aloittamaan jälleenrakentamisen ja entiset työnsä. Kivimäen (2006, 83) tapaan saatoin todeta, että Suomen sodat eivät päättyneet rauhan tuloon, vaan sodassa koettu säilyi yhteiskunnassa henkisinä ja fyysisinä haavoina, menetettynä nuoruutena tai lähimmäisenä. Osalla se kuitenkin vahvisti identiteettiä ja sen aikana oli myös positiivisia kokemuksia.

Vain harvat sotavankiryhmän kertojat olivat pystyneet puhumaan vankeusajastaan vapaasti ennen kuin 1990-luvulla. Vielä nytkin he katsoivat kertomisen helpottaneen ja tuoneen esille uusia näköaloja. Kun he muistelivat haastatteluissa kokemuksiaan, he ajattelivat myös arvojaan ja selviytymiseensä vaikuttaneita tekijöitä, olosuhteita, ympäristön suhtautumistapoja ja omia kykyjään sekä ominaisuuksiaan. Monet entiset sotavangit olivat pohtineet raskaista kokemuksistaan huolimatta myös isänmaan ja asevelihengen merkitystä.

Internoituina vankeuteen joutuneiden naisten kertomukset sisälsivät hyvän lapsuudenkodin kuvausta, johon kuului myös työnteko. Vaikka internoidut sotavangit saivat olla leireillä yleensä omaistensa kanssa, saattoivat poikkeavat olosuhteet sinänsä johtaa pitkiin fyysisiin sairauksiin ja henkisiin kärsimyksiin. He joutuivat jättämään myös kotiseutunsa, jota he edelleen kaipasivat.

7.3. Partisaanien uhrien elämänvaiheiden kuvaaminen

7.3.1. Partisaanien hyökkäystä edeltävä aika

Yhtä kertojaa lukuun ottamatta kaikki ryhmän haastateltavat olivat asuneet koko elämänsä ajan Lapissa, ja myös Linnea oli muuttanut Lappiin sodan jälkeen. Vanhin naisista, Hanna, oli syntynyt vuonna 1919 ja nuorin, Alma, vuonna 1936, vanhin miehistä, Erkki, vuonna 1922 ja nuorin, Eetu, vuonna 1932. Kaikki olivat maatalon lapsia, ja useissa perheissä harjoitettiin maa- ja metsätalouden ohella poronhoitoa. Vaikka monet partisaanien uhrin olivat nuorempia kuin muiden ryhmien

kertojat, heidän lapsuutensa oli samantapainen. Alma, Reetta ja Eetu kertoivat erikoisesti yhteisestä isoäidistään, joka oli heidän parhaana tukenaan.

Einarin ja Johannan muistot lapsuudesta olivat kuitenkin erilaisia kuin ryhmän muilla haastateltavilla.

Sitä annethin hihnan lappua. Minä olin semmonen pahantekijä olemassa. Vaikka minä en tehny pahhaakaan, minä sain loimen. Minä olin vähän semmonen vilikhampi. Ei se tuntunu (epäoikeudenmukaiselta). Kyllä se pitäs antaa vieläki. Olen antanu ittekki. Äitin tykö ne menit aina turvhan (Einari).

Minä lähin siitä, kun koskaan äiti ei minua hoitanu. Se ei antanu ruokaa. Se aina niin ku hylyki minua. Minä olin kymmenen vuojen vanha. Se oli semmosta. Köyhää aikaahan se oli, kun lapsia oli paljon, semmosta ahistavaa aikaa. Ei sitä ollu leipää eikä vaatheja. Se oli pula-aika. Minä mietin, että mikä koiranpenikka minä olen. Nukkuminenki oli sitä ja tätä. Minä olin aina kuumhessa. Mulla oli kerranki niin näläkä, kun äiti kirnus, ja lehemää kyllä oli. Se otti rapuskan leivän päälle ja alako syömhän, niin minä istuin kuin nolla siellä penkissä ja sanoin, että anna minullekki, äiti, sitä voileipää. Ku se teki peukalovoileivän, se nakkas sen, ja suolavoi tuli suorhan silimhän ja mulla ajettu silimä, ja sitä ei kukhan hoitanu (Johanna).

Johannan kertomuksesta kuvastuivat lapsuuden kodin turvattomuus, huono kohtelu ja äiti-lapsi-suhde. Tyttö pääsi muuttamaan apulaiseksi serkkunsa luokse, mutta myöhemmin hän päätti ikävistä muistoistaan huolimatta palata auttamaan vanhentunutta äitiään, jota hän alkoi vasta tuolloin pitää äitinään. Kertojat puhuivat myös kylän asukkaiden yhteisöllisyydestä. Kaikki ihmiset tunsivat toisensa, ja lapset kuuntelivat aikuisten keskustelua, kun he kokoontuivat pyhäisin juttelemaan ja muistelemaan. Mikon lapsuuteen kuului myös kotona läheiseksi tullut uskonnollisuus. Ennen jatkosodan ajan partisaanihyökkäyksiä osa kertojista ehti käydä kansakoulua, mutta Erkin koulunkäynti rajoittui kiertokouluun.

Haastateltavien kokemuksiin kuuluivat talvisota ja sitä seurannut välirauha lapsuuden tai nuoruuden aikana. Miehet olivat sodassa, ja itärajan lähellä olevien kylien asukkaat joutuivat evakkoon. Venäläisten lentokoneet aiheuttivat pelkoa, mutta äidin tai isoäidin läheisyys toi poikkeuksellisissa oloissakin turvallisuutta, jota lisäsivät muut lapset ja yhteiset leikit. Evakkoon lähtö ja kotiseudulle paluu olivat myös unohtumattomasti joidenkin kertojien mielessä.

Ei sitä nyt oikhein osattu pelätäkhän, mutta sitten se kuitenkin tuli. Ko sota puhkes, tuli lähtö yötä vasten. Se oli semmonen häätö, että nyt on rintama pettäny. Se oli syksy. Justhin oli joki jäätyny, että oli oikeen huono roomullaki kulukia, ko siinä oli jäätä. Avokuorma-auton lavalla me mentiin lähikylään ja sitte siirryttiin kauemmas. Minä kävin niissä taloissa ja tyttökavereita mulla oli siellä, mutta emmä met suinkhan, sen ku humppasimma menemhän. Meillä ei ollu huolta huomisesta (Reetta).

Sukulaispoika tuli silloin yöllä sanomhan, että nyt pitää lähtiä evakohon. Äiti oli jo varautunu, että se oli laittanu jo vaathet valmhiksi orthen. Ei muuta ko hevosen rekhen. Me olimma länsirajalla evakossa. Minä oon ajatellu, mutta ei se lapsi kiinnitä niin paljo huomiota siihen (tunnelmaan ja siihen, olivatko aikuiset huolissaan). Onneksi se on niin, ja saattohan se olla, että ne vähäsen niin ku sitte, että ei ne puhunekhan niin lasten kuullessa. Isä oli rintamalla, mutta en minä tiä, missä se oli. Evakosta palatessa me menimmä ukkilhan, äitin kotia. Menimmä suorhan hevosella. Oli niin kaunis pakkaspäivä. Minä muistan, kuinka kaunis oli ilma, ja hanki oli, sillä lailla kiilteli (Siiri).

Siirin kuvaama pakkaspäivä oli jäänyt pysyvänä, onnellisena muistona hänen mieleensä. Hän tiesi olevansa palaamassa evakosta kotiin, missä perhe olisi taas yhdessä jatkamassa yhteistä elämäänsä.

7.3.2. Neuvostopartisaanien hyökkäys

Vaikka vuosia kestäneeseen sotaan liittyvät uhat, vaarat ja menetykset olivat käyneet tutuiksi Suomessa, ei siviileihin, lähinnä naisiin, vanhuksiin ja lapsiin suunnattuja hyökkäyksiä ennakoitu kylliksi siitäkään huolimatta, että useiden syrjäisten kylien läheisyydessä oli havaittu partisaanien liikehdintää.

Siinähan nähtiin etellisenä kesänä, ku mettämiehet meni, että oli täys radiolähetin mettässä. Se ei uskaltanu koskea siihen. Sitä monessa kohtaa nähtiin niitä. Vuonna 1942 syksyllä menivät kuusen tyveen (kaksi poikaa). Net, että mitä täällä on, kaks säkkiä evästä, mahorkkaa, tupakkaa, mitä kaikkia. Kyllä se pelotti, että tuolla se on ja tuolla se on (Heikki).

Niitähän oli silloin 1943-kesällä, niitähän oli joka paikassa, niitä kuulu ja näky. Sitte tämä 1943–1944-talavi, niin sitä peljättiin, että millon ne tulevat. Ne oli yhen lähikylän takana. Me vaate päällä nukuthin ja olthin. Nehän postinkuljettajaa ampu siinä kolomia päivää ennen. Päivää ennen kylän tuhoa kaks tyttöä ajo lehemä vaaran puolelle ja siinä ne oli kuullu pulinaa ja (haistoivat) mahorkan hajua (Eetu).

Syrjäkylien asukkaiden pahaa ennustavat havainnot vihollisten liikkeistä lähimetsissä eivät olleet pelon aiheuttamaa kuvittelua, vaan heidän aavistuksensa toteutuvat julmana siviileihin suunnattuna tuhona.

Partisaanien aiheuttamat tuhot

Aseistetut venäläiset partisaanit hyökkäsivät rajaseudun syrjäisiin kyliin. Heidän hyökkäyksissään menehtyi 176 siviilihenkilöä ja haavoittui tai loukkaantui 75 henkilöä (vrt. Martikainen 2002, 19). Lappiin tehtyjen partisaani-iskujen seurauksena menetti henkensä Sodankylän Lokassa 19, Savukosken Seitajärvellä 15 henkilöä, Kuoskussa kahdeksan ja Sallan Hautajärvellä kuusi henkilöä, joista kaksi vangittiin

ja julistettiin vuonna 1949 kuolleiksi (vrt. Martikainen 2002). Siirin veli ja sisar joutuivat vangeiksi ja heidät julistettiin kuolleiksi vuonna 1949. Einari menetti isänsä, veljensä ja sisarensa. Myös hänen äitinsä haavoittui. Partisaanit surmasivat Erkin vanhemmat ja viisi sisarta. Lisäksi hänen toipumislomalla ollut sotainvalidiveljensä haavoittui, ja hänen pieni sisarensa vammautui vakavasti venäläisten pistimien iskuista. Heikin isä ja sisar otettiin vangeiksi ja julistettiin kuolleiksi vuonna 1949, veli ja setä murhattiin. Eetu, Alma ja Reetta menettivät äitinsä vihollisten syyttämän navetan palaessa.

Mikko palasi syksyllä 1941 veljensä kanssa illalla kotiin heinäniityltä ja menivät tavalliseen tapaan nukkumaan.

Ja niin pauke siellä neljän maissa. Meillä siinä mökin eessä niin ku porstua, jossa met nukuimme veljen kans rankisessa. Me kurkistamaan siitä oven ravosta. Ne meni niin ku lamma-lauma siitä. Pyssyt oli käsissä. Met alusvaatteisillaan lähimmä, ja äiti meni eessä siihen naapurin mökkiin. Luoti tuli ikkunasta läpi, ja me lähimme sinne ranthan venehelle. Ne meitä ammut, ku me juoksimme sinne. Se oli kauhia. Toinen partio poltti taloja ja latoja. Kyllä se tuntu mukavalta, kun äiti oli hengissä. Me kuitenkin säilyimmä siitä, että ne ei osannu ampua. Se oli niin ihme, Luojan varjelus. Yheksänkö niitä ollu vai kaheksan, niitä ihmistä tapettiin, naapurista eniten (Mikko).

Saman partisaanihyökkäyksen koki Einari, joka oli tapahtuman aikana ystävänsä luona. Hän kuuli kotikylästäan ampumista ja näki latojen palavan. Miehen kertomus oli niukka, eikä hän muistanut mitään tapahtumaan liittyneitä ajatuksiaan tai tunteuksiaan. Hän ei myöskään pystynyt suremaan tai miettimään asioita.

Koko kylä oli tulessa yhtä aikaa. Heinälavot palo, ja kuulu ampuminen meiltä. Isä haavottu, ja se oli pellolla, ja siihen se ammuthin äitiki sitte keuhkosta läpi. Hän ei kuollu, ko eli vielä 70-vuotiaaksi. Isä kuoli kuukauen päästä, mutta sisko kuoli kyllä heti. Siinä oli yheksän reikää. Olen minä selevinny. Ei mulla ollu mitään hätää. En minä ajatellu ja olen päässy vain (Einari).

Siviilimurhat olivat osoitus vallankäytöstä ja keinojen kaihtamattomuudesta, laajassa mielessä ne olivat osa suurta ideologista sotaa (Lähtenmäki 1999, 142).

Erkki sai sodassa, partioretkeltä palatessaan tiedon kotikylänsä tuhosta.

Kuulin vain tutuilta, että ryssä oli käyny tappamassa kyläläiset. Me olimme viikon päivät siellä partio (retkellä), tulimme ja teltoja rupesimme pystyttämään. Komppanian lähetti tullee sinne mejän tykö, ja se kertoo, että sinun pitää komppanian päällikön puheille mennä heti. Se selevitti, että sinun kotiväki on tuhottu, meni kaikki. Kyllä se hankalaa oli. Ei sitä uskonukkaan, että ihminen voi ellää enään (Erkki).

Erkki lähti välittömästi kotiseudulleen. Siellä hänelle paljastui tuhojen ja menetysten todellinen laajuus, joka aiheutti hänessä voimakasta surua, vihaa ja katkeruutta.

Hyökkäyksiään partisaanit kohdistivat syrjäisten kylien lisäksi teille ja yksinäisille niityille, missä oli heinätoissa iäkkäitä miehiä, sotaväkeä käymättömiä nuorukaisia sekä naisia ja lapsia. He ottivat myös vankeja, jotka he useimmiten surmasivat. Omaiset eivät saaneet heistä mitään tietoa ja odottivat vuodesta toiseen turhaan vangittujen palauttamista. Myöhemmin maastosta paljastuneet luut saattoivat antaa tietoa murhatuista uhreista. Heikin omaisia ja naapureita oli tekemässä heinää kaukaisella niityllä, kun partisaanit hyökkäsivät.

Ne oli nähneet tosiaan, että tuolla se oli kartotustorni, kilometrin päässä suurin piirtein vaarassa, että siellä jotaki liikettä on, mutta eivät tienneet, onko ne partisaaneja vai mitä. Ne päättivät, että tehään loppuun nopeasti ja lähetään sitte, mutta ne ei ehtineet tehdä loppuun. Parinkymmenen metrin päästä nousivat sotilaat ja vetasivat liikkuvat osat taakse ja sitte ampuvat. Ne oli otettu kiinni, meidän väki. Sieltä löyty sitte, lautaset oli semmosenaan, syönti oli jääny kesken (Heikki).

Yhen miehen ryssät tapot vaaran taka. Niitä hajettiin monta vuotta, ja sitte poromies löysi, ja oisko se poro polokassu, ja sen luut tuli siihen ahkion jäljille ja siitä tuli, sitte hajettiin siitä, Niin, sehän löyty kaks ruumista, toinen oli semmonen pala-velustyttö. Ne oli ottaneet ja tappaneet ne (Mikko).

Partisaanien hyökätessä kylien asukkaat näkivät heidän ampuvan sekä lapsia että aikuisia ja he näkivät myös ympärillä olevien talojen palavan. Vaikka sota oli koskettanut vuosien ajan suomalaisia perheitä monella tavalla, partisaanien hyökkäys oli jokaiselle uhrille traumaattinen kokemus, josta he eivät vapautuneet. Se rikkoi heidän olemassaolonsa jatkuvuuden ja turvallisuuden tunteensa, jotka eivät koskaan palaneet. He menettivät uskonsa moraalisiin arvoihin ja heidän uskonsa olemassaolon tarkoitukseen kärsi vakavasti (Schreuder 1997, 18).

Se yö tuli. Minä nukuin siskoni kans kamarissa ja muut pirtin puolella, kun äiti tulee ovelle ja sanoo, että ryssät on tullu. Kun minä menin porstualle, ammuttiin. Me juostiin kiviavettaan päin, ja samalla tuli naapurin vanhaisäntä tyttärensä kanssa. Koko ajan rynkytettiin ulukona, että oikein semmonen kaamia olotila siellä meillä. Sitte niin ku hilijeni se homma, mutta sitte alako kuulumaan ko palo. Se rätinä oli kova, ko vanhoja taloja, niin ne paukku. Kyllä siinä kuuli itkua sillon yhessä välissä. Isäpuolihan ei saanu rauhaa, kun tyttäret oli tietymättömissä. Sehän hyppäs ja meni ulos. Minä kans hyppäsin ja lähin yhtä taloa kohti. Sitte minä huomasin, ku isäpuoli siellä kiikkuu, luuli, että hänen tyttärensä on siellä palavassa talossa. Se kiikkuu kynsiensä varassa, siinä niitä hirsii pitkin nousee ylös ja aina putoaa. Herra Jumala, ku minulle teki pahhaa, ku se putos aina ja taas ylös ja taas alas, ku se yritti tulla kattomaan ikkunasta niitä lapsia (Suoma).

Suoma liikuttui kertoessaan kokemuksistaan ja kaipauksesta, jota hän tunsu ajatellessaan murhattuja sisarpuoliaan. Hänellä oli myös kauhistuttava mielikuva isäpuolensa epätoivoisesta yrityksestä löytää lapsensa. Murhayötä muistellessaan hän sanoi kuulevansa vieläkin selvästi kotitalon kuivien, palavien hirsien paukkeen. Kouluikäisten lasten tapaan Suoma aisti traumaattisen kokemuksen intensiivisin näkö-

kuulo ja hajuhavaintojensa perusteella (vrt. Spencer ja Pynoos 1985, 46). Järkyttävät tapahtumat säilyivät muuttumattomina Suomen mielessä.

Muistaakseni se oli heinänteko olemassaan, että niillä vaiheilla, ja neljältäähän se tuli, kun me vintissä nukuimme siskon kanssa rankisessa, ja se sanoo, että älä nuku, että ku huuto kuuluu ja ampuminen kylässä. Minä nukkua huristelin vaan ja käänsin kylkiä ja sanoin, että suoloja seinähän nakkaavat. Sisko sano, että se on, kuule, sillä lailla, että siellä ammuthan, tuolla kylässä. Minä juoksin suorhan päätä venheshen, ja yli kolme kilometriä oli vesimatkaa, ja äitillä oli lapsi mahassa. Monta kertaa syökäs aina siihen silimälhen ja nukku, ja minä, että voi kauhia, että ei vain karhuja tulis. Toinen lapsi oli vähä semmonen niin ku aivovauriolapsi. Minä otin, äitiä pukkasin ja sitä siskoa talutin. Kävelymatkaa oli joku 14 kilometriä. Partisaanien hyökkäys oli semmonen järkytys. Minua vanhempi siskoki oli oottamassa vanhinta poikaa (Johanna).

Järkytyksestään huolimatta Johanna pystyi toimimaan johdonmukaisesti ja auttamaan omaisiaan, jotka eivät olisi selviytyneet ilman hänen apuaan.

Partisaanien uhrien kokemukset ovat verrattavissa katastrofeihin, vakaviin sairauksiin, rikollisiin tekoihin ja onnettomuuksiin, jotka aiheuttavat suunnatonta stressiä ja pelkoa, koska uhrin kokemusta ei voida vaivatta sulauttaa aikaisempiin. Vuosien aikana kehittynyt ja vahvistunut, ennustettavissa oleva maailma ei voi selittää näitä äärimmäisiä tapahtumia (vrt. Janoff-Bulman 1985, 18).

7.3.3. Partisaanien hyökkäysten seuraukset ja evakko aika

Partisaanien hyökkäyksen aiheuttama järkytys jatkui useilla palavista kylistä pakenemaan päässeillä turvattomuutena, epätietoisuutena, toivottomuutena, suruna, vihana, pelkona, kieltämisenä, turtumisena ja häpeän tunteena. Yhteisenä piirteenä heillä oli vaikeneminen ja mielessä vaivaavan taakan yksinäinen kantaminen. Kun järkyttävien kokemusten uhrit eivät voineet ilmaista tunteitaan sanoin, vaarana oli voimavarojen sitoutuminen traumaan, Uupumisen ohella seurauksena saattoi olla häpeä, kun omaa itseä ja omia tunteita ei tunnistettu eikä sallittu. Tunneyhteys toisiin ihmisiin jäi usein heikoksi (vrt. Kirves ym. 2008, 226). Yhteisenä piirteenä heillä oli vaikeneminen ja mielessä vaivaavan taakan yksinäinen kantaminen. Vasta viimeisien vuosien aikana partisaanien uhrit olivat vapautuneet kertomaan kokemuksistaan. He muistelivat myös kaoottisen tuhon jälkeistä aikaa.

Ensin mentiin naapurikylään, niin isäpuoli sanoo, että jos ryssä on tullu kotikylään, niin se on tullu sinnekin. Souvettiin taas takasi ja monta kertaa sitä samaa, monta kertaa tehtiin se sama temppu, ku ei tietty mistään mitään, ja kylä palo. Se oli mieletön pauke. Sitte oli semmonen kalakämpä, ja sinne met sitte menimmä, enkä minä ole koskaan niin pelänny. Kun net alotti laittamaan tulta uuniin, että

”Herra Jumala, nyt se näkee ne tulet”. Äiti jakso hyvin. Jäläkeen päin tuli sitte kaikenlaista, että meinas hermo pettää (Suoma).

Kun minä sitte menin sieltä vielä lehemä hakemhan, niin se oli aivan kauhea, kun minä näin, minkä näkönen oli sisko, kun se nostethin istumhan, niin minä siellä aivan huusin unissani, ja tuntu, että se ei ole totta. Äiti aina, että ”ei ole sitä tyttöä enää”. Se sisko oli mulla aina silloin silimissä. Se oli silloin naapurissa ja joutu siinä hänki siihen. Ne oli kävelytetty sinne mettään. Se oli hirviän näkönen se sisko, ku sillä tääläki kaikki pistetty selekään. Se oli 13-vuotias. Niitä oli koottu siihen. Isä jo kielsi, että älä lähe sinne, mutta eihän sitä nuori ihminen ajatellu, voi kauhia. Minä kävin kattomassa, kun nostethin kuorma-authon. Kun minä aloin lypsämhän, se jäi monta kertaa kesken se lypsäminen, ja aina ku niitä naapurikyläläisiäki tuli, minä aina huusin, että ”äläkää jätä minua tänne lypsämhän”. Kun net lähti, jätti minut yksin, se tuntu, että justhin tulee jostaki päin ryssä siihen. Äiti se meinas väsyä ihan kerralla. Se tuntu, että se ei pääse siitä tytöstä erilhen, että kyllä meitä oli kaksi (Johanna).

Eetu joutui pitkään sairaalahoitoon punataudin ja kurkkumädän vuoksi. Hän ajatteli lapsen suhtautuvan traumaattisiin kokemuksiin ja menetyksiin eri tavalla kuin vanhempien, mutta niukoilta vaikuttavat tunteet eivät kuitenkaan suojanneet häntä myöhempinä aikoina puhjenneelta, mieleen tunkeutuvalta surulta, vihalta ja traumaattisten mielikuvien heräämiseltä.

Kyllä se tietenki eri tavalla tuntee, ja sitä niin ku tuli semmonen, miten tämän selittää, semmonen olo, että kunhan on itte nyt selevinny. Kyllähän se ryssä kammo on tullu taikka viha, ja se on vieläki. En minä tiä sitte, siitähän ei ole puhuttu ennen ko nyt vasta viime vuosikymmenellä, ei kukhan siitä. No sen verran nyt silloin otettiin selevää, että missä itte kukanenki meni, että miten se selevis. Sitä niin ku sen, se oli tapahtunu ja se oli menny (Eetu).

Yön päälle rupes tulemhan kuorma-autot. Sitte menthin lähikylhän äitin serkun luo. Minä muistan, että mummi istu siellä talossa. Sitte on semmonen muistikatko, että miten siitä kylästä on menty eteenpäin. Kun käythin kattomassa siellä ruumishuoneellaki niitä ruumhija, ne oli kaikki, ne ei ollu edes arkussa. Se mulla on jääny mielhen siitä lattialta, ja sitte siellä peräseinällä oli semmosia juuttisäkkiä. Niissä oli ne luut, kaikki palaneet luut. Ei se tuntunut kauhialta. En minä tiä, mikä siinä oli, oliko sitä jossaki sokissa, vai mitä se oli semmonen puolustus. Se kesti vissiin sitte siihen, ko ne hautajaiset meni ohi. Oisko se silloin ratkennu sitte, kun mulla oli semmosia kauheita itkukohtauksia. Niitä pahoja uniahan minä kyllä näin. En kyllä uskalla sanoa, kuinka kauan näin sitä yhtä ja samaa unta, että juoksin pakhon ryssä, ja jalat ei liikahtanhet yhtään ja siihen heräsin. Oisko kaksikymmentä vuotta vaivannu (Alma).

Osa ryhmän kertojista, Eevertti, Eetu ja Reetta muistelivat äitinsä menettäneen Alman tapaan tunteettomuudelta vaikuttavaa turruutta, jota heillä ilmeni partisaanien hyökkäyksen aikana ja jonkin aikaa sen jälkeen. Kyseessä oli posttraumaattiselle

tilanteelle ominainen oire (vrt. Spencer ja Pynoos 1985, 40). Eeventillä tunteista etäännyminen ja turruus säilyivät koko elämän ajan.

Partisaanien tuhoamista kylistä eloon pelastuneet asukkaat vietiin evakkoon, missä useimpien olosuhteet olivat hyvät. Monet tunsivat kuitenkin pelkoa, epävarmuutta ja surua. Vain harvat pystyivät kertomaan kokemuksistaan, saati sitten käsittelemään järkytysten ja menetysten synnyttämää henkistä tuskaa.

Ei, ei siellä puhuttu. Se oli kaikilla omassa päässä, ja kauhia ikävä niitä tyttöjä. Se oli niin ku alitajunen tunne, että siitä ei saanu puhua (Suoma).

Evakossa lapset ja nuoret olivat vieraalla paikkakunnalla omaistensa kanssa ja pysyivät viettämään päiviään toisten seurassa leikkien ja pelaten.

Me olimme toisessa paikassa loppuvaiheessa. Eihän me ajateltu, hölömösimmä vain niin ku pellet, siinä illalla hakkasimme palloa. Ei mithän siinä keskusteltu eikä niistä menetyksistä. Se meni se ihminen silloin semmoseksi. Kyllähän se äiti tuli mielhen, ja kävi äitin siskoja siinä. Se oli semmosta, niin rautaantunu ihminen, kun sitä sottaa oli nyt monta vuotta. Siellä sotasairaalassaki, kun olimme kolmesthan huoneessa, ei siinä sitä mietitty, että miten nyt alethan elämään. Minä en kyllä palijon ajatellu, kun olin vielä niin nuori. Sitähän minä vaan ajattelin, että kyllä minä tuon mummon matkassa olen (Reetta).

Evakko aika muodosti välivaiheen traagisten kokemusten ja kotiseudulle paluun välillä. Trauman käsittelyä keskustelemalla ei tapahtunut, mutta perheenjäsenten läheisyys toi lapsille ja nuorille jatkuvuuden sekä yhteisyyden tunnetta.

7.3.4. Sodan jälkeinen aika

Kun partisaanien uhrit kuulivat evakkopaikassaan Lappiin palaamisen mahdollisuudesta, he olivat valmiita lähtemään sinne, vaikka tiesivätkin kotikyliensä olevan raunioina. Sodasta palanneet miehet olivat aloittaneet jälleenrakentamisen, ja kaikki tyytyivät asumaan väliaikaisissa, ahtaissa tiloissa. Työnteko ja uudelleen aloitettu yhteinen elämä antoivat sittenkin uskoa tulevaan.

Toisaalta tällainen väliaikaisasuminen merkitsi ankaraa ahtautta, mutta toisaalta – ainakin meidän aikamme näkökulmasta arvioiden – sen on täytyntä merkitä myös uskomatonta joustavuutta ja siinä samalla voimakasta perhe-, suku- ja naapuriyhteisyyden tuntoa (Tuominen 2001, 342).

Kun tultiin siviilhin, niin sehän oli työ oottamassa. Sehän oli meilläki se porotalous päällä, ja rakennusvaiheet tuli ensimmäisenä, nuo uudisrakennukset tehä ja karjasuoijat tehä. Osa otettiin, sieltä laskettiin. Meillä oli siellä jokivarressa palsta. Meillä oli semmonen varsahevonen vielä, niin sillä ajethin sinne törmään aina. Yks puu kerrallaan aina, ku ei varsalle paljon kärsiny panna. Niistä teimmä navetan

lehmille. Meillä oli siinä pihassa kota, missä asuimme. Sehän oli kaikki hävitetty ja kaikki alusta alettava (Mikko).

Sehän oli silloin tulevaisuus eessä, kun päästhin kottiin. Ne tehtiin tuommosesta la-kanakankaasta, ne rankiset. Ruoat keitethin ulukona. Minä siinä pyörin ja pyysin silloin, kun kynnelle kykenin, ne talon kalat kaikki ja vieläpä möinki niitä, että mulla oli verkot ja rysät ja katiskot. Kyllä ryssän pelko oli sitte, kun tulthin vielä, että kun meni aijan taka, niin sitä piti peljätä, mistä se tulee. Sen minä muistan silloin, ja pimeässä. Kyllä se oli muissaki se peleko, meissä poikasissa tosin (Eetu).

Erkki, vanhempansa ja viisi sisartaan menettänyt mies kertoi toimineensa omais-
tensa hautajaisissa tilanteen vaatimalla tavalla, mutta pian hänet valtasi masennus,
joka sammutti hänen elämänhalunsa.

*Kyllä se oli syönti hankalaa. Se oli kauhian vihaset ajatukset. En minä oikeen pal-
jon muuta kuin, että ryssä on ryssä. Joo, se oli niin iso vihollinen (Erkki).*

Erkin ajatuksissa oli päällimmäisenä partisaaneihin kohdistunut viha ja murhe, jot-
ka jäivät pysyviksi hänen mieleensä. Jatkuvia olivat myös painajaisunet, unihäiriöt,
masennus, ruokahaluttomuus, vaikeneminen, välttämisoireet ja itkuna purkautunut
suru sekä ilon tunteen puuttuminen elämässä. Erkki ryhtyi työntekoon, mutta ei
tuntenut siihen lainkaan innostusta. Akuutti stressireaktio oli muuttunut posttrau-
maattiseksi stressihäiriöksi.

Jälleenrakentamisen edettyä useimmat sodasta palanneet ja nuoremmatkin miehet
aloittivat työt porometsässä ja savotoissa, jotka olivat monille jo entuudestaan tut-
tuja. Hanna Snellmanin haastatteleman kertojan (1996, 153) mukaan savotan yh-
teisasunto oli tukkilaiselle pysyvin asumisen muoto, johon he ensisijaisesti kokivat
kuuluvansa. Saattoi jopa sanoa, että osalle miehistä yhteisasunto oli koti ja työtove-
rit perhe. Kämpä oli myös perheelliselle miehelle koti suuren osan vuotta. Hannaa
lukuun ottamatta kaikki naiskertojat perustivat perheen, ja kaikki miehet menivät
naimisiin.

Mieleen asettuneet traumat olivat taakkana, mutta niistä puhuttiin vain harvoin edes
kodeissa tai naapureissa, vaikka ne olivat kaikille yhteisiä. Einari, isänsä, sisarensa
ja veljensä menettänyt kertoja sai avioliitosta tarkoitusta elämälleen, joka oli suis-
tumassa alkoholiin ja välinpitämättömyyteen. Vaikka hän ei puhunut vaikeuksis-
taan ja tunteistaan, hän sanoi kokemuksiensa ”*olleen alkuna*”, vaikuttaneen elä-
mänkulkuunsa. Perheestään muutkin kertojat puhuivat myönteisesti.

*On senthän ollu vaimo ja lapset. Se oli huligaaniaikaa siihen asti. Minä en ole vä-
littäny kyllä olla (Einari).*

*Minä menin naimishin ja siirryin pois kylälle. Kyllä minä joskus kerroin, mutta se
oli hänki niin arka, että ei tartte muistaa, että on hän sen verran ollu linjoilla, että
kyllä sen tietää mitä se on. Se oli harvapuheinen ja pöllin tevossa myöthän. Sitä ei
viittiny häiritäkhän. Sitähän oli jo täysi nainen, ja oli mukava, kun oli oma
huusholli ja oli elämä ja muka perheellinen (Johanna).*

Ei menny ku viis viikkoa tapaamisesta, kun oltiin jo kihloissa. Voi, että se meni hyvin! Ei paha sana sanottu, melkein 50 vuotta oltiin naimisissa. Kaikesta sitä jutteltiin. Minä olin töissä. Kyllä kai sitä puhuttiin, mutta eihän sitä kukaan ymmärtäny, ei tietenkään ymmärrä vielähkän (Suoma).

Mikko kertoi lapsistaan ja vaimostaan, joka oli menettänyt myös partisaanien hyökkäyksessä isänsä. Puolisot ymmärsivät toisiaan, vaikka heillä ei ollut tapana puhua kokemuksistaan. Molemmat näkivät painajaisunia, eikä vaimo uskaltanut mennä yksinään metsään pelkonsa vuoksi. Perhe oli molemmille tärkeä.

7.3.5. Työvuosien jälkeinen aika

Haastattelun aikana partisaanien uhrien ryhmään kuuluvista miehistä ja naisista osa oli noin 70-vuotiaita, osa yli 80-vuotiaita. Naisista kaksi asui vanhustentalossa, yksi mies omassa kodissaan omaishoidon turvin ja yksi naisista kunnallisten palveluiden piirissä päiväkodissa sekä osittain kotonaan. Nuorimmat kertojat olivat fyysisesti hyväkuntoisia ja jatkoivat entisiä harrastuksiaan.

Useimmat haastateltavat olivat vaienneet partisaanien hyökkäysten aiheuttamista kokemuksista ja kärsivät edelleen henkisistä oireista. Vaikeneminen oli yleistä myös Robbinsin (1997, 63) tutkimilla sodan uhreilla, jotka sanoivat pitävänsä itseään koossa kieltäytymällä puhumasta kokemuksistaan. He olivat haluttomia myös terapiaan, koska he uskoivat sortuvansa ja menettävänsä kontrollinsa ryhtyessään kertomaan elämästään.

Partisaanien uhrit tunsivat, että yhteiskunta oli omalta osaltaan vahvistanut totaalista vaikenemisen tapaa, ja että se ei ollut tukenut heitä mitenkään. Sotien historiasta puuttuivat myös tiedot partisaanien siviilikyliin aiheuttamista tuhoista.

Kun julkinen keskustelu 1990-luvulla avautui, se rohkaisi myös nuorena Lappiin muuttanutta Linneaa selvittämään isänsä metsäpalstalla tapahtunutta murhaa, jonka tekijäksi oli epäilty erästä kylässä asunutta miestä. Murha oli kuitenkin osoitettu partisaanien tekemäksi, mutta kertoja ei ollut koskaan aikaisemmin saanut siitä varmistettua tietoa, jonka vanhat asiakirjat nyt vahvistivat. Tieto tuntui helpottavalta, koska hän oli viime vuosina alkanut entistä enemmän miettiä isänsä kohtaloa ja nähnyt painajaisunia. Hän pystyi viimein kertomaan muistojaankin, joista hän oli vaiennut.

Ikääntymisen myötä lähes kaikilla partisaanien uhrien ryhmän haastateltaville oli tullut sairauksia ja toimintakyvyn rajoituksia. He olivat kohdanneet myös läheistensä menetyksiä, jotka olivat palauttaneet heidän mieleensä aikaisemmat koetut traumat tuntemuksineen. Mikön traumaattiset oireet pahenivat voimakkaasti vanhuudessa oman ja myös vaimon terveyden heikentyessä. Päätymättömät suruprosessit olivat aktivoituneet myöhempään elämäntilanteeseen liittyvän menetyksen myö-

tä (vrt. Aarts ja op den Velde, 2000, 300). Iäkkään miehensä kuoleman jälkeen Reetta ajatteli usein partisaanien tuhojia ja äidin kuolemaa palavassa navetassa. Hänen yöuntaan alkoivat häiritä entistä useammin partisaanisotaan liittyvät painajaiset, joissa hän juoksi vihollisia pakoon. Perheen jäsenten ja ystävien menetykset sekä niistä aiheutuvat yksinäisyyden tunteet näyttävät olevan usein laukaisijoina posttraumaattisten oireiden yhtäkkiselle pahenemiselle tai myöhäiselle puhkeamiselle (Aarts ja op den Velde 2000, 292). Tutustuessani Reettaan yli kymmenen vuotta sitten, hän ei halunnut puhua juuri mitään muistoistaan, mutta nyt hän kertoi ja kirjoitti niistä sekä lisääntyneistä, mieltä painavista ajatuksistaan, jotka alkoivat vähitellen helpottaa muistojen käsittelyn myötä. Reetta alkoi taas huolehtia fyysisestä kunnostaankin.

Kaikki kertojat eivät olleet saaneet tietoja omaistensa kohtaloista, ja osa heistä oli joutunut kantamaan partisaanien väkivaltaisten tekojen järkyttäviä muistoja koko elämänsä ajan. Heidän oli mahdotonta unohtaa murhattuja sisarusiaan, ammuttuja tai vangittuja läheisiään ja poltettuja kotejaan.

7.3.6. Pohdintaa

Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki partisaanien uhreiksi joutuneet kertojat asuivat lapsuudessaan Lapin syrjäisissä kylissä. Osa heistä oli vielä lapsia, osa nuoria tai nuoria aikuisia tuhohyökkäysten tapahtuessa, jolloin venäläiset surmasivat tai ottivat vangeiksi kaikki tavoittamansa kylien asukkaat, myös pienet lapset. Useimmat kylät he polttivat raunioiksi, eivätkä tuhosta säästyneet myöskään eloon jääneet, jotka menettivät läheisiään ja luottamuksensa turvalliseen tulevaisuuteen. Heidät evakuoitiin vieraille paikkakunnille, missä useimmat vaikenivat kokemuksestaan ja niiden seurauksista. Äidit olivat tukena lapsille, jotka leikkivät keskenään, vaikka suru saattoi painaa heidänkin mieltään.

Lappiin paluu tuntui hyvältä, vaikka useimpien koti oli tuhottu. Elämä jouduttiin aloittamaan alusta ja kaikki tekivät työtä. Monissa veteraanihaastatteluissa todettava työntöön intoa oli kuitenkin havaittavissa vain yhdessä kertomuksessa. Useimmat haastateltavat tunsivat pelkoa, joka kohdistui tavallisesti tiettyihin paikkoihin, erikoisesti partisaanien hyökkäyksestä muistuttavaan metsään. Pelkoa aiheuttivat myös äkilliset kovat äänet ja voimakkaiksi kehittyneet aavistukset omaisille tapahtuvista onnettomuuksista. Suurimman surun syynä olivat omaisten menetykset, raakoihin murhiin ja palaviin kyliin liittyvät muistikuvat, jotka ilmenivät vuosikymmenien ajan myös painajaisunissa. Vaikeneminen säilyi pitkään lähes kaikkien partisaanien uhrien yhteisenä piirteenä 1990-luvun loppupuolelle saakka. Vasta silloin tulivat julkisesti esille myös partisaanien uhrien menetysten ja traagisten kokemusten aiheuttamat henkiset vammat. Vaikka tapahtumista oli kulunut jo vuosikymmeniä, tuntuivat yhteisen taakan purkaminen ja historiallisten tosiasioiden tunnistaminen hyödylliseltä. Henkiset oireet helpottivat monilla kertojilla, mutta he

eivät kuitenkaan vapautuneet niistä vaan kärsivät edelleen traumaattisten kokemusten aiheuttamista muistoista ja menetyksistä.

7.4. Yhteenveto elämänvaiheista

Kaikki haastatteluryhmien kertojat ovat eläneet sota-ajan, huutolaiset ja rintamalta sotavangeiksi jääneet miehet nuoruudessaan tai varhaisessa aikuisuudessaan, internoidut sotavangit lapsuudessaan tai nuoruudessaan. Partisaanien uhreista osa oli lapsia ja osa nuoria aikuisia.

Taulukko 13. Historiallinen tausta ja elämänkulku

Historiallinen tausta	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrit
Kansalaissota vuonna 1918	Syntyneet 1909–20	Rintamalta vangitut syntyneet 1915–25, internoidut 1916–35	Syntyneet 1922–36
	Osalla varhainen lapsuus kotona Huutolaisvuodet sijoituspaikoissa	Lapsuus kotona	Lapsuus kotona
Oppivelvollisuuslaki v. 1921	Koulutus vähäisempää kuin muilla, kiertokoulu, kansakoulu tai osa siitä	Kansakoulu tai osa siitä, oppikoulu (1)	Kiertokoulu, kansakoulu, työhön valmistava koulutus
Talvisota 1939–40 Jatkosota ja Lapin sota 1941–45 Partisaanien hyökkäykset	Nuoruus ja varhainen aikuisuus Itsenäistyminen, työ Talvisodassa 7 kertojaa, jatkosodassa 9 kertojaa Toinen naiskertoja evakossa	Nuoruus ja varhainen aikuisuus Itsenäistyminen, työ Sotaväki, talvisodassa 1 kertoja, jatkosodassa 7 kertojaa Rintamalta talvisodassa vankeuteen 1, jatkosodassa 7, Lapin sodassa 1, internoituina 4	Kotona partisaanien hyökkäykseen saakka, jatkosodassa 2 kertojaa. Partisaanien hyökkäysten jälkeen evakossa Itsenäistyminen, työ

<p>Sodan jälkeinen aika</p> <p>Jälleenrakentamisen ja vakiintumisen aika</p> <p>Vaikenemisen vuosikymmenet 1990-luvulle saakka</p>	<p>Paluu sodasta ja evakosta</p> <p>Asemoituminen</p> <p>Jälleenrakentaminen</p> <p>Sotainvalidien hoito, kuntoutus. Vammojen aiheuttamat ongelmat</p> <p>Koti, perhe, työ</p> <p>Järjestötoiminta</p> <p>Useille veteraaneille ominainen vaikeneminen sodan kokemuksista</p>	<p>Paluu sodasta ja sotavankeudesta. Pisimpään vankeudessa ollut mies vapauteen vuonna 1954</p> <p>Asemoituminen</p> <p>Jälleenrakentaminen</p> <p>Sotainvalidien hoito, kuntoutus. Fyysisten ja henkisten vammojen aiheuttamat ongelmat</p> <p>Koti, perhe ja työ</p> <p>Järjestötoiminta</p> <p>Useille sotavangeille ominainen vaikeneminen sodan ja sotavankeuden kokemuksista</p>	<p>Jälleenrakentaminen</p> <p>Asemoituminen</p> <p>Koti, perhe, työ</p> <p>Henkiset oireet</p> <p>Pitkä vaikenemisen järkevistä kokemuksista ja menetyksistä</p>
<p>Vuosituhanen (1990–2000-) vaihtumisen aika</p>	<p>Ikääntymisen ja vanhuuden aika</p> <p>Koti tai hoitolaitos</p> <p>Perhe, työ, harrastukset</p> <p>Invaliditeetista ja sairauksista johtuvat ongelmat</p>	<p>Ikääntymisen ja vanhuuden aika</p> <p>Koti tai hoitolaitos</p> <p>Perhe, omaiset, työ, harrastukset</p> <p>Invaliditeetista, henkisistä herkkyysoireista ja sairauksista johtuvat ongelmat</p>	<p>Ikääntymisen ja vanhuuden aika</p> <p>Vaikenemisesta vapautumisen aika</p> <p>Koti tai hoitolaitos</p> <p>Perhe, työ, harrastukset, järjestötoiminta</p> <p>Sairauksien ja trauman jälkeisten henkisten herkkyysoireiden aiheuttamat ongelmat</p>

Kaikille kertojille olivat yhteisiä sota-ajan kokemukset rintamalla tai kotirintamalla ja sotavankeudessa. Partisaanien uhrien ikärakenne oli kuitenkin heterogeeninen ja heidän kokemuksensa poikkesivat muiden kertojien kokemuksista. Heidän avainkokemuksinaan olivat neuvostopartisaanien tuhohyökkäykset jatkosodan aikana. Useimpien huutolaisten lapsuuteen vaikuttivat kielteisesti sijoituspaikoissa koettu huono kohtelu ja turvattomuus.

Sekä huutolaisten että sotavankien lapsuuteen kuului työnteke. Monet heistä menivät varhain savottaan, missä he tunsivat fyysisesti vahvistuneensa. He oppivat myös sopeutumaan ja huolehtimaan itsestään.

Huutolais- ja sotavankiryhmän miehet suorittivat asevelvollisuuden ja olivat sodassa. Partisaanien uhreista kaksi miestä oli jatkosodassa ja heistä toinen myös Lapin sodassa. Sodassa vammautui kahdeksan huutolaiskertojaa, seitsemän rintamalta sotavankeuteen joutunutta miestä ja yksi partisaanien uhri. Vammoista olivat kuitenkin selkeästi todettavissa vain ruumiilliset vammat. Henkisiä oireita ei usein huomioitu, eikä sodan aikana tai sen jälkeen ollut tapana puhua mieltä ahdistavista vaivoista. Haastateltavat kantoivat mielessään muistoja rintamalta, partioretkiltä, vankeudesta, uhkaavista kuulusteluista, aseistettujen venäläisten partisaanien hyökkäyksestä, palavista taloista ja pistimin tai asein murhatuista läheisistä, pienistä lapsistakin.

Rintamalta vangituista miehistä haavoittui seitsemän, ja kaikille Neuvostoliittoon vangituista kehittyi henkisiä herkkyysoireita. Myös internoituina Neuvostoliittoon vangittujen haastateltavien järkyttävät kokemukset katkaisivat heidän rauhallisen elämänsänsä, joka muuttui pelottavaksi ja epävarmaksi. Muiden raskaiden kokemusten ohella he menettivät kotiseutunsa. Sodan päätyttyä muut kertojat palasivat kotikyliinsä, vaikka ne olivat useimmilla hävitettyjä ja miinoitettuja. He halusivat aloittaa rauhan ajan elämän ja suuntautua tulevaisuuteen, vaikka monilla oli fyysisiä sairauksia ja traumaattisten kokemusten aiheuttamia henkisiä oireita, jotka tuottivat vaikeuksia asemitumisessa.

Osa huutolaiskertojista näki painajaisunia sodasta ja heillä oli vammoista johtuvia oireita. He pystyivät kuitenkin jälleenrakennustöihin ja pyrkivät luomaan perheelleen taloudellisesti turvatun kodin ja lapsilleen hyvän tulevaisuuden. Vaikka osa Neuvostoliitosta palaavista sotavangeista oli aliravittuja ja huonokuntoisia, he ryhtyivät mahdollisimman pian töihin. Huutolaiskertojien tapaan he olivat tottuneet jo nuorina raskaisiin savottatöihin ja monet menivät niihin entiseen tapaansa. Heidän fyysinen kuntonsa parani vähitellen, mutta monet henkiset oireet jatkuivat pitkään. Osa kertojista ei vapautunut ahdistavista painajaisistaan, mielikuvistaan ja pelostaan. Myös partisaanien uhrin aloittivat sodasta ja evakosta palattuun yhteisyyttä luovat talkootyöt ja asuivat aluksi väliaikaisiksi rakennetuissa ahtaissa mökeissä, ladoissa tai saunoissa. Pelot, painajaiset ja suru säilyivät heidän mielessään vuosikymmeniä, mutta töihin heidänkin oli pystyttävä. Tuttuun porometsään pääsy toi

joillekin jatkuvuuden tunnetta, mutta kaikille henkisen tasapainon saavuttaminen ei onnistunut.

Töitä useimmat kertojat halusivat jatkaa ikääntyessäänkin eikä heille ollut helppoa sopeutua heikentyneen toimintakyvyn aiheuttamiin rajoituksiin. Monet kertojat olivat toivoneet, että he saisivat pysyä vanhuudessaankin omassa kodissaan, mutta he sopeutuivat palvelutaloon tai vanhainkotiin, kun sinne siirtyminen tuli aiheelliseksi. Hoitolaitoksen kodikkuus ja omaisten yhteydenpito vaikuttivat myönteisesti heidän elämänlaatuunsa.

8. Voimavarat ja selviytymiskeinot

8.1. Lapsuuden ja nuoruuden voimavarat

8.1.1. Koti, perhe sekä lapsuuden kotiseutu ja luonto

Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa koti liitetään yhtäältä perheeseen ja toisaalta asumiseen. Kun puhumme kodista, ajattelemme perheeseen kuulumisen, kasvatuksellisten kysymysten ja keskinäisen hoivan merkitystä (vrt. Vilkkonen 2004, 94). Huutolaiskertoajat olivat asuneet vain lyhyen ajan synnyinkodissaan, ja ainoastaan osalla heistä oli sieltä muistoja. Lyhyetkin myönteiset ihmissuhteet ja tapahtumat olivat kuitenkin saattaneet jäädä heidän mieleensä. Laurin koti oli ollut varaton, mutta vanhemmat olivat huolehtineet hyvin lapsistaan.

Hyvinhän siinä jollaki tavalla toimeen tultiin. Se oli lämmin kämppä ja sitte, ku uuden lapsen teko tuli, niin isä lämmitti aina saunan ja pani meijät saunaan, muut lapset. Isä oli itte kätilönä. Joo, kaikki meni hyvin, synnytykset, ja isä oli sitte paistanu räiskäleitä ja käski tulla vauvaa kattomaan ja räiskäleitä syömään. Sehän tuntu mielenkiintoselta, ku uusi vauva tuli, ja oltiin muka kovasti hyvillään. Äiti hoiti meitä hyvin, paikkasi vaatteita ja teki kaikkia työtä. Me jo nukuthin, kun se heitti kutomasta. Isä yritti kaikin puolin hommata syömistä ja vaatteita lapsille, että ei nyt aivan oltu niin ku ei mithän ois ollu, että hyvällä mielellä oltiin, jos jotakin... (Lauri).

Taavetin isä oli murhattu ja hänen äitinsä asui lapsineen köyhissä oloissa. Sosiaalista apua perheelle antoi metsänhoitaja, joka hankki polttopuita mökin lämmittämiseen ja suhtautui ystävällisesti lapseen.

Vaikka lapsia kohdeltiin useissa sijoitusperheissä huonosti, oli joillakin kertojilla hyviä muistoja. Vuonna 1916 syntynyt Tauno oli yli kymmenen vuotta samassa vauraassa talossa ja osallistui perheen yhteisiin töihin, jotka säilyivät mieluisina muistoina. Hänen kertomuksestaan oli todettavissa, että psyykkistä kehitystä eteenpäin vievät voimat ja mielen rakentumista ohjaavat tekijät liittyvät lapsen ja häntä hoivaavien henkilöiden vuorovaikutukseen ja emotionaalisiin kokemuksiin (vrt. Almqvist 2004, 42). Monet huutolaiset siirtyivät myöhemmin toisiin taloihin. Oskari ja Eero pääsivät äitinsä uuteen perheeseen, ja Valtteri sisarensa kotiin. Alistettuna ja nöyryytettynä kasvaneet pojat kokivat omaistensa luona vihdoin kodin tuntua, vaikka syvälle juurtunut arkuus säilyikin aluksi heidän mielessään.

Rintamalta sotavankeuteen joutuneet miehet kertoivat kodistaan, perheestään ja tavallisesta arjestaankin. Havaintoni heidän kerronnastaan olivat samanlaisia kuin Tervaskanto 90+ -tutkimuksessa, jonka haastateltavien lapsuus oli ollut yleensä aineellisesti niukka, joillakin suorastaan köyhä. Onnettomana sitä ei kuitenkaan

muisteltu, pikemminkin se kuvattiin elämästä, ihmisistä ja kokemuksista rikkaaksi vaiheeksi (Jylhä 1996, 9). Marinin (2003, 64) mukaan lapsuudenkotiin verrataan herkästi muita elämänaikaisia koteja, ja se on monelle se ainoa oikea koti elämän varrella. Tässä korostuu lapsuuden merkitys kodin määrittelyssä. Vaikka äiti oli perheessä useimmille kertojille läheisin, heillä oli hyviä muistoja myös isästä.

Olen ison perheen vanhin lapsi. Äidillä oli valtava työmäärä, vaikka ei sitä sillon ymmärtäny. Äitihän oli työmyyrä, mutta se kasvatti meijät kurissa ja nuhteessa. Piiskaa ei juuri annettu, vaan se kasvatti sanalla. Kukhaan ei tohtinu olla tekemättä niin kuin se sano. Pahalla sitä ei muisteta. Isä oli kauhean ahne mies. Se kulki talvet savotoissa ja kesät oli uitoissa. Meillä oli iso rakennus, semmonen vanhan kansan pitkä rakennus. Siinä ei tuntunu olevan mittään ahtautta. Siinä oli pirtti ja keittiö ja kaks kamaria. Pirtissä oli iso pöytä niin kuin se ruukas olla, ja sitten oli ainakin kolme sänkyä. Lapsia nukku siellä. Niitähän sopi monta. Samassa sängyssä saatto olla kolme lasta ja siinä nukuttiin hyvin. Sitten oli piisi niin kuin ruukas olla siinä nurkassa. Siellä kiukhaalla saatto käyvä lämmittelemässä ja nukkumasakin (Hermann).

Iso perhe ja tilava lapsuudenkoti olivat Hermannin voimavaroja.

Petsamosta internoitujen naiskertojien lapsuudenkoti oli turvallinen. Vanhemmat huolehtivat heistä, ja isä oli kummallekin läheinen vaikka hän saattoi olla ankara.

Isä oli kova kantelemaan minua. Kun minä olin pikkunen, se kanto ja laulo mulle. Isällä oli parta, niin se parralla kiusas, kutkutti minun poskea, mutta kova kuri... Sitä piti totella, mitä sanottiin. Minä en mielestäni ollu tuhma tyttö, mutta kyllä minä vain vittaa olen saanu. Minä tykkäsin isästä kovasti. Isä ei koskaan, ko mistä se kuritti tai piiskasi tai neuvoteltiin mistä asiasta, niin se ei ottanu sitä hampaisiin ennää (Hilma).

Kaikki petsamolaiset haastateltavat kertoivat kotiseutunsa luonnosta ja erityisesti meren läheisyydestä. Heidän elämänsä muuttui kuitenkin aseistettujen venäläisten hyökkäykseen ja siviiliväestön internointiin.

Partisaanien uhrin joutuivat talvisodan aikana evakkoon, missä he tunsivat vieraista olosuhteista huolimatta läheisyyttä äitinsä tai isoäitinsä parissa. Voimavaroiksi heille kehittyivät omaisten kanssa koetut lapsuuden ja nuoruuden hetket, jotka säilyivät valoisina, elämälle merkitystä antavina muistoina. Voimavarana heillä oli myös kotiseudun luonto. Franklin (1983, 86–87) mukaan elämän suuruus voidaan mitata yhden silmänräpäyksen suuruuden avulla, joka saattaa riittää antamaan merkitystä elämälle. Siirillä ja Heikillä onnelliset hetket liittyivät evakosta paluuseen sekä kotiseudun aurinkoiseen maisemaan ja Martalla kuusia kasvavaan jänkään, jota hän ihaili koulusta kotiseudulle palatessaan.

Minä olin kasvattilapsena koko ajan siihen saakka, ku menin naimisiin. Minä olin ”meijän tyttö”. Minä kävin aina vain äitin luona. Minun isähän kuoli jo sillon, kun minä en ollu syntynytään. Minä muistan senki yhen jängän, kun isäpuolihan kävi

minut hakemassa aina, ku juhlapyhäaikana sitä mentiin porolla. Minä muistan aina, kun minä kattelin niitä kuusia. Siellä oli aivan erikoinen, semmonen jänkä, niin siellä on niitä oikein komeita kuusia. Se kävi hakemassa, ja sitähän oli, hyvänen aika, matkaa sentään. Mulla oli sitte niin ku kaks äitiä koko ajan. Minun puolta piettiin aina vissiin liikaakin (Suoma).

Kyllä sitä rupes jo se ikäki karttumhan, että sitä vaistos sen pelon, että aina oli ne desantit, joita kuluki siellä, että nyt on taas nähty siellä, niin sehän oli kauhia pelko. Kyllä sitä tietenki nukuthin, mutta on jääny mielhen, että oli semmosia iltoja, että pukeuduin lämpiästi, ja Molotohvi-verhot oli ikkunoissa, ja jossaki tuikussa oli valoja, ja kauhian peloissaan olthin siinä lähellä toisia. Kerranki oli vähän kauempana otettu kiinni yks desantti. Sillä oli ollu tuoretta lihaa repussa, ja ne sanovat, että se oli ihmisen lihhaa. Mutta siellä mummin luona oli seljän takana niin turvallinen olla. Mummin tykönä kävi aina niitä vierhaja, ja niitä oli niin ihana kuunnella, niitä juttuja (Alma).

Isoäidin antama turva kuvastui kerronnassa kolmen lapsenlapsen voimavarana. Lapset tunsivat, että perusturvallisuuden muodostuminen ja minuuden synty ovat mahdollisia vain vanhempien (tai muiden läheisten aikuisten) tarjoaman hoivan sisällä. Kun perustavanlaatuinen turvallisuus on vakiintunut, lapsi voi kokea turvattomuudessa turvallisuutta ja turvallisuudessa turvattomuutta (vrt. Kirmanen 2000, 137).

Partisaanien hyökkäyskohteina olivat aina syrjäiset seudut, joita oli opittu aikaisemmin pitämään turvallisena kotiseutuna ja voimavarana lähellä riehuvasta sodasta huolimatta.

Veli kaatu rintamalla ja lauta-arkussa tuotiin sieltä, alokkaana viety rintamalle. Se on ollu yheksäntoista vuojen vanha. Isä oli omissa hommissa, mitä se on kuukymmenen ollu, isä. Partisaaneista puhuthin, ja se tuntu, ettei ole mithän hättää, kun sitä on niin kaukana muusta isommasta maailmasta (Johanna).

Vaikka hyökkäyksestä pelastuneiden mieli saattoi olla turtana kauhusta, osa heistä pääsi ammunnan jatkuessa pakenemaan tuhopaikalta. Äidit ja muut omaiset auttoivat lapsia, kun uhrin suuntasivat kulkunsa määrätietoisesti hankalia maastoja pitkin oikeaan suuntaan.

Met lähimmä juoksemaan, vanhempi veli ensin ja minä toisen veljen kans ja sitte äiti mejän perässä. Sitte kuulu se töminä... Niin ne tuli ja siitä lavon päästä sitte alko ampumhan perhän, mutta me olimma jo kerjenny semmosta karhakkaa juoksemhan. Veli oli sanonu äitille, että pane maahan, kun ne ampu, ja äiti oli juuri langennu johonki. Se sano meille, että pankaa maahan. Siinä me kyyhkäsimmä kuusen tyvhen, ja niin äiti konttas mejän kohalle ja sano, että ”juoskaa”. Sillalla me ootimma veljeä, mutta se ei tullu. Kylästä nousi savut ja kuulu niin ku semmosta huutoa. Se oli ihan tyyni yö, oisko se ollu jotaki yli kolme varmaan se kello sillon yöllä, ja ampuminen kuulu Kyllähähän minä sitä olen miettiny, että mistä äiti sai

voimaa, että se lähti, ja nyt ootethin veljeä ja se ei tullu, ja se tiesi, että kylä pallaa, siellä ammuthin, ja savut nousee. Se pysty ja tiesi, että kaikki siskot ja isä ja koko suku siellä ja lapsi, tytär oli siellä ja se poika, mutta se lähti kuin sorsaemo viemhän meitä sinne. Muistan siitä suurimman osan. Ei ees jalkhoin pistelly eikä ollu ees kylmä, ja mullaki oli paita ja housut ja äitillä oli yöpaita ja pojilla niin ku yövaathet päällä. Minä en muista pelkoa, mutta olihan se varmaan, mutta me ei puhuttu, ja sehän se sitte siivittiki varmaan sitä menoa, se pelko (Siiri).

Äiti pystyi järkyttävässä tilanteessa turvaamaan ja ohjaamaan lapsiaan. Omaiset olivat myös evakossa toistensa henkisenä ja käytännön tukena, ja isoäidin mukanaolo oli kolmelle äitinsä menettäneelle lapsenlapselle merkittävänä selviytymisen ehtona. Ryhmän kertojat kokivat tiedon Lappiin pääsystä luvaksi palata mahdollisimman pian kotiin ja kotiseudulle, vaikkakin tuhotulle.

Minä kuulin ratiosta, että omaisia oli tullu kotiseuvulle. Minä äitille, että minä käyn sanomassa sen työpaikan irti. Minä sanoin, että minä en, kuule, isäntä, kuulu tänne, että minä lähen Laphin. Lähimmä kotikyhlän viemhän sitä karjaa isän kans. Pitkän välin oli miinotettu, muistaakseni niitä tossumiinoja (Johanna).

Se oli iso maatalo. Isäntä oli kaatunu, ja emäntä piti taloutta isännän sisaren kans. Aina voi luottaa, että mummi huolehtii. Minä olin aina kaverina, ei minua jätetty. Mummi oli semmonen teräsmummi. Sillä ei ollu mitään sairauksia. Mummi osti evakossa Kotilieden kamariin. Ajattele, kuule, rahtathin sieltä se Kotiliesi. Sehän oli älyttömän iso ja älyttömän painava (Alma).

Partisaanien uhrit, lapset, nuoret ja aikuiset, palasivat evakosta kotikyliensä rauniolle. He asuivat pikaisesti kyhättyissä mökeissä, rankisissa tai kellareissa ja keittivät ruokansa poltettujen talojen muureissa. Vaikka hävitetty seutu toi kaikkien mieleen partisaanien hirmutöiden muistoja, pelkoja ja kaipauksen, tuntui hyvältä olla saman kylän, samoja koettelemuksia kokeneiden ihmisten kanssa. He muodostivat toisiaan tukevan sosiaalisen verkoston, vaikka he eivät pystyneet käsittelemään traumaattisia kokemuksia keskenäänkään.

8.1.2. Työnteko

Huutolaislapset olivat usein alistetussa asemassa, ja heiltä vaadittiin kuuliaisuutta ja nöyryyttä. Työnteko hyväksyttiin sodan ja puutteen sukupolven lapsille kuuluvaksi, mutta se oli tavallisesti liiallista huutolaisilla. Osa heistä oppi kuitenkin nauttimaan työnteosta, josta kehittyi heidän voimavaransa. Helka joutui pienenä auttamaan emäntää sellaisissakin töissä, jotka olivat hänelle liian raskaita. Hän noudatti määräyksiä ja alkoi arvostaa oppimiaan taitoja.

Kyllä miekin, ko mie kaikkia jouvuin tekemään sinne, niin miehän väsyin lapsi-riepu. Niin miehän kaikkia tein, pesin lattioita, yritin pestä ja sittehän tahrin itteni

ja sillä lailla, ja mullehan oltiin vihasia, että se on taas sotkenu. Se oli jokseenki hyvä sillä lailla, että mie sain oppia työhön. Mie opin lypsämään lehmiä jo nuorena, ja sitte mie kuljin kesällä, ko lehmät oli laitettu laitumelle, mie olin aina niitä vahtimassa ja niitä oli lapsena mukava laukottaa niitä elukoita. Mie olin niin paljon oppinu, joo, ja sanoit, että miten sie jaksat. Mie sanoin, että minut on penskasta asti koulutettu tekhen töitä. En mie ole viettäny niitä joutopäiviä (Helka).

Helkan kertomuksesta ilmenee, että mielihyvää aiheuttavaksi tekijäksi muodostuu työn loppuun saattaminen ahkeruuden avulla, jos lapsen toimintaan suhtaudutaan hyväksyvästi. Jos lapsi saa kokea vain kritiikkiä, seuraa alemmuuden tunteita. Myönteinen kehitys johtaa sosiaalisten roolien monipuolistumiseen ja perustan luomiselle yhteistoiminnassa muiden kanssa (Pulkinen 1988, 79).

Vaikka työt olivat monesti liian rankkoja, ne antoivat valmiuksia myöhempään työntekoon. Kun Juhani siirtyi biologisen isänsä luota naapuritaloon, hän pääsi pian tukkitöihin. Vaikka huutolaisvuodet olivat vieneet häneltä tavanomaisen lapsuuden ja nuoruuden, hän tunsu pystyvänsä työntekoon, joka oli hänen ilonsa, selviytymiskeinonsa ja voimavaransa. Muiden huutolaiskertojien tapaan hän itsenäistyi lähdettyään sijoituspaikoistaan.

Ko minä siitä kasvoin isommaksi ja isommaksi, niin se rupes niitä töitä luomaan minun päälle, ja se oli hyvä minulle. Minä en peljänny töitä. Sitte kö minä pääsin isommaksi ja sille iälle, että rippikoulun kävin, niin nehän oli kaikki talon työt sitte minulla tehtävissä aivan jälestään. Isä ei muuta ku käjet taskussa käveli ja pakkas olla niissä sahtimökeissä. Se jätti sen työnteon pois, kaikki jätti minulle sitte. Ajattelin, että kävi miten kävi, minä koetan mennä tässä eteenpäin ite omin voimin. Niin tuli ensimmäinen uittourkko sitte kevväällä. Minä olin kyllä alaikänen niihin hommiin, niin se (urakan ottaja) sano, että mejän pittää ottaa tuo orpo poika. Minä olin siinä sen kevvään ja se oli hyvä. Minä sain siinä vaatteet päälle ja pääsin heti toiseen työmaahan. En minä viittiny olla työttä. Mullahan parani tilanne kummasti (Juhani).

Äitinsä ja sisarensa perheeseen siirtyneet lapset tunsivat pian tullessaan omaan kotiin ja halusivat auttaa talon töissä, jotka toivat heille itseluottamusta.

Rintamalta sotavankeuteen joutuneet kertojat puhuivat myös nuoruuden ajan työntöistä.

Se iskostu jo silloin pienenä, että silloin ko työtä on, sitä on tehtävä ja autettava toista niin paljon ko mahollista. Koulustakin lähin sitten töihin, mentiin pöllimettään. Minä siellä vointini mukaan parkkasin niitä pöllä, ko isä sahas niitä. Se oli niin ko savottaan menoa. Siellä ei ollu kämppiä eikä mittään. Semmosilla, niin ku havulaavuilla kesän aikaan asuttiin. Mikä niissä, hyvähän niissä oli asua, ko ei satanu. Kesä oltiin töissä siellä. Työnjohtaja sano, että tuo sie tuo poika sinne töihin tala-ven ajaksi, että se tarttee työtä, ja hän tarttee tuommosen napakan pojan, joka on kova liikkumhan (Tuomas).

Haastatteluista kävi ilmi, että työ toimi voimavarana ja siihen liittyi myös vastuuntuntoa, itsenäistymistä, oppimista ja omatoimisuuteen kasvamista. Samalla tavalla on tulkittu myös Tervaskanto 90+ -projektin kertomuksia, joissa työn tekeminen, työn itsestään selvä arvostaminen ja oman itsen arvostaminen työn kautta ovat keskeisiä aineksia lähes jokaisessa tarinassa (Jylhä 1996, 9).

Jäämeren rannalla se on kauhean kova se elämä, ja siellä pittää ihmisen olla semmonen ahkera ja kova, koska sulla on siihen pääelinkeinoon vain muutama viikko aikaa, millon sinun pittää tienata se vuojen tulo. Siinä täytyy tehdä, et jouva nukusekelemaan. Siinä tarvitaan mies, naiset, lapset, kaikki työhön. Ei se joutanu kateleeseen, että teenkö minä. Se oli tehtävä. Sitä oltiin aina mukana, ja se oli pakko. Sitte kevväällä tuo kalastushommaki, kun ne kalanpäähän otettiin. Niitä pantiin kymmenen ja kaksitoista kalanpäätä narruun. Se oli mejjän naisten ja nuorten hommaa, ja sitten mejjän piti ne sinne meren kalliolle ja siellä käännellä ja kuivata niitä ja syksyllä pantiin sitte venneeseen ja myötiin Norjaan ja hillatki, ko kerättiin, niin ne vietiin Norjaan. Kalastus ku loppu, alako turpeen teko ja lapiolla painettiin iso paakku ja nostetaan siihen maahan sieltä kuopasta ja lapiolla siivutetaan. Siivut kannetaan kallion päälle vastakkain, että ne kuivaa ja niitä käyään kääntämässä. Sitte kö ne on kuivanu, tehhään niin kö talo. Kahteen rivviin ensin lavotaan ja sitte sinne keskelle heitetään turpeita. Jäätyyhän ne reunat talavella tietenki, ko vesisaje syksyllä, niin kastuuhan ne, mutta niitä ei panna hukkaan. Ne tuuaan kottiin ja kirveellä palastellaan palasikiksi, ja siellähän oli rautauunit, niin ne pantiin sinne perälle illalla ja suulle sitte kuivaa turvetta, niin se siellä kyti ja piti lämpösenä ja hiilloksella (Hilma).

Hilman kerronnasta kuvastui selvästi työn ilo ja perheen yhteenkuuluvuus. Hän arvosti myös kotiseutunsa perinteitä, jotka liittyivät usein töihin.

Osa partisaanien uhreista kävi lapsena koulua ja osa heistä aloitti työt kotona ja porometsässä. Aikuisille ja hyvin nuorillekin haastateltaville tuttuun porometsään pääsy tai maa- ja kotitöiden aloittaminen antoivat pysyvyyden tunnetta traumaattisten kokemusten jälkeen.

Muut meni kouluun, mutta minun piti jäähä työmieheksi ajamaan heiniä. No minäs siinä, minä olin äitin oikea käsi. Äitin oottama vauva synty, tammikuussa hauhattiin. Heinäähän piti tehdä, kulettiin heinäniityllä ja tehtiin, mutta eihän sitä saatu täyttää määrää, koska enimmät työmiehet oli lähteneet (Heikki).

Pojan apu oli äidille tärkeä ja hän teki sitkeästi työtä, vaikka partisaanien tuhopaikalle meno tuntui pelottavalta.

8.1.3. Koulunkäynti

Huutolaislasten koulunkäynti oli vieläkin vähäisempää kuin muilla maaseudun lapsilla. Valtteri, Kaarlo, Eevertti ja Lennart kävivät lapsuudessaan vain kiertokoulun tai osan siitä. Valtterin sisar paneutui kuitenkin tunnollisesti pikkuveljensä opettamiseen, ja lukemisesta tuli hänen harrastuksensa. Lennartin koulua käymätön isä oli opettanut pojan lukemaan ja niin hän pystyi suorittamaan rippikoulun, josta hänelle jäi hyviä muistoja ja luottamusta omaan itseensä.

Sehän tuli määrää, että rippikouluun. Lueskelin sitä, katkismus ja raamatun historiahan sitä annethin. Mie luin niin paljon, että kun menin rippikouluun, se piti pappille mennä selvittää, sinne papin tykö seisomhan, ja se alako kyselemhän, ja mulla oli sillon onneksi, mistä se lie se muisti...Katkismusta piti riphin asti lukia suorhan. Mie sanasta sannaan sen luin (Lennart).

Koska lapsilla teetettiin paljon työtä, osalla huutolaisista ei ollut aikaa eikä voimia läksyjen lukemiseen. Eriarvoinen suhtautuminen koulussa aiheutti joillekin mielihapaa ja katkeruutta, mutta olosuhteiden muututtua myönteisemmiksi heidän koulumotivaationsa ja oppimisen halunsa paranivat. Lyhyestäkin oppimäärästä kertojat huomasivat hyötyvänsä. Eero pääsi muuttamaan äitinsä luokse ja jatkoi koulunkäyntiään, joka oli aikaisemmin tuntunut vastenmieliseltä.

Sehän on, ko tulee vieraalle paikalle kouluun, niin sehän on haettava paikka aurin-gossa. Niin sitä ko pääsi sisälle kaikkeen, niin elämä lähti menemään, koska toisia oli aivan saman arvosta, ehkä tuola lailla niin ko taloutellisesti samassa jamassa. Niin siitähän kasvo siinä sitten ja tällä lailla eteenpäin. Rippikoulun kävin pappilan vanhalla puolella. Pappi oli sillä lailla, että hän selosti enemmän kuin vahti, että siinähan vasta mulla se oikea kosketus. Jälestäpäin oon aatellu, että herranen aika, sehän oli niin tavallinen ja se osas puhua ja vetää mukaan sillä lailla (Eero).

Tauno, Taavetti ja Helka kävivät mielellään koulua, missä hyvä kohtelu ja menestyminen loivat itseluottamusta. Heille kehittyi sosiaalisia valmiuksia ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, jotka olivat tarpeen itsenäiseen elämään siirryttäessä.

Minä kävin kansakoulunki. Opettaja oli oikein mukava ja se oli aina oppilaitten kanssa. Minä olin 12-vuotias, ja sillon justiin tuli koulupakko. Muuten olisi käynyt niin, etten olisi saanu koulua käytyäkään. Minä olin ahkera koululainen, ja muisti minulla oli hyvä. Minusta kaikki ainekset oli mukavia. Minunhan piti tehdä töitä ja, kun muut pani nukkumaan, minä rupesin läksyjä lukemaan. Mie pärjäsin sillä kansakoulupohjalla, vaikka minun ammattiini nykyisin otetaan ylioppilaita (Taavetti).

Minulla oli siihen aikaan hyvä muisti. Miä en saanu läksyjäkään lukea ko illalla ja aamulla kerran. Opettaja jätti kaikki laiskalle, mutta minut päästi pois, ko miä osasin. Kyllä se vähän teki (mieli jatkaa), mutta se oli vanhan kansan isäntä se, kun se ajatteli, että ei sitä passaa kouluun panna, ko ei ole työntekijöitä sitte (Tauno).

Meitä oli iso sakki sitte nuoria, ko me kulimma porukassa koulussa. Kun me sakilla lähettiin kouluun kävelemhän, niin se oli hauskaa. Siellä sai lumipalloja heitellä toisille ja juosta kilpaa. Kouluaika oli hauskaa, ja sieltähän se sitte kaikki sukeutu. Aamulla ko lähethin, niin aina huuethin, että tule sieki jo, ko me lähethän kouluun. Niistä ei kukhan erottanu minua. Ohjelmassa olin mukana aina pyörimässä millon tonttuna, millon minäki (Helka).

Lauri uhattiin siirtää kasvatustaitokseen, kun hän alkoi panettelun ja kiusaamisen vuoksi puolustautua lyömällä. Johtokunta tutki kuitenkin asian, ja poika sai jäädä kouluun, missä oppilaiden suhtautuminen muuttui. Lauri selviytyi hyvin kouluvuosistaan.

Vaikka koulunkäynti oli vähäistä, useat kertojat arvostivat sitä. Käytännön kansalaistaidot, ennen kaikkea aktiivinen luku-, kirjoitus- ja laskutaito muuttivat lasten elämää ja vaikuttivat heidän elämänsä (Tuomaala S 2007, 255). Voimavaroja ei lapsille synnyttänyt kuitenkaan vain koulunkäynti vaan myös pitkät koulumatkat, joista sotavankiryhmän haastateltavat kertoivat.

Minä olin täyttänyt seitsemän vuotta, kun menin kansakouluun. Se oli kolmen kilometrin päässä meiltä. Me kulettiin syksyisin ja keväin kävellen, talavella suksilla. Kun siinä oli ne jatkoluokat päälle, kaiken kaikkiaan seitsemän vuotta. Hyvähän se oli. Siellä oppi lukemaan. Kyllä mie pidin koulusta ja yritin lukea läksyt. Ei mulla ollu mitään vaikeuksia. Koulun päätyttyä sitä alakoki olla miehen voimissa (Matti).

Koulumatka oli seitsemän kilometriä. Ei siinä ollu mittään tietä, kinttupolku. Järven ylikki mentiin. Oli kyllä kunnan järjestämä venekuljetus. Olisinhan minä äitin kotona saanu olla, mutta ko se kotihan on koti...Minun piti sillon illalla lähtyä, tuli niin ikävä. Menin kotia. Ne ihmetteli, että miten sinä olet pimeässä päässy. Sieltä tämä sitkeys on tullu loppujen lopuks. Se oli aika pitkä koulupäivä. Se alako kaheksalta, piti lähteä pikkusta ennen puolta seitsemää. Koulua oli kolomeen tai nelijääkki saakka. Siellä viien, kuuen aikaan oltiin sitten kotona, sitten tehtiin läksyt, ne oli tehtävä. Kyllä minä ominpäin tein ne läksyt. Jos en osannu laskea, niin menin opettajalle ja kysyin, että miten tämä lasketaan. Sehän mielellään neuvo Minä olen kyllä kiitollinen niille opettajille, että kyllä ne fiksuja oli siinä mielessä, että ne jakso kuunnella (Tuomas).

Lapin sodassa vangiksi jäänyt Artturi suoritti ylioppilastutkinnon ja tähdensi myös nuoremmille koulutuksen merkitystä.

Osa partisaanien uhreista joutui kohtaamaan koko elämänsä vaikuttavia traumaattisia kokemuksia juuri siinä iässä, kun he olisivat normaaleissa oloissa käyneet kansakoulua. He saivat kuitenkin myöhemmässä vaiheessa koulutusta, joka toi heille valmiuksia työhön. Enonsa kasvattilapsena lapsuutensa ja nuoruutensa viettänyt Suoma menestyi hyvin kansakoulussa ja sai siellä ystäviä sekä uskoa selviytymiseen.

Mielelläni tietenkin kävin koulua. Minä olin aina ekana. Mulla oli oikeen lysti käyä koulua. Opettaja oli maailman paras opettaja. Siinä kylässä oli semmonen hyvä ilmapiiri kaikilla. Ei yhtään ollu semmosta huonompaa ihmistä ja sillä lailla. Koululaiset kaikki pijit yhtä, ja aika paljon poikia mulla oli sitten kaverina kouluun menossa. Ne näkivät, että tuon kans pärjää, niin ne ottivat aivan tasavertasina sinne sakkiiinsa, niin se teki hyvää tietysti itsetunnolle. Se tieten kans, että kun tiesivät kaikki, minkälaisen rysäyksen minä olin saanu (Suoma).

Reetan kerronnasta välittyi myös valoisa kuva koulusta, jossa musikaalinen opettaja ohjasi lapsia laulamaan. Kertomisen tapa oli ominainen myönteisen ajattelutavan omanneelle haastateltavalle.

8.1.4. Liikunta ja terveys

Terveys on voimavara, jonka avulla ihminen elää sopusoinnussa fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten mahdollisuuksiensa ja päämääriensä sekä ulkoisten elinolosuhteiden kanssa (Koivusilta ja Rimpelä 2001, 159).

Kukaan huutolaisista ei maininnut terveyttä lapsuutensa voimavarana, mutta he saattoivat puhua varhaisuoruuden ja nuoruuden hyvästä kunnostaan.

Se oli hyvä kunto. Mie olin urheiluporukassa talavet ja kesät urheilussa. Se on omi-tuinen ryhmä, urheiluporukka. Mulla oli hyvä kunto (Lennart).

Sotaväessä minä olin hyväkuntoinen, kun olin kaiken aikaa töitä tehenny. Sitä ei ollu koskaan viiminen (Kaarlo).

Monet miehistä kertoivat voimiensa karttumisesta, ja heidän terveytensä oli päätel-tävissä työstä ja sotaväestä selviytymisen kuvauksista.

Telama ym. (2001, 1382-8) toteavat, että nuoruudessa korostuvat liikunnan yhteydet minäkäsitykseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Fyysinen aktiivisuus on jo lapsuudessa ja nuoruudessa myönteisellä tavalla yhteydessä seerumin lipideihin ja ennustaa myös aikuisiän aktiivista elämäntapaa. Eino Heikkinen (2002, 30) toteaa myös, että lapsuudessa ja nuoruudessa hankittu terveys ja sosiaalinen pääoma luovat perusteita myöhemmän elämänkulun terveydelle ja toimintakyvyille. Jo hyvin varhaisten kehitysvaiheiden tapahtumilla saattaa olla tässä prosessissa tärkeä sija. Haastateltavien lapsuuden ja nuoruuden aikana 1900-luvun alussa ei puhuttu vielä terveellisestä ravinnosta, mutta heidän tavalliseen elämänmenoonsa kuuluivat ruumiillinen työ ja koulumatkat. Monet rintamalta vankeuteen joutuneet miehet uskoivatkin hyvän fyysisen kuntosensa olleen peräisin lapsuudesta ja nuoruudesta. Kansakoulun opetuksessa korostui myös lasten ja nuorten fyysinen kasvatusta. Ruumiillisen harjaantumisen nähtiin tukevan sekä lapsen tiedollista että henkistä että moraalista kasvua kansalaiseksi (Tuomaala S 2007, 251).

Urheilukilpailut oli sillä lailla, että ne oli eri ikäluokat. Sitte talkoohommia piethin. Kenttäkinhän tehtiin niin, että puuhun pantiin naru ja sitte se sakilla juurineen kaatu. Ei siellä mithän konheja ollu. Siellä oli iltakauet talakoot (Pietari).

Kylän muiden lasten kanssa kuljetut koulumatkat ja talkootoiminta lisäsivät myös yhteisöllisyyttä, joka saattoi jatkua pysyvinä ystävyyssuhteina.

Eriolaisten kokemusten vuoksi partisaanien uhrien kertomukset poikkesivat muiden haastateltavien kerronnasta. Liikuntaa hekin harrastivat usein työssään.

Minä olin vasotuksessa mukana silloin vuonna -46 kevväällä ens kertaa. Jo sitä siellä jakso olla ja sitte metsästämhän tosin, että se oli pyyntöhomma verissä. Neljätoista-vuotijhana olen lähteny savothan ja sitte lähin porohomhin. Kerranki olimma neljä viikkoa mettässä ja koko ajan oli 40 asthen pakkanen. Se piti tehdä kahen miehen asento siihen, että sai olla pitkin honkaa. Toinen puoli oli jäässä, kuurassa. Se oli tosin, kun oli pakkanen, niin ku käristystä tehthin, niin ku pata oli semmonen 4-5 litran pata, niin toiselta puolen hyyty ja toinen puoli...Terveenä pysyttiin, tuli vastustuskykyä (Eetu).

Vaikka partisaanien tuhohyökkäysten traumaattiset kokemukset ja kauaskantoiset menetykset heikensivät uhrien henkistä terveyttä, he pystyivät kuitenkin raskaaseen maa- ja metsätyöhön sekä poronhoitoon, joihin heidän oli keskityttävä. Naiset hoitivat yleensä kotia ja perhettä, ja varsinkin ”työryyhkänäksi” itseään nimittänyt Hanna teki hyvin raskaita töitä.

8.1.5. Omatoimisuus ja itsenäisyys

Lapsuudessa koetut nöyryytykset jäivät monien huutolaisten mieleen alempiarvoisuutena, joka kuitenkin hälveni useimmilla nuoruuden aikana töissä ja joillakin jo aikaisemmin omaisten luona. Nuoruus onkin usein nähty kehityksellisesti toiseksi mahdollisuudeksi, tilaisuudeksi korjata lapsuudessa lukkiutuneet kehityskulut, joiden läpikäyminen on välttämätöntä tasapainoisen aikuisen persoonallisuuden saavuttamiseksi (Koivusilta ja Rimpelä 2001, 171).

Helka oli oppinut tekemään töitä ja luottamaan omiin taitoihinsa. Hän pystyi myös tekemään omia itsenäisiä ratkaisujaan muiden nuorten parissa.

Mie olin tavallaan apulaisena, kaikkia taloustöitä tein ja olin oppinu ja siisti ja sillä lailla. Niin siitä se elämä lähti kiertämään. Se oli näin (nuorten joukossa), että joka halus mennä juopottelemhan, ja kuka halus sitte muuta kahestaan oloa ja silleen, ja mie en tykänny siitä, niin mie lähin silloin kotia. Mie kerranki sanoin yhelle, että ko te kehtaatte juua. Mitä se sinuun kuuluu?, ne aina vain sano. -Mie, että ei se kuulu, mutta se on niin joutavaa. Se maailma viekotteli sitten, mikä minnekki, niin mie en siihen sakkiin koskaan halunnu. Mie ajattelin aina, että voi kauhia, että jos

se maailma tuommonen on kaikkien kohala. Mutta ei sitä ole pakko ottaa vastaan, niin mie sanoin. -Mie saan pysyä itte omassa persoonassa (Helka).

Huutolaispoikien lähtö sijoituspaikasta osoitti heidän itsenäistymistään, ja monet menivät savottatöihin, jotka olivat alkuna heidän elämänuralleen. Havainto fyysisestä ja taloudellisesta selviytymisestä toi heidän elämäänsä uutta uskoa. Kertojille oli tärkeimpänä nuoruuden kehityksellisenä päämääränä saavuttaa itse hankittu itsenäistyminen, autonomia (vrt. Rautava 2001, 146).

Töissä lapset oppivat omatoimisuuteen ja varttuessaan he oppivat myös noudattamaan oikeaksi katsomiaan toimintatapoja. Omatoimisuutta ja itsenäistymistä tähdensi erikoisesti sotavankiryhmän kertoja, Kalevi, joka oli jo nuorena oppinut vastaamaan töistään ja varusteistaan. Itsenäisestä ajattelutavastaan ja toiminnastaan kertoi myös Matti, jonka välit isään säilyivät hyvinä erilaisista ajattelutavoista huolimatta.

Minä menin uittoon keväällä ja juhannuksena otimme lopputilin ja tulimme yli kairan, semmosen 25–30 kilometriä. Siihen aikhan ei ollu maanteitä ollenkhan, poronpolkuja pääasiassa. Se on ollu senaikusella lapsukaisella tai pojankoltiaiselle myönteistä, että se elämä on opettanu pienestä pitäen ja varsinki siihen omatoimisuuthen. Sillon samana kesänä taisimmä vielä mennä metänkylvhön jokivarteen, ja näin se työelämä jatku niin pitkälle, että se tuli sitten rippikoulhun lähtö (Kalevi).

Suojeluskuntahommahan oli sellaista, että siellä harjoiteltiin, oli leiripäiviä, joihin me kokoonnuttiin aina harjoittelemaan. Isä oli siitä hommasta toista mieltä, mutta minä en siitä välittäny. Minä ajattelin, että minä teen oman pääni mukkaan. Siihen mie oon aina menny, minkä oon tienny hyväksi, vaikka oon minä toisia kuunnellu (Matti).

Internoituna, venäläisessä lastenkodissa kasvanut Leevi oli pitkään kielitaidoton ja tunsii itsensä yksinäiseksi vieraassa maassa. Hän ei voinut tehdä omia valintoja, eikä hänellä ollut omatoimisuuden ja onnistumisen kokemuksia. Vähitellen hän oppi kuitenkin venäjän kieltä, mikä helpotti päivittäisessä selviytymisessä.

Partisaanien uhrit tunsivat järkyttävien kokemustensa jälkeen surua ja pelkoa, jotka eivät kuitenkaan vieneet heidän haluaan palata kotiseudulle. Uhrien päättäväisyyttä osoitti paluu Lappiin, jälleenrakentaminen ja töiden aloittaminen.

Rippikoulun jäläkhen tuli semmonen vaihe elämässä, että piti lähtiä tienaanki. Siellä oli sitten ensimmäinen työpaikka savotassa kokin apulaisena. Voi mahoton! Se oli kyllä nuorelle... Minä olin neljä kuukautta. Minä koin sen niin raskaaksi, että teki mieli lähtiä pois. Minä menin takasi mummilaan. Seuraavana syksynä menin taas savothan. Minä olin siellä melkeen kolme vuotta (Alma).

Ensimmäinen työ savottakokien apulaisena oli Almalle vielä liian raskas, ja hän palasi mummilaan, joka merkitsi hänelle aina kotia. Itsenäiseen työhön hän oli kuitenkin vartuttuaan valmis.

8.1.6. Yhteishenki ja sosiaalinen tuki

Huutolaisilla oli lapsuudessaan vähän kokemuksia yhteishengestä ja vain harvat heistä pääsivät leikkimään muiden lasten kanssa. Joissakin perheissä heitä kuitenkin kohdeltiin hyvin. Helka iloitsi koulutoverien tasavertaisesta suhtautumisesta ja koulun juhlista, joissa hän esiintyi muiden mukana.

Sitä oltiin lumisilla ja kaikkia sillä lailla ja sitte, ko siellä kaikki riihet puitiin, niin minä olin siellä kanssa kaverina aina päitä katkomassa, kun panthin haasiosta viljaa sisään. Mie olin osa heistä, aina mukana pyörimässä. Sitte kö mie olin likellä kahtakymmentä, niin sittehän mie pääsin jo menemään sinne mihin muukki nuoret. Me lauloimma yhdessä niin kö seuroissaki. Ne aina nuoret kokousi. Meillä kullaki oli kirja ja niin me lauloimma niin kö vanhatki (Helka).

Minähän menin vuonna –41 palavelukseen. Kyllä se henki kavereitten kesken oli hyvä. Sehän oli luutnantti komppanian päällikkönä, ja sitte aliupseereita oli muut. Ei niijen kans ollu mittään. Minä sopeuduin hyvin sillon (Kaarlo).

Miesten sotaväkeä koskevissa kertomuksissa kuvastui yhteishengen merkitys. Nuoret olivat jo itsenäistyneet eivätkä he tunteneet enää poikkeavansa muista.

Sotavankiryhmän kertojat harrastivat urheilua kylän poikien kanssa, ja osa pojista oli suojeluskunnassa tai urheiluseuroissa, missä he kokivat olevansa saman harrastuksen parissa. Samanlaiset sosiaaliset olot maaseudulla vaikuttivat kanssakäymiseen ja yhteisyyteen. Yhteishenki ja samalla vastuuntunto ilmenivät myös monissa työntekoa ja sotaväkeä kuvaavissa kertomuksissa.

Kokki savotassa monta kertaa karjaisi, että olokaa hiljaa, että saa nuoremmat nukkua. Ukkoherrat oli oikein fiksuja ihmisiä, niin ku semmonenki, joka anto mulle riksaa vielä kevväällä. Minä, että eihän tämä näin kuulu, enhän minä näin paljon ole ansainnu. Se, että poika ossaa laskea, että jos tätä ko jatkuu, me otetaan sinut tänne töihin. Koti-ikävä ei tullu, ko siinä oli naapurin poikia. Jollaki tavalla siinä kehitty sitä ystävyyttä ja semmosta toveruutta. Se on jatkunu läpi elämän (Tuomas).

Ystävyys ja vastuullisuus nuorten ja vanhempien kesken toivat elämään turvallisuutta. Sitä kuvasi myös Tuomas kertoessaan naapurin isännän opastuksesta, kun hän oli erehtynyt lapsena naurisvarkaisiin.

Internoituina vankeudessa olleet petsamolaistytöt tekivät lapsuudestaan lähtien työtä vanhempiensa mukana. Hilman kotikylässä oli tapana huolehtia myös huonompiosaisista.

Syksyllä sitte ko lahattiin lihhaa ja muuta, niin aina vietiin. Koko kylän väki vei aina sinne perheeseen, maitoa annettiin ja kaikkia. Talavella ne sitte saivat huolta, saivat lapun ja saivat ruokaa kaupasta. Meillä aina ku sauna lämmitettiin, ne sai aina tulla saunaan ja saunakahaville (Hilma).

Sosiaalinen tuki auttoi vaikeassa tilanteessa olevaa perhettä selviytymään. Partisaanien uhrit muistelivat kotiväkensä ja naapureittensa yhteisöllisyyttä ja kertoivat myös talkootöistä, joita harrastettiin varsinkin jälleenrakentamisen aikana. Enonsa perheessä kasvattityttönä ollut kertoja sai tulevaisuuden ja selviytymisen uskoa kotonaan.

Mulla oli niin tomera tämä kasvattiäiti, että siinä ei paljo joutanu surkuttelemaan mitään. Se oli aivan erikoinen asukas (Suoma).

Suoma kuvasi myös koulutovereiden yhteishenkeä ja hyvää opettajaa. Kouluaika oli hänelle itseluottamusta kasvattavaa aikaa. Kasvatusäidin esimerkki ja yhteishenki auttoivat selviytymisessä traumaattisten kokemusten jälkeen.

8.2. Sodanaikaiset voimavarat

8.2.1. Valmius sotaan ja usko selviytymiseen

Poikkeuksellisesta lapsuudestaan huolimatta ja osittain siitä johtuen huutolaiset olivat oppineet kantamaan vastuuta ja huolehtimaan jo varhaisessa nuoruudessaan itsestään. He suorittivat sotaväen eikä heillä ollut siellä fyysisiä tai henkisiä vaikeuksia.

Sitten tuli määräys ratsuväkeen. Minä muistan sen hyvin, kun mentiin, niin ensimmäisen kerran laulettiin, että ”Hei, heilin minä Karjalasta löysin...” Siellä oli armeijan kova kuri, mutta siellä tuli sotilas. Se mies karkastiin kyllä sillä lailla (Os-kari).

Kaarlo oli ollut suojeluskunnassa ennen sotaväkeen menoaan, ja Juhani lähti vapaaehtoisena armeijaan.

Minä lähin vapaaehtosena sotaan vuotta ennen ko olis tarvinnu lähtiä. Alle kahenkymmenenhän minä olin melko paljon. Minä valehtelin (ikäni), että minä pääsen sinne. Minä, että en minä, ko täällä ei ole ko naisia, että täältä on parhaat miehet lähteny pois, niin minä lähen kans. Niin minä lähin (Juhani).

Rintamalta sotavankeuteen joutuneiden ryhmän kaikki kertojat olivat fyysisesti ja henkisesti valmiita sotaan, mutta vasta rintamalle joutuminen merkitsi heille todellisen sodan kohtaamista. Siihen kaikki olivat saaneet armeijassa jonkinlaista oppia, vaikka vain lyhyttäkin, mutta kenelläkään heistä ei ollut siitä omaa kokemusta. Voimavaraksi katsottiin myös nuoresta pitäen saatu kasvattaminen isänmaallisuuteen. *Sen kautta oli pienestä pojasta lähtien henkisesti valmistauduttu ja kasvatettu luontojhan näihin suuriin koetuksiin, jotka tuli sitte (Jauhola 2001, 178).* Osa miehistä oli oppinut suojeluskunnassa armeijassa tarvittavia taitoja ja osa heistä lähti jo ennen asevelvollisuuskäskyä armeijaan.

Se alako oikiastaan jo talvisodan aikana. Minä menin pyrkimään vapaaehtosena asemiespalvelukseen. Kutsuntatoiminnan päällikkö oli minun isäniki tuttu. Hän vähän naurahti ja sano, että kyllä se riittää, ku sulla on isä vapaaehtosena ja sitte vielä kaks veljeä siellä jo, että hän hälyttää sinut. Sie sitte voit tulla. En mie tyytyny. Mie kuitenkin sanoin, että kyllä mie haluaisin siitä huolimatta, ja niin mie panin paperit vetämään ja sitte minut määrättiin (Artturi).

Tuomas toimi siltavartiossa, ja rata-alueen päällikkö oli hakenut hänelle lupaa kysymättä lykkäystä. Kun kylän poikia tuli lomalle, Tuomas päätti lähteä myös sota-vakeen, jotta ei tuntisi itseään muita huonommaksi.

8.2.2. Asevelihenki

Monet huutolaiskertojat puhuivat asevelihengestä ja yhteisyyden tunteesta, jotka kohosivat erilaisten yhteiskunnallisten katsomusten yläpuolelle. Ojasen (1998, 30) mukaan esimerkiksi talvisodan henkeä voidaan pitää näkymättömänä ja vaikeasti määriteltävänä tai mitattavana, mutta silti hyvin todellisena ja voimakkaasti koettavana.

Se oli yhteinen henki, että vihollinen pois maasta, että se ajetaan tai kuollaan pois. Semmonen oli tavoite kaikilla eikä se muutoin ois onnistunutukaan (Valtteri).

No asevelihenki meillä oli hyvä, meillä oli kerta kaikkiaan hyvä. Se oli korsussaki, niin kö me oltas oltu veljeksiä kaikki. Ei meillä ollu koskaan minkäänlaista riitaa Siihen (pelkoon) tottu, ja sitte siinä tuli seki, että kyllä me pietään vihollinen rajan toisella puolella, emmekä me sitä niin vain laske tänne. Niinhän me saatiin (Juhani).

Yhteishenki vaikutti rintamalla ja kotirintamalla pelon hallintaan ja loi uskoa selviytymiseen. Myös nuoruus, myönteinen elämänasenne ja huumori olivat monta kertaa kannattelemassa, ja pelon sekä vaarallisten tilanteiden hallinta saattoivat jäädä muistikuviksi, jotka antoivat voimaa myöhemmissäkin vaikeuksissa.

Talvisodan henki on laajalti tunnettu käsite, joka sisältää aseveljeyden ja yhteisen puolustustahdon. Yleensä aseveljeyteen on liittynyt luotettavuutta, ystävyyttä ja toistensa tukemista ja siihen kuuluu myös yhteisvastuu, jota sota-ajat vaikeine kokemuksineen ovat korostaneet yksilöllisyyttä enemmän (vrt. Heikkinen R-L 2002, 217). Erityisesti samoissa joukko-osastoissa toimineet miehet tunsivat yhteenkuuluvuutta. Joukkueen johtajat ja muut päälliköt saattoivat myös vaikuttaa myönteisesti omalla käyttäytymisellään ja suhtautumisellaan miesten mielialaan ja jaksamiinseen.

Me ukoksi kutuimme sitä meidän herraa, kun se oli niin isän näkönen. Se oli niin ku isä meille, ku se oli vanhempi, ja mehän olimme poikasia (Esko).

Meillä oli hyvä puolustushenki kaikilla. Sitä piti mennä sinne, mihin pantiin ja sitä piti totella. Meillä ei ollu mittään vastoinkäymistä herroja kohtaan. Me ymmärsimme hyvin sen homman, ja ne ymmärsi meijät eikä ne meitäkään sen kummemmin, kaikki kun tehtiin, mitä käskettiin. Sitähän piti tehdä itekin semmostakin, mitä ei käskettykään, kun joutu semmoseen tilanteeseen (Matti).

Myös partisaanien uhrien ryhmään kuuluva Mikko oli tuntenut, että aseveljillä oli ”yksi henki ja yksi sielu”. Hän katsoi, että ilman tuollaista yhtenäisyyttä Suomi ei olisi sodasta selvinnyt.

Eihän se nyt tietten raappaa, mutta ei sitä, se oli niin koulutettua ja nöyrää porukkaa ja niin yhtenäinen porukka, että se turvan antaa kaikille semmonen. Ei pelko ole saanu (valtaansa), ja meillä oli niin kauhia se kuriki, että siinä ei, se oli kasvatettu siihen oikiaan sotaan. Se oli hyvä koulutus. Häätty sanoa, että nämä olit miehiä, vaikka ne olit nuoria (Mikko).

Mikko piti sotaan osallistumista velvollisuutenaan ja hän arvosti maamme itsenäisyyttä.

Asevelihenki vaikutti myös sodan jälkeiseen selviytymiseen. Suomi osallistui Seven Country -tutkimukseen, jossa selvitettiin sodankäyntiin liittyvää depressiota ja psykososiaalisesta stressistä selviytymistä. Figleyn tapaan erotettiin nopea stressistä toipuminen, joka tapahtui jo rintamalla tai pian sieltä palattua. Toisen näkökannan mukaan sopeutumisongelmat olivat väistämättömiä. Kyseessä oli ”residuaalstressi”, josta veteraanit kärsivät vuosikausia. Suomalaisilla veteraaneilla todettiin pitkäkestoista stressiä, mutta sen yhteys sotaan ei ollut vahva. Merkittävä vaikutus katsottiin olevan suomalaisen armeijan yhtenäisyydellä, jollaista Vietnamissa taistelleilla amerikkalaisilla ei ollut. Sosiaalipsykologisen tuen puute saattoi johtaa heillä henkiseen sairastumiseen taistelustressin seurauksena. Suomalaisten yhteishenki toisessa maailmansodassa oli vahvempi senkin vuoksi, että pieni kansakunta koki täydellisen liikekannallepanon, kun taas Vietnamissa oli vain vähäinen osa amerikkalaisista miehistä ja heistä ainoastaan harvat katsoivat taistelujen vaikuttavan kansalliseen selviytymiseen (Molgaard, Poikolainen, Elder, Nissinen ym. 1991, 219–222).

8.2.3. Harkintakyky, päättäväisyys ja alistuminen

Harkintakyky ja samalla itsensä ja toimintansa hallitseminen sodan eri tilanteissa tulivat esille joidenkin huutolaiskertojen puheessa.

Ei mulla aivot menny sekasin, minä pystyin hillitteen. Eihän sitä siitä kivääritulesta tienny mittään, ei kai se pelottanu, mutta oikeen kova tykistökeskus ku sattu, niin se oli pahin. Mutta se kyky suojautua, silloin ei kö maihi (Eevertti).

Minä tunsin itteni oikein rauhalliseksi, vaikka tiesin, että tässä on kaikki tuo melu, ko se oli sillä lailla, että vihovenäläinen ampu multa sukset rikki, ja tunturissa oltiin. Siinä oli peleko ja hätä, mutta minä pääsin pois siitä kuitenkin ja rupesin hengähtämään. Siinä tuli mulle, mistä lie saanu niin paljon voimaa ja rohkeutta ja vakavuutta. Minä ihan rauhallisesti asetuin siinä tappomielessä niin, että tulukaa vaan. No se tuli tarkkaa tulta, niin siinähän niitä jäi, ja ko minä lähin siitä pois, niin se oli, niin rauhallista minulla se oli, että tuntu kerta kaikkiaan, että minä kävelen jotain tuommosta lintuansajuontoa vain, ko minä kävelin siitä pois. Ihminen venyy. Sitä on nuita luonteita ja taipumuksia ja paljon muuta (Eero).

Sodan kauheudesta huolimatta valtaosa suomalaisista tunsivat vastuunsa ja toimi sen mukaisesti. Touko Issakaisen (2001, 153) siteeraaman veteraanin tapaan he kokivat, että ”*se oli velvollisuus itelle kellekin, että maata pittää puolustaa*”. Velvollisuudentunto, harkintakyky ja aikaisemmin opitut taidot tukivat myös selviytymistä.

Knut Pippingin (1978, 224) mukaan miesten käyttämät tavat kuvastivat heidän siiviliasenteitaan. Savottaelämä oli opettanut heille valmiuksia, jotka helpottivat rintamaelämää. Pohjoisen miehille oli hyötyä pimeässä metsässä liikkumisen taidosta, jota tarvittiin erikoisesti kaukopartioretkillä.

Siellä ei oikeasthan kärsiny semmosia (paniikin tunteita) tulla, kun kerran reissuun lähtee. Pimiä on niin kö suojana, että eihän ne varmaan pimiässä ala. Ihminenhän oppii kyllä reissulla, että kenen kans puhuu ja mitä puhuu. Sotilasasioista yleensä ei paljon puhuta. Se on luotettavat henkilöt kenen kans voi keskustella. Niinhän se on (Esko)

Sodassa, niin rintamalla, taistelulähetin yksinäisillä taipaleilla, partioretkillä kuin kaikissa muissakin tehtävissä vaadittiin harkintakykyä ja erityisesti partiomiehiltä ehdotonta vaikenemista, joka jäi monelle miehelle velvoitteeksi ja tavaksi sodan jälkeenkin. Monet kertojat puhuivat pelostaan, jonka he pystyivät kuitenkin hallitsemaan.

Tietenkihän se ensimmäiseksi vähän niin ku pelotti, mutta minä olin sen verran isänmaallinen, että oon puolustanu, ja minä oon isänmaallinen kyllä ollu (Oskari).

Jokainenhan pelkää, mutta omalta osalta kuitenkin sanon, että minä en missään menettäny hermojani, että sitä oli niin ku heleppo olla mukana ja heleppo taisteluun ottaa osaa siinä mielessä, kun ei sitä varsinaista pelekoa ja sitten, kun kuitenkin ymmärsi sen, että sota on kohtalon leikkiä, että kenen kohalle osuma tulee, se lähtee, ja toisten on jatkettava taistelua. Minulla kuitenkin säily mielestäni taistelukyky joka tilanteessa, että minä pystyn harkittemhan ja liikkumaan. Yleensä näissä vaikeimmissa jouvuin ryhmänjohtajana pyörimhän sitte, mutta aina selevittiin (Kalevi).

Sekä huutolaisten että sotavankien ryhmän kertojat joutuivat sodan aikana tilanteisiin, joissa he selviytyivät päättäväisyytensä ansiosta, vaikka toisaalta alistumisen kaltainen sopeutuminen oli joissakin tapauksissa heidän selviytymiskeinonaan.

Huutolaisryhmän kertojat olivat joutuneet nuoruudesta lähtien selviytymään itsenäisesti ja tekemään omia ratkaisujaan. Jopa sotavammojensa hoitoon he (Valtteri ja Tauno) saattoivat puuttua päättäväisesti. Talvisodassa haavoittunut Valtteri teki ikääntyneen kasvatusisänsä kanssa töitä jo välirauhan aikana vaivoistaan huolimatta. Kun jatkosota alkoi, hänkin päätti lähteä rintamalle, koska hän piti sotaan osallistumisesta velvollisuutenaan. Invaliditeettinsa vuoksi hänet siirrettiin kuitenkin pian kotirintaman tehtäviin.

Minähän lähin sitte siihen sottaan. Menin aina sinne Sallaan asti. Kunnanlääkäri sano, että kyllä sinä täyestä miehestä, että hän antaa sinun mennä, kun niin haluat (Valtteri).

Päättäväisyyttä ja kestävyyttä kuvasi myös puhe yhteisestä päätöksestä säilyttää isänmaan itsenäisyys.

Talvisotan henkihän oli yleisesti kauttaaltaan se, että vieras on vieras, joka pyrkii tänne. Sehän jo sannoo semmonen sananalause, että vieraat on kylästä ja isännät kotoa (Valtteri).

Jos oikein on väsyksissä ja taas pitää lähteä sinne menemään, niin taas sitä tuntuu, että kuolis justiin. Ei sitä pelkää siinä, ei sitä enää välitä, mutta taas, kun sitä virkiää, joo, mutta vielä elinpäiviä on...Semmosta se on sotahomma (Oskari).

Sodan tilanteet vaihtelivat pitkistä partioretkistä ja kovista taisteluista asemasotaan. Miesten väsymys vaikutti mielialaan sekä alistumiseen, kestävyyteen että toiveikkouteen.

Nehän (jalat) paleltu helmikuussa aika pahasti, että piti olla loppuaika sairaalassa. Pakkanen oli 48 astetta, ja yhtäkkiä alako palelemaan jalakoja hirviästi ja mejjän piti olla kaks vuorokautta motissa eikä päästy pois eikä saatu kuivaa eikä märkää. Lääkäri oli jsp:llä vihanen eikä katsonutkaan, kunnes toinen totesi tilanteen. Sukat oli ohuet, ja alimmaisat oli jäätyneet jalkaan niin, että ne veettiin joukolla pois jalasta. Sitten poistettiin luun siruja ja tuli luumätä. Varvasta poistettiin, mutta en antanu amputoida jalkaterästä. Hoitelin itse pihkalla ja puristelin kerran siruja jalasta. Lääkäri ihmetteli paranemista (Tauno).

Vaikka tulehdus parani Taunon itsensä päättämällä hoidolla, hänellä oli pitkään vamman aiheuttamia kipuja.

Vangiksi joutuminen oli sodan kaikissa vaiheissa mahdollista. Miehet pelkäsivät sitä enemmän kuin kaatumista, koska he olivat tietoisia venäläisten suhtautumisesta sotavankeihin. Hiltusen (1989, 61) mukaan talvisodan suomalaisia vankeja kohdeltiin pääpiirteissään asiallisesti ja tavallaan ”anteeksi pyydellen”, mutta jatkosodan aikana vihollisen suhtautuminen oli muuttunut. Aseistariisuminen vangisijoutumistilanteessa oli yleensä kireä, eikä pahoinpitely ollut harvinaista. Vihamielisyys oli pikemminkin yleistä kuin poikkeavaa. Sotavankien henkistä ja fyysistä kestävyyttä koeteltiin erityisesti kuulusteluissa, joista puhuessaan Tuomas herkistyi monta kertaa itkuun. Hän säilytti niissä kuitenkin harkintakykynsä ja pysyi

päätäväisenä kieltäytyessään pöytäkirjojen allekirjoittamisesta, koska paikalla ei ollut luotettavaa tulkkiä.

Ne jatko sitä jauhamista ja jauhamista. Sehän oli pelotusta. Sitä henkistä kanttia yritettiin murtaa. –Minä olen monesti ihimitelly, että mitenkä sitä ihminen jakso, mistä se sai voimaa. Jostaki täytyy ihmisen saaha sitä voimaa. Meillähän on voimaa jokaisella ihmisellä, mutta se on piilossa, sitä ei käytetä. Sitte ko hätä tulee, niin sitä käytetään. Mikä oli kaikkein miellyttävintä sitten jälkehen käsin mulla, ko minähän en pannu sinne kuulustelupöytäkirjoihin mihinkään nimeä, ko mulla ei ollu tulukkiä, semmosta johon minä olisin voinu luottaa. Kauhea kasa papereita oli. Se vaati jollakin tavalla päätäväisyyttä ja ittiään kohti jo välinpitämättömyyttä. Siinä oli lähellä hengenmeno (Tuomas).

Siellä oli vanha saksalainen luutnantti, joka oli Lapissa ollu. Se, että haluanko mie lähtiä Suomeen. Mie, että tietysti mie haluan. Se sano, että hän vois kyllä järjestää, jos mie tekisin sille joitaki palveluksia. Mie arvasin heti, että vakoilemaan sinne, mutta mie sanoin, että en mie semmoseen lähe, että, kyllä mie kestän niin kauan (Artturi).

Vankeudessa selviytymistä helpotti tavallaan karuihin olosuhteisiin alistuminen, vaikka se saattoi merkitä samalla tyytymistä autonomian riistämiseen.

Sehän oli pakko niihin olosuhteisiin suhtautua. Ihminen alistuu siihen niin, että sitä ei välitä. Se oli päivä kerrallaan (Esko).

Myös Kalevi kertoi vangin osaan alistumisestaan, vaikka hän oli luonteeltaan optimistinen. Internoituna sotavankeudessa toisen lapsensa synnyttänyt Hilma oli pitkään huonokuntoinen. Hänen äitinsä auttoi häntä paljon, ja henkisesti häntä rohkaisi isän kanssa käyty keskustelu omiin voimiin luottamisesta. Isän ohjeet jäivät hänen mieleensä pysyvänä voimavarana.

Venäläisten partisaanien hyökkäys aiheutti kylien asukkaissa kauhua, jonka hallintaan vaadittiin itsehillintää.

Eno oli justhin menossa koululle. Se ampuminen alako, niin se palas takasi siitä, että ”ryssä tulee kyllään, ja meijät, että pirthin”. Me juoksimma mummolan pirttiin, ja eno tuli perässä, että täältä pittää lähtiä keittiön ikkunasta ulos ja mennä ranthan. Minä lähin juoksemhan toisen pojan kans aitan taka, ja siinä löimma maihin. Minä, että tässä ei ole hyvä olla, tormasimma navetan taka ensin ja siihen juoksee ranthan, ja isäntä siinä kiväärin kans juoksee. Sen kans kuitenkin menin jokiranthan ja törmän alustaa. Siihen met sitte kyykistyimmä ja ootimma vähän aikaa. Jo alako ampumhan siinä, ko minä olin alimmaisena ja se isäntä päällä. Se näyttää sormella siihen, ku siinä ei ollu ku puoli metriä siitä piipunsuusta (Eetu).

Eloon jääneet uhrit säilyttivät harkintakykynsä ja pystyivät pakenemaan metsien kautta tai veneellä. Aikuiset johdattivat lapsia, jotka auttoivat myös vanhempiaan.

Ne tuli silloin kesällä 1944. Heräthin, ku ensimmäinen paukku tuli yöllä yhtäkkiä ja se ei loppunu, se ampuminen. Mekki lähimmä venheshen, ko se ei ollu vielä meile tullu. Soutamalla menimmä. Se ku paukahti, niin heti sytty semmonen sauhu ja liekki paikala. Ennen kö olimma järven takana, sen kolome kilometriä menhet, ne oli kyllä aivan varmasti maan rajasa kaikki talot. Sitä ei ossaa sanoa, mitä se oli. Se oli hätä (Hanna).

Partisaanien uhrien toimintaa vihollisen hyökkäyksen kaoottisessa tilanteessa voidaan pitää osittain automaattisena, osittain päättäväisenä tilanteen hallintana, jonka turvin he suunnistivat toisiaan auttaen turvaan.

8.2.4. Uskonto, elämänarvot ja asenteet.

Kertojien lapsuuden ja nuoruuden ajan uskonnollisuus oli Lapin maaseudulla usein lestadiolaiskristillistä, ja sen oli omaksunut tai ainakin siihen oli tutustunut suuri osa väestöä. Vaikka huutolaiset eivät olleet kokeneet samanlaista oman kodin uskonnollisuutta kuin muut veteraanit, osa heistä kertoi uskostaan Jumalan suojelukseen.

Minulla ei ollu mitään pelkoa. Minä tiesin, että Luoja minut pelastaa (Taavetti).

Yksi oli semmonen, että me oltiin seittemän tuntia motissa, mutta minä ihmettelen, että siinä ei käyny mitenkään, että olis se peleko noussu niin kovaksi. Mulla oli suojelusenkeli siinä mukana (Eero).

Jo sijoituspaikassaan uskonnollisuuden omaksunut Helka sai turvansa Jumalasta, jonka suojaan hän sulki rukouksissaan joka päivä myös rintamalla olleen miehensä ja lapsensa. Sotavankeudessa ollut Tuomas kertoi turvautuneensa Jumalan puoleen jo haavoittuessaan, ja vankeudessa vakavasti sairastunut Lyyli sanoi rukoilleensa paljon. Heidän uskonnollinen vakaumuksensa säilyi uskona Jumalan suojelukseen. Nämä ihmiset kuuluvat siihen ikäluokkaan, joka nuoruudessaan ja aikuisuudessaan on oppinut turvautumaan Jumalaan hädän hetkellä ja jolle on myös tarjottu iankaikkisen elämän mahdollisuutta. Uskonnollisuus on vahvasti juurtunut moniin heistä, se antaa lohtua, turvallisuutta ja toivoa tulevasta (vrt. Heikkinen R-L 2003, 199). Partisaanien uhrin kertoivat sota-ajan uskonnollisuudesta ja arvoista harvemmin kuin muut kertojat. Vuonna 1925 syntynyt Mikko oli kasvanut uskonnollisessa kodissa, ja hänen oma uskonsa säilyi vanhuuteen saakka.

Sotavankeudessakin osa kertojista pystyi säilyttämään myönteisen asennoitumisensa ja toiveikkuutensa. Esko joutui olemaan pitkiä aikoja sairaalassa, mistä hänet kannettiin paareilla kuulusteluihin. Kokemuksista huolimatta hän pystyi näkemään myös parempia asioita ja kertoi, että häntä hoidettiin hyvin sairaalassa. Hän pystyi myös ajattelemaan, että hän ei ollut yksinään vankileireillä eikä hänen tilanteensa ollut kaikkein huonoin. Eskon suhtautumistavassa kohtaloon oli kysymys asen-

nearvoista, joita ihmisen on mahdollista toteuttaa ollessaan vastatusten kohtalon kanssa, jolle hän ei voi mitään. Kyseessä on ehkä kaikkein korkein arvojen maailma (Frankl 1983, 87).

Vankeuden epätietoisuudessaakin suuri osa sotavangeista pystyi uskomaan, että he saavat palata Suomeen. Toivon säilyminen oli heidän voimavaranaan ja se auttoi heitä selviytymään vaikeista olosuhteista huolimatta.

Ihmisellä on elävän mieli ja etiäpäin ootettiin, että koska saahaan päässä kotia päin. Ilman muuta uskottiin kotia pääsyyn, ja niinhän se päivä koitti (Kalevi).

Kalevi ei ollut luopunut toivosta, joka on hyvän odottamista ja kykyä liittää itsensä omaan tulevaisuuteensa (vrt. Lindqvist 2002, 259).

Vaikka internoitu, 16-vuotias Lyyli tunsi vankeudessa olon vaikeaksi, hän ajatteli, että *jokainen päivä oli elettävä ja jokainen päivä oli uusi*. Hänen mieltään rohkaisi radiosta kuulemansa, toiveita herättävä puhe Suomen kansan yksimielisyydestä. Lazaruksen (1991, 287) tapaan voidaankin todeta, että kyky säilyttää toivo epätoivoisissa tilanteissa on ehkä suurin voimavara.

Sitä tottu siihen, ja se oli se, kun oli tiedossa, että rauha on tullut ja Suomi jääny, että se ei menny kokonaan. Se on tärkeätä se tieto, mihin, jos täältä joskus pääsee pois, että Suomi on itsenäinen. Se oli tärkeätä (Matti).

Stalini kun kuoli, niin sitte alako jo ajatella, että kyllä täältä nyt pian pääsee poiski. Moniki ajatteli sillä lailla (Esko).

Toive vapautumisesta ja Suomeen pääsystä toteutui. Uupuneimmatkin vangit pysyivät iloitsemaan kotimaahan lähdöstä.

Lääkäri Reino Hiltuselle esitti kiitoksensa sotavanki Osmo Palomäki (1989, 98) runossaan, joka kuvasi myös tämän haastatteluryhmän kertojien tuntoja.

*Verkkaan laahaa harmaa parijono
sohjojietä kevään ulkomaan.
Harteillansa olematon nuoruus,
silmit vilahdellen kuopissaan.
Härkävaunu oottaa asemalla
haamut sisään, ovi suljetaan.
Harras hetki kirpoo kielenkannat,
kotimaata kohti kuljetaan.*

Vankeusajan koettelemuksista huolimatta suurin osa vangeista oli säilyttänyt uskonsa tulevaisuuteen. Vaikka he olivat joutuneet tyytymään vangin osaan, he eivät olleet muuttuneet välinpitämättömiksi ja menettäneet haluaan vapautua siitä.

8.3. Sodan jälkeiset voimavarat

8.3.1. Koti ja perhe

Huutolaisryhmän kertojista seitsemän (Juhani, Oskari, Valtteri, Eero, Lennart, Lauri ja Helka) olivat solmineet avioliiton ennen sodan päättymistä. Ainoastaan Tauno ei mennyt koskaan naimisiin. Perheen ja kodin merkitys oli kuultavissa huutolais-ten kertomuksissa koko elämän perustana, vaikka savottatyöt sitoivat miehiä pitkiksi ajoiksi työmaalle. Samanlaista kotiin tulemisen tunnetta he eivät olleet aikaisemmin kokeneet.

Se tuli sitte, ko sitä oli saanu rahhaa sen verran, että pysty sormuksekki ostamaan. Se oli minun elämäni onni, että yli viisikymmentä vuotta on oltu yhdessä. Vaimo on ollu ahkera ihminen. Ei se pärjääkään ilman työtä. Kyllähän se tuntu mukavalta aina kotia tulla (Kaarlo).

Vaimo tuli Ruottista evakosta, niin se oli täkin tehenny sillä reissulla, ja minä sitten ostin porontaljan ja tyynyn. Siinä se oli. Sitten muutettiin vaimon kotitaloon. Se oli oma huusholli ja rauhallista, ettei siinä ranujen räiskettä ollu. Sehän se oli tärkeintä, että ehejä muuri oli, saa lämpöä (Eevertti).

Minun vaimo oli samanlaisissa oloissa ollu ko minä, kunnan syöttiläs, mutta kerta kaikkiaan tarmoa täynnä. Me päätettiin kumpiki, että me ei omia lapsiamme jätetä semmoseen tilaan. Minä uskon, että sieltä nousi katkeruuen lisäksi se voima (Eero).

Eero keskusteli vaimonsa kanssa paljon menneisyydestään ja heidän yhteisestä perheestään. Molemmat olivat kokeneet huutolaisajan, jonka he katsoivat kasvattaneen katkeruuden ohella kestävyyttä.

Koti ja perhe toivat sotavankeudessa olleille miehille voimaa raskaista kokemuksista selviytymiseen. Esko oli naimisissa jo ennen sotaa ja hänellä oli lapsikin. Muut miehet menivät naimisiin sotavankeuden jälkeen, ja avioliiton solmiminen vaikutti myönteisesti heidän elämäänsä. Tuomas kiitti joka kerta tavatessamme kyyneleet silmissään hyvää vaimoan, jota ilman hän ei olisi uskonut selviytyneensä sotavankeuden aiheuttamasta ahdistavasta taakasta. Tunteisiin perustuva yhteenkuuluvaisuus muodosti hänelle ensisijaisen tuen avuttomuuden ja mielettömyyden tunteita vastaan (vrt. Mc Farlane ja van der Kolk 2000, 47).

Partisaanien uhrien ryhmästä Hannaa lukuun ottamatta kaikki menivät naimisiin, ja perhe muodostui heidän voimavarakseen. Koti merkitsi heille turvallisuutta ja antoi tarkoitusta heidän elämäänsä. Tunteistaan erkaantunut ja kokemustensa merkityksiä vähätellyt Einari puhui myös tyytyväisenä lapsistaan, vaikka hän kertomistavalleen uskollisena sanoi heitä olevan puolet liikaa. Vaimoan hän kiitti elämänsä tasapainottamisesta. Perheestään puhui paljon myös Mikko, joka piti ”kunnollisiksi kansalaisiksi” kasvaneita lapsiaan elämänsä rikkautena. Haastattelun jälkeen vie-

railin Erkin luona ja tutustuin hänen vaimoonsa. Tuolloin ymmärsin, että järkyttävästä traumasta ja menetyksistä kärsineelle, lukemattomia synkkiä hetkiä kokeneelle miehelle, koti, vaimo ja lapset olivat olleet selviytymisen perusta. Naiset kertoivat kodistaan ja lapsistaan, joita he hoitivat miesten ollessa savotassa tai porometsässä. Sisarensa ja veljensä menettänyt Siiri muisteli parhaana aikanaan vuosia, jolloin omat lapset olivat kotona.

8.3.2. Työnteko

Työnteko oli merkinnyt useimmille huutolaiskertojille tasa-arvoisuutta, fyysistä, henkistä ja taloudellista selviytymistä sekä voimavaraa, joka oli antanut uskoa tulevaisuuteen. Miehet aloittivat heti kotiseudulle palattuaan työt, joita silloin oli runsaasti tarjolla.

Me oltiin nuoria miehiä, vasta päässeitä työn makkuun, niin sitähän innolla tehtiin töitä. Suvannot ajettiin tuntipalakala ja kosket sitte purettiin ruuhkia urakala. Työnjohtajat oli ystävällisiä, kun olivat samoja sovan käyneitä miehiä ja me tehtiin kovasti töitä, ja ne tykkäs. Sitte mentiin kirkolle, siellä tuli heinänteko. Työtähän silloin sai. Sitte, kun heinänteko loppu, niin pöllintekkoon. Minä oon kulukenu jatkuvasti savotoissa ja uitosa töissä ja sitte väliaikana teheny peltua. Oli karjaa, kakstoista lehemää ja peltua tehtiin sinne 21 hehtaaria. Ei sitä oo joutanu laiskottelemaan (Kaarlo).

Oli kyllä ihanaa. Se tieettiin, että työt painaa, ja ne rauhanehot painaa. Tehtiin työtä, sitä tehtiin. Ei laskettu tunteja. Minäki tuon isäpuolen kodin rakensin kokonaan, navetat ja kaikki. Sitte minä olin paljo työnjohtajapuolella. Sitten minä hain rintamamiestilaa, ja sehän hyväksyttiin. Se oli suuri ilo, että pääseepi omaan pesään. Minä tein sitä omaa taloa ja vielä kylälle tein pari taloa ensinnä. Pikkutunneilla aina nukkumaan jouti, kova vauhti päällä (Oskari).

Siihen aikaan ei vaimo ollu töissä, ja se oli minun oltava tienassa, ja vaimo hoiti lapsia. Minä en työtä peljänny muuta ko sitä vain ois paljon, niin olokoon työ mikä haluaa, niin se käy. Niin, ja sitten elätin, ja sitte minä laitoin sirkkelin ja sitten minä sahasin sillä omalla sirkkelillä. Siinä välissä mulla oli kirvesmiehiä, jotka teki minulle talon. Minä aina kävin niille rahaa tuomassa ja sillä lailla tein talon sitte (Juhani).

Ryhmän kertojille merkitsivät paljon työnteko ja perheen toimeentulo. Sodan päätymisestä kuluneet vuodet merkitsivät heille ja koko Lapin väestölle aivan erikoislaatuista tunteiden ja tapahtumien tihentymää, jossa pettymys, suru ja epätoivokin lomittuivat tulevaisuususkoon, haaveisiin ja unelmiin, hektiseen työntekoon, valmiiksi saattamisen vimmaan ja lopulta rehevään tyydytyksen tunteeseen (vrt. Tuominen 2001, 349).

Vankeudesta vapauduttuaan useimmat miehet aloittivat mahdollisimman pian jälleerakennus- ja savottatyöt, jos he pystyivät niihin terveydentilansa puolesta. Entiseen tapaan he tunsivat työnteon selviytymiskeinokseen. Ennen talven tuloa oli saatava katto pään päälle kaikille evakosta palanneille. On selvää, että mitään pysyvää ei tuossa ajassa voitu saada aikaan. Työkalu- ja materiaalipulan vallitessa väliaikaisuus oli kaiken läpäisevä olomuoto – ja se oli oleva sitä vielä pitkään (Tuominen 2001, 341).

Sotavankeuden pituus, vankeuteen joutumisen ajankohta ja miesten sota-ajan tehtävät, terveydentila ja turvattomuus sekä vankeuden jälkeisen ympäristön ilmapiiri vaikuttivat heidän kokemustensa traumaattisuuteen ja asemoitumiseen. Osa sotavangeista, Matti, Hermann ja Kalevi pystyivät kotiseudulle palattuaan aloittamaan työnteon ja he sopeutuivat siviilielämään, vaikka heilläkin esiintyi painajaisunia. Työ koettiin terapiaksi, joka sai vankeusajan raastaman mielen ja ajatukset suuntautumaan tulevaisuuteen ja vähitellen myös uskoon selviytymisestä.

Saksalaisten vangiksi joutunut Artturi oli ollut paremmissa olosuhteissa kuin Neuvostoliittoon vangitut miehet, eikä hänellä ollut vaikeuksia vapautumisen jälkeen.

Neuvostoliittoon internoidun sotalesken oli aloitettava heti työt, joiden turvin hän tuli lapsensa ja äitinsä kanssa taloudellisesti toimeen.

Sitte Petsamoon ko tultiin ja ei ollu sitä rahhaa, nämä ihmiset laitto verkkojaan ja alako tietysti kalastamaan. Ne sano, mulle, että kyllä sinäki varmasti voit pyytää silliä, että osta verkko, he laittaa sulle vetteen ja opettaa, sinä kyllä pystyt verkot sieltä vetämään, ja jos et kerkiä siihen, ko, hevostmies tulee silliä ostamaan, niin he auttaa. Ne mullahan oli sillinpyyntilaatikot siinä. Kesällä pesin pyykkiä ja talavella kalastin silliä (Hilma).

Kaikki kertojat eivät kuitenkaan pystyneet heti töihin fyysisten ja henkisten sotavammojen sekä sairauksien vuoksi. Rakennustoissa talkooapu oli tärkeää ja aivan erityisesti sen tarpeessa oli vasta 1950-luvun puolivälissä sotavankeudesta palannut Esko, jolle myönnettiin kylmä tila raivaamattomasta korvesta.

Osa partisaanien uhrien ryhmän lapsista ja nuorista kävi sodan jälkeen koulua, ja muut aloittivat työnsä kotona tai prometsässä. Useimmat heistä eivät kuitenkaan kertoneet yhtä innostuneina työnteosta kuin monet veteraanikertojat. He olivat kohdanneet liian järkyttäviä kokemuksia ja menetyksiä, joista toipuminen oli vaikeaa. Työt heidän oli kuitenkin tehtävä toimeentulon turvaamiseksi ja elämää oli suunniteltava eteenpäin, vaikka monet kertojat tunsivat perusturvallisuutensa täydellisesti järkkyneen. Ruumiillisesti raskaat työt ylläpitivät heidänkin fyysistä kuntoa, vaikka heidän mielessään oli usein vihaa, pelkoa ja katkeruutta.

Kyllä se ouvolta tuntu, ku kylässä ei ollu minkhänlaista eloa. Vähitellen ne sitte kokoutu. Eihän niitä enää paljo ollu jäljellä. Siinähan sitte kuitenkin rauhottu, ja se tehthin sitä heinää ja kalaa pyyethin (Johanna).

Joillekin porometsään meno ja maa- sekä kotitöiden aloittaminen antoivat ainakin jossakin määrin mielihyvää.

Kotitaloan, lapsiaan ja vanhempiaan hoitanut Hanna oli ollut aina kovilla eikä hän pystynyt mainitsemaan ainoatakaan oikein hyvää aikaa elämässään. Raskaat työt etäännyttivät kuitenkin hänen ajatuksensa vaikeuksista.

No hyvänen aika, se tulthin lehmien kanssa ja viethin pottuja ja panthin maahan alethin elämään. Sinne tehthin niitä mökkiä. Sopuhan antaa sijaa. Ruokaa saathin varmhan. Emme me näläkää ole nähny. Kyllä se pittää uskoa, että vielä tästä noushan. Minulla on ollu semmonen raskas elämä kaiken aikaa. Minä yritin olla tienassaki siihen asti, ko mummo vielä pysty olemhan kotona ja hoitamhan taloutta. Mie olen ollu ikäni semmonen työryyhkänä, että minä ja olen vieny ne ajatukset sinne työpaikhan, että siellä ne seleviää. Olen minä kyllä selvinny, maamoukari, ettei sitä auta siihen nääntyä. Kotikylässä minä ostin moottorikelkan ja hevosella ajoin sillon, ku ei kelkkaa, ja pyörällä ajoin, kun ei sattunu olemhan bensaa kelekhan tai kärhyn (Hanna).

Kyllä se tuntu mukavalta, ku äiti oli hengissä. Me kuitenkin säilyimmä siinä. Se oli niin ihme, Luojan varjelus. Se oli pakko osata rakentaa. Kato, eihän elämä siihen lopu. Se häätty koittaa ethenpäin (Mikko).

Mikon myönteinen asennoituminen, yrittämisenhalu ja uskonnollisuus tulivat kerroinnassa usein esille, ja äidin pelastuminen partisaanien hyökkäyksestä oli hänelle ilon aiheena.

8.3.3. Sosiaaliset olosuhteet ja verkostot

Perhe oli läheisin ja tärkein sosiaalinen verkosto. Monien huutolaiskertojien puheessa korostui toive perheen taloudellisesta turvallisuudesta ja hyvinvoinnista sekä lasten menestymisestä.

Niinhän vuojet kulu ja viikot vanhani, ja karja isoni. Sitte vaimo muuttu emännäksi ja sitähan oli jo lopulle neljäkymmentä lypsävää lehemää. Kaikki toteutu, mitä ajattelin. Se tuntu mukavalta. Siihen rakennettiin navetat, uuet asuinrakennukset, uuet tallit tehtiin ja kaikki siihen sivussa. Siihen muokattiin peltoa, toistakymmentä hehtaaria viljeltyä maata. Velekarahalla sitä ei ole pelattu. No kun ei anna laiskuuelle valtaa niin aina jaksaa ja uutta tulee voimaa ja jonkulainen periaate, semmonen, että noussa, noussa, noussa, aina vain ponnistaa, että pikkusen saa sitä omaisuutta ja sitä ommaa eikä aina toisen ommaa ja sillähän sitä saapi, kun koittaapi pyrkiä ja paljo saaha aikaan omilla käsillään eikä vieraan palakalla eikä sillä, jonka vieras maksaa, mutta ite ko tekkee itelleen, siitä ei mee kuitenkaan mak-sua kellekään (Valtteri).

Vammoistaan ja painajaisistaan huolimatta Valteri uurasti vaimonsa kanssa maatilalla, jonka menestyminen oli hänen tavoitteenaan.

Useimpien kertojien sosiaalinen verkosto rajoittui perheeseen, lähiomaisiin, naapureihin ja joillakin miehillä myös savottaan kuuluviin henkilöihin. Parhaana tukena heille oli lähipiirin tarjoama hyväksyntä, arvostus ja rakkaus (vrt. Heikkinen R-L 2002, 228).

Naapurit oli aika lailla tekemisissä, ko siinä oli vanhoja ihmisiä. Minä kävin aina kattomassa, miten vanhuksat jaksaa. Taloissa piettiin aina pyhäseuroja (Helka).

Minulla oli anopin ja appiukon kans oikeen hyvät välit. Se mummo oli kehuu muuallaki, että kyllä hän tykkää Ellistä. Meillä oli kyllä niin hyvä alku. Ko minä menin miniäksi, mummo sano, että Elli alkaa leipomaan. Minä, että minä en oo koskaan leiponu. Se neuvo käestä pitäen, miten pittää tehdä ja leipoa (Elli).

Ainahan miehet on sopusia keskenään, etteihän niillä...Sehän on joku yksilö, joka sattuu olemaan, mutta semmosia ei (savotassa) sattunu (Kaarlo).

Oskari tunsu mielihyvää kantaessaan perheen ja kodin ohella laajaa sosiaalista vastuuta kunnan luottamuselimissä ja veteraanijärjestön johtotehtävissä.

Monilla sotavangeille oli kotiseudulle palatessaan vaikeuksia, joissa oli parhaimpana apuna erityisesti äidin ja vaimon tuki. Kun Tuomas tuli vankeudesta kotikyläänsä, hänen setänsä pitivät hänestä huolta, antoivat ruokaa ja saivat hänet hakeutumaan lääkäriin sotavammoista johtuvien haavaumien märkimisen vuoksi. Äiti näki evakosta palattuaan myös poikansa henkisen tuskan ja auttoi häntä parhaansa mukaan. Tuomas haki rauhaa myös luonnosta.

Se virtaava vesi rauhotti paljon sitä herkkää mieltä. Meillä oli siellä mökin rannassa semmonen kesäkeittiö. Siellä istuttiin ja juteltiin. Siellä monta kertaa äitin kans tuli puhe, ja oli siinä isäki mukana, mutta isä ei ottanu niihin kovin paljon kantaa. Kyllä se ymmärsi sen ja oli mukana, mutta äiti se oli niin ku tärkein siinä (Tuomas).

Tuomas meni naimisiin, ja vaimo oli hänen tukena.

Vaimo on siinä mielessä viisas, että on osannu ohjata tavallaan niin ku minuaki sillon ko minä olen tosiaan ajatuksiini vaipuneena. Sitähän mielti paljon, saatto istua iltakausia, ettei saanu sanaa suustaan (Tuomas).

Vaimo ymmärsi myös miehensä posttraumaattisia oireita ja pyrki helpottamaan niitä.

Sotavankien sosiaaliset olosuhteet paranivat, kun Eino Sämskilahden aloite sotavankeudessa olleiden korvauskysymysten selvittämiseksi ja ratkaisemiseksi hyväksyttiin vuonna 1969 eduskunnassa. Samana vuonna oli Sotavangit ry:n perustava kokous (vrt. Issakainen ja Tuomaala R 2001, 392). Järjestön perustaminen merkitsi kokemuksistaan vaienneille sotavangeille kaivattua yhteisöllisyyttä.

Ryhmän nuorin kertoja Vilho halusi puhua muistoistaan ja kokemuksistaan vain muiden vankien kanssa ja sotavankiyhdistyksen kokouksissa hän kävi mielellään. Kaikki eivät kuitenkaan osallistuneet järjestön toimintaan eivätkä saaneet kylliksi tietoa oikeuksistaan.

Sotavankeudesta palanneet, edes kohtalaisessa kunnossa olleet miehet aloittivat jälleenrakennustyöt ja osa heistä muutkin työt, joista he hankkivat taloudellisen toimeentulon. Vaikka useimmat sotavangit palasivat kotiseudulle heikkokuntoisina, osa heistä pystyi sopeutumaan hyvin omaistensa pariin sekä kylä- että työyhteisöön. Vasta 1950-luvun puolivälissä vapautunut Esko oli varaton ja ilman mitään sosiaaliturvaa perheineen. Kun hänen kuntonsa alkoi parantua ja lainmukaiset korvaukset saatiin järjestettyä, hänen elinolonsa muuttuivat varmemmiksi. Tuomas oli ollut pitkään fyysisesti ja henkisesti sairas eikä hän ollut jaksanut huolehtia invalideetin vireillepanostakaan. Vasta vuonna 1982 työterveystarkastuksessa lääkäri tarttui asiaan ja kirjoitti vammoja koskevan lausunnon. Myöhempien sotavankitarkastusten perusteella haitta-aste kohosi, ja Tuomas pääsi säännöllisiin kuntoutuksiin.

Vaikka internoituina Neuvostoliittoon joutuneet kertojat olivat kokeneet myös vankeuden ja sodan, heidän kohtalonsa olivat erilaisia kuin rintamalta sotavankeuteen joutuneilla miehillä. Kaikki haastateltavat menettivät kotiseutunsa ja Leevi myös kotimaansa. Heidän elämänsä olosuhteet muuttuivat täydellisesti vankeuden seurauksena. Läheistensä menetyksistä ja surusta huolimatta Hilma pystyi suunnittelemaan elämänsä eteenpäin, huolehti lapsestaan ja luotti omiin voimiinsa sekä selviytymiseensä.

Kun me päästiin karanteenista Petsamoon, niin siellä oli avonainen hauta, ja siihen sotilaat mieheni ja lapseni, ja siviilit kanto isän. Ei ollu missä pittää hautajaisia, ei ollu kukkaa, mistä oisit ostanu. Kuolemat seittemän päivän sisällä. En minä tiitä, miten sitä on toipunu. Raskasta se oli, mutta äiti se oli, joka siinä koitti pittää ajan tasalla. Mulla on siinä ollu hyvä luonne, että minä oon aina ajatellu näin, että minä tämän yön jaksan nukkua, enköhän minä näe huomenna eri tavalla tämän asian (Hilma).

Omaiset, kylän väki ja sinne siirtyneet karjalaiset auttoivat Hilmaa raskaassa työssä.

Eihän mulla ollu kumisaappaita eikä mittään. Velipoika anto kumisaappaat, ja niihin minä panin villasukat ensin ja sitte paljon paperia ympärille. Siinä oli yheksän kilometriä kävellä jäälle mejän asunnosta. Siellä oli Karjalan siirtolaisia poliiseina, ja me tultiin niin tutuiksi, että ne sano, että heki on laittaneet sillipyynnit ja käy kokemassa. Ne sano, että he ottaa sinut kyytiin, kun tulet tielle. Äiti hoiti lasta. Enhän minä ois muuten pystyny (Hilma).

Nuorimman kertojan Pekan suhteet kotiväkeen jäivät etäisiksi, mutta hän pystyi opiskelemaan sotaorvolle myönnetyn tuen turvin.

Useimmilla partisaanien uhreilla oli henkisiä ja sosiaalisia vaikeuksia, joista huolimatta heillä oli tarve aloittaa elämä uudelleen kotikylässään. Talkootöitä tehtiin paljon, ja ihmiset löysivät yhdessä ratkaisuja menetysten aiheuttamiin ongelmiin.

Se oli katon alla semmonen neliseinänen mökki, onko se 5x5 vai miten. Siihen me tulthin. Meitä oli toistakymmentä henkeä sitte siinä, ko met tulima evakosta. Siihen kokoontu sitte kaikkia. Jokaikinen ajatteli mökin tekoa ja semmosta. Syksy ko tuli, niin sitte alethin rakennuspuita vejättämhän poroilla. Ei ollu rautanaulojakhan, ei vasaraa, ei...Palaneista tavaroista niitä revithin, ja kaikkia mitä vain löysi, niistä raunioista, vaikka kuppia ja semmosta koolia ja muuta. Nisupeltiki piti tehdä muurinkuoripeltistä. Kaikki piti keksiä ja kelevata! Eikä valitettu eikä ollu huono olla. Oli jääny sitte piiput, muurit pysthön ja uunit ehejät... Niin siellähän sitä paistethin leipiäki, koska sai jauhoja. Päivästä toishen menthin ja komiasti (Reetta).

Vaikka useimmat partisaanien uhrit kärsivät yöllisistä painajaisista ja peloista, yhteinen työnteke kotikylässä tai porometsässä loi yhteisöllisyyden tunnetta ja auttoi selviytymisessä.

8.3.4. Uskonto, elämänarvot ja asenteet

Huutolaisryhmään kuuluvat Taavetti ja Helka puhuivat lapsuudesta lähtien säilyneestä uskonnollisuudesta ja arvoistaan, joita kuvasti molemmilla lähimmäisenrakkaus. Siitä oli osoituksena myös Heikin uhrautuva huolenpito äidistään, joka suri partisaanien hyökkäyksen kohteiksi joutunutta miestään ja lapsiaan. Lyyli turvautui vakavan sairautensa aikana ja aina myöhemminkin Jumalaan rukouksissaan. Partisaanien hyökkäyksen kokenut Mikko kertoi myös usein kotoaan peritystä uskonnosta, joka oli hänen pysyvänä voimavaranaan.

Rintamalta palaavat miehet aloittivat jälleenrakentamisen. Heidän asenteitaan ja vastuuntuntoaan osoitti pyrkimys valmistaa evakosta palaavaa kotiväkeä varten asunto. Sekä miehet että naiset keskittyivät työnteekoon, jonka turvin he selviytyivät omaisineen sodan aiheuttamista menetyksistä. Sodan jälkeistä työntekeä koskeva kerronta osoitti samalla tulevaisuuden uskoa. Työ tunnettiin myös terapiaksi sota-ajan traumaattisten kokemusten jälkeen. Haastatteluissa puhuttiin myös isänmaasta, jonka vapauden säilymisestä Mikko oli huolestunut sodan jälkeisenä aikana. Heikki katsoi ammatinvalintansakin liittyvän Suomen itsenäisyyden vaalimiseen.

8.4. Ikääntymisen ajan voimavarat

8.4.1. Koti, perhe ja sosiaaliset verkostot

Useimmat haastateltavat mainitsivat perheen läheisimmäksi sosiaaliseksi verkostokseen. Kodit on ymmärrettävä osana vanhusten elämäntulkua ja nykyistä elämää, joten ne ilmentävät vanhuksia aina yksilöllisesti. Valtaosalle vanhuksista kodit ovat edelleen elämän kiintopisteitä ja toiminnallisia keskuksia (Salonen 2007, 103). Anni Vilkkko (1998, 28) on pyrkinyt lähestymään yksilön ja hänen ympäristönsä suhdetta kysymyksenä kodin tunnusta, kodiksi kokemisesta, kotoisuudesta ja johonkin kuulumisesta sekä näiden vastakohtana vieraudesta, kodin kaipuusta ja kodittomuudesta.

Vaikka huutolaiset ovat kokeneet lapsuudessaan turvattomuutta ja kodittomuutta, he ovat saaneet myöhemmin nauttia omasta kodistaan.

Huutolaiskertojien suhtautumista kotiin kuvasi monia läheisiään menettänyt Eevertti, joka oli jäänyt leskeksi. Lasten, varsinkin tyttären säännöllinen yhteydenpito merkitsi hänelle läheisyyttä ja turvaa. Eino Heikkinen (2001, 228) on todennut myös, että lähiomaisilla ja erityisesti lapsilla on tärkeä merkitys sosiaalisen tuen antajina. Vieraillessani Eevertin luona ihailimme hänen kasvimaataan ja keskustelimme kalastamisesta ja marjastamisesta sekä puiden pilkkomisesta ja muistoista, jotka kuuluivat hänen kotiinsa. Pääsin käymään myös Juhanin ja Valtterin kotona, missä perheeseen ja läheisimpään ympäristöön tutustuminen selvensi minulle heidän tarinaansa sekä perheen ja kodin merkitystä heidän elämäänsä. Marinin (2003, 69) mukaan perhesuhteita kuvaa vahva, sitoutunut vuorovaikutus, joka perustuu perhesiteiden velvoittavuudelle, perhemoraalille.

Omassa kodissa oli hyvä olla sairauksista huolimatta myös yksinäisellä mieskertojalla, Taunolla, joka tunsu saavansa tarpeeksi huolenpitoa yhteiskunnan taholta. Kotona hänellä oli tuttu ympäristö, tuttu polku postilaatikoille ja kissoja, joihin hän oli kiintynyt. Sosiaalisesti kotiin kuuluivat myös kotiavustaja, kotisairaanhoidaja ja ateriapalvelun tutuksi käynyt työntekijä. Taunon kotona asumisen pituus riippui olennaisesti vanhuspalvelujen määrästä, saatavuudesta ja toimivuudesta (Salonen 2007, 149). Monet tutkimukset osoittavat myös, että ihmisen sosiaalinen verkosto vaikuttaa moniin terveyden osa-alueisiin (Heikkinen E. 2003, 321).

Miä tykkään oikein hyvin vielä kotona olla, jos vain tälläkin mallilla on terveys. Ateriapalveluksen poika tuo yhentoista aikaan ruoat. Illalla käypi sitten insuliinin pistäjä. Sosiaalihoitaja hommasi sen Ruottin eläkehomman (Tauno).

Myöhemmin Tauno siirtyi sairauksien vuoksi ennestään tuttuun hoitolaitokseen, johon hän kotiutui. Koti oli merkityksineen tavalla tai toisella jatkuvasti läsnä hänen jokapäiväisessä arjessaan (vrt. Vilkkko 1998, 27).

Vaikka omassa kodissa selviytyminen oli tuntunut myös Valtterista pitkään tärkeältä, hän sopeutui vaimonsa kanssa myöhemmin vanhainkotiin. Mukautuminen edisti puolisoiden hyvää elämää vanhuudessa (vrt. Koskinen 2003, 355).

Miten minä voisin kohaltani ainakaan parempaa mitä nyt on, kun on ruoka ja juoma ja rauha ja lämpimät petivaatteet nukkua, ja kaikki on, niin mitä sitä sitte pitäis ihmisen vielä saaha (Valtteri).

Kodiksi muodostui nyt laitos, jossa heitä hoidettiin hyvin. Kyseessä ei ollut pelkkä fyysinen paikka vaan koti, jonka rinnalla muistot miehuuden voimin rakennetusta omasta kodista liittyivät toisiinsa ehjäksi kodin tarinaksi.

Neuvostoliiton internoitua Leeviä lukuun ottamatta kaikki sotavankiryhmän miehet olivat naimisissa ja kertoivat vaimostaan, lapsistaan ja osa myös lastenlapsistaan. Samalla he muistelivat lapsuutensa kotia ja vanhempiaan vanhuuden näkökulmasta. Koti oli tuonut heille vastuun ohella turvaa ja tukea, ja se oli ollut useille ainoa paikka, missä he olivat saattaneet sodasta ja vankeudesta palattuaan käydä läpi traumaattisia kokemuksiaan. Tunteet ja muistot kotia kohtaan olivat ikääntyessä pysyneet ennallaan, vaikka sairaudet, menetykset ja toimintakyvyn alentuminen olivat aiheuttaneet muutoksia, joista selviytymiseen oli tarvittu sopeutumisen kykyä ja voimavaroja. Haastattelun aikana kaikki sotavankiryhmän kertojat asuivat vielä kotonaan.

Vankeusajan kokemuksista vaikeasti traumatisoitunut Tuomas muisteli ikääntyneenä usein lastensa antamaa tunnustusta, joka oli lämmittänyt hänen vaikeuksien masentamaa mieltään.

Ne sanoo, että ei isä ole koskaan rähissy. Ne sanoo sitten sitä, ettei ole tarvinnu ainakaan nähä, että se rökälehtii humalapäissään. Sitten tuoki, että lapset on tosiaan kasvaneet kunnollisiksi suomalaisiksi. Se on yks semmonen kiittollisuuden osoitus kasvattajalle (Tuomas).

Vieraillessani Hermannin, Kalevin, Eskon ja Tuomaksen kodeissa vaistosin selvästi perheenjäsenten keskinäisen ymmärryksen ja auttamisen halun.

Useimmat haastattelemani partisaanien uhrin olivat nuorempia kuin muiden ryhmien kertojat. Iäkkäimpiä heistä olivat vuonna 1919 syntynyt Hanna ja vuonna 1922 syntynyt Erkki, joka oli omaishoidossa kotonaan. Johanna ja Hanna asuivat palvelutalossa. Suoma tuli toimeen laitoksessa järjestetyn päivähoiton sekä viikonloppuisin tapahtuneen kotihoidon turvin. Palvelutalo oli muodostunut vuonna 1924 syntyneelle Johannalle vanhuuden kodiksi.

Kyllä täällä on hyvä olla ja paljon parempi koti, mitä mulla on elämän aikana ollu. Ei tartte sanoa, että millä minä tuon ja tuon maksan. On valamis ruoka, jos alakaa niinki. Retkellekki olisin tänään menny, mutta mulla tuo selekä on niin huono nykyisin. Minä hommaan kaikki asiat. Siivous on kerran kuussa. Se riittää, kun minä en tee käsitöitä. No sitte kyllä heiltä saapi apua, jos tarttee, niin ku kaatuu tai muuta (Johanna).

Kotona selviytyi itsenäisesti kahdeksan haastateltavaa, ja koti sekä perhe osoittautuivat voimavaraksi useille kertojille, vaikka osa miehistä kertoi enemmän työstä kuin perheestä. Einari antoi tunnustusta vaimolleen todetessaan, että ilman vaimoa hänen alkoholin käyttönsä olisi ollut runsasta. Myönteistä oli myös se, että hän hyväksyi lastensa avun ja muisti lastenlastensa nimet. Mikolle sekä lapsuuden koti ja omaiset että oma koti, puoliso, lapset ja lastenlapset olivat olleet voimavaroina.

Se oli meillä lehmänhoitajana. Se oli niin hyvä ihminen, että tuosta saa kunnon vaimonki. Sillähän on isä menny (partisaanien hyökkäyksessä) eikä ruumista ole löytyny tähän päivään asti. Ei ole yhtään liikaa (kuusi lasta). Se on mulla elämä niin rikas, kun minä lapsista tykkään, ja mulla on oikiat kansalaiset. Ei ois mitään, jos lapsia ei ois. Kyllä ne myötään käyvät meillä (Mikko).

Isoäitinsä luona kasvanut Eetu muisteli mummolaansa todellisena kotina, jossa lapset olivat saaneet kokea turvallisuutta ja lämpöä vaikeimpinakin aikoina. Mummola oli säilynyt hänen mielensä kotina koko elämän ajan.

Minä olen monesti sanonu näin, että se oli onni, että ei ollu psykologia siihen aikaan. Me emmä olis täysjärkisten kirjossa, jos ei olis mummo kasvattanu. Niin etehenpäin on täytyny mennä tosin. Sitä ois jääny tuijottamhan, katelemhan laattian rakoja. Näin siinä olis käyny, niin jatkunu ja jatkunu siitä, mutta se meni nyt kerralla niin ku läpi ja sitte sen kans... se ei ole niin ku jääny vaivaamhan sinne (Eetu).

Useimmat naiskertojat nimesivät kotinsa ja perheensä voimavarakseen, ja osa heistä pystyi käsittelemään muistojaan puolisonsa kanssa.

Minun pitäs olla niin hirveän kiitollinen, ja kyllä minä aina välissä hoksinki kiittää. Ja näin sitä tottuu, että kun nyt on niin hyvin, niin ei aina ole, että pitäs olla enempi kiitollinen elämään. Kumppanin kanssa olen puhunu niin paljon, että joskus tuntuu, että se alkaa ihan kyllästymishen asti, mutta on ihan hyvä kuuntelija, täytyy sanoa (Siiri).

Kun partisaanien uhrin vapautuivat vähitellen kertomaan kokemuksistaan ja traumaattisista oireistaan kotonaan ja myös muualla, heidän lapsensakin saivat ikään-tyneiltä vanhemmiltaan vihdoinkin tietoa perheensä pelottaviksi salaisuuksiksi verhoista kohtaloista.

8.4.2. Työ ja terveys

Hyvään ikääntymiseen vaikuttavat fyysinen ja henkinen tasapaino, terveys ja toimintakyky. Terveiden sisältö muuttuu kuitenkin vanhuudessa. Enää ei terveydellä tarkoitetakaan sairauksista ja vaivoista vapaata oloa. Iäkkäät ihmiset voivat pitää itseään terveisinä ja kokea itsensä hyvinvoiviksi, vaikka se olisi lääkkeiden avulla

aikaansaatua hyvinvointia (Heikkinen R-L 2003, 196). Useimmilla haastateltavilla oli myös sairauksia, joista huolimatta he saattoivat tulla hyvin toimeen.

Kaikki huutolaisryhmän haastateltavat olivat jo ikänsä puolesta selviytyjiä. Heidän työntekeä koskeva kerrontansa kuvasi useimmiten terveyttä, ja monet miehet puhuivat hyvää toimintakykyä vaativista ja sitä kohottavista harrastuksistaan, metsässä kulkemisesta, kalastuksesta, puiden pilkkomisesta, marjastamisesta sekä kasviin hoidosta. Eino Heikkisen (2003, 333) mukaan onnistunutta vanhenemista koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että ihmisillä itsellään on mahdollisuus vaikuttaa onnistuneeseen vanhenemiseensa kenties enemmän kuin on aikaisemmin oletettu. Elintavat (ennen kaikkea liikunta, ravinto, nautintoaineiden käyttö, levon ja työn suhde, itsehoito) määrittävät terveyden ja toimintakyvyn kehitystä ikääntyessä monelta osin.

Juhani teki vielä ikääntyessään metsätöitä.

Viime kesä ko lumi suli tuolta mettästä, niin minä otin semmosen työurakan sieltä, meleko kovan, ja vaimolta kysyin, että alakko seuraamaan minua. -Ilman muuta! Koko kesä meni siinä pyhää, arkia, ei yhtään rokulipäivää tullu koko kesänä. Mulla ei oo tämmöstä kesää ollu ja, kun tuli lumi, minä otin moottorikelkan ja vehkeet ja lähin ajamaan puut kaikki kotia. Ajelin ne kotia ja sen jälkeen oon kaikki ne tehny pikkupuiksi. Siellä on kymmeneksi vuojeksi. Joku sano mulle, että sulla on saaksi vuojeksi puita. Ei siihen tartte suinkaan hulluksi tulla, mutta työ on ilomme. Se on varma paikka (Juhani).

Tallouttahan pittää hoitaa, käyn kaupassa ja sehän pittää pihahommaa, mansikoita ja perunoita viljelen kotitarpeiksi ja vähän sivuun nuille perillisille. Eihän nyt hilla tuukkaan, vaikka sanomalehessä luki, että tulee kohtalainen, mutta ei ole. Olen minä käyny tuolla jängillä sen verran. Minä käyn joka viikko, ko mullon lammilla kaks katiskoa kolomen kilometrin päässä (Eevertti).

Molemmat naiskertojat olivat omistautuneet kodin ja perheen hoitoon. Elli osallistui ikääntyessään aktiivisesti veteraanijärjestön ja seurakunnan talkootöihin ja liikuntaa hän harrasti säännöllisesti.

Sotavankiryhmän kertojat puhuivat terveydentilastaan ja sairauksistaan lääkärintarkastuksessa ja haastatteluissa. Terveyden merkitys voimavarana oli kasvanut selvästi ikääntyessä. Saman havainnon tein lappilaisia veteraaneja koskevasta laajemmasta ”tausta-aineistostani”. Terveyttä pidetään usein ”arvojen arvona” - ainakin siellä, missä se on uhattu (Lindqvist 2002, 237). Fyysisen terveyteen kertojilla liittyi usein henkinen terveys, nykyisen elämänvaiheen hyväksyminen ja myönteinen mielenlaatu, joka kuvastui myös tulevaisuuden uskona ja sosiaalisuutena.

Lapsuudesta ja nuoruudesta lähtien työntekeä oli vahvistanut myös itsetuntoa ja identiteettiä. Keltikankaan ja Järvisen (2004, 103) mukaan hyvä itsetunto on luottamista omaan itseensä. Se on myös kykyä asettaa itselle sellainen vaatimustaso, että

onnistuminen on mahdollista, ja kykyä nauttia sen jälkeen onnistumisesta. Työ oli ollut myös selviytymiskeino taloudellisessa, henkisessä ja fyysisessä mielessä. Nuoruuden ja keski-ikäen raskas ruumiillinen työ oli muuttunut iän myötä kevyemmäksi, mutta sen tulokset olivat edelleen nähtävissä kodin korjaustöissä, kasvavina puupinoina ja sosiaalisena auttamistyönä.

Partisaanien uhrien ryhmän mieskertojat olivat tottuneet työntekoon, joka oli liittynyt metsässä ja kalalla kulkemiseen ja pysynyt heidän harrastuksenaan. Mikko oli pitänyt poromiehen työstä, johon hän oli oppinut jo lapsuudessaan. Porometsässä hän kulki vielä ikääntyessään, mutta sairaudet estivät ajan mittaan hänen osallistumisensa töihin. Suoma, Reetta ja Linnea jatkoivat eläkeikänsä kotitöitä, ja Siiri oli lähes 70-vuoden ikään saakka esiintymiskykyä vaativassa tehtävässä. Järjestötoiminnassa hän oli edelleenkin, ja hänen harrastuksiinsa kuuluvat puutarhatyöt.

8.4.3. Muistot ja muisteleminen

Kun haastateltavat puhuivat ikääntymisen ajasta, he kertoivat samalla muista elämänvaiheistaan. Menneen elämän kokemukset lomittuivat nykyisiin ja ne muodostivat yhdessä merkitysten verkoston, joka saattoi selkiyttää voimavaroja ja selviytymiskeinoja ikääntymisen jatkuessa.

Muistelu liittyy läheisesti vanhuuden kehitystehtävään muodostaa omasta elämästä eheä kokonaisuus. Muisteluprosessin on ajateltu aktivoituvan erityisesti vanhuudessa. Kun tiedostetaan oman elämän väistämätön loppuminen, joudutaan pohtimaan, miten menneen elämän ratkaisemattomat konfliktit ovat hyväksyttävissä osaksi omaa elämää (Takkinen 2003, 216). Veteraanien parissa työskennellessäni olen todennut, että iäkkään ihmisen tunteminenkin on mahdollista vain tutustumalla hänen menneisyyteensä, jonka perustalle hänen vanhuutensa on rakentunut. Ruoppilan (1995, 450) mukaan merkityksiä luovia tekijöitä voidaan ymmärtää ainoastaan tuntemalla ihmisen historia. Muistot saattavat herättää jatkuvuuden tunnetta ja uskoa nykyisistä, muuttuneista oloista selviytymiseen, vaikka terveydentila ja toimintakyky ovat heikentyneet.

Eräs muistelun ja kerronnan ulottuvuuksista on myös perinteen siirtäminen. Lapin maaseudulla ja Petsamossa asuneilla kertojilla oli muistissaan myös monia kodin ja lähiympäristön perinteitä, joista he halusivat kertoa. Kyseessä on samalla kulttuurin siirtäminen, joka voi merkitä vanhojen tapojen ja koeteltujen kollektiivisten ja henkilökohtaisten arvojen tallentamista. Tunne omasta perinteen kantajan kyvystä antaa kertojalle arvostusta, joka puolestaan toimii voimavarana. Yhteisesti toteutettu luottamuksellinen keskustelu on samalla intersubjektiivinen, sosiaalinen tapahtuma, joka rikastuttaa molempia osapuolia ja antaa kuulijallekin tietoa ja uskoa vaikeuksista selviytymiseen.

Tallennettaessa muistot säilyvät nuoremmille ja jatkavat elämäänsä heidän mielesään. Halu tutustuttaa nuoremmat sukupolvet menneen elämäntavan piirteisiin muistelun avulla näyttää ikääntymisen myötä sekä lisääntyvän että muuttuvan aiempaa merkityksellisemmäksi (Korkiakangas 2002, 176).

Kyllä se yönseutu oli meleko ahasta. Olikohan meillä yks sänky ja sitte oli lattialla. Se on luontojhan menty nukkumaan ja noustu aamulla ylös. Toteliin, joo. Se oli kylä aivan ensimmäinen, että ei mittään pakotusta ollu. Minun täytyy sanoa, että minua ei ole piiskattu eikä mejän lapsia ylleensä. Ne puhumalla on... Minulla on jääny mieleen, että usiasti äiti maitovelliä keitti. Sillä oli semmonen kauha, että se pisti suolat siihen ja otti aina sitä velliä, sulatteli siinä, ettei kaatanu suoraan sinne (Vilho).

Vilhon ohella muutkin kertojat muistelivat lapsuuden kodin elämää ja tapoja sekä vanhempiaan.

Huutolaislapsuuden muistelu ja siitä kertominen oli ollut melko vähäistä, vaikka haastateltavat eivät olleet unohtaneet sijoitusperheissä viettämiään vuosia.

Kyllä minä jossaki tilanteessa tietenki muistelen, mutta harvoin minä lapsuuttani. Se oli sen aikusta ja sillä siisti. Siitä ei kannata kaunaa kantaa. Se oli kurjaa. Se oli kyllä tosiaan lopula kaikillaki. En tietenkään (jossittele), mutta kun ite oon ollu tätä hyvinvointia rakentamassa, oon oikeen kiitollinen (Oskari).

Minä oon kouluttanu lapset. Minä olen sanonukki, että niien ei tartte kulkurina olla niin ku minun. Niillä on hyvät ammatit, hyvin kerta kaikkiaan. Ei parempaa voi toivoakaan (Juhani).

Juhani puhui mielellään sodan jälkeisestä ajasta, työnteosta, kodista ja lapsista, joiden menestyminen ja läheisyys merkitsivät hänelle paljon.

Kaukopartiomiehet Tuomas ja Esko kertoivat lapsuudestaan, mutta he olivat omak-suneet sota-ajan kokemuksiin liittyvän vaikenemisen keinokseen selviytyä ulko-puoliselta häirinnältä. Yhteiskunnallisen vapautumisen myötä he olivat vihdoinkin kokeneet vapautuneensa jossakin määrin ja olivat halukkaita muistelemaan ja kertomaan kokemuksiaan. Keskustellessamme puhuimme myönteisten muistojen ohella myös vaikeuksista ja suruista, joiden jälkeen henkisen ja fyysisen minän rakentuminen oli kestänyt kauan. Kertomuksissa elämä alkoi vähitellen jäsenyä, vaikka aika ennen sotavankeutta ja aika sen jälkeen eivät kaikille välttämättä muotoutuneet jatkuvaksi tarinaksi. Riitta-Liisa Heikkinen (2003, 198) on todennut, että muistin tallentama elämä näyttäytyy rikkaana. Koetut ilot näyttävät kantavan vanhenevaa ihmistä edelleen. Myös murheet saattavat kulkea mukana, mutta niihinkin yleensä sopeudutaan, sillä voimavarat ja kärsivällisyys ovat olleet koetuksella elämässä jo monta kertaa vanhuusikään saavuttaessa. Korkiakankaan (2002, 202) mukaan muistelijat ovat voineet todeta, että menneen kokemukset saattavat lujittaa oman elämän tuntoja. Eletty elämä on kuitenkin ollut elämisen arvoista, ja sillä saattaa olla jotakin annettavaa myös nykyhetkessä. Yksilöllisistä kokemuksista ja

tapahtumista punoutuu näin elämän kokonaisuus, joka muistelun kautta merkityksellistyy nimenomaan hänelle itselleen.

Internoituina sotavankeudessa olleet Pekka ja Lyyli olivat puhuneet elämästään hyvin vähän ja Leevi tuskin lainkaan, mutta Hilma oli kertonut omaisilleen muistoistaan, elämänuskostaan, voimavaroistaan ja kotiseutunsa perinteistä, joiden mieleenpalauttaminen tuotti hänelle mielihyvää. Korkiakangas (2002, 176) katsoo, että niin traditioita kuin arkielämänkin tapahtumia koskevien muistojen välittämisellä pyritään ainakin jonkinasteiseen jatkuvuuden turvaamiseen. Kertoja kokee, että itselle merkityksellinen elämänmuoto arkisuudesta ja tavanomaisuudestaan huolimatta on inhimillisenä historiana saatettava myös nuorempien tietoisuuteen. He kertovat myös kuolleista omaisistaan, jotka astuvat esiin muistojen mukana ikään kuin rinnalla kulkijoina (vrt. Heikkinen R-L 2003, 199).

Minun luonteeni on sellainen, että sitä on lapsena tottunu palvelemaan toista ja se johtu varmasti äitistä. Äiti oli palvelevainen ihminen. Semmonen nöyrä, vaatimaton, mutta hän oli monitaitoinen ja osas opettaa (Lyyli).

Lyyli piti äitiään parhaana esimerkkinä elämässään ja katsoi perineensä häneltä luonteenpiirteitä, jotka auttoivat selviytymisessä.

Partisaanien uhrien mieleen syöpyneiden traumaattisten muistojen käsittely on tullut vasta viime vuosina mahdolliseksi. Jatkosodan Siviiliveteraanit ry on luonut avoimuuden ohella yhteisöllisyyttä ja muodostanut toimivan tukiverkoston. Se on lisännyt myös informaatiota ja ajanut uhrien sosiaalisia oikeuksia. Monille partisaanien uhreille sotiin liittyvien menetysten ja traumojen tunnustaminen, korvauksen ja kuntoutusoikeuden myöntäminen ovat tuoneet myös henkistä helpotusta ja uskoa yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen, vaikka partisaanien hyökkäyksistä on kulunut jo yli kuusikymmentä vuotta. Vapautuneen kerronnan ja muistelun myötä elämänilo ja luottamus omaan selviytymiseen ovat saattaneet lisääntyä.

Minä sain sarkahousut ja semmosen keinoahkaturkin talaveksi. Kun se aamulla panthin päälle, se illalla riisuttiin pois. Sitä olthin päivät päästhän ulkona. Mulla oli leikkikaveri, samanikänen. Sen kotona oli poronhihna orressa ja se oli semmosena kiikkana. Siellä sai kiikkua. Se oli hauskaa. Sen pojan äidin eno oli suutari, ja siellä oli suutarinverstas pirtissä. Kyllä minä muistan, miten kengänpohjatki pantihin puunaulalla kiinni. Vieressä on katottu kaikki oikeen tarkon. Me leikittiin päivät. Voi että meillä oli mukavaa! Siellä oli muitaki lapsia. Toisella puolen jokia oli semmonen mäki, jossa laskettiin mäkiä ja panthin kaikkien lasten sukset rinnakkain. Se oli nimelthän rapalautturi. No eihän ne pysyny yhdessä. Nehän levis kaikki (Alma).

Ahdistavien muistojen ja mielikuvien ohella myös elämän hyvät kokemukset ja hetket ovat palanneet kertojien mieleen voimavaroina.

8.4.4. Uskonto, elämänarvot ja asenteet

Hengelliset asiat ovat merkittävä elämän tarkoituksellisuuden lähde, ja hengellisyiden merkitys näyttää kasvavan iän mukana. Myös iloisuus, tyytyväisyys, arkielämän sujuminen ja terveys ovat tärkeitä elämän tarkoituksellisuuden lähteitä. Iäkkäät ihmiset puhuvat lisäksi arvoista ja ihanteista nuoria aikuisia useammin (Takkinen 2003, 214).

”Tausta-aineistossani” on paljon kertomuksia lappilaisten veteraanien uskonnollisuudesta. Huutolaisryhmän kertoja Taavetti ja Helka olivat turvautuneet myös nuoruudestaan lähtien Jumalan suojeluksen, ja yksinään tyytyväisenä asunut Tauno sanoi Jumalan olleen hänen voimavaranaan. Osa huutolaispojista oli käynyt myös lapsuudessaan seuroissa, mutta he eivät olleet kokeneet sijoitusperheen vanhempia esimerkkinä oikeasta kristillisyydestä. Haastatteluissa he saattoivat kuitenkin mainita suojelusenkelin tai Jumalan suojeluksen auttaneen heitä. Eevertti ei ollut tuntenut huutolaiskylän uskonnollisuutta aidoksi, mutta ikääntyessään hän turvautui ”Ylitalon isäntään”. Minut hän yllätti myöhemmin pikaisella käynnillään työpaikallani, ja hänen ystävällisenä sanomanaan oli ”Ylitalon isännän” siunauksen toivotus elämäni.

Minä oon sanonu, että se saattaa olla, kuulkaa, tuo Ylitalon isäntä. Se on hoksinu, että minä saan olla näin terve, että sieltäköhän se tulee, ko meikäläistä on pietty aikanaan toisen luokan kansalaisena (Eevertti).

Lindqvist (2002, 253) määrittelee hengellisyiden ihmisenä olemisen alueeksi, jolla hän kokee olevansa tekemisissä itseään suuremman voiman ja tarkoituksen kanssa. Yleensä tuota voimaa nimitetään Jumalaksi, johon voidaan olla yhteydessä ja jota voidaan rukouksessa lähestyä.

Sotavankiryhmän toinen kaukopartiomies Tuomas ajatteli jo sota-aikana, että häntä autetaan vaikeuksissa. Ikääntymisen myötä hänen ajatuksensa on muuttunut vahvaksi uskoksi ja rukouksiksi, joista hän on maininnut myöhemmissä keskusteluisammekin. Useiden haastattelujen valossa näyttää siltä, että ainakin iäkkään näkökulmasta uskonnollisuus on voimavara. Se on voimavara myös mielenterveyden ja elämän tasapainon saavuttamisen kannalta (vrt. Heikkinen R-L 2002, 217).

Partisaanien uhrit kertoivat vähemmän uskostaan kuin muiden ryhmien haastateltavat. Mikko toi kuitenkin vahvasti esille uskonnollisuuden, josta hän oli saanut tukea lapsuudestaan saakka.

Minä sanon, että minua on ylemmältä johettu. Kaikkihan met olemma, nämäki, joka on näistä uskonnollisista kodeista, niin lapsena jo saimma sen kasvatuksen (Mikko).

Salonen (2007, 82) on todennut, että uskonnollinen elämä ja hengelliset juuret ovat lähtöisin lapsuuden kodista ja kotien kasvatusperiaatteista. Siirin kotona ei harras-

tettu varsinaisesti kristillisyyttä, mutta hän itse oli lukenut aina omille lapsilleen iltarukouksen ja käynyt myöhemmin iltaisin rukouksissaan läpi kaikki lapsensa perheineen.

Useat haastateltavat kertoivat uskonnon ohella muistakin arvoistaan ja heidän puheessaan ilmeni poikkeuksellisista kärsimyksistä huolimatta myönteisyyttä ja yritteliäisyyttä, jotka helpottivat heidän elämäänsä. Useimmat heistä olivat pystyneet ymmärtämään kokemuksensa elämään kuuluvina vaikeuksina, jotka heidän oli täytynyt voittaa. He saattoivat katsoa vaikeuksien jopa vahvistaneen heitä.

Minä en nuita vanhoja muistele, uusia pittää tulla. En minä rupia niiden kans haitomahan itteä (Oskari).

Vaikeuksista selviytyminen ja ponnistelu paremman tulevaisuuden luomiseksi sekä heille itselleen että heidän lapsilleen olivat ryhmän useimpien kertojien voimaa antavia ominaispiirteitä vanhuuteen saakka.

Monien sotavankien kerronnassa oli havaittavissa myönteistä ajattelua, ja suoranaisena voimavarana se ilmeni pisimmän vankeuden kärsineellä Eskolla sekä vankeudessa että myöhemmänkin elämän aikana, vaikka hän kärsikin vuosikymmenien ajan posttraumaattisen stressireaktion oireistosta. Toinenkin kaukopartiomies Tuomas pystyi sotavankeuden aiheuttamista henkisistä vaikeuksistaan huolimatta ikääntyneenä näkemään kokemuksissaan myönteisiäkin puolia.

Onhan se tietenki ollu seki hyvä puoli, että on siinä jotaki oppinukki. Siinä on tullu itsehillintää (Tuomas).

Tahdonvoima, positiivinen vire, huumorintaju, lämpö ja hyvät ihmissuhteet näyttävät kantavan joskus jopa uskomattoman haurailta näyttäviä olentoja. Heistä löytyy täysipainoinen inhimillinen kosketuspinta, kun heille suodaan aikaa ja tilaisuus aittoon kanssakäymiseen (Heikkinen R-L 2002, 227).

Hermannin katsoi isältään perimänsä iloisen luonteen auttaneen selviytymisessä. Kalevin myönteisyys ja sosiaalisuus tulivat esille hänen vapaaehtoisessa auttamistyössään, johon hänellä oli ollut jatkuvasti voimia. Hilman ikääntymisen aikaa koskevassa kerronnassa oli myös kuultavissa elämäniloa sekä tyytyväisyyttä. Louhijan (1998, 228) tutkimuksessa nousivat samoin esille myönteinen elämänasenne, huumorintaju ja sosiaalisuus, jotka olivat ominaispiirteinä pitkäikäisillä henkilöillä. Ne olivat varmasti myös heidän voimavarojaan.

Vaikka monet partisaanien uhrin kärsivät posttraumaattisista oireista, he auttoivat läheisiään ja kykenivät töihin, mistä he saivat voimaa selviytymiseen.

Minä olen ajatellut näin, että jos minä olisin semmonen lammas, että jos minä tuossa pötkötän vain ja mietin niitä menhejä ja näitä, että mulla on semmonen huumorintaju paremmin, että sen tähän minä saatan olla näin (Johanna).

Johanna piti voimavaranaan myönteistä asennettaan ja huumorintajuaan, jotka saivat hänet suuntautumaan tulevaisuuteen.

Vaikka huutolaisten lapsuuteen oli kuulunut monenlainen kurjuus, ryhmän miehet olivat sotaväessä ja sodassa tunteneet yhteenkuuluvuutta ja tarvetta puolustaa isänmaan itsenäisyyttä. Kun he miettivät keskusteluissamme iäkkäinä voimavarojaan, he puhuivat myös isänmaan merkityksestä. Pitkään talkootöitä harrastanut Elli sanoi isänmaan merkitsevän hänelle turvallisuutta. Yksinäinen sotainvalidi, Tauno katsoi isänmaallisuuden olleen hänelle ”a ja o”. Sodassa vammautunut Valteri mietti usein elämäkokemustensa merkityksiä ja seurauksia.

Eihän se maan vika oo, jos ihminen on joutunu johonki vaiheeseen niin ku minunki elämä, ja minä oon joutunu. Eihän se oo ihmisen vika. Se on vain oman onnen vika, että sitä ei oo saanu isän ja äitin höyhentyynyissä nukkua. Kyllä minä pitäsin tämän ja isänmaan omanani, kyllä oikeen hyvänä, ja se on mulle kyllä palakinnu, mitä minä oon rakentanu tänne (Valteri).

Sodan ja puutteen ajan kokeneet kertojat olivat joutuneet nuoruudessaan puolustamaan isänmaataan, jonka kohtalonkysymykset riippuivat juuri heistä itsestään. ”Tausta-aineistossani” varsinkin useat miesveteraanit mainitsivat isänmaan voimavarakseen. Naisille koti ja perhe sekä uskonto olivat kaikkein tärkeimpiä.

Kun sotavankikertojat kuvasivat ajatuksiaan isänmaasta, he puhuivat samalla aikaisemmista tuntemuksistaan ja merkityksenannostaan, jotka olivat saattaneet jatkua koko tähänastisen elämän ajan. Isänmaan merkityksestä puhuivat myös entiset internoidut sotavangit. Tuomas muisteli 1960-luvulla pidettyä koulun paneelia, jossa eräs oppilas kysyi häneltä, miksi sinne (sotaan) mentiin. Ikääntyneenä hän ajatteli isänmaata samaan tapaan kuin oppilaille vastatessaan.

Sinnehän on mentävä, ko määräys on. Minä valitsin elämän. Minä olisin (muuten) istunu Tammisaarella tai minut olisi ammuttu. Mehän oltiin kaikki lapsia, mutta meillä oli vain yksi ajatus, että tämä maa saisi olla vapaa. Suomea ajatellessani sanon, että tämä maa on minulle kaikkein rakkain maa maailmassa. Täällä on niin hyvä olla, ko ei tartte panna turpalukkoa. Sillä tarkotan sitä, että täällä saa puhua vapaasti ja tehdä mitä ikinä haluaa (Tuomas).

Sehän on kaikki kaikessa, ettei kukkaan toinen määrää. Se on hyvä tuo itsenäisyys (Matti).

Kyllä itsenäisyys on kallisarvoinen asia ja sitä tulee vaalia ja kunnioittaa. Tämä totuus pitää pystyä siirtämään perintönä myös tuleville sukupolville (Kalevi).

Vaikka sotavankeus oli ryhmän monien kertojien mielessä traumaattisena kokemuksena, he olivat säilyttäneet voimavaransa ja arvostivat isänmaan vapautta.

Sotainvalidi, vuonna 1925 syntynyt partisaanien uhri on pitänyt myös isänmaata voimavaranaan.

Se on kaikkein tärkein asia, että tämä on itsenäinen, ja oma määräämisvalta on Suomella. Tämän eelle ei mee mikkään, itsenäinen ku saamma olla, ja rauhassa (Mikko).

Vaikka partisaanien uhrin olivat kokeneet epäoikeudenmukaiselta tuntunutta suhtautumista yhteiskunnan taholta, heidänkin kertomuksissaan saatettiin puhua isänmaasta, jonka puolustamista Hermannin sanoi Rajavartiolla työskentelynsä kuvaavan.

8.5. Yhteenveto voimavaroista

Samalla kun kaikkien ryhmien haastateltavat puhuivat järkyttävistä elämäkokemuksistaan ja vaikeuksistaan, he kertoivat myös voimavaroistaan, joita heillä oli ollut eri ikävaiheissaan. Jaon sosiaalisiin, henkisiin ja fyysisiin sekä toiminnallisiin voimavaroihin tein haastattelussa korostuneiden seikkojen perusteella. Jaottelussani henkisiin voimavaroihin kuuluivat mielen voimavarat. Ne koostuivat tunteista ja niiden hallinnasta, tahdosta, osaamisesta ja ymmärtämisestä (vrt. Heikkinen R-L. 2002, 207).

Taulukko 14a Voimavarat lapsuudessa ja nuoruudessa

	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrit
Sosiaaliset voimavarat	Harvoilla perhe, oma koti tai sijoituspaikka voimavarana Joillakin koulutovereita ja ystävällisiä ihmisiä	Koti, vanhemmat, naapurit, ikätoverit Kotiseutu	Koti, vanhemmat ja isovanhemmat, naapurit, ikätoverit Kotiseutu
Henkiset ja fyysiset voimavarat	Osalla henkinen ja fyysinen terveys Myönteinen asenne, tunteet, kiintymys, kyky iloita hyvistä hetkistä, elämysarvot Itsenäistyminen, oma arvostus Uskonto	Henkinen ja fyysinen terveys Myönteinen asenne, tunteet, kiintymys, kyky iloita hyvistä hetkistä, elämysarvot Itsenäistyminen, oma arvostus Uskonto	Henkinen ja fyysinen terveys Myönteinen asenne, tunteet Turvallinen kotiseutu Ennen partisaanien hyökkäystä Kyky iloita hyvistä hetkistä, elämysarvot Uskonto
Toiminnalliset voimavarat	Työnteko, ilo oppimisesta, työn tuloksista ja voimien karttumisesta Joillakin koulunkäynti	Työnteko, ilo oppimisesta, työn tuloksista ja voimien karttumisesta Liikunta Koulunkäynti	Osalla lasten leikit, työnteke, koulunkäynti

Sotavangeilla ja useilla partisaanien uhreilla tulivat voimavaroina esille erityisesti koti ja vanhemmat, kolmella partisaanien uhrilla isoäiti. Huutolaisilla oli myös joi-takin pysyviksi jääneitä muistoja äidistä, isästä tai ystävällisistä läheisistä, jotka olivat antaneet heille voimaa selviytymiseen. Osalla heistä niitä oli myös hyvistä sijoitusperheistä tai omaisista, joiden huostaan he pääsivät siirtymään. Jo lapsena aloitettu työnteke kasvatti voimia ja uskoa omaan itseen. Useimpien kertojien fyysinen ja henkinen terveys auttoi heitä kestämään vaikeuksiakin.

Taulukko 14b. Voimavarat sodan aikana

	Huutolaiset	Sotavangit ennen vankeutta	Partisaanien uhrin ennen partisaanien hyökkäystä
Sosiaaliset voimavarat	Omaisiet Asevelihenki, yhteinen pyrkimys säilyttää isänmaan itsenäisyys	Omaisiet Asevelihenki, yhteinen pyrkimys säilyttää isänmaan itsenäisyys	Koti, perhe, isovanhemmat, läheiset Hyvä evakkopaikka
Henkiset ja fyysiset voimavarat	Omaisiet ja koti Fyysinen ja henkinen terveys Myönteinen asennoituminen, tunteet Velvollisuudentunto Kestävyys Harkintakyky Pelon hallinta Elämysarvot Isänmaallisuus Uskonto	Omaisiet ja koti Fyysinen ja henkinen terveys Myönteinen asennoituminen, tunteet Velvollisuudentunto Kestävyys Harkintakyky Pelon hallinta, Isänmaallisuus, Uskonto Vankeuden aikana Osalla kohtalainen fyysinen terveys Myönteinen asennoituminen Toivon säilyminen	Omaisiet ja koti Fyysinen ja henkinen terveys Tunteet Luottamus kodin ja kotiseudun turvallisuuteen Uskonto Partisaanien hyökkäyksen jälkeen Vanhemmat, isovanhemmat Tunteet Harkintakyky Uskonto

Koti ja omaiset olivat voimavaroja lähes kaikille kertojille sodan aikana, jolloin osa heistä oli jo naimisissa. Fyysinen ja henkinen terveys sekä harkintakyky olivat tärkeitä rintamalla, kotirintamalla sekä neuvostopartisaanien hyökkäyksen aikana ja sen jälkeen. Isänmaallisuus ja uskonto antoivat myös voimaa sekä tarkoituksellisuuden tunnetta sotavuosina. Sosiaalisina voimavaroina huutolaisilla ja sotavangeilla olivat aseveljet ja perhe sekä muut läheiset. Aseveljeyteen liittyi yhteinen pyrkimys säilyttää Suomen itsenäisyys. Partisaanien uhreilla sosiaalinen verkosto on muodostunut lähiomaisista. Samat koettelemukset yhdistivät heitä, vaikka he eivät pystyneet yleensä käsittelemään niitä keskenäänkään.

Taulukko 14c. Voimavarat sodan jälkeen

	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrin
Sosiaaliset voimavarat	Koti, perhe, lähiyhteisö Talkootyöt, asutus-toiminta Veteraanijärjestöt	Koti, perhe, lähiyhteisö, Talkootyöt, asutus ja kuntoutustoiminta Sotainvalidien veljesliitto, Sotavangit ry.	Koti, perhe, isovanhemmat, lähiyhteisö Talkootyöt
Henkiset ja fyysiset voimavarat	Fyysinen ja henkinen terveys, toimintuminen vammautumuksesta Myönteinen asennoituminen, tunteet Tulevaisuuden usko, isänmaan vapaus Uskonto	Fyysinen ja henkinen terveys Myönteinen asennoituminen Tulevaisuuden usko Tunteet Isänmaan vapaus Uskonto	Fyysinen ja henkinen terveys Myönteinen asennoituminen, tunteet Isänmaan vapaus Uskonto
Toiminnalliset voimavarat	Työnteko taloudellisen toimeentulon, turvallisuuden, vaurastumisen sekä fyysisten ja henkisten voimien karttumisen välineenä	Työnteko taloudellisen toimeentulon, turvallisuuden sekä fyysisten ja henkisten voimien karttumisen välineenä	Työnteko toimeentulon turvaajana ja jatkuvuuden tunteen tuottajana, koulunkäynti

Sodan jälkeen fyysinen ja henkinen terveys, perhe ja myönteinen elämänasenne olivat voimavaroina. Uskonnon ja isänmaan vapauden merkitys ilmenivät myös osalla henkisinä voimavaroina. Sotainvalidien veljesliitto, veteraanijärjestöt ja Sotavangit ry toivat osaltaan yhteisöllisyyttä ja tukea selviytymiseen. Varsinkin huutolaiset ja sotavangit puhuivat usein työnteosta, joka turvasi toimeentulon ja toimi samalla sodan haavoittamaa mieltä rauhoittavana terapiana. Huutolaisten kerronnassa korostui vaurastumisen merkitys ja sen luoma usko omiin voimiin ja selviytymiseen. Myös partisaanien uhrin ryhtyivät työnteeseen, joka toi jatkuvuutta aikaisempaan elämään.

Taulukko 14d. Voimavarat ikääntymisen aikana

	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrit
Sosiaaliset voimavarat	Koti tai laitos Puoliso, lapset, lähiyhteisö, kotiseutu Järjestötoiminta Sosiaaliset oikeudet, kotipalvelu	Koti Puoliso, lapset, lähiyhteisö, kotiseutu Järjestötoiminta Sosiaaliset oikeudet, kotipalvelu	Koti tai laitos Perhe, lähiyhteisö, kotiseutu Järjestötoiminta Kuntoutus Kotipalvelu
Fyysiset ja henkiset voimavarat	Hyvä tai kohtalainen fyysinen ja henkinen terveydentila Sopeutuminen toimintakyvyn muutoksiin Myönteinen asennoituminen, tunteet, muistot Isänmaan vapaus Uskonto	Hyvä tai kohtalainen fyysinen ja henkinen terveydentila Sopeutuminen toimintakyvyn muutoksiin Posttraumaattisten oireiden helpottuminen Myönteinen asennoituminen, tunteet, muistot Isänmaan vapaus Uskonto	Hyvä tai kohtalainen fyysinen ja henkinen terveydentila Sopeutuminen toimintakyvyn muutoksiin Posttraumaattisten oireiden helpottuminen Myönteinen asennoituminen, tunteet, muistot Isänmaan vapaus Uskonto
Toiminnalliset voimavarat	Kodinhoito ja muut työt, kalastaminen, marjastaminen, puutarhanhoito Liikunta Toiminta veteraanijärjestössä Vanhemmuus, isovanhemmuus	Kodinhoito ja muut työt, kalastaminen, puutarhatyöt Liikunta Avun tarpeessa olevien auttaminen Toiminta veteraanijärjestössä, Vanhemmuus, isovanhemmuus	Kodinhoito ja muut työt, kalastaminen, puutarhatyöt Liikunta Avun tarpeessa olevien auttaminen Toiminta järjestössä Vanhemmuus, isovanhemmuus

Koti, puoliso ja lapset olivat iäkkäiden kertojien tärkeimpiä voimavaroja. Terveysten merkitys korostui vanhuudessa. Haastateltavat kertoivat mielihyvää tuottaneista puuhistaan puutarhassa ja metsässä, vaikka työt olivatkin keventyneet. Heikkinen E (2002, 25) toteaa, että osa terveyden ja toimintakyvyn heikkenemisestä hyväksytään normaaliin vanhenemiseen kuuluvaksi. Vanhemmuus ja isovanhemmuus sekä lasten ja lastenlasten yhteydenpito olivat tärkeitä voimavaroja, joihin kuului joillakin kertojilla myös avun tarpeessa olevien auttaminen. Järjestötoiminta on tuonut monille yhteisöllisyyttä.

Osa kertojista oli joutunut terveydentilan ja toimintakyvyn heikennyttyä hoitolaitokseen, johon he kotiutuivat. He olivat elämänsä aikana oppineet sopeutumaan.

Koti oli sotavangeille ja partisaanien uhreille voimavara lapsuudesta vanhuuteen saakka, vaikka heidän elämäkokemuksensa olivat erilaisia. Huutolaiset muistivat lyhyitäkin hyviä jaksoja omassa kodissaan tai sijoituspaikassaan. Omaisten luokse siirtyminen merkitsi heille kotiintuloa. Sodan ja sotavankeuden jälkeen koti oli voimavara kaikille, ja huutolaisille se merkitsi avioliiton solmimisen jälkeen oman perheen yhteyttä. Lasten menestyminen ja läheinen yhteydenpito kotoa lähtemisen jälkeenkin olivat iäkkäille haastateltaville suurimpana ilon aiheena ja merkittävänä voimavarana.

Huutolais- ja sotavankikertoajat olivat jo lapsina oppineet työntekoon, josta tuli vähitellen heidän pysyvä voimavaransa ja selviytymiskeinonsa. Työnteko rakensi heidän identiteettiänsä, itsenäisyyttänsä, fyysisiä ja henkisiä voimiansa sekä omaa arvostustansa. Kaikissa haastattelutyhmissä oli kertojia, jotka tunsivat itsensä vanhuuteensa saakka melko hyväkuntoisiksi sairauksistaan huolimatta. Toimintakyvyn heikentyminen tuotti heille mielipahaa, mutta he sopeutuivat kuitenkin vähitellen avun vastaanottamiseen.

Haastateltavat puhuivat myönteisesti uskonnosta, joka ilmeni rukoiluna ja luottamuksena Jumalan suojelukseseen. Kertomuksissa tuli esille myös isänmaan vapauden merkitys, joka oli säilynyt nuoruudesta lähtien.

Sodan käyneiden miesten haastatteluissa korostui asevelihenki, joka oli rintamalla vahvana tukena ja se oli veteraanien voimavarana vielä vanhuudessakin. Vieraillessani heidän kokouksissaan totesin, että aseveljeys oli jatkunut toistensa tukemisena ja muodostanut yhteisön, jonka jäsenet olivat kokeneet samanlaisia, rauhanajasta poikkeavia elämänvaiheita. Veteraanijärjestöjen ohella Jatkosodan Siviiliveteraanit ry toteuttaa yhteisöllisyyttä, joka on saanut aikaan traumaattisten kokemusten yhteistä käsittelyä.

Muisteleminen ja muistot kuuluvat erityisesti iäkkäiden ihmisten voimavaroihin. Pitkän elämän eri vaiheiden kokemukset ja läheiset henkilöt tulivat haastateltavien mieleen erillisinä muistikuvina tai tarinoina, joita he kertoivat. Muistot sisälsivät myös perinteitä, joiden kertominen rakensi merkittävää yhteyttä kertojan ja sekä laajemminkin eri sukupolvien välille.

9. Terveys ja sairaudet

9.1. Terveys ja sairaudet lapsuuden ja nuoruuden aikana

9.1.1. Terveys ja sairaudet huutolaisten lapsuuden ja nuoruuden aikana

Koska huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien ikärakenteet poikkesivat toisistaan ja he kohtasivat traumaattisimmat kokemuksensa elämänsä eri vaiheissa, en voi käsitellä heidän terveyttään ja sairauksiaan puhtaasti eri ikävaiheitten mukaan. Huutolaisten avainkokemuksina olivat sodan ohella tavanomaisesta lapsuudesta poikkeavat kokemukset.

Useimmissa sijoituspaikoissa ei huolehdittu huutolaislasten perustarpeista, ja he saivat kokea nälkää, nöyryyttämistä ja laiminlyöntiä, jotka aiheuttivat turvattomuutta (vrt. Niemelä 2000, 23, 31). Monissa perheissä harrastettiin myös ruumiillista kuritusta. Lapsen perustarpeiden jatkuva ja vakava huomiotta jättäminen aiheuttaa merkittäviä ongelmia kasvulle ja kehitykselle, mutta ei kuitenkaan sillä tavalla, että oireet ja kliiniset löydökset olisivat lapsilla samanlaisia tai esiintyisivät aina (Söderholm 2004, 58, 60). Huono kohtelu vaikutti myös kertojien fyysiseen ja henkiseen terveyteen, vaikka vain harvat heistä kertoivat lapsuusajan sairauksista.

Sijoitusperheissä ei kiinnitetty huomiota yksinäisen pienen pojan, Oskarin kaatumatautikohtauksiin eikä Laurin yölliseen kasteluun, josta hän kärsi joutuessaan nukkumaan kylmällä lattialla. Aliravitulla, työn kuormittamalla Valterilla oli anemiaa, vatsan turpoamista, korvantaustojen märkimistä ja käsien ihon rikkoutumista, joka oli tullut lehtikerppujen riipimisestä. Kerronnasta saattoi todeta voimakkaasti koettujen elämänepisodien olevan tallella ja niitä myös kerrottiin. Mukana olevan tunteen aitouden pystyin myös tutkijana aistimaan (vrt. Heikkinen R-L 2001, 212). Huutolaisajan muistot olivat useimmiten kielteisiä. Kaltoinkohdeltu ja mahdollisesti traumatisoitunut lapsi jäi yksin sietämättömän voimakkaiden negatiivisten tunnetilojensa kanssa, eikä häntä autettu niiden kestämisessä, koska sijoitusvanhemmat itse olivat juuri vaaran lähteenä. Sellaisen tilanteen käsitteleminen oli pienen lapsen psyykelle ja kehittymättömälle keskushermostolle ylivoimaisen vaikeata (vrt. Sinkkonen 2004, 82).

Muistan semmosen tapauksen. Oli lauantaipäivä ja pantiin suolalihaa tai makkaraa hakemaan, ko niillä oli vieraita. Minähän menin kauppaan. Eihän ne poikaraasulle antaneet heti siellä. Minä yrittelin ja yrittelin. ”Kyllä sinä kerkiät, mene pois sieltä”, pukkasivat aina isot. Mulla meni kauon siinä. No niin, isä oli portilla vastassa ja kävelykepeistä selekään. – Mitä, mitäki oli aina. Aina piti olla ko jänis pensaassa (Eero).

Pienistä pahoistaki sitä sai selekään, vaikka ei syytä ollu toisinaan. Kerranki se talon poika esti sen, ko se meinas, että pieksää. Ei ennen huutolaisille ystävällisyyttä osoitettu miltään osalta. Sehän oli peleko aina. Ei muuta ku nukkuessa, niin silloinhan sitä ei tienny (Eevertti).

Sijoitusperheet poikkesivat kuitenkin toisistaan, ja osa lapsista (Eero, Oskari ja Valtteri) pääsi myöhemmin omaistensa luokse, missä heidän elämänsä muuttui paremmaksi. Eerolla oli kuitenkin ajoittaisia kuumeiluja, joiden syytä ei koskaan tutkittu. Sisarensa luokse muuttanut, aliravittu Valtteri oli aluksi heikossa kunnossa, mutta hän vahvistui vähitellen perheen hyvässä hoidossa ja pystyi jo nuorena töihin kasvatusisänsä mukana. Juhani lähti biologisen isänsä kotoa väkivaltaisen kohtelun vuoksi. Hän oli kuitenkin hyväkuntoinen. Työninto ja vahvoiksi kehittyneet voimat voittivat kielteiset tunteet.

9.1.2. Terveys ja sairaudet sotavankien lapsuudessa ja nuoruudessa

Nuoruusiän terveyden tarkastelussa hahmottuu kaksi lähtökohtaa. Toisaalta nuoren hyvä terveys edistää hänen suoriutumistaan kehitystehtävästä ja koulutyöstä. Toisaalta nuoruudessa rakennetaan aikuisiän terveyden perusta (Koivusilta ja Rimpelä 2001, 161).

Sotavankiryhmän kertojat liikkuiivat paljon koulumatkoillaan, töissä, osa urheiluseuroissa ja suojeluskunnassa. Heidän kodeissaan ravintona oli etupäässä maataloustuotteita, maitoa, voita, leipää ja lihaa. Kalaruoasta kertoivat Hermanni, Pietari ja Kalevi. Artturia ja Pietaria lukuun ottamatta kaikki olivat nuorena savotassa ja söivät samaa ruokaa kuin vanhemmat miehet, käristystä, lihakastiketta ja lihakeittoa. Metsässä heillä oli repussaan kuivamuonaa, leipää ja voita. Rasvojen terveystaiteista ei tiedetty mitään vaan katsottiin, että raskas työ vaatii vahvan ravinnon.

Siihen aikhan oli jo kokit kämpillä yleensä. Lihaahan sitä käytethin varsin paljo ja leipää, voita ja läskiä, Amerikan läskiä, jota sanothin Wilsonin pinnaksi. Päivällä mettässä kahavit keitettiin ja sitte voileipää otethin siellä, ja sitte yleensä perunaa-han oli oikiasthan niin ku pääruokana ja sitte oli läskikastike (Kalevi).

Vaikka kyseessä oli juuri 1900-luvun alkuosan puutteen aika, pojat pysyivät terveinä. Eskolla oli karsastusta ja näön heikkenemistä, jonka vuoksi hänet nimettiin kutsunnan lääkärintarkastuksessa nostomieheksi. Tuomas kertoi olleensa heikkorakenteinen, mutta hän selviytyi ruumiillisesta työstä ja asepalveluksesta. Hän menestyi kouluaikana hyvin myös hiihtokilpailuissa.

Internoiduiksi joutuneiden kertojien lapsuuteen ja nuoruuteen tunkeutuivat sodan koettelemukset, jotka koskettivat heitä henkilökohtaisesti sairauksina ja menetyksinä sekä koko elämänkulkua muuttavana kriisinä. He olivat hyväkuntoisia ennen kuin venäläiset sotilaat hyökkäsivät heidän kotikyliinsä. Hilma ja Lyyli olivat teh-

neet kotitöitä, olleet heinänteossa, marjastamassa ja Hilma myös Jäämerellä kalastamassa isänsä kanssa. Perheissä syötiin paljon merikalaa, ja Hilman kotona oli aina ruokapöydässä kalaöljyä, jonka käyttäminen jäi hänelle pysyväksi tavaksi

9.1.3. Terveys ja sairaudet partisaanien uhrien lapsuudessa ja nuoruudessa ennen tuhohyökkäystä

Partisaanien uhrit muodostivat ikänsä puolesta heterogeenisemmän ryhmän kuin muut haastateltavani. Osa heistä oli lapsia tai varhaisnuoria vielä jatkosodan päätyttyä. Monet heistä viettivät ennen partisaanien hyökkäystä lähes tavanomaiselta tuntuvaa syrjäseutujen lasten elämää, vaikka sotaa käytiin heidän kotikyliensä lähellä. Evakossa omaiset olivat lasten turvana.

Minusta tuntuu, että se tunnelma (talvisodan evakossa) oli ihan mukava. Ei sitä vielä silloin osannu peljätä sillä tavalla ko sen jälkeen sitte. Siellä vaan lapsi eli ommaa elämäänsä (Alma).

Johannan äiti kohteli tytärtään huonommin kuin muita sisaruksia. Hän joutui olemaan nälässä ja sairasti kuumeiluja, joiden syytä ei tiedetty. Muut lapset ja nuoret olivat terveitä.

9.2. Terveys ja sairaudet sotaväen ja sodan aikana

9.2.1. Huutolaisten terveys ja sairaudet sotaväen ja sodan aikana

Kaikki huutolaisryhmän miehet olivat tehneet ruumiillisia töitä ja olivat sotaväkeen mennessään hyväkuntoisia. Ero oli kuitenkin saanut työpalvelusta suorittaessaan paleltumavamman ja sotaväessä hänellä oli korvatulehdus, jonka vuoksi hän oli sairaalassa. Laurin hyvää kuntoa kuvasi hänen toimintansa luutnantin lähettinä jo ennen sotaväkeen menoa.

Menin yksin eikä ollu ku pikku kirves asseena. Ensi reissulla pelotti, mutta ku siihen tottu, että sitä kuunteli, että onko siellä ryssiä. Siellä ku ne tunturit oli, niin ei siellä eksy, joka on oppinu vähän kulukemaan siellä. Niin, ja mistä miki tunturi näkky, kun nousee vähän ylemmäs tunturille, niin siinä oli kaheksan miestä, ja se oli kersantti se vartiopäällikkö (Lauri).

Valtteri paleltui suuressa manööverissä Laatokan jäällä, mihin oli noussut kevättalven kylmää vettä. Hänet kotiutettiin sairaalasta vasta heinäkuussa 1938, kun muut pojat olivat päässeet siviiliin jo kesäkuun alussa. Sairastumisestaan huolimatta mies tunsu itsenäistyneensä ja voimistuneensa sotaväen aikana. Vaikka kertojat olivat kokeneet poikkeuksellisen vaikean lapsuuden, he olivat saavuttaneet jo nuorina

identiteetin, ja se vahvistui monella armeijassa, missä he selviytyivät hyvin. Armeijan kurin noudattaminen ei tuottanut heille vaikeuksia.

Kaikki talvisotaan joutuneet huutolaisryhmän kertojat olivat terveitä ja pystyivät tehtäviinsä. Kahdeksan miestä kymmenestä (Juhani, Oskari, Valtteri, Tauno, Kaarlo, Eero, Lennart ja Lauri) haavoittui sodassa. Kuusi kertojaa oli jo talvisodassa, missä Oskari, Valtteri ja Tauno vammautuivat.

Kun me lähettiin Suomussalmelle katkasemaan tietä, siinä tuli taisteluja, ja minäkin haavotuin, kun minun edessä vihollinen oli noin 40–50 metrin päässä. Sillä partiolla oli konekivääri sijottu puuhun, ja ne sieltä näkivät, kun minä kestotulta ammuin. Ne suuntasi minua kohti konekiväärisuihkun. Se ampu minua jalkoihin, ja yks luoti meni sitte nilkkalumpioon, löi kengän pohjan ja sitte jalakapohjan poikki. Kun minä menin komppanian päällikön tykö, se sano, että joutuin lähtöpaikalle, että sieltä auto viepi. Siihen jäi minun (sota) sillä kertaa. Minä kysyin jäläkikäteen, että mitä siellä eessä näky sillä kohtaa, missä minä pikakiväärin kanssa olin. Se sano, että kaheksan kuollutta venäläistä siinä puskan takana oli. Minä, että eihän se sitte aivan hukkaan tuo, että se tuntu jo mukavalta, jos haavottu, kun oli kuitenkin tulosta (Valtteri).

Maaliskuussa 1940 Valtteri haavoittui uudelleen jalkaan ja oikeaan yläraajaan, minkä seurauksena oli luun tulehdus ja pitkä sairaalahoito. Sairaalavaihetta seuranneen toipumiskauden pituus riippui vamman laadusta. Aikaisempien tutkimusten mukaan alle yhden vuoden toipumisajalla selvisi vain 17 prosenttia sodassa vammautuneista. Noin puolella sotavammaisista toipuminen kesti vähintään kaksi vuotta. Passiivisena toipilasaikana normaaliolojen elämää oli opeteltava uudelleen. Yhdeltä osaltaan se tarkoitti vähittäistä siirtymistä työelämään, joillakin vanhan ammatin jatkamista ja joillakin uuden opettelemista (Hännikäinen 1998, 133). Talvisodassa vammautunut Tauno pääsi sotainvalideille järjestettyyn koulutukseen ja hän meni vasta myöhemmässä vaiheessa jatkosotaan.

Toimintakykyä heikentävistä vammoista huolimatta Valtterin yrittämisen halu säilyi. Hän ryhtyi töihin, joissa invaliditeetin aiheuttamat rajoitukset huomioiva, sodan käynyt työnjohtaja oli hänen tukenaan. Hännikäinen (1998, 122) on todennut, että sosiaalisen ja psyykkisen yhteisyyden syntyminen edellyttää yhteisön muiden jäsenten myönteistä suhtautumista vammaisiin. Siihen tarvitaan ymmärtämystä, kykyä asettua toisen asemaan ja yhteistä kokemuspohjaa, johon elämän realiteetit perustuvat.

Välirauhan aikana syystalavesta olin sen verran kunnossa, että yks työnjohtaja sano, että kun sinä et muuallekaan pysty, niin saat siitä palakan, kun lähet vaikka seisomaan sinne tielle, ja minä siellä toisella kädellä kuokan kans syksyllä kuoppia peittelin, minkä pystyin. Sitte aloin vähän pystyyn tuolla käjelläni talaven päälle. Vähän kävi kipiästäki, mutta tarve oli oikiastaan, kun kotiväki oli vanha, ja sairas isäntä oli (Valtteri).

Valtteri halusi lähteä muiden tapaan jatkosotaan, mutta sieltä hänet määrättiin heti sairaalahoitoon ja sittemmin kotirintamalle sotapoliisin tehtäviin. Missään vaiheessa hän ei menettänyt tulevaisuuden uskoaan. Sotapoliisiksi siirtyivät myös Juhani vammautumisensa ja Taavetti sairastamansa keuhkokuumeen jälkeen.

Sitä oli kaiken muun lisäksi siellä nuori ihminen, vaikka vaivanenkin. Kyllähän siellä sitte ajatteli sitä tulevaa elämää, ja siellähän minäki vaimon löysin. Me me nimme naimisiin vuonna 1944 (Valtteri).

Jatkosodassa haavoittui viisi miestä, joista Oskari oli vammautunut jo talvisodassakin. Ensimmäisellä kerralla jatkosodassa hänelle tuli osuma leukaan, ja sen seurauksena hän joutui olemaan kaksi kuukautta sairaalassa. Toipumisloman jälkeen hän palasi joukko-osastonsa, mutta vammautui taas alaraajaan.

Minä haavotuin kolme kertaa siinä, kun minä aina eessä hiihoin. Minä pysähyin, ja sillon ne avas tulen, ja kolome luotia meni. Minä näin, kun lumipukuja rupes vilisemään mahottomasti. Ne meinas ottaa minut vangiksi. Jos äkkipoika, niin olis ampunu kyllä heti, mutta minä kiersin kulmaan, ja sitte minä tapasin. Mulla oli verta, kauhia verensyöksy (Oskari).

Lauri sai jatkosodassa lievän sirpalevamman ja Lapin sodassa hän haavoittui suolistoon. Hänet vietiin Ruotsiin sairaalahoitoon ja haitta-asteeksi asetettiin aluksi vain kymmenen prosenttia. (Huutolaisten ja sotavankien terveydentila, sairaudet ja vammat, liite3).

9.2.2. Sotavankien terveys ja sairaudet sotaväen ja sodan aikana

Sotavankiryhmän miehistä vain nuorin, pienikokoinen Vilho, koki sotaväen rasittavaksi, vaikka hän katsoikin, että se oli ”*aivan asiallinen*” Hänellä oli usein nälkä, ja hän muisti, kuinka raskaalta hänestä tuntui kantaa konekiväärin jalustaa.

Kun sota oli alkanut ja haastatteluryhmän miehet joutuivat rintamalta vankeuteen, heidän elämäntilanteensa muuttui täydellisesti. Hermannin jäi venäläisten vangiksi talvisodassa ja hän haavoittui myöhemmin jatkosodassa. Kuusi miestä jäi vangiksi jatkosodassa, ja Artturi jäi saksalaisten vangiksi Lapin sodassa. Hän haavoittui lievästi vangiksi joutuessaan. Jatkosodan kuudesta vangista vammautui viisi, Matti, Pietari, Tuomas, Esko ja Kalle. Pietari kertoi mielialansa ja henkisen kestävyytensä alentuneen sodassa, kun hän joutui toimimaan vieraissa joukoissa.

Oishan sitä tietenki voinu johonki yrittää vähän matkaa, mutta tuli se mieliala, koska ei tienny oikeastaan, että miten tässä käy. Kai jonkulainen väsymys tuli osittain (Pietari).

Matti toipui nopeasti rintaan kohdistuneesta vammastaan ja piti venäläistä sairaanhoitoa asiallisena. Reino Hiltuselle (1989, 88) oli haastattelujen perusteella muodostunut käsitys, että toiminta venäläisten kenttä- ja sotilassairaalassa oli melko

pitkälle samanlaista kuin Suomessa. Lääkintähenkilöstön suhtautuminenkin sotavankeihin oli yleensä inhimillistä. Timo Malmin (2001, 26) mukaan kuitenkin sairaalaan menoa välteltiin, sillä olosuhteet niissä olivat usein huonommat kuin parakeissa. Tuomas haavoittui vangiksi joutuessaan. Hän oli heikossa kunnossa ja joutui olemaan suurimman osan yli seitsemän kuukautta kestäneestä vankeudesta sairaalassa.

Kaikkihan me haavotuttiin siinä. Minä menin siihen (sulaan ojaan), niin ne sitten ampu siihen. Mulla tuli nenästä ja korvista ja suusta veri. Minä olin niin ko turrana. Meijät vietiin sairaalaan ensin. Siellä me maattiin. En minä moiti sairaalaa, oli hyvä hoito, mutta eihän niillä ollu ittelläkään ruokaa. Eihän ne jalat parantuneet. Ne meinas multa jalan leikata nilikasta poikki, mutta en minä antanu. Siinä oli kuolio. Se oli musta, paleltunu jalaka. Minä väitin, että sitähan ei leikata täällä, se leikataan Suomessa, jos on tarvis, vaikka menis koko jalaka. Sillä oli jo kaikki vehkeet valamiina, semmonen rautasaha siellä ylhäällä, millä ne hinkkas poikki. Sitten anto periksi se ukko, että sielläpä olokoon. Niin kävi, että se pani kuumaan veteen jalat, ja siinä vedessä oli niin ko kosmosta. Siinä kuus tuntia, siinä tulikumussa vedessä piettiin. Aamulla tuli sitten se lääkäriporukka kiertämään. Se lääkäri katto, nauro ja taputti päähän ja sano: ”On hyvä mies! Jos olis venäläinen, niin siinä meni jalaka”. Se oli sen jalan pelastus. Jäi nuo varpaat auki, ko se oli paleltunu niin pahasti, niin ne tippu nuo luut pikkuvarpaista pois, samoin seuraavasta ja isostavarpaasta jäi nokka näkösalille. Siellä ne lyhenteli sitä. Äijällä oli niin ko piikkilankasakset. Se napsi poikki, ei niitä kuoletettu mittään (Tuomas).

Tuomas oli koko vankeuden ajan huonokuntoinen ja aliravittu. Marraskuussa 1944 hänet määrättiin kuitenkin muiden mukana vetämään uppotukkeja joen pohjasta. Leirin suomalainen lääkäri määräsi hänet sieltä sairaalaan.

Se pelasti minun hengen. Se sano: ”Sinä et mene enää töihin. Sinun työt on tehty täällä, jäät tänne sairaalaan.” Minä viikon olin siellä sairaalassa. Niitä kuoli niin mahottomasti. Oli surkeaa kattoa, ko aamulla lastattiin vankkureihin kymmenkunta, kaksikymmentä äijää aina hauattavaksi (Tuomas).

Tuomaksella oli myös punataudista johtuvia vatsavaivoja, joiden vuoksi hän ei uskaltanut syödä Suomeen palatessa rajalla tarjottua ruokaa.

Sitä hernekeittoa oli tehty, ko oli sanottu, että ne (vangit) on hirveän hyvässä kunnossa kaikki, niille saa antaa mitä tahansa. Ne otti hernekeittoa jopa pesumaljoihin ja söivät. Niitä kuoli toistakymmentä Hankoon mennessä. Minä tiesin, että minun ei kärsi syyä. En minä ottanu muuta ko vanikkaa. Naiset kysy, että minkä takia minä en ota. ”Ei mulla kestä vatsa, se on sillä mallilla, että veren kans tulee. Jos minä syön tuota hernekeittoa, niin saattaa olla, että minä syön viimisen aterian. Ne sano, että he varaa leipää ja vettä junaan. Minä, että uskaltaako raakaa vettä juua. Kaikki pelot oli sillon (Tuomas).

Monet suomalaiset vangit sairastivat punataudin. Kalevi joutui sen vuoksi olemaan koko karanteeniajan sairaalassa. Noin kymmenen vuotta kestäneen vankeutensa aikana Esko oli enimmäkseen sairaalassa lukuisten sairauksien vuoksi. Kun hän joutui vangiksi, hänen jalkansa paleltuivat.

Siitä alkoi pitkä reissu. Vähän matkaa oli käveltävä, vaikka jalkani oli paleltuneet enkä pystynyt kivun vuoksi kävelemään. Minun käskettiin ottaa kengät pois jalasta, mutta en saanut niitä irti. Minähän olin sitte sairaalassa koko kesän ja vielä siihen aikhan, ku rauha tuli. Minähän en päässy kävelemhän ollenkhan. Paareilla ne vei minut kuulusteluun. Ne ei leikanhe jalkoja muuta ko se vain tuo liha märki pois siitä, ja minä sitte nuo luut pois, niistä nivelistä vain sen pois... Se oli vain hyvä, että ne pani semmosta jauhomaista salavaa siihen, että se ei päässy kuolio tulemhan. Sitten ne opetti, toivat kainalosauvat, ja kantapäillä minä koitin töppöillä. Kun sen verta paranin, ne vei minut vankilaan ja sielläki vielä kuulusteli (Esko).

Tuberkuloosi oli lähinnä pitkäaikaisten sotavankien sairautena. Monet Siperian leireillä kuolleista lienevät kuolleet siihen. Myös sotavankeudesta elossa selvinneiden joukossa tuberkuloosi löytyi monella. Ainoana lääkityksenä näyttää olleen vapautus työpalvelusta ja lepo parakeissa. Ravinto oli jokseenkin samaa kuin leireilläkin. Sen kalorimäärä lienee ollut noin 900 kcal (Hiltunen 1989, 90).

Meitä oli viis päämajan miestä. Lähtivät aamuyöstä viemhän, se piti sinne lavalle seljälhen panna. Se oli joulukuuta, kauhia pakkanen oli vielä. Veivät sinne maa-seuvule johonki tolhan sitte. Se oli semmonen mullikkatolla, mihin kesällä sathen suoijan menevät mullikat. Met kyllä ihmettelimmä, että saa nähä mihin nyt telotettavaksi veivät. Kyllä ne siihen aikhan sillon telottivat. Kaikkihan ne sai siinä keuhkotauvin ja kuolivat sitte, ettei ku minä ja toinen poika pelastuimma. Meillekkihän keuhkovika tuli. Ei siinä ennää ajatellu. Leipäannos tuothin ja sitte vettä sai kyllä, ja toi net sitä liemen tapastaki, enimmästhän kaalikeittoa ja siihen kallaa oli jotaki pantu. Minäki kolome ja puoli vuotta oon pitäny samat päällysvaathet. Nehän oli niin hajalhan ja likaset, ku ei koskhan pesty. Ei siellä saanu puhuakhan toisten kans. Kyllä se kunto oli huono. Ei sitä paljon jaksanu kävellä, vaikka oli nuori siihen aikhan (Esko).

Esko sijoitettiin välillä pitkiksi ajoiksi vankilaan, ja sieltä käsinkin hän joutui usein sairaalahoitoon. Kun vankeja oli kuljetettu junan avolavalla Moskovaan, hän joutui siellä korkeakuumeisen angiinan vuoksi kuukaudeksi sairaalaan. Hänellä oli tukehtumisen tunnetta, hourailua ja sekavuutta, jonka vallassa hän oli rikkonut ovenpieliä. Vaikka lääkkeitä ei ollut, tauti parani vähitellen. Myöhemmin Esko joutui lähellä Mongolian rajaa sijaitsevalle leirille, missä hän sairasteli jatkuvasti. Siellä hän sai märkivän kaularauhastulehduksen, ilmeisen tuberkuloosin, jonka aikana hänelle tehtiin myös kyynelkanavan tukkeutumisen vuoksi leikkaus. Vankina ollut saksalainen lääkäri valitti välineiden puutetta, mutta hän sanoi, että paikalla oli kuitenkin tarpeellinen pilli, vasara ja pora.

Aliravitsemus lisäsi vankien sairastavuutta. Kaikki venäläisten vankeina olleet miehet kokivat suoranaista nälkää. Yleensä he saivat vain leipää ja laihaa keittoa.

Seuraavana aamuna meitä lähethin marssittamhan siitä. Kyllä siinä tuli mieleen, kuinka suomalaisessa laulussa sanotaan, että leipä vieraan karvast on ja sana karkeaa. Leipä oli tosijhan karvasta, mutta kuitenkin taskuun sen pani ja sitte naperteli, mutta kun sai sitte soppaa, se oli noin 600 grammia. Siellä oli tuommonen pikkusormenpään kokonen perunalohkare ja olikohan puolikymmentä hirssiryyniä. Se oli kaikista huonoin sapuska mitä olen saanu sillä reissulla. Kenttäsaaralassa oli kaikkein parhaat ja siltä väliltähän ne pyöri, ja kun minullaki 39 kiloa putos siinä neljässä ja puolessa kuukauessa paino, niin ei ne aina kovia ravitsevia ollu (Kalevi).

Ravinto oli laadultaan ja määrältään huonoa. Siinä ei ollut kylliksi hiilihydraatteja, rasvaa, proteiineja, vitamiineja tai kalkkia. Niukan ravinnon yksipuolisuudesta syntyi puutostiloja ja altistumista sairauksiin, esimerkiksi vakaviin infektioihin ja keripukkiin. Eskon paino laski 70 kilosta 44 kiloon vankeuden aikana.

Osa vangeista joutui tekemään aliravittuina ruumiillista työtä eikä heidän saamansa energiamäärä pystynyt ylläpitämään elimistön toimintoja. Se ei riittänyt edes kaiket päivät lähes liikkumattomina lavitsoillaan maanneille vangeille. Miesten paino laski paljon. Nuorimman kertojan paino oli sotaan lähtiessä 56 kiloa, mutta vankeuden päättyessä se oli vain 39 kiloa. Aliravitsemuksesta kärsivät eniten huonokuntoiset kaukopartiomiehet.

Saksalaisten vankina ollut Artturi koki nälkää alkuvaiheessa, mutta muuten ruoasta ei ollut puutetta. Koska saksalaisten vankeja oli vain yksi, ei hänen haastattelunsa perusteella ollut mahdollista tehdä mitään vertailuja.

Neuvostoliittoon internoidut kertojat joutuivat kokemaan vankeuden ja sodan jo lapsina ja nuorina eivätkä he vapautuneet järkyttävistä kokemuksistaan ja niiden seurauksista Suomeen päästyäänkään. Leevi oli erossa perheestään, kun hänet kuljetettiin Petsamosta Neuvostoliittoon. Siellä hänet vietiin sairautensa, ilmeisesti matkalla saamansa tulehdustaudin vuoksi hoitopaikkaan, josta hänellä oli vain hajanaisia muistoja. Sittemmin hän oli lastenkodissa ja koulussa, missä hän tunsii jatkuvaa yksinäisyyttä. Leevillä ei ollut koskaan lapsuutensa ja nuoruutensa aikana pysyviä tai pitkäaikaisia vuorovaikutussuhteita aikuisiin, jotka olisivat empaattisesti ymmärtäneet kasvavan lapsen yksilöllisiä ominaisuuksia ja kehitysvaiheeseen kuuluvia tarpeita sekä kysyneet vastaamaan niihin (vrt. Almqvist 2004, 118). Lapsuuden kodin ja elämänpiirin menettäminen merkitsivät kokemusta juurettomuudesta ja kadotetusta identiteetistä (vrt. Pajunen 2004, 338).

Petsamosta vangitut vietiin laivalla Neuvostoliittoon, missä osa heistä kuljetettiin eteenpäin poroilla kovassa pakkasessa. Lyyllillä oli Neuvostoliitossa hammaskipua ja korvatulehdusta. Hilma synnytti vankeudessa toisen lapsensa ja oli synnytyksen jälkeen huonokuntoinen. Hän oli huolissaan rintamalla olevasta miehestään, josta

hän ei saanut mitään tietoja. Pekan muistot koskivat pakkasessa tehtyä matkaa, jonka aikana hänen pieni sisarensa paleltui kuoliaaksi kuorma-auton lavalla. Hän muisti myös vankileirin ahtauden ja serkkunsa nälkäkuoleman.

Pekka ja Leevi kokivat nälkää ja heillä oli keripukki. Ahtaissa, kylmissä olosuhteissa puhkesi sairauksia, jotka johtivat menetyksiin ja vaikeuksiin. Tuberkuloositartunnan saivat myös Lyyli ja Hilman isä, joka kuoli heti Suomeen palattuaan. Hilman pieni lapsi kuoli infektioautiin, joka alkoi laivamatkalla Petsamoon palatessa.

9.2.3. Partisaanien uhrien terveys ja sairaudet jatkosodan aikana ja evakosta palattua

Ryhmän kertojat olivat fyysisesti terveitä, mutta tiedot lähimetsissä liikkuvista venäläisistä partisaaneista aiheuttivat pelkoa. Kukaan heistä ei voinut aavistaa, kuinka pitkään pelko ja painajaiset jatkuisivat heidän elämässään.

Sehän tietysti kuunneltiin radiosta sitä asiaa ja pelättiin tietenki. Yhellätoista olin sillon (Linnea).

Partisaanien hyökkäys oli traumaattinen kokemus kaikille tuhotöiden kohteiksi joutuneiden kylien asukkaille ja se uhkasi heidän henkistä ja fyysistä terveyttään. Räsänen (2004, 234–235) mukaan traumaattinen tapahtuma on äärimmäisen voimakas ja se uhkaa henkilön tai hänen omaisensa terveyttä, koskemattomuutta tai henkeä. Tapahtuma on niin traumaattinen, että se aiheuttaa lähes kaikissa ihmisissä psyykkistä oireilua, joka aluksi on pelkoa, avuttomuutta ja kauhua. Traumaattinen tapahtuma saattaa johtaa stressihäiriöön, joka voi alkaa heti tapahtuman jälkeen äkillisenä stressireaktiona, mutta myös ilman sitä joidenkin viikkojen tai kuukausien kuluessa. Yleensä oireyhtymä kehittyy kuuden kuukauden sisällä traumasta. On kuitenkin mahdollista, että häiriö kehittyy viivästyneesti jopa vuosia tapahtuman jälkeen. Se voi olla vain muutamia kuukausia kestävä hyväennusteinen tila tai jatkua vuosikymmeniä kestävä, vaikeasti invalidisoivana oireyhtymänä. Erityisesti akuutit, voimakkaat dissosiatiiiviset oireet ennakoivat pidempiaikaista oireyhtymää (vrt. Henriksson ja Lönnqvist 2001, 296–297).

Einari, Erkki, Eetu, Alma ja Reetta kertoivat vihollisen tuhotöiden jälkeisestä turtumisesta ja tunteettomuudesta. Isoäidin luona asuneet sisarukset ja heidän serkkunsa puhuivat myös partisaanien hyökkäystä seuranneesta reaktiostaan. Kukaan heistä ei liikuttunut tai itkenyt, kun he näkivät räjäytetyssä talossa palaneen äitinsä luut. Alma tulkitsi turtumisensa shokin jälkeiseksi puolustusmekanismiksi, joka säilyi uhrien hautajaispäivän yli. Myöhemmin hän alkoi kuitenkin saada toistuvia itkukohtauksia. Eetu uskoi lasten reagoineen yleensä järkyttäviin tapahtumiin eri tavalla kuin aikuisten ja hän sanoi oman selviytymisensä sekä sisaren ja serkun eloonjäämisen tuntuneen tuolloin tärkeimmältä. Räsänen (2004, 233) mukaan ala-

ikäisen stressin jälkeisen lamaantumisen ja ulkopuolisuuden tunteet ja tunnereaktioiden puutteet ovat tavallisia. Tietoisuus ympäristöstä vähenee ja todellisuuden taju heikkenee.

Alkuvaiheen täydellisestä turtumisesta huolimatta partisaanien hyökkäyksen muistot säilyivät kauhistuttavina yksityiskohtia myöten Eetun mielessä. Hän joutui heti kotikylästä paettuaan sairaalaan punataudin vuoksi. Siellä hänellä puhkesi lisäksi kurkkumätä, jonka vuoksi hoito jatkui pitkään. Hänen ulosteensa olivat verisiä ja hän laihtui paljon. Reetta haavoittui lantion alueelle ja hänkin joutui sairaalahoitoon vammansa ja siitä johtuneen tulehduksen vuoksi. Yhteisistä kokemuksistaan lapset eivät puhuneet mitään keskenään sairaalassa eivätkä myöhemminkään.

Kylistä pelastuneet asukkaat vietiin evakkoon. Serkusten toipumisen jälkeen kaikki kertojat pysyivät fyysisesti terveinä, niin myös isoäiti, joka oli sielläkin tukena kolmelle lapsenlapselleen. Äkillinen, järkyttävä kokemus oli kuitenkin aiheuttanut useimmille henkistä herkkyyttä, joka johti osalla kertojista traumaperäisen stressireaktioon. Oireitaan he pyrkivät torjumaan vaikenemalla ja välttämällä menetysten ajattelua.

Ryhmään kuuluvista miehistä oli tuhoiskun aikana sodassa vain vuonna 1922 syntynyt Erkki, ja myöhemmässä vaiheessa Mikko, joka haavoittui Lapin sodassa.

Minä olin kärkiryhmissä. Meitä oli muistaakseni kolme ja vähän niin kuin eestä ajoimma. Mulla kävi heti, ku ne sieltä takaviistosta ammut, meni tuosta jalkaterästä luoti taikka suihku. Minä en käyny eempää, minä jäin siihen. Sitten minut vietiin sairaalaan. Sairaalaan minä pääsin omahan porukkaan, ja meidänhän piti sitte vielä vanhattaa se puoli vuotta, että tuli se vähän vanhempi, että pääsi tasaumhan se ottoraja. Mehän olimme niin nuoria. Minä muistan, että olimmako met puoli vuotta, sielä palvelimma. Äitihän kuoli evakossa. Minä tulini sieltä (palveluksesta) hautajaisiin (Mikko).

Einari oli fyysisesti terve, mutta hänen oli vaikeata palauttaa mieleensä traumaattiseen tapahtumaan liittyviä yksityiskohtia, ja hänen kiinnostuksensa läheistensä hyvinvointiin ja myös omaan toimintaansa oli kadonnut. Hän oli etäännytynyt omaisistaankin ja hänen tunneilmaisunsa oli rajoittunut (vrt. Pajunen 2004, 216). Partisaanien hyökkäyksen seurauksena hänellä oli traumaattisina oireinaan myös turtumista, välttämistä, välinpitämättömyyttä ja vaikenemista.

Partisaanien tuhoiskun, koko mentaalisen, perheeseen, sukuun ja läheisiin sekä kotiseutuun ja kotiin liittyvän elämän jatkuvuuden murskaaminen traumatisoi rintamalla suruviestin saaneen Erkin siinä määrin, ettei hän toipunut milloinkaan kokemuksistaan, vaan kaiken kattava posttraumaattinen stressireaktio turmeli hänen elämänsä. Perheen, vanhempien ja viiden sisaruksen sekä kodin menettäminen odottamattomalla ja järkyttävällä tavalla jakoi hänen elämäntarinansa vuotta 1944 edeltävään aikaan ja sitä seuraaviin surun, painajaisten, vihan ja katkeruuden sekä vaikenemisen vuosikymmeniin. Työtä oli saatavilla, ja sitä hän teki pitkään unet-

tomista öistään huolimatta. Erkki upotti monen lappilaisen miehen tapaan mielensä painajaiset ja tuskan fyysistä voimaa vaativaan raatamiseen puhumatta ja henkistä apua pyytämättä. Kukaan ei myöskään kysynyt hänen jaksamisestaan.

Muistoista ja menetyksistä ei ollut yleensäkään tapana puhua ja mieleen tunkeutuvat ajatukset pyrittiin siirtämään taka-alalle. Aina se ei kuitenkaan onnistunut, vaan metsä, pimeys ja yhtäkkiset äänet aiheuttivat kammottavia mielikuvia. Alma pelästyí evakosta palattuaan laukauksia, jotka johtuivat miesten harjoittamasta pilkka-ammunasta. Pyssyn äänet kuultuaan hän juoksi kauhistuneena ja huusi pelätessään partisaanien paluuta. Hän ei ollut vapautunut järkyttävistä kokemuksistaan, menehtysten peloistaan ja ahdistuksestaan.

Partisaanien uhrien elämä muuttui järkyttävällä tavalla ja heidän oli selviydyttävä vaikeuksistaan ilman ulkopuolista tukea, joka olisi saattanut auttaa traumaattisten kokemusten käsittelyssä. Haastattelujen perusteella oli todettavissa, että traumaattiseen kokemukseen liittyvä tuska ja pyrkimykset selviytyä sen seuraamuksista jäävät usein kätkeyiksi tai väärinymmärretyiksi, koska yhteiskunta ei hyväksy hellittämättömien henkisten taakkojen tunnustamista ja niistä keskustelemista (vrt. Hunt 1997, 3).

Monilla kertojilla oli vaikenemisen ja välttämisen ohella unihäiriöitä, painajaisunia ja pelkoja traumaattisia muistoja herättäviä tuhopaikkoja kohtaan, mistä he epäilivät partisaanien taas hyökkäävän. Haastatteluista kävi ilmi, että oireiden voimakkuus ja niiden alkamisen ajankohta sekä kestäminen olivat erilaisia eri henkilöillä. Ne saattoivat jäädä ulkopuolisilta huomaamatta, koska osa ihmisistä toimii näennäisesti normaaliin tapaan pitkiäkin aikoja ennen posttraumaattisen stressin ilmentymistä (vrt. Nijenhuis, van der Hart ja Steele 2004).

9.3. Terveys ja sairaudet sodan jälkeen

9.3.1. Huutolaisten terveys ja sairaudet sodan jälkeen

Fyysiset sairaudet

Huutolaisryhmään kuuluvien sotainvalidikertojien haitta-asteprosentit olivat haastattelun aikana seuraavat: Eero 15, Juhani 15, Kaarlo 15, Lauri 50, Lennart 20, Oskari 30, Tauno 30 ja Valteri 45. Useimmat huutolaisryhmän kertojista toipuivat hyvin vammoistaan. Lapin sodassa haavoittuneen Laurin suolisto-oireet pahenivat kuitenkin vuosien aikana, ja hänelle tehtiin useita leikkauksia. Valterilla taas oli oikean kyynärnivelen ja yläraajan kipuja sekä liikerajoituksia. Molemmat miehet tekivät kuitenkin maa- ja metsätöitä vaurastuvilla tiloillaan. Kaarlo koki itsensä myöhemmin alaraajan amputaatioon johtaneen työtaturman jälkeen täysin toivottomaksi, mutta hän alkoi vähitellen parantua, opetteli kävelemään ja pystyi jälleen

moniin töihin. Hän sopeutui uusiin olosuhteisiin fyysisesti ja henkisesti ja pyrki parhaansa mukaan edistämään toipumista.

Henkiset oireet

Sodasta lomalla käyneen ja kotiseudulleen rintamalta palanneen sotilaan tunteja kuvasi kerronnassaan tykkien jylinään tottunut Juhani.

Kyllä se outoa oli. Esimerkiksi silloin ku lomalle tuli, tuntu, ettei sitä saa untakaan, ku ei kuullu mitään. Oli hiljasta, ku tykit aina jylysi siellä ja oli tottunu tuommoseen. Ei se sitte, ku vähän pitemmälle meni (Juhani).

Juhanin ohella rauhan ajan elämään tottuminen vei useilla muillakin sodasta palanneilla miehillä aikaa.

Vaikka huutolaisryhmän kertojat sopeutuivat rauhan ajan elämään, näkivät monet pitkään painajaisia, joissa sodan kauheimmat kokemukset tunkeutuivat heidän uniinsa. Lapsuudestaan kukaan ei sen sijaan nähnyt painajaisunia, vaikka heillä oli katkeria muistoja kokemuksistaan. Lapin sodassa haavoittuneen Laurin unet koskivat aina nuoren saksalaissotilaan kanssa käytyä lähitaistelua, josta hänelle oli jäänyt ahdistavia muistoja. Kertojan vaimokin heräsi usein miehensä huutaessa, että ”nyt ammut viimisen laukauksen”.

Minä katoisin tykin tähytysaukosta mäelle. Siellä sakemanniosasto marssii. Minä, että nuo pittää lyöttää maihin ja löin kranaatin putkeen. Minä en ollu ampujan montussakaan vaan montun päällä, ku siellä montussa oli vettä. Niin lukot röpsähti muutaman, puolenkymmenen metrin päässä takana, saksalainen, ja silloin se räpsähti. Mulla eturuumis meni sinne montun pohjaan. Se saksalainen tuli ja veti minut jaloista ylös montun päälle ja sitte meni etupäähän, että kääntää, että oonko minä kuollu vai otetaanko vangiksi vai tapetaan. Minä näin, että tuossa on sakemannin toinen jalaka, tuossa toinen jalaka. Minä ruutasin jalat alta pois. Minä oikein huusin, että ”ammut viimisen laukauksen”, ja se on mulla vieläki kummitellu, ku se oli nuori. Se toi Norjasta niitä nuoria poikia, ei karvansänkiä kasvanu ollenkaan. Minua jo säälitti, kun minä sitä koputtelin, että mitä minä nyt teen (Lauri).

Mulle jäi semmonen trauma, että minä haavotuin tänne vattaan, niin sen jälkehen ja kun töissä tai muuten väsyksissä olin, niin minä yöllä aina näin, ko se ruosteinen pistin oli tulossa minua tänne vattaan, tähän kohti, mistä alakaa haavat ja tullee kivut, ja monta kertaa huusin, että vaimoki herätti minua silloin, ja olin hiessä kovasti (Eero).

Vammojen aiheuttamista oireista ja ahdistavista painajaisista huolimatta miehet aloittivat mahdollisimman pian sodasta päästyään työnteon. Myönteinen asennoituminen ilmeni monissa haastatteluissa, ja Kaarlo uskoi sodanaikaisen marssimisenkin kohottaneen hänen kuntoaan. Kenelläkään ei ollut posttraumaattisen stressireaktion diagnostisia kriteerejä täyttävää oireistoa.

9.3.2. Sotavankien terveys ja sairaudet sodan jälkeen

Fyysiset sairaudet

Monet rintamalta sotavankeuteen joutuneet miehet kärsivät Suomeen palatessaan aliravitsemukseen liittyvästä huonokuntoisuudesta sekä sairauksien ja vammojen seurauksista. Heidän vammoista johtuvat haitta-aste prosenttinsa olivat haastattelun aikana: Matti 30, Hermanni 50, Pietari 35, Artturi 15, Tuomas 35, Esko 65 ja Kalevi 40. Vilholla ei ollut rintamalla saatuja vammoja, ja hänen haitta-asteensa oli sotavankeuden aiheuttamien henkisten herkkyysoireiden pohjalla 10 %. Kummallakin kaukopartiomiehellä, Tuomaksella ja Eskolla oli ollut paleltumavammoja. Tuomaksella oli edelleen alaraajan märkiviä haavaumia, joiden vuoksi hän joutui lääkärin hoitoon.

Ei kotona ollu ketään. Ei sielä oikeastaan ollu ko rannalla pikkunen sauna. Ensinnä menin tädin miehen ja hänen veljensä luo. Ne sano, että he vie minut kotiinsa, että siellä on lämmintä ja ruokaa: ”Olet siinä kunnossa, ettei hyvä seuraa”. Olin siellä kaks, kolme viikkoa. Hiihtelin setän asunnolle. Olin kuullu, että sielä oli iso sauna polttamatta. Sielä asu Ruottista tullu setä ja kaks serkkua. Ne sano, että et lähe mihinkään, ollaan tässä saunassa. Koitin hiihellä, mutta tämä vasen jalaka oli auki. Kävin lääkärissäki, ko ne pojat sano, että sinun on mentävä, ei ne parane, jos et saa niihin jotakin hoitoa. Siinä ne leikkeli ensin tuosta sen uuen lihan, mitä siinä kasvo, ko se ei nahkaa tahtonu kasvaa, sitten laapiksella polttivat sen pinnan. Sitten se alako kyllä umpeutumaan. Ne tyrkytti minua Ruotsiin lähtöön. Siellä oli meidän perhe, ja suku oli kaikki ja kaikki kyläläiset. En minä lähteny sen takia, että se oli se peleko. Minä aavistin, että sielä on varmasti venäläisiä vakoojia. Aloin paranemmaankin siitä niin paljon, että selekä parani ja jalakaki alako paranemaan (Tuomas).

Eskolla oli ollut vankeutensa aikana pitkään sairaalassa paleltumavamman, keuhkotuberkuloosin ja muiden tulehdustautien vuoksi. Molempien miesten terveydentila oli pitkään heikko, ja toipuminen vei aikaa. Suuri osa vangeista oli sairastanut punatautia ja heillä oli vatsavaivoja kotimaahan palattuaankin.

Internoiduilla sotavangeilla oli myös sairauksia. Lyyllillä oli ollut jo vankeudessa korvatulehdusta, joka jatkui kroonisena. Hän oli huonokuntoinen, ja hänellä todettiin pian keltatauti sekä keuhkotuberkuloosi. Hän joutui olemaan pitkään sairaamassaan ja toistamiseen myös keuhkotautiparantolassa.

Minun korvani vuotivat jo Venäjällä. Niitä hoidettiin siellä ja se hoitaminen jäi kesken. Niitä hoidettiin kyllä hyvin. Minulla oli paljon sairauksia, se hammastautiki. Siihen ei enää pistäny, mutta korva vuoti. Koskaan ei voinu nukkua ko oikealla kyljellä. Sitten puhkes keltatauti, Suomeen ko tultiin. Kylän koulu oli laitettu sairaalaksi, jonne meitä sairaita vietiin, ja oikein huonoja vietiin lähikylän majalle. Minä vietin siellä sairaalassa sen kesän. Siellä oli hyvä hoito, ja sitä hoitoahan tie-

tysti nuorena koitti ottaa vastaan, koska elämä oli vielä elämättä oikeastaan. Minä yritin heti töihin, kun pääsin sairaalasta. Tietysti, kun ei ollu vaatteita kuin yksi leninki, niin pakkohan oli lähteä töihin. Menin voimalaitokselle. Siinä oli semmonen iso luukku, jossa oli kolmatta sataa miestä syömässä. Siellä oli raskas työ. Siellä minä sairastuin uudestaan. Lääkäri tutki ja sano: ”Kuule tyttö, nyt on myöhästä, minun täytyy sanoa.” Minä aloin tietenki itkeen. Minut vietiin sinne majalle ja pantiin siihen koppiin, jossa kuolla. Se oli eristyskoppi. Siellä minä itkin. En edes äidille enkä kenellekään sanonu mitä minulle oli sanottu. Minä rukoilin illat aamua. Sitten taas jouduin tutkimuksiin. Se sama lääkäri sano: ”Minun täytyy, tyttö, sanoa sinulle yksi asia. Sinussa on tapahtunu ihmeitä.” En oo koskaan kertonu aviossa näistä (Lyyli).

Vankeusajasta ja sairauksistaan Lyyli vaikenä pitkään, vaikka ne vaikuttivat jatkuvasti hänen elämäänsä.

Henkiset oireet

Sotavankeuden kokemukset säilyivät useimpien kertojien mielessä taakkana, joka nivoutui heidän sodan jälkeistä elämäänsä ja terveydentilaansa ja sairauksia koskevaan kerrontaansa. Ponteva ja Juntunen (1995, 1697) toteavat, että posttraumaattisen stressihäiriön esiintyvyys on selvästi yhteydessä alkuperäisen stressitapahtuman voimakkuuteen ja keston, vaikka vaihtelu voi yksittäisen tapahtumatyyppinkin osalta olla hyvin runsasta.

Tuomaksen ja Eskon järkyttävät vankeuskokemukset olivat johtaneet posttraumaattiseen stressireaktioon. Ne ilmenivät unihäiriönä, painajaisunina, ahdistavina mielikuvina, pelkoina, arkuutena, epävarmuutena, epäluottamuksena, yksinäisyyden tunteena, vaikenemisena ja välttämisenä. Vaikenemiseen yhtyi tiukasti myös Eskon rinnalla peloista kärsivä vaimo. Haastattelujen pohjalla voidaan todeta, että henkiset vammat vaikuttavat voimakkaasti kertojien elämään. Yksilön terveyden kannalta vaikeimpia ovat ne tapaukset, joissa henkilö kantaa mieltä järkyttävien tapahtumien muistoa pystymättä kertomaan sitä koskaan kenellekään (Kujala 2003, 69).

Tuomas oli Suomeen palattuun kolme viikkoa karanteenissa Hangossa, missä lääkintämiesten epäluuloinen suhtautuminen katkeroitti hänen uupunutta mieltään. Kotiseudulle paluukaan ei tuntunut helpolta. Pelkoja lisäsivät vuosien aikana toistuvat Valtiollisen poliisin väkivaltaiset kuulustelut, jotka olivat samantapaisia kuin vankeuden aikana Neuvostoliitossa. Trauman uhrin joutuvat usein erilaisten poliitisten ja sosiaalisten tavoitteiden, hyvien tai huonojen kohteiksi. Heitä voidaan tukea, näännyttää, leimata ja sulkea ulkopuolelle (vrt. Mc Farlane ja van der Kolk 2000, 49). Tuomaksen ahdistuneessa mielessä oli lisäksi epäluuloa ja häpeän tunteuksia.

Se oli aina semmonen tunne, että sehän on suuri häpiä, että suomalainen sotilas on antautunu vangiksi, vaikka tiesi ite, että sitä on jääny. Siinä tuli aina mieleen, mikä on vielä nytki, että ei ne usko, kukaan ei usko sitä, että näin on käyny. Minä sanon

suoraan, että minä olin niin sairas henkisesti, että sitä ei voi sairaampaa ihmistä olla enää. Eihän se ollu sillä hyvä, että minä olin sieltä tullu vaan sitte nämä kuulustelut. Niin kauan ko oli se Valtiollinen poliisi täällä, niin nehän jatkuvasti kului, ne äijät kuulustelemassa, löivät selekään ja hartioihin, ihan mustelmilla oli. Tuntu, että jäikö tuosta ikunen, että onko tässä ikunen sotavanki. Niinhän sitä tiettenki onki (Tuomas).

Luottamusta omaan itseensä Tuomakselle antoi kuitenkin tietoisuus siitä, että hän oli joutunut eikä suinkaan mennyt vankeuteen.

Ryhmän nuorimmalla miehellä Vilholla oli kotiuttamisen jälkeisinä vuosina post-traumaattisen stressireaktion oireita. Hänellä oli ollut vankeudessa vanhempiensa ja omasta kohtalostaan henkisiä paineita, joista hän ei vapautunut kotiseudulle palaaamisen jälkeenkään. Hän oli alakuloinen, ja hänen fyysinen kuntonsa oli aluksi niin heikko, että hän pystyi vain kevyeen ”kämpämiehen” työhön savotalla. Ensimmäisinä vuosina sodan jälkeen Vilholla oli oireina vaikenemista, uupumusta sekä painajaisia. Ikääntymiseen saakka hänellä oli vankeusaikaan liittyvää muistamattomuutta, pelottavia, tarkkoja muistikuvia ja uudelleen kokemisen tunteita, jotka liittyivät metsästä hyökkääviin venäläisiin. Vankeusajan kokemuksistaan hän keskusteli aluksi vain muiden sotavankien kanssa. Traumaattisista oireistaan huolimatta Vilho pystyi kuitenkin löytämään myös myönteisiä asioita.

Täytyy tietysti sanoa, että mie olen sieltä fyysisesti aika hyvin selevinny. Mie tiän, että jokka oli isompia, vankempia, niin niillä oli vaikiampi siellä. Kaiken kaikkiaan mie tiän, että tuo pieni koko ja ruoan riittävyys...(Vilho).

Kirjallisuudessa on runsasta näyttöä siitä, kuinka lukuisat taisteluista väsyneet miehet menettivät traumoja koskevan muistinsa, joka palasi esiin painajaisunina, taakamina ja käytösmuutoksina (Van der Kolk 1997). DSM-IV:ssä psyykkiset traumat luokiteltiin perusteellisesti ja todettiin, että trauma voi johtaa äärimmäiseen taantumiseen ja unohtamiseen. Traumatisoituneet ihmiset kärsivät usein trauman joidenkin elementtien unohtamisesta. Unohtaminen luokitellaan DSM-IV:ssä disosiaatiiviseksi amnesiaksi. Traumaattiset amnesiat ovat usein yhteydessä ikään, trauman voimakkuuteen sekä keston. Mitä nuorempi henkilö on kyseessä, ja mitä pitempi traumaattinen tapahtuma on, sitä suurempi merkittävän amnesian todennäköisyys on (Van der Kolk 1997).

Lapin sodassa kotinsa menettäneen, henkisestä uupumuksesta ja huonokuntoisuudesta kärsivän Pietarin kerronnasta kuvastui alakuloisuus ja masennus. Hän pääsi saaristoon kuntoutumaan vapautumisen jälkeen.

Miehän olin kevvään semmosessa saarella, ei oikeastaan tarvinnu tehtä mithään muuta ko syyä ja maata. Mie en ole koskaan kysyny, kuka se kustansi ne hommat. Sehän oli varakasta seutua. Sielä oli maitoa ja kananmunia ja kaikkia ruokaa niin paljon, taloista toivat. Hyvä ruoka oli, hyvä peti oli. Oisko meitä ollu seittemän, kaheksan. Kaikki oli sen verta kunnossa, että me kuitenkin kävelemhään, ulukona

*olemaan palijon. Siinä oli joku talo. Mie sillon sitte puuntekoa, mie sirkkelillä ru-
pesin heti, ko vähänki oli voimia. Miehän siitä sitte sain vaatteita, jonkulaisia käy-
tettyjä, mutta kuitenkin. Se meän yhteinen koti oli poltettu. Kolome veljestä mentiin
sitten. Me tehtiin jonkulainen korsu. Kyllä se (sotavankeus) siinä mielesä vaikeutti,
ko ei sitä oikeen välittänyt puhua siitä, eikä sitä oikeastaan. Emmie tiää, oliko siitä
paljon lupa puhuakhaan. Kyllä mie olen määrätyle henkilöile niin ko velipojalekki
jotaki puhunu. Onhan se joskus, ko tullee semmonen huono hetki, niin aatellu, että
olishan se voinu toisinki olla tämä elämä, mutta totta kai se on määrätty niin (Pie-
tari).*

Sota ja vankeus olivat aiheuttaneet Pietarille henkisiä herkkyysoireita, joita hänellä oli muistakin vaikeuksista. Hänellä oli ollut sodasta lähtien vaikenemista, hermos-
tuneisuutta ja ainakin ajoittaista, runsasta alkoholin käyttöä.

Kotiseudultaan internoitujen kokemukset poikkesivat rintamalta sotavankeuteen
joutuneiden miesten kokemuksista ja ne poikkesivat toisistaankin, vaikka kaikkien
elämä oli muuttunut pysyvästi ja he olivat kärsineet menetyksistä, sairauksista,
epävarmuudesta ja turvattomuudesta. Trauma oli särkenyt jatkuvuuden, jota pide-
tään ratkaisevana aikuisuuden kehitykselle. He jakoivat elämänsä traumaa edeltä-
vään ja sen jälkeiseen (vrt. Maercker ym. 1992, 2).

Pekka muutti ammattiin valmistavan koulutuksen jälkeen entiseltä kotiseudultaan
ja meni naimisiin. Avioliitto tasoitti hänen elämänsä, vaikka työ aiheutti hänelle
henkisiä paineita. Pekan kokemat unihäiriöt, painajaisunet, vaikeneminen, pelot,
viha, välttäminen ja alentunut stressin sietäminen sekä läheisimpienkin omaisten
tunteminen etäisiksi kuuluivat kuitenkin edelleen hänen vuosikymmeniä jatkuvaan
posttraumaattiseen stressihäiriöönsä.

Leeville haastattelutilanne oli vieras, koska hän ei ollut aikaisemmin kertonut ko-
kemuksistaan ja niihin liittyvistä tunteistaan. Keripukkia lukuunottamatta hänellä ei
ollut lastenkodista työelämään siirryttyään fyysisiä sairauksia, mutta hänen pohjat-
tomat yksinäisyyden ja muukalaisuuden tunteensa kuvasivat posttraumaattisen
stressireaktion kaltaista tilaa, jonka poikkeukselliset kokemukset olivat aiheuttaneet
koko elämän ajaksi. Hän ei tuntenut kuuluvansa mihinkään yhteisöön. Järkyttävät
kokemukset, vanhempien menettäminen ja vankeus vieraassa maassa olivat vaikut-
taneet häneen henkisesti ja aiheuttaneet myös persoonallisuuden muutosta, jota on
todettu lapsuudessa tapahtuneiden menetysten seurauksena (vrt. Tennant 1988,
1045–1050).

Hilma koki vankeudesta palattuaan raskaita menetyksiä, mutta pienen lapsen äitinä
hän tiesi, että hänen on selviydyttävä surustaan huolimatta.

*Sitten me päästiin huoneeseen, jossa mejän piti asua. Oli nämä kaksi vaneriaskia.
Toisen päällä oli ruokalautanen, ja toisen päällä minä istuin tämä tyttö sylissä, ja
siinä me syötiin. Lapsesta oli juurtunu, ku isä oli sanonu, että ajattele aina näin,
”että oma apu on paras apu”. No sitte, Petsamoon ko tultiin, oli kaks hyvää silli-*

vuotta. Sitä verkoilla pyydetään. Oli pakko ruveta. Minähän vetäsin, äkkiä tyhjensin sen verkon, ko olin nuori ja rivakka ja innostusta täynnä. Minä sanoin, että kyllä minä kerkiäisin toisenki. Osta toinen, kyllä he laittaa, ja niin minä ostin toisenki. Kaks talavia sillä lailla tehin töitä (Hilma).

Hilma oli fyysisesti terve ja henkisesti vahva, ja hän selviytyi myös evakkoajasta ja kotiseudun menetyksestä, vaikka Petsamon ikävä säilyi hänen mielessään (Traumaperäinen stressireaktio sotavangeilla ja partisaanien uhreilla, liite 5).

9.3.3. Partisaanien uhrien terveys ja sairaudet sodan jälkeen

Fyysinen terveydentila

Käsitellessäni partisaanien urien sodan jälkeistä elämänvaihetta, olen nimittänyt sitä vaikenemisen ajaksi, joka kesti 1990-luvun loppupuolelle saakka.

Kaikki haastatteluryhmän miehet pystyivät pitkään raskaisiin töihin fyysisen terveydentilansa puolesta. Erkki oli myös jatkuvassa työssä, vaikka hän kärsi vaikeasta posttraumaattisesta oireistosta ja oli uupunut jatkuvien univaikeuksien, painajaisien ja masennuksen vuoksi. Mikko oli toipunut lievästä jalkavammastaan. Hän puhui porometsässä ja savotassa olostaan tyytyväisenä. Hän kertoi myös olosuhteista, hongalla nukkumisesta sekä aterioista, lihakeitosta ja käristyksestä, jota valmistettaessa vuoltiin pataan ensimmäiseksi paksua läskiä. Päivän hiihtomatkat olivat pitkiä, ja miehet pysyivät terveinä. Hyvä fyysinen kunto oli myös Heikillä, joka harasti työssään jatkuvasti liikuntaa ja osallistui urheilukilpailuihin.

Henkiset oireet

Vaikka partisaanien uhrit olivat fyysisesti hyväkuntoisia, monilla heistä oli järkyttävien kokemuksiensa vuoksi henkisiä herkkyysoireita, jotka jatkuivat osalla selvänä posttraumaattisena oireistona. Oireet saattoivat muuttua vuosien aikana, mutta kukaan ei vapautunut niistä kokonaan. Pajusen (2004, 194) mukaan oli havaittavissa, että mitä ennakoimattomampi menetys tai luopuminen oli, sitä vaikeampaa sen hyväksyminen tai siihen sopeutuminen voi olla.

Ryhmän haastateltavien kertomuksissa ilmeneviä traumaattisia oireita olivat:

- vaikeneminen
- unihäiriöt ja painajaisunet
- mieleen tunkeutuvat muistikuvat
- traumatilanteen uudelleen kokeminen
- suru ja ikävä
- pelko

- välttäminen
- viha
- etääntyminen ikätovereista ja läheisistä
- turtuminen ja välinpitämättömyys
- tunteiden ilmaisemisen heikentyminen
- masennus ja elämänilon menettäminen
- synkät ajatukset
- häpeän ja syyllisyyden tunteet
- alkoholin käyttö

Vaikeneminen koski kaikkia partisaanien uhriksi joutuneita kertojia ja se saattoi laajentua koskemaan heidän muitakin kokemuksiansa ja surujansa, tulla pysyväksi ominaisuudeksi. Traumaattiset kokemukset aiheuttivat joillakin kertojilla etääntymistä ikätovereista ja läheisistä. Ulkopuoliset, partisaanisodan historiaa tuntemattomat ihmiset saivat myös joskus aikaan mielipahaa.

Me ei puhuttu äitinkään kanssa niistä, mutta tämän sovan jälkeeseen se oli vielä kauhiampaa minusta, tämä siirtoväki, mikä tuli kylän ympärille. Sai kuulla: ”lahtari, lahtari, lahtari...” Minä monta kertaa sanoin, että ”miten te voitte väittää?” Niitä agitaattoria kuluki aina vain, että ”lahtari, lahtari”. Puolue oli semmonen. – Niin sitten vielä haukutaan... Se repi koko ajan, mutta ei se lopuks kyläläisiä repiny (Heikki).

Kun sitte tulimme evakosta, mulla ei ollutkaan leikkikaveria sitte ylhän, ei ollu kovi. Mulla oli semmonen, että en koskaan ikinä kellekään. Sitte kaveria kun sain jostaki, niin en minä niitä kertonu. Veljen kanssa olimme kaveria, mutta ei puhuttu koskaan. Sillon oli radiossa juttu, niin sillon ajattelin, että nyt minä alan kyselemhän, että minkälaisia tunteja, ja mitä se sillon ajatteli, mutta se veli kuoli juuri silloin. Isä hukku, kun olin 18-vuotias. Isä oli siellä lavitsan päällä. Minä muistan, että siellä se äiti huusi ja sitte hauulla, mutta muuta en muista. Se kyllä sen peitti, ja se oli kans sitten, että olihan se paha, että siitäkään ei puhuttu (Siiri).

Käsitystäni perheen yhteisesti vaietun trauman siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle vahvisti partisaanin uhrin pojalle tekemäni haastattelu. Hän oli aavistanut sukulaistensa kantavan pelottavaa, vaiettua salaisuutta ja hänellä oli lapsuudestaan saakka samoja oireita kuin partisaanien uhreilla: unihäiriöitä, painajaisia, vaikenemista, arkuutta, yksinäisyyden tunnetta ja paniikkihäiriön oireita. Perhe ei ollut päässyt eroon vaietusta taakastaan, vaan se muodosti uhrin lapsellekin omaa minuutta traumatisoivan salaisuuden (vrt. Virolainen 1999, 183). Kirves ym. (2008, 237) toteavat myös, että ylisukupolvinen trauma leviää tiedostamattomasti, vaikka jälkikasvua koetettaisiin suojata vaikenemalla järkyttävistä kokemuksista.

Suurin osa kertojista kärsi ainakin jossakin vaiheessa painajaisunista, jotka jatkuivat monilla vuosikymmeniä. Ne kuvasivat vaiettua, kätkeytyä pelkoa ja ahdistusta, joita vaikeasti traumatisoitunut Erkki pyrki ehkäisemään rukoilemalla ja välttämällä menetyksistä ja kokemuksista muistuttavia ajatuksia. Unet pitivät häntä kiinni elämän kauhistuttavimmissa hetkissä ja surussa. Vaikka Mikolla oli voimavaroinaan perhe, uskonto ja työ, hänkin vaikenen raskaista kokemuksistaan ja näki painajaisia, joiden aikana vaimo joutui herättämään kauhusta huutavan miehensä.

Pakkohan se oli jaksaa, vaikka vaikeuksiaki oli ja se oli mulla kyllä semmonen, että minä naita kauhu-unia näin monta kymmentä vuotta. Minä olin aina niijen ryssiien vangiksi jäämässä. Niin kauhia huuto oli aina päällä, kun minä olin semmosessa pahassa paikassa, niin vaimo aina herätti, että mikä sulla on (Mikko).

Hanna huolehti vanhemmistaan, sisaruksistaan ja lapsistaan. Hän teki myös raskasta ruumiillista työtä. Partisaanien tuhotyöt eivät kuitenkaan jääneet hänen mielestään vaan ne palasivat öisin hänen uniinsa.

Painajaiset kiusas niin kauan, että se tuntu, että ne ei lähekhän pois. Joskus unishanki näen, että olen muka johonki menossa, ja hoppu onki siellä menopaikassa, kun on tien päällä. En tiiä, jääkö se koskhan pois, että tullee semmonen kauhu välistä. Ei niitä nyt niin usiasti tule, mutta aivan niin ku kiertäs ja puhuis ja menis muualle, ettei vain tulis ensi yönä mithän ilikeyttä ja häiriötä, että saapi nukkua (Hanna).

Traumaattinen tapahtuma on ylivoimaisuudessaan säilynyt mielessä ja tunkeutuu esille, vaikka traumatisoitunut pyrkii pysymään mahdollisimman paljon erossa traumatapahtumasta ja siihen liittyvistä muistuttajista. Traumasta on ikään kuin tullut mielen loinen, joka elää omaa elämänsä mielen sisällä. Yhteys traumaan lisääntyy monesti iltaisin ja öisin, kun päivittäiseen elämään liittyvät toiminnot vähenevät ja energiataso laskee (vrt. Suokas-Cunliffe 2006, 19–23).

Äitinsä menettäneet, kouluikässä olevat sisarukset kärsivät myös painajaisunista, joissa Alma oli aina joutumassa vangiksi ja yrittämässä pakenemista, mutta hänen jalkansa eivät unessa liikahtaneetkaan. Hänellä oli myös pelkoa kauhistuttavien tapahtumien uusimisesta ja läheistensä menettämisestä.

Näin niitä pahoja unia. En kyllä uskalla sanoa, kuinka kauan näin sitä yhtä ja samaa unta, että juoksin pakhon ryssiä, ja jalat ei liikahtanhet yhtään, ja siihen heräsin. Se oli niin kamalaa, kamalaa. Sama uni, oisko 20 vuotta vaivannu. Siihen aina heräsin. Pelkohan oli. En minä oo päässy vieläkhän siitä pelosta, että minun pitää aina jotaki peljätä. Aina pitää olla joku aihe. Sillon ku olthin veljen kans mummin hoijossa sen sovan jälakhen, niin meillä oli kauhia hätä, jos mummi kuolee. Sitte se menettämisen pelko siirty aina siihen läheisimpään ihmiseen. Sitte minä rupesin pelkäämään, kun menin naimisiin, että jos miehelle sattuu jotaki (Alma).

Eetu tunsu metsässä ilmenevää pelkoa, ”*ryssän kammoa*” ja näki painajaisunta, jossa hän joutui aina hiihtäessään äkkijyrkkään mäkeen eikä päässyt milloinkaan alas. Monilla nuorilla kertojilla koulunkäynti ja sosiaaliset suhteet häiriintyvät.

Räsänen (2004, 233–234) mukaan lapsilla ja nuorilla ilmenee myös joskus näköharhoja, voimakkaita pelkotiloja sekä unihäiriöitä painajaisineen ja unissakävelyineen. Traumatilanteen uudelleen kokeminen on tavallista.

Siirillä oli painajaisia siinä määrin, että hän katsoi niiden ”*kasvaneen kiinni itseensä*”. Pahimpien unien aikana hänelle alkoi ilmaantua myös rytmihäiriöitä, joiden vuoksi hän joutui tutkimuksiin ja jatkuvaan lääkehoitoon. Siiriä ahdistivat myös hänen äitinsä kokemat kauhunomaiset pelot, joita hän tunsu viimeisinä vuosinaan terveyskeskuksessa uskoessaan, että hänen sänkynsä yläpuolella oli vihollisen suuntaamia aseita.

Partisaanien hyökkäyksistä muistuttavat paikat ja erityisesti metsä aiheuttivat pelkoa. Suoma tunsu suoranaista kauhua, josta hän ei kertonut kenellekään.

Minut lähetettiin kasvatusäidin sisaren luokse, kun minulla ei oikeen maittanu se nukkuminen eikä mikään muukaan. Siellä sitte alko, mutta sielläki, ku piti lehmiä ajaa. Ei ollu kovin pitkä matka, mutta kumminki oli metsä. Voi Luoja, että minua pelotti. Se oli älytöntä pelkoa. Minusta tuntu, että henki lähtee just eikä melekeen. Äitillä niin ku jotenki kävi se sitte tietenki hermoon, kun se vähäsen muuttu, että ei uskaltanukaan enää sitte puhua. Se oli niin syvällä kaikkia. Sehän oli aina mielessä tietenki taustalla (Suoma).

Pelkoon ja painajaisiin liittyi välttämistä, joka saattoi auttaa selviytymisessä, mutta toisaalta se muodostui pakonomaiseksi tavaksi ja etäännytti trauman parantavasta käsittelystä. Välttäminen ilmeni esimerkiksi tiettyjen ihmisten, tilaisuuksien, ohjelmien ja paikkojen karttamisena. Passiivinen henkinen välttäminen merkitsi uhreille ulkoisen ja sisäisen uhan kohtaamisen estämistä maailmasta vetäytymällä (vrt. Nijenhuis, van der Hart ja Steele 2004).

Toskala (1997, 34) toteaa, että monet tutkijat pitävät välttämistä epäkypsänä strategiana. Haastattelujen perusteella ei ollut kuitenkaan todettavissa, että välttäminen olisi helpottanut kertojien tuntemaa pelkoa. Pikemminkin se piti heitä hellittämättömässä otteessaan. Posttraumaattinen oireisto heikensi usein kokemusten sanallisen kuvaamisen kykyä. Se johti monilla myös pyrkimykseen hillitä jännittyneisyyttään lääkkeillä ja alkoholilla (vrt. Davidson ja van der Kolk 2000, 363). Einarilla oli oireenaan tunteiden niukkenemista, monien tapahtumien unohtamista, välttämistä, suoranaista tunteettomuudelta vaikuttavaa turtumista ja välinpitämättömyyttä. Hän käytti useiden vuosien aikana runsaasti alkoholia, jonka hän ehkä uskoi osaltaan säilyttävän turvakseen rakentamaansa suojamuuria.

Kun partisaanien uhrut kertoivat henkisistä oireistaan, monet puhuivat myös vihas- ta, jota he tunsivat tuhotöitä tehneitä vihollisia kohtaan. Vaikka avioliitto ja työ saattoivat helpottaa uhrien henkisiä oireita, kukaan ei voinut ymmärtää tai hyväk-

syä rauhallisissa siviilikylissä asuvien omaistensa, läheistensä ja muiden siviilien murhia tai kotitalojen hävitystä. Heidän lapsuutensa ja nuoruutensa kotiseutu ja turvallinen maailma olivat murtuneet arvaamattomaan, raakaan todellisuuteen.

Sitä ei voinu ajatella eikä pysty ajattelemaan. Se mennee sillä painolla vaan, mikä on tärkein, niin sitä on sitä vaan. Sitä jälkeeseen päin vasta (tajuua), miten ois voinu käyä. Äiti ootti vaan, että kyllä se palaa, kun vangiksi joutuu, niin sehän... Peleko-han se on ja sitte viha. Sehän on selevä, että viha on takana vielä. Sitä kanto, mutta se piti olla hilijaa (Heikki).

Siiri kantoi myös traumaattista taakkansa, surunsa, painajaisensa, pelkonsa, vihan-sa, häpeänsä sekä syyllisyyden tunteensa omassa mielessään.

Nuoret ja aikuiset ja lapset voivat jälkeensä kuvata tilanteeseen liittyvää syyllisyyden tunnetta omasta henkiin jäämisestään toisten kuollessa tai siitä, etteivät pystyneet auttamaan muita (Räsänen 2004, 235). Traumatisoituneille henkilöille voi joskus kehittyä yleistä, omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin, ajatuksiin, fantasioihin, fyysisiin tuntemuksiin, toiveisiin, ja tarpeisiin sekä henkilökohtaisiin piirteisiin kuten kehoon kohdistettua häpeää (Nijenhuis, von der Hart ja Steele 2004, 23). Jorma Laitinen (2007, 13) toteaa, että syyllisyys ja häpeä ovat voimakkaita tunteita. Tärkeä ero on siinä, että häpeästä on vaikeampaa puhua kuin syyllisyydestä. Häpeä on diffuusimpi, varhaisempi ja kokonaisvaltaisempi tunne kuin syyllisyys. Siirin syyllisyyden ja häpeän tunteet liittyivät todelliselta vaikuttavaan kuvitelmaan, että juuri hän oli jollakin tavalla syyllinen tapahtumiin.

9.4. Terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana

9.4.1. Huutolaisten terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana

Fyysiset sairaudet

Terveyden käsite voidaan ihmisen vanhenemisen näkökulmasta asettaa uudelleen arvioinnin kohteeksi. Terveydessä ei ole kyse pelkästään yksilön toimintaresursseista vaan myös hänen tavoiteprofiilistaan sekä ympäristön fyysisistä ja sosiaalisista ominaisuuksista (Heikkinen E, 2001, 233).

Eeverttiä lukuun ottamatta kaikki huutolaiskertajat olivat kuntoutusjaksoilla ja tein heille lääkärintarkastuksen, samoin vuonna 1922 syntyneelle Ellille. Helkaa haastattelin terveyskeskuksessa ja sairaskertomuksen kopiot olivat käytössäni hänen luvullaan. Lisäksi sain kertojien sairauksia koskevia tietoja haastatteluista, jotka valottivat myös heidän omaa kokemustaan terveydestä. Toisella naisella oli sepelvaltimotauti ja molemmilla oli verenpainetauti. Sepelvaltimotautia oli neljällä ja verenpainetautia kahdella mieskertojalla. Osa kertojista puhui alakuloisena lapsuuden muistoistaan, mutta selvää masennusta heillä ei ollut. Eevertti nimitti itseään

toisen luokan kansalaiseksi, mutta hän oli tyytyväinen elämäänsä eikä hänellä ollut vielä haastattelun aikana lääkkeitä käytössään. Myöhemmin hänellä todettiin kuitenkin sepelvaltimotauti. Vammojen ja muiden sairauksien oireet sekä toimintakyvyn rajoitukset lisääntyivät iän myötä Valterilla ja Laurilla. Valterilla oli myös lonkan kulumaa ja runsaita oireita leikkauksesta huolimatta. Laurin suolistovaivat olivat pahentuneet ja hänelle oli jouduttu tekemään useita leikkauksia. Hänen haitta-asteensa oli nostettu 50 prosenttiin. Molemmat miehet tekivät kuitenkin töitä vanhuuteensa saakka.

Valtteri, Tauno ja Lauri joutuivat vanhuudessaan laitoshoitoon. Vaikka yksinään asunut Tauno oli ollut tyytyväinen kotisairaanhoidajan ja kotiavustajien hoidossa, hän suostui siirtymään laitokseen, kun hänen terveydentilansa ja liikuntakykynsä heikkenivät diabeteksen ja halvauksen seurauksena. Hoitoratkaisua hän piti sittemmin hyvänä. Sydänsairauden ja sotavammojen aiheuttama toimintakyvyn aleneminen oli syynä Valterin ja Laurin laitoshoitoon siirtymiseen. Laurilla oli lisäksi invalidisoiva astma. Molemmat sopeutuivat tilanteeseen hyvin. Lauri oli korkeaan ikään saakka aktiivinen, ymmärsi jatkuvan hoidon tarpeellisuuden ja kotiutui laitokseen, missä omaiset pystyvät käymään usein hänen luonaan. Läheinen tukiverkosto ja kiinteä yhteydenpito osoittivat perheen suurta merkitystä (vrt. Hännikäinen 1998, 207). Kenellekään laitoshoitoon siirtyminen ei merkinnyt yksinäisyyttä tai vierautta. Myöskään kotonaan asuvat kertojat eivät puhuneet yksinäisyyden kokemuksista.

Henkiset oireet

Muiden haastateltujen tapaan osa huutolaiskertojista näki edelleen painajaisunia, jotka liittyivät sota-ajan kokemuksiin.

Vieläki näkkee. Kyllä sitä joskus herrää ja melekeen aina. Ne vaihtelee mulla, että se on niitä sotatantereita vähän iässä ja lännessä. Seki on tuommonen viltto rinne, ja täältä ampuu tykki, ja minä kuulen tämän tykin äänen unissani, ja se onki semmonen pallo, joka törmän kyliekeen ampuu ja lähteeki vyörymään aivan pian minun nokan alla ja se räjähtää. Tuommosta unta näkkee, ja siinä hätäpäissä tuntuu toisinaan, että sitä meinaa herätä, ei aivan lattialle sängystä putua kuitenkaan. Ei kovin tihyään ennää näin, mutta sillon alakuun se oli tihyämpään (Valtteri).

Lauri muisti vanhuuteensa saakka lähitaistelussa kohtaamansa nuoren saksalaisen sotilaan kasvot eikä hän vapautunut milloinkaan pojan kaatumisen aiheuttamasta taakasta ja painajaisunistaan.

9.4.2. Sotavankien terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana

Fyysiset sairaudet

Sotavankiryhmän kuudella mieskertojalla oli ikääntyessään sydänverenkiertoelimestön sairauksia. Viidellä miehellä oli verenpainetauti. Kahdella oli aivoinfarktin jälkitila ja yhdellä miehellä diabetes. Eskolla oli useita elimellisiä sairauksia, jotka heikensivät hänen toimintakykyään. Suuri osa niistä oli seurausta monista vankeusajan sairauksista. Näkövammaisuus, astma, sepelvaltimotauti, rytmihäiriöt, vahvasti alentunut kuulo ja vatsavaivat rajoittivat hänen toimintojaan, eikä hän selvinnyt enää ilman ulkopuolista apua. Vilhoa lukuun ottamatta kaikilla ryhmän kertojilla oli ollut henkisten herkkyysoireiden lisäksi invaliditeetin aiheuttaneita ampuma- tai paleltumavammoja, joista monilla oli edelleen oireita.

Neljästä Neuvostoliittoon internoidusta kertojasta kahdella oli haastattelun aikaan sydän- ja verenkiertoelimestön sairauksia. Lyyllillä oli lisäksi krooninen korvatulehdus. Raskaista menetyksistä selviytynyt Hilma kertoi hyvästä terveydestään. Hänen myönteinen elämänasenteensa tuli toistamiseen esille hänen kerronnassaan. Joitakin kuukausia haastattelun jälkeen Hilman omaiset ilmoittivat kuitenkin minulle hänen halvaantumisestaan.

Henkiset herkkyysoireet ja posttraumaattinen stressireaktio

Kaikilla rintamalta Neuvostoliittoon vangituilla miehillä oli vanhuuteen saakka henkisiä herkkyysoireita, jotka muuttuivat eri ikävaiheiden ja kokemusten myötä. Voimakkaimpia oireita oli Tuomaksella ja Eskolla. Heidän traumaattiset kokemuksensa liittyivät sotavankeuteen ja vapautumisen jälkeiseen aikaan Suomessa. Pietarilla oli myös depressiota ja posttraumaattiseen stressireaktioon viittaavia oireita, jotka olivat sodan ja vankeuden kokemusten ohella yhteydessä ikääntymisen ajan traagisiin menetyksiin. Tuomas kärsii edelleen, erikoisesti huolten yhteydessä ajoittaisesta ahdistuneisuudesta, arkuudesta, peloista, vankeuteen liittyvistä mielikuvi- ta, unihäiriöistä, painajaisunista ja välttämisestä, vaikka oireet ovat vähentyneet. Fyysisestä kunnostaan hän huolehtii liikkumalla, jolla on ollut myönteistä vaikutusta myös hänen henkiseen terveyteensä.

Esko oli kärsinyt vuosikymmeniä posttraumaattisista oireista, jotka olivat vasta ikääntyessä selvästi lieventyneet. Hänellä oli ollut vaikenemisen ohella hermostuneisuutta, pelkoa, epäluuloisuutta, unihäiriöitä ja painajaisunia. Olin tuntenut Eskon noin kymmenen vuoden ajan ennen kuin sain tehdä hänelle lyhyen, nauhoittamattoman haastattelun. Myöhemmin hän vapautui kertomaan minulle ja muillekin tarinaansa, vaikka siihen sisältyi edelleen kokemuksia, joista hän vaikenä.

Alkuvaiheen fyysisestä ja henkisestä voimattomuudesta selviytyttyään sotavankiryhmän nuorin mies Vilho oli pysynyt ikääntymiseensä saakka fyysisesti hyväkuntoinen, vaikka sotaan liittyviä painajaisunia, traumatapahtumien uudelleen kokemista, pelottavia muistikuvia ja vankeusaikaa koskevaa muistamattomuutta hänellä

oli haastattelun aikaankin. Keskustellessamme hän ihmetteli joidenkin tapahtumien mieleen palautumista. Muutamia vuosia sodan jälkeen kestänyt posttraumaattinen stressireaktio oli helpottunut perhe- ja työelämässä.

Vaikka useimmat internoidut sotavangit saivat olla vankeudessa omaistensa kanssa, heidän kokemuksensa aiheuttivat posttraumaattista stressireaktiota ja muuttivat heidän elämänsä odottamattomalla tavalla. Pekan traumaattiset oireet vähenivät vasta 1990-luvulla, kun hän alkoi päästä kaikkia venäläisiä ja kommunisteja koskevasta vihastaan, jota hän oli kantanut lapsuudestaan saakka. Hän oppi vähitellen hyväksymään myös eri tavoin ajattelevia ihmisiä ja oli monissa luottamustehtävissä. Painajaisunetkin muuttuivat vähitellen lyhyiksi mielikuviksi, ja välttämisoireet helpottuivat. Muistojaan Pekka ei ollut pystynyt käsittelemään läheistensä kanssa, mutta haastatteluun hän suostui mielellään.

Leevin posttraumaattiselta vaikuttava oireisto oli poikkeuksellinen. Sen ominaispiirteinä oli vahva muukalaisuuden ja mihinkään yhteisöön kuulumattomuuden tunne. Raskaiden kokemusten, yksinäisyyden ja kielitaidon heikkenemisen vuoksi hänen tunteiden ja muistojen ilmaisukykynsä oli heikentynyt. Lyyli oli myös vaimonut pitkään vankeuskokemuksistaan ja sairauksistaan. Ikääntyessään hän oli alkanut kärsiä unihäiriöistä sekä traumaattisista muistoistaan eikä pystynyt enää vapautumaan niiden aiheuttamasta paineesta. Hän keskittyi ajattelemaan järkyttäviä kokemuksiaan, sairauksiaan ja liian matalalta tuntuvaa haitta-astettaan. Hänellä oli kehittynyt selkeä posttraumaattinen stressireaktio. Lyylin varhaisemman elämän traumaattiset tapahtumat nousivat esiin vanhuudessa siitakin syystä, että fyysisen haurastumisen myötä turvallisuuden tunnetta ylläpitänyt autonomian kokemus oli tullut uhatuksi (vrt. Pajunen 2004, 335). Vanhukset, jotka ovat kokeneet trauman, ovat erikoisen alttiita posttraumaattisen stressireaktion puhkeamiselle tai uudelleen aktivoitumiselle (Maercker ym. 1999, 2). Olisin haastatellut Lyyliä ja Leeviä mielelläni uudelleen, mutta se ei ollut enää mahdollista. Tuomaksen ja hänen vaimonsa kanssa olin haastattelujen jälkeen useita kertoja yhteydessä. Hänen posttraumaattiset oireensa olivat vähentyneet välillä selvästi, mutta vuonna 2008 intervallihoidossa ollessaan hän oli ahdistunut, kärsi mieleen tunkeutuvista, sotaan ja vankeuteen liittyvistä mielikuvista. Hän häpesi itkuna ilmeneviä herkkyysoireitaan, joiden vuoksi hän epäili muiden veteraanien pilkkaavan häntä. Tuomaksen muisti oli vahvasti heikentynyt, ja hän tunsu ennestään tutussa laitoksessa olevansa vangittuna. Hän muisteli myös naapurinsa sota-aikaan viittaavaa tappaja-nimittelyä. Hän kiitti kuitenkin minua haastatteluista, joita ilman hän ei olisi pystynyt kertomaan lapsilleen kokemuksistaan.

9.4.3. Partisaanien uhrien terveys ja sairaudet ikääntymisen aikana

Fyysiset sairaudet

Haastattelun aikana osa partisaanien uhreista oli vielä alle 70-vuotiaita. Minulla oli tilaisuus tehdä lääkärintarkastus vain viidelle ryhmän kertojalle, mutta jokaisessa keskustelussamme käsitelimme heidän terveyttään ja sairauksiaan. Kaikilla tarkastuksessani olleilla haastateltavilla oli sydän- ja verenkiertoelimistön sairauksia. Verenpainetauti oli ryhmän kolmella naiskertojalla, joista yksi oli sairastanut myös infarktin. Kolmella miehellä oli ollut jo pitkään lääkitys sydän- ja verenkiertoelimistön sairauksien vuoksi. Yksi heistä oli sairastanut infarktin ja hänellä oli todettu varjoainekuvauksessa vaikea-asteisia muutoksia. Ohitusleikkausta hänelle ei voitu tehdä suuren riskin vuoksi. Vanhimman miehen, Erkin terveydentila oli halvauksen jälkitilan vuoksi huono. Hän käveli rollaattorin avulla. Hänen vastauksensa olivat haastattelussa lyhyitä. Diabetesta sairasti kaksi miestä. Mikko ja Einari olivat tehneet fyysisesti raskasta työtä, liikkuneet paljon ja yöpyneet usein ulkona. Mikko oli ollut aina mielellään porometsässä, ja hänelle oli vaikeata luopua metsässä kulkeemisesta, kun hänen suorituskykynsä aleni sydänsairauden vuoksi. Muistihäiriöitä oli neljällä kertojalla.

Haastatteluryhmän viidestä mieskertojasta Heikki ja Eetu tunsivat fyysisen terveydentilansa hyväksi eivätkä käyttäneet mitään säännöllistä lääkitystä. Heikki harrasti yli 70-vuotiaana säännöllisesti urheilua ja Eetu kalastusta. Yhteistä heille olivat muiden kertojien kanssa kuitenkin henkiset herkkyysoireet. Erkki asui kotonaan omaishoitajan turvin. Muut tulivat toimeen itsenäisesti.

Haastattelujen aikaan neljä seitsemästä naiskertojasta, Alma, Siiri, Reetta ja Linnea asuivat kotonaan ja olivat lääkitystä vaativista sairauksistaan huolimatta tyytyväisiä fyysiseen terveydentilaansa. Reetalle oli tehty leikkaus polven nivelrikon vuoksi. Useimmat kertoivat tuki- ja liikuntaelimistön sairauksista.

Että kuitenkin tämmösessäki kunnossa saapi olla. Minä kyllä teen vielä kaikki hommat, ja ei mulla ole mithän tuommosta vaikiaa sairautta, mutta tulee se aina ikävän perrään joku. Sydämen toiminnan vika mulla on ja lääkkeet. Minä olen harjoittanu liikuntaa ja kulukenu niissä tilaisuuksissa, ku on tullu kirkoltaki ohjaaja. Minä olen niissä parikymmentä vuotta kulukenu, mutta sitte ku tuli tämä veritulppa, multa niin ku lääkäri kielsi (Reetta).

Kuitenki kauppa-autoki kulukee. Sitte kimppataksissa päästään kirkolle. Se on hirviän iso asia, ja kirjastoauto käy pihalla. Kyllä kai tässä, jos jollaki lailla terveys pyssyy, niin kyllä kai tässä saa olla ihan tyytyväinen, ja täälläki vielä palvelut pelaa (Linnea).

Omassa kodissaan maaseudulla asuva Linnea joutui käyttämään vain tarvittaessa lääkettä selän ja alaraajojen kipujen vuoksi, jotka heikensivät hänen liikuntakykyään.

Henkiset herkkyysoireet ja posttraumaattinen stressireaktio

Viisi sisartaan ja vanhempansa menettäneen Erkin traumaattiset oireet olivat vahvistuneet ja säilyneet vakavana posttraumaattisena stressireaktiona vanhuuteen saakka. Hän oli menettänyt pysyvästi elämänilonsa, kärsinyt unettomuudesta, painajaisunista, synkistä muistoista ja ajatuksista, masennuksesta, välttämisoireista, vaikenemisesta ja partisaaneja kohtaan tuntemastaan sammumattomasta vihasta. Kokemuksistaan hän ei pystynyt puhumaan itkemättä.

Kaikki partisaanien uhrit kärsivät henkisistä herkkyysoireista. Erkin lisäksi Einarilla, Almalla ja Siirillä oli posttraumaattinen stressireaktio, jonka oireina oli vaikenemista, unihäiriöitä, painajaisunia, pelkoja, surua, itkuisuutta, turtumista, välttämistä, traumatapahtumien uudelleen kokemista, vihaa ja häpeän tunnetta. Pelko kohdistui partisaanien hyökkäyksestä muistuttaviin paikkoihin ja tapahtumiin, uutisiin, mieleen tunkeutuviin muistoihin sekä uusien uhkien ja menetysten todelta tuntuviin aavistuksiin. Oireet eivät olleet kaikilla samanlaisia, ja joillakin viha oli saatanut muuttaa kohdettaan. Se oli kuitenkin useimmilla kertojilla jäljellä posttraumaattisena oireena tai osittain selviytymiskeinona. Tuula Uusitalon (2006, 216) mukaan vihassa on kysymys jonkin säilyttämisestä, turvaamisesta ja itsesuojelusta.

Henkiset herkkyysoireet olivat Einarilla säilyneet nuoruudesta lähtien lähes samankaltaisina. Olennaista hänen oireissaan olivat tunteiden niukkuus sekä niiden ilmentämisen heikkous, kieltäminen, turtuminen, välttäminen, välinpitämättömältä vaikuttava suhtautumistapa ja poikkeuksellisten tapahtumien muistamattomuus. Terrin (1997, 97, 99) mukaan tärkeät muistot häviävät usein tietoisuudesta, varsinkin jos ne ovat pelottavia ja toistuvia. Jos muistot on tiukasti suojattu, niistä ei nouse pintaan juuri mitään. Torjunta taas on alitajuista ja tarmokasta puolustautumista muistamista vastaan. Myönteisinä piirteinä Einarin kerronnassa oli toteamus partisaanien hyökkäyksen jälkeisten vuosien alkoholin käytön vähenemisestä ja tyytyväisyyttä osoittava maininta lasten käynneistä. Hänen oireensa ilmensivät vuosikymmenien ajan jatkunutta posttraumaattista stressireaktiota.

Joillakin kertojilla oireet muuttuivat luonteeltaan ja määrältään ikääntyessä uusien menetysten sekä partisaanisotaa koskevan, avoimeksi muuttuneen keskustelun myötä. Almalla, Siirillä, Erkillä ja Einarilla oireet olivat hallinneet heidän elämäänsä siinä määrin, että ne olivat oikeuttaneet posttraumaattisen stressireaktion diagnoosiin. Siiri oli kuitenkin ikääntyessään ruvennut ajattelemaan partisaanejakin uhreina, joiden hän ei uskonut vapautuvan raakojen tekojensa aiheuttamasta syyllisyydestä. Schreuderin (1997, 29) tulkinnan mukaan tuhotöiden tekijät ovat itse uhreja pelkojensa takia, jotka eivät ole jättäneet heille enää mitään muuta mahdollisuutta kuin ryhtyä tuhoavaan toimintaan omien henkisten paineidensa vuoksi.

Siirillä esiintyi edelleen painajaisunia ja varsinkin niiden yhteydessä rytmihäiriötä, jotka olivat vuosien aikana voimistuneet ja tihentyneet. Hänellä todettiin myös verenpainetauti. Kohonneeseen vireystilaan liittyvistä oireista tärkeimpiä ovat unihäiriöt, joita esiintyy ainakin jossakin vaiheessa kaikilla traumaperäisestä stres-

sioireyhtymästä kärsivillä ihmisillä. Nukahtamis- ja unessapysymisvaikeudet ovat tavallisia. Jälkimmäisiin liittyvät tyypillisesti traumasta muistuttavat painajaisunet. Kohonneeseen vireystilaan ja traumamielikuvien toistumiseen liittyy usein monimuotoista autonomisen hermoston oireilua kuten sydämentykytystä (Henriksson ja Lönnqvist 2001, 295).

Kauan jatkuneiden henkisten oireiden helpottumiseen oli Siirillä vaikuttanut myönteisesti elämäkumppani, jonka kanssa hän oli vihdoinkin pystynyt käymään läpi traumaattisia kokemuksiaan. Vaikka aikaisempi posttraumaattinen taakka oli keventynyt, olivat järkyttävät muistot usein hänen mielessään ja hän oli pahoillaan siitä, ettei ollut pystynyt omaistensa kanssa koskaan keskustelemaan tunteistaan ja yhteisistä kokemuksistaan.

En minä sitä sillä lailla käsitelly. Kyllä minä sitte ajattelen, mutta ei vielääkään, että kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista. Olen aivan varma, että usiammalla meistä on aivan samanlaisia ajatuksia, mutta se voi olla, ettei vielääkään kaikki sano sitä äänhen (Siiri).

Kuntoutusta ajatellessaan Siiri toivoi vielä nytkin keskustelua, kerrontaa ja kuunteleluta, joista hän uskoi useimpien traumaattisia tapahtumia kokeneiden henkilöiden hyötyvän. Äitinsä menettäneen Alman akuutin vaiheen turtuminen oli muuttunut jatkuvaksi henkiseksi herkkyydeksi, jota pahensivat painajaiset ja jokapäiväistä elämää haittaavat menetysten pelot.

Mikko tunsi pelkoja, vaikenä järkyttävistä muistoistaan ja näki pitkään painajaisunia. Hän vältti edelleen ikääntyessään sotaan liittyvien uutisten ja ohjelmien katsomista, koska hänen pelkonsa oli vähitellen laajentunut koskemaan ”*ohjusten aiheuttamaa laajaa maailman tuhoa*”. Vaikka kertoja oli luottanut Jumalan suojelukseen, pystynyt iloitsemaan työstään ja nauttimaan perheen läheisyydestä, traumaattiset oireet häiritsivät jatkuvasti hänen elämäänsä eikä hän voinut antaa mielessään anteeksi käsittämätöntä tuhoa aiheuttaneille partisaaneille.

Vielä tutkimustyöni loppuvaiheessa vuonna 2007 tapasin Mikon, jonka terveydentila oli olennaisesti huonontunut edellisen tapaamisemme jälkeen. Hän kertoi myös muistihäiriöistään, jotka tulivat keskustelussammekin esille. Mikolla oli nyt voimistuneita pelkoja rajan takana tapahtuvista sotavarusteluista ja niiden seurauksista. Hänen mielessään olivat partisaanien tuhotyöt, ja niiden aiheuttama viha. Oman terveydentilan heikentyminen ja huoli vaimon sairauksista olivat vahvistaneet hänen henkistä taakkaansa. Stressitilanteet olivat saaneet aikaan aiemman psyykkisen häiriön uusiutumisen ja voimistumisen iäkkäällä kertojalla, jolla oli siihen poikkeavaa alttiutta (Ponteva 1995, 875).

Heikki oli kaivannut menetettyjä omaisiaan ja surrut äitinsä rinnalla perheen isän ja tyttären selvittämätöntä kohtaloa, josta hän sai tietoa vasta äitinsä kuoleman jälkeen. Hän oli nähnyt painajaisia, pelännyt, tuntenut vihaa, vaiennut ja kokenut itkuna ilmenevää herkkyyttä, jota oli useaan otteeseen myös haastattelun yhteydessä.

Trauman aiheuttamat oireet olivat kuitenkin helpottuneet huomattavasti omaisten kohtaloita valottavien tietojen selvittyä ja yleisen keskustelun vapauduttua, jolloin hän pystyi käsittelemään kokemuksiaan ystäviensä parissa. Ihmisten sodanaikaiset muistot ja kertomukset ovat regressiivistä avautumista ja palautumista menetyksiin. Keskusteluilla on vielä pitkän ajan jälkeenkin vapauttava merkityksensä (Martikainen 2002, 3).

Nuorimman mieskertojan, Eetun ensimmäisenä järkyttävän kokemuksen jälkeisinä oireina olivat olleet turtuminen ja myöhemmin myös viha, painajaiset ja metsässä ilmenevä pelko partisaaneja kohtaan. Työaikanaan hän oli vapautunut muistoistaan, vaikka hän kertoikin tapahtumien pysyneen toisaalta yksityiskohtaisen filmin tapaan hänen mielessään.

Kyllä se on vielä mielessä niin ku elokuva, ettei sitä tartte kyllä kelata takasin eikä ethenpäin. Kun me tulimme niin ku venehellä siihen lossirantaan, siinä oli vielä tämä vene, missä oli naisten ruumiit (Eetu).

Vaimonsa kanssa Eetu oli joskus keskustellut kokemuksistaan, mutta sisarensakaan kanssa hän ei ollut käsitellyt perheen yhteisiä kohtaloita. Useimmista muista kertojista poiketen hänen henkiset herkkyysoireensa lisääntyivät työvuosien jälkeen partisaanisotaa käsittelevän tietoisuuden ja sitä koskevan keskustelun lisääntyttyä. Syvälle painetut traumaattiset muistot tunkeutuivat hänen mieleensä ja aiheuttivat herkkyysoireita. Kertojan oli monissa tilanteissa vaikeata olla itkemättä ja haastattelussakin hän herkistyi toistuvasti itkuun.

Nyt tämä, kun alettiin selvittämhän tätä partisaanijomaa. No nyt kun tässä on joutunut kaivelemhan näitä asioita ja monhen kerthan selvittämhän, ku on ollu haastatteluja. Niin se tulee tippa silmhän ja pala kurkkuun. Se tulee vain sitte niin ku tuommonen yleinen tuntemus. Viha ei ole helpottanu, ja siihen tosin päiväkahakan kiertää, että minä sinne lähen. Kyllä minä pystyn kättelemhän (partisaaneja), ja sen ja minä nyt, niin ku heijän velevollisuutensa, että se Stalini käski, ja se oli käsky. Se oli heijän määräys, että se pittää tehdä (Eetu).

Siirin ja Alman lisäksi kaikilla muillakin naiskertojilla oli ollut henkisiä herkkyysoireita järkyttävien kokemustensa jälkeen ja he kaipasivat surmattuja omaisiaan. Oireet olivat useimmilla kertojilla muuttuneet luonteeltaan vuosikymmenien aikana. He olivat käyneet muistojaan läpi lukuisia kertoja, ja niiden merkitykset olivat saaneet heidän mielessään erilaisia painotuksia.

Traumaattiset oireet lisääntyivät joillakin kertojilla ikääntymisen ja omien sekä läheisten sairauksien tai muiden huolten yhteydessä. Perheensä ja sukunsa vanhusten hoitoon omistautunut Reetta oli vaiennut kokemuksistaan kuten hänen miehensäkin, joka oli myös menettänyt äitinsä ja muita omaisiaan partisaanien hyökkäyksessä. Vaikeneminen ei kuitenkaan ollut yhtä painostavaa kuin monella muulla. Painajaisia Reetalla oli ajoittain ja ne lisääntyivät ikääntymisen aikana aviomiehen kuoltua, jolloin kotikylän tuhoon liittyvät tapahtumat olivat usein hänen mieles-

sään. Muutamien vuosien kuluessa ja surun helpottuessa, mieleen tunkeutuvat muistot ja painajaiset kuitenkin harvenivat, ja Reetta pystyi entiseen tapaan aloittamaan liikuntaharrastuksen.

9.5. Yhteenveto haastateltavien terveydestä ja sairauksista

Sodan aikana kahdeksan huutolaista ja seitsemän sotavankia oli vammautunut. Partisaanien uhreista kaksi miestä oli ollut sodassa, ja toinen heistä oli haavoittunut Lapin sodassa (vammat liitteessä 3). Haastateltavien avainkokemukset, huutolaisuus, sota, sotavankeus ja venäläisten partisaanien väkivaltaiset tuhohyökkäykset vaikuttivat heidän fyysisen ja henkiseen terveydentilaansa.

Monet huutolaiset olivat kokeneet lapsuudessaan epäoikeudenmukaisuutta, yksinäisyyttä, pelkoa, nälkää ja osa aliravitsemukseen liittyviä puutostiloja. Yksi miehistä kertoi huutolaisperheen isäntää kohtaan koskemastaan vihasta. Parempiin oloihin päästyään haastateltavat olivat itsenäistyneet ja vahvistuneet henkisesti ja fyysisesti. He olivat selviytyneet myös muiden tapaan työssä, sotaväessä ja sodassa. Useilla kertojilla oli katkeria muistoja huutolaisajastaan ja painajaisunia sodasta, mutta heillä ei ollut posttraumaattista stressireaktiota tai selkeätä masennusta.

Sotavankiryhmän kertojat olivat lapsuudessaan ja nuoruudessaan terveitä. Sotavankeus oli kuitenkin monille rintamalta ja internoituina vankeuteen joutuneilla traumaattisten kokemusten sarja, joka alkoi vangitsemisesta ja jatkui pitkään sodan jälkeenkin. Osalla kertojista traumaattinen oireisto helpottui vähitellen, mutta kaikki eivät kuitenkaan vapautuneet fyysisestä ja henkisestä taakastaan, vaan vammojen ja sairauksien aiheuttamat vaivat sekä henkiset herkkyysoireet tai suoranainen posttraumaattinen stressireaktio jatkuivat vanhuuteen saakka. Eri henkilöiden henkiset oireet saattoivat poiketa toisistaan. Vaikeneminen oli kuitenkin yhteisenä oireena lähes kaikilla jatkosodan vangeilla ja osalla se jatkui vuosikymmenien ajan. Pitkään kestäneestä vihasta puhui vain yksi internoitu sotavanki. Kukaan kertojista ei osannut hakea henkistä apua eikä sitä heille tarjottukaan. Osa sotavangeista vapautui kertomaan mieltään painavista kokemuksistaan ja muistoistaan vasta ikääntymisen aikana.

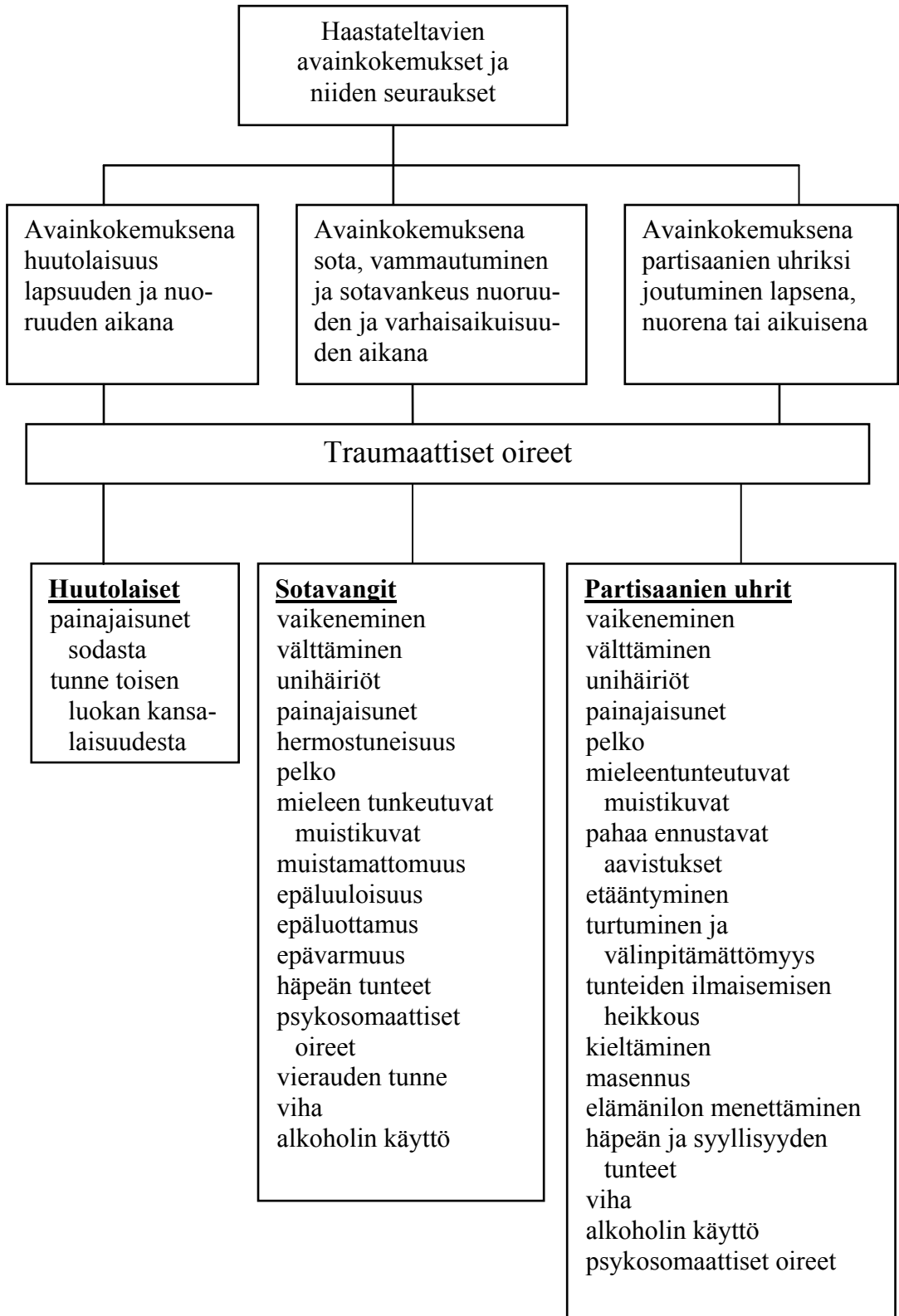
Partisaanien uhrin kohdanneet äkillisen järkytyksen, joka oli aiheuttanut kaikille henkisiä oireita. Kertojat surivat edelleen partisaanien murhaamia ja vangitsemisia omaisiaan.

Tullee mielhen monta kertaa, ko on niin ikävä aina nuita partisaanien viemiä, että helekatti, kun veivät ja tekivät tuommosta ilikeyttä, että otethin vain henki viattomilta ihmisiltä, että kyllä se on hävytöntä. Joku ukko sano, että se ei ole ku piru vie, kun verenhimo tullee, sillä ne nuita tappaa. Sehän on semmosta, että hui kauhia (Hanna).

Pysyvä suru tuli esille monissa kertomuksissa, joissa uhrit muistelivat omaistensa kohtaloita. Traumaattiset muistot läheisten ja kotikylän menetyksestä eivät olleet milloinkaan unohtuneet, eivätkä kertojat olleet pystyneet saavuttamaan enää samanlaista turvallisuuden tunnetta, joka heillä oli ollut ennen partisaanien hyökkäysten aiheuttamia järkyttäviä kokemuksia. He eivät olleet vapautuneet henkisistä herkkyysoireistaan, joita kaikilla oli edelleen ikääntyneinä. He olivat vaienneet pitkään muistoistaan, jotka olivat johtaneet monilla posttraumaattiseen stressireaktioon.

Partisaanien uhrien haastatteluissa oli todettavissa traumaattisten oireiden laadun ja voimakkuuden muutosta elämän aikana. Useat partisaanien uhrit tunsivat vuosikymmenien ajan vihaa siviilikyliin hyökänneitä venäläisiä kohtaan. Se oli osalla lieventynyt ja muuttanut kohdettaan, kun partisaaneja oli alettu pitää päälliköiden määrääminä käskyläisinä. Samanlaista vihan kuvausta ei tullut esille muiden haastatteluryhmien kertomuksissa. Vihan helpottumisen myötä muutkin oireet saattoivat vähentyä ikääntyessä. Fyysisen kunnon haurastuminen ja menetykset vahvistivat toisaalta joillakin kertojilla menneisyyden traumojen aiheuttamia henkisiä oireita. Järkyttävät kokemukset eivät olleet väistyneet kertojien mielestä. Vanhempien menettäminen lapsuudessa oli vaikuttanut uhrien persoonallisuuteen siten, että he olivat tulleet psykologisesti haavoittuviksi traumaattisille tapahtumille. Varhainen traumaattinen kokemus oli saattanut aiheuttaa myös itsearvostuksen alenemista, mikä puolestaan voi johtaa depressioniin (vrt. Kivelä 1999, 130–144).

Eri haastatteluryhmien kertojien kokemukset, kerronta ja henkiset oireet poikkeavat toisistaan, vaikka heidän elämänsä historiallinen tausta ja avainkokemukset ovat olleet osittain samanlaisia. Traumaattisimmat kokemukset ovat kuitenkin olleet erilaisia, koska partisaanien uhrit ovat joutuneet kokemaan raakojen hyökkäysten aiheuttamat järkytykset syrjäisissä siviilikylissä. Omaisten, vanhempien, sisarusten ja pienten lastenkin murhat sekä kotien menetykset ovat saaneet aikaan vuosikymmeniä jatkuneita henkisiä herkkyysoireita ja osalla posttraumaattista stressihäiriötä. Miehet ovat pelänneet rintamalla kaatumistakin enemmän sotavankeutta, jonka aiheuttamasta henkisestä taakasta vapautuminen ei ole onnistunut kaikille. Huutolaiset ovat joutuneet kestäämään epätavallisia vaikeuksia jo lapsuudessaan, josta heillä on raskaita muistoja. Heillä esiintyi sotaan liittyviä painajaisunia. Haastateltavani ovat jo iäkkäitä ja heitä voidaan pitää selviytyjinä. Sota-ajasta heillä on painajaisunia, mutta ei jokapäiväistä elämää häiritsevää posttraumaattista stressireaktiota.

Kuvio 3. Huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien henkiset oireet

Kansanterveyslaitoksessa on vuodesta 1985 lähtien kerätty kahden vuoden välein toteutetussa postikyselytutkimuksessa tietoa eläkeikäisväestön terveystilasta ja terveydestä (EVTK). Vuoden 2005 tutkimusta varten on poimittu 5-vuotisikäryhmittäin 65–84-vuotiaista otokset. Koko otoksen koko oli 2 400, joista kyselyyn vastasi 78 prosenttia (vrt. Sulander, Helakorpi ym. 2006).

Taulukko 15. Kansanterveyslaitoksen tutkimuksen aineiston ja haastattelututkimuksen huutolais- ja sotavankiryhmien miesten sairaudet (Sulander, Helakorpi ym. 2006)

Kansanterveyslaitoksen tutkimus	Haastattelututkimus			
	75–79 v. %	80–84 v. %	Huutolaiset Ikääntymisen aikana	Sotavangit
Kohonnut verenpaine, verenpainetauti	42,5	46,9	2/10	2/10
Sepelvaltimotauti	21,1	23,0	4/10	6/10
Aivoinfarktin jälkitila			1/10	3/10
Sokeritauti	13,2	11,0	2/10	2/10
Masennus	4,8	9,8	-	4/10
Posttraumaattinen stressireaktio				5/10
Rintamalla vammautuneita			8/10	7/8

Kansanterveyslaitoksen tutkimuksen aineistosta vain harvat alle 80-vuotiaat ovat olleet sotatehtävissä, ja heidän kokemuksensa ovat poikenneet siten haastattelututkimukseni kertojien kokemuksista, vaikka sota on vaikuttanut monella tavalla heidänkin elämäänsä. Tutkimukseni osalta taulukossa ovat esillä vain huutolais- ja sotavankiryhmän mieskertojien sairaudet. Naisten sairaudet esitetään tekstissä.

Seitsemän naisen ja viiden miehen muodostaman partisaanien uhrien ryhmän sairauksia en ole esittänyt taulukossa, koska he ovat ikänsä puolesta muista poikkeava heterogeeninen ryhmä. Heidän avainkokemuksensa liittyivät myös sotaan, mutta he joutuivat kohtaamaan ne kotikylissään. Vain yksi naiskertoja ja yksi mieskertoja haavoittuivat, mutta kaikki kokivat järkytyksen, joka johti pysyviin, usein koko elämää haittaaviin henkisiin herkkyysoireisiin ja neljällä kertojalla posttraumaattiseen stressireaktioon (liite 4 posttraumaattisista oireista), joka jatkui vuosikymmenien ajan. Terveystilan ja toimintakyvyn heikentyessä Mikon posttraumaattiset

oireet vahvistuivat myös posttraumaattiseksi häiriöksi. Heidän oireisiinsa kuului myös masennusta, jonka vaaratekijöinä ovat usein lapsuuden menetykset, muun muassa vanhempien kuolema. Laukaisevana tekijänä saattavat olla myös ajankohdainen menetys tai pitkäkestoinen psykososiaalinen stressitekijä (Kivelä 2001, 114).

Haastattelun aikana kolmella naisella oli hypertonia, kahdella sepelvaltimotauti ja infarktin jälkitila, yhdellä toistuvia eteisvärinäkohtauksia, yhdellä naisella diabetes ja kahdella muistihäiriöitä. Miehistä kahdella oli sepelvaltimotauti, yhdellä pysyvä eteisvärinä, kahdella miehellä diabetes, yhdellä aivoinfarktin jälkitila ja kahdella miehellä muistihäiriöitä. Nivelten kulumasta johtuvia oireita oli useimmilla kertojilla. Kahdella miehellä ei ollut säännöllistä lääkitystä ja yhdellä naisella oli vain tarvittaessa otettavia kipulääkkeitä käytössään.

Tapio Hanhelan (1995 171–172) mukaan Oulun seudun veteraaneista kolmella neljästä oli verenkiertoelimistön sairauksia. Joka neljäs veteraani oli masentunut. Veteraaniprojekti 1992:n loppuraportin mukaan 85 vuotta täyttäneistä veteraaneista ilmoitti sairastaneensa verenpainetautia 15 prosenttia, sepelvaltimotautia 25 prosenttia ja diabetesta 11 prosenttia. Miesveteraanien masennusoireet lisääntyivät iän myötä ja 85 vuotta täyttäneillä niitä oli 10 prosentilla. Sota-aiheisia unia ilmoitti näkevänsä usein noin 7 prosenttia ja niiden esiintyvyys oli runsaampaa vanhemmissa ikäluokissa. Kaunialan sotavammassairaalassa tehdyssä kolmannessa valtakunnallisessa sotavankitutkimuksessa 1990-luvulla oli tutkittavana 450 henkilöä. Heistä 52 prosentille tehtiin psykologinen tutkimus. Posttraumaattisen stressireaktion diagnostiset kriteerit täytyivät 12 prosentilla, ja vähintään neljä keskeistä kriteeriä täytti tutkimushetkellä 23 prosenttia tutkituista (vrt. Achtè, Jarho ja Ponteva 1996, 8).

Ähtärin tutkimuksessa (=65v. tai yli, n=1225) depressiota oli 16,5 prosentilla kaikista tutkituista, 14,4 prosentilla miehistä ja 17,9 prosentilla naisista. Laitoshoitoon siirtymisellä voi olla heikentäviä vaikutuksia ihmisen henkiseen terveyteen. Siten on ymmärrettävää, että laitoksessa hoidettavilla ja kotihoitoa tarvitsevilla henkilöillä on enemmän depressiota kuin omatoimisesti kotona selviytyvillä (Pahkala ym. 1995, 99–106). Siirtyminen pitkäaikaiseen laitoshoitoon on traumaattisempi kokemus miehille kuin naisille. Puolison kuolema on yhtä suuri depression riskitekijä miehille ja naisille (Kivelä ym. 1988, 401–413).

Haastattelututkimuksessani samat fyysiset sairaudet olivat etualalla, mutta aineistojen erilaisen koon mukaan suoranaista vertailua niiden suhteen ei voida tehdä. Sepelvaltimotaudin esiintymisluku viittaa kuitenkin sen tavallista runsaampaan esiintymiseen. Monilla kertojilla oli lisäksi sotavammojen aiheuttamia kipuja ja toimintakyvyn rajoituksia.

Aineistoni erosi muista veteraanitutkimuksista sotavankien ja partisaanien uhrien runsaiden henkisten oireiden ja posttraumaattisen stressireaktion osalta, jotka olivat monesti jatkuneet vanhuuteen saakka. Vuosikymmeniä kestänyttä vihaa venäläisiä kohtaan esiintyi useilla partisaanien uhreilla ja siitä kertoi myös internoitu sotavan-

ki Pekka. Yksi huutolaisryhmän mies kertoi vihanneensa lapsena epärehellistä isäntäänsä, mutta, he eivät puhuneet yleensä vihasta sodan ajasta tai sen jälkeisestä ajasta kertoessaan. Myöskään rintamalta vangitut sotavangit eivät puhuneet sodan jälkeisestä ajasta kertoessaan venäläisiä kohtaan tuntemastaan vihasta, vaikka raa'at kuulustelut olivat sitä vankeudessa saattaneet aiheuttaa. Venäläisistä veteraanit käyttivät puhuessaan tavallisesti venäläinen- tai ryssä-sanaa kollektiivisesti tai yksilöllisesti tilanteesta riippuen. Joissakin tapauksissa he puhuivat vihollisista.

Pitkään kestänyt posttraumaattisen stressireaktio oli neljällä partisaanien uhrilla, Erkillä, Einarilla, Siirillä ja Almalla sekä kahdella rintamalta vangitulla miehellä, Tuomaksella ja Eskolla. Myös Mikolla traumaattiset oireet olivat voimistuneet vanhuudessa posttraumaattiseksi stressihäiriöksi. Posttraumaattisesta oireistosta olivat kärsineet myös internoituna vangitut kertojat, Lyyli ja Pekka. PTDS oli ollut samoin nuorimmalla sotavangilla, Vilholla, sodan jälkeisinä vuosina. Leevi oli kärsinyt tavallisesta posttraumaattisesta häiriöstä poikkeavasta oireistosta, joka oli vaikuttanut voimakkaasti hänen elämäänsä. Erillisiä henkisiä herkkyysoireita oli kaikilla muillakin partisaanien uhreilla ja useimmilla sotavangeilla. Lähes kaikki ikääntyneet sotavangit ja partisaanien uhrin näkivät edelleen ajoittaisia painajaisunia, jotka liittyivät heidän kokemuksiinsa. Huutolaiskertojilla ei ollut posttraumaattista oireistoa, mutta osa heistäkin näki sotakokemusten aiheuttamia painajaisunia.

10. Pohdintaa

Tutkimuksen taustaa

Tutkimuksen taustalla oli kiinnostukseni sotasukupolven miesten ja naisten elämänkulkua ja elämäntarinoita kohtaan. Työni Rovaniemen Veljes-sairaskodin lääkärinä antoi minulle hyvän mahdollisuuden tutustua heihin.

Halusin paneutua haastateltavien elämänvaiheiden, hyvien ja vaikeiden kokemusten, voimavarojen, selviytymiskeinojen sekä fyysisen ja henkisen terveydentilan tulkitsemiseen. Kaikki menneet tapahtumat eivät ole myönteisiä. Ihmiset kertovat myös elämänsä kielteisistä kokemuksista, jotka voidaan ehkä tulkita todisteena onnistumisesta - siitä, että on selvitty elämän vaikeuksista ja voitettu ne (de Vries ym. 2001, 151). Haastatteluissa sain tietoa heidän elämänkulustaan ja kokemuksistaan sekä sodan että rauhan aikana.

Hyvin tärkeänä pidin myös potilas/kuntoutettava-lääkärisuhteen syventymistä ja luottamusta, joka auttoi kertojaa käsittelemään myös aikaisemmin vaiettuja kokemuksiaan. Tutkimukseen kuuluvien kysymysten ohella keskustelimme myös perinteistä, jotka ovat omalta osaltaan rakentamassa jatkuvuutta eri elämänvaiheiden ja samalla eri sukupolvien välille.

Aineisto ja menetelmät

Kolmekymmentäkuusi haastattelua sisältävä aineisto muodostui kolmesta yhtä suuresta ryhmästä. Jo ennen varsinaista tutkimustyötäni olin tehnyt monille veteraaneille ja heidän puolisoilleen nauhoitettuja haastatteluja, joista olin saanut kokemusta niiden tekemiseen.

Ensimmäisessä ryhmässä oli kymmenen miestä ja kaksi naista, jotka olivat kokeneet poikkeuksellisen lapsuuden huutolaisina. Toisen ryhmän muodostivat kahdeksan rintamalta vankeuteen joutunutta miestä sekä kaksi internoituna kotiseudultaan Neuvostoliittoon vangittua naista ja miestä. Kolmannen ryhmän kertojina olivat partisaanien uhrit, seitsemän naista ja viisi miestä, joiden kotikyliin neuvostopartisaanit olivat tehneet siviileihin kohdistuneet tuhohyökkäyksensä jatkosodan aikana. Kaikki kertojat olivat kokeneet sodan ja heillä oli siitä yksilöllisiä ja kollektiivisia muistoja. Muut avainkokemukset, huutolaisuus, sotavankeus ja partisaanien uhriksi joutuminen olivat ominaisia vain saman ryhmän kertojille.

Elämäntarinat muotoutuivat elämänkulkua noudatteleviksi, lapsuudesta vanhuuteen saakka eteneviksi kertomuksiksi, vaikka niissä saattoi olla erillisiltä ja irrallisilta vaikuttavia, mieleen jääneitä kokemuksia, jotka värittävät kerrontaa. Jokaisen ihmisen elämään vaikuttavat myös historialliset tapahtumat ja yhteiskunnalliset muutokset. Samat avainkokemukset ja murrokset näyttäytyvät kuitenkin saman ikäluokan jäsenillekin eri asemista ja erilaisista näkökulmista käsin. Positiosta riippuen

sama murros tuottaa aivan erilaisen kokemuksen, vaikka kokemuksen lähde on sama (Virtanen 1999, 88).

Haastattelututkimuksessani käytin narratiivisen elämäkertatutkimuksen menetelmää, joka on lääkärielle monesti vierasta, mutta samalla tuttuakin, koska potilaan hoitoon kuuluu olennaisella tavalla hänen kertomuksensa kuunteleminen. Haastateltavien kerronta oli joka tapauksessa perusteellisempaa ja se käsitti useimmiten koko elämäntarinan. Keskusteluja varten suunnittelemani haastattelurunkoa käytin vain johdatellessani kerrontaa määrättyihin teemoihin, vaikka puhuimme vapaasti myös monista muista asioista. Haastateltavat kertoivat minulle hyviä ja surullisiaakin muistoja, joiden käsittely tuntui monta kertaa hyödylliseltä.

Litteroidut haastattelut luin koodaten ja tein tulkintaa sisällön analyysin keinoin pyrkien pelkistettyjen käsitteiden muodostamiseen. Johtopäätöksiä tehdessäni pyrin ymmärtämään, mitä asiat tutkittavalle merkitsevät (vrt. Tuomi ja Sarajärvi 2006, 115). Koko ajan huomioin historiallisen kontekstin merkityksen ja menneen ajan kokemusten säilymisen nykyisyyden pohjana.

Elämänkulku

Useimmissa haastatteluissa tulivat esille kertojien elämänvaiheet, jotka noudattivat J.P. Roosin (1985) sukupolvi- jaottelun tapaan pulan ja sodan sukupolven kuvausta. Kaikille oli yhteistä taloudellisesti köyhä lapsuus, joka oli useimmilla huutolaisilla vaikea. Lapsuuden kokemuksiin kuuluivat työnteko ja koulunkäynti, joka rajoittui yhtä sotavankikertojaa lukuun ottamatta kierto- tai kansakouluun. Huutolaisilla koulunkäynti oli muita vähäisempää. Monet haastateltavat kokivat lapsuuden loppuneen, kun he siirtyivät pysyvästi työelämään sekä toimeentulon hankkimiseen (vrt. Snellman 1996, 127).

Kaikkien kertojien yhteisenä avainkokemuksena oli sota. Useimmat partisaanien uhrin olivat muita haastateltavia nuorempia ja heistä vain kaksi oli sodassa. Huutolaiskertoajat ja rintamalta sotavankeuteen joutuneet miehet olivat suorittaneet asevelvollisuuden ennen kuin he menivät rintamalle. Huutolaisryhmästä vammautui kahdeksan miestä, ja sotavankeuteen joutui rintamalta kahdeksan miestä, joista vammautui seitsemän. Kaikki osallistuivat rintamalta palattuaan jälleenrakennustöihin, vaikka useimmilla oli vammojen aiheuttamia oireita ja yöllisiä painajaisunia. Yhtä miestä lukuun ottamatta kaikki huutolaiskertoajat perustivat perheen, ja tunsivat rakentavansa vihdoinkin omaa kotiaan.

Kotiseudultaan internoitiin Neuvostoliittoon neljä kertojaa, joista 8-vuotiaana vangittua koulupoikaa ei palautettu muiden vankien mukana vaan hän joutui viettämään siellä suurimman osan elämästään. Rintamalta vangittujen miesten olosuhteet olivat karuja. He asuivat epähygieenisissä, ahtaissa rakennuksissa ja kokivat nälkää, aliravitsemusta sekä sairauksia. Monet vangit joutuivat piinaaviin kuulusteluihin, joissa käytettiin usein uhkailua ja väkivaltaakin. Kukaan ei tiennyt omaisistaan

eikä Suomen kohtalosta ennen rauhan tuloa ja vapauttamista. Kolme neljästä internoidusta kertojasta vangittiin Neuvostoliittoon omaistensa kanssa.

Kotimaahan palaaminen oli kaikkien vankien toiveena, mutta aseoituminen tuotti monille vaikeuksia huonon fyysisen terveydentilan ja henkisten oireiden vuoksi.

Lapin syrjäseutujen asukkaat kokivat koko elämänsä vaikuttavan järkytyksen, kun venäläiset partisaanit tekivät hyökkäyksensä, polttivat taloja ja murhasivat tai vangitsivat kaikki ihmiset, jotka eivät päässeet pakenemaan. Osa väestä pelastui pakenemalla, mutta heille jäi ahdistavia muistoja, surua ja mieleen tunkeutuvia kauhukuvia palaneista, ammutuista tai pistimin murhatuista omaisistaan, savuavista rakennuksista ja uhrien hätähuudoista. Evakosta palattuaan partisaanien uhrit aloittivat työnteon, mutta he eivät vapautuneet järkyttävistä kokemuksistaan ja menetyksistään. Kaikki kertojat asettuivat entiselle kotiseudulleen ja useimmat miehet jatkoivat maa- ja metsätöitä tai poronhoitoa, naiset kotitöitä. Vaikka partisaanien uhrit yhtä naista lukuun ottamatta menivät naimisiin, heidän traumaattinen taakkaansa säilyi useimpien mielessä, eivätkä he pystyneet puhumaan siitä vuosikymmeniin läheistensä kanssa.

Huutolais- ja sotavankikertojat muistelivat eri ikävaiheitaan ja kokemuksiaan vanhuuden näkökulmasta. Vaikka huutolaisilla oli lapsuudestaan alemmuuden tunteita aiheuttaneita muistoja, useimmat ymmärsivät poikkeuksellisten kokemustensa kuuluneen yleiseen puutteen aikaan. He olivat tehneet raskasta työtä ja halusivat jatkaa sitä voimiensa mukaan mahdollisimman pitkään. Monet iäkkäät kertojat puhuivat lapsistaan, jotka toivat iloa ja turvallisuuden tunnetta heidän elämäänsä. Kun haastateltavien toimintakyky ja terveys heikkenivät, osa heistä joutui hoitolaitokseen, jonka he hyväksyivät ajan mittaan kodikseen.

Rintamalta vankeuteen joutuneet miehet arvostivat kotia, puolisoa ja työntekoa, josta luopuminen tuntui ikääntyessä vaikealta. Kaikki eivät päässeet milloinkaan vapaiksi vankeuden aiheuttamista henkisistä oireista, ja yölliset painajaisunet piinasivat heitä toistuvasti. Neuvostoliittoon internoituina vangituista neljästä kertojasta kolme oli huutolais- ja sotavankikertojia nuorempia. Vaikka heidän vankeutensa oli lyhyempi kuin rintamalta vangituilla, ja vaikka heistä kolme oli Neuvostoliitossa vanhempinensa kanssa, heidän kokemuksensa muuttivat sairauksien ja menetysten vuoksi heidän elämänsä kulkuaan. He tunsivat myös jatkuvaa luovutetun kotiseudun ikävää. Heidän sopeutumisensa vankeuden jälkeiseen elämään oli monesti vaikeata.

Voimavarat

Kaikkien kuntoutuksessa olleiden sotainvalidien ja -veteraanien lääkärintarkastuksessa tiedustelin tavallisesti heidän voimavarojaan, joihin kiinnitin huomiota myös tutkimustyöni haastatteluissa. Monta kertaa ihmettelin, kuinka helppoa heille oli vastata kysymykseeni elämään voimaa antavista seikoista, jotka olivat auttaneet kestäämään vaikeimpiakin kokemuksia. Tärkeimpiä voimavaroja kertojille olivat

koti, perhe ja työnteko, ja monet puhuivat myös terveyden, uskonnon ja isänmaan merkityksestä.

Useiden huutolaiskertojien tavoitteena oli turvata lapsilleen parempi koti, toimeentulo ja koulutus kuin heillä itsellään oli ollut. Työnteko ei ollut kuitenkaan pelkkä toimeentulon väline, vaan se oli varsinkin sodan jälkeen keinona kätkeä painajaisen ja ahdistavien muistojen aiheuttamat traumat fyysiseen ponnisteluun.

Sotavankeuden traumatisoimille kertojille koti ja perhe toivat elämänuskoa, ja puoliso oli heille parhaana tukena. Kaikkien ryhmien kertojille lapset olivat tärkeitä ja heidän yhteydenpitonsa sekä apunsa olivat voimavarana edelleen vanhempien ikääntymisen aikana.

Sodassa olleet miehet puhuivat asevelihengeksi nimittämästään yhteishengestä. Se oli säilynyt useimpien kertojien mielessä vanhuuteen saakka, ja samaa henkeä oli havaittavissa veteraanien tapaamisissa. Yhteisöllisyys auttoi selviytymisessä, ja haastateltavat kertoivat tyytyväisinä myös omaistensa ja yhteiskunnan antamasta hoidosta, jota he saivat vanhuudessaan kodeissaan ja laitoksissa. Haastattelukerrossa muistelu ja elämäkokemusten käsittely toivat iäkkäille kertojille mielihyvää. Katajaisen (2003, 13) tapaan saatoin todeta, että sisäinen tarina ja kyky kertoa sitä omista lähtökohdistaan on myös ihmisen kykyä selviytyä.

Terveys ja sairaudet

Kuntoutuksessa olleille haastateltaville tein lääkärintarkastuksen, ja kaikki kertojat puhuivat haastatteluissa myös aikaisemmasta terveydentilastaan. Kodeissa tapaamani haastateltavat kertoivat sairauksistaan, ja sain usein tutustua heidän hoitoselosteeisiin. Haastatteluista halusin luoda yhteisen, kiireettömän tilaisuuden perehtyäkseni heidän elämäntarinoihinsa ja ymmärtääkseni, mitä heidän kokemuksensa, vammansa ja sairautensa olivat merkinneet heidän elämässään. Koska haastatteluryhmät olivat pieniä, niiden perusteella ei ole mahdollista tehdä suoranaisia vertailuja laajoihin, eri tavalla toteutettuihin veteraanitutkimuksiin. Viitteitä sepelvaltimotaudin ja posttraumaattisen stressireaktion runsaammasta esiintymisestä oli kuitenkin todettavissa, koska sepelvaltimotautia oli neljällä kymmenestä huutolaismiehestä ja kuudella kahdeksasta rintamalta vangitusta miehestä. Partisaanien uhreista kahdella viidestä miehestä ja kolmella seitsemästä naisesta oli sepelvaltimotauti. Kansanterveyslaitoksen (Sulander, Helakorpi ym.2006) tutkimuksen mukaan 21,1 prosentilla 75–79-vuotiaista ja 23 prosentilla 80–84-vuotiaista miehistä oli sepelvaltimotauti.

Tässä tutkimuksessa sotavangeilla ja partisaanien uhreilla oli havaittavissa henkisiä herkkyysoireita ja posttraumaattista stressireaktiota enemmän kuin laajoja, kaikkia veteraaneja käsittävissä tutkimuksissa. Lähes kaikilla sotavangeilla ja partisaanien uhreilla oli ollut sodan jälkeen pitkään jatkuneita painajaisunia ja muita henkisiä oireita, jotka olivat muuttuneet ajan kuluessa. Posttraumaattista stressihäiriötä oli todettavissa edelleen haastattelun aikaan neljällä sotavangilla ja neljällä partisaan-

nien uhrilla. Vanhuudessa PTSD oli todettavissa lisäksi viidennellä partisaanien uhrilla kahdestatoista.

Useimmilla huutolaisilla oli lapsuudestaan katkeria muistoja, mutta joillakin oli kuitenkin kokemuksia myös ystävällisistä ihmisistä, jotka antoivat heille uskoa parempaan maailmaan. Kaksi miestä viittasi haastattelussa alemmuuden tunteisiinsa, mutta kumpikin heistä oli selviytynyt hyvin korkeaan ikään saakka. Osalla huutolaiskertojista oli ollut vanhuuteen saakka sotaan liittyviä painajaisunia, mutta post-traumaattista stressireaktiota heillä ei ollut. Aikuisuuden fyysistä terveyttä heidän kertomuksissaan kuvasi puhe rankasta työnteosta, jota he olivat jatkaneet mahdollisimman pitkään.

Kukaan traumaattisista oireista kärsinyt kertoja ei ollut saanut niiden vuoksi hoitoa, eikä heitä siihen ohjattu. Haastateltavilla ei ollut myöskään tapana kertoa henkisistä oireistaan. Reino Hiltunen oli kuitenkin vuosina 1984–1986 tekemiensä lääkärintarkastuksien aikana Punkaharjulla (1989, 22–98) haastatellut sotavankeja heidän järkyttävistä kokemuksistaan ja niiden seurauksista.

Sotainvalidit ovat käyneet määrääkaisissa lääkärintarkastuksissa ja kuntoutusjaksoilla sekä tarpeen mukaan tutkimuksissa, joissa heidän terveydentilaansa ja invalideettiaan on tarkastettu (liite 5). Muut veteraanit ovat osallistuneet myös kuntoutukseen, jonka aikana heidän fyysistä ja henkistä hyvinvointiaan sekä toimintakykyään on tutkittu, mutta kuvaukset henkisistä oireista ovat varmasti useimmiten jääneet liian niukoiksi eikä niitä ole aina tunnistettu.

Narratiivisen lääketieteen mahdollisuuksista

Haastattelutyöni kuluessa tutustuin entistä tarkemmin narratiivisen lääketieteen käsitteeseen. Jo aikaisemmin olin ollut tietoinen siitä, että menneisyytemme ja kokemuksemme vaikuttavat elämäämme vielä vanhuudessakin. Olin myös ymmärtänyt potilaan oman kertomuksen, anamneesin merkityksen, mutta vasta veteraanien parissa työskennellessäni aloin perehtyä heidän nykyisen terveydentilansa ohella heidän elämäntarinoihinsa, kokemuksiinsa, voimavaroihinsa ja heidän elämänsä historialliseen taustaan. Kahdenkeskiset keskustelut loivat luottamuksellisuutta ja vapauttivat haastateltavat kertomaan myös traumaattisista muistoistaan ja oireistaan, joista he olisivat tuskin tavallisessa lääkärintarkastuksessa puhuneet.

Haastatellessani kertojia tunsin vastuuta kuulemastani ja pyrin toimimaan omalta osaltani heidän hyväkseen, kun he kertoivat muulla tavoin vaikeasti tavoitettavia asioita. Vaikka tunsin kuuntelijan tehtävän vaativaksi tiesin, että haastateltavien tehtävä oli vielä vaativampi, koska kipu, kärsimys, huoli ja ahdistus olivat vaikeita, ja usein mahdottomiakin ilmaista sanoin. Opin myös ymmärtämään, että lääkärit tarvitsevat potilaan kuuntelemisen taitoa ymmärtääkseen mahdollisimman hyvin sairauden aiheuttamia koettelemuksia ja oppiakseen kunnioittamaan heidän sairauksiensa merkitystä koskevia kertomuksiaan (vrt. Charon 2006, 3–4).

Olen vakuuttunut siitä, että haastattelut ja kertojien elämäntarinaan sekä heille merkittäviin kokemuksiin paneutuminen on ollut monella tavalla hyödyksi lääkärintyössäni ja syventänyt näkemystäni heidän ongelmistaan. Se on avartanut myös tietojani iäkkäiden haastateltavien elämäntarinoiden historiallisesta taustasta.

Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisen aineiston avulla löydettyjen merkitysten ja merkityskategorioiden luotettavuus riippuu siitä, miten ne vastaavat tutkimushenkilöiden ilmaisuissaan tarkoittamia merkityksiä ja myös siitä, miten ne vastaavat teoreettisia lähtökohtia. Aineiston kohdalla validiteetti merkitsee ensinnäkin aitoutta. Aineisto on aitoa, kun tutkimushenkilöt puhuvat samasta asiasta kuin tutkija olettaa. Johtopäätökset eli tulkitut merkitykset ja merkityskategoriat ovat puolestaan valideja silloin, kun ne vastaavat sitä, mitä tutkittavakin tarkoittaa (Syrjälä ym. 1994, 129).

Kertomukset ovat olleet käsittääkseni luotettavia ja ne ovat kuvanneet nykyisyydestä käsin haastateltavien aitoa kokemuksellisuutta, vaikka onkin todennäköistä, että kertojat olisivat puhuneet toisille haastateltajille, muissa tilanteissa ja aikaisempina vuosikymmeninä erilaisia asioita ja painottaneet eri näkökohtia kuin nykyisin. Nuorempina kuolleet veteraanit olisivat ehkä tuoneet myös esille erilaisia ajatuksia ja näkökantoja kuin nykyiset iäkkäät veteraanit. Olen toivonut usein, että olisin voinut haastatella monia kertojia toistamiseen, koska olisin mielelläni tarkentanut ja laajentanut joitakin aihepiirejä. Toiveeni on toteutunut kuitenkin vain harvoin. Olen pyrkinyt ymmärtämään mahdollisimman hyvin kertojieni kokemuksia sekä niiden merkityksiä ja välttämään ylitulkintaa. Varton (1996, 116) mukaan olen todennut, että laadullinen tutkimus on rajallinen yritys ymmärtää ihmisen kokemista ja siitä syntyneitä merkityksiä. Tutkimuksen toistettavuuteen ei ole valitettavasti mahdollisuuksia, koska kertojat ovat iäkkäitä ja monet heistä ovat kuolleet ennen työni valmistumista. Uskon, että haastatteluihin on vaikuttanut pikemminkin myönteisesti kuin kielteisesti se, että useat kertojat ovat tulleet minulle vuosien aikana tutuiksi.

11. Tutkimustulosten merkitys

Tutkimustyöni aikana ja sen tuloksia käsitellessäni, minulle on tullut selväksi haastateltavieni muistelun ja kerronnan merkitys ja samalla hyöty lääkärin työssä sekä nykyisten ja tulevien vanhusten parissa. Suullinen haastattelu on osoittautunut parhaaksi tavaksi päästä lähelle heidän kokemusmaailmaansa. Vaikka veteraanien keski-ikä oli vuonna 2006 jo 84 vuotta, meillä on vielä mahdollisuus kuulla kertomuksia heidän poikkeuksellisista elämänvaiheistaan, kokemuksistaan, tunteistaan, arvoistaan ja ajatuksistaan. Samanlaista henkilökohtaista haastattelumahdollisuutta meillä ei ole valitettavasti enää kauan.

Tutkimukseni perusteella olen todennut, että hoitohenkilökunnan on tarpeen tutustua varsinkin kuntoutuksessa ja laitoshoidossa olevien iäkkäiden henkilöiden elämäntutustumiseen, koska eri ikävaiheiden traumaattiset, usein vaietut kokemukset ovat voineet aiheuttaa depressiota tai posttraumaattista stressireaktiota, jotka jäävät ehkä huomaamatta. Ainoastaan oman hoitajan tutustuminen hoidettavien elämäntarinoihin laitoksissa ei riitä tukemaan vanhuksia ja selvittämään heidän tarpeitaan, vaan niihin tulisi kaikkien hoitosuhteessa olevien henkilöiden perehtyä. Elämäkertoihin tutustuminen on tarpeellista myös kodeissa omaisten sekä kotisairaanhoidosta ja sosiaalityötä tekevien henkilöiden parissa. Järkyttäviä kokemuksia kohdanneiden, traumatisoituneiden henkilöiden lapsia olisi tarvittaessa myös syytä haastatella, koska posttraumaattinen stressireaktio on saattanut siirtyä seuraavaan sukupolvenkin. Laajempi tutkimus olisi tieteellisessä mielessäkin paikallaan.

Veteraaneille ja partisaanien uhreille tekemiäni haastattelujen yhteydessä tapahtuneen muistelun katson hyödyttäneen kertojia vielä silloinkin, kun traumaattisista kokemuksista on kulunut vuosikymmeniä. Elämäntarinoiden kuuntelemisesta on ollut hyötyä myös minulle lääkärinä ja lähimmäisenä. Vaikka muistot ovat tuoneet haastateltavien mieleen traumaattisia kokemuksia ja surua, niiden käsittely nykyisyyden näkökulmasta on saattanut keventää yksin kannettua taakkaa ja helpottaa sen kertomista. Vanhusten elämäntutustumisen uskon saavan aikaan myös halua perehtyä laajemminkin heidän elämänvaiheidensa historialliseen ja sosiaaliseen kontekstiin, jonka tunteminen auttaa ymmärtämään kokemusten merkitystä.

Haastateltavat ovat maininneet voimavaroikseen useimmiten kodin, perheen ja työn, jonka he ovat aloittaneet jo lapsuudessaan. He ovat puhuneet usein myös uskonnon ja isänmaan merkityksestä sekä terveydestä. Voimavarat ovat antaneet kertojille uskoa selviytymiseen ja koko elämään. Niiden tunnistaminen ja tähdentäminen on mielestäni olennaisen tärkeää vanhusten parissa kodeissa, laitoksissa, kuntoutuksessa, terveydenhuollossa ja sosiaalityössä. Voimavaroihin kuuluu myös muistelu, jonka yhteydessä on mahdollista käsitellä elämän eri vaiheita sekä hyviä että vaikeita kokemuksia ja tavoittaa uusia merkityksiä ja yhtenäisyyttä koko elämäntarina.

Vaikka yhteisistä keskusteluista ja elämäntapaan syventymisestä ei voida käyttää terapia-nimitystä, ne saattavat vapauttaa kertojan puhumaan aikaisemmin vaietusta, mieltä vaivaavista kokemuksistaan ja muistoistaan. Keskustelujemme perusteella olen vakuuttunut siitä, että pitkään jatkuneet henkiset herkkyysoireet ja post-traumaattinen stressireaktiokin voivat helpottua elämän vaikeita kokemuksia käsiteltäessä ja vaikenemisen muurin murtuessa, jolloin myös voimavarat ovat tunnistettavissa. Vanhusten hoidossa on myönnettävä myös heidän elämäänsä kuuluvat vaikeat tosiasiat, esimerkiksi kunnan ja liikuntakyvyn heikkeneminen. Iäkkäiden henkilöiden tulee valita elämän tavoitteet omien arvojensa mukaan itselleen sopivista vaihtoehdoista. Lääkäri voi konkreettisesti ohjata potilastaan vaihtoehtojen löytämisessä (vrt. Kivelä 2001, 117). Sotainvalidien säännöllisen kuntoutuksen ohella veteraanien ja partisaanien uhrien kuntoutusjaksojen vuosittainen toteuttaminen on tärkeää.

Tutustuminen iäkkäisiin sotainvalideihin, -veteraaneihin ja partisaanien uhriin on merkinnyt minulle paljon. Olen saanut heidän kertomuksistaan oppia ja ymmärrystä. Monta kertaa olen ihmetellyt raskaista koettelemuksista selviytyneiden kertojien rajattomilta vaikuttavilta voimavaroilta. Toisaalta ajattelen usein traumaattisten kokemusten uhreja, jotka eivät ole pystyneet milloinkaan vapautumaan henkisestä taakastaan.

Kiitokset

Pitkän tutkimustyöni aikana olen monta kertaa ajatellut kiitollisena tukijoitani ja nyt minulle on mahdollista tehdä se julkisesti. Erikoisen suuret kiitokset kuuluvat emeritusprofessori Simo Koskiselle, joka on kannustanut minua vuosien ajan työssäni ja ohjannut minua aikaansa säästämättä kärsivällisesti ja taitavasti. Kukaan ei voi varmasti saada parempaa ohjaajaa kuin Simo on minulle ollut. Toisena ohjaajanani on ollut professori Sirkka-Liisa Kivelä, joka on ollut aina valmis neuvomaan minua kirjallisesti ja pitkissä puhelinkeskusteluissamme. Olen arvostanut hänen asiantuntemustaan ja kannustavaa suhtautumistaan sekä tehokkuuttaan. Tärkeänä tukenani on ollut seurantaryhmään kuuluva dosentti Jorma Laitinen, jonka puoleen olen usein kääntynyt työhöni liittyvien ongelmieni vuoksi. Hänen ymmärtäväinen ja ammattitaitoinen suhtautumisensa sekä lukuisat ohjeensa ovat olleet minulle suureksi hyödyksi. Monta kertaa muistan myös dosentti Jan-Erik Ruthia, joka on innostanut minua tutkimustyöhön. Mielessäni on monta kertaa sunnuntaipäivä, jolloin hän vieraili Rovaniemen Veljes-sairaskodin veteraanien luona ja kotonani. Keskustelumme aiheena olivat erikoisesti vanhukset ja heidän voimavaransa. Hänen kuolemansa tunsin suurena menetyksenä.

Monet Lapin yliopistossa pidetyt luennot ja seminaarit ovat ohjanneet minua tuntemaan laadullisia tutkimusmenetelmiä, jotka olivat minulle pelkän lääketieteellisen koulutuksen jälkeen melko vieraita. Kiitän luennoitsijoita opetuksesta. Lämpimästi kiitän kulttuurihistorian professori Marja Tuomista, jonka johtama mikrohistoriallinen seminaari avasi minulle uusia ajattelutapoja ja sai minut entistä enemmän kiinnostumaan yksityisten ihmisten elämänkulusta ja kokemuksista. Myöhemminkin olen kuunnellut hänen luentojaan ja lukenut hänen artikkelejaan. Monesti olen toivonut oppivani edes jotakin hänen kirjoitustavastaan. Marjaa kiitän myös ystävydestä, joka on jatkunut yhteydenpitona, keskusteluina ja huolenpittöinä.

Kunnioittavat kiitokseni osoitan lappilaisille sotainvalideille, ja -veteraaneille sekä partisaanien uhreille, jotka ovat kertoneet minulle elämänsä tarinoita. He ovat kertoneet minulle myös arvoistaan, tunteistaan ja voimavaroistaan. Olen arvostanut kokemaani luottamusta ja ystävyyttä. Toivon myös tulevien sukupolvien tutustuvan veteraanien perintöön ja velvoitteeseen vaalia yhteishenkeä ja Suomen hyvinvointia.

Kiitän myös ystäviäni. Tarja Törmänen on ollut uskollisena tukihenkilönäni sekä henkisesti että konkreettisesti käytännön tasolla, kun omat ATK-taitoni ovat osoittautuneet puutteellisiksi. Rovaniemen Veljes-sairaskodissa minua on auttanut erityisen paljon hieroja Pekka Koskiniemi, joka on jakanut kanssani kiinnostuksen veteraanien elämänkulkua ja kokemuksia kohtaan. Hän on auttanut minua lukuisia kertoja myös haastattelulaitteisiin liittyvien teknisten ongelmien parissa. Kiitos Pekka, ja kiitos myös perushoitaja Eeva Niemelä, jonka kanssa olen käynyt monia

antaisia keskusteluja muistelun ja vanhusten kuuntelemisen merkityksestä. Työvuosiani Rovaniemen Veljes-sairaskodissa ajattelen lämpimästi ja iloitsen aina tavatessani vanhoja työtovereitani. En usko, että olisin missään muualla voinut saada yhtä mieluisaa työpaikkaa.

Kun ajattelen haastatteluharrastustani, muistan kiittäen Kemijoki Oy:tä ja sen toimitusjohtajaa Pertti Kivistä. Haastattelutyön teki mahdolliseksi Veljeskotiin saamamme arvokas laitteisto. Lahjoituksista ja apurahoista haluan kiittää myös Kaulialan Sotavammassairaalan Toverikuntaa, Suomen Kulttuurirahaston Lapin rahastoa, Sotainvalidien Veljesliittoa, Rovaniemen Rintamaveteraaneja, Uulo Arhion säätiötä ja Suomen naisten huoltosäätiötä. Ilman taloudellista apua en olisi pystynyt tekemään haastattelutyötäni, johon olen monien välineiden ja tarvikkeiden ohella tarvinnut koko ajan ammattitaitoista litteroijaa haastatteluaineistoni tallentamiseksi. Osoitan kiitokseni kirjoittajille, jotka ovat tehneet yli 10 000 sivun vaativan kirjoitustyön. Kiitän erikoisesti Markku Jääsköä ja Paula Portaankorvaa, jotka ovat olleet pisimpään apunani. Turun yliopistossa minua on auttanut vuosien ajan Selena Nitecki. Hän on hankkinut minulle tarvitsemaani kirjallisuutta ja auttanut monin tavoin kirjallisen työni etenemisessä. Olen ihailut hänen tehokkuuttaan ja ystävällisyyttään.

Kun tutkimustyöni on nyt edennyt loppuvaiheeseen, kiitän sydämellisesti esitarkastajiani, dosentti Riitta-Liisa Heikkistä, professori Aulikki Nissistä ja professori Raimo Sulkavaa. He ovat perehtyneet työhöni ja antaneet minulle arvokkaita kommentteja.

Aviomiestäni Paavoa ja lapsiamme kiitän lämpimästi heidän ymmärtäväisyydestään ja tuestaan haastattelu- ja kirjoittamisvuosieni aikana ja aina muulloinkin. Lastenlapset ovat olleet minulle hyvin suurena ilona. Heidän kanssaan olen saanut lukea satuja, olla piilosilla ja aarteita etsimässä. Toivon, että he kaikki tietävät, kuinka paljon he minulle merkitsevät.

Kirjallisuusluettelo

- Aarts PGH, Op den Velde W. Eine früher erfolgte Traumatisierung und der Prozess des Alterns. Kirjassa: Van der Kolk BA, Farlane A, toim. Traumatic Stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 292, 295, 299, 300.
- Achtè K, Jarho L, Ponteva M. Maamme 2. maailmansodan veteraanien pitkäaikaiset traumaperäiset stressihäiriöt. Sotainvalidien Veljesliiton julkaisu, 1996; 8, 13.
- Achtè K. Hirmutöistä henkiin jääneiden kärsimykset on korvattava. Iltasanomat, 11.4.2001.
- Ahlbäck A. Mitä miehen on kestettävä. Kirjassa: Kinnunen T, Kivimäki V, toim. Ihminen sodassa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2006; 124.
- Airaksinen T. Vanhuuden ylistys. Keuruu: Otava, 2002; 44.
- Alasuutari P. Menneisyyden jäsentäminen identiteetin ilmauksena. Helsinki: Gaudeamus, 1989; 75, 79.
- Almqvist F. Integriatiivinen näkökulma. Ihmisen elämänskaari. Kirjassa: Moilanen I, Räsänen E, Tamminen T, Almqvist F, Piha J, Kumpulainen K, toim. Lasten ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2004; 17–126, 118.
- Almqvist F. Leikki-ikä ja varhainen kouluikä. Kirjassa: Moilanen I, Räsänen E, Tamminen T, Almqvist F, Piha J, Kumpulainen K, toim. Lasten ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus, Oy Duodecim, 2004; 42.
- Baars J. Vanheneminen ja aika. Gerontologia 1997; 11(1): 34–42.
- Baars J. Aika, gerontologia ja vanheneminen. Gerontologia 1998; 12(2): 72–81.
- Becker B. Challenging "Ordinary" pain: Narratives of older people who live with pain. Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer Publishing Company, 2001; 91.
- Birren J. Foreword. Kirjassa: Birren J, Kenyon G, Ruth, Schroots JF, Svensson T, toim. Aging and Biography, Explorations in Adult Development. New York: Springer Publishing Company, 1996; x.
- Bornat J. Reminiscence and older people. Kirjassa: Perks R, Thomson A, toim. The oral history reader. London: Routledge, 1998; 198.
- Brett E. Die Klassifikation der Posttraumatischen Belastungsstörung. Kirjassa: van der Kolk BA, McFarlane AC, Weisaeth L, toim. Traumatic stress, Grundlagen und Behandlungsätze. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 131.
- Britten N, Jones R, Murphy E, Stacy R. Qualitative research methods in general practice and primary care. Family practice, 1995; 12(1): 104-14.
- Butler RN. The Life Review: An interpretation of reminiscence in the aged. Psychiatry, Journal for the study of interpersonal processes, 1963; 26: 65–76.
- Butler RN. The Life Review: An interpretation of reminiscence in the aged. Kirjassa: McKee PL, toim. Philosophical foundations of Gerontology. New York: Human Sciences Press, 1982; 220–221, 226, 228.
- Charon, R. Narrative medicine. A Model for empathy, reflection, professional and trust. Jama, 2001; 286(15): 1897–1902.
- Charon R. The sources of Narrative medicine. Kirjassa: Narrative medicine. Oxford: University Press, 2006; 3–4.
- Clark P, Clark G. Narrative gerontology in Clinical Practice: Current Applications and Future Prospects. Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer Publishing Company, 2001; 205.

- Clark P. Practice. Kirjassa: Kenyon G, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer Publishing Company, 2001; 187.
- Coleman PG, Mills MA. Listening to the Story. Life Review and the Painful Past in Day and Residential Care Settings. Kirjassa: Hunt L, Marshall M, Rowlings C, toim. Past Trauma in Late Life. London: Jessica Kingsley Publishers, 1997; 175.
- Crocq L. The emotional Consequences of War 50 Years On A Psychiatric's perspective. Kirjassa: Hunt L, Marshall M, Rowlings C, toim. Past Trauma in Late Life. London: Jessica Kingsley Publishers, 1997; 41.
- Davidson J, van der Kolk BA. Die Psychopharmakologische Behandlung der posttraumatischen Belastungsstörung. Kirjassa: Van der Kolk BA, McFarlane A, Weisaeth L, toim. Traumatic Stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 363.
- Davidson L, Baum A. Chronic Stress and Posttraumatic Stress Disorders, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 1986; 54(3): 303–308.
- De Vries B, Blando J, Southard P, Bubeck C. The times of our Lives. Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer publishing Company, 2001; 151.
- Dunderfelt T. Elämäkaaripsykologia. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1990; 84: 211–2.
- Dyregrov A. Katastrofipsykologian perusteet. Tampere: Vastapaino, 1994; 46, 47.
- Eenilä J. Ruotiukkoja ja huutolaisia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1971; 9, 38.
- Era P, Haapala H. Veteraanitutkimus 1991, osa 1. Jyväskylän seudun veteraanien elinolot, terveydentila ja toimintakyky. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 1993; 89: 1–126.
- Erickson D, Wolfe J, King DW, King LA, Sharkansky EJ. Posttraumatic Stress Disorder and Depression Symptomatology in a Sample of Gulf War Veterans: A Prospective Analysis. Journal of Consulting and Clinical Psychology 2001; 69(1): 41–9.
- Erkkilä V. Vaiettu sota, Neuvostoliiton partisaanien iskut suomalaisiin kyliin. Hämeenlinna: Karisto Oy 1998; 20.
- Forsius A. Punatauti eli shigelloosi. Suomen Lääkärilehti 1995; 50(27): 2874.
- Forsius A. C-vitamiini ja keripukki. Suomen Lääkärilehti 1997; 52(33): 3568.
- Frankl V. Ihmisyyden rajalla. Suom. Jokinen O, Sandborg E. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, 1978; 70.
- Frankl V. Olemisen tarkoitus. Suom. Sandberg E, Jokinen O. Keuruu: Otavan painatuskeskus, 1983; 86–87.
- Frolov D. Sotavankina Neuvostoliitossa. Bibliotheca Historica 91 Turun yliopisto, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Hakapaino Oy, 2004; 68–69, 151–152, 153, 154, 169, 179, 198, 200–201, 245.
- Gass D. Narrative Knowledge and Health Care in the Elderly, Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer Publishing Company, 2001; 219.
- Gothóni R. Pitkäaikaissairaana vanhuksen maailma ja uskonnollisuus. Suomalaisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 149, Vammala: Vammalan Kirjapaino 1987; 63, 66, 154, 159.
- Greenhalgh T, Hurwitz B. Why study narrative. Kirjassa: Greenhalgh T, Hurwitz B, toim. Narrative Based Medicine, London: BMJ Books, 1998; 7.
- Gubrium JF. Narrative, Experience, and Aging. Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer Publishing Company, 2001; 27.
- Haasio A, Hujanen T. Tasavallan panttivangit. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1990; 60, 68.
- Haavio-Mannila E, Peltonen E, Raitis R. Johdanto. Kirjassa: Raitis R, Haavio-Mannila E, toim. Naisten aseet, Juva: WSOY, 1994; 17.

- Hallberg IR. A Narrative Approach to Nursing Care of People of Difficult Life Situations. Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. Narrative Gerontology. New York: Springer Publishing Company, 2001; 270.
- Hanhela HT, Kallanranta T, Kivelä SL. Rintamaveteraanien kuntoutustarve ja kuntoutuksen kehittäminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki, 1995; 13, 14.
- Hanhela, HT. Veteraanien kuntoutus. Acta Universitatis Ouluensis, D 358, Oulu: Oulun yliopisto, 1995; 19, 28, 60, 65, 68, 128, 166, 170, 171, 172.
- Hautala-Hirvioja T. Tuli käsky niin outo ja kumma, tuli lähtö kotoa pois. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 266, 294.
- Hautamäki S. Ydintrauma. Oulu: Pohjoinen, 1988; 52, 53, 54, 57–58.
- Heath I. Following the story: continuity of case in general practice. Plymouth: BMJ Publishing Group 1998; 87.
- Heikkinen E. Terve vanheneminen—utopia vai realistinen mahdollisuus? Kirjassa: Heikkinen E, Marin M, Tuomi J, toim. Suomalainen elämäntutkimus. Vantaa: Tummavuori Kirjapaino Oy, 2001; 228, 233.
- Heikkinen E. Sairauksista toimintakykyyn. Kirjassa: Heikkinen E, Marin M, toim. Vanhuuden voimavarat. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy, 2002; 21, 25, 28, 30.
- Heikkinen E. Sosiaalis-taloudellisten tekijöiden ja elintapojen yhteys vanhenemiseen. Kirjassa: Heikkinen E, Rantanen T, toim. Gerontologia. Duodecim, Tampere: Tammer-Paino, 2003; 321.
- Heikkinen E. Vanhenemisen ulottuvuudet ja onnistuneen vanhenemisen edellytykset. Kirjassa: Heikkinen E, Rantanen T, toim. Gerontologia. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, Tampere, Tammer-Paino, 2003; 333.
- Heikkinen HLT. Narratiivinen tutkimus - todellisuuskertomuksena. Kirjassa: Aaltola J, Valli R, toim. Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Jyväskylä: Valli P-S Kustannus, Gummerus Oy, 2001; 118.
- Heikkinen R-L. Elämä, tunteet, vanheneminen. Kirjassa: Heikkinen E, Tuomi J, toim. Suomalainen elämäntutkimus. Vantaa: Tummavuoren Kirjapaino, 2001; 199, 212.
- Heikkinen R-L. Mielen voimavarat vanhetessa. Kirjassa: Heikkinen E, Marin M, toim. Vanhuuden voimavarat. Vammala: Kustannusosakeyhtiö Tammi, Vammalan Kirjapaino, 2002; 207, 217, 220, 226, 227, 228.
- Heikkinen, R-L. Kokemuksellinen vanheneminen. Kirjassa: Heikkinen E, Rantanen T, toim. Gerontologia. Tampere: Kustannus Oy, Tammer-Paino Oy, 2003; 193, 194, 196, 198, 199, 200.
- Heinsalmi P. Raportti sotavankitutkimuksesta. Työterveyslaitoksen tutkimuksia. 96, Helsinki, 1974.
- Helin S. Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn heikkeneminen ja sen kompensatioprosessi. Väitöskirja. Studies in sport, physical education and health 71. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä University Printing House, Lievestuore, 2000; 43, 103.
- Helin S. Palvelujärjestelmä iäkkään ihmisen voimavarojen tukijana. Kirjassa: Vanhusten voimavarat. Heikkinen E, Marin M, toim. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2004; 64.
- Henriksson M, Lönnqvist J. Psykkiset kriisit, sopeutumishäiriöt ja stressireaktiot. Kirjassa: Psykiatria, Lönnqvist J, Heikkinen M, Henriksson M, Marttunen M, Partonen T, toim. Hämeenlinna: Karisto PY, 2001; 289, 293–299.
- Hervonen A. Pitkän ja terveen elämän edellytykset. Kirjassa: Hervonen A, Jylhä M, Oinonen T, toim. Tervaskannot. Sulkava: Kirjayhtymä Oy, Finnreklama Oy, 1996; 15.
- Hillbom M, Luisto, M. Neurologiset alkoholisairaudet. Kirjassa: Kunnamo I, Nyberg P, ym. toim. Yleislääkärin käsikirja. Kustannus Oy Duodecim, Gummerus Kirjapaino Oy 1995; 1029.

- Hiltunen L, Palohuhta S, Luukinen H, Koski K, Kivelä S-L. 70 vuotta täyttäneiden elinolot, terveys ja toimintakyky Kiimingin kunnassa. Sarja: Yleislääketiede, Selvitykset 5. Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos, Oulun yliopisto, Oulu, 1993.
- Hiltunen R. Sotavankien tie terveystarkastuksen valossa. Kirjassa: Alava T, Hiltunen R, Juutilainen A, toim. Muistatko... Sotavangit ry 1969-1989. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1989; 31-32, 34, 40, 44, 61, 88, 90, 91, 93, 95.
- Hoddinott P, Pill R, A review of recently published qualitative research in general practice. More methodological question than answers? *Family practice*, 1997; 14(4): 313-9.
- Hokkanen H, Häggman-Laitila A, Eriksson E. Kotona asuvien iäkkäiden ihmisten voimavarat. *Gerontologia*, 2006; 1: 12-21.
- Hokkanen L, Astikainen A. Voimia omaishoitajan työhön. Hyvinvoinnin tukiverkoston julkaisuja. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Tampere: Kirjapaino Öhring Ky, 2001; 56.
- Honkasalo M. Suomalainen sotainvalidi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino, 2000; 82, 85, 105, 176, 196-198, 243, 278, 329, 334, 499, 506.
- Hunt L. The Past in the Present, An Introduction to Trauma (Re-) Emerging in Old Age. Kirjassa: Hunt L, Marshall M, Rowlings C, toim. Past Trauma in Late Life. London, Jessica Kingsley Publishers, 1997; 3, 7, 9.
- Hämäläinen J. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen tutkimuksen ”käsi-työtaitoon”. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet, tilastot ja selvitykset 1987; 2, 33-34, 48.
- Hännikäinen I. Suomalainen veteraani. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 37, Helsingin Yliopiston Monistuspalvelu, Helsinki, 1982; 61, 95, 124, 205, 265.
- Hännikäinen I. Vaimot sotainvalidien rinnalla. Tampere: Tammer-Paino Oy, 1998; 5, 17, 34, 122, 133, 153, 154, 207, 252, 263, 272.
- Hänninen V, Valkonen J. Tarina, sairaudet ja kuntoutuminen. Kirjassa: Hänninen V, Valkonen J, toim. Kunnan tarinoita, tutkimuksia 59/98. Helsinki: Vastapaino, 1998; 4, 10.
- Hänninen V. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 691, Tampereen yliopisto, Tampere: Vammalan kirjapaino, 1999; 72.
- Immonen K. Historian läsnäolo. Turun yliopiston julkaisuja 26. Turun yliopiston täydennyskoulutuksen julkaisuja A: 51, Turku: Unipaps Oy, Turku, 1996; 29.
- Isoaho R, Puolijoki H, Huhti E, Kivelä S-L, Tala E. Prevalence of asthma in elderly Finns. *J Clin Epidemiol*, 1994a; 47(10): 1109-18.
- Isoaho R, Puolijoki H, Huhti E, Kivelä S-L, Laippala P, Tala E. Prevalence of chronic obstructive pulmonary disease in elderly. *Finns Respiratory Medicine*, 1994b; 88(8): 571-80.
- Isohanni M. Ikääntyneiden psykoterapeuttiset hoitomuodot. Kirjassa: Isohanni M, Tienari P, Achte K, toim. Vanhuus ja mielenterveys, Juva: WSOY, 1993; 163.
- Issakainen T, Tuomaala R. Mitä pitempään on eletty, sitä lähemmäksi veljeys on tullut. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 389, 392.
- Issakainen T. Se oli velvollisuus ittelä kullekin, että maata pittää puolustaa. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 153.
- Jaakkola J. Vaiwaisten holhouksesta köyhäinhoitoon. Kirjassa: Jaakkola J, Pulma P, Satka M, Urponen K, toim. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Ky, 1994; 130, 132, 133, 134.
- Janoff-Bulman R. The Aftermath of Victimization: Rebuilding Shattered Assumptions. Kirjassa: Figley CR, toim. Trauma and Its Wake. New York: Brunner/Mazel, Publishers, 1985; 18.

- Jauhola S. Jumalaan turvata, se on A ja O. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 173, 178.
- Jokinen A. Myytti sodan palveluksessa. Kirjassa: Kinnunen T, Kivimäki V, toim. Ihminen sodassa. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy, 2006; 153.
- Junila M. Kotirintaman aseveljeyttä. *Bibliotheca Historica*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 2000; 33, 362.
- Juutilainen A. Sotavangit ry: n 20-vuotistaival. Kirjassa: Alava T, Hiltunen R, Juutilainen A, toim. Muistatko...Sotavangit ry 1969–1989. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1989; 116–7.
- Juutilainen A. Tammenlehvän kansa. Vammala: Vammalan Kirjapaino, 1997; 14.
- Jylhä M. Vuosisadan perpektiivi vanhenemiseen. Kirjassa: Hervonen A, Jylhä M, Oinonen T, toim. Tervaskannot. Sulkava: Kirjayhtymä Oy, Finnreklama Oy, 1996; 9.
- Jämsen A. Sotavammaisen vanhuksena. Tutkimusraportti. Joensuu: Joensuun yliopiston monistuskeskus, 1988; 73.
- Järvi U. Sotatraumoista kiistellään yhä. Kivimäki V. Sotapsykiatrit sysäsivät häiriöt miesten kontolle. *Suomen Lääkärilehti*, 2006; 61(34): 3302.
- Karila A. Sotilasyhteisön normit ja käytäntö. Erillinen osasto Savukoski 1942–1944. Pro gradu-tutkimus. Jyväskylän yliopisto, 2004; 101, 129.
- Karisto A. Vanheneminen koskee meitä kaikkia. Kirjassa: Molander G, Multanen L, toim. Muutoskaipuusta tulevaisuuden luomiseen. Työterveyslaitos. Vammala: Vammalan kirjapaino, 2002; 158.
- Karjalainen E, Kivelä S-L. Iäkkäiden palveluasukkaiden terveys, toimintakyky ja elämänlaatu. Oulun yliopiston kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos. Sarja: Yleislääketieteen tutkimus: 4/1995; 121.
- Karjalainen K, Kotkavirta J. Narratiivinen lääketiede. Mitä se on ja miksi se on tärkeää. *Suomen Lääkärilehti*, 2001; 56(49-50): 5138–41.
- Karjalainen K. Narratiivinen lääketiede: Potilaan kokemus perustana, näyttö lääketiede työkaluna. Valtakunnalliset lääkäripäivät, Luentolyhennelmät, 2003; 43.
- Karvonen-Kopteff O. Naisten kokemuksia sotasairaalan hoidosta. Kirjassa: Raitis R, Haavio-Mannila E, toim. Naisten aseet. Juva: WSOY, 1994; 101, 129.
- Katajainen A, Lipponen K, Litovara A. Tarina ja sen mahdollisuudet. Kirjassa: Voimavarat käyttöön. Duodecim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2003; 13.
- Keane T, Fairbank JA, Caddel RT, Zimering RT, Bender ME. A Behavioral Approach to Assessing and Treating Posttraumatic Stress Disorder in Vietnam Veterans. Kirjassa: Figley CR, toim. Trauma and its wake. New York: Brunner/Mazel, Publishers, 1997; 267.
- Keltikangas-Järvinen L. Tunne itsesi suomalainen. Helsinki: WSOY, 2004; 103.
- Kenyon GM. The meaning/value of personal story telling. Kirjassa: Birren JE, Kenyon GM, Ruth J-E, Schroots JF, Svensson T, toim. Aging and biography. New York: Springer Publishing Company, 1996; 25.
- Kirmanen T. Pelon hallinta ja lapsen turvallisuus. Kirjassa: Niemelä P, Lahikainen AR, toim. Inhimillinen turvallisuus. Tallinna: Vastapaino, Kirjakas/ Tallprinta, 2000; 137.
- Kirves J, Kivimäki V, Näre S, Siltala J. Sodassa kasvaneiden tunneperintö. Kirjassa: Näre S, Kirves J, Siltala J, Strandberg J, toim. Sodassa koettua. Porvoo: WSOY, Weilin Göös, WS Bookewll Oy. 2008; 225, 226, 227, 237.
- Kivelä S-L, Pahkala K, Laippala P. Prevalence of depression in an elderly population in Finland. *Acta Psychiatr Scand*. 1988; 78(4): 401–13.

- Kivelä S-L, Pahkala K. Iäkkäiden depressioiden vallitsevuus ja oireet. *Gerontologia* 1989; 3(1): 30–40.
- Kivelä S-L, Luukinen H, Koski K, Viramo P, Pahkala K. Early loss of mother or father predicts depression in old age. *International Journal of Geriatric Psychiatry* 1998; 13(8): 527–30.
- Kivelä S-L. Depression in the aged. *Psychiatria Fennica* 1999; 30, 132–44.
- Kivelä S-L. Vanhusten masennustilat. Kirjassa: Tilvis R, Hervonen A, Jäntti P, Lehtonen A, Sulka-va R, toim. Geriatria. Hämeenlinna: Karisto Oy, 2001; 114.
- Kivelä S-L. Vanhusten depression hoito perusterveydenhuollossa. *Suomen Lääkärilehti* 2005; 47(60): 4865.
- Kivimäki V. Sodan kokemushistoria. Kirjassa: Kinnunen T, Kivimäki V, toim. Ihminen sodassa. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, Gummerus Kirjapaino Oy, 2006; 83–6.
- Koivusilta L, Rimpela A. Nuoruusiässä luodaan terveyden perusta. Kirjassa: Heikkinen E, Tuomi J, toim. Suomalainen elämäntulkku. Vantaa: Tummavuori Kirjapaino, Oy, 2001; 159, 161, 171.
- Korkiakangas P. Muistelusta voimavaroja vanhuuteen. Kirjassa: Heikkinen E, Marin M, toim. Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2002; 173, 176, 177, 181, 198, 202, 203.
- Kortteinen M. Lähiö. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, 1982; 303, 310.
- Koski K, Hiltunen L, Luukinen H, Mäkikyrö T, Kivelä S-L. 70 vuotta täyttäneiden elinolot, terveys ja toimintakyky Hailuodon kunnassa. Sarja: Yleislääketiede, Selvitykset 9, Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos, Oulun yliopisto, Oulu, 1993a.
- Koskinen S. Ikääntyminen ja elämäntulkku. Kirjassa: Aalto L, Hakonen S, Päivärinta E, toim. Vanhustyö. Jyväskylä: Vanhustyön keskusliitto, Gummerus Kirjapaino Oy, 1998; 130, 185.
- Koskinen S. Gerontologinen sosiaalityö. Kirjassa: Heikkinen E, Rantanen T, toim. Gerontologia. Tampere: Tammer-Paino. 2003; 355.
- Koskinen S. Ikääntyneitten voimavarat. Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, Helsinki 2004, 28, 38, 42, 72, 78-80.
- Koskinen S. Ikääntymisen voimavarat gerontologisen sosiaalityön taustalla. *Gerontologia* 2005; 4: 193–9.
- Koskinen S, Kuusela K, Tiainen S. Kolmasikälaisten elämäntulkku. Kirjassa: Koskinen S, Hakapää L, Maranen P, Piekkari J, toim. Kolmasikälaisten elämää pohjoisissa kaupungeissa. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino. 2007; 100.
- Koskinen S. Ikäihmisten kuntoutuksessa painopiste asetettava voimavaroihin. *Suomen lääkirilehti* 2007; 62(42): 3847.
- Kruse A, Schmitt E. Reminiscence of Traumatic Experiences in (Former) Jewish Emigrant and Extermination Camp Survivors. Kirjassa: Maercker A, Shutzwohl M, Solomon Z, toim. Post-Traumatic Stress Disorders, A lifespan Developmental Perspective. Seattle: Hogrefe&Huber Publishers, 1999; 172.
- Kujala E. Sodan pojat. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 2003; 69, 207.
- Kuosmanen, R. Kemijärven historia II. Kemijärvi: Koillis-Lapin Kirjapaino, 1978; 155, 166–7.
- Laine T. Filosofia, tiede, ymmärtäminen. Kirjassa: Aaltola J, Valli R, toim. Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 30.
- Laitinen J. Tuulipasteita. Juva: WS Bookwell Oy, 2003; 72.
- Laitinen J. Syyllisyys. Helsinki: Kirjapaja Hämeenlinna, Karisto Oy: n kirjapaino, 2007; 13.
- Laufer RS, Frey-Wouters E, Gallops M. Traumatic Stressors in the Vietnam war and Post-traumatic Stress Disorder. Kirjassa: Figley CR, toim. Trauma and its Wake. New York: Brunner/Mazel, 1985; 74, 75, 79, 89.

- Laukka P. Elämää kuoleman kanssa. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saa-
tiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gumme-
rus Kirjapaino Oy, 2001; 121.
- Laukkanen P, Leinonen R, Heikkinen E. 1904–23 syntyneiden henkilöiden terveydentila kahdeksan
vuoden seurautus tutkimuksessa. Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn muutokset. Sosiaali- ja terveys-
turvan tutkimuksia. Kela. Suutama T, Ruoppila I, Laukkanen P, toim. Helsinki: Hakapaino Oy,
1999; 63, 148–9.
- Lazarus R, Folkman S. The Concept of Coping. Kirjassa: Stress, appraisal and coping. New York
Springer Publishing Company, 1984; 140.
- Lazarus R. The Person-Environment Relationship, Motivation and Coping. Kirjassa: Emotion &
Adaptation, Oxford: University Press, 1991; 287.
- Lempiäinen-Pellinen K. Keskustelualoitteita. Joensuun seudun sotavammaisten elämäntyyli ja
kuntoutus. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntapolitiikka ja Sosiologia, Joensuu 1991; 11, 59.
- Lindqvist M. Vanhenemisen voimavarat, etiikka ja elämän arvot. Kirjassa: Vanhuuden voimavarat.
Vammala: Tammi, Vammalan Kirjapaino Oy, 2002; 237, 248, 253, 259.
- Linna V. Tunteiden sotilas. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1954.
- Liskola P. Vanhus ja hoitaja yhteistyökumppaneina. Kirjassa: Molander G, toim. Muutoskaipuusta
tulevaisuuden luomiseen. Työterveyslaitos, Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy, 2002; 93.
- Louhija J. Satavuotiaiden salaisuus. Juva: Werner Söderströmin Osakeyhtiö, Juva 1998; 228.
- Lukkari M. Suomi sodassa. Kirjassa: Lukkari M, toim. Veteraanien perintö, itsenäinen isänmaa.
Ajasto Oy, 1997; 16.
- Luukinen H, Hiltunen L, Koski K, Sutela A-M, Kivelä S-L. Oulunsalon vanhusten elinolot, toimintakyky ja terveys. Sarja: Yleislääketiede 8, Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos, Oulun yliopisto, Oulu, 1993a.
- Luukinen H, Koski K, Hiltunen L, Tornberg E, Kivelä S-L. Ylikiimingin iäkkäiden elinolot, ja toimintakyky ja terveys. Sarja: Yleislääketiede, Selvitykset 7, Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos, Oulun yliopisto, Oulu 1993b.
- Lyyra T-M. Ikääntyneen, kroonisesti sairaan ihmisen kokemuksellinen terveys. Gerontologia 1999; 13(4): 218–27.
- Lähteenmäki M. Jänkäläjäkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisia sotakokemuksia 1939–1945. Suomen Historiallinen seura, Historiallisia tutkimuksia 203, Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 1999; 132, 141, 142, 220.
- Maercker A, Solomon Z, Schuzwohl M. Introduction. Kirjassa: Maercker A, Solomon Z, Schuzwohl M, toim. Developmental, Post-Traumatic Stress disorder. Seattle: Hogrefe&Huber Publishers, 1999; 2.
- Malassu P-L, Ruth J-E, Saarenheimo M. Vanhuus kehitysvaiheena. Kirjassa: Niemelä P, Ruth JE, toim. Ihmisen elämäntyyli. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, 1988; 209, 220–1.
- Malmi T. Suomalaiset sotavangit. Kirjassa: Leskinen J, Juutilainen A, toim. Talvisodan Pikkujätkäläinen. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY, 1999; 792.
- Malmi, T. Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa 1941-1944. Jyväskylä: Atena, Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 19, 26, 47, 54.
- Malterud K. Shared Understanding of the Qualitative Research Process. Guidelines for the Medical Researcher. Family Practice, 1993; 10(2): 201-6.
- Malterud K. The art and science of clinical knowledge: evidence beyond measure and numbers. The Lancet, 2001; 358(4): 397-400.

- Manninen O. Suomi 75, Suomi toisessa maailmansodassa. Kirjassa: Avikainen P, Hetemäki I, Pärsinen E, Saarni M-L, toim. Itsenäisen Suomen historia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1993; 53, 77.
- Marin M. Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Kirjassa: Sankari A, Jyväskylä J, toim. Lapsuudesta vanhuuteen. Tampere: Vastapaino, 2001; 20–21.
- Marin M. Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Kirjassa: Sankari A, Jyväskylä J, toim. Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa. Jyväskylä: Vastapaino, Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 229.
- Marin M. Perheet, sukupolvet ja sosiaaliset verkostot. Kirjassa: Heikkinen E, Rantanen T, toim. Gerontologia. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, Tammer-Paino Oy, Tampere, 2003; 64, 69
- Martikainen T. Partisaanisodan siviiliuhrit. Kemi: Värisuora Oy, 2002; 3, 19, 22, 60.
- Martikainen T. Rauha on ainoa mahdollisuutemme. Kemi: Värisuora Oy, 2004; 8.
- Mazarella M. Kun kesä kääntyy. Hämeenlinna: Tammi, Karisto Oy:n Kirjapaino, 2001; 173.
- McAdams DP. Narrating the Self in Adulthood. Kirjassa: Birren JE, Kenyon GM, Ruth J-E, Shroots JF, Svensson T, toim. Aging and Biography. New York: Springer Publishing Company, 1996; 132.
- McFarlane A, van der Kolk B. Trauma und seine Herausforderung an die Gesellschaft. Kirjassa: van der Kolk A, McFarlane C, Weisaeth L, toim. Traumatic Stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 47, 49.
- McLeod J. Narrative and Psychotherapy, Narrative knowing. London: Sage Publications, 2004; 53.
- Molander G. Kuolema elämän palveluksessa. Kirjassa: Tuhkaa ja linnunrata, henkisyys mielenterveystyössä. Suomen Mielenterveysseura. SMS-julkaisut. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1998; 61.
- Molander G. Askel lyhenee, maa kutsuu. Väitöskirja. Suomen Mielenterveysseura, Helsinki: SMS-julkaisut. Tummavuoren kirjapaino, 1999; 27, 246, 247.
- Molgaard C, Poikolainen K, Elder J, Nissinen A, Pekkanen J, Colbeck A, de Moor C, Lahtela K, Puska P. Depression Late After Combat: A Follow-up of Finnish World War Two Veterans from the Seven Countries. East-West Cohort, Military Medicine 1991; 156(5): 219-22.
- Multanen L. Aikatauluista elämäntoiveiden toteuttamiseen. Kirjassa: Muutoskaipuusta tulevaisuuden luomiseen. Molander G, toim. Vammalan Kirjapaino, 2002; 80, 82.
- Nevakivi J. Tulevaisuuden kynnyksellä. Kirjassa: Nevakivi J, Haataja L, Hentilä S, ym. toim. Suomi 1944, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1984; 166.
- Niemelä P. Tarkoituksellisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Kirjassa: Niemelä P, Lahikainen AR, toim. Inhimillinen turvallisuus. Tallinna: Vastapaino, Tallprint, 2000; 23, 31.
- Nijenhuis E, Von der Hart O, Steele K. Trauma-related Structural Dissociation of the Personality, 2Mental Health Care Drenthe Nijenhuis, van der Hart ja Steele, 2004; 23. URL: <http://www.traumapages.com.nijenhuis>. 2004. Lhtm. 11/45, 23.
- Nikkilä R. Johdanto. Kirjassa: Alava T, Frolov D, Nikkilä R, toim. Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa. Rukiver. Helsinki: Edita Prima Oy, 2002; 13, 14, 21, 25.
- Nissinen A, Vuori H, Perola P. Hoidon ja terveystieteiden tarve ja kustannukset. Kuopio: Kuopion Korkeakoulun julkaisuja. Kansanterveystiede. Sarja tilastot ja selvitykset 1977; 7.
- Näre S. Nuoruus sodan hävityksessä. Kirjassa: Kirves J, Siltala J, Strandberg J, toim. Uhrattu nuoruus. Sodassa koettua. Porvoo: WS Bookwell Oy, 2008; 9.
- Ohanwe T. Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. Kirjassa: Raitis R, Haavio-Mannila E, toim. Naisten aseet. Juva: Werner-Söderström Osakeyhtiö, 1994; 135.
- Ojanen E. Henki päälle. Kirjassa: Tuhkaa ja linnunrata, henkisyys mielenterveystyössä. Suomen mielenterveysseura. SMS-julkaisut. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy, 1998; 30.

- Olsson E. Me kaikki itkettiin, ko miehet lähti. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001, 201.
- Ormio L, Porio A. Sotaan loppui lapsuus. Hämeenlinna: Karisto Oy:n Kirjapaino, 2001; 183.
- Pahkala K, Kesti E, Köngäs-Saviaro P, Laippala P, Kivelä S-L. Prevalence of depression in an aged population in Finland, *Soc Psychiatr Epidemiol* 1995; 30, 99–106.
- Pajunen H. Vanhusten mielenterveydellisten ongelmien hoito. Kirjassa: Raitanen TL, Hänninen T, Pajunen H, Suutama T, toim. Geropsykologia. Porvoo: WSOY, 2004; 335, 337, 338.
- Pajunen H. Vanhusten mielenterveydelliset ongelmat. Kirjassa: Raitanen TL, Hänninen T, Pajunen H, Suutama T, toim. Geropsykologia. Porvoo: WSOY, 2004; 194, 216.
- Palomäki O. 28.3.1945. Sotavangit ry:n vuositaival. Juutilainen A. Kirjassa: Alava T, Hiltunen R, Juutilainen A, toim. Muistatko... Sotavangit ry. 1969-1989. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy, 1989; 98.
- Palomäki S-L. Suhde vanhenemiseen. Väitöskirja. Jyväskylä: University Printing House, 2004; 32, 103.
- Pelkonen R. 15.9.2005 Lex Humana-kokoelman avajaispuhe. Helsingin yliopiston tiedelehti . Lääkäri etsii ihmistä. Lempinen U, toim. Yliopisto, Helsingin yliopiston tiedelehti no. 12, 28. lokakuuta 2005, 29.
- Pelkonen R. Ihminen ja toivo. *Suomen Lääkärilehti* 2005; 60(24): 2698–9.
- Peltonen E. Miten kotirintama kesti–miten siitä kerrotaan. Kirjassa: Raitis R, Haavio-Mannila E, toim. Naisten aseet. Juva: WSOY, 1994; 29.
- Perttula J. Kokemus ja kokemuksen tutkimus. Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Kirjassa: Perttula J, Latomaa T, toim. Kokemuksen tutkinta, merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Tartu: Dialogia Oy, 2005; 127.
- Perttula J. Kokemus tutkimuskohteena, johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere: 1995; 59–60, 68, 70–1, 76.
- Pipping K. Komppania pienoisysteiskuntana. Vilen H, suom. Keuruu: Otava 1978; 34, 56, 166, 224, 255.
- Polkinghorne DE. Narrated knowing and the study of lives. Kirjassa: Birren JE, Kenyon GM, Ruth J, ym. toim. Aging and biography. New York: Springer Publishing company, 1996; 78, 94, 96.
- Ponteva M. Psykiatriset sairaudet Suomen puolustusvoimissa v. 1941–1944. Jatkosodan aikana sota- ja kenttäsaaraloissa hoidettujen sotilaspotilaiden epidemiologinen seurantatutkimus. Sotilaslääketieteellinen Aikakauslehti 1977; 52, 31–208.
- Ponteva M. Sodanaikaiset psyykkiset vammat. *Suomen Lääkärilehti*, 1993; 48(6): 472-7.
- Ponteva M. Traumaperäinen stressihäiriö. *Duodecim-lehti*. 1995; 111(9): 875.
- Ponteva M, Juntunen J. Traumaperäinen stressihäiriö. *Duodecim-lehti*, 1995; 111(17): 1697.
- Ponteva M. Pitkäkestoisen traumaperäisen stressihäiriön korvaaminen sotavammana. *Duodecim-lehti*. 1996; 112(8): 729.
- Portelli A. What makes history different. Kirjassa: The Oral history reader. Perks R, Thomson A, toim. Routledge, New York: 1998; 67, 70.
- Pulkkinen L. Nuoren persoonallisuuden kehitys. Kirjassa: Niemelä P, Ruth J-E, toim. Ihmisen elämä. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1988; 79, 80.
- Pynoos R, Steinberg AM, Goenjian A. Traumatische Belastung in Kindheit und Jugendalter. Kirjassa: Bessel A, van der Kolk BA, Alexander C, McFarlane L, toim. Traumatic Stress. Grundlagen und Behandlungsansätze. Paderborn: Junfermaan Verlag 2000; 279, 284.

- Raitanen M. Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa. Kirjassa: Sankari A, Jyrkämä J, toim. Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 2001; 187.
- Raitis R, Haavio-Mannila E. Kiitokset. Kirjassa: Raitis R, Haavio-Mannila E, toim. Naisten aseet. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1994; 12.
- Rajahalme M. Tiivistelmä. Matkalla vastatuuleen. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, sosiaalityön koulutusohjelma, 2005; 1–211.
- Randall W. *Storied Worlds: Acquiring a Narrative Perspective on Aging, Identity and Everyday Life*. Kirjassa: Kenyon G, Clark P, de Vries B, toim. *Narrative Gerontology*. New York: Springer Publishing Company, 2001; 51, 57.
- Ranuan perinnekirjatoimikunta toim. Tappauksia Ranualta. Koillissanomat, Kuusamo: 1986; 6.
- Rauhala L. Tajunnan itsepuolustus. Yliopistopaino, Helsinki, 1995; 86.
- Rautava P. Lapsuusajan terveyden merkitys elämäntavalle. Kirjassa: Heikkinen E, Tuomi J, toim. Suomalainen elämäntavallisuus. Tummavuoren Kirjapaino Oy, Vantaa, 2001; 146, 153.
- Rautiola M. Pieni ei voi aina ymmärtää. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 237, 238.
- Robbins I. *Understanding and Treating the Long Term Consequences of War Trauma*. Kirjassa: Hunt L, Marshall M, Rowlings C, toim. *Past Trauma in Late Life* London: Kingsley Publishers Ltd, 1997; 63, 67.
- Roos JP. Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Jyväskylä: Gummerus Oy, Kirjapaino, 1985; 24, 25.
- Roos JP. Elämäkerta, omaelämäkerta, tosi elämä: johdantoa sosiologiseen elämäkertatutkimukseen. Kirjassa: Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1988; 140.
- Roos JP. Elämisen laatu ja elämäntapa. Kirjassa: Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliitto, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1988; 62–3.
- Rosenthal G. May 8th, 1945: The Biographical Meaning of a Historical Event, *International Journal of Oral History*, 1989; 10(3): 183–93.
- Rosenthal G. German War Memories: Narratability and the Biographical and Social Functions of Remembering, *Oral History*, 1991; 19, 34–41.
- Rotschild B. Posttraumatic Stress Disorder: Identification and Diagnosis, *The Swiss Journal of Social Work*, February, 1998. <http://home.webuniverse.net/babette/artdiagnosis.htm>. 1, 5, 7/10.
- Runtti S. Naapuriin evakkoon. Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painatuslaitokset, 1994; 16.
- Ruoppila I. Vanhuus. Kirjassa: Lyytinen P, Korhonen M, Lyytinen H, toim. Näkökulma kehityopsykologiaan. Porvoo: WSOY, 1995; 119–52, 450.
- Ruth J-E, Kenyon G. Kirjassa: *Biography in Adult Development and Aging*. Kirjassa: Birren E, Kenyon GM, Ruth, J-E, toim. *Aging and Biography, Explorations in Adult Development*, New York: Publishing Company, 1996; 2.
- Ryynänen L, Ryynänen OP, Korhonen H, Puska P. Viisi vuosikymmentä sodan loppumisesta. Kirjassa: Suomalaisen Rintamaveteraanin muotokuva. Veteraaniprojekti 1992:n loppuraportti. Kansanterveyslaitos, Helsinki: Painatuskeskus, Oy, 1994; numeroimaton sivu, 23–35, 50–2.
- Ryynänen U. Terveys ja turvallisuus. Kirjassa: Niemelä P, Lahikainen AR, toim. *Inhimillinen turvallisuus*. Tallinna: AR. Kirjakauppa/Tallprint, 2000; 41, 55, 66.
- Räsänen E. Lapsuusiän separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja, Kuopio, 1988; 119.

- Räsänen E. Lastenpsykiatria. Kirjassa: Lönnqvist J, Heikkinen M, Henriksson M, Marttunen M, Partonen T, toim. Psykiatria. Hämeenlinna: Karisto Oy, Duodecim, 2001; 499, 504.
- Räsänen E, Moilanen I. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Kirjassa: Moilanen I, Tamminen T, Almqvist F, Piha J, Kumpulainen K, toim. Lasten- ja nuorisopsykiatria: Kustannus Oy Duodecim, 2004; 92.
- Räsänen E. Äkilliset stressireaktiot ja sopeutumishäiriöt. Kirjassa: Moilanen L, Tamminen T, Almqvist F, Piha J, Kumpulainen K, toim. Lasten ja nuorisopsykiatria. Kustannus Oy Duodecim, 2004; 233-5.
- Saarenheimo M. J. P. Roosin haastattelu. Elämäkerta-kertomuksen eilistä ja nykypäivää. Gerontologia 1991; 4: 311.
- Saarenheimo M. Omaelämäkerrallinen muisti ja elämäkerta. Gerontologia 1991; 5(4): 260–9.
- Saarenheimo M. Muistelemisen terapiana, ajanvietteenä sekä sekä minän ja maailman rakentamisena. Gerontologia 1992; 6(4) 265-75.
- Saarenheimo M. Jos etsit kadonnutta aikaa. Tampere: Vastapaino, 1997; 15, 23, 46, 171.
- Saarenheimo M. Vanhuus ja mielenterveys. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki: 2003, Werner Söderström Osakeyhtiö, 2003; 29, 40, 41, 69.
- Saarenheimo M. Positiivinen mielenterveys ja elämänhallinta. Kirjassa: Raitanen T, Hänninen T, Pajunen H, Suutama T, toim. Geropsykologia. Vanhenemisen ja vanhuuden psykologia. Porvoo: WSOY, 2004; 132, 148.
- Salonen K. Haastava sosiaalinen vanhustyössä. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 26. Turun kaupungin painatuskeskus, Turku, 2007; 82, 103, 149.
- Satokangas R. Pienviljelijän elanto vuodenaikojen rytmissä. Kirjassa: Häggman K, Kuisma M, Markkola P, Pulma P, Kuosmanen R-L, Forslund R, Mäkinen A, toim. Suomalaisen arjen historia. Porvoo: WS Bookwell, 2007; 137.
- Savolainen S. Psykkisiä traumoja ei korvata vielä. Sotainvalidi-lehti, 2006; 34: 3302.
- Schreuder JN. Post-Traumatic Re-experiencing in Old Age. Kirjassa: Hunt L, Marshall M, Rowlings C, toim. Past Trauma in Late Life. London: Jessica Kingsley Publishers, 1997; 17, 18, 22, 29.
- Schütze F. Pressure and Guilt: War Experiences of a young german soldier and their biographical implicatios (part 2), International Sociology 1992; 7(3): 347–67.
- Shalev AY. Belastung versus traumatische Belastung. Kirjassa: van der Kolk BA, McFarlane AC, Weisaeth L, toim. Post Traumatic Stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 97.
- Siltala J. Sodan psykohistoriaa. Kirjassa: Kinnunen T, Kivimäki V, toim. Ihminen sodassa. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä: 2006; 45.
- Simmons M. Constructing narratives of war-related post-traumatic stress disorder, Sociological/Sites/Sights, TASA 2000 Conference, Adelaide: Flinders University, 2000; December 6–8, 4.
- Sinerma M. Naiset sodassa. Kirjassa: Sinerma M, Kyöstilä L-M, Malmberg R, Palmunen R, Tiilikainen H, toim. Nainen sodassa. Helsinki: Oy, Valitut Palat, Milanostampa Spa, Farigliano 1995; 15–17.
- Sinisalo H. Kaksi kertojaa, kaksi maailmaa. Julkaisusarja (1/97) Tampereen yliopiston koulutuskeskus, Tampere, 1996; 5.
- Sinkkonen J. Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Kirjassa: Söderholm A, Halila R, Kivitielä Kallio S, Mertsola J, Niemi S, toim. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2004; 76, 82.
- Snellman H. Tukkilaisen tulo ja lähtö. Väitöskirja. Scripta Historica 25, Oulun Historiaseuran julkaisuja. Oulu: Pohjonen, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1996; 121, 153.

- Solomon Z, Ginzburg K. Aging in Shadow of War. Kirjassa: Maercker A, Schutwohl M, Solomon Z, toim. Post-Traumatic Stress Disorder, A Lifespan, Developmental Perspective. USA: Hogref&Huber Publishers, 1999; 150.
- Spencer ETH, Pynoos R. Developtmental Perspective on Psychic Trauma in Childhood, Kirjassa: Figley CR, toim. Trauma and its wake. New York: Brunnerl: Mazel, 1985; 40, 42, 46, 47.
- Sulamaa K. Himmetä ei muistot koskaan saa. Kirjassa: Kinnunen T, Kivimäki V, toim. Ihminen sodassa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2006; 309.
- Sulander T, Helakorpi S, Nissinen A, Uutela A. Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, keväällä 2005 ja niiden muutokset 1993–2005. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja, B1/2006.
- Suokas-Cunliffe A. Trauma – omaan elämäntarinaaan yhdistymätön mielen loinen. Yleislääkäri, 2006; 5, 19–23.
- Suutama T, Ruoppila I, Laukkanen P. Yhteenvedo ja päätelmät. Kirjassa: Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn muutokset. Havaintoja Ikivihreät-projektin iäkkäiden henkilöiden 8-vuotisesta seurututkimuksesta. Helsinki: Hakapaino Oy, 1999; 239, 240, 241.
- Suutama T. Coping with Life Events in Old Age. Väitöskirja. Jyväskylä, Studies in Education, Psychology and Social Research, 1995; 117: 35, 89.
- Syrjälä L, Ahonen S, Syrjäläinen E, Saari S. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 1994; 129.
- Söderholm A. Lapsen laiminlyönti. Kirjassa: Söderholm A, Halila R, Kivitie-Kallio S, Mertsola J, Niemi S, toim. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2004; 58, 60, 61.
- Takkinen S. Elämän tarkoituksellisuuden tunne. Kirjassa: Heikkinen E, Rantanen T, toim. Gerontologia. Tampere: Duodecim, Tammer-Paino, 2003; 212, 214, 216.
- Tarkka J. Paasikiven aika. Kirjassa: Tarkka J, Polvinen T, Soikkanen H, toim. Suomi 75. Itsenäisen Suomen historia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1993; 167.
- Teinonen T, Isoaho R, Kivelä S-L. Uskonto ja masentuneisuus iäkkäillä. Suomen Lääkärilehti 2002; 57(33): 3123.
- Teinonen. T. Uskonnollisuus ja terveys iäkkäillä. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C Osa – Tom. 225, Turun yliopisto, Turku: Painosalama, 2005; 139, 143.
- Telama R, Välimäki I, Nupponen H, Numminen P, Säaskilahti A, Raitakari O. Suomalaisten lasten ja nuorten liikunta tänään, Duodecim, 2001; 117(13): 1382-8.
- Tennant C. Parenteral Loss in Childhood. Archives of General Psychiatry. 1988; 45, 1045-50.
- Terr L. Suden lapset, suom. Rikman K. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1997; 97, 99.
- Thompson P. The voice of the past. Kirjassa: Perks R, Thomson R&A, toim. The oral history reader. London: Routledge, 1998; 28.
- Tiitta A. Itsenäinen tasavalta 1918–1939. Kirjassa: Zetterberg S, Tiitta A, toim. Suomi kautta aikojen. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, 1992; 432–59.
- Timonen T, Kaipainen WJ. Rintamamiesten terveydentila Pohjois-Suomessa. Suomen Lääkärilehti, 1979; 34, 2785–92.
- Tornstam L (1982a): Resursbegreppet och åldrandet. Kirjassa: Tornstam L, Odén B, Svanborg A, toim. Äldre I samhället- förr, nu och I framtiden. Del 1: Teorier och forskningsansatser. Stockholm: Liber Förlaget, 1982; 60.
- Torppa M. Narrative based medicine. Suomen Lääkärilehti, 2001; 56(49–50): 5157–59.
- Toskala A. Pelot ja niiden voittaminen. Juva: WSOY: n kirjapainoyksikkö Writers' House, 1997, 34.
- Tuomaala R. Antti Lokka, Lapin mies. Rovaniemi: Kemijoki Oy, Sevenprint Oy, 1998, 46, 51, 118.

- Tuomaala R. Meidän oli pärjättävä. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001, 64, 66.
- Tuomaala S. Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoitettaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939. Väitöskirja. Bibliotheca Historica 89, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: Hakapaino Oy, 2004; 71–3, 89, 124, 130, 307.
- Tuomaala S. Mustetta ja multaa. Kirjassa: Häggman K, Kuisma M, Markkola P, Pulma P, Kuosmanen R-L, Forslund R, Mäkinen A. toim. Suomalaisen arjen historia. Porvoo: WS Bookwell, 2005; 255.
- Tuomaala S. Mustetta ja multaa. Kansakoulun ihanteet ja arki. Strandberg J, Honkala L, Kukkonen J, Saari S, toim. Suomalaisen arjen historiaa. Modernin Suomen synty. Porvoo: WS Bookwell, 2007; 251, 255.
- Tuomi J, Sarajärvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2006; 106, 115.
- Tuominen M. Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun kulttuurissa. Väitöskirja. Helsinki: Otava, 1991; 49, 74.
- Tuominen M. Aika on heitellä kiviä ja aika kerätä kivet. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 364, 366, 371–2.
- Tuominen M. Vaikka se tuntu pahaltaki, mutta sitten oli hyväki. Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 338, 341, 342, 349, 350.
- Tuominen M. Lapin sodan uhrit ja jälleenrakennus. Kirjassa: Massa I, Snellman H, toim. Lappi, maa, kansat, kulttuurit. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Hämeenlinna: 2003; 117, 121.
- Turunen M-M. Lapsen kaltoinkohtelun psyykkisistä seurauksista. Kirjassa: Söderholm A, Halila R, Kivitie-Kallio S, Mertsola J, Niemi S, toim. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2004; 198.
- Ukkola S. Sodan jälkeen. Rintamamiehen aseoituminen ja muistelun elämäkerrallisuus. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, Rovaniemi: 2000; 7, 18, 87.
- Ukkonen T. Menneisyyden tulkinta kertomalla. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Helsinki: Hakapaino Oy, 2000; 15, 27, 97.
- Uusitalo T. Miten päästä yli mahdottoman. Väitöskirja. Lapin yliopisto, Rovaniemi: 2006; 216.
- Vahtola J. Uusin aika. Hyvinvointiin ja uuteen Eurooppaan. Kirjassa: Suomen historia. Keuruu: Otavan Kirjapaino, 2003; 379, 383.
- Valvanne J. Vanhusten terveystarkastuslöydösten ennustemerkitys. Helsinkiläisten 75-, 80-, ja 85-vuotiaiden yhden vuoden seurantatutkimus, Universitas Helsingiensis, 1992.
- Van der Kolk BA. Posttraumatic stress disorder and memory. Psychiatric Times, March 1997; Vol XIV, Issue 3.
- Van der Kolk BA, Farlane AC. Trauma – ein schwarzes Loch. Kirjassa: Van der Kolk BA, McFarlane AC, Weisaeth L. toim. Traumatic Stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 27, 28, 30, 32, 33, 34.
- Van der Kolk BA, Farlane AC. Vorwort der Originalausgabe. Kirjassa: Van der Kolk BA, McFarlane AC, Weisaeth L, toim. Traumatic Stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 12.
- Van der Kolk BA, McFarlane AC, van der Hart O. Ein allgemeiner Ansatz zur Behandlung der posttraumatischen Belastungsstörung. Kirjassa: Van der Kolk BA, McFarlane AC, Weisaeth L, toim. Traumatic stress. Paderborn: Junfermann Verlag, 2000; 313.

Van der Kolk BA, Weisaeth L, van de Hart O. Die Geschichte des Traumas in der Psychiatrie. Kirjassa: Van der Kolk BA, McFarlane AC, Weisaeth L, toim. Traumatic stress. Paderborn: Junfermann Verlag, Paderborn, 2000; 71.

Varto J. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Tammer-Paino, 1996; 59, 116.

Vilkko A. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tampere: Tammer-Paino Oy, 1997; 52, 74, 77.

Vilkko A. Kodiksi kutsuttu paikka. Kirjassa: Hyvärinen M, Peltonen E, Vilkko A, toim. Liikkuvat erot. Tampere: Vastapaino, 1998; 27, 28

Vilkko A. Kotoinen tilallisuus ja vanheneminen. Gerontologia 2004; 1: 93–4.

Virolainen K. Elinikäinen taakka. Väitöskirja. Rovaniemi, Yliopistopaino, 1999; 19, 25, 32, 49, 164, 174-5, 183, 194–5.

Virtanen M. Sukupolven tasot, fraktiot ja elämäankaari. Sosiologia 1999; 36(2): 88.

Vuorinen, Risto. Minän synty ja kehitys. Porvoo: WSOY, 1997; 67, 292.

Ylimartimo. Niin ko veljekset olisivat saksalaiset ja suomalaiset silloin ollu..., Kirjassa: Annanpalo H, Tuomaala R, Tuominen M, toim. Saatiin tämä vapaus pitää. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 21, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 2001; 130.

Ylitalo A. Tuntoja tammenlehvän takaa. Sotainvalidi, 2005; 6(3): 64.

Öberg P. Den muntliga intervjun i biografisk äldreforskning. Kirjassa: Livet som berättelse, Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences 62, Acta Universitatis Upsaliensis Uppsala: 2002; 42, 111.

Lait ja asetukset

Asetus rintamapalvelutunnuksesta (A554/78)

Asetus rintamasotilastunnuksesta (A772/69)

Asetus rintamaveteraanien kuntoutuksesta (A348/ 1988)

Asetus Sotilasvammalain toimeenpanosta (A 1117/85)

Kirjeitse saatu tiedonanto: Kansallisarkisto 14.3.2006, 937/643/2005

Laki eräissä Suomen sotiin liittyvissä tehtävissä palvelleiden kuntouksesta annetun lain muuttamisesta (L984/204)

Laki oppivelvollisuudesta 1921, 3§

Laki rintamaveteraanien kuntoutuksesta 11841/1988

Laki valtion kertakorvauksesta eräille Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteeksi joutuneille henkilöille (L697/2003), 1.9.2003

Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:10, Veteraanipoliikka 2004-2007, Valtioneuvoston linjauksia

Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 172/2003, Sinikka Mönkäre

Sotilasvammalaki (L404/48)

Suomen Lääkäriliiton Eettisten Periaatekysymysten Valiokunnan Kannanottoja, Potilaslääkärisuhde. Teoksessa Lääkärin etiikka, toim. Samuli Saari, Marit Henriksson, 2005; 40.

Valtiokonttori, Sotilasvammalain mukaiset korvaukset, 2007

Liite 1

HAASTATTELURUNKO

- haastateltavan nimi, syntymäaika ja -paikka, nykyinen kotipaikka
- haastattelun päivämäärä ja paikka

AIHEET

- lapsuus (lapsuuden kodista, perheestä, kasvatuksesta, elämäntavoista, uskonnosta)
- koulunkäynti
- sotaväki
- sota-aika (sota-ajan tehtävistä, kokemuksista, yhteishengestä, mielialasta, pelosta, sairauksista ja haavoittumisista sekä niiden hoidosta)
- muistoja kotirintamalta
- kotiin paluu, jälleenrakentaminen
- ammatti ja työt sekä koti ja perhe
- ikääntymisen aika (perheestä, terveydestä ja siihen liittyvistä ongelmista, sodan aiheuttamista seurauksista, uskonnosta)
- mieleen jääneitä muistoja
- elämän voimavarat
- vaikein aika elämässä
- paras aika elämässä
- isänmaan merkitys

Liite 2

LYHYET ELÄMÄKERTATIIVISTELMÄT

HUUTOLAISET

Kaarlo, ”Asutustilallinen”

Kaarlo syntyi yksinäisen äidin lapsena ja joutui jo pienenä huutolaiseksi. Hänet siirrettiin sittemmin toiseen paikkaan ja 7-vuotiaana kolmanteen perheeseen, jossa hänen tehtävänä oli hoitaa pientä lasta ja osallistua isännän mukana maatoihin. Aamuisin Kaarlon oli noustava jo neljän aikaan polttamaan varpuja navetan uunissa. Pelkoa hänelle aiheutti piiskaaminen pienistä vahingoistakin. Ruoasta ei ollut kuitenkaan puutetta. Koulunkäynti pojalla rajoittui kuuteen kiertokouluviikkoon, eikä hän pystynyt silloinkaan tekemään tehtäviään, koska hän ei saanut talossa käyttöönsä kirjoja tai kynää. Sijoituspaikastaan Kaarlo lähti hevostieheksi läheiseen taloon, missä hän sai pientä palkkaa. Hän oli myös suojeluskunnassa ja osallistui harjoituksiin sekä vartiointiin.

Kaarlo oli hyväkuntoinen ja sotaväessä hän toimi vaatimusten mukaan. Lyhyen koulutuksen jälkeen hänet komennettiin Ontrosenvaaraan ja sieltä Karhumäkeen. Raskaimpana tehtävänä oli osallistuminen partisaaniprikaatin tuhoamiseen. Kertoja pelkäsi vangiksi joutumista, mutta pystyi hallitsemaan pelkonsa. Hän haavoittui ensimmäisen kerran Krivillä kasvoihinsa ja toisen kerran Ihantalassa oikeaan kätteensä. Sairaalahoidon jälkeen hän kävi kerran tapaamassa äitiään, joka ei tuntunut enää lainkaan äidiltä. Toipumislomansa jälkeen hän joutui Kannaksella koviin taisteluihin.

Lapin sodasta palatessaan Kaarlo ilmoittautui savottaan. Vaikka hän näki noin kymmenen vuoden ajan painajaisunia, joista hän heräsi vaatteet märkinä, hän tunsi olevansa työkunnossa. Miehet asuivat kämpissä, ja ruokana heillä oli poronlihaa, leipää ja voita. Savotan päätyttyä Kaarlo oli tietoisessa, uitossa ja pöllin teossa. Työnjohtajat olivat ystävällisiä, sodan käyneitä miehiä. Hän tapasi tulevan vaimonsa siinä vaiheessa, kun oli saanut ansaittua tarpeeksi rahaa sormusten ostoa varten. Kaarlo oli entisissä töissä ja nautti aina kotiintulosta, missä vaimo hoiti kotia ja karjaa. Perheeseen syntyi neljä lasta, joita hoidettiin hyvin. Heitä ei piiskattu milloinkaan.

Elämänsä vaikeimpana aikana Kaarlo muisteli lapsuuttaan ja sodan jälkeistä, taloudellisesti puutteellista aikaa, jolloin hän ei saanut ”kylmää tilaa”. Asutustilakin hänelle myönnettiin soiseen maastoon. Koettelemuksena oli myös tapaturma, jonka seurauksena oli alaraajan amputaatio. Kaarlo oppi kuitenkin kävelemään ja tekemään töitä. Parhaana aikana hän piti vuosia, jolloin koti oli saatu rakennettua ja pellot raivattua. Nuorille hän antoi elämänohjeeksi ahkeruuden ja rehellisyyden.

Oskari, ”Partiomies”

Oskari joutui 4-vuotiaana isänsä kuoleman jälkeen huutolaiseksi perheeseen, jossa häntä kohdeltiin väkivaltaisesti, hakattiin ja potkittiin. Hän ei saanut syödäkään muiden kanssa. Hänellä oli kaatumatautikohtauksia, joista perheessä ei välitetty, vaan pojan piti selviytyä itsekseen. Sijoituspaikka vaihtui vielä kaksi kertaa, ja jälkimmäisessä Oskarille määrättiin niin paljon töitä, etteivät hänen voimansa riittäneet läksyjen tekoon. Opettaja oli hyvä, mutta oppilaat kutsuivat poikaa rengiksi. Hän päätti lähteä äitinsä uuteen kotiin, missä hän ei ollut käynyt aikaisemmin. Kun hän pääsi perille, hän ilmoitti jäävänsä taloon niin pitkäksi aikaa, että hän pystyisi hankkimaan oman elantonsa. Oskarin elämä muuttui täysin. Hän suoritti koulunsa, teki töitä isäpuolensa kanssa ja tunsu itsensä perheenjäseneksi.

Aikanaan Oskari meni sotaväkeen ja sotaan. Siellä hän kertoi kokeneensa pelkoa, mutta hän tunsu isänmaan puolustamisen velvollisuudekseen.

Jatkosodassa Oskari oli partiojoukoissa ja hiihti aina ensimmäisenä. Hän haavoittui kolme kertaa, ja ensimmäisellä kerralla hänen jalkaansa osui kolme luotia. Hän pääsi pakenemaan mutta lyhyen matkan päästä tuli voimakas verensyöksy. Kyseessä oli venäläisten suuren partiojoukon hyökkäys, jonka suomalaiset ja saksalaiset saivat torjuttua. Haavoittuessaan hän pelkäsi menehtyvänsä, mutta kaiken kaikkiaan hän kertoi olleensa melko rohkea sotilas. Toinen haavoittuminen aiheutti leukemiaan murtuman, mutta kolmas kerta johti vain jsp:llä käyntiin.

Tieto aselevosta tuli aurinkoisena päivänä, jolloin linnut lauloivat. Pian miehille ilmoitettiin saksalaisten takaa-ajosta, mutta Oskaria ei kuitenkaan komennettu Lapin sotaan, koska hän oli ollut saksalaisille läheisissä joukoissa. Siviiliin pääsy tuntui hyvältä, vaikka rauhanehdot painoivat. Oskari aloitti työnteon eikä laskenut työtunteja. Naimisiin hän oli mennyt jo sota-aikana ja huolehti vaimonsa kanssa lapsistaan, joiden menestyminen ja läheisyys olivat hänelle tärkeitä.

Lapsuudestaan Oskari ei ollut katkera, vaan hän ajatteli yleisesti huonojen olosuhteiden olleen syynä perheen vaikeuksiin. Hän oppi tuntemaan yhteiskunnallista vastuuta ja toimi järjestöissä sekä kunnan luottamustehtävissä sosiaalisten olojen parantamiseksi. Hän ei kantanut kaunaa menneestä, vaan iloitsi siitä, että oli omalta osaltaan ollut rakentamassa nykyistä hyvinvointia.

Eero, ”Haavoittunut huutolaiskertoja”

Eero joutui muiden sisarustensa kanssa huutolaiseksi, kun hänen äitinsä ei pystynyt hoitamaan heitä isän lähdettyä Venäjälle. Äiti meni piikomaan ja avioitui uudelleen.

Huutolaispaikassa poikaa kohdeltiin huonosti, ja hän sai ainakin viikoittain piiskaa. Isäntä hakkasi häntä kepillä jopa siitä syystä, että hän viipyi kaupassa odotettua pitempään. Puita hänen piti mennä hakemaan aina pimeään aikaan, jolloin hän pelkäsi

kummitusten olevan liikkeellä. Ero tunsikin olevansa koko ajan ”varuillaan kuin jänis pensaassa” eikä hän uskaltanut sanoa juuri mitään. Ruoka oli huonoa. Keitto oli jäähtynyt samaan tapaan kuin koiralle annettaessa, ja rasva kellui sen pinnalla hyytyneenä. Läkysien tekemiseen Eerolla ei ollut aikaa eikä voimia töiden vuoksi. Koulu ei sujunut hyvin, ja se aiheutti hänelle katkeruutta. Hän ei muista huuto-laisajassaan olleen ilonaiheita.

Kun Eeroa oltiin siirtämässä uuteen, tunnetusti ankaraan sijoituspaikkaan, hänen äitinsä käytti etuosto-oikeuttaan ja otti pojan luokseen. Eeron pelokas mieli vapautui vähitellen, vaikka hänellä olikin aluksi painajaisunia. Hän suoritti koulunsa, osallistui töihin ja lähti nuorena tukkimetsään.

Sodan aikana poika oli aluksi työkompaniassa, missä hän palellutti kantapäätänsä ja joutui sairaalaan. Hän suoritti sotaväen, jonka jälkeen miehet siirrettiin vuonna 1941 rintamalle. Vaikka Ero tunsikin monesti pelkoa, hänelle jäi sota-ajasta myös hyviä muistoja. Ne antoivat voimia Eerollekin. Erityisen mielellään hän muisteli Lapin poikaa, joka ei milloinkaan menettänyt iloisuuttaan ja huumorintajuaan. Joissakin tilanteissa hän tunsikin myös yllättävää rauhallisuutta ja uskoa suojelusenkelin läsnäoloon.

Kun Ero lähti auttamaan aseveljeään vaikeasta tilanteesta, hän haavoittui jalkaansa ja vatsan alueelle. Hän huusi apua, mutta hädän tuntemusta hänellä ei ollut. Kun häntä lähdettiin kuljettamaan joukkosidontapaikalta veneellä, hän ihaili järvimaisemaa, joka ei ollut koskaan aikaisemmin näyttänyt yhtä kauniilta. Hänen tajuntansa alkoi hämärtyä ennen sairaalaan pääsyä, ja hänelle tuli myös hengitysvaikeuksia. Pitkän sairaala- ja toipilaskotivaiheen aikana hän toipui vähitellen ja pääsi kotiin.

Naimisiin Ero oli mennyt jo vuonna 1941, ja perheeseen syntyi neljä lasta. Hänen vaimonsa oli ollut myös huutolaisena. Puolisot puhuivat paljon keskenään ja sopivat, että he hoitavat lapsensa hyvin. Vaimo sairastui kuitenkin vakavasti ja kuoli varhain. Selviytyminen tuotti Eerolle vaikeuksia, ja hän katsoi saaneensa yhteiskunnalta vain näennäistä apua. Lapsuusaikana koetun eriarvoisuuden synnyttämä katkeruus vahvistui hänen mielessään. Siitä ei kuitenkaan tullut hänen voimakkain piirteensä, vaan hänen mielessään elivät myös hyvät muistot ja mielikuvat. Sotakokemuksiin liittyvät unet hänellä jatkuivat toistuvina painajaisina. Myöhemmin Ero perusti uuden perheen.

Lauri, ”Uttera uurastaja”

Lauri syntyi erämaakylässä, jonne kuljettiin kävellen, hevosella tai hiihtäen. Hänen kotinsa oli pieni mökki, johon mahtui kuitenkin 11-henkinen perhe. Kertojan mielessä olivat erityisen hauskoina tapahtumina sisarusten syntymät, joissa isä toimi kättilönä. Isä oli liittynyt punakaartiin, mutta hän ei ollut mukana taisteluissa. Hän kuoli varhain kotipaikalla tappeluun johtaneiden erimielisyyksien vuoksi, ja lapset joutuivat huutolaisiksi. Lauri sijoitettiin veljensä kanssa sukulaisperheeseen 4-5-vuotiaana. Pojat eivät viihtyneet talossa, koska talon emäntä kielsi heidän entiset

harrastuksensa, ongella käynnit ja puukon käyttämisen. Lauri siirrettiin taloon, jossa hänelle annettiin toistamiseen remmiä. Hänen oli noustava aamuisin ennen muita riipimään kerppuja, kantamaan vettä navetan uunin pataan, polttamaan risuja, luomaan lantaa ja viemään vettä ja heiniä hevoselle. Myötätuntoa hänelle osoittivat talon oma poika, työmies ja naapurissa asuva vanhus. Sittemmin poika sijoitettiin perheeseen, jossa hän sai syödä muiden kanssa ja sahata isännän justeerin toisessa päässä.

Koulussa Laurille tuli aluksi vaikeuksia, joista hän kuitenkin selviytyi. Hän itsenäistyi ja lähti savottatöihin. Myöhemmin hän siirtyi Petsamoon ja joutui siellä talvisodan syttyessä luutnantin lähetiksi. Koska hän oli ennen sotaväkeen lähtöään oppinut ajamaan autoa ja huolehtimaan siitä, hän pääsi armeijassa kuljetustehtäviin. Hän ymmärsi, että upseereita oli toteltava, mutta joskus hän ilmaisi olevansa eri mieltä heidän kanssaan. Hän saattoi purnata määräyksistä, jotka eivät olleet hänen mielestään oikeutettuja.

Jatkosodan aikana Laurin täytyi ajaa miinoitetuilla alueilla, joissa hän tunsu suoje-luksenkelin olleen mukanaan. Asevelihenkeä hän piti hyvänä, vaikka hän katsoi, ett-eivät vuoden 1918 haavat olleet vielä arpeutuneet. Lauri sai lievän sirpalevamman jatkosodassa ja Lapin sodassa hän haavoittui vakavasti. Hän joutui suolistovam-mansa vuoksi sairaalahoitoon. Myöhemmin hänelle tehtiin useita leikkauksia, joista huolimatta hänellä oli runsaasti oireita vanhuuteensa saakka. Ruumiillisen vamman lisäksi hänelle jäi pysyväksi henkiseksi taakaksi saksalaisen nuorukaisen kanssa käyty taistelu ja pojan kaatuminen. Tapahtuman kertominenkin aiheutti Laurille liikutusta.

Naimisiin Lauri meni jo sota-aikana ja hän aloitti kotiseudulle palattuaan työnteon, jota hän jatkoi ikääntyessäänkin. Hänen perheensä kasvoi ja maatilansa vaurastui. Taloudellinen menestyminen oli Laurille tärkeitä, ja lasten kasvattaminen hyvin koulutetuiksi ja toimeentuleviksi kansalaisiksi oli hänen päämääränään. Siinä hän tunsu onnistuneensa. Koska vuosien mittaan ilmaantuneet sairaudet heikensivät Laurin toimintakykyä, hän siirtyi ennestään tuttuun laitokseen, jossa lapset kävivät usein hänen luonaan.

Eevertti, Luonnossa viihtynyt veteraani”

Eevertin isä kuoli ennen hänen syntymäänsä, ja äidille jäi seitsemän lasta. Isovan-hemmat ottivat pojan huostaansa, mutta he olivat jo iäkkäitä, ja lapsi joutui huuto-laiseksi 7-vuotiaana. Hänet sijoitettiin taloon, jossa häntä kuritettiin ja lyötiin ket-tingillä selkään, kun hän ei pystynyt hallitsemaan hevosta. Ruokaa hän sai kuiten-kin tarpeeksi. Alle 10-vuotiaana Eevertti siirrettiin toiseen perheeseen, jossa hän kärsi edelleen peloista ja vapautui niistä vain nukkuessaan. Kohtelu ei ollut yhtä raakaa kuin edellisessä paikassa, vaikka hän saikin edelleen selkäsaunoja. Työt jat-kuivat aamusta iltaan. Eevertti ruokki hevosta, loi lantaa ja oli viljaa leikkaamassa sekä puimassa. Myöhemmin hän oli myös sahaamassa tukkeja. Viidentoista vuoden

ikäisenä poika päätti lähteä talosta. Päätöksen saivat lopullisesti aikaan isännän moitteet huonosti valmistelluista rippikoululäksyistä, joita hän ei ollut voinut tehdä savotassa. ollessaan. Hän pääsi pian töihin ja tunsi itsenäistyvänsä.

Kertoja joutui tammikuussa 1940 rintamalle. Hän tunsi pelkoa tykistökeskityksissä, mutta hän hallitsi sen ja ”*oppi olemaan oikealla tavalla varovainen*”. Vaarallisissa tilanteissa häntä auttoi ajatus, että ”*osuma tulee, jos se on tullakseen*”. Eevertti toimi lähettinä ja kuljetti yksinään viestejä komentopaikoille. Hänen tehtävänään oli myös kinokseen nukahtaneiden sotilaiden herättäminen. Sittemmin Eevertti sai koulutuksen sidontajoukkoihin ja haki haavoittuneita ja kaatuneita sotatanttereilta. Talvisodan päätyttyä hän joutui jatkamaan asevelvollisuuttaan. Sen jälkeen hän lähti saman tien savottaan. Hän pystyi töihin sotaan liittyvistä painajaisistaan huolimatta.

Jatkosotaansa Eevertti kertoi kuuluneen lähetin tehtäviä, asemasotaa, keskityksiä, hyökkäyksiä ja välillä lepoakin. Sodasta palatessaan miehet saivat punataudin, josta kertoja toipui ja lähti Lapin sotaan.

Kun Eevertti palasi vihdoon kotikyläänsä, hän laski verkot veteen ja nosti maahan jääneitä perunoita. Hän oli mennyt naimisiin sodan aikana. Elämä tuntui rauhalliselta, kun taustalla ei ollut enää kranaatin ääniä.

Kertoja oli selviytynyt sodasta haavoittumatta, mutta hän joutui kokemaan surua lasten sairauksien vuoksi, kun ensimmäinen vauva kuoli pienenä, tytär 6-vuotiaana keltatautiin, poika 15-vuotiaana tapaturmaisesti ja yksi tyttäristä 27-vuotiaana syöpään. Perhe muutti yksinäiseltä rintamamiestilalta maantien varteen taloon, jossa Eevertti asui leskeksi jäätyäänkin. Hän pysyi pitkään hyväkuntoisena ja iloitsi lastensa yhteydenpidosta. Hän oli henkisesti virkeä ja harrasti metsässä kulkemista, kalastusta, marjastusta ja kasvimaan hoitoa. Iän lisääntyessä hänelle tuli kuitenkin sairauksia, joiden vuoksi hän alkoi tuntea yksin asuessaan turvattomuutta ja muutti palvelutaloon.

Lennart, ”Kaukopartiomies”

Lennart vietti lapsuutensa kotonaan siihen saakka, kun hän joutui 7-vuotiaana väliaikaisesti huutolaiseksi. Varhaisesta lapsuudestaan hän muisti pienen Valko-nimisen hevosen, jonka isä osti hänelle. Valko oli kuitenkin vain talven ajan pojan kotona. Perhe asui tuolloin pienessä mökissä, mutta isällä oli tapana muuttaa lyhyen ajan välein asunnosta toiseen. Lapsia oli yksitoista, ja heidät kaikki sijoitettiin vieraisiin perheisiin, kun isä oli kansalaissodan aikana ”*jossakin poissa*”. Lennart pääsi taloon, jossa häntä kohdeltiin hyvin ja hän sai kylliksi ruokaa. Huutolaisaika kesti vain vuoden, ja isä haki kotiin palattuaan kaikki lapset takaisin mökkiin, josta he taas pian muuttivat muualle. Isä käytti alkoholia, mutta poika ei joutunut siitä kärsimään, vaan oli mielellään hänen mukanaan savotassakin. Välillä perhe asui talossa, jossa Lennart sai ajaa poroa ja pyytää oravia ikäisensä pojan kanssa. Muutosten vuoksi hän kävi lapsuudessaan vain muutaman päivän kiertokoulua.

Perheen äiti oli laestadiolainen ja hän huolehti hyvin lapsistaan. Kun kotona pidettiin seuroja, lapset eivät saaneet lähteä mihinkään. Pyhäisin Lennartin piti lukea isälleen useita tunteja Raamattua. Rippikoulua varten Lennart valmistautui huolellisesti ja osasi jo sinne mennessään Katekismuksen melkein ulkoa.

Kansakoulun Lennart suoritti sotaväen aikana, jolloin hän oli hyvän kuntonsa mukaisesti urheilujoukoissa. Talvisodassa hän oli partiomiehenä tiedustelutehtävissä, missä miesten oli välillä vetäydyttävä pitkäksi aikaa lumipoteroon. Selvää pelkoa hänellä ei partioretkillä ollut. Hän uskalsi toimia myös oman katsontakantansa mukaisesti, kun hän kieltäytyi ampumasta aseetonta vankia komppanian päällikön määräyksestä huolimatta.

Lennart meni naimisiin välirauhan aikana. Hän aavisti uuden sodan alkua ja lähti muiden mukana jatkosotaan, missä hän oli jälleen partioretkillä. Hän haavoittui vasempaan käteensä, ja vammautumisen vuoksi hänet ohjattiin koulutukseen. Opintojen päätyttyä hän palasi sotaan, jonka jälkeen alkoivat jälleenrakennustyöt. Lennartin kotona pidettiin seuroja samaan tapaan kuin niitä oli ollut hänen lapsuuden kodussaan.

Taavetti, ”Vahva ja taitava hevostmies”

Taavetti syntyi yksinäisen äidin lapsena. Hänen isänsä oli murhattu jo ennen pojan syntymää. Hänellä oli kaksi veljeä ja sisar. Perhe asui pienessä, yhden huoneen mökissä. Talossa oli kuitenkin lämmittävä muuri, ja nälkää perhe ei kokenut, koska lähellä asuva metsänhoitaja piti huolta köyhistä.

Taavetin äiti joutui vanhainkotiin ja kuoli siellä, kun poika oli 8-vuotias. Lapsi pääsi aluksi kauppiasperheeseen, jossa häntä opetettiin lukemaankin. Pian hänet sijoitettiin kuitenkin huutolaiseksi. Hän meni 12-vuotiaana kouluun, missä hän menestyi ja viihtyi hyvin raskaiden töiden aiheuttamasta uupumuksesta huolimatta. Talon emäntä oli poikaa kohtaan vaativainen, mutta isäntä opetti häntä töissä. Kun Taavetti pääsi koulusta, hän oli renkinä, mutta hän suuttui emännän epäoikeudenmukaisista moitteista ja päätti lähteä talosta. Hänen ainoana ajatuksenaan oli poisääsy. Monia kilometriä käveltyään hän poikkesi erääseen maataloon kysymään työtä. Taavetti otettiin töihin Hän osasi käsitellä talon vaikeaa hevosta paremmin kuin muut. Häntä pyydettiin uusiin työpaikkoihin, joissa häneen aina luotettiin. Hän oli fyysisesti voimakas ja pystyi toimimaan myös iltamien järjestysmiehenä.

Sotaväessä Taavetti oli lähettinä ja sai pioneerikoulutuksen. Naimisiin hän meni ennen talvisotaa, mihin hän ei saanut lainkaan määräyskorttia. Koska hän tiesi, että miehille oli lähetetty niitä, hän meni kokoontumispaikalle muiden mukana. Sodassa hän siirtyi kokin tehtävään, johon tarvittiin vapaaehtoista eikä ketään muuta löytynyt. Vaikeista tilanteista huolimatta Taavetti ei pelännyt, koska hän luotti Luojan varjelukseen. Hän sairastui keuhkokuumeeseen. Rauhan tultua hänet ohjattiin poliisikoulutukseen. Jatkosodan ajan ja sittemmin eläkeikänsä saakka hän oli poliisin työssä, jossa hän katsoi toimineensa ihmisten parhaaksi.

Helka, ”Avun tarpeessa olevien auttaja”

Helka joutui pienenä tyttönä huutolaiseksi vauraaseen perheeseen. Hänen vanhempansa eivät olleet naimisissa, eikä isä huolehtinut millään tavalla kahdeksasta lapsestaan. Kertoja ajatteli isäänsä hulttiona, jonka kohtalosta hän ei halunnut edes kuulla myöhemmin.

Helkan ensimmäiset muistot olivat sijoituspaikasta, jota hän vierasti suurena ja outona paikkana. Äiti kävi katsomassa tyttöään, mutta sisaruksistaan hän ei tiennyt mitään. Helka sai aluksi moitteita ja piiskoja, joutui nukkumaan sängyn ja seinän välissä ahtaassa tilassa ja olemaan aina ”vaateriepuihin” puettuna. Kun tyttö varttui, hän kävi kansa- ja rippikoulun. Hän sai itseluottamusta, koska hän oli oppivainen, ja kaikki kohtelivat häntä tasavertaisesti. Kotona Helka oli ahkera ja nöyrä ja alkoi arvostaa oppimiaan taitoja siivoustöissä, keittiössä ja navetassa. Emännän suhtautuminen tyttöä kohtaan muuttui myös ystävälliseksi. Helka oppi hyviä tapoja ja hänen vaatetuksestaan huolehdittiin kouluaikana hyvin. Jouluna perheessä oli tapana kuunnella jumalanpalvelusta ja tyttöä muistettiin lahjoilla samaan tapaan kuin muitakin. Talossa pidettiin seuroja, joissa luettiin Raamatun tekstejä ja tehtiin parannusta sekä pyydettiin syntejä anteeksi. Helka ei ymmärtänyt aina, mistä oli kysymys ja hän itki itkevien kanssa samalla omaa ikäväänsä. Hän palveli vieraita ja piti seuroja opettavaisina. Hän alkoi ajatella myös omaa kohtaloaan ja Jumalan armoa. Hän odotti aina seuroihin pääsyä ja ajatteli rehellisyyttä ihmisten tärkeimpänä ominaisuutena.

Koska Helka oli oppinut työntekoon, hän pääsi lähitaloihin hoitamaan lapsia sekä tekemään navetta- ja taloustöitä. Nuorena hän oli myös ikätovereidensa kanssa, kävi seuroissa ja laulamassa, mutta ei lähtenyt tilaisuuksiin, joita hän ei hyväksynyt. Hän tutustui maatalon poikaan, jonka kanssa hän meni naimisiin. Myöhemmin perhe muutti isän kotiseudulle, missä Helka sai toteuttaa nuoruutensa haaveita, hoitaa kotia ja lapsia sekä huolehtia lähiseudun vanhuksista.

Elli, ”Suuren perheen äiti”

Elli oli 9-vuotias, kun hänen äitinsä kuoli. Hänen isänsä oli kuollut jo kolme vuotta aikaisemmin. Perheessä oli neljä lasta, ja toimeentulo oli hyvin niukka. Tyttö ehti käydä koulua vain toista vuotta ennen kuin hänet siirrettiin sijoitustaloon, missä hän ikävöi usein äitiään. Siellä hän joutui tekemään navettatöitä aamuisin ja iltaisin. Häntä pyydettiin pian taloon, jossa hän siivosi ja hoiti karjaa. Rippikoulu kesti kolme viikkoa, ja sitä ennen nuorten olisi täytynyt käydä kinkereillä. Koska tyttö ei päässyt sinne töitensä vuoksi, hän joutui käymään rippikoulun aikana iltaisin kanttorin puheilla.

Ellillä ei ollut mitään tulevaisuudensuunnitelmia. Kun hän oli ollut rippikoulun jälkeen siltatyömaalla, hän meni saksalaisten töihin, missä häntä kohdeltiin hyvin ja hän sai ruokaa ja palkan. Vaikka Elli oli kokenut hälytyksiä ja pommituksia, hän

ymmärsi tilanteen vakavuuden vasta evakkoon joutuessaan. Hänellä ei ollut omia lehmiä vietävänään, mutta Haaparannalta lähtiessään hän oli mukana karjan kuljetuksessa. Evakkoaikana hän oli apulaisena talossa, jossa oli vain isäntä ja poika. Siellä hän lypsi, pesi pyykit, kehräsi lankaa ja kutoi sukkaa. Hän oli kirjeenvaihdossa rintamalla olevan miehen kanssa, ja he menivät naimisiin heti sodan päätyttyä. Nuoripari asettui asumaan miehen kotitaloon. Vanhempien kuoleman jälkeen perhe muutti omaan taloon, jossa Elli hoiti kotiaan ja lapsiaan miehen ollessa savotoilla. Perheeseen syntyi kymmenen lasta, ja hänen oli navettatöiden lisäksi siivottava, laitettava ruokaa, kudottava ja huolehdittava joskus myös lehmien poikimisesta. Elli jaksoi pitkään hyvin ja oli tyytyväinen. Hänellä todettiin myöhemmin verenpainetauti. Murheena hänellä oli aviomiehensä äkillinen kuolema ja sittemmin myös pojan kuolema.

Surustaan huolimatta Elli pyrki sisukkaasti hoitamaan kuntoaan ja päätti ruveta harrastamaan liikuntaa, johon hänellä ei ollut koskaan aikaisemmin ollut mahdollisuutta. Hän ryhtyi toimimaan myös veteraani- ja eläkeläisjärjestön sekä seurakunnan talkootöissä. Hän muutti vanhustentaloon, mihin hän sopeutui hyvin. Lapset kävivät usein hänen luonaan ja hänellä oli ystäviä. Toivomuksena hänellä oli, etteivät ihmiset turhaan valittaisi ja vaatisi liikaa.

SOTAVANGIT

Leevi, ”Neuvostoliittoon jätetty sotavanki”

Leevi syntyi pienessä kalastajakylässä Jäämeren rannalla ja hänen lapsuudenmuistonsa liittyivät lähinnä rannalla leikkimiseen ja soutelemiseen.

Kun Leevi oli vasta aloittanut koulunkäynnin sisarensa kanssa lähikylässä vuonna 1939, aseistetut venäläiset hyökkäsivät sinne vuonosta päin. Vaikka Leevin muistot olivat niukkoja, hänellä oli vieläkin mielikuvia siitä, kuinka vesi nousi venäläisten ampuessa korkealle ja näytti palavilta kynttilöiltä. Lapset juoksivat pakoon ammusten lentäessä heidän ylitseen. Opettaja keräsi heidät piilopaikkaan, mistä he nousivat antautuneina kädet ylhäällä. Lapset eivät olleet tienneet sodan vaarasta eivätkä vieläkään ymmärtäneet, mistä oli kysymys. Kylän asukkaat jäivät edelleen koteihinsa, mistä heidät kuljetettiin myöhemmin laivalla Muurmanskiin. Poika oli joutunut erilleen sisarestaan eikä tiennyt mitään vanhemmistaan. Matkalla hän sairastui ja joutui hoitoon ja sittemmin lastenkotiin. Hän ei ymmärtänyt venäjää eikä pystynyt vielä koulussakaan puhumaan muiden kanssa. Vähitellen hän oppi kieltä, mutta kirjoitustaito jäi heikoksi.

Vuonna 1941 lastenkodin väki siirrettiin sodan tieltä Keski-Venäjälle, mistä kertojan muistot olivat myös irrallisia. Vaikka hän oppi kieltä, hän tunsu itsensä aina yksinäiseksi eikä pystynyt milloinkaan keskustelemaan muiden kanssa huolistaan. Hammassärkyä hän poti usein. Suruna Leevillä oli samaan lastenkotiin sijoitetun suomalaisen tytön kuolema, jonka syyksi sanottiin myrkyllisen kasvin syöminen.

Vierauden tunne jatkui, eikä hän tuntenut kuuluvansa muiden joukkoon työelämäsäkään. Internoidulle pojalle ei koskaan puhuttu kotimaahan palauttamisesta, ja vasta 1950-luvun lopulla hän pääsi käymään Suomessa. Vanhemmistaankin hän tunsu vieraantuneensa. Myöhemmin Leevi muutti paikkakuntaa ja asui ystävättären kanssa, joka kuoli pitkälliseen sairauteen. Koko ajan hän oli tietoinen suomalaisuudestaan ja muisti kotiseutuaan sekä kalastusta, josta tuli hänen jatkuva vapaa-ajan harrastuksensa. Metsää hän kuvasi kodikkaimpana paikkana ja yöpyi mielellään nuotiolla.

Ikääntyessään Leevi halusi päästä mahdollisimman lähelle lapsuutensa kotipaikkaa ja hän pääsi Suomeen. Oikean kodin tuntua hänellä ei ollut enää täälläkään. Yksinäisyys, outous ja vieraus jatkuivat hänen mieleessään. Kuntoutusjakson aikana hän sanoi tuntevansa ensimmäistä kertaa olonsa kodikkaaksi. Leevi valitti puutteellista kielitaitoa ja sanoi kertoneensa nyt ensimmäistä kertaa elämästään. Fyysisesti hän oli hyväkuntoinen, mutta ennen seuraavaa kuntoutusjaksoa saimme tiedon hänen kuolemastaan.

Pietari, ”Onnettomuuksia kohdannut sotavanki”

Pietari syntyi maatalon poikana. Hän muisteli uskovaisia vanhempiaan, paimenessa oloaan, urheiluharrastuksiaan ja suojeluskunta-aikaa talkoineen. Kotitalo joutui kuitenkin 1930-luvulla pakkohuutokaupattavaksi. Poika meni varhain töihin ja hän sai palkkarahoillaan ostettua polkupyörän.

Talvisodan aikana Pietari toimi vartiointitehtävissä ja meni vapaaehtoisena sotaväkeen vuonna 1941. Rintamalle joutuessaan ja kaatuneita nähdessään hän havahtui sodan todellisuuteen ja uskoi kaikilla olleen jonkinlaisia pelkoja. Pietari suoritti lääkintäaliupseerikoulun, jonka jälkeen hän joutui toimimaan ennestään vieraissa joukoissa. Kotiväkeensä ja morsiamensa hän piti yhteyttä. Kihlaus purkautui sodan päätyttyä.

Vuonna 1944 Pietari komennettiin kaappausryhmän mukaan. Viholliset hyökkäsivät pimeässä eikä hän pystynyt menemään maastossa valittavien haavoittuneiden luokse. Tilanteen pitkittyessä miehet uupuivat ja vain yön ajaksi varattu ravinto loppui. Joka puolelle ilmaantui vihollisia aseet ojossa ”rukiveriä” huutaen. Kertoja ajatteli, että hän olisi ehkä voinut päästä pakoon lyhyen matkaa, mutta hän tunsu, ettei hän kykene enää mihinkään. Mielialan hän sanoi laskeneen jo aikaisemmin siitäkin syystä, että Saksan häviö oli odotettavissa. Vangit vietiin Sorokkaan, missä oli kuulusteluja. Niiden aikana pyöriteltiin pistoolia, ja kuulustelija löi miestä ratsupiiskalla. Parakeissa oli yleensä 3-kerroksiset puulavitsat, ja nukkuessa oli ”*petivehkeenä*” vain toppatakki. Ravintona oli aluksi vesi ja leipä ja rauhan tultua myös keitto. Työnä vangeilla oli soran ajaminen ja tukkien nostaminen.

Vankeudessa Pietari toivoi kotiin pääsyä, ja marraskuussa 1944 hänet palautettiin noin kolmen kuukauden vankeuden jälkeen. Hangon karanteeniajan päätyttyä hänet ohjattiin saaristoon kuntoutumista varten. Siellä hän sai ruokaa ja lepoa. Vähitellen

hän aloitti myös kevyen työnteon. Hän palasi veljiensä kanssa kotikyläänsä. He alkoivat rakentaa väliaikaista asuntoa, johon vanhemmat pääsivät evakosta palatesaan. Vankeuden mies sanoi aiheuttaneen henkisiä paineita ja vaikeuksia. Hän ei ”välittänyt puhua siitä” eikä tiennyt, mitä olisi lupa puhuakaan.

Helpotusta Pietarin elämään toivat avioliitto ja perhe. Hän kärsi kuitenkin alakuloisuudesta ja käytti ajoittain alkoholia. Jo ennen eläkeikää hänellä todettiin sydän- ja verenkiertoelinten sairauksia ja hän kohtasi sittemmin monia järkyttäviä menetyksiä lähipiirissään. Kaikkein vaikeinta hänelle oli tehdä ratkaisu vaimon laitoshoittoon siirtymisestä. Elämäänsä pohtiessaan Pietari katsoi vankeuden aiheuttaneen hermostuneisuutta. Myöhemmät raskaat kokemukset olivat johtaneet epäonnistumisen, avuttomuuden, toivottomuuden ja jaksamattomuuden tunteeseen, sekä pelkoihin ja keskittymiskyvyn puutteeseen. Tapaamistemme aikana Pietarilla oli havaittavissa selvää masennusta, ja sotaa sekä sen jälkeistä aikaa koskevassa kerronnassa oli alakuloinen sävy.

Artturi, ”Lapin sodan vanki”

Artturi syntyi maaseudulla, mutta hän asui lapsena vuosia Helsingissä ja aloitti koulunsakin siellä. Myöhemmin perhe palasi entiselle kotiseudulleen, missä poika kävi oppikoulun. Hän pyrki sotaväkeen jo talvisodan aikana, mutta ei päässyt vielä sinne. Sen sijaan hän toimi yhteisesikunnan lähettinä ja meni armeijaan vuonna 1940. Seuraavana vuonna hänellä todettiin varjostuma keuhkossa ja kelpoisuusluokkaa alennettiin. Myöhemmin hän kävi reserviupseerikoulun ja meni kadettikouluun, jonka piti kestää puolitoista vuotta. Kannaksen taistelujen vuoksi miehet siirrettiin kuitenkin rintamalle.

Lapin sodan alkaessa Artturi määrättiin Pajusaaren tehtaalte varmistustehtäviin.

Saksalaisten hyökätessä hän sai lievän vamman päähänsä ja selkäänsä. Myöhemmin hänet määrättiin täydennyskoulutuskeskukseen ja sieltä edelleen Lappiin. Miehet lähtivät tuntureille, joiden alueella saksalaisilla oli vahvat asemat. Artturi joutui partioon miinoittamaan Norjaan johtavaa huoltotietä. Paluumatkalla miehet törmäsivät saksalaisten tukikohtaan ja siellä syntyi yhteenotto, jonka seurauksena kertoja joutui vangiksi Norjaan. Saksalaiset kohtelivat häntä hyvin, mutta alkuvaiheessa vangit joutuivat näkemään nälkää. Vankeuden aikana saksalainen luutnantti kysyi, olisiko Artturi halukas pääsemään pian kotiin. Hän oli halukas, mutta ei suostunut suorittamaan palveluksia, joiden hän uskoi liittyvän vakoilemiseen. Kotiuttaminen tapahtui lokakuussa 1945.

Artturin koti oli säilynyt ja hän saattoi jatkaa heti työnteoa. Hän solmi avioliiton ja sopeutui hyvin rauhan ajan elämään. Ajoittain hän näki sotaan liittyviä unia, mutta ei varsinaisia painajaisunia. Elämänsä vaikeimpana aikana hän piti ”*vankeuden pitkäpiimäistä aikaa*”. Sodanjälkeistä aikaa hän ajatteli elämänsä parhaana vaiheena. Haastattelua edeltävinä vuosina Artturi oli joutunut olemaan paljon sairaalahoidossa sydän- verenkiertoelimistön sairauksien vuoksi. Toimintakyvyn heikke-

neminen tuotti hänelle mielipahaa. Isänmaata hän piti edelleen yhtenä elämänsä tärkeimmistä asioista.

Vilho, ”Nuori sotavanki”

Vilho syntyi kruununtorpparin poikana. Hänen kotimökkinsä joutui pakkohuuto-kaupattavaksi 1930-luvulla, mutta perhe sai kuitenkin jäädä asumaan siihen. Kertojan lapsuudenkodin muistot olivat hyviä. Kouluun hän meni jo kuusivuotiaana. Talvisodan ajalta Vilho muisti evakot, vihollisen lentokoneet sekä rintamalta kantautuvat tykkien äänet ja ihmisten pelon.

Koulun päätyttyä poika teki töitä kotona ja hän oli myös tukkien ajossa. Vuonna 1942 hän oli hakkurina savotassa, jossa oli myös venäläisiä sotavankeja. Seuraavana vuonna hän meni sotaväkeen ja sai konekiväärikoulutuksen. Pienikokoisella ja hintelällä Vilholla oli vaikeuksia vaipan ja jalustan kantamisessa. Hänellä oli jatkuvasti nälkä, mutta koulutuksesta hän selvisi hyvin ja piti kunniakysymyksenä so-
taan menemistä.

Miehet siirrettiin Itä-Karjalaan täydennyskeskukseen ja sittemmin rintamalle. Van-
kien sieppaukset olivat tiedossa. Vartiotehtävissä Vilho tunsi pelkoa alavassa maas-
tossa sijaitsevilla juoksuhaudoissa. Miehet saivat kesäkuussa 1944 lähtökäskyn, ja
he näkivät tien olevan täynnä venäläisiä, joita oli myös kaikkialla metsässä. Tilanne
oli pelottava ja se toistui Vilhon sodan jälkeisissä painajaisunissa. Juhannuksen ai-
kaan suomalaiset joutuivat mottiin, ja viholliset ampuivat kaikkialla. Kertoja yritti
päästä pakoon, mutta hänen oli lopulta heittäydyttävä maahan. Kymmenen muun
vangin kanssa hänen täytyi asettua jonoon, jota vartioi kahdeksan venäläistä. Kä-
vellessään he tunsivat nälkää ja janoa. He kohtasivat vihaisia venäläisiä, joista yksi
pääsi lyömään suomalaista vankia kiväärin perällä takaraivoon. Kuulustelut olivat
raskaita ja pahimpana hän muisti kerran, jolloin pöydällä oli pistooli ja sitä painet-
tiin hänen otsaansa vasten.

Vankeusajan kokemukset Vilho oli unohtanut suurimmalta osin jo sodasta palattu-
aan. Keskustelumme toi kuitenkin hänen mieleensä joitakin unohdettuja kokemuk-
sia. Ruoaksi vangit saivat hapankaali- tai turskakeittoa sekä leipää. Työnä olivat
alumiiniraaka-aineen vetäminen ja lastaaminen junaan. Loka-marraskuussa he jou-
tuivat vetämään köysillä tukkeja jääriitteisen joen pohjasta.

Pojalla oli jatkuva nälkä ja hän laihtui 17 kiloa. Vatsavaivojaan hän hoiti hiilellä ja
pysyi melko terveenä.

Vankeusaikana Vilho oli huolestunut omaistensa ja omasta kohtalosta sekä sodan
kulusta, josta ei saatu mitään tietoa. Pitkän paluumatkankin hän koki rasittavana
ravinnon puutteen vuoksi. Hän oli edelleen Hangon karanteenileiriltä vapautues-
saan niin heikkokuntoinen, että pystyi savotalla vain auttelemaan emäntää. Vähitel-
len hänen voimansa alkoivat kuitenkin palautua. Vanhemmat tulivat myös takaisin
evakosta. He asuivat ensin naapurin riihessä ja siirtyivät myöhemmin rakentamaan-

sa pahviparakkiiin. Vilho ei vapautunut kuitenkaan henkisistä paineistaan. Hän näki painajaisunia eikä pystynyt puhumaan mieltään painavista kokemuksista. Tulevaisuuden uskoa hän alkoi saada vasta perheen perustamisen jälkeen. Hän oli kuitenkin jatkuvasti töissä ja pysyi fyysisesti terveenä. Painajaisunia sodan tapahtumista hänellä esiintyi vuosikymmenien ajan. Venäläisten hyökkäyksistä hänellä oli vielä ikääntyneenäkin kotimetsässä työskennellessään pelottavia, todentuntuksia mielikuvia. Koti ja perhe merkitsivät Vilholle erityisen paljon. Parhaana aikana hän muisteli aikaa, jolloin vaimo oli kotona ennen laitoshoitoon joutumistaan.

Matti, ”Työssä pitkään uurastanut sotavanki”

Matti oli syntynyt maatalon poikana, ja hän muisteli kotiaan lämpimästi. Hän alkoi harrastaa urheilua suojeluskunnassa, vaikka isä ei olisi halunnutkaan hänen menevän sinne. Välit isän kanssa säilyivät kuitenkin hyvinä. Kansakoulun ja jatkokoulun käytyään poika tunsikin olevansa jo miehen voimissa. Savottatyöt hän aloitti 15-vuotiaana.

Sotaväkeen Matti meni 19-vuotiaana ja kolmen kuukauden kuluttua hänet siirrettiin rintamajoukkoihin. Pelon hän sanoi olleen sodassa tarpeen vaarojen välttämiseksi. Viimeisenä taistelukesänä miehet olivat toistamiseen motissa, ja Matti haavoittui rintaan. Hänet sidottiin jsp:llä ja pantiin suojamonttuun odottamaan kuljetusta. Hän nukahti ja huomasi herätessään kaikkien lähteneen paikalta. He olivat unohtaneet hänet suojapaikkaan toisen sotilaan kanssa. Miehet päättivät pyrkiä suomalaisten suuntaan, mutta Matille tuli verenvuotoa ja hän tuupertui kranaatin kuoppaan. Aamulla hän yritti taas päästä liikkeelle, mutta törmäsi vihollisen partioon, joka vangitsi hänet. Miehet taluttivat häntä kainaloista ja estivät tienvarrella olleita vihaisten venäläisten lyöntejä. Matti oli nälkäinen ja janoinen, kun hänet vietiin esikuntaan, missä häntä uhattiin piinaamisella, jollei hän suostuisi puhumaan enempää. Seuraavana päivänä hänet siirrettiin sairaalaan, jota hän ei moittinut. Leirillä ruoka oli huonompaa, ”*vetelää velliä ja ohuita leipäpaloja*”. Vangit nukkuivat ”*pelkän puun päällä*” ja joutuivat pitämään samoja vaatteita viisi kuukautta kestäneen vankeutensa ajan. Kuulustelut jatkuivat, ja työnä vangeilla oli perunoiden nostaminen ja tukkien vetäminen joesta. Rauhan tulo ja tieto Suomen säilymisestä itsenäisenä toivat heille uskoa vapautumiseen. Sitä vahvistivat nimenhuuto sekä ruokailuvälineiden jako matkaa varten.

Matin koti oli poltettu, mutta hän pääsi isänsä ja veljensä kanssa sisarensa luokse. He rakensivat saunan, jossa he asuivat ennen talon valmistumista. Vammasta aiheutui edelleen kipuja, mutta Matti pystyi kuitenkin maa- ja metsätöihin. Painajaisunia taisteluista hän näki ajoittain ikääntymiseen saakka. Vankeusajan muistelemisen synnytti aina alakuloisuutta, mutta kokemuksistaan hän pystyi kertomaan vapaasti. Hän meni naimisiin ja jatkoi pitkään entisiä töitään. Myöhemmin hän joutui luopumaan niistä halvauksen vuoksi. Sopeutuminen toimintakyvyn alenemiseen ja töiden lopettamiseen oli ollut vaikeata.

Voimavaroista keskustellessamme hän sanoi pitävänsä tärkeänä Suomen itsenäisyyttä ja sitä, etteivät täällä muut määrää. Olennaista hänen mielestään oli ”*yrittämisen halu, toimeen tuleminen täällä maan päällä ja perheen elättäminen, kun on kerran perheen perustanut*”.

Esko, ” Pitkän vankeuden kärsinyt sotainvalidi”

Kyseessä on vuonna 1917 syntynyt sotainvalidi, joka on joutunut olemaan kymmenen vuotta sotavankeudessa. Ensimmäisen haastattelun tein hänelle vuonna 2000, jolloin hän ei halunnut vielä puhua nauhalle. Seuraavat haastattelut tein hänelle vuosina 2003 ja 2004. Lisäksi tein muistiinpanoja hänen kerronnastaan vuonna 2006.

Esko syntyi köyhän perheen vanhimpana lapsena. Hän joutui jo nuorena rengiksi. Savottaan hän meni varhain ja hakeutui sittemmin Petsamoon töihin. Talvisodan aikana hän oli tuntureilla vartiotehtävissä ja koulutuskeskuksessa. Jatkosodan alkaessa hän oli tietöissä. Vaikka Esko oli luokiteltu kutsunnoissa nostomieheksi karstastuksen ja heikentyneen näön vuoksi, hän ilmoittautui päämajan miesten tehtäviin. Kyseessä oli kaukopartiointi, josta hän katsoi selviytyvänsä yhtä hyvin kuin muutkin, koska hän oli tottunut liikkumaan metsässä. Esko ei ajatellut vangiksi joutumisen vaaraa, vaikka partioretket kestivät kolmekin viikkoa. Sodan aikana hän oli jo naimisissa, ja hänellä oli pieni lapsi.

Maaliskuussa 1944 kertoja joutui vihollisten yllättämänä vangiksi. Hänen jalkansa paleltuivat, ja vammat pahenivat, kun häntä kuljetettiin reessä ja sittemmin kuorma-auton lavalla. Kengät otettiin pois, mutta sukkaa ei saatu irrotettua paleltuneista jaloista. Kuulusteluihin vangit herätettiin yöllä, ja sairaalasta Esko kannettiin niihin paareilla, koska hän ei pystynyt kävelemään. Sairaalahoidon aikaan ei käytetty väkivaltaa, mutta monissa muissa kuulusteluissa hänen täytyi pitää käsiään ylhäällä ja häntä lyötiin selkään. Esko katsoi, että kaikkeen oli alistuttava, tapahtuipa mitä tahansa. Osa vankilakokemuksista oli karuja, mutta vankilassa Esko selviytyi paremmin, koska hänen venäläinen sellitoverinsa jakoi hänen kanssaan sisareltaan saamiaan ruokapaketteja.

Kertoja oli useissa sairaaloissa, monilla leireillä ja vankiloissa pitkiä aikoja. Yhden pakkastalven ajaksi päämajan vangitut miehet sijoitettiin hataraan karjamajaan, jossa kaikki saivat keuhkotaudin ja osa heistä kuoli. Miehet kärsivät kylmyyden ohella nälästä ja janosta, olivat aliravittuja eivätkä pystyneet juuri liikkumaan vaan makasivat likaisissa vaatteissa, tukka kuurassa ajattelematta mitään. Pieni poika ja vaimo olivat kuitenkin joskus Eskon mielessä. Ajan mittaan nälän tunnekin hävisi. Kun Esko oli poliittisessa vankilassa, hänelle luettiin 25 vuoden tuomio, joka riisti toivon kotiuttamisesta. Sittemmin hänet vietiin työleirille lähelle Mongolian rajaa, missä hän oli edelleen sairaana, mutta joutui välillä myös työhön. Mitään ajatuksia Esko ei muista olleen ennen kuin leirille saatiin tieto Stalinin kuolemasta. Se herätti toivon vapautumisesta, joka toteutuikin pitkän vankeuden jälkeen.

Paluumatka työleiriltä vuonna 1954 kesti noin puoli vuotta. Ennen Suomeen pääsyään vangit olivat vielä leirillä, jossa heille annettiin parempaa ruokaa. Kun Esko pääsi vihdoinkin Suomeen, hän tunsi tullessaan kokonaan erilaiseen maailmaan. Hän matkusti junalla pohjoiseen ja hänestä tuntui oudolta päästä vapaasti ostoksille asemilla, missä hän pälyili koko ajan huolestuneena taakseen. Epäluuloisuus ja epävarmuus säilyivät vuosien ajan. Esko oli aliravittu ja laiha, eikä hänen isänsäkään tuntenut kotiin palaavaa poikaansa. Kotikylässä hänelle pidettiin tulojuhla, jossa häntä haastateltiin. Julkisuus aiheutti hänelle vaikeuksia, joista hän ei halunnut kertoa. Hän päätti vaieta kokemuksistaan ja piti päätöksensä lähes viidenkymmenen vuoden ajan. Hän tunsi itsensä hermostuneeksi ja kärsi unihäiriöistä, painajaisista sekä keskittymiskyvyttömyydestä. Eskon henkisiä paineita lisäsivät myös havainnot varjostajista, jotka seurasivat häntä. Hän oli varaton eikä tiennyt mitään oikeuksistaan. Asiantuntijoiden avulla hän kuitenkin selviytyi.

Esko pyrki välttämään kokemuksiansa ajattelua ja aloitti työt huonosta kunnostaan huolimatta kylmällä tilalla, missä omaisten ja muiden talkoolaisten apu oli tärkeätä. Vähitellen hänen terveydentilansa vahvistui, mutta tottuminen tavalliseen elämään vei pitkän ajan. Voimavarakseen hän sanoi luonnettaan ja sitä, että ”*huumori pysyy mukana, eikä ihminen ala tyhjästä suremaan*”. Lisäksi hän katsoi, että ”*on oltava uskoa tulevaan, jota ilman ei selviä hengissä*”. Vaikeinta Eskon elämässä olivat olleet sota ja vankeusaika. Suurena suruna kertojalle ja hänen vaimolleen oli pojan kuolema. Vankeuden aiheuttama henkinen taakka oli helpottunut ikääntyessä, mutta vankeudesta peräisin olevat ja myöhemmin ilmaantuneet muutkin sairaudet aiheuttivat huomattavaa toimintakyvyn alentumista.

Pekka, ”Pikkulapsena internoitu sotavanki”

Karjalassa syntyneen Pekan ensimmäisiin, hajanaisiin muistoihin kuului aseistettujen venäläisten kotikylään suuntaama hyökkäys talvisodan alkaessa. Ammuntaa kuullessaan perheen naiset ja lapset piiloutuivat uunin taakse. Isä oli reserviläisenä rintamalla ja kaatui vuonna 1940. Venäläiset kuljettivat kylän väen helmikuussa 1940 kovalla pakkasella kuorma-autojen lavoilla Neuvostoliittoon. Matka kesti ilmeisesti noin kolme vuorokautta. Pekan pieni sisar paleltui sen aikana kuoliaaksi äitinsä sylissä ja hänen ihonsa irtaantui kokonaan vaatteita riisuttaessa. Pekka muisti leiriltä asumisen ahtauden ja naisten raskaat tukkityöt, joista he saivat palkakseen leipää ja jotakin muuta ruokaa. Pekalla oli keripukki, ja hänen serkkunsa kuoli leirillä nälkään. Isän kaatumisesta perhe sai tiedon Suomeen palattuun. Pojan mielessä olivat äidin alakuloisuus ja itku perheen vieraassa sijoituspaikassa. Hänellä oli pelkoja ja hän kaihtoi huonosti pukeutunutta miestä, jota hän luuli venäläiseksi.

Vuonna 1942 perhe muutti takaisin Karjalaan. Poika oli vilkas, mutta äiti jäi hänelle etäiseksi. He eivät käsitelleet milloinkaan perheen yhteisiä kokemuksia ja isästäkin äiti kertoi vain vähän. Sisarustensa kanssa välit eivät muodostuneet läheisiksi. Perhe joutui lähtemään Karjalasta taas vuonna 1944, jolloin äidin masentuneis-

suus ilmeni sulkeutuneisuutena. Sittemmin äidille myönnettiin pieni maatila, missä poika joutui tekemään 10–11-vuotiaana raskaita töitä. Silloin hän päätti, ettei rupea maanviljelijäksi. Hän pääsi ammattikoulutukseen 15-vuotiaana. Myöhemmin Pekka siirtyi vieraalle paikkakunnalle töihin. Hän solmi avioliiton, ja hänen elämänsä vakiintui vähitellen. Hän alkoi huolehtia lapsista, ja myöhemmin lastenlapset tulivat hänelle tärkeiksi. Töihin liittyi kuitenkin henkisiä paineita, joista hän ei vapautunut aina lomillakaan. Kertojan harrastukset muuttuivat perheen perustamisen jälkeen, ja hän alkoi toimia urheiluseurassa sekä monien järjestöjen luottamustehtävissä.

Lapsuuden kokemusten Pekka uskoi johtaneen siihen, ettei hän pystynyt 1990-luvun alkupuolelle saakka hyväksymään lainkaan kommunisteja vaan yhdisti vasemmistolaisuuden sotaan. Pekka kertoi, ettei hän kyennyt aikaisemmin kuuntelemaan venäläistä musiikkiakaan, joka sai hänet poistumaan juhlatilaisuuksistakin. Hän kertoi myös nähneensä painajaisunia, jolloin hän saattoi herättää vaimonsa unesta pelätessään huoneeseen tunkeutujia. Eläkevuosien aikana hänen painajaisunensa olivat muuttuneet ajoittaisiksi ”häiritseviksi mielikuviksi”. Pekka oli vapautunut henkisesti siinä määrin, että hän pystyi kohtaamaan eri tavalla ajattelevia ihmisiä.

Hilma, ”Menetyksiä kohdannut internoitu sotavanki”

Hilma syntyi vuonna 1916 Petsamossa lähellä Neuvostoliiton rajaa. Perheen elanto saatiin kalastuksesta ja maanviljelyksestä. Kotona majoitettiin lisäksi kesäisin turisteja. Ruokana oli pääasiallisesti kalaa, ja kalanmaksäöljyä käytettiin päivittäin. Tyttö kunnioitti vanhempiaan, ja isä oli hänelle hyvin läheinen. Ahkeruuden ja hyvien tapojen ohella hän oppi kantamaan vastuuta huonosti toimeentulevista lähimmäisistä. Koulua hän kävi seitsemän vuotta ja jo 14-vuotiaana hän oli isänsä mukana merellä kalastamassa.

Naimisiin Hilma meni jo 19-vuotiaana ja hän odotti toista lasta, kun hänen aviomiehensä lähti ylimääräisiin kertausharjoituksiin lokakuussa 1939. Sodan alkua aavisteltiin, koska venäläisten nähtiin rakentavan korkeita suoja. Venäläinen sotalaiva saapuikin pian ampuen kotikylän satamaan. Ihmiset piiloutuivat kellariin, ja tilanne oli sekasortoinen. Venäläiset asuivat taloissa siihen saakka, kun ihmiset vietiin laivaan. He olivat epä tietoisia ja itkivät laivan ohittaessa kotikylän.

Neuvostoliitossa vangit sijoitettiin pitkään rakennukseen, jonka Hilma uskoi toimineen työvankilana. Talon ympäristö oli siivottava heti, koska kaikkialla oli uloste-läjiä. Samassa parakissa asui monta kymmentä henkeä, joista yhdellä oli tuberkuloosi. Talossa oli myös venäläinen, jonka tehtävänä oli tarkkailla suomalaisia. Hilma synnytti toisen lapsensa vankeudessa ja oli fyysisesti ja psyykkisesti uupunut. Hänen mieltään painoi myös se, ettei hän saanut rintamalla olevasta miehestään mitään tietoja.

Marraskuun 1939 lopussa Neuvostoliittoon internoidut vangit palautettiin 31.5.1940. Hilman isä oli sairastunut jo vankeudessa ja kuoli Suomeen palattuana. Saman viikon aikana kertoja sai tiedon miehensä kuolemasta, ja hänen pieni lapsensa kuoli laivamatkalla saamansa infektiotaudin vuoksi. Hilma tunsi, ettei hän selviydy järkyttävistä menetyksistään, mutta äiti rohkaisi ja lohdutti tytärtään, joka pyrki entiseen tapaansa ajattelemaan, että asiat saattavat kuitenkin näyttää seuraavana päivänä selvemmilta. Hän aloitti työkseen sillin pyytämisen sekä pyykinpesun. Samalla hän solmi saksalaisen sotilaan kanssa suhteen, jonka seurauksena oli raskaus. Äiti suhtautui tyttärensä ymmärtäväisesti. Hilma oli hyväkuntoinen ja pystyi raskaaseen työhön, jota hän jatkoi eläkeikänsä saakka. Hän hoiti tyttäriään ja äitiään ja solmi avioliiton 1950-luvulla. Miehensä kanssa hän rakensi omakotitalon, josta he huolehtivat vanhuuteensa saakka.

Sota-aikaa Hilma muisti usein ja hän vältti sen vuoksi sota-aiheisten filmien katsomista. Eläkevuosiaan ”*kaverin*” kanssa hän piti elämänsä parhaana aikana. Keskestellessämme hän kysyi, olinko huomannut Suomen lipun lasten kuvien vieressä. Sen hän sanoi osoittavan isänmaan arvostustaan. Lapsuuden kotiseudun perinteiden vaaliminen merkitsivät hänelle paljon ja hän kertoi niistä mielellään. Hilmalle oli muiden sotavankien tapaan myönnetty invaliditeetti, mutta hän ei ollut milloinkaan käyttänyt oikeuksiaan eikä tiennyt haitta-astettaankaan. Laadin hänelle lähetteen kuntoutusta varten, mutta ennen sen toteutumista hän oli saanut halvauksen. Sen vuoksi hän joutui hoitolaitokseen, missä hänen miehensä ja tyttärensä kävivät usein hänen luonaan.

PARTISAANIEN UHRIT

Johanna, ”Sisartaan kaivannut partisaanien uhri”

Johanna syntyi suureen perheeseen, missä häntä kohdeltiin huonommin kuin muita lapsia. Hänen kotitalonsa joutui pakkohuutokaupattavaksi, ja hänet sijoitettiin lähitaloon. Lapsuuden muistot olivat ankeita ja parasta aikaa olivat sukulaistalossa vietetyt vuodet. Vanhemmat muuttivat toiselle paikkakunnalle, mihin Johannakin lähti myöhemmin auttamaan äitiään, koska hän oli ruvennut ajattelemaan, että kyseessä oli kuitenkin hänen äitinsä, joka oli väsynyt työtaakkaansa. Perheensä parissakin hän tunsi aina olevansa ”*yksineläjä*”.

Talvisodan aikana kylän asukkaat olivat evakossa. Jatkosodan aikana Johanna teki sisarensa kanssa talon töitä. Silloin kylässä alettiin puhua partisaaneista, mutta monet luottivat vielä syrjäisen sijainnin ja pienen kenttävartion tuomaan turvallisuuteen. Vuonna 1944 heinänteon aikaan partisaanit hyökkäsivät. Johannan sisar herätti hänet ammuntaa ja huutoa kuullessaan. Tyttö huolehti raskaana olevasta äidistään ja vammaisesta sisarestaan, joita hänen täytyi pukata ja taluttaa pakomatalla. Heidän oli kuljettava kävellen toistakymmentä kilometriä ja ylitettävä järvi, jonka keskelle päästyään he näkivät kotikylästään nousevat savut. Pahimman järkytyksen kertoja koki, kun hän meni lehmiä hakemaan ja näki pistimillä murhatun sisarensa

ruumiin. Näky oli kauhistuttava ja sen kokeminen jatkui yöllisinä painajaisunina, jolloin Johanna huusi ääneen. Muistot äidin toivottomasta valituksesta jäivät myös pysyvästi kertojan mieleen. Hän tunsi voimakasta pelkoa jäädessään yksin lypsämään lehtiä, jolloin hän uskoi vihollisten taas hyökkäävän.

Partisaanien uhrin vietettiin evakkoon, missä Johanna oli töissä ja huolehti uupuneesta äidistään ja hänen synnyttämästään vauvasta. Raskaat kokemukset haluttiin unohtaa mielestä. Äiti meni aina toiseen huoneeseen, kun niistä kysyttiin. Muutkaan eivät niistä yleensä puhuneet. Johanna tutustui kylän nuoriin ja osallistui heidän rientoihinsa.

Kun lupa Lappiin paluuseen saatiin, kertoja sanoutui heti irti työpaikastaan ja valmistautui perheineen kotimatkaan. Loppumatkan hän kulki isänsä kanssa miinoitettua tietä kuljettaen lehtiä kotipaikkakunnalle, missä perheen talo oli jäljellä. Asettuminen tuntui aluksi vaikealta, koska partisaanien hyökkäyksestä pelastuneet asukkaat eivät olleet vielä palanneet. Kaikissa vaikeuksissa Johanna katsoi huumorintajunsa kuitenkin olleen apuna ja selviytymisessä hän totesi hyötyneensä siitä, että oli välttänyt menneitten turhaa miettimistä. Hän huolehti sisarensa kanssa kotitöistä ja meni sittemmin naimisiin. Elämänsä vaikeimpana kokemuksena hän kuvasi miehensä äkillistä kuolemaa. Hän muutti palvelutaloon, lähelle poikansa perhettä ja sopeutui sinne pian.

Mikko, ”Poromies”

Mikko jäi vajaan kahden vuoden ikäisenä orvoksi, kun hänen isänsä kuoli tapaturmaisesti porometsässä. Isän isä oli elossa, ja poika jäi äitinsä ja veljensä kanssa hänen taloonsa asumaan. Äiti jatkoi maatilan pitoa, ja lapset aloittivat nuorena työntöön. Mikolle oli selvää, että hän rupeaa sukunsa perinteiden mukaisesti poromieheksi.

Talvisodan aikana kylän väki joutui evakkoon. Heidän kotinsa poltettiin, eikä uusia taloja ehditty rakentaa valmiiksi ennen seuraavaa tuhoa. Partisaaneista tehtiin havaintoja, mutta niiden perusteella ei ryhdytty selvityksiin. Mikko oli ollut veljensä kanssa kesällä 1941 heinäkuuta tekemässä ja meni tavalliseen tapaan nukkumaan illalla. Äiti herätti heidät kuultuaan ulkoa outoa jyskettä. Pojat kurkistivat oven raosta ja näkivät lähes kymmenen miehen juoksevan pihan poikki aseet käsissään. Mikko syöksi veljensä ja äitinsä kanssa naapurimökkiin, ja pojat juoksivat sieltä edelleen rantaan, mistä he pääsivät veneellä joen yli. Kun he näkivät partisaanien polttavan taloja ja latoja, he pelkäsivät äitinsä kuolleen. Hän oli kuitenkin päässyt sirpalesuojaan, jota partisaanit eivät huomanneet. Perhe asui saunassa tuhojen jälkeen vielä silloinkin, kun Mikko kutsuttiin sotaväkeen. Hän osallistui jo 18-vuotiaana Vuosalmen taisteluihin. Mikko joutui myös Lapin sotaan ja sieltä jalkavammansa vuoksi sairaalahoitoon. Sen jälkeen hänet määrättiin vielä nuoren ikänsä vuoksi puoleksi vuodeksi sotaväkeen, jonka aikana hän sai tiedon äitinsä kuolemasta.

Kun Mikko palasi vihdoon kotikylään, hänen oli muiden tapaan aloitettava kaikki alusta. Veljensä kanssa hän haki tulvan tuomia puita ja ajoi niitä varsalla yksitellen pihalle. Lehmiä varten he tekivät navetan pärepuista. Aluksi pojat nukkuivat kodassa, missä he olivat sateelta suojassa. Heillä oli uskoa tulevaan ja he ajattelivat, ettei elämä lopu vaikeuksista huolimatta.

Mikko meni naimisiin talon karjakon kanssa, joka oli menettänyt isänsä partisaanien hyökkäyksessä. Hän oli tyytyväinen avioliittoonsa ja piti lapsiaan elämänsä suurimpana rikkautena. Työtään hän teki savotoissa ja porometsässä, missä miehet hiihtivät pitkiä päivämatkoja ja nukkuivat usein ”hongalla”. Kotona Mikko näki kuitenkin usein painajaisia, joiden aikana vaimo heräsi hänen huutoonsa. Hän toivoi, etteivät partisaanien hyökkäysten tapaisia kokemuksia enää koskaan tapahtuisi. Samalla hän alkoi kuitenkin pelätä ohjusten aiheuttamaa laajaa maailman tuhoutumista.

Suoma, ”Kahden äidin tyttö”

Suoman isä oli kuollut ennen hänen syntymäänsä. Tyttö vietti suuren osan lapsuuttaan ja nuoruuttaan enonsa perheessä. Hän oli usein myös äitinsä luona ja tunsii olevansa poikkeuksellisen hyvässä asemassa kahden äidin tyttärenä.

Vielä jatkosodan aikanakaan Suoma ei osannut pelätä partisaaneja, vaikka heidän tiedettiin murhanneen ihmisiä syrjäisillä seuduilla. Kesällä 1944 hän oli taas äitinsä luona ja nukkui rauhallisesti 7-vuotiaan sisarensa kanssa, kun hänen äitinsä herätti heidät ja ilmoitti vihollisen hyökkäyksestä. Ulkoportaille mennessään hän näki täyden sodan olevan käynnissä ja juoksi kiviinavettaan, jonne tuli muitakin ihmisiä. Isäpuoli komensi heidät lehmien eteen, mihin Suomenkin tunkeutui sinisessä mekossaan. Navetassa kävi myös partisaani, joka ei Suomen hämmästykseksi havainnut häntä eikä piilossa olevaa valkohousuista miestäkään. Navetan ovelta kuului jatkuvasti kammottavaa rynkytystä, jonka loppuessa alkoi palavien talojen pelottava ritinä.

Koska Suomen pienet sisaret eivät olleet mukana navetassa, heidän isänsä ryhtyi hakemaan heitä ja yritti kiivetä talon ikkunaa kohti. Kertojan mieleen jäi pysyväksi kuva isän epätoivoisesta kiipeämisestä ja putoamisista. Jatkovaa surua hänelle aiheutti partisaanien murhaamien lasten synkkä kohtalo. Suoma pääsi pakenemaan veneellä, jota hänen isäpuolensa souti partisaaneja pelätessään moniin eri suuntiin. Koko ajan he kuulivat talojen palamisesta aiheutuneet äänet ja pelkäsivät kalamajalle pysähtyessäänkin vihollisten ilmaantumista. Äiti selviytyi pakomatkasta, mutta sen jälkeen hän uupui vakavasti eikä palannut milloinkaan ennalleen. Kukaan ulkopuolinen ei kysynyt heidän voinnistaan, eivätkä pelastuneet puhuneet edes keskenään kokemuksistaan, vaikka ne olivat jatkuvasti heidän mielessään. Suoma suri sisariaan. Hänellä oli myös unhäiriöitä sekä voimakasta pelkoa metsää kohtaan, mihin hänen täytyi kuljettaa lehmiä. Pelostaan hän ei kuitenkaan kertonut kenellekään. Kun koulunkäynti alkoi, hän sai ystäviä ja alkoi uskoa selviytymiseensä.

Suoma tutustui myöhemmin tulevaan mieheensä, ja he solmivat avioliiton. He pysyivät keskustelemaan Suomen elämää järkyttäneistä kokemuksista. Hän kertoi niistä myös työtovereilleenkin, vaikka hän tiesi, ettei kukaan ulkopuolinen pystyisi niitä ymmärtämään. Raskaiden kokemusten muistelu ja kerronta herkistivät nytkin kertojan mieltä. Hän pystyi kuitenkin ajattelemaan myös hyviä asioita. Niitä olivat erikoisesti kasvattivanhempien luona vietetyt vuodet ja avioliiton aika.

Linnea, ”Lappiin muuttanut maatalon emäntä”

Linnean isä oli metsätyömies ja hänen äitinsä hoiti kotia. Talvisodan alkaessa tyttö oli 9-vuotias ja hän tunsi sodan läheisyyden isänsä rintamalle lähdöstä, aikuisten puheista ja lentokoneiden sekä hälytysten pelosta. Kylä oli lähellä Neuvostoliiton rajaa, ja sen asukkaat joutuivat evakkoon. Linnea pääsi hyvään taloon, missä lapset saivat leikkiä entiseen tapaansa. Isä haavoittui käteensä, mutta hän toipui nopeasti ja pääsi taas välirauhan aikana töihin. Koulu alkoi uudelleen, ja jatkosodan aikana sitä käytiin monessa vuorossa, koska kouluun oli majoitettu sotilaita. Isä vammautui jälleen jatkosodassa käteensä ja toipuminen kesti pitempään kuin talvisodan haavoittumisen jälkeen. Vähitellen hän pystyi kuitenkin kevyisiin töihin.

Syksyllä 1944 tiedot venäläisten partisaanien hirmuteoista kantautuivat myös Linnean kotikylään ja niistä puhuttiin ja varoitettiin. Hänen kotonaan kävi työnjohtaja pyytämässä isää metsätyömaalle, jonne hän lähti seuraavana aamuna. Äiti alkoi illalla aavistella pahinta, kun isää ei kuulunut kotiin. Etsinnöistä huolimatta häntä ei löydetty, ja vasta seuravana kesänä ohikulkija näki hänen ruumiinsa risujen alla. Epäilyt kohdistuivat partisaaneihin, mutta kylässä asuvaa miestäkin kuulusteltiin useita kertoja. Linnean muistot jatkosodan ajasta olivat niukkoja ja kaikkein vähäisimpiä ne olivat isän kuolemaan liittyvästä ja sitä seuranneesta ajasta. Muistot eivät olleet milloinkaan palanneet hänen mieleensä. Linnea oli pohtinut usein, oliko unohtaminen muodostunut hänen itsepuolustuskeinokseen.

Linnean äiti meni uudelleen naimisiin. Tyttö aloitti työt ja solmi myöhemmin avioliiton. Hän hoiti kotia, perhettä ja karjaa. Jo kouluaikana hän oli piirtänyt mielellään. Hän ryhtyi myöhemmin harrastamaan maalaamista sekä taidekäsitöitä. Isänsä kuolemasta hän ei kertonut perheensä ulkopuolisille henkilöille, mutta hän ajatteli sitä paljon. Hän kanto mieltään kalvavaa epätietoisuutta, koska hän ei ollut koskaan saanut tietää, että partisaanit oli todettu murhaajiksi. Kun partisaanien julkumuksista oli vihdoinkin alettu keskustella, hän uskaltautui pyytämään isäänsä koskevia asiakirjoja, joista tiedot vahvistuivat. Ne helpottivat hänen mieltään, vaikka isän kohtalon ajatteleminen tuntui raskaalta. Ajatuksistaan ja ajoittaisista painajaisistaankin hän pystyi nyt kertomaan avoimesti omaisilleen ja ystävilleen.

Heikki, ”Äitinsä oikea käsi”

Heikin ensimmäiset muistot koskivat kotia, lapsuuden ajan työntekoa, ongella käyntejä ja leikkejä sekä talvisotaa, idästä saapuvia lentokoneita sekä rintamalta

kuuluvaa ammuntaa. Perhe oli evakossa Ruotsin rajan lähellä. Pojat kävivät auttamassa asemamiehiä. Lentokoneita he menivät pakoon pusikkoon ja peittelivät itsensä lumella. Kotikylän asuintalot oli poltettu, jotta ne eivät jäisi venäläisille. Heikin kodin kellari oli jäljellä, ja miehet asuivat siellä rakentaessaan vanhaa riihtä asumiskuntoon. Jälleenrakennustyöt aloitettiin pikaisesti, ja asukkaat tekivät talloilla töitä, joita oli runsaasti.

Jatkosodan alkaessa Heikin kotikylään saakka kuuluivat taistelujen aiheuttamat äänet Kiestingistä. Talojen ikkunat pimennettiin, koska lentokoneet lensivät aina pimeällä. Partisaaneista tehtiin havaintoja. Heikki menetti heidän hyökkäyksessään isänsä, veljensä, sisarensa, serkkunsa ja setänsä. Äiti odotti vuodesta toiseen isän paluuta vankeudesta ja kirjoitti toistamiseen kyselyitä tämän kohtalosta. Tietoja hän ei kuitenkaan saanut. Äiti itki menetyksensä aiheuttamaa surua, ja Heikki pyrki olemaan hänen tukenaan. Hän teki heinätyötkin, mutta ei pystynyt menemään tuhopaikalle, Myöhemminkään hän ei suostunut lähtemään sinne yksinään. Heikki oli perheen vanhin lapsi, ja hän joutui vastaamaan talon töistä. Hän nukkui yöt kellarissa, kulki heinää hakemassa ja ajoi päivän aikana pitkiä matkoja hevosella.

Lapin sodan päätyttyä kylässä aloitettiin taas jälleenrakentaminen. Muut lapset menivät kouluun, mutta Heikin oli jäätävä töihin. Myöhemmässä vaiheessa hän kävi kuitenkin koulua.

Omaisten menettäminen ja epätietoisuus isän ja tyttären kohtalosta oli perheen yhteisenä suruna, joka ilmeni pojalla henkisinä herkkyysoireina, pelkona, painajaisina, itkuna, vihana ja puheen katkeamisena liikuttaessa sekä vaikenemisena. Tuhotöitä tehneiden partisaanien sijasta hän alkoi kuitenkin myöhemmin pitää syyllisinä heidän komentajiaan. Edes äiti ja poika eivät pystyneet käsittelemään yhdessä traumaattisia kokemuksiaan, vaikka Heikki oli uskollisesti äitinsä apuna. Hän meni naimisiin ja työhön, joihin kuului jatkuvasti liikuntaa ja kilpaurheilua. Ne vaikuttivat myönteisesti hänen fyysiseen ja henkiseen terveyteensä. Vasta äitinsä kuoleman jälkeen Heikki sai luettavakseen isänsä kohtaloita selvittävän asiakirjan. Se helpotti hänen henkistä taakkaansa, jota hän pystyi nyt käsittelemään ystäviensä kanssa.

Hanna, ”Maamoukari”

Hanna syntyi poromiehen perheeseen, joka joutui muuttamaan huonon toimeentulonsa vuoksi syrjäiseen metsäkylään.

Kertoja oli talvisodan syttyessä 20-vuotias. Hän kuljetti molempien sotien aikana lemmiä evakkoon. Talvisodan aikana kotona pelättiin pommituksia, ja jatkosodan aikana syrjäisen seudun väestössä aiheuttivat kauhua venäläiset partisaanit, joiden tiedettiin ottaneen vankeja. Hannan kotikylässä pahat aavistukset toteutuivat kesällä 1944, kun yöllä alkoi kuulua askelten ääntä ja ammuntaa. Kertojan kotiväki pääsi pakenemaan veneellä, mistä he näkivät räjähdyksiä ja liekkejä. Yksi tyttäristä ei ollut muiden mukana, koska hän oli mennyt yöksi naapurisiin. Äiti odotti viimeisil-

lään lasta ja oli huonokuntoinen. Järven taakse paenneet ihmiset otettiin taloissa hyvin vastaan, ja he saivat vaatteitakin. He joutuivat muiden mukana evakkoon, ja Hanna kuljetti Ruotsiin lemmiä. Hänen matkansa kesti noin kolme viikkoa, ja päivätaipaleet olivat pitkiä. Ruotsalaisille hän oli kiitollinen hyvästä huolenpidosta, vaikka selviytyminen oli vaikeata öisin vaivaavien pelkojen ja varuillaanolon vuoksi. Nukkumaanmeno tuntui hankalalta. Hanna herätteli usein muita tarkastaessaan, että kaikki olivat varmasti turvassa.

Evakosta palattuaan perhe asui pienessä mökissä, missä pelot ja itku jatkuivat. Niiden aiheena olivat myös raivaamattomat miinat. Järkyttävien kokemusten muistot vaivasivat Hannaa vuosikymmenien ajan, ja hän näki painajaisunia, joiden aikana hän oli aina menossa pelokkaana johonkin. Kotona puhuttiin yhteisistä kokemuksista, mutta vanhemmat eivät pystyneet enää aloittamaan normaalia elämää, koska äiti oli hermostunut, itkuinen ja pelokas, suri partisaanien murhaamaa tytärtään, kuulosteli vihollisten tuloa ja näki painajaisunia. Hanna pelkäsi myös öitä, poronkellojen ääntä ja koirien haukuntaa eikä uskaltanut aina riisuuntuakaan. Painajaiset häneltä eivät olleet koskaan hävinneet.

Perhe pääsi myöhemmin asettumaan entiselle kotipaikalleen. Hanna teki raskasta työtä. Hän huolehtiessaan kotitöiden ohella navetasta ja hevosesta. Hän tiesi olevansa ”*oikea juurakko, työryyhkänä ja maamoukari*”.

Ikääntymisen myötä Hannan toimintakyky heikkeni siinä määrin, että palvelutaloon siirtyminen tuntui järkevältä ratkaisulta. Koska hän oli saanut aina tyydytyksen kovasta työstä, sopeutuminen laitokseen oli vaikeata, eikä hän tuntenut paikkaa kodikseen, Partisaanien tuhotöitä ja omaistensa menettämistä hän ei pystynyt unohtamaan.

Alma, ”Mummin tyttö”

Alman ensimmäiset muistot liittyivät varhaiseen lapsuuteen, jolloin hän oli huolestuttanut omaisensa nukahdettuaan piilopaikkaansa, pärekoriin ja kerran myös perunamaan vakoon. Hänen äitinsä oli talvisin savotan kokkina. Tyttö vietiin hevosella isoäitinsä luokse, joka oli aina hänen parhaana tukenaan.

Talvisodan aikana kylän asukkaat olivat evakossa. Sielläkään vanhemmat eivät puhuneet huolistaan lapsille, jotka viettivät ”*tavallista lasten elämää*”

Jatkosodan alkaessa Alman enot lähtivät rintamalle ja lapsetkin alkoivat vähitellen vaistota pelon, jota kaikki tunsivat erikoisesti partisaaneja kohtaan. Iltaisin pidettiin ”*Molotohvin verhoja*”, pukeuduttiin lämpimästi ja oltiin lähellä toisiaan. Päivisin lapset kuitenkin leikkivät keskenään.

Kesällä 1944 isoäiti oli laittanut makuupaikat aitan vintille ajatellessaan, että partisaanit eivät hyökkäisi siltä suunnalta. Alman äitikin oli tullut savotasta lasten luokse paria päivää ennen kuin partisaanit hyökkäsivät yllättäen illalla kylään. Alma oli kantamassa heiniä, kun alkoi kuulua ammuntaa. Hän kyyristyi ladon nurkkaan ja

heittäytyi siitä ladon alle. Itkustaan huolimatta hän pystyi seuraamaan partisaanien haavoittamaa serkkuaan, jonka kanssa hän pääsi veneeseen. Toiselle rannalle selvitettyään tyttöjen oli juostava neljän kilometrin matka tielle, mistä heidät vietiin lähikylään. Alma tunsu itsensä täysin turraksi, eikä häntä edes itkettänyt ennen kuin surmansa saaneiden uhrien hautajaisten aikaan kahden viikon kuluttua. Partisaanien hyökkäyksestä pakoön päässeiden matkasta naapurikylään Almalla oli joitakin järkyttäviä muistoja ja toisaalta muistamattomuutta. Häntä käytettiin pian tuhopaikalalla, missä hänelle näytettiin navetan palossa surmansa saaneen äitinsä luut. Silloinkaan hän ei vielä kokenut liikutusta, mutta evakkoon jouduttuaan hän alkoi saada voimakkaita itkukohtauksia ja nähdä painajaisunia, joissa hän yritti juosta vihollisia pakoön, mutta hänen jalkansa eivät liikahtaneetkaan. Samat unet vaivasivat häntä parinkymmenen vuoden ajan.

Evakossa Alma turvautui isoäitiinsä, ja he palasivat yhdessä myös kotiseudulle, missä sodasta tulleet miehet olivat rakentaneet pikkupirtin ja kodan ruoanlaittoa varten. Paluunsa jälkeen Alma koki järkytyksen kuullessaan kylän miesten ammuskelua. Hän pelkäsi partisaanien uutta hyökkäystä ja lähti kauhistuneena huutaen juoksemaan. Sodan päätyttyä Alma pelkäsi isoäitinsä kuolemaa, ja samanlainen menettämisen pelko kohdistui myöhemmin aviomieheen ja lapsiin. Onnettomuuksia koskevat radiouutisetkin saivat hänet kauhun valtaan. Painajaisunet hävisivät vähitellen, mutta unihäiriöitä oli edelleenkin. Alma pystyi hoitamaan koti- ja navetatyöt, mutta pelot vaikeuttivat hänen päivittäistä elämäänsä. Kokemuksistaan hän ei puhunut kenellekään ennen kuin hän meni naimisiin 1950-luvun lopulla. Miehensä ohella hän pystyi kertomaan niistä myöhemmin työtovereilleen, mutta isoäitinsä ja veljensä kanssa hän ei ollut käsitellyt niitä koskaan. Avioliiton aikaa hän piti elämänsä parhaimpana aikana.

Einari, ”Vähäpuheinen mies”

Einarin koti oli pienessä kylässä itärajan lähellä. Talossa oli kaksi kamaria ja iso pirtti, jossa kaikki viisi lasta nukkuivat. Poika leikki, hiihti ja laski mäkeä muiden lasten kanssa. Hän aloitti myös työnteon kotipelloilla jo pikkupoikana. Vanhemmiltaan Einari sai usein piiskaa, koska hän oli muita vilkkaampi. Kurittamisesta hän ei kantanut kaunaa, vaan harrasti sitä itsekin. Muistot isästä olivat vähäisiä, koska hän oli enimmäkseen porometsässä ja savotassa.

Kertojan isä kuoli vuonna 1941 kuukauden kuluttua partisaanien hyökkäyksestä vammautumisen seurauksena. Einari ei ollut paikalla kun toinen puoli kotikylää tuhottiin kokonaan. Hän lähti joen toiselle rannalle katsomaan tuhoja, palavia taloja ja latoja. Isän lisäksi äitikin oli vammautunut keuhkoonsa, mutta hän eli 70-vuotiaaksi. Pojan sisar oli kuollut välittömästi partisaanien ammuntaan. Hänen kenttävartiossa toimineen veljensä partisaanit surmasivat lähikylässä, ja hänen sisarensa kuoli ilmapartiossa ollessaan. Yksi veli oli kaatunut talvisodassa. Kun Einari tuli kotipaikalle, uhrin oli jo viety pois. Hän sanoi, ettei hän tuntenut tapahtumien

johdosta mitään eikä hänellä ollut nuoruudessa tai myöhemminkään elämässään minkäänlaista hätää. Tapahtumien muistot olivat vähäisiä, ja Einarin kerronta oli niukkaa. Evakon jälkeen Einari oli jonkin aikaa tätinsä luona ja lähti sittemmin porometsään. Hän tiesi, että äiti oli sairaalloinen, mutta hän kävi vain harvoin kotona eikä kiinnittänyt huomiota äitinsä vointiin. Myöhemmin hän oli savotassa ja tapasi siellä tulevan puolisonsa.

Jatkosodan aikana, 15-vuotiaana Einari oli vapaaehtoisena vartiointitehtävissä. Silloin hän oli vielä kivääriään lyhyempi. Koska miehet olivat sodassa, hänet määrättiin metsään etsimään poroja hiihtämällä tai juoksemalla. Hän yöpyi kovasta pakkasesta huolimatta ”hongalla” ja pysyi terveenä. Palkkansa Einari käytti enimmäkseen kortinpeluuseen. Sodan tapahtumia hän ei seurannut, mutta hän joutui jatkosodan aikana sotaväkeen, missä hän kertoi olleen kova kuri ja simputustakin. Sotaan hän ei joutunut, koska saksalaiset olivat ehtineet lähteä ennen kuin hänet siirrettiin Lappiin.

Jatkosodan jälkeen kotipaikalle rakennettiin sauna ja leivät paistettiin poltetun talon uunissa. Tulevaisuuden uskoa Einari ei varsinaisesti tunnistanut, vaikka hän uskoi jotenkin selviävänsä. Hän perusti perheen, joka asui hänen ikääntyneen äitinsä kanssa. Einari oli edelleen porometsässä ja savotassa. Elämä muuttui kuitenkin avioliiton solmimisen jälkeen, jolloin hän vähensi alkoholin käyttöönsä. Vaikka hän välitti puhumasta kokemustensa aiheuttamista tunteista, tunteettomuudesta tai vaikeuksista, hän sanoi vaimonsa ansiosta päässeensä eroon ”*huligaaniajasta*”, jonka hän katsoi saaneen alkunsa nuoruusajan kokemuksistaan.

Ikääntyneenä hän oli tyytyväinen lastensa huolenpidosta ja käynneistä

Eetu, ”äitinsä menettänyt partisaanien uhri”

Eetun koti oli syrjäisellä maaseudulla. Hänen isänsä oli poromies ja äiti oli savotassa kokkina. Perhe menetti talonsa talvisodassa, ja molemmat lapset olivat lapsuutensa ajan isoäitinsä luona. Vanhempien tarkoituksena oli päästä pian uuteen kotiin, mutta jatkosota ja partisaanien hyökkäykset rikkoivat heidän suunnitelmansa. Isoäiti oli topakka ja hän huolehti lapsista hyvin.

Eetu oli 8-vuotias, kun miehet lähtivät jatkosotaan, ja kylään tuli nostomiehiä ja lottia. Erityisen jännittävältä pojasta tuntui saksalaisten saapuminen. Lapset saivat heiltä makeisia, suklaata ja keksejä. Vuonna 1943 Eetu oppi sotilaspoikana käsittelemään asetta ja ampumaan pilkkaa. Samana kesänä alkoi kuulua tietoja partisaaneista, ja seuraavan vuoden heinäkuussa tuli ”*kertarysäys*”, jolloin partisaanit ampuivat läheisen vaaran suunnalta. Eetu näki, kuinka venäläiset surmasivat ja haavoittivat kylän asukkaita. Hänen enonsa sai ammuttua joitakin partisaaneja, mutta heitä tuli lisää eri suunnista, Eno komensi pojan sisälle ja sieltä nopeasti rantaan, missä hän kyyhötti hiljaa puolen metrin päässä ampuvasta vihollisesta. Pojan äiti ja täti kuolivat palavassa navetassa ja hänen serkkunsa haavoittui. Eno puolusti kylää ja ohjasi ihmisiä pakenemaan veneellä, johon Eetukin pääsi. Kun tilanne rauhoittui,

poika palasi tuhosta selviytyneiden naapurien kanssa kylään. Hän kävi enonsa kanssa raunioilla katsomassa äitinsä luita, joiden näkeminen ei herättänyt hänessä mitään tunteita. Hänelle oli tärkeintä oma ja sisaren sekä serkun selviytyminen.

Eetu pääsi muiden mukana kuorma-autolla lähikylään ja joutui siellä sairaalaan, missä hän oli pitkään punataudin ja sitä seuranneen kurkkumädän vuoksi. Huonokuntoisena maatessaan hän muisti äitiään ja oli iloinen isänsä käynnistä. Partisaaneja kohtaan hän tunsi kammaa ja vihaa. Sairaalassa hän ei puhunut serkkunsakaan kanssa kokemuksistaan ja myöhemminkin hän vaikenä niistä vuosikymmeniä.

Kylän asukkaat vietiin evakkoon, missä pojat auttoivat talon töissä. Isoäiti oli sieläläkin lasten mukana. Vaikka kotikylä oli hävitetty, Eetu tunsi sinne palatessaan, että elämä oli alkamassa. Lähimetsässä liikkueensa hän tunsi kuitenkin muiden poikien tapaan partisaanien pelkoa, se jatkui vuosien ajan. Eetu lähti jo nuorena isänsä mukana porometsään ja alkoi harrastaa kalastusta ja metsästystä. Savottaan hän meni 14-vuotiaana. Naimisiin mentyään hän hankki myös karjaa. Hän näki usein painajaisunta, jossa hän hiihti äkkijyrkkään mäkeen, mutta ei päässyt alas.

Työvuosien aikana Eetu ei ajatellut järkyttäviä kokemuksiaan, vaikka hän sanoi partisaanien hyökkäysten olleen mielessään tarkan elokuvan tapaan. Iän lisääntyessä hänelle ilmaantui herkkyysoireita, liikuttumista, itkuherkkyyttä ja puheen keskeyttävää palan tunnetta kurkussa. Hän tunsi vihaa partisaaneja kohtaan, mutta ikääntyessään hän alkoi ajatella partisaanien toimineen Stalinin tiukkojen määräysten mukaan. Vihan kohde oli siirtynyt etäämmälle.

Kuntoutusajalta hän toivoi erityisesti henkisten oireiden helpottumista.

Liite 3

HUUTOLAISTEN JA SOTAVANKIEN TERVEYDENTILA, SAIRAUDET JA VAMMAT SODAN AIKANA

	Huutolaiset	Sotavangit
Terveys ennen vammautumista tai vangiksi joutumista	Fyysinen ja henkinen terveys hyvä	Fyysinen terveys kaikilla hyvä Yhdellä miehistä henkistä uupumusta, rintamaväsymystä (Pietari)
Vammat ja sairaudet	<p>Kahdeksan miestä vammautui:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ampumavamma oik. lonkan seudussa, 15 % (Juhani) – Ampumavamma oik. reidessä, 30 % (Oskari) – Ampumavamma vas. nilkassa, sirpalevamma oik. kyynärpäässä ja vas. sääressä, oik. nivelen nivelrikkoja niihin liittyvänä, osaksi korvattavana (1/3) kaularankarikko ja oik. olkanivelen nivelrikko, 45 % (Valteri) – Alaraajan paleltumavamma ja luun tulehdus, 30 %, (Tauno) – Kasvojen ja oik. yläraajan ampumavamma, 15 %, (Kaarlo) – Ampumavamma reidessä, oik. sääressä, vatsassa, maksan repeämä, vas. polven vahingoittuminen, 15 % (Eero) – Vas. kyynärvarren ampumavamma, kyynärhermon vioittuma, vas. ranteen nivelrikko, 20 % (Lennart) – Vammana repeämä suolistossa ja virtsarakossa, syk- 	<p>Kaikille sotavangeille on myönnetty invaliditeetti. Seitsemän miestä on haavoittunut.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rintakehän lävistävä ampumavamma sekä sotavankeuteen liittyvänä, osaksi korvattavana toiminnalliset vatsavaivat ja herkkyysoireet, 30 %, (Matti), vankeus noin 7 kk. – Sotavankeuteen liittyvänä hermostolliset herkkyysoireet sekä osaksi korvattavana toiminnalliset vatsavaivat sekä osaksi (1/5) verenpainetauti ja sepelvaltimotauti, sirpalevammoja oik. olkavarressa, 50 %. (Hermannin), vankeus noin 3, 5kk. – Ampumavamma vas. kyynärnivelessä, hermostolliset herkkyysoireet, lannerangan räsituskipu, alaraajojen ahtauttava, valtimokovettumatauti 35 % (Pietari), vankeus noin 3 kk – Sirpalevammoja vas. ohimoseudussa sekä sotavankeuteen liittyvänä, osaksi (1/5) korvattavana verenpaine ja sepelvaltimotauti, hermostolliset herkkyysoireet, alaraajojen valtimoverenkierron häiriö, 15 %, vankeus noin 5kk (Artturi) – Sotavankeuteen liittyvinä, osaksi (1,5) korvattavina toiminnalliset vatsavaivat ja osaksi (1/5) korvattavina hermostolliset herkkyysoireet, 10 %, (Vilho), vankeus noin 4,5 kk. – Vas. lapaluun seudun sirpalevammoja, ampumavammoja korvissa, polvissa, jalkaterissä, oikean jalan I, II, V varpaan osittainen menetys sekä sotavankeuteen liittyvinä osaksi (1/2) korvattavina toiminnalliset vatsavaivat ja osaksi (1/5) korvattavina hermostolliset herkkyysoireet, 35 %, (Tuomas), vankeus noin 7kk.. – Paleltumavammoja molemmissa jaloissa, oik.jalan kaikkien varpaiden menetys ja

	<p>kyräsuolen kiinnikkeitä ja niistä johtuva verenvuoto ruuansulatuskanavassa, ulosteen pidätyshäiriö, aluksi 20 %, sittemmin 50 % (Lauri)</p>	<p>vas.jalan I varpaan täydellinen sekä II varpaan osittainen menetys, lannerangan ja kaularangan kuluma, keuhkotuberkuloosi, sydänvika, keripukki, hampaiden menetys, oik. kyynelpussin tulehdus ja sotavankeuteen, osittain liittyvänä, (1/2) korvattavana toiminnalliset herkkyysoireet 65 %, (Esko), vankeus noin 10 vuotta</p> <p>– Vasemmanpuoleinen keuhkopussin tulehdus, sirpalevammoja päässä, kaulassa ja vas. olkavarressa sekä niihin liittyvinä osaksi (1/2) korvattavina kaularankarikko ja vas. kyynärnivelen nivelrikko sekä sotavankeuteen liittyvinä, osaksi (1/2) korvattavina toiminnalliset vatsavaivat sekä hermostolliset herkkyysoireet ja osaksi korvattavina hermostolliset herkkyysoireet sekä osaksi (1/5) korvattavana lannerankarikko, 40 % (Kalevi), vankeus 4,5 kk.</p> <p>Internoidut sotavangit:</p> <p>– Korvattavana vammana oikean puoleinen välikorvan tulehdus, sotavankeuteen liittyvänä osaksi (1/2) korvattavana toiminnalliset vatsavaivat sekä osaksi (1/2) verenvainetauti sekä sydänkouristustauti ja herkkyysoireet, 20 %, (Lyyli)</p> <p>– Henkiset herkkyysoireet</p> <p>– Kertoja ei ole tietoinen haitta-asteestaan eikä ole käyttänyt kuntoutusoikeuksiaan,(Hilma)</p> <p>– Korvattavana sotavankeuteen liittyvät herkkyysoireet, tension neck. Kertojaa ei ole palautettu muiden vankien mukana. Muuttanut Suomeen vasta lähes 70vuotiaana, 30 % Leevi)</p> <p>– Korvattavana henkiset herkkyysoireet, keripukki, 20 % (Pekka)</p> <p>Neuvostoliitosta palauttamatta jätettyä Leevyä lukuun ottamatta internoitujen vankeus on kestänyt noin 4 kk.</p>
--	--	--

Liite 4

KERTOJEN VOIMAVARAT ERI ELÄMÄNVAIHEISSA

VOIMAVARAT LAPSUUDESSA JA NUORUUDESSA

	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrin
Sosiaaliset voimavarat	– harvoilla perhe, oma koti tai sijoituspaikka voimavarana, joillakin koulutovereita ja ystäväisiä ihmisiä	– koti, vanhemmat – naapurit – ikätoverit – kotiseutu	– koti, vanhemmat ja isovanhemmat – naapurit – ikätoverit,
Henkiset ja fyysiset voimavarat	– osalla henkinen ja fyysinen terveys – myönteinen asenne, tunteet, kiintymys – kyky iloita hyvistä hetkistä, elämysarvot – itsenäistyminen, – oma arvostus	– henkinen ja fyysinen terveys – myönteinen asenne, tunteet, kiintymys – kyky iloita hyvistä hetkistä, elämysarvot – itsenäistyminen – oma arvostus	– henkinen ja fyysinen terveys, turvallinen kotiseutu ennen partisaanien hyökkäystä – kyky iloita hyvistä hetkistä – elämysarvot – uskonto
Toiminnalliset voimavarat	– työnteko, ilo oppimisesta, työn tuloksista ja voimien karttumisesta – joillakin koulunkäynti	– työnteko, ilo oppimisesta, työn tuloksista ja voimien karttumisesta – liikunta – koulunkäynti	– osalla lasten leikit, työnteko – koulunkäynti – myönteinen asenne, tunteet

VOIMAVARAT SODAN AIKANA

	Huutolaiset	Sotavangit ennen vankeutta	Partisaanien uhrin ennen partisaanien hyökkäystä
Sosiaaliset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – asevelihenki – yhteinen pyrkimys säilyttää isänmaan itsenäisyys 	<ul style="list-style-type: none"> – asevelihenki – yhteinen pyrkimys säilyttää isänmaan itsenäisyys 	<ul style="list-style-type: none"> – perhe, isovanhemmat, läheiset – hyvä evakko-paikka
Henkiset ja fyysiset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – fyysinen ja henkinen terveys – myönteinen asennoituminen – velvollisuudentunto – kestävyys – harkintakyky – pelon hallinta – elämysarvot – isänmaallisuus – uskonto 	<ul style="list-style-type: none"> – fyysinen ja henkinen terveys – myönteinen asennoituminen – velvollisuudentunto – kestävyys – harkintakyky – pelon hallinta – isänmaallisuus – uskonto <p>vankeuden aikana</p> <ul style="list-style-type: none"> – osalla kohtalainen fyysinen terveys – myönteinen asennoituminen – toivon säilyminen 	<ul style="list-style-type: none"> – fyysinen ja henkinen terveys, luottamus kodin ja kotiseudun turvallisuuteen <p>Partisaanien hyökkäyksen jälkeen</p> <ul style="list-style-type: none"> – vanhemmat, isovanhemmat, – harkintakyky – uskonto

VOIMAVARAT SODAN JÄLKEEN

	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrit
Sosiaaliset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – koti, perhe, lähiyhteisö, talkootyöt – asutus ja kuntoutustoiminta 	<ul style="list-style-type: none"> – koti, perhe – lähiyhteisö – talkootyöt – asutus ja kuntoutustoiminta – järjestötoiminta 	<ul style="list-style-type: none"> – koti, perhe, isovanhemmat, lähiyhteisö, – talkootyöt
Henkiset ja fyysiset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – fyysinen ja henkinen terveys – myönteinen asennoituminen – tulevaisuuden usko – isänmaan vapaus – uskonto 	<ul style="list-style-type: none"> – fyysinen ja henkinen terveys – myönteinen asennoituminen – tulevaisuuden usko – isänmaan vapaus – uskonto 	<ul style="list-style-type: none"> – fyysinen ja henkinen terveys – myönteinen asennoituminen – isänmaan vapaus – uskonto
Toiminnalliset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – työnteko taloudellisen toimeentulon, turvallisuuden, vaurastumisen ja voimien kurtumisen välineenä sekä terapiana 	<ul style="list-style-type: none"> – työnteko taloudellisen toimeentulon, turvallisuuden ja voimien kurtumisen välineenä sekä terapiana 	<ul style="list-style-type: none"> – työnteko toimeentulon ja jatkuvuuden tuojana – koulunkäynti

VOIMAVARAT IKÄÄNTYMISEN AIKANA

	Huutolaiset	Sotavangit	Partisaanien uhrat
Sosiaaliset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – koti tai laitos – puoliso, lapset – lähiyhteisö – kotiseutu – järjestötoiminta – sosiaaliset oikeudet – kotipalvelu 	<ul style="list-style-type: none"> – koti, puoliso, lapset – lähiyhteisö – kotiseutu – järjestötoiminta – sosiaaliset oikeudet – kotipalvelu 	<ul style="list-style-type: none"> – koti tai laitos, perhe – lähiyhteisö – kotiseutu – järjestötoiminta – kuntoutus – kotipalvelu
Fyysiset ja henkiset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – hyvä tai kohtalainen fyysinen ja henkinen terveydentila – sopeutuminen toimintakyvyn muutokseen – myönteinen asennoituminen – isänmaan vapaususkonto 	<ul style="list-style-type: none"> – hyvä tai kohtalainen fyysinen ja henkinen terveydentila – sopeutuminen toimintakyvyn muutokseen – posttraumaattisten oireiden helpottuminen – myönteinen asennoituminen, isänmaan vapaus – uskonto 	<ul style="list-style-type: none"> – hyvä tai kohtalainen fyysinen ja henkinen terveydentila – sopeutuminen toimintakyvyn muutokseen – posttraumaattisten oireiden helpottuminen – myönteinen asennoituminen, isänmaan vapaus – uskonto
Toiminnalliset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> – kodinhoito ja muut työt kotona – kalastaminen – marjastaminen – puutarhanhoito – liikunta – avun tarpeessa olevien auttaminen – tehtävät veteraanijärjestössä 	<ul style="list-style-type: none"> – kodinhoito ja muut työt kotona – kalastaminen – puutarhatyöt – liikunta – avun tarpeessa olevien auttaminen – tehtävät veteraanijärjestössä – vanhemmuus – isovanhemmuus 	<ul style="list-style-type: none"> – kodinhoito ja muut työt kotona – kalastaminen – puutarhatyöt – liikunta – avun tarpeessa olevien auttaminen – järjestötehtävät – vanhemmuus – isovanhemmuus

	– vanhemmuus isovanhemmuus		
Vanhuuden kehitystehtävät	<ul style="list-style-type: none"> – eletty elämä ja elämäntarinan eheytyminen – elämän ja erillisten kokemusten merkitys – viisauden ja ymmärryksen kehittyminen – muistot ja perinteet – muistelu ja kerronta – merkin jättäminen – yhteyden luominen sukupolvien välille 	<ul style="list-style-type: none"> – eletty elämä ja elämäntarinan eheytyminen – elämän ja erillisten kokemusten merkitys – viisauden ja ymmärryksen kehittyminen – muistot ja perinteet – muistelu ja kerronta, merkin jättäminen – yhteyden luominen sukupolvien välille 	<ul style="list-style-type: none"> – elämäntarinan eheytyminen – viisauden ja ymmärryksen kehittyminen – vaiettujen kokemusten ja historiallisten tosiasioiden kerronta ja pohdinta – yhteyden luominen sukupolvien välille

<p>– voimakas ahdistus jouduttaessa tekemisiin traumaattista tapahtumaa muistuttavien tai symboloivien sisäisten tai ulkoisten asioiden kanssa</p> <p>– fysiologiset reaktiot traumaattista asiaa muistuttaviin tai symboloiviin sisäisiin tai ulkoisiin asioihin</p>	<p>Tuomas Pekka</p> <p>Lyyli Vilho</p>	<p>Mikko Erkki Heikki Eetu Alma Suoma Siiri</p> <p>Suoma Siiri Eetu Heikki</p>
<p>3. Traumaan liittyvien asioiden jatkuva välttäminen ja yleisen reagoitiherkkyuden turtuminen (ei esiintynyt ennen traumaata), jotka ilmenevät vähintään kolmella seuraavista tavoista:</p> <p>– pyrkimys välttää traumaata koskevia ajatuksia, tunteita tai keskusteluja</p> <p>– pyrkimys välttää toimintoja, paikkoja tai ihmisiä, jotka muistuttavat traumasta</p> <p>– kykenemättömyys muistaa trauman keskeisiä seikkoja</p> <p>– kiinnostus tai osallistuminen tärkeisiin toimintoihin on vähentynyt merkittävästi</p>	<p>Pietari Vilho Tuomas Esko Lyyli Pekka</p> <p>Vilho Tuomas Esko Pekka</p> <p>Vilho Leevi</p> <p>Vilho Tuomas Esko Leevi Pekka Pietari</p>	<p>Mikko Einari Erkki Heikki Eetu Suoma Siiri Reetta Linnea</p> <p>Mikko Erkki Heikki Eetu Siiri Alma Suoma</p> <p>Einari Linnea</p> <p>Einari Erkki Suoma(koulu) Siiri (koulu)</p>

<p>– muista etäännyntymisen tai vieraantumisen tunne</p> <p>– affektien laimentuminen (esim. lämpimien tunteiden puuttuminen)</p> <p>– tulevaisuuden näkymien kapeutuminen</p>	<p>Lyyli</p> <p>Leevi Vilho Tuomas Esko Pekka</p> <p>Pekka Leevi</p> <p>Leevi Esko Tuomas Lyyli</p>	<p>Einari Erkki Siiri</p> <p>Einari Erkki alkuvaiheessa: Eetu Reetta Suoma</p> <p>Einari Erkki</p>
<p>4. Jatkuvia kohonneen vireystilan oireita (eivät esiintyneet ennen traumaa), jotka ilmenevät vähintään kahdella seuraavista tavoista:</p> <p>– nukahtamis- ja unissapysymisvaikeudet</p> <p>– ärtyneisyys tai vihanpurkaukset</p> <p>– keskittymisvaikeudet</p>	<p>Vilho Tuomas Esko Lyyli Pekka</p> <p>Pekka</p> <p>Tuomas Esko Pekka Lyyli alkuvaiheessa: Vilho</p>	<p>Mikko Erkki Alma Siiri Suoma</p> <p>Mikko Erkki Heikki Eetu Siiri Hanna</p> <p>Erkki</p>

– korostunut varuillaanolo	Esko	Mikko
– säikkyminen	Pekka	Heikki Eetu Suoma
5. Häiriö (2, 3 ja 4) oireet ovat kestäneet yli kuukauden	Kaikilla	Kaikilla
6. Häiriö aiheuttaa kliinisesti merkittävää kärsimystä tai haittaa sosiaalisella, ammatillisella tai muulla tärkeällä toiminnan alueella	Vilho Tuomas Esko Lyyli Leevi Pekka Häiritseviä herkkyysoireita osalla muistakin ryhmän kerto- jista	Einari Erkki Suoma Siiri Häiritseviä herkkyysoireita kaikilla muilla- kin ryhmän kertojilla

Kaaviossa lueteltujen oireiden lisäksi sotavankiryhmän kertojalla, Tuomaksella ja partisaanien uhreihin kuuluvalla Siirillä on ollut häpeän tunteita, Siirillä lisäksi syyllisyyden tunnetta. Einarilla on ollut niin voimakasta, tunteettomuudelta ja välinpitämättömyydeltä vaikuttavaa turtumista, kieltämistä, kiinnostuksen ja tunneilmaisun puutetta sekä näköalattomuutta, että katson hänen kärsineen posttraumaattisesta stressireaktiosta. Ennen avioliittoaan hän kertoo viettäneensä ”huligaaniaikaa, joka sai alkunsa traumaattisista tapahtumista”. Leevin yksinäisyyden, vierauden ja mihinkään kuulumattomuuden tunne, itsensä ilmentämisen heikkous, autonomian ja omaisten tai läheisten tuen puutteesta kärsiminen olivat muovanneet siinä määrin hänen elämäänsä ja tapaansa elää, että hän ei pystynyt ensimmäistä kertaa kertoessaan ilmentämään tarpeeksi tunteitaan ja mahdollisia oireitaan, jotka poikkeuksellisuudessaan vastaavat mielestäni posttraumaattisen stressireaktion kuvaa, vaikka ne eroavatkin diagnoosin tavanomaisista kriteereistä.

Huutolaiskertojien tietoja en ole käsitellyt kaaviossa, koska kenelläkään ei ollut todettavissa posttraumaattista stressireaktiota. Osa kertojista näki edelleen painajaisunia sodasta, mutta huutolaisajasta he eivät niitä nähneet. Useimmat heistä olivat henkisesti hyväkuntoisia ja tunsivat itsensä tasa-arvoisiksi. Vain yhden kertojan haastattelussa ilmeni katkeruutta, mutta se ei ollut olennaista hänenkään kerronnassaan.